

Засновники журналу:
Подільський державний
аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький економічний
університет»
ПП «Інститут економіки, технологій
і підприємництва»,
Тернопільська державна
сільськогосподарська дослідна
станція Інституту кормів та
сільського господарства Поділля
НААН

Головний редактор:
Стельмашук А.М.,
д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Кулик С.М.
Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
Стельмашук А.М., д.е.н., проф.

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Мазур Н.А., д.е.н., проф.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Місюк М.В., д.е.н., проф.
Пущентейло П.Р., д.е.н., проф.
Рудик В.К., д.е.н., доцент
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Ульянченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор.
НААН
Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.

Зарубіжні вчені

Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
Горнович Мірослав, хаб. д.е.н., проф.
(Польща)
Маркс-Бельська Рената, хаб. д.е.н.,
(Польща)

Наукові редактори:

Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

5-6'2017(69)

Зміст

Транскордонна конвергенція між Україною та ЄС

Іванишин В.В., Стельмашук А.М. ІННОВАЦІЙНИЙ ШЛЯХ ДО
УНІВЕРСИТЕТУ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ТИПУ..... 5

Луцишин З.О., Южаніна Н.П. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО СОЮЗУ ЄС ЗА УМОВ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ..... 19

Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Мороз О.В., Карачина Н.П., Мороз І.О. ДО ПИТАННЯ
ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ «ПРОЛЕТАРИАТ» ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ..... 30

Брич В.Я., Снігур Х.А. ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ ЛЮДСЬКОГО
РОЗВИТКУ..... 37

Письменний В.В. СИСТЕМА МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ
УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ..... 41

Остапенко Т.Г. УМОВИ ПЕРЕХОДУ ВИСОКО- ТА НАНО-
ТЕХНОЛОГІЧНИХ ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
УКРАЇНИ ДО РОЗВИТКУ ШОСТОГО ТА СЬОМОГО УКЛАДІВ..... 46

Леховіцер В.О. ДІАГНОСТИКА ВПЛИВУ ПРОЦЕСІВ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ
УКРАЇНИ..... 53

Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Швиданенко Г.О., Бойко Т.Л. РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОСТІ..... 59

Сарай Н.І. РОЛЬ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА..... 64

Куц Л.Л. СТРАТЕГІЧНО-ОРІЄНТОВАНЕ УПРАВЛІННЯ
НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА З МЕТОЮ
ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ..... 69

Бояринова К.О. КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ
МАШИНОБУДУВАННЯ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
СИСТЕМ..... 77

Чернушкіна О.О., Царук В.Ю. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
НОРМУВАННЯ ПРАЦІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ..... 85

Костецька Н.І. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ СТРАТЕГІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА..... 91

Завербний А.С. ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ
СТРАТЕГІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ
ПІДПРИЄМСТВ..... 96

Волощук Ю.О. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ
РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 102

Савка М.В. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВ..... 107

Баранюк Х.О. МЕТОДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ..... 113

<p>Редактор: Довгань О.М.</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 11 від 29.06.2017 р.</p> <p>Виходить щомісячно</p> <p>Реєстраційне посвідчення Серія КВ № 11715-586Р від 08.08.2006 р.</p> <p>Перереєстровано: Реєстраційне посвідчення Серія КВ № 19945-9745ПР від 28.05.2013 р.</p> <p><i>Затверджено: Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>ISSN 2309-1533 ISSN 2310-4864 (єл. вар.)</p> <p>Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах: РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html</p> <p>Підписано друку 30.06.2017 р.</p> <p>Формат 70x108/16 Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 22,3</p> <p>Тираж 300 прим.</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб. Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p>	<p>Бойчук А.Б. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЮ ГОТОВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ДО ПІДГОТОВКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ.....</p>	119
	<p>Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища</p> <p>Гевко Р.Б., Дзядикевич Ю.В., Брошак І.С., Любезна І.В. НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В АПК УКРАЇНИ.....</p>	126
	<p>Савчук В.А. СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ.....</p>	132
	<p>Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика</p> <p>Сороківська О.А., Мосій О.Б., Кужда Т.І. ВІДКРИТТЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ ЯК ШЛЯХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ АТО.....</p>	139
	<p>Ільчук В.В. ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ І ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЇХ АНАЛІЗУ.....</p>	145
	<p>Маркетинг і ринкові відносини</p> <p>Свиноус І.В., Гаврик О.Ю., Хомяк Н.В. БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПЛАНУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ.....</p>	150
	<p>Дячун О.Д., Мигаль О.Ф. СУТНІСТЬ ПЛАНУВАННЯ ПРОДАЖУ, ЙОГО ПРИНЦИПИ, ВИДИ ТА ЕТАПНІСТЬ.....</p>	155
	<p>Матвійчук Н.П. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ПЕРЕРОБКИ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....</p>	161
	<p>Фінансово-кредитна і грошова політика</p> <p>Білоусова О.С. РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ</p>	170
	<p>Статистика, облік, аналіз та аудит</p> <p>Лазаришин А.В., Грицюк П.М. МОЖЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РЕЛЕВАНТНОГО АНАЛІЗУ ЛІКВІДНОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ОЦІНЮВАЛЬНО-ДІАГНОСТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ.....</p>	175
	<p>Жукевич С.М., Карпишин Н.І. АНАЛІЗ Й ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....</p>	180
	<p>Гуменюк О.О. АНАЛІЗ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ</p>	185
	<p>Пирогов Д.А. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У РОЗРІЗІ КЛАСТЕРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....</p>	190
	<p>Інформаційні технології та економічна безпека</p> <p>Гранатуров В.М., Кораблінова І.А. ІНФОРМАЦІЙНИЙ РИЗИК ПІДПРИЄМСТВА: ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ QUI PRO QUO У ВИЗНАЧЕННІ ПОНЯТТЯ.....</p>	199
	<p>Григорків М.В. МОДЕЛЮВАННЯ ДИНАМІКИ ДВОСЕКТОРНОЇ ЕКОНОМІКИ З ПЕРВИННОЮ ТА ВТОРИННОЮ УТИЛІЗАЦІЄЮ ЗАБРУДНЕННЯ.....</p>	206
	<p>Бурлаков О.С., Мушеник І.М. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....</p>	212
<p>РЕФЕРАТИ.....</p>	218	
<p>АВТОРИ НОМЕРА.....</p>	261	
<p>ВІТАННЯ З ЮВІЛЕЄМ.....</p>	267	

Founders of the journal:
 Podolskyi State Agrarian and Technical University
 Private Institution of Higher Education “Khmelnyskyi economical University”
 Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship”
 Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
 Stelmashchuk A.M.,
 Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
 Voloschuk K.B.,
 Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
 Pecheniuk A.V.,
 Candidate of Economic Sciences,
 associate professor

Editorial Council
 Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Kulyk S.M.
 Smoloniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
 Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
 Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
 Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
 Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
 Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Lototskyi I.I., Dr.econ.sc., prof.
 Luchyk S.D., Dr.econ.sc., prof.
 Mazur N.A., Dr.econ.sc., prof.
 Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Misiuk M.V., Dr.econ.sc., prof.
 Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc., prof.
 Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof.
 Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof.,
 corresponding member of NAAS
 Chykurkova A.D., Dr.econ.sc.

Foreign scientists:
 Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
 Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
 Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
 Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
 Gornowicz Mirosław, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
 Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:
 Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Petruschenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
 Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
 Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

5-6'2017 (69)

Contents

<u>Cross-border convergence between Ukraine and the EU</u>	
Ivanyshyn V.V., Stelmashchuk A.M. INNOVATIVE WAY TO THE UNIVERSITY OF RESEARCH TYPE	5
Lutsyshyn Z.O., Yuzhanina N.P. PROBLEMS OF FORMATION AND FUNCTIONING OF THE EU FISCAL UNION IN CONDITIONS OF SOCIAL AND ECONOMIC STRATIFICATION.....	19
<u>Economy and innovative development of the national economy</u>	
Moroz O.V., Karachyna N.P., Moroz I.O. THE QUESTION OF USING THE TERM “PROLETARIAT” IN THE STUDY OF CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY.....	30
Brych V.Ya., Snihur Kh.A. INNOVATIONS IN THE SYSTEM OF HUMAN DEVELOPMENT.....	37
Pysmennyi V.V. LOCAL TAX SYSTEM OF UKRAINE: THE CURRENT STATE AND WAYS OF REFORMING.....	41
Ostapenko T.H. CONDITIONS OF TRANSFERENCE OF HIGH AND NANO-TECHNOLOGIC BRANCHES OF UKRAINIAN ECONOMIC COMPLEX TO THE DEVELOPMENT OF SIXTH AND SEVENTH STRUCTURE.....	46
Lehovitser V.O. DIAGNOSTICS OF INFLUENCE OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES ON DEVELOPMENT OF MACHINE-BUILDING INDUSTRY IN UKRAINE.....	53
<u>Economy and competitiveness of the enterprises</u>	
Shvydanenko G.O., Boyko T.L. DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF INNOVATIVENESS.....	59
Sarai N.I. ROLE OF COMMODITY POLICY IN ENSURING THE COMPTITIVENESS OF THE ENTERPRISE.....	64
Kuts L.L. STRATEGICALLY ORIENTED MANAGEMENT OF INTANGIBLE ASSETS OF THE ENTERPRISE IN ORDER TO INCREASE ITS COMPETITIVENESS.....	69
Boiarynova K.O. CONCEPTUAL DIRECTIONS OF ENSURING THE DEVELOPMENT OF INNOVATION-ORIENTED MACHINEBUILDING ENTERPRISES AS FUNCTIONAL ECONOMIC SYSTEMS.....	77
Chernushkina O.O., Tsaruk V.Yu. FOREIGN EXPERIENCE OF LABOR LAW AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION ON ENTERPRISES OF UKRAINE.....	85
Kostetska N.I. FEATURES OF THE MECHANISM OF STRATEGIC COST MANAGEMENT OF AN ENTERPRISE.....	91
Zaverbny A.S. FACTORS OF INFLUENCE ON FORMING ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT STRATEGY OF ENERGY ENTERPRISES.....	96
Voloshchuk Yu.O. THE MAIN AREAS OF NEO-INDUSTRIALIZATION FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	102
Savka M.V. THEORETICAL BASES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF FARMING ECONOMIES.....	107
Baraniuk Kh.O. METHODS OF ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES: RESEARCH AND IMPROVEMENT.....	113
Boychuk A.B. METHODOLOGICAL ASPECTS OF DEFINING THE DEGREE OF ENTERPRISE'S READINESS FOR PREPARATION AND IMPLEMENTATION OF THE INNOVATION PROGRAM.....	119

<p>Editor: Dovhan O.M.</p> <p>Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 11 from 29.06.2017</p> <p>Periodicity - once a month</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 11715-586P from 08.08.2006</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed media KB № 19945-9745ПП from 28.05.2013</p> <p>Approved: as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)</p> <p>as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2309-1533 (Print) ISSN 2310-4864 (Online)</p> <p>The journal “Innovative economy” is included in the international scientometric databases: RYNTS – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html</p> <p>Signed for printing 30.06.2017</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 22,3</p> <p>Circulation is 300 copies.</p> <p>It has been printed from ready slides in SMP «TYPE» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others. Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors. Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p>	<p><u>Environmental economics and ecologization of the environment</u></p> <p>Hevko R.B., Dziadykevych Yu.V., Broshchak I.S., Liubezna I.V. DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF LAND USE IN THE AIC OF UKRAINE.....</p>	126
	Savchuk V.A. STRATEGIC ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIC AGRICULTURAL FOOD PRODUCTION IN UKRAINE...	132
	<p><u>Demography, population employment and social - economic policy</u></p> <p>Sorokivska O.A., Mosiy O.B., Kuzhda T.I. OPENING OF OWN BUSINESS AS A WAY FOR SOCIAL AND ECONOMIC ADAPTATION OF ATO VETERANS.....</p>	139
	Ilichuk V.V. PROBLEMS IN THE SPHERE OF FORMATION AND REGULATION OF INCOME OF THE RURAL PEOPLE AND THE MAIN METHODOLOGICAL APPROACHES TO THEIR ANALYSIS.....	145
	<p><u>Marketing and market relations</u></p> <p>Svynous I.V., Havryk O.Yu., Khomiak N.V. BUDGETING AS A COMPONENT OF PLANNING THE ECONOMIC ACTIVITY OF POULTRY ENTERPRISES</p>	150
	Diachun O.D., Myhal O.F. THE ESSENCE OF SALES PLANNING, ITS PRINCIPLES, TYPES AND STAGE.....	155
	Matviichuk N.P. ORGANIZATIONAL INNOVATIONS IN THE INDUSTRIAL PROCESSING OF FRUITS AND BERRIES PRODUCTS.....	161
	<p><u>Financial–credit and monetary policy</u></p> <p>Bilousova O.S. REFORMING MECHANISMS OF FINANCIAL MANAGEMENT AT PUBLIC ENTERPRISES</p>	170
	<p><u>Statistics, accounting, analysis and audit</u></p> <p>Lazarishin A.V., Hrytsiuk P.M. THE POSSIBILITIES OF THE METHOD OF THE RELEVANT ANALYSIS OF LIQUIDITY IN THE IMPLEMENTATION OF ITS EVALUATION-DIAGNOSTIC FUNCTION.</p>	175
	Zhukevych S.M., Karpysyn N.I. ANALYSIS AND ESTIMATION OF FINANCIAL RISKS IN THE BUSINESS MANAGEMENT SYSTEM	180
	Humeniuk O.O. ANALYSIS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF ENTERPRISE MANAGEMENT.....	185
	Pyrogov D.A. STATISTICAL ANALYSIS OF UKRAINE’S REGIONS SOCIO-ECONOMIC STATE IN THE CONTEXT OF CLUSTER POTENTIAL.....	190
	<p><u>Information technology and economic security</u></p> <p>Granaturov V.M., Korablinova I.A. INFORMATION RISK OF THE ENTERPRISE: TO SOLVE THE QUI PRO QUO PROBLEM IN DEFINING THE CONCEPT.....</p>	199
	Hryhorkiv M.V. MODELING OF DYNAMICS OF TWO-SECTORAL ECONOMY WITH PRIMARY AND SECONDARY UTILIZATION OF POLLUTION	206
	Burlakov O.S., Mushenyk I.M. METHODOLOGICAL BASES FOR EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF INTRODUCTION AND USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT OF ENTERPRISES.....	212
	ABSTRACTS	218
	INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	261
CONGRATULATIONS ON THE ANNIVERSARY.....	267	

ТРАНСКОРДОННА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

УДК 329.138:334.78:378.4

Іванишин В.В.,
д-р екон. наук, професор, ректор
Стельмащук А.М.,
д-р екон. наук, професор, гол. науковий співробітник
Подільський державний аграрно-технічний університет

ІННОВАЦІЙНИЙ ШЛЯХ ДО УНІВЕРСИТЕТУ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ТИПУ

Ivanyshyn V.V.,
dr.sc.(econ.), professor, rector
Stelmashchuk A.M.,
dr.sc.(econ.), professor, chief research fellow
State Agrarian and Engineering University in Podilla

INNOVATIVE WAY TO THE UNIVERSITY OF RESEARCH TYPE

Постановка проблеми. Інноваційний шлях розвитку – це фактично єдиний реальний спосіб подолання технологічного відставання і виходу України на світові рівні розвитку. Вказаний шлях задекларований на державному рівні законами, постановами, указами, схвалений концепцією розвитку національної інноваційної системи, стратегією інноваційного розвитку України на період до 2020 року. Все це стало значним поступом у розумінні характеру сучасного економічного розвитку, що сприяло адекватній інноваційній політиці, вираженій в Законах України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про інноваційну діяльність в Україні», які визначають правові, організаційні фінансові засади функціонування і розвитку науково-технологічної сфери, концентрації ресурсів держави на провідних напрямках науково-технологічного оновлення виробництва та сфери послуг у країні, забезпечення внутрішнього ринку конкурентною, наукомісткою продукцією та виходу з нею на світовий ринок.

Базовим принципом проголошеного курсу на інвестиційно-інноваційний розвиток держави є такий спосіб організації економіки, при якому роль головного джерела стійкого економічного зростання відіграють наукові знання та їхнє технологічне застосування. Основними напрямками державної інноваційної політики є забезпечення взаємодії науки, освіти і фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності, підтримка наукових досліджень, направлених на створення нової техніки та технології для подальшої передачі наукових результатів у сферу матеріального виробництва.

Останнім часом на державному рівні здійснено низку важливих заходів, спрямованих на підтримку та розвиток науково-технологічної сфери, проведено значну роботу щодо уточнення пріоритетних напрямків розвитку науки та інноваційної діяльності в Україні. Але в Україні ще не створене законодавство у сфері комерціалізації науки, яке б ефективно працювало, не розроблені конкретні законодавчі нормативи щодо функціонування ринку. Найважливіші компоненти інфраструктури інноваційного ринку тільки починають формуватися, зокрема розвиток малого бізнесу, сучасні форми кооперації інноваційного бізнесу, система державної підтримки інноваційного підприємництва тощо.

Реалізація державних заходів значною мірою сприяла появі позитивних тенденцій у науково-технологічній сфері: уповільнилися темпи скорочення кадрового потенціалу, збережені провідні наукові школи з багатьох сучасних напрямів природничих і технічних наук, збільшуються обсяги виконаних наукових робіт та реалізованої науково-технологічної продукції, зростає винахідницька активність, відбувається поступове становлення ринку інтелектуальної власності, почала зростати кількість підприємств, що використовують високі технології для інноваційного розвитку.

Вибір оптимальних форм державного впливу на процес передавання технологій може сприяти успішному впровадженню новацій, або навпаки – призводити до гальмування цього процесу. Тому в багатьох країнах існує спеціальне регулювання процедури передавання технологій, зокрема шляхом:

створення системи стимулів для винахідника, що мають прискорювати роботу з новаціями; установлення особливого режиму використання наукових результатів за державними контрактами; державної підтримки інноваційної діяльності, пільгового оподаткування, кредитування; вироблення курсу політики щодо імпорту та експорту технологій; створення інфраструктури передавання технологій (центри трансферу технологій, технопарки) [2; 4; 17].

На жаль, доводиться констатувати, що в Україні не створено належних умов для забезпечення адекватної інноваційної діяльності. За даними Держкомстату України, наукомісткість промислового виробництва України не перевищує 0,3%, що в 10-20 разів менше загальноприйнятого світового рівня. Сьогодні понад 90% продукції, що виробляється в Україні, немає відповідного науково-технологічного забезпечення, а на світовому ринку високотехнологічної продукції частка вітчизняної наукомісткої продукції складає лише 0,1% проти 39%, які мають США, 36% – Японія, 17% – Німеччина [4; 12].

В даний час інноваційна діяльність в Україні характеризується значним науково-технологічним потенціалом і низькими показниками інноваційної активності. Накопичений роками науковий потенціал України не використовується підприємствами.

Досвід високорозвинутих країн показує, що ключовим фактором економічного зростання, підвищення ефективності економіки є впровадження у виробництво прогресивних технологічних інновацій. За розрахунками експертів, технологічні інновації забезпечують майже 50% ефективності ринкової економіки.

В нашій країні існує безліч проблем і перешкод для ефективного впровадження новітніх технологій. Для того, щоб всі прогресивні технології могли перетворитися з науково-дослідних, експериментальних розробок в реалізований інноваційний проект, необхідно забезпечити комерціалізацію інтелектуальної власності й оцінити ефективність від її впровадження, що зумовлює зростання економічного ризику.

Аналіз інноваційної активності промислових підприємств показав, що існує низка факторів, які гальмують інноваційну діяльність: нестача власних коштів (79,5%); значні витрати на нововведення (57,1%); недостатня фінансова підтримка держави (54,3%); високий економічний ризик (40,7%); недосконалість законодавчої бази (38,7%); тривалий термін окупності нововведень (38,2%); відсутність коштів у замовника (32,1%) [4; 14].

У переліку факторів, що стримують впровадження інновацій, відсутня проблема наявності готових до впровадження сучасних вітчизняних наукових розробок, відповідної конструкторської чи технологічної документації.

В Україні завжди розроблялось багато технологій, але не було технології просування розробок у виробництво. Світова практика сьогодні показує, що із 100 розробок прикладного характеру, які мають мету перетворитись у конкурентоспроможний товар, до ринку доходять 5-6, а приносять економічний ефект половина із них. Тому потрібний механізм відбору розробок, які можна комерціалізувати. В даний час важливим фактором є швидкість реалізації інновацій. Необхідно ще на стадії НДДКР визначати комерційний потенціал розробок, зосередити необхідні ресурси (обов'язково з залученням приватного капіталу), забезпечити менеджмент проектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням проблеми інноваційного розвитку суб'єктів господарювання національної економіки на основі проведення інноваційних досліджень, процесів трансферу і комерціалізації інноваційних технологій присвячена велика кількість наукових праць вітчизняних авторів, таких як Антонюк Л.Л. [4], Барбаш В. [1], Бойченко М. [2], Фініков Т.В. [3], Ільницький Д.О. [5], Ковальчук Р.Л. [6], Красовська О.В. [7], Кулага І.В. [8], Мальцева Г.І. [9], Мотишина М.С. [11], Мельниченко А. [10], Располов В. [13], Сацик В. [14], Совершенна І.О. [15], Пашков В. [12], Шутаєва О.О. [17], Шитов С.Б. [16]. Позитивно оцінюючи результати проведених досліджень, слід відзначити про існування значних проблем та упущень. Виявлено великі невикористані резерви вітчизняних наукових установ, зокрема університетів, які володіють великим науковим кадровим потенціалом. На відміну від цього важливо відзначити, що в передовій зарубіжній практиці відбувається формування дослідницьких університетів, які у тісній інтеграції освіти і наукових досліджень стають рівноправними партнерами бізнесу та виконують роль ключового суб'єкта національної інноваційної системи. Все це підтверджує актуальність визначеної теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка існуючої вітчизняної системи і зарубіжного досвіду формування, трансферу та комерціалізації інноваційних технологій і обґрунтування механізму переходу сучасних вітчизняних університетів в дослідні університети світового зразка.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі дослідження наукових літературних джерел виявлено, що в умовах невпинного розвитку інформаційних технологій виникли теорії управління знаннями як основи інноваційного розвитку, які досліджували можливості прискорення темпів економічного зростання завдяки активному використанню суб'єктами підприємництва нових знань. До однієї з них можна віднести «теорію інтелектуальної технології», обґрунтовану австрійським економістом Ф.-А. Хайском, яка ґрунтується на використанні величезної маси підприємницьких ідей, що постійно надходять від подовженого «ланцюжка», людей, які працюють одне для одного

(підприємців та споживачів) і дають імпульс розробленню інновацій для забезпечення зростання обсягів виробництва з мінімальними затратами, що є основою розвитку цивілізації.

Іншу важливу теорію «Теорію інноваційної економіки і підприємницького суспільства» розробив американський економіст П. Друкер, який головною рисою економіки вважав нові ідеї, котрі заперечують традиційні рішення, товари, послуги і виробництва, і яким притаманні такі характеристики: 1) головною продукцією і головною «начинкою» усіх товарів і послуг є нові рішення; саме зростання економіки є безпосереднім результатом безперервних інноваційних змін; 2) провідна роль в економіці належить мільйонам малих і середніх підприємств, очолюваних підприємцями, що діють на свій страх і ризик; 3) знання є основним, пануючим фактором продуктивності і в масовому виробництві; тепер вони стають головним предметом і головним результатом праці, що зумовлює реорганізацію галузей навколо створення знань і реструктуризацію всієї економіки країни навколо сфери накопичення інформації; 4) інтелектуалізація праці є основним процесом розвитку виробництва, а витрати на нього і поширення знань – головною формою інвестицій; завдання науки – сприяння інноваціям, що зароджуються; системне, організоване застосування знань у створенні самих знань; 5) головна форма власності – інтелектуальна власність, що структурує суспільство і визначає його розвиток; 6) водночас і у взаємодії з інноваційною економікою формується підприємницьке суспільство («суспільство знань», «інформаційне суспільство»), яке характеризується тим, що інновації та підприємництво охоплюють значну частину суспільства, стають щоденною практикою.

В теорії інноваційної економіки виділено чотири типи державної інноваційної політики: 1) технологічного поштовху (головні цілі та пріоритетні напрями науково-технологічного та інноваційного розвитку задає держава, на основі чого визначаються шляхи стимулювання інноваційної діяльності); 2) ринкової орієнтації (передбачає провідну роль ринкового механізму в розподілі ресурсів та визначенні напрямів розвитку науки і техніки, а також обмеження ролі держави в стимулюванні фундаментальних досліджень); 3) соціальної орієнтації (процеси прийняття рішень відбуваються із залученням широкої громадськості; рішення приймаються за умов досягнення соціально-політичного консенсусу); 4) зміни економічної структури господарського механізму (істотний вплив передових технологій на вирішення соціально-економічних проблем, на зміну галузевої структури, взаємодію суб'єктів господарювання, рівень життя).

Отже, сучасні теорії інноваційного розвитку змістили акценти у поведінці людей, сформували у них прагнення до накопичення знань. Стало очевидним, що економічне зростання країн значною мірою залежить від інноваційної активності підприємницьких структур, від їх прагнень, зусиль і здатності використовувати у своїй діяльності новітні технології, творчо підходити до визначення способів задоволення потреб споживачів, на основі чого вдосконалювати та оновлювати продукцію, отримуючи більші доходи і зміцнюючи свої ринкові позиції.

В директивних документах Президента України і Уряду України проголошено курс на інвестиційно-інноваційний розвиток держави, базовим принципом якого має стати такий спосіб організації економіки, при якому роль головного джерела стійкого економічного зростання відіграють наукові знання та їхнє технологічне застосування.

В процесі дослідження виявлено, що з переходом розвинутих країн до постіндустріальної моделі суспільства, в якому інформація стає стратегічно важливим ресурсом, а генерування нових знань сприяє створенню інновацій, їхня швидка комерціалізація надає конкурентні переваги і стимулює подальший економічний розвиток країни. Визначено, що в період становлення інформаційного суспільства зростає роль університетів як центрів знань у забезпеченні конкурентоспроможності національних економік. При цьому простежуються дві взаємопов'язані тенденції: а) продукування нових знань і технологій обмежується недостатньою кількістю науково-дослідних центрів і дослідницьких університетів світового класу; б) попит на результати їх інтелектуальної діяльності набуває глобального характеру [13; 14].

Враховуючи особливо важливу стратегічну роль освіти і науки в подальшому розвитку суспільства, доцільно проаналізувати їх сучасні потенціальні можливості та існуючі проблеми. Порівняльний аналіз показує, що на сучасному етапі розвитку світової цивілізації жодні наявні ресурси, у тому числі інформація, знання, не здатні забезпечити тривалі конкурентні переваги. Успіх у глобальній конкурентній боротьбі між окремими науковими установами, підприємствами, регіонами, країнами залежить насамперед не від здатності створювати нові знання, але на їх основі розробляти нові технології, нові продукти, постійно задаватись новими питаннями і винаходити нетрадиційні шляхи їх розв'язання. Тобто, основним критерієм ефективності науково-технічної діяльності суб'єктів господарювання стає комерціалізація наукової продукції.

За визначенням дослідників, комерціалізація – це діяльність, яка спрямована на генерування доходу від використання результатів наукових досліджень, вмінь і навичок. Основною формою комерціалізації є практичне використання прав на інтелектуальну власність з метою трансформації результатів інноваційної діяльності у продукти і послуги на ринку [9; 10].

Одним із важливих завдань сучасних університетів є успішне поєднання освітньої, наукової та економічної діяльності, з метою забезпечення їх стабільного функціонування. В цій тріаді головна надія на активне функціонування економіки держави і ВНЗ покладається на наукову діяльність

університету, яка в її завершеному вигляді становить інтелектуальну власність, що фактично є продуктом, придатним до комерціалізації. ВНЗ як продуценти і власники об'єктів інтелектуальної власності відіграють вагомую роль у інноваційній політиці держави. Необхідно відзначити, що в розвинених країнах об'єкти інтелектуальної власності цінуються вище від природних багатств, а інновації – від інвестицій [4; 9; 10]. З врахуванням цього, у законодавстві України термін «комерціалізація» замінено фразою «залучення інтелектуальної власності до господарського обороту». Тобто, цей термін стає все ширше використовується в економічній літературі, оскільки інтелектуальна власність є найважливішим елементом інноваційного процесу [4; 15; 16].

Освітня діяльність ВНЗ в Україні, в порівнянні з науковою, навпаки, має тенденцію до скорочення у зв'язку з обмеженням державного фінансування ВНЗ, зниженням кількості випускників шкіл, скороченням державного замовлення на кількість випускників ВНЗ, підвищенням вартості комерційних освітніх послуг, підвищенням конкуренції між ВНЗ України, впливом агітаційної роботи закордонних ВНЗ (з можливістю навчатися безкоштовно або на умовах надання стипендій та грантів) виникає проблема недостатньої наповненості ВНЗ студентами, яка може призвести до скорочення штату професорсько-викладацького складу та наукових співробітників. У таких критичних умовах для збереження професорсько-викладацького складу та наукових шкіл і стабілізації фінансового стану вищий навчальний заклад вимушений шукати нові джерела фінансування своєї діяльності, які б забезпечували його фінансову стабільність. Таким альтернативним і пріоритетним джерелом фінансування є розширення комерціалізації отриманих результатів наукових досліджень.

Проведено аналіз ефективності функціонування ВНЗ в питаннях комерціалізації отриманих результатів наукових досліджень, за яким виявлені існуючі зовнішні і внутрішні проблеми. Зокрема встановлено такі зовнішні проблемні питання:

1) відсутність чіткого законодавчого тлумачення основних понять інноваційного ринку: «комерціалізація», «управління інтелектуальною власністю», «трансфер технологій», що часто вносить плутанину в теорії розвитку досліджуваної галузі науки. Для усунення цієї проблеми необхідні відповідні законодавчі ініціативи з урахуванням позитивного міжнародного досвіду;

2) відсутнє належне нормативно правове забезпечення стимулювання персоналу до активізації процесу трансферу і комерціалізації інноваційних технологій. Унаслідок цього виникає проблема, що талановитий винахідник віддає перевагу розвитку своєї діяльності за кордоном. Тому доцільно впроваджувати в Україні на законодавчому рівні зарубіжний досвід комерціалізації інноваційних технологій;

3) в Україні має місце недостатнє фінансування НДДКР. Через обмеженість бюджетних коштів основні засоби на наукові дослідження в основному розподіляються між пріоритетними проектами. Проблеми з фінансуванням викликали трудову еміграцію наукових та технічних кадрів, призвели до згорання багатьох наукових шкіл, до гальмування процесу трансферу технологій; збільшення частки морально застарілої матеріально-технічної бази науково-технологічних досліджень, використання в Україні запозичених технологій не найвищої якості;

4) внаслідок низького рівня ефективних наукових пропозицій з боку ВНЗ, науково-дослідних та інших адекватних установ і відсутності належного попиту на інноваційні пропозиції з боку зацікавлених організацій, недостатньо функціонує ринок інноваційних технологій і відповідно процес їх комерціалізації;

5) має місце непрозорість вітчизняного ринку інноваційних технологій через його нерозвиненість, що порушує правила ведення конкурентної боротьби, істотна роль відводиться зв'язкам, родинним відносинам, лобіюванню інтересів, фаворитизму та іншим неринковим інструментам;

6) існує проблема обмеженості аналітичної бази даних для здійснення економічного аналізу, в зв'язку з існуючими перешкодами, пов'язаними з конфіденційністю інформації та відсутністю доступу до фінансових даних, що стримує процес здійснення повноцінного моніторингу і контролю інноваційної діяльності.

Висвітлені зовнішні проблеми не можуть бути вирішені зусиллями ВНЗ і потребують врегулювання на законодавчому рівні.

Крім того, є ще низка внутрішніх проблем, які можуть бути вирішені ВНЗ самостійно. До них можна віднести такі проблеми:

1) недооцінка ролі інтелектуальної власності (ІВ) в діяльності ВНЗ. Займаючись освітньою та науковою діяльністю, ВНЗ досить часто недооцінюють роль інтелектуальної в його діяльності. В той же час зарубіжні університети давно користуються перевагами управління і реалізації ІВ, створюючи конкурентоздатну продукцію на світових ринках;

2) відсутнє належне кадрове забезпечення і стимулювання трансферу та комерціалізації технологій ВНЗ. Досвід зарубіжних ВНЗ свідчить про заходи зі стимулювання своїх працівників розкривати свої винаходи, зокрема через виплати винагороди. Таке стимулювання може бути закріплене законодавчо або здійснюватись на основі наказу ректора про порядок виплати винагороди працівникам;

3) дефіцит професіоналів. Здебільшого у відділах комерціалізації прав інтелектуальної власності ВНЗ працює недостатня кількість персоналу, що пов'язано знову ж таки з проблемою державного фінансування ВНЗ. Як свідчить досвід розвинених країн, центр трансферу технологій задля отримання результату вимагає наявності таких спеціалістів: маркетолога у сфері інновацій, юриста, патентного повіреного, досвідченого бухгалтера, фахівців зі складання бізнес-планів;

4) низький рівень упровадження наукових досліджень і розробок. Встановлено, що науково-технічний рівень розробок у нашій державі знижується. Так, в Україні щорічно видається 15-20 тис. патентів, з них, за даними Держдепартаменту інтелектуальної власності, менше 1% знаходять своє застосування на ринку [3-5].

5) Незначна кількість міжнародних патентів. У зв'язку з недостатністю коштів ВНЗ не можуть собі дозволити необхідне їм одержання міжнародних патентів (\$ 20 000 за 1 патент) та підтримання їх чинності. За відсутності міжнародного патентного захисту потенційні інвестори не ризикують вкладати свої кошти. Проте наявність міжнародних патентів для ВНЗ збільшує можливість просування своїх продуктів на міжнародних ринках [4; 6; 7].

6) Недостатньо активне створення об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ). Виявлено, що винахідництво і раціоналізаторство втрачає характер масового руху і ускладнює перспективні можливості розвитку економіки інноваційним шляхом. Аналіз показників Держкомстату свідчить про тенденцію до скорочення чисельності науковців в Україні більше ніж утричі за період з 1990 року. Усе це призвело до зниження патентної активності національних заявників в Україні.

7. Недостатньо активна генерація ідей. Процеси комерціалізації інтелектуальної власності ВНЗ недостатньо пов'язані з ефективними механізмами перетворення інтелектуальної власності (товару) на джерело фінансування (гроші) ВНЗ і об'єктивного їх розподілу між учасниками процесу. Для підвищення ефективності процесу створення інтелектуальної власності у ВНЗ, генераторами якої виступають науковці, викладачі та студенти, необхідна інтенсифікація їх творчого мислення шляхом упровадження в навчальний процес спеціальних дисциплін. Необхідність розвитку творчого мислення шляхом спеціалізованого навчання давно практикується за кордоном. У розвинених країнах підготовку винахідників здійснюють ще зі шкільного віку.

Важливо впроваджувати у вітчизняну практику і використовувати міжнародний патентно-ліцензійний досвід використання різних організаційно-економічних механізмів та моделей комерціалізації наукових досліджень і прав ІВ ВНЗ. Для підвищення ефективності процесу передавання результатів наукових досліджень у галузі національного господарства необхідно у ВНЗ засновувати спеціальні структури з просування технологій, створені з використанням державного бюджету – офіси та центри з трансферу технологій.

Таким чином, перед ВНЗ постає завдання підвищувати ефективність продукування кількості нових ідей, які можуть бути трансформовані в ОІВ, з подальшою їх комерціалізацією.

В освітніх системах Європи для визначення лідируючих університетських закладів використовується термін «дослідницький університет». Належність до категорії таких вищих навчальних закладів встановлюється згідно з певною системою критеріїв та показників.

Огляд спеціальних літературних джерел [3; 4; 6; 7; 10; 13; 14] засвідчує, що дослідницький університет є найсучаснішою формою інтеграції освіти і науки, поєднання і взаємодоповнення навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень. Основними принципами дослідницького університету є: єдність науки і викладання; свобода викладання; академічне самоврядування. Дослідницькі університети проводять більше половини всіх досліджень на національному рівні; експертні знання, що генеруються в дослідницьких університетах, застосовуються для розв'язання повсякденних проблем реального життя.

Виявлено, що існують різні підходи до класифікації дослідницьких університетів, з-поміж яких варто виділити підходи Фонду Карнегі. У сучасній класифікації Фонду Карнегі для вдосконалення викладання існує один критерій для виокремлення дослідницьких університетів серед усіх вищих навчальних закладів — це надання ступеня доктора (PhD) у кількості не менше від 20-ти на рік. Для вимірювання дослідницької активності університетів Фонд Карнегі використовує такі індикатори: витрати на дослідження і розробки; кількість дослідницького персоналу з науковими ступенями як штатного, так і позаштатного; кількість захищених докторських (PhD) дисертацій у різних галузях.

Інший підхід до класифікації дослідницьких університетів представляє Асоціація дослідницьких університетів, до якої входять 88 лідируючих у світі університетів, переважно американських, але також наявні два канадських і по одному університету з Великобританії, Японії та Італії. Однією з головних характеристик дослідницьких університетів експерти Асоціації вважають високу частку фінансування науки в бюджеті вузу. Наприклад, такі навчальні заклади, як Гарвардський університет і Массачусетський технологічний інститут на наукову діяльність спрямовують близько 50 % свого бюджету. В основному це державні кошти, отримані на конкурсній основі.

Третій підхід представляє закрите співтовариство європейських дослідницьких університетів — Ліга дослідницьких університетів. Належність до Ліги визначається колегіально її членами, а більшість із цих університетів є лідерами європейської освіти. Основними принципами класифікації дослідницьких університетів, якими керуються учасники Ліги, є:

- інтеграція наукових досліджень та освітньої діяльності з широкого спектра напрямів;
- виконання наукових досліджень на світовому рівні, не менше, ніж за трьома пріоритетними напрямами;
- підготовка докторів наук (PhD) за напрямами наукових досліджень світового рівня;
- підготовка висококваліфікованих фахівців за рахунок інтернаціоналізації навчання та досвіду проведення наукових досліджень.

Необхідно відзначити, що відбір і прийом університетів до членів Ліги проводиться у два етапи. На першому аналізуються кількісні дані: розмір університету, кількість наукових співробітників, викладачів і студентів, обсяг наукових досліджень, кількість захищених докторських (PhD) дисертацій, наукові публікації, національні та міжнародні премії та нагороди, які свідчать про видатні досягнення університету. На другому етапі, на основі якісного аналізу діяльності університету і його впливу на процеси і результати в науці та освіті у світовому масштабі оцінюється глобальна конкурентоспроможність університету.

У більшості країн існують національні університетські рейтинги. Так, рейтингування дослідницьких університетів США здійснює Центр вимірювання досягнень університетів. Цей рейтинг включає університети США, які мали обсяги федерального фінансування не менше ніж 40 млн дол. США.

Важливо відзначити, що процес формування мережі дослідницьких університетів у різних країнах має принципові відмінності. Так, є країни, основним критерієм в яких, крім обсягу фінансових коштів, є також висока частка зарубіжних викладачів – від 30 до 60 %.

Крім того, між університетами розгортається боротьба не лише за найкращих викладачів, а й за найбільш талановитих студентів. Виявлено, що у дослідницьких університетах кількість аспірантів іноді перевищує кількість студентів: наприклад, у Стенфордському університеті частка PhD-студентів (аспірантів) становить 65 %. За співвідношенням студентів і викладачів провідні дослідницькі університети намагаються дотримуватись пропорції 6:1 (у звичайних університетах це співвідношення становить 12:1).

Міжнародний досвід засвідчує, що сучасний університет має відповідати основним критеріям дослідницького, в якому викладачі та студенти в процесі трансферу знань беруть спільну участь у науковій і проектній діяльності, одержують і застосовують нові знання. Тобто, дослідницький університет – це університет, в якому забезпечуються:

- адміністративно-структурна, нормативно-правова, науково-методична, фінансово-економічна та матеріально-технічна єдність наукової й освітньої діяльності на основі інноваційних принципів організації і управління;

- адекватний до зовнішніх умов розвиток структури та інфраструктури інноваційної діяльності у сфері науки й освіти;

- виконання фундаментальних і прикладних досліджень та дослідно-конструкторських розробок за пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки, ключових технологій національного рівня;

- збалансованість і взаємозв'язок етапів фундаментальних і пошукових досліджень, прикладних розробок, затребуваність результатів НДДКР та їх запровадження у виробництво, кадрове забезпечення, маркетинговий і технічний супровід просування кінцевої продукції на ринок;

- прогнозування й активне формування у регіоні чи галузі ринків праці, освітніх послуг і наукомістких технологій з метою випереджального кадрового і науково-технічного забезпечення національної економіки та пріоритетних галузей промисловості;

- надання широкого спектра варіативних освітніх програм і послуг різних рівнів, форм і змісту, включаючи навчання шляхом участі студентів у дослідженнях і розробках;

- кооперація і реалізація наскрізних освітніх програм із профільними закладами освіти різних рівнів;

- глибока інтеграція науково-технічної, навчальної та інноваційної діяльності з профільними підприємствами національного господарства й науковими організаціями;

- наявність довгострокових договірних відносин зі стратегічними партнерами вузу за основними науково-освітніми напрямами діяльності: цільова підготовка фахівців і кадрів вищої кваліфікації; виконання НДДКР та подальше їх супроводження на підприємстві, включаючи випереджальну підготовку кадрів для освоєння нових зразків виробів або нових технологій; створення спільних структур науково-освітнього або інноваційного профілю; матеріально-технічна підтримка наукового та навчального процесів;

- захист прав на об'єкти інтелектуальної власності у сфері науки і освіти, їх комерційно вигідне використання для всіх учасників наукової, освітньої та інноваційної діяльності.

Для отримання студентами якісних освітніх послуг світового рівня дослідницьким університетам необхідно забезпечити:

- здійснення на перманентній основі власних фундаментальних досліджень та прикладних розробок світового рівня;

- пріоритетний розвиток сучасних напрямів науки, техніки і технологій, стратегічну орієнтацію на інноваційні сектори економіки;
- розбудову цілісної та високоефективної системи підготовки та перепідготовки наукових кадрів;
- широку диференціацію спеціальностей та спеціалізацій з підготовки фахівців із різних напрямів фундаментальних і прикладних наук;
- залучення на конкурсній основі високопрофесійних викладачів, професорів, у тому числі запрошення на тимчасову роботу визнаних у тій чи іншій сфері фахівців світового класу;
- інформаційну відкритість університетського закладу, всебічну інтернаціоналізацію його освітньої та наукової діяльності;
- формування контингенту студентів на конкурсній основі за принципами справедливості й прозорості;
- інтенсивну та якісну розбудову сучасної університетської інфраструктури (споруди і будівлі, відкритий доступ до електронних баз даних, найновіше обладнання тощо);
- ефективну модель фінансування навчальної та дослідницької діяльності.

Отже, дослідницький університет від інших вищих навчальних закладів відрізняє якість та фундаментальність створення нових знань. При цьому науковим дослідженням і підготовці магістрів та докторів філософії (PhD) приділяється не менша (а часто й більша) увага, ніж підготовці бакалаврів. Однак перевага в дослідженнях є однією із загальноприйнятих цілей.

Сучасні дослідницькі університети є ключовими суб'єктами національної інноваційної системи, які мають високу самостійність і давно стали рівноправними партнерами бізнесу в інтеграції науки, освіти, виробництва, а інколи виконують у регіонах роль провідного, основного інтегратора.

Вищі навчальні заклади світового класу формують навколо університету особливе інтелектуальне інноваційне середовище: фізична інфраструктура – споруди, приміщення, обладнання, а також вільний доступ до баз знань (бібліотеки, Інтернет, електронні журнали тощо). Університети створюють також так звані організації для передачі технологій, що здійснюють експертизу і підтримку передання створених університетом інновацій до приватного сектору та їх комерціалізації. Крім того, університети створили інші види партнерських програм із приватним сектором. Наприклад, в обмін на значний інвестиційний внесок компанії можуть стати афілійованими особами або корпоративними партнерами університетських лабораторій, науково-дослідних організацій, а дослідники компанії можуть взаємодіяти з університетськими вченими з проблем, що становлять взаємний інтерес.

Дослідницькі університети беруть активну участь, переважно на комерційних засадах, у додатковій післядипломній освіті. Вони пропонують багаторівневі програми підвищення кваліфікації та перепідготовки. На відміну від вузькопрофільних навчальних закладів, дослідницькі університети мають можливість реалізувати різні програми, які ґрунтуються на міждисциплінарних та трансдисциплінарних підходах.

Як свідчать дослідження, серед ключових принципів дослідницьких університетів експерти у сфері вищої освіти виокремлюють такі: відповідність світовим освітнім стандартам; інтегративність освітньої, дослідницької та інноваційно-консалтингової діяльності; демократизація освіти; відкритість і прозорість університетської діяльності.

Однак найвищі стандарти якості освіти можна забезпечити передусім за допомогою збільшення і диверсифікації фінансових потоків.

Велике значення університети приділяють затвердженню, моніторингу та періодичному перегляду навчальних програм і дипломів. Довіра до вищої освіти з боку студентів та інших зацікавлених сторін виникає та підтримується, скоріше за все, завдяки ефективній діяльності із забезпечення якості освіти, яка гарантує ретельність у розробленні навчальних програм, регулярність моніторингу і періодичність перегляду цих програм, забезпечуючи тим самим їх актуальність та попит на них, тому навчальні заклади повинні мати власний механізм затвердження, періодичного перегляду та моніторингу своїх навчальних програм і дипломів. Цього можна досягти за допомогою розроблення й публікації чітко сформульованих очікуваних навчальних результатів.

Основним стандартом навчальних закладів у частині затвердження, моніторингу та періодичного перегляду навчальних програм і дипломів є те, що вони мають власний механізм затвердження, періодичного перегляду та моніторингу навчальних програм і дипломів, які видають самостійно.

Як відомо, оцінювання студентів — це один із найважливіших елементів якості вищої освіти. Адже результати оцінювання мають значний вплив на майбутню кар'єру студентів. Тому важливо, щоб оцінювання завжди проводилося професійно, і при цьому бралися до уваги існуючі знання про процеси тестування та екзаменаційні процеси. Оцінювання також дає важливу інформацію навчальним закладам про ефективність викладання та підтримки студентів.

Крім того, в дослідницьких університетах світового класу студенти чітко поінформовані про стратегію оцінювання, що застосовується до їхньої навчальної програми; про те, які екзамени чи інші методи оцінювання будуть застосовані до них; чого від них очікують; а також про те, які критерії будуть використані в оцінюванні їхньої успішності. Тому основним стандартом є послідовне використання оприлюднених критеріїв, правил і процедур для оцінювання студентів університету.

Для отримання студентами елітної освіти дослідницькому університету необхідно забезпечити:

- проведення власними силами вагомими науковими фундаментальними дослідженнями і прикладними розробками;
- орієнтацію на сучасні напрями науки, високих технологій та інноваційні сектори в економіці, науці та техніці;
- володіння навиками не тільки отримання нових знань, але й збереження їх і трансферу;
- розбудову масштабної системи підготовки наукових кадрів, причому чисельність тих, хто навчається в магістратурі, аспірантурі та докторантурі має бути не меншою за кількість студентів, орієнтованих на здобуття загальної вищої освіти;
- широкий спектр спеціальностей і спеціалізацій підготовки фахівців, у тому числі у сфері природничих, технічних, соціальних і гуманітарних наук та знань;
- належний професійний рівень викладачів, які приймаються на роботу за конкурсом, наявність можливостей для запрошення провідних фахівців із різних країн світу на тимчасову роботу;
- високий рівень інформаційної відкритості та інтеграції в міжнародну систему науки і освіти;
- сприйнятливості до світового досвіду та гнучкості стосовно нових напрямів наукових досліджень і методології навчання;
- конкурсний підхід до формування контингенту студентів;
- формування навколо університету особливого інноваційного середовища;
- фізичну інфраструктуру: споруди, вільний доступ до електронних баз існуючих знань (бібліотеки, Інтернет, електронні журнали тощо), обладнання;
- свободу пошуку, обговорення та поширення знань;
- достатнє фінансування;
- постійне прагнення університету до лідерства в масштабі регіону, країни, світу.

Проведені нами дослідження свідчать, що елітним дослідницьким університетам притаманні такі риси:

- селективність у доборі студентів і професорсько-викладацького складу – університети самостійно дуже ретельно відбирають студентів і професорів;
- значний науковий потенціал щодо проведення власних досліджень – ключові дослідження такі університети проводять власними силами, а не передають їх зовнішнім установам;
- повністю автономні в усіх кадрових і фінансових питаннях, незалежно від того, чи це державний, чи приватний університет.

У США здійснюється комплексний неперервний розвиток творчого мислення. Цей процес підтримується практично у кожній школі [1; 4; 8]. Існують різні проекти зі стимулювання та заохочення до винахідницької діяльності, що сприяє ефективній участі в інноваційних проектах ВНЗ. В Україні вагому роль у виявленні здібностей і розкритті наукового потенціалу з молодшого шкільного віку відіграють спеціалізовані позашкільні навчальні заклади, які в перспективі необхідно активно розвивати і всіляко підтримував.

Враховуючи важливість розвитку в Україні винахідництва і новаторства, доцільно створювати при технічних (технологічних) університетах міждисциплінарні центри винахідництва з креативною формою навчання, які б комплектувалися абітурієнтами із творчим мисленням. Наявність таких інститутів дозволить збільшити кількість абітурієнтів і сконцентрувати відповідних студентів, що само по собі сприятиме їх творчому розвитку та генеруванню ідей. Ці центри готуватимуть винахідників за спеціальною програмою з видачею диплому університету. Це буде запорукою постійного зростання кількості ідей та їх комерціалізації задля забезпечення фінансової незалежності ВНЗ.

У сучасних умовах основна увага має бути зосереджена на безперервності і розширенні процесу генерації ідей, які стануть базою для створення нових об'єктів інноваційної власності [4; 10; 11].

Аналіз досвіду функціонування провідних зарубіжних дослідницьких університетів показує, що в даний час відбувається зміна ролі і суспільної місії університетів. Це виражається в їх зростаючому значенні як центрів провідної науки і вищої освіти, як дуже важливих суб'єктів інноваційної діяльності. Однією з умов ефективного реалізації стратегічного бачення розвитку сучасних університетів як інтегрованих навчально-науково-виробничих інститутів є проведення в університеті єдиної внутрішньої політики в сфері створення і використання результатів інтелектуальної діяльності.

Визначений в Подільському державному аграрно-технічному університету інноваційний шлях до університету дослідницького типу включає такі основні послідовно логічні організаційно-технологічні етапи:

Першим етапом стало створення при університеті структурного підрозділу інноваційного Центру «ХАБ – Поділля» як креативного простору для регіонального, міжрегіонального, транскордонного співробітництва та сприяння конвергенції регіонів Придністров'я України до окремих прикордонних регіонів Молдови, Румунії, Польщі, Угорщини, Словаччини.

За організаційно структурною ознакою Інноваційний Центр «ХАБ – Поділля» є договірним об'єднанням вітчизняних і зарубіжних суб'єктів освіти, науки, господарювання і влади, створене з

метою розробки, організації, координації та контролю процесу виконання проектів Інноваційного Центру. Ядром Інноваційного Центру (ІЦ) є науково-дослідна частина, факультети і кафедри Подільського державного агротехнічного університету (ПДАТУ), яка виступає як інноваційне середовище формування технологічних платформ і розробки інноваційно-інвестиційних проектів. Регіональні інформаційно-аналітичні підрозділи Інноваційного Центру – коледжі Університету: Кам'янець-Подільський, Ново-Ушицький, Шепетівський Хмельницької області; Кіцманський, Хотинський Чернівецької області; Буцацький Тернопільської області; Снятинський Івано-Франківської області є інформаційним середовищем для поширення в зазначених регіонах мети і завдань Інноваційного Центру та пропонування для впровадження інноваційно-інвестиційних проектів. Головним партнером ІЦ є приватне підприємство «Інститут економіки, технологій і підприємництва», а партнерами вітчизняні та зарубіжні суб'єкти освіти, науки, влади і господарювання, що уклали з ІЦ договір про партнерство та беруть участь у виконанні проектів Інноваційного Центру. Замовники продукції Інноваційного Центру є установи, організації, підприємства, вітчизняні та іноземні компанії усіх форм власності, що замовляють і повністю сплачують вартість виконання конкретних розробок чи послуг за проектами Інноваційного Центру.

Основними напрямками організаційно-інноваційної діяльності Центру є сприяння: формуванню компетентності сільського населення; організації екозабезпечувального відтворення родючості сільськогосподарських земель; сталому розвитку галузей сільського господарства; збалансованості і оптимізації раціонального поєднання галузей рослинництва і тваринництва; підвищенню конкурентоспроможності продукції товарних галузей сільського господарства; створенню виробничих і обслуговуючих кооперативів, міжгалузевих кластерів та мережових об'єднань; організації безвідходного виробництва в галузях сільського господарства та переробної промисловості АПК; розробці і трансфер інноваційних проектів з виробництва органічної продовольчої продукції та альтернативних видів відновної енергетики; багатофункціональному розвитку сільських територій за рахунок раціонального використання природно-економічних ресурсів; організації транскордонного співробітництва, зокрема ринку інновацій, праці, продукції і послуг.

Основними завданнями Інноваційного Центру є: організувати при факультетах і випускних кафедрах Університету інноваційно-технологічні платформи за напрямками їх діяльності із залученням до спільної роботи інноваційно активних науковців і практиків інших закладів та суб'єктів господарювання для розробки і впровадження інноваційно-інвестиційних проектів; розробити інструменти і механізми організації і здійснення транскордонного співробітництва, використання засад регіональної, національної та міжнародної кооперації у галузі інноваційної наукової діяльності; сформувати Банк інноваційних ідей, пропозицій та проектів, обґрунтувати механізми здійснення трансферу технологій та забезпечення комерціалізації наукових розробок для збільшення обсягу фінансових надходжень до бюджету ПДАТУ, сприяння зміцненню іміджу Університету як провідного інноваційного науково-освітнього центру у регіоні.

Наступними етапами інноваційного шляху ПДАТУ до дослідного університету визначено такі:

а) створити в університеті, на базі профільних факультетів, внутрішні технологічні платформи інноваційного розвитку галузей національної економіки, які повинні стати центром обґрунтування регіональної інноваційної технологічної політики, розробки інноваційних технологічних проектів для участі у формуванні регіональної, національної, європейської і світової мережі трансферу інноваційних технологій. Технологічні платформи об'єднують основні зацікавлені сторони і забезпечують діалог суспільства і бізнесу; сприяють залученню інвестицій в науково-технічний розвиток; мобілізують і направляють існуючі можливості в сектор досліджень і розробок, сприяючи більш ефективному підходу до інновацій. За змістом технологічна платформа – це механізм, призначений об'єднати всі інтереси зацікавлених сторін для розвитку довгострокового передбачення конкретних проблем, створення послідовної динамічної стратегії для його виконання. Такий механізм дає можливість оптимізувати вигоди всіх сторін і досягати бажаного результату.

б) сформулювати при університеті громадську спілку інноваційно активних вчених, в тому числі з інших вищих навчальних закладів і наукових установ, дослідників, керівників і спеціалістів територіальних громад, підприємств, організацій, студентів і магістрів, а також із залученням інноваційно активних підприємств як базових, для участі в діяльності технологічних платформ, а також при складанні бізнес-планів, технологічних проектів, в тому числі грантових.

в) забезпечити комплексний підхід до інноваційно-інвестиційного проектування шляхом використання моделей парасолькових проектів, структура яких передбачає основний проект і складові, пов'язані з ним, мікропроекти. Створити Банк ідей, інновацій та інноваційних проектів.

г) створити в розрізі основних галузей сільського господарства, продуктивних підкомплексів, базові інноваційні підприємства, зареєструвати їх в Європейській мережі і створити на їх основі галузеві консорціуми для організації транскордонного співробітництва в сфері виробництва і ринку органічної продовольчої продукції.

д) організувати базові об'єднані територіальні громади, в яких реалізувати інноваційні проекти безвідходного виробництва шляхом створення біотехнологічних та енергетичних кооперативів з

виробництва біогумусу та біопалива. Розробити інноваційні проекти розвитку транскордонного співробітництва з питань виробництва і ринку біо – енерго продукції.

е) створити на базі університету Центр трансферу технологій (ЦТТ) з мережею офісних відділень в об'єднаних територіальних громадах.

Пошуки шляхів підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств виявили, що у розвинених зарубіжних країнах важливим фактором підвищення конкурентоспроможності підприємства в цілому і його продукції зокрема є інновації, а перспективним механізмом інноваційного процесу і економічної стабілізації держави є трансферт технологій, сутність якого полягає в передачі ноу- хау, нових технологій, технологічного обладнання та науково-технічних знань від власника до замовника.

Трансфер технологій характеризує собою передачу науково-технічних знань і досвіду для надання науково-технічних послуг, застосування їх для технологічних процесів та виробництва продукції. Серед основних видів трансферу технологій можна виділити наступні: передача патентів на винаходи, інжиніринг, інформаційний обмін через персональні контакти, наукові дослідження та розробки під час програм обміну вченими та спеціалістами, а також організування спільного виробництва. Особливо важливим чинником підвищення технологічного рівня країни є технологічно містка торгівля. Статистично доведено для країн Центральної та Східної Європи, в тому числі для України, що торгівля технологічно місткими товарами (особливо імпорт) впливає на економічне зростання більше, ніж зовнішня торгівля загалом.

В національному законодавстві високі технології визначаються як «технології, які розроблені на основі новітніх наукових знань, за технічним рівнем перевищують кращі вітчизняні та іноземні аналоги і спроможні забезпечити передові позиції на світовому ринку наукомісткої продукції». Саме зміни технологій забезпечують розвиток галузей промисловості, є основою якісних змін в економіці в цілому, на 75-80 % визначають приріст ВВП розвинутих країн [1; 4; 5].

Однак в Україні через слабку взаємодію науки і бізнесу трансфер технологій не знайшов свого належного розвитку, тому перспективні наукові розробки часто не комерціалізуються. Через це країна втрачає можливість використання стратегії нарощування інноваційного потенціалу на пріоритетних напрямках НТП, що загрожує закріпленням у країні екстенсивної моделі розвитку економіки [4; 13; 15]. На даний момент для українських підприємств активізація інноваційної діяльності, розвиток системи трансферу технологій стає не тільки ключовим фактором успіху в конкуренції, а й умовою виживання на ринку.

Тому необхідно створити інфраструктуру трансферу технологій, у тому числі підрозділи з питань трансферу технологій та продовжити створення центрів трансферу технологій на національному та регіональному рівнях. Її елементом може стати розробка і впровадження інтегрованої бази даних щодо попиту та пропозиції трансферу технологій в Україні та створення механізму поповнення цієї бази з різних джерел: існуючих локальних, відомчих та регіональних баз даних, каталогів, конкурсів, виставок-презентацій, спеціалізованих видань, журналів, інтернет-сайтів.

Враховуючи важливість розвитку трансферу технологій, черговим етапом нашого інноваційного шляху до дослідного університету є створення при ПДАТУ Центру трансферу інноваційних технологій «ХАБ-Поділля». На початковому етапі свого розвитку Центр буде структурним підрозділом ПДАТУ. Він буде надавати такі посередницькі послуги, як створення технологій під замовлення, налагодження контактів між суб'єктами трансферу, збирання Інформації та створення баз даних про попит і пропозицію на передачу технологій, охорона інтелектуальних прав і комерціалізація результатів наукових досліджень та розробок. В перспективі передбачається поступовий перехід Центру на самофінансування.

Важливим структурним елементом Центру трансферу технологій є Банк ідей, інновацій та інноваційних проектів, від наповнення якого залежить повноцінна і ефективна діяльність ЦТТ. Особливе значення надається парасольковим проектам, структурна модель якого подається нижче.

Основний проект:

Організаційно-економічні і екологічно-технологічні засади забезпечення раціонального використання і розширеного відтворення ресурсного капіталу сільських територій як основи розвитку економіки національного господарства і добробуту населення країни

Мікропроекти

1. Створення всеукраїнської Громадської спілки «Науково-навчально-інноваційний кластер «Конкурентоспроможність» як базової структури розробки і впровадження парасолькового проекту, що об'єднує інноваційно активних :

- а) фізичних осіб (науковців, викладачів і практиків);
- б) юридичних осіб приватного права (підприємств і організацій, які мають бажання розвивати інноваційну діяльність).

1.1. Організація на базі громадянської спілки всеукраїнської мережі територіальних громад, сільськогосподарських товаровиробників, обслуговуючих, переробних і сервісних підприємств та

організацій для забезпечення комплексного підходу у вирішенні існуючих проблем на інноваційній основі:

- виробництва і створення ринку органічної продовольчої продукції;
- використання побічної продукції сільського господарства і відходів від переробки сільськогосподарської та інших видів сировини як альтернативних джерел виробництва біопалива і біогумусу;

- активізації процесу ефективного використання, збереження і розширеного відтворення природно-економічного капіталу сільських територій;

- формування брендів продукції, підприємств, територіальних громад.

2. Відкриття Народного університету компетентності (НУК) як безперервної системи навчання різних верств населення на засадах самоосвіти з використанням мережі дистанційного навчання і кваліфікованих викладачів-консультантів. НУК забезпечує формування компетентності з різних напрямів у відповідності до попиту і пропозицій населення.

2.1. Організація універсального бізнес-кадрового інкубатора **«Від учня школи – до високо компетентного фахівця»**, в структурі якого функціонують взаємопов'язані структурні підрозділи: «Учніський бізнес-інкубатор», «Студентський бізнес-інкубатор», «Бізнес-інкубатор стартапів», «Технологічний бізнес-кадровий інкубатор».

2.2. Створення кадрово-рекрутингового агентства «Компетентність» як структурного стимулюючого елемента системи формування високо компетентного суспільства та оптимального розподілу кадрового потенціалу в національному господарстві. Агентство формує мережу філій кадрово-рекрутингового агентства, веде пошук, здійснює проведення співбесід, відбір і аналіз кандидатів для створення резерву кваліфікованої робочої сили. За результатами навчання в НУК випускники стають на облік в кадрово-рекрутинговій агенції з визначенням їх рейтингу. Кадрово-рекрутингова агенція веде пошук роботи для випускників. При виявленні недостатнього рівня компетентності, або відсутності необхідних знань можливі додаткові заняття з конкретної тематики. Зокрема, структурний відділ - кадрове агентство формує базу пошукачів роботи і шукає підприємство чи організацію, яким можна їх запропонувати; відділ - рекрутингове агентство (формує базу роботодавців) отримує завдання від роботодавців на пошук компетентних фахівців-претендентів на конкретні посади.

3. Формування умов максимально ефективного використання і віддачі природно-економічних ресурсів сільських територій шляхом створення раціональної структури господарювання, забезпечення диверсифікації виробництва, кооперації, інтеграції, кластеризації суб'єктів господарювання.

3.1. Передбачено здійснення основних організаційних заходів:

- інвентаризації природних ресурсів і економічного потенціалу сільських територій та проведення оцінки рівня ефективності їх використання;

- обґрунтування концепції розвитку виробничої, соціальної і сервісної інфраструктури сільських територій;

- проведення диверсифікації виробництва в усіх сферах господарської діяльності в напрямі забезпечення його беззбитковості, енергоресурсозбереження і екологізації;

- створення: на рівні сільських територій - сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів; на рівні адміністративних районів – багатофункціональних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Агроторговий дім»; на рівні областей – асоціацій кооперативів і галузевих агропродовольчих кластерів.

3.2. Створення Центру моніторингу збереження і раціонального використання природних ресурсів.

4. Сприяння переводу сільськогосподарського виробництва і сільських територій на інноваційний шлях розвитку за рахунок розробки і впровадження інноваційно-інвестиційних проектів і бізнес-планів з різних напрямів агропромислової діяльності, насамперед для вирішення пріоритетних проблем – енергетичних, екологічних і економічних.

4.1. Створення інноваційного Технологічного центру з внутрішніми структурними підрозділами: «Трансфер технологій», «Експертна оцінка технологічних проектів», «Банк інноваційних пропозицій і проектів» та «Організаційно-економічний механізм функціонування Технологічного центру».

5. Розробка і впровадження інвестиційного проекту «Організація виробництва і ринку органічної продовольчої продукції». Базовими учасниками проекту є сільські громади (сільське населення з присадибними наділами землі, наявним тваринництвом і виробничою інфраструктурою), переробні підприємства з заготівельно-збутовою сферою і торговою мережею.

5.1. Створення Банку виробників із сертифікованими земельними ділянками і Банку покупців екологічнобезпечної продовольчої продукції та соціально-комерційної Інтернет – мережі. Формування сільських заготівельних пунктів продовольчої продукції і районних складів продукції з обладнанням для визначення якості продукції, а також мережі оптово-роздрібних магазинів та мережі сервісу індивідуального забезпечення споживачів продукцією за замовленням.

5.2. Створення маркетинго-логістично-аналітичного Центру забезпечення ефективного функціонування ринку екологічно безпечної продовольчої продукції.

Висновки з проведеного дослідження. В даний час інноваційна діяльність в Україні характеризується значним науково-технологічним потенціалом і низькими показниками інноваційної активності. Нагромаджений роками науковий потенціал України недостатньо використовується підприємствами. Ключовим фактором економічного зростання, підвищення ефективності економіки є впровадження у виробництво прогресивних технологічних інновацій. За розрахунками експертів, технологічні інновації забезпечують майже 50% ефективності ринкової економіки.

В Україні простежуються дві взаємопов'язані тенденції: а) продукування нових знань і технологій обмежується недостатньою кількістю науково-дослідних центрів і дослідницьких університетів світового класу; б) попит на результати їх інтелектуальної діяльності набуває глобального характеру. Основним критерієм ефективності науково-технічної діяльності суб'єктів господарювання стає комерціалізація наукової продукції.

Одним із важливих завдань сучасних університетів є успішне поєднання освітньої, наукової та економічної діяльності, з метою забезпечення їх стабільного функціонування.

Виявлено такі зовнішні стримуючі чинники ефективного функціонування університетів: 1) відсутність чіткого законодавчого тлумачення основних понять інноваційного ринку; 2) відсутнє належне нормативно правове забезпечення стимулювання персоналу до активізації процесу трансферу і комерціалізації інноваційних технологій; 3) має місце недостатнє фінансування НДДКР; 4) відсутній належний попит на інноваційні пропозиції з боку зацікавлених організацій; недостатньо функціонує ринок інноваційних технологій і відповідно процес їх комерціалізації; 5) має місце непрозорість вітчизняного ринку інноваційних технологій через його нерозвиненість ринку, 6) існує проблема обмеженості аналітичної бази даних для здійснення економічного аналізу. Висвітлені зовнішні проблеми не можуть бути вирішені зусиллями університетів і потребують врегулювання на законодавчому рівні.

Визначена низка внутрішніх проблем, які можуть бути вирішені університетами самостійно. До них можна віднести такі проблеми: 1) недооцінка ролі інтелектуальної власності в діяльності ВНЗ; 2) відсутнє належне кадрове забезпечення і стимулювання трансферу і комерціалізації технологій ВНЗ; 3) дефіцит професіоналів, здебільшого у відділах комерціалізації прав інтелектуальної власності; 4) низький рівень упровадження наукових досліджень і розробок; 5) незначна кількість міжнародних патентів; 6) недостатньо активне створення об'єктів інтелектуальної власності; 7) недостатньо активна генерація ідей.

Обґрунтовано, що дослідницький університет є найсучаснішою формою інтеграції освіти і науки, поєднання і взаємодоповнення навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень. Основними принципами дослідницького університету є: єдність науки і викладання; свобода викладання; академічне самоврядування. Дослідницькі університети проводять більше половини всіх досліджень на національному рівні; експертні знання, що генеруються в дослідницьких університетах, застосовуються для розв'язання повсякденних проблем реального життя.

Основними принципами класифікації дослідницьких університетів є: інтеграція наукових досліджень та освітньої діяльності з широкого спектра напрямів; виконання наукових досліджень на світовому рівні не менше ніж за трьома пріоритетними напрямками; підготовка докторів наук (PhD) за напрямками наукових досліджень світового рівня; підготовка висококваліфікованих фахівців за рахунок інтернаціоналізації навчання та досвіду проведення наукових досліджень.

Сучасні дослідницькі університети є ключовими суб'єктами національної інноваційної системи, які мають високу самостійність і давно стали рівноправними партнерами бізнесу в інтеграції науки, освіти, виробництва, а інколи виконують у регіонах роль провідного, основного інтегратора.

Інноваційний шлях ПДАТУ до університету дослідницького типу включає такі основні послідовно логічні організаційно-технологічні етапи:

а) створити при університеті структурний підрозділ - Інноваційний Центр «ХАБ – Поділля» як креативний простір для регіонального, міжрегіонального, транскордонного співробітництва;

б) організувати в університеті, на базі профільних факультетів, внутрішні технологічні платформи інноваційного розвитку основних галузей національної економіки;

в) сформувані при університеті громадську спілку інноваційно активних вчених, в тому числі з інших вищих навчальних закладів і наукових установ, дослідників, керівників і спеціалістів територіальних громад, підприємств, організацій, студентів і магістрів, а також запрошення до спілки інноваційно активних підприємств як базових, для участі в діяльності технологічних платформ;

г) забезпечити комплексний підхід до інноваційно-інвестиційного проектування шляхом використання моделей парасолькових проектів, структура яких передбачає основний проект і складові, пов'язані з ним, мікропроекти. Створити Банк ідей, інновацій та інноваційних проектів.

д) створити в розрізі основних галузей сільського господарства і продуктивних підкомплексів базові інноваційні підприємства, зареєструвати їх в Європейській мережі і створити на їх основі

галузеві консорціуми для організації транскордонного співробітництва в сфері виробництва і ринку органічної продовольчої продукції.

е) організувати базові об'єднані територіальних громади, в яких реалізувати інноваційні проекти безвідходного виробництва шляхом створення органічно біотехнологічних та енергетичних кооперативів з виробництва біогумусу та біопалива. Розробити інноваційні проекти розвитку транскордонного співробітництва з питань виробництва і ринку продукції відновної енергетики.

е) створити на базі університету Центр трансферу технологій (ЦТТ) з мережею офісних відділень в об'єднаних територіальних громадах.

Організувати в структурі ЦТТ Банк ідей, інновацій та інноваційних проектів, від наповнення якого залежить повноцінна і ефективна діяльність ЦТТ. Особливе значення надати парасольковим проектам, які забезпечують комплексний підхід до організації інноваційного розвитку.

Література

1. Барбаш В. Інноваційне середовище на базі університету дослідницького типу [Електронний ресурс] / В. Барбаш, К. Бояринова // Проблеми системного підходу в економіці. Електронне наукове фахове видання. 2008. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2008-2/Boyarinova_208.htm

2. Бойченко М. Вплив інтернаціоналізації на розвиток інноваційних процесів в управлінні європейською вищою освітою [Електронний ресурс] / М. Бойченко // Порівняльно-педагогічні студії. – 2011. – № 2(8). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ppstud/2011_2/files/71-77.pdf.

3. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж.: аналіт. звіт [Електронний ресурс] / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики»; кер. авт. кол. Т. В. Фініков. – К. : Таксон. – 2012. – 54 с. – Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/298/29870/edu_euro.pdf.

4. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія / [А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова та ін.]; за ред. А. Ф. Павленка та Л. Л. Антонюк ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, Ін-т вищ. освіти. – Київ : КНЕУ, 2014. – 350 с.

5. Ільницький Д.О. Методичні засади оцінки міжнародної конкурентоспроможності дослідницьких університетів світового рівня / Д.О. Ільницький, В.Є. Сахаров // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11. – С. 152–168.

6. Ковальчук Р.Л. Інтернаціоналізація освіти: міжнародно-правовий досвід і національна практика / Р.Л. Ковальчук // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. – 2011. – № 604. – С. 40–43.

7. Красовська О. Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [Електронний ресурс] / О.Ю. Красовська // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Економіка». – 2011. – № 2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_econ/2011_2/Kras_ka.htm.

8. Кулага І.В. Формування єдиного відкритого освітнього простору як провідна тенденція розвитку сучасної системи освіти / І.В. Кулага // Університетська освіта. – 2012. – № 1. – С. 66–68.

9. Мальцева Г.И. Социальное измерение инновационного образования / Г.И. Мальцева, И.Г. Черная // Университетское управление: практика и анализ. – 2010. – № 1. – С. 35–40.

10. Мельниченко А. А. Трансформація ідеї університету як основи інноваційного розвитку: філософський та соціологічний аспекти / А.А. Мельниченко, О.А. Касаткіна // Вісник НТУУ«КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. – 2009. – № 2(26). – С. 89–97.

11. Мотышина М. С. Особенности классификаций инновации вузов / М.С. Мотышина, О.Г. Шарипа // Правовое поле современной экономики. – 2012. – № 10. – С. 7–11.

12. Пашков В. Політичний вимір процесів інтернаціоналізації вищої освіти [Електронний ресурс] / В. Пашков // Гілея: науковий вісник. – 2011. – № 46. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_46/Gileya46/P21_doc.pdf.

13. Распопов В. Дослідницький університет: яким йому бути? [Електронний ресурс] / В. Распопов // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: збірник наукових праць. – 2011. – №6. – С. 241–254. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2011_6/34.pdf.

14. Сацк В. Сучасні моделі дослідницьких університетів: витоки, стратегії розвитку та перспективи розбудови в Україні / В. Сацк // Ідеологія і політика. – 2012. – № 2. – С. 25–40.

15. Совершенна І.О. Університетські центри трансферу технологій — важлива ланка інноваційної інфраструктури [Електронний ресурс] / І.О. Совершенна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління, № 684. – Л. : Львівська політехніка, 2010. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/natural/vnulp/Ekonomika/2010_684/15.pdf

16. Шитов С.Б. Интеллектуальный капитал общества знаний / С.Б. Шитов // Вестник Челябин. гос. ун-та. – 2009. – № 33(171). Философия, Социология. Культурология. – Вып. 14. – С. 54–58.

17. Шутаєва О.О. Маркетинг на світовому ринку освітніх послуг: інструменти та механізми / О.О. Шутаєва // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. – 2012. – Т. 25 (64). – № 1. – С. 223–231.

References

1. Barbash, V. and Boiarynova, K. (2008), "Innovative environment on the basis of a university of research type", *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi. Elektronne naukove fakhove vydannia*, available at: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2008-2/Boiarynova_208.htm (access date May 20, 2017).
2. Boichenko, M. (2011), "The impact of internationalization on the development of innovation processes in the management of European Higher Education", *Porivnialno-pedahohichni studii*, no. 2(8), available at: <http://pps.udpu.org.ua/article/view/18608> (access date May 20, 2017).
3. Finikov, T.V. et al. (2012), *Vkhodzhennia natsionalnoi systemy vyshchoi osvity v yevropeyskyi prostir vyshchoi osvity ta naukovoho doslidzhennia: monitorynhove doslidzhennia* [The entry of the national higher education system into the European space of higher education and scientific research: monitoring study], analytical report, Mizhnarod. blahod. Fond «Mizhnarod. Fond doslidzh. osvit. polityky», Takson, Kyiv, Ukraine, 54 p., available at: http://osvita.ua/doc/files/news/298/29870/edu_euro.pdf. (access date May 20, 2017).
4. Pavlenko, A.F., Antoniuk, L.L., Vasytkova, N.V. et al. (2014), *Doslidnytski universytety: svitovi dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraini* [Research Universities: Global Experience and Development Prospects in Ukraine], monograph, M-vo osvity i nauky Ukrainy, Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana, In-t vyshch. osvity, KNEU, Kyiv, Ukraine, 350 p.
5. Ilytskyi, D.O. and Sakharov, V.Ye. (2011), "Methodological base for assessment of international competitiveness of world class research universities", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 11, pp. 152–168.
6. Kovalchuk, R.L. (2011), "Education internationalization : international legal experience and national practice", *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pravoznavstvo*, no. 604, pp. 40–43.
7. Krasovska, O.Yu. (2011), "Internationalization of higher education in the conditions of globalization of the world educational space", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: «Ekonomika»*, no. 2, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_econ/2011_2/Kras_ka.htm. (access date May 20, 2017).
8. Kulaha, I.V. (2012), "The formation of a single open educational space as a leading trend in the development of the modern education system", *Universytetska osvita*, no. 1, pp. 66–68.
9. Maltseva, G.I. and Chernaya, I.G. (2010), "Social dimension of innovative education", *Universitetskoye upravleniye: praktika i analiz*, no. 1, pp. 35–40.
10. Melnichenko, A. and Kasatkina, O. (2009), "Transformation of idea of university as bases of innovative development: philosophical and sociological aspects", *Visnyk NTUU«KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika : zbirnyk naukovykh prats*, no. 2(26), pp. 89–97.
11. Motyshina, M.S. and Sharipa, O.G. (2012), "Particular properties of the classification of innovations in institutions of higher education", *Pravovoye pole sovremennoy ekonomiki*, no. 10, pp. 7–11.
12. Pashkov, V. (2011), "Political aspect of processes of internationalization in the higher education", *Hileia: naukovyi visnyk*, no. 46, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_46/Gileya46/P21_doc.pdf. (access date May 20, 2017).
13. Raspopov, V. (2011), "Research university: what it should be?", *Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia ta praktyka: Zbirnyk naukovykh prats*, no. 6, pp. 241–254, available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2011_6/34.pdf. (access date May 20, 2017).
14. Satsyk, V. (2012), "Modern models of research universities: origins, development strategies and perspectives for development in Ukraine", *Ideolohiia i polityka*, no. 2, pp. 25–40.
15. Sovershenna, I.O. (2010), "University technology transfer centers - an important link in the innovation infrastructure", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, no. 684, pp. 71-75, available at: http://nbu.gov.ua/PORTAL/natural/Vnulp/Ekonomika/2010_684/15.pdf (access date May 20, 2017).
16. Shitov, S.B. (2009), "Intellectual capital of the knowledge society", *Vestnik Chelyabinsk. gos. un-ta*, no. 33(171), *Filosofiia, Sotsiologiya. Kulturologiya*, iss. 14, pp. 54–58.
17. Shutaieva, O.O. (2012), "Marketing the world market of educational services: tools and equipment", *Uchenyye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universyteta imeni V.I. Vernadskoho*, vol. 25 (64), no. 1, pp. 223–231, (Seriya «Ekonomika i upravleniye»).

УДК 339.92

Луцишин З.О.,
 д-р екон. наук, професор, професор кафедри світового
 господарства і міжнародних економічних відносин
 Інституту міжнародних відносин
 Київського національного університету імені Тараса Шевченка
 Южаніна Н.П.,
 Голова комітету Верховної Ради України
 з питань податкової та митної політики

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО СОЮЗУ ЄС ЗА УМОВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ

Lutsyshyn Z.O.,
 dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of world
 economy and international economic relations
 of the Institute of International Relations of
 Taras Shevchenko National University of Kyiv
 Yuzhanina N.P.,
 Chairman of the Verkhovna Rada
 Committee on Tax and Customs Policy

PROBLEMS OF FORMATION AND FUNCTIONING OF THE EU FISCAL UNION IN CONDITIONS OF SOCIAL AND ECONOMIC STRATIFICATION

Постановка проблеми. У сучасних умовах світова економіка входить у нове русло структурної перебудови наявної нині системи міжнародного поділу праці та економічної спеціалізації, за якої посилюється розбалансування платіжних пропорцій та поглиблюється процес глобальної інтеграції та інтернаціоналізації, де дедалі чіткіше виявляється нова якість взаємозалежності, що не була настільки помітною при старих правилах функціонування. Це виявляється в їх діалектичній єдності із черговим витком посилення регіоналізаційних тенденцій, внаслідок чого ускладнюється архітектура глобального економічного простору на тлі фінансового федералізму і просторової диференціації міждержавної взаємодії у поєднанні зі становленням «держави соціальної рівноваги»¹ та формування нового типу економічної реальності – соціоцентристської економіки.

За таких умов особливого значення набирає питання ролі держави та її інституцій, зокрема фіскальних, у забезпеченні соціальної рівноваги, зростання самодостатності людини, її соціальної мобільності та формуванні нової моделі соціальної структури суспільства й ефективно функціонуючої економіки. Не менш важливими є ці питання і для інтеграційного об'єднання, особливо ЄС, яке має справу із питаннями соціально-економічної стратифікації як в середині кожної країни-члена ЄС, так і інтеграційного угруповання в цілому. Наслідком повільного і невпевненого відновлення економіки ЄС є зростання незадоволення серед громадян ЄС, що підштовхує владу до прийняття рішучих кроків щодо створення банківського та фіскального союзів, які в свою чергу можуть призвести або до тіснішої конвергенції у ЄС, або до часткової дезінтеграції в результаті збільшення економіко-політичного розриву між різними групами країн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням становлення, розвитку та функціонування держави соціальної рівноваги, соціальної справедливості, соціальної стратифікації присвячені дослідження зарубіжних вчених, зокрема С. Аміна, М. Фуко [8], А. Турена, П. Сорокіна [7], Дж. Роулза [4], В. Ойкена [3], Дж. У. Семюелса [6] Л. Худякової [9] та вітчизняних вчених – А. Гальчинського [2], Н. Кравчук, Е. Лібанової, Д. Лук'яненка, Я. Столярчук. Проблемамі місця і ролі інституцій у суспільстві та суспільному житті людини присвячено досить багато праць, зокрема фундаментальні праці Т. Веблена [1], Дж. У. Семюелса, а питання значення і місця фінансових, зокрема фіскальних інституцій ЄС та їх ролі за умов соціально-економічної стратифікації лише починають досліджуватися.

¹ Детальніше див. Гальчинський А. Політична нооекономіка: начала оновленої парадигми економічних знань / Анатолій Гальчинський. – К. : Либідь, 2013. – 472 с.

Постановка завдання. Проаналізувати проблеми становлення, функціонування та ефективності фіскального союзу ЄС та його вплив на поглиблення соціально-економічного розширення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивно обумовлена і безпрецедентна у своїх виявах регіональна інтеграція в умовах глобалізації має яскраво виражену дуалістичну природу. З одного боку, спостерігається посилення структурної взаємозалежності національних економік на тлі суттєвої трансформації ролі держави та її ключових інституцій у сфері публічних фінансів; а з іншого – з'являється чимало проблемних питань, пов'язаних із втратою національними державами частини свого суверенітету внаслідок застосування принципу субсидіарності та делегування повноважень щодо забезпечення суспільними благами на вищій та нижчій рівні бюджетних відносин. Окрім того, країни-члени єврозони мають різні фіскальні позиції. Саме на цьому тлі і виникла ідея створення фіскального союзу, що теж розглядається неоднозначно. З одного боку, його трактують як наступний природний крок у ланцюжку інтеграції у бік прямування до його вищої форми – політичного союзу, з іншого ж – як макроекономічний парадокс.

Фіскальний союз – спільна фіскальна політика федеральної держави або кількох держав. Фіскальний союз має спільні інституції, що уповноважені через вплив на податки та державні видатки здійснювати фіскальну політику і таким чином урівноважувати, наприклад, регіональні та кон'юнктурні коливання. Відповідна договірною угодою має назву *фіскальний пакт* і містить вимоги щодо підтримки бюджетно-податкової дисципліни й інструменти для виправлення виникаючих дисбалансів.

Формування фіскального союзу є об'єктивною передумовою подальшої фінансової інтеграції у валютному союзі, оскільки сам по собі валютний союз не є стійким [16; 17] без чітких правил і механізмів стримування в бюджетно-податковій площині². Питання регулювання і контролю за державними фінансами у валютному союзі мали вирішувати в межах фіскального союзу. Щоправда, лише боргова криза в Єврозоні та реальність виходу окремих країн із зони євро змусили задуматися над питаннями врегулювання ситуації, що склалася. Так, Європейський Союз першим приміряв на себе ідею впровадження фіскального союзу на практиці (рис. 1).

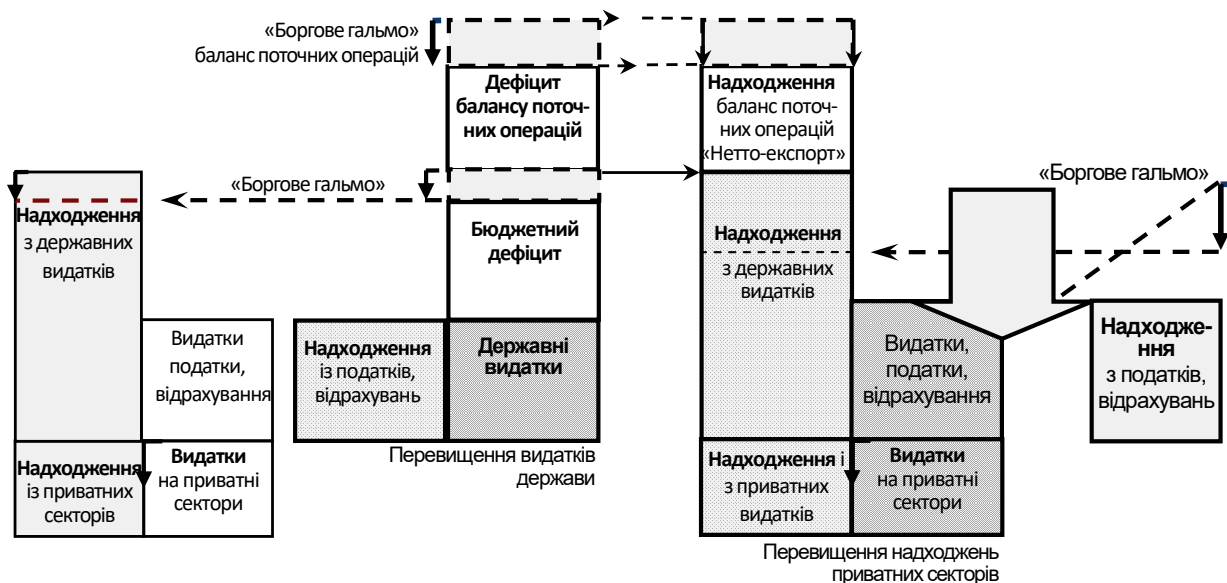

Рис.1. Фіскальний союз і баланс поточних операцій

Джерело: Fiskalunion [Electronicsource]. – Access mode : https://de.wikipedia.org/wiki/Fiskalunion#/media/File:Defizit_-_%28Leistungsbilanz-%29_Bremse.png.

Під час брюссельської зустрічі у верхах для врегулювання єврокризи в ніч на 9 грудня 2011 р. країни зони євро, а також вісім країн ЄС вирішили розбудувати Європейський економічний та валютний союз (ЄЕВС) до Фіскального союзу, який, зокрема, передбачає "боргове гальмо", а також

² Історія останніх ста років говорить про те, що не можна сформувати лише валютний союз, оскільки такий союз сам по собі не виживе. Коли Італія у XIX ст. була об'єднаною, Німеччина, часів Бісмарка в XIX, СРСР у XX ст. це були не лише валютні союзи. Це були ще і банківські союзи, податкові союзи, економічні і політичні союзи. Оскільки, якщо країна, чи група країн, інтеграційне угруповання іде в напрямі банківського, податкового й економічного союзу, то їм необхідний і політичний союз, урахувавши неминучість передачі частини суверенітету від національних господарств у центр, а це поставить перед собою розв'язання питання демократичної легітимності [5; 18].

автоматичні санкції для “бюджетних грішників” [13]. Велика Британія³ та Чехія не погодилися на такі умови.

З одного боку, МВФ, щонайпізніше із 2003 р. стало зрозуміло, що фіскальні програми пристосування часто більше шкодять ніж допомагають, а з іншого – Олів'є Бланшарт (головний економіст МВФ) заявив 1 січня 2013 р., у день набрання чинності Європейського фіскального пакту, що він прорахувався при розрахунках фіскального мультиплікатора [10; 11]. Спільна фіскальна та боргова політика з її можливими наслідками суперечлива серед економістів. Так, економіст Гайнер Флассбек вважає: “Коли вже приватні господарства та підприємства витрачають замало грошей щоб підтримати функціонування економіки, то держава, яка при цьому теж буде ще більше скорочувати свої видатки (економити – Л.З.), очевидно, доведе економіку до зриву. Якщо Німеччині та Франції вдасться перекопати інші 15 країн Єврозони вчинити так само, то цей зрив наступить дуже швидко” [15] Такої ж думки дотримується і Нуріель Рубіні [5], який зауважує, по-перше, що політика жорсткої податково-бюджетної економії та цілі щодо скорочення бюджетного дефіциту майже до нуля (до 2014) на значній частині периферії єврозони є надмірною, а по-друге, такі країни в центрі єврозони, як Німеччина, повинні відкласти політику податково-бюджетної економії. Німеччина має здійснювати зараз політику податково-бюджетного стимулювання, а саме, знизити податки, щоб збільшити реальний дохід, тим самим збільшивши попит й економічне зростання та опосередковано допомогти решті країн єврозони.

Європейський фіскальний пакт⁴ (Фіскальний союз) – офіційна назва договору “Договір про стабільність, координацію та управління в економічному та валютному союзі” (SKS-договір) – пакет заходів, прийнятий керівниками урядів держав-членів ЄС у січні 2012 р. (підписаний 2 березня 2012 25 країнами-членами ЄС, окрім Великої Британії⁵ та Чехії⁶), спрямований на те, щоб підвищити бюджетну дисципліну, посилити координування економічної політики країн-учасників договору, поліпшити керування європростором, а також посилити економічне становище країн-членів, щоб відновити довіру міжнародних фінансових ринків у зв'язку із європейською борговою кризою.

До сутнісного змісту Європейського Фіскального пакту, який набрав чинності в січні 2013 р.⁷ належить те, що держави ЄС ставлять своїм завданням досягти максимально можливих урівноважених бюджетів так, що річний дефіцит бюджету може максимально становити 0,5 % ВВП. Окрім того, окремі держави зобов'язані ввести боргові обмеження і до 2018 р. закріпити це законодавчо на національному рівні.

Європейський Фіскальний пакт визначає:

- загальний державний бюджет повинен бути збалансованим або профіцитним (Ст. 3 Абз. 1 П. а). Це вважається досягненням, якщо циклічно-скорегований річний баланс без урахування разових та тимчасових заходів (Ст. 3 Абз. 3 П. а) в середньостроковій меті конкретної країни (відповідно до зміненого/переглянутого Пакту стабільності та зростання *Stability and Growth Pact-SGP*) не вище номінального – 0,5 % номінального ВВП (Ст. 3 Абз. 1 П. б);

- відхилення від попереднього врегулювання лише за “надзвичайних умов” (надзвичайні умови визначають як такі події, що виходять з-під контролю договірної сторони і мають значний вплив на ситуацію публічних фінансів у цій країні), значні кон'юнктурні коливання також вважають надзвичайними умовами;

- якщо загальнодержавна заборгованість значно нижча 60 % номінального ВВП, тоді діє нижня межа структурного дефіциту 1,0 % номінального ВВП (Ст. 3 Абз. 1 П. b i d);

- вищезазначені регулювання мають бути в обов'язковій формі законодавчо закріпленими (бажано як частина Конституції) (Ст. 3 Абз. 2 SKSV). Крім того вони повинні мати механізм автокорегування, який спрацьовує у випадку відхилення. Усі держави, що підписали даний Пакт визнають юрисдикцію Європейського Суду, який перевірятиме виконання цього правила на національному рівні (Ст. 8);

- держави-члени зобов'язуються обмежувати свої видатки та борги доки не буде досягнене індивідуально запропонованих Єврокомісією меж (Ст. 4);

- держави-члени, які порушують правила, повинні звітувати Європейській Комісії та Раді

³ Велика Британія та Данія мають у ЄВЕС особливу роль, оскільки вони у 1992 р. у Маастрихтському договорі узгодили виняткове (спеціальне) врегулювання (*opt-out*). Воно звільняє обидві країни від зобов'язань уводити євро.

⁴ Замість поняття Європейський фіскальний пакт як синонім використовують “Договір про стабільність, координацію та управління в економічному та валютному союзі” і “Європейський фіскальний договір”, а також дуже часто живають скорочену назву SKS-договір.

⁵ Зміна договору ЄС була відкинута прем'єром Великої Британії Девідом Камероном. Як компенсацію він вимагав City London не включати до майбутніх об'єктів регулювання фінансових ринків (як, наприклад, запропонований європейський податок на фінансові трансакції). У зв'язку із відмовою змінити договір британцями заплановану співпрацю мали у грудні 2011 р. поставити на власну договірну основу.

⁶ Чеська республіка, яка на противагу Великій Британії підтримала зміну договору, згодом, у січні 2012 р. відмовилася приєднатися до нового пакту, який стоїть поза правовим полем ЄС.

⁷ Пакт набирає чинності після ратифікації національними парламентами. Після невдалого досвіду з Лісабонським договором встановлено, що пакт набуває чинності, якщо його ратифікують парламенти 12 держав. Тоді він набирає чинності лише між цими державами, і щонайменше 1 січня 2013 р. У Німеччині потрібна більшість у $\frac{2}{3}$ парламенту [19].

Європи, якими заходами економічної політики вони мають намір зменшити надмірний дефіцит у довгостроковій перспективі. Запропоновані заходи і річні бюджетні плани будуть контролюватися Єврокомісією та Радою Європи (Ст. 5);

- держави-члени повинні завчасно повідомляти про нові заплановані борги (Ст. 6);
- держави-члени погоджуються з внесенням зміни/поправки до Європейського стабілізаційного механізму, який вступає в силу на рік раніше;
- договірні сторони, що є предметом дефіцитного процесу мають скласти так звану програму бюджетного й економічного партнерства, у якій особливо повинні бути представлені заплановані структурні реформи; програма повинна бути дозволена Єврокомісією та Радою ЄС; надалі дотримання програми контролюють зазначені інституції [14].

Як тільки у держави-члена виникає загроза порушити верхню межу дефіциту бюджету у 3%, в силу вступають автоматичні наслідки, якщо кваліфікована більшість країн євросони не проти. Згідно Ст. 8 Абз. 1 кожній країні ЄС, яка не вводить на національному рівні загальне для ЄС єдине «боргове гальмо» може бути пред'явлений позов у Європейському суді в Люксембурзі. Така заява може бути подана кожною з інших країн самостійно або після попередньо встановленого факту Єврокомісією. Однак позивачами, відповідно до Протоколу про підписання фіскального пакту повинні бути ті три держави, які на момент оприлюднення доповіді Комісії головували в Раді ЄС. Суд приймає рішення чи країна дією ввела «боргове гальмо». Якщо країна не виконує рішення Суду, згідно Ст. 8 Абз. 2 в Суд може бути подана заява про застосування фінансових санкцій відповідно до критеріїв, сформованих в рамках Ст. 260 Договору про функціонування ЄС.

При порушенні меж дефіциту бюджету Європейська комісія може автоматично ввести санкції фіксованою сумою чи накласти на країну грошовий штраф у розмірі не більше 0,1 % ВВП, який буде сплачено до Європейського стабілізаційного механізму (ЄСМ) [12]. У випадку повторного порушення встановлених правил, Єврокомісія може рекомендувати ввести санкції проти такої країни (за результатами голосування – при підтримці $\frac{2}{3}$ голосів, при тому, що сама країна-порушниця не має права голосу) накладенням штрафу у розмірі від 0,3 до 0,5 % від ВВП країни, пред'явленням вимоги розкривати детальнішу інформацію про бюджетні витрати та борги або переглянути політику Європейського інвестиційного банку щодо кредитування даної країни.

Європейський фіскальний пакт тісно пов'язаний з ЄСМ. Право на отримання допомоги з ЄСМ мають лише ті країни, що ратифікували Європейський фіскальний пакт і створили національне «боргове гальмо». Фіскальний пакт доповнює укладений у 1992 р. Стабілізаційний пакт і має схожість з німецьким «борговим гальмом» 2009 р. [19] (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика фіскального пакту та «боргового гальма»

Фіскальний пакт	«Боргове гальмо»
Зона дії: заплановано в усіх країнах ЄС (окрім Великої Британії та Чехії)	Німеччина
Набрав чинності: 1 січня 2013 р.	2016
Межа річного дефіциту бюджету: 0,5 %	0,35 %
Урахування коливань кон'юнктури: при розрахунку дефіциту намагатимуться вирахувати фактори, спричинені кон'юнктурою, ст. 3, абз. 3	на фазах спаду дозволено більші дефіцити, що будуть фіксуватися на контрольному рахунку і в наступному зростанні будуть урівноважуватися
Судовий контроль за дотриманням: Європейський суд	Федеральний Конституційний суд
Хто може позиватися: Європейська комісія та інші держави – члени договору	$\frac{1}{4}$ депутатів парламенту, ст. 93, абз. 1 № 2 Конституції
Що може зробити Суд: присудити «необхідні заходи» (ст. 8), але не примушуючі засоби	констатація, що закон про річний бюджет цілком чи частково не відповідає Конституції, уряд не може надалі тратити гроші як заплановано і робити нові борги
Хто несе ризики неплатоспроможності: через «рятівні парасольки» та спільну валюту усі держави Валютного союзу	держави, що сама зробила борги – Німеччина

Джерело: Was ist der Fiskalpakt? [Electronic source]. – Access mode: <http://www.staatsverschuldung.de/fiskalpakt.htm>

У 2007 р. тодішній президент ЄЦБ Жак-Клод Тріше запропонував, що ЄС має розвивати Фіскальний союз з метою забезпечення виваженої фінансової політики в усіх країнах-членах. За це ж саме висловився і МВФ. Договір стартував з важко іпотекою: Маастрихтським стабілізаційним пактом⁸.

⁸Довіра громадян Європи близька до нуля, вони були змушені спостерігати, як цей пакт провалився. Спочатку були прийняті Італія, Бельгія і Греція, держави, що абсолютно не виконували встановлені умови вступу. Потім санкції

За весь час борги Європи значно зросли. Дефіцити державного бюджету деяких країн протягом першої декади ХХІ ст. досягли загрозливих розмірів задовго до 2007 року, коли почалася світова фінансова криза у Європі. Наприклад, показники дефіциту державного бюджету Греції перевищували ліміт у 3% майже щороку, причому в деяких роках таке перевищення було суттєвим (наприклад, у 2004 році дефіцит склав 7,5% від ВВП). Португалія перевищувала дефіцит чотири рази, найбільшим з яких був дефіцит у розмірі 6,1% ВВП у 2005 році. В основних економіках ЄС навпаки дефіцити державного бюджету були поширені, але їх розмір був меншим. Німеччина, Франція та Італія перевищили Маастрихтський ліміт декілька разів за цей період, однак дефіцити державного сектора в середньому за період склали 2,1%, 2,6% і 2,7% від ВВП відповідно. Найвищі показники дефіциту були зафіксовані на рівні 4% від ВВП у Німеччині в 2003 році, 4,1% у Франції в 2003 році та 4,3% в Італії в 2005 році. Отже, Маастрихтські критерії порушувались систематично більшістю країн зони євро, але здебільшого санкції за таке перевищення не застосовувались. Таким чином, виникла ситуація фактичного ігнорування членами ЄС виконання Маастрихтських критеріїв, що поставило під сумнів збалансованість всієї економічної системи ЄС. Більше того, у 2005 році у Пакт стабільності та зростання були внесені зміни, які привнесли більш складну та менш прозору процедуру реагування на фінансові дисбаланси членів, тим самим погіршивши існуючу ситуацію щодо виконання Маастрихтських критеріїв.

Поточний рахунок платіжного балансу є відображенням цих тенденцій⁹. Аналіз результатів досліджень програм консолідації бюджету деяких країн ЄС (табл. 2) дає можливість зробити висновок, що більшість країн віддавали перевагу скороченню видатків бюджету, а не збільшенню дохідної частини за рахунок підвищення податків. Тим не менш, переважна більшість країн вдавалися і до підвищення доходів національних бюджетів, оскільки самим лише зменшенням витрат необхідних результатів досягти було важко.

Таблиця 2

Програма з консолідації бюджету деяких країн ЄС

Програма з консолідації	Німеччина	Естонія	Греція	Велико-британія	Латвія	Румунія	Ісландія
% від ВВП	3,3	8,5	10,5	7,2	11,7	13,9	12,0
% від ВВП на рік	0,8	2–3	3,0	1,8–2	5,7	7,0	2,4
млрд, національна валюта	80 € 2010–14	85 € 2010–13	24 € 2010–13	н.д. 2010–12/13	1,5 LVL 2009–10	74,6 Lei 2009–10	179 ISK 2009–13
% від програми консолідації							
1. Зростання доходів	33,0	41,2	42,9	31,0	45,0	15,0	36,0
– Податки на доходи підприємств	7,5	–1,6	8,5	–8,5	–2,4	-	1,4
– Податки на доходи фізичних осіб	-	-	-	–11,56	9,6	-	32,3
– ПДВ	-	11,4	23,4	44,9	27,3	10,0	4,6
2. Витрати	52,0	58,8	57,1	69,0	55,0	85,0	64,0
– Соціальний захист	34,0	5,4	н.д.	21,9	14,8	н.д.	15,6

Джерело: ArneHeise, H. Lierse, *Budget Consolidation and the European Social Model: The Effects of European Austerity Programmes on Social Security Systems*, Friedrich-Ebert-Stiftung International Policy Analysis 2011

Іншим аспектом національних програм консолідації бюджетів є ступінь використання податків. Так, майже половина програм консолідації Латвії та Греції досягались за допомогою податкових важелів наповнення бюджетів в той час, коли у Румунії відповідний показник склав лише близько 15%. Поясненням таких відмінностей може бути структура дохідної частини бюджетів цих країн. Наприклад, доходи від податків у Латвії складають 28,6% ВВП, тоді як в ЄС в середньому податки формують 39,2% ВВП. У Греції ж існує багато виключень із бази оподаткування, тому ціллю уряду було розширення бази оподаткування через відміну виключень, а відтак і спрощення податкового законодавства. У Німеччині близько 30% заходів консолідації стосувалися реформи соціальної сфери,

були знівлені (саме ніби то стабілізаційно свідомою Німеччиною) і, як наслідок, жодного разу не впроваджені, а врешті-решт були зірвані встановлені архітекторами пакту межі. У єдиному нічному засіданні 9 травня 2010 р. міністри фінансів скасували обидва ключові обмеження, які мали б забезпечити боргову дисципліну. Це заборона гарантування забезпеченості відповідальності держав між собою і заборона держав фінансування через позики ЄЦБ. При цьому вони взагалі не мали на це повноважень.

⁹В периферійних економіках поточний рахунок платіжного балансу здебільшого став дефіцитним, особливо після 2003 року. У 2007 році дефіцити поточного рахунку стали відчутними: в Греції 14% ВВП, в Іспанії 10%, в Португалії 9% та Ірландії 5%. При цьому в Італії та Франції спостерігалась подібна тенденція, але відповідні показники були кращими - 2% і 1% ВВП відповідно. Німеччина ж демонструвала швидке збільшення профіциту рахунку поточних операцій за період, досягнувши майже 8% ВВП у 2007 році. Варто зазначити, що поточний рахунок платіжного балансу в цілому у зоні євро залишається в цей період без змін.

а у Великобританії цей показник ледь складав 20%. Натомість, в Іспанії зменшення видатків на соціальний захист склали близько 15%, а у Латвії та Ісландії¹⁰ – лише 15% та 10% відповідно. У Румунії у цілому державні пільги та інші види державної допомоги були зменшені на 15%; у Німеччині були скасовані пільги батьків особи, яка має медичне страхування; у Великобританії була відмінена допомога на оренду нерухомості, на яку мали право певні категорії населення; у Латвії батьківські та дитячі пільги, а також допомога за інвалідністю та по безробіттю були суттєво зменшені. Уряди Великобританії та Німеччини зменшили пільги та допомогу найбільш вразливим верствам з метою їх заохочення до працевлаштування завдяки збільшенню різниці між мінімальною заробітною платою та розміром державної допомоги. Такі, як прийнято називати в економічній літературі, «регресивні» заходи щодо перерозподілення державної допомоги на користь більш заможних верств населення, мали місце у Румунії, Іспанії та Латвії. Натомість, протилежним шляхом пішли Греція та Ісландія, які намагаються підвищити дохідну частину бюджету за рахунок податків на розкіш чи збільшення оподаткування високорентабельного бізнесу. Наприклад, Великобританія ввела банківський збір, але при цьому зменшила корпоративний податок.

Таблиця 3 свідчить, що з метою боротьби з фінансовою кризою уряди переважної кількості країн вдалися до закриття вакансій та замороження заробітних плат працівників державного сектору економіки. При цьому, у деяких країнах такі періоди були чітко обумовленими, наприклад, у Великобританії період замороження заробітних плат складав 2 роки. В інших країнах тривалість таких заходів залежала від досягнення певних цільових критеріїв економії. В тих країнах¹¹, в яких ефекту від замороження заробітних плат не було достатньо, уряди вживали більш радикальні заходи щодо зменшення заробітних плат державних службовців.

Таблиця 3

Програма з консолідації бюджету деяких країн ЄС

	BE	DE	EE	ES	FR	HU	IE	IS	IT	LT	NL	SI	UK
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Заходи щодо видаткової частини													
<i>Операційні заходи</i>													
Замороження нових робочих місць	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	н.д.
Зменшення заробітних плат	-	-	+	+	-	+	+	н.д.	н.д.	+	-	+	н.д.
Замороження зароб./плат	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Звільнення працівників	+	+	+	+	+	+	+	н.д.	+	+	+	+	+
Реорганізація	-	+	+	+	+	+	+	+	н.д.	+	+	+	+
Покращення ефективності	+	+	н.д.	н.д.	+	н.д.	+	н.д.	н.д.	+	+	+	+
<i>Програмні заходи</i>													
Здоров'я	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Освіта	н.д.	-	-	+	+	+	+	н.д.	н.д.	+	+	+	+
Пенсії	+	+	+	+	-	+	+	н.д.	+	+	+	+	+
Безробіття	-	+	+	+	-	н.д.	+	+	н.д.	+	+	+	+
Інші соціальні напрями	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Інфраструктура	+	-	н.д.	+	+	н.д.	+	+	н.д.	н.д.	н.д.	+	н.д.
Зменшення інвестицій	+	-	н.д.	н.д.	-	н.д.	+	н.д.	н.д.	н.д.	+	+	н.д.

¹⁰Ісландія вдалася до пенсійної реформи та в цілому погіршила соціальний захист пенсіонерів. На протипагу пенсійній реформі, система охорони здоров'я зазнала змін у всіх без винятку країн, що аналізувались з точки зору збільшення внесків застрахованих осіб та зменшення покриття суми видатків на лікування, що компенсується державою.

¹¹Деякі країни, як наприклад, Ірландія, Італія та Угорщина були змушені вдатися до таких непопулярних заходів, оскільки вони були умовою отримання фінансової підтримки від МВФ. В цей же час такі країни, як Латвія та Естонія вдалися до зменшення заробітних плат без зовнішнього тиску, оскільки прагнули провести швидке відновлення своїх економік. Натомість, уряд Німеччини був обмежений щодо використання таких заходів, оскільки законодавче регулювання цієї країни прямо забороняло такі дії. Зменшення кількості державних службовців мало місце також у більшості країн ЄС, але характер таких заходів уряду за інтенсивністю дуже сильно відрізнявся. В основному скорочення державних службовців відбувалось за допомогою реструктуризації апарату державного управління через об'єднання чи ліквідацію державних установ та організацій, які виконували схожі чи пов'язані функції, що у підсумку сприяло не лише зменшенню державних видатків, а й підвищенню їх ефективності. (Детальніше див. Різниченко Є.І. Фінансові імперативи реалізації економічних інтересів у Європейському Союзі // Дис. на здобуття наук. ступеня канд. економічних наук. – 2015. – 256 с.)

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Заходи щодо дохідної частини													
ПДВ	-	-	+	+	+	н.д	+	+	+	+	н.д	+	+
Податки на споживання (алкоголь, тютюн, енергія)	+	+	+	+	+	н.д	+	+	н.д	+	+	+	+
Дохідний податок	+	-	+	+	+	н.д	+	+	н.д	н.д	+	+	+
Корпоративний податок	-	-	н.д	н.д	+	н.д	-	+	н.д	+	+	н.д	н.д
Нефіскальні доходи	+	+	н.д	н.д	н.д	н.д	+	н.д	н.д	+	н.д	н.д	н.д

Джерело: *Walter Kickert, Tiina Randma-Liiv, Riin Savi Fiscal Consolidation In Europe: A Comparative Analysis, COCOPS Trend Report, 2013*

Стабілізаційний пакт показав тим самим неспроможність європейських інституцій вирішити боргову проблему, проте ще гірше її загострили, посиливши тим самим соціально-економічне розшарування як в середині багатьох країн-членах ЄС, так і в самому ЄС. У лютому 2011 р. Франція та Німеччина запропонували євро-плюс-пакт, щоб поліпшити економіко-політичну координацію в Єврозоні. Іспанія приєдналася до цієї мети. У результаті економічної глобалізації поглиблення національної соціально-економічної стратифікації певної країни може перетворитися спочатку на коаліційну соціально-економічну стратифікацію країн-членів Єврозони, а потім і на комунітарну, а вирівнювання чи втримування балансу між соціальними прошарками не лише кожної країни зокрема, а й ЄС в цілому є справою вельми важкою, оскільки ціною питання може бути майбутнє євро та ЄС у цілому, припинення існування яких ставить під сумнів глобальну фінансову безпеку багатьох країн. Із зазначеного вище можна зробити висновок, що у ЄС, на відміну від інших інтеграційних об'єднань, завдяки його високому рівню фінансової інтеграції на перше місце виходять фінансові імперативи, які є домінуючими напрямними векторами розвитку ЄС.

Основними лобістами спільного Фіскального союзу, разом з А. Меркель є міністри фінансів країн ЄС та шеф ЄЦБ. Німеччина також підштовхнула інші країни ввести за її прикладом "боргове гальмо", щоб досягти чіткої верхньої межі боргів, суворой бюджетної дисципліни та зрівноваженого бюджету. "Боргове гальмо" в усіх країнах зони євро сприяють набагато сильнішій бюджетній дисципліні ніж існуючі правила ЄС. А. Меркель заявила, що Єврокомісія та Європейський суд мають гарантувати виконання зобов'язань країнами. У руслі банківської кризи й у зв'язку із заходами для порядку з перевищеними державними заборгованостями було відновлено ідею Європейського фіскального союзу: спільний бюджет, спільна податкова політика, спільна гарантія державних боргів країн зони євро. Дехто в цьому бачить наступний крок до подальшої Європейської інтеграції, або/і шлях до пом'якшення або розв'язання єврокризи, інші вбачають у цьому макроекономічний парадокс. Деякі економісти застерігають і наголошують [26], що Європа не тільки лише завдяки економії (рис. 2) зможе вийти з боргового болота, але для цього необхідне зростання та інвестиції.

Оскільки величина державного дефіциту прямо/непрямо визначає прибутки підприємців, то зменшення дефіциту негативно впливає на очікувані доходи і тим самим на інвестиції підприємців. Протидіяти спаду економічного розвитку можна або шляхом підвищення підприємницьких інвестицій, власним державним дефіцитом, або зовнішньою державною заборгованістю при незмінній квоті економії. Макроекономічна потреба підприємств у фінансуванні однієї економіки має такий вигляд: заощадження приватних господарств + заощадження підприємств + заощадження держави = інвестиції підприємств + інвестиції держави + сальдо балансу поточних операцій [13] (рис. 3). Якщо ж підприємства через зниження витрат, і відповідно до цього, зменшення попиту припинять інвестиції, кон'юнктура і надалі сповільнюється, через це зменшуються державні надходження і, врешті-решт, збільшуються квоти державної заборгованості. Якщо ж держава спробує повернути старі борги (без нової нетто заборгованості), то вона буде змушена освоїти надлишок надходжень, який (якщо знову не буде виданий), якщо буде потрачений, виведе з економіки ліквідні кошти (скорочення балансу при списанні кредиту) і тим самим підвищить потребу фінансування підприємств або залучення іноземних інвестицій. Якщо ж приватні господарства також зменшують витрати, то результатом цього стає подальше зростання прогалини фінансування підприємств, які зі свого боку намагатимуться скоротити витрати. Цей взаємообмінний парадокс економії секторів (підприємства – приватні господарства – держава) є класичною умовою (якщо попит з-за кордону не зростатиме, що є малоімовірним у сучасних умовах тотальної економії) дефляційної спіралі.

Ще однією причиною необхідності введення в дію таких заходів є значні кон'юнктурні погіршення, що звели нанівець велику частину передбачених заощаджень, оскільки податкові надходження були меншими, ніж очікували, і необхідними стали додаткові державні витрати, особливо через зростання безробіття. У листопаді 2013 р. Європейський парламент поставив під

сумнів доцільність примусових заходів, обраних трійкою¹² (ЄЦБ, МВФ та Європейська комісія) щодо Греції. Мартін Шульц відкрито критикував діяльність трійки, вважаючи, що вона завдала більше шкоди ніж користі.

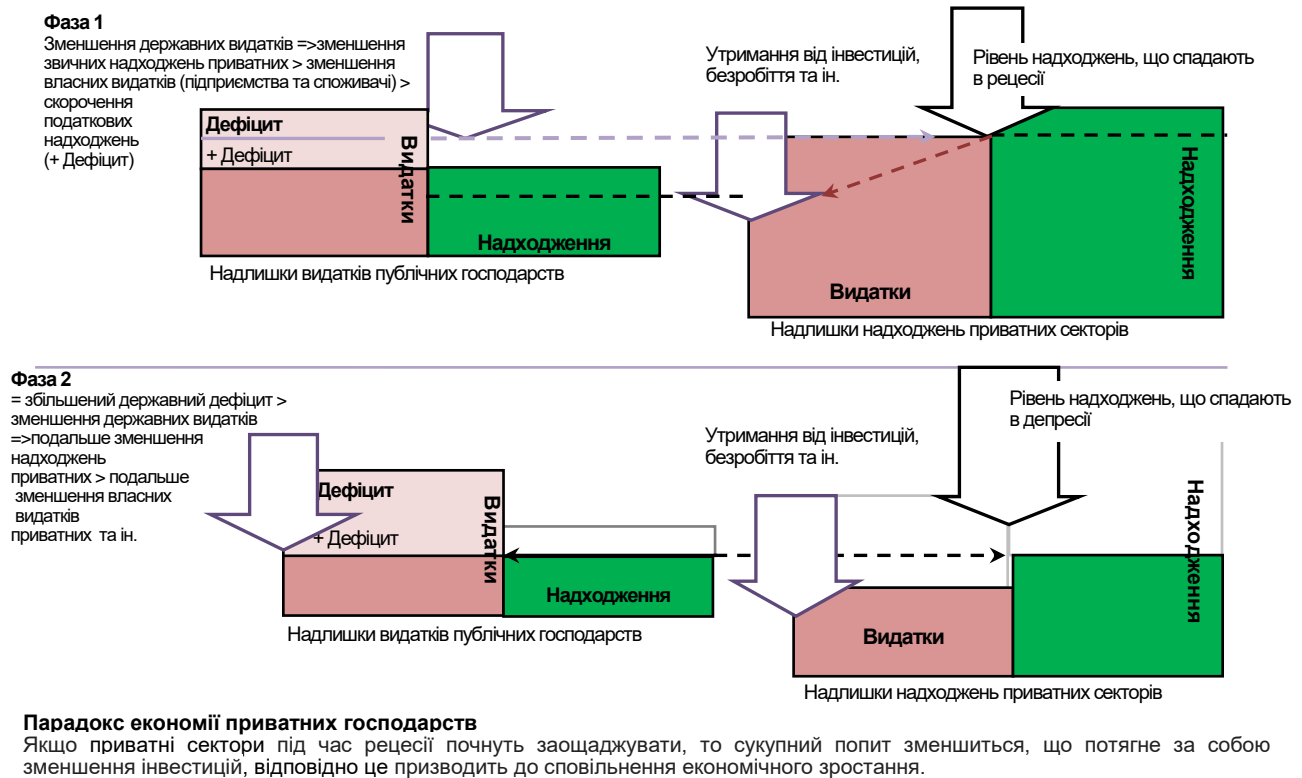

Рис. 2. Курс та парадокс економії

Джерело: *Europäischer Fiskalpakt [Electronic source]. – Access mode : https://de.wikipedia.org/wiki/Europ%C3%A4ischer_Fiskalpakt.*

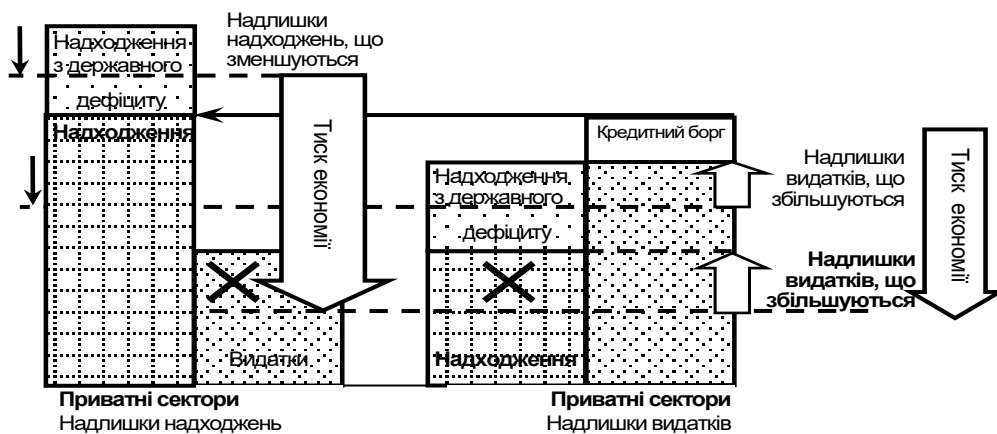

Рис. 3. Сальдо-механічний взаємозв'язок: зменшення видатків = зменшення надходжень і тиск економії

Джерело: *Europäischer Fiskalpakt [Electronic source]. – Access mode : https://de.wikipedia.org/wiki/Europ%C3%A4ischer_Fiskalpakt.*

З 1 січня 2014 р. всі країни ЄС, що є учасниками Фіскального пакту, які не досягли виконання його критеріїв, зобов'язані отримувати дозвіл на виконання свого бюджету від Європейської комісії і Ради Європи. Європейська комісія вказує кінцеву мету Фіскального й економічного союзу – створення

¹²У 2015 р. термін "трійка" за бажанням новообраного грецького уряду в офіційному використанні було замінено на інституції. З початком переговорів про третю кредитну програму для Греції "трійка" в липні 2015 р. була замінена квадригою (неформальним зібранням ЄЦБ, МВФ, Європейської комісії та Європейського стабілізаційного механізму (ЄВС))

політичного союзу з повноцінним поєднанням правових повноважень, який володіє власною фіскальною силою у формі Центрального бюджету і власними механізмами, що дозволяють йому за певних, чітко визначених передумов домогтися виконання бюджетних й економіко-політичних рішень своїми членами. Нині, на жаль, фіскальний пакт є паперовим тигром. Можна подати в Європейський суд на країну, що порушує пакт, але він не має владних повноважень, щоб державу до чогось змусити. Не була втілена також ідея призначити Брюсселем комісара з економії, який би керував фінансами цієї країни. Національна бюджетна автономія (право робити стільки боргів скільки треба) залишилася недоторканою. Щоправда, позитивним є той факт, що європейці дедалі більше усвідомлюють: Європа це не лише економічне інтеграційне угруповання чи просте політичне рішення, а широкомасштабний геополітичний і гео економічний проект, який відіграє значну роль на світовій шахівниці. І якщо Європа хоче зберегти свій вплив у світовій економіці, то вона має бути єдиною. Це важливо не лише для самої Європи, але в сучасному неспокійному світі це має важливе значення і з погляду міжнародної економічної безпеки.

Певна бюджетна консолідація існує лише у трьох інтеграційних угруповань (*Організації східнокарибських держав – OECS¹³, Західноафриканського економічного і монетарного союзу – WAEMU¹⁴ й Економічного і монетарного співтовариства Центральної Африки (із франц. СЕМАС)¹⁵*), яким вдалося створити **монетарний союз**, як передумову для подальшої інтеграції у фінансовій сфері.

Висновки з проведеного дослідження. З проведеного аналізу є очевидним те, що практичного втілення ідея створення фіскального союзу набула саме в Європейському Союзі. Так, монолітна позиція ЄС, як наднаціонального інтеграційного об'єднання, сприяла проведенню бюджетної консолідації країнами ЄС з метою подолання бюджетних дефіцитів та зменшення надмірної заборгованості, що відповідає національним інтересам як самого ЄС, так і його країн-членів. Світова фінансова криза виявила слабкі сторони інтеграційної моделі ЄС, насамперед у фінансовій сфері, яка виконує роль фундаменту цього об'єднання, тому питання вдосконалення структури фінансової стабільності стало пріоритетним.

Щоправда, не всі країни приєдналися до Угоди про фіскальну стабілізацію. Великобританія, Швеція, Чехія та Польща є тими країнами, які станом на початок 2015 р. не приєдналися до Угоди про фіскальну стабілізацію, не випадковість такої позиції пояснюється особливостями їх економік.

Створення нових інституцій, початок функціонування фіскального та банківського союзу в основу яких покладено посилення ролі наддержавних організацій з наглядом за фінансовими ринками, які отримали право ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання країнами-членами, є важливим кроком на шляху формування нової архітектури фінансової стабільності в Європі та сприятиме подальшому поступовому посиленню централізації фінансового нагляду та контролю в ЄС з метою подолання та недопущення в майбутньому кризових явищ в економіці, спричинених фінансовими чинниками та поглиблення соціально-економічної стратифікації.

Література

1. Веблен Т. Теория праздного класса. / Веблен Торстейн. – М. : Прогресс, 1984. – 368 с.
2. Гальчинський А. Криза і цикли світового розвитку. / Анатолій Гальчинський. – К. : АДЕФ-Україна. – 2009. – 392 с.
3. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / В. Ойкен. – М. : Прогресс, 2009. – 494 с.
4. Ролз Дж. Справедливость как честность / Дж. Ролз // Логос. – 2006. – № 1 (52). – С. 35–78.
5. Рубини Н. Как решить проблемы еврозоны? [Електронний ресурс] / Рубини Нуриэль. – Режим доступу: <http://slon.ru/calendar/event/886003/>.
6. Семюелс У. Дж. Торстейн Веблен – економіст-теоретик // Вопросы экономики. – 2007. – № 7. – С. 99-117.
7. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П.А. Сорокин; Общ. ред. А. Ю. Согомонов. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
8. Фуко М. Нужно защищать общество / М. Фуко ; Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975-1976 учебном году. – СПб. : Наука, 2005. – 312 с.
9. Худякова Л.С. Реформа регулирования финансового сектора в Европейском союзе

¹³ OECS об'єднує сім країн – членів CARICOM, які мають спільну валюту – східнокарибський долар, із фіксованою курсовою прив'язкою до долара США. Членами OECS є: Антигуа і Барбуда, Домініка, Гренада, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадіни та британська заморська територія Монсеррат. Наступними інтеграційними кроками в межах OECS мають стати створення митного і завершення формування економічного союзу та зміцнення співпраці в інших сферах.

¹⁴ WAEMU (UEMOA – франц.) станом на 1 січня 2014 р. це митний і монетарний союз восьми країн західної Африки і членів ECOWAS (Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Малі, Нігер, Сенегал, Того і Гвінея-Бісау). Спільною валютою UEMOA є західноафриканський франк із фіксованою курсовою прив'язкою до євро і гарантований французькою скарбницею.

¹⁵ СЕМАС сформували шість держав (Камерун, Центральноафриканська республіка, Чад, Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Габон), запровадивши спільну валюту – центральноафриканський франк, курс якого гарантований держскарбницею Франції і зафіксований до євро на тому ж рівні, що й західноафриканський франк.

/ Л. С. Худякова, Е. А. Сидорова // Деньги и кредит. – 2014. – № 4. – С. 28-34.

10. Coping with High Debt and Sluggish Growth [Electronic source] / World Economic Outlook. – October 2012. – Access mode :<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/text.pdf>.

11. Duden Wirtschaft von A bis Z: Grundlagenwissen für Schule und Studium, Beruf und Alltag. 5. Aufl. [Electronic source]. – Mannheim : Bibliographisches Institut 2013. Lizenzausgabe Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung 2013. – Access mode :<http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/lexikon-der-wirtschaft/159957/fiskalpakt>.

12. Economic Union Treaty: Frequently Asked Questions [Electronic source] / OECS. Castries. – 2008. – Access mode :http://www.oecs.org/component/docman/cat_view/136-economic-union?orderby=dmdatecounter&ascdesc=DESC.

13. Europäischer Fiskalpakt // Lexikon zur öffentlichen Haushalts- und Finanzwirtschaft [Electronic source]. – Access mode : <http://www.haushaltssteuerung.de/lexikon-europaeischer-fiskalpakt.html>.

14. Europäischer Fiskalpakt [Electronic source]. – Access mode : https://de.wikipedia.org/wiki/Europ%C3%A4ischer_Fiskalpakt.

15. Frenkel Michael. Volkswirtschaftliche Gesamtrechnung / Michael Frenkel, Klaus Dieter John. – München 2011. – 7. Auflage. – Insbesondere S. 23–31.

16. Grauwe P. de. The European Central Bank: Lender of Last Resort in the Government Bond Markets? [Electronic source] / Paul Grauwe de // CESifo Working Paper No 3569 Category 7: Monetary policy and international finance. – Access mode : <http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/Economics/Researchandteaching/Conferences/PresentationDeGrauwe.pdf>.

17. Lucke B. Der ESM wird zu einem großen Crash führen [Electronic source] / Bernd Lucke // Deutsche Wirtschafts Nachrichten. – Access mode : <http://deutsche-wirtschaftsnachrichten.de/2012/06/09/bernd-lucke-%E2%80%99Eder-esm-wird-dazu-fuehren-dass-der-crash-sehr-gross-sein-wird/>.

18. Specifications on the implementation of the Stability and Growth Pact and Guidelines on the format and content of Stability and Convergence Programmes – URL: [Electronic source]. – Access mode : http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/coc/code_of_conduct_en.pdf.

19. Was ist der Fiskalpakt? [Electronic source]. – Access mode : <http://www.staatsverschuldung.de/fiskalpakt.htm>.

References

1. Veblen, T. (1984), *Teoriya prazdnogo klassa* [Theory of an idle class], Progress, Moscow, Russia, 368 p.

2. Halchynskiy, A. (2009), *Kryza i tsykly svitovoho rozvytku* [Crisis and cycles of world development], ADEF-Ukraina, Kyiv, Ukraine, 392 p.

3. Oyken, V. (2009), *Osnovnyye printsipy ekonomicheskoy politiki* [Basic principles of economic policy], Progress, Moscow, Russia, 494 p.

4. Rolz, Dzh. (2006), "Justice as honesty", *Logos*, no. 1, pp. 35–78.

5. Rubini, N. *Kak reshit' problemy yevrozony?* [How to solve the problems of the eurozone?], available at: <http://slon.ru/calendar/event/886003/>. (access date May 25, 2017).

6. Semyuyels, U. Dzh. (2007), "Torstein Veblen – economist-theorist", *Voprosy ekonomiki*, no. 7, pp. 99-117.

7. Sorokin, P. (1992), *Chelovek. Tsvilizatsiya. Obshchestvo* [The Man. Civilization. Society], Politizdat, Moscow, Russia, 543 p.

8. Fuko, M. (2005), *Nuzhno zashchishchat' obshchestvo* [We need to protect society], Nauka, St. Petersburg, Russia, 312 p.

9. Khudyakova, L. & Sidorova, A. (2014), "Financial Sector Regulation Reform in the European Union", *Den'gi i kredit*, no. 4, pp. 28-34.

10. Coping with High Debt and Sluggish Growth, (2012), available at: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/text.pdf>. (access date May 25, 2017).

11. Wirtschaft, D. (2013), Grundlagenwissen für Schule und Studium, Beruf und Alltag. 5. Aufl. available at: <http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/lexikon-der-wirtschaft/159957/fiskalpakt> (access date May 25, 2017).

12. Economic Union Treaty: Frequently Asked Questions (2008), available at: http://www.oecs.org/component/docman/cat_view/136-economic-union?orderby=dmdatecounter&ascdesc=DESC. (access date May 25, 2017).

13. Europäischer Fiskalpakt, Lexikon zur öffentlichen Haushalts- und Finanzwirtschaft, available at: <http://www.haushaltssteuerung.de/lexikon-europaeischer-fiskalpakt.html>. (access date May 25, 2017).

14. Europäischer Fiskalpakt, available at: https://de.wikipedia.org/wiki/Europ%C3%A4ischer_Fiskalpakt. (access date May 25, 2017).

15. Frenkel, M. & Klaus, D. (2011), Volkswirtschaftliche Gesamtrechnung, Auflage, no. 7, pp. 23–31.

16. Grauwe, P. de. The European Central Bank: Lender of Last Resort in the Government Bond Markets? available at: <http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/Economics/Researchandteaching/Conferences/PresentationDeGrauwe.pdf>. (access date May 25, 2017).

17. Lucke, B. Der ESM wird zu einem großen Crash führen, available at: <http://deutsche-wirtschafts-nachrichten.de/2012/06/09/bernd-lucke-%E2%80%9Eder-esm-wird-dazu-fuehren-dass-der-crash-sehr-gross-sein-wird/>, (access date May 25, 2017).

18. Specifications on the implementation of the Stability and Growth Pact and Guidelines on the format and content of Stability and Convergence Programmes, available at: http://ec.europa.eu/economy_finance/economic_governance/sgp/pdf/coc/code_of_conduct_en.pdf. (access date May 25, 2017).

19. Was ist der Fiskalpakt? available at: <http://www.staatsverschuldung.de/fiskalpakt.htm>. (access date May 25, 2017).

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 330.1.541

Мороз О.В.,
д-р екон. наук, професор
Карачина Н.П.,
д-р екон. наук, професор
Мороз І.О.,
канд. екон. наук, доцент
Вінницький національний технічний університет

ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ «ПРОЛЕТАРИАТ» ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Moroz O.V.,
dr.sc.(econ.), professor
Karachyna N.P.,
dr.sc.(econ.), professor
Moroz I.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
Vinnytsia National Technical University

THE QUESTION OF USING THE TERM "PROLETARIAT" IN THE STUDY OF CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY

Постановка проблеми. Термін «пролетаріат» сьогодні сприймається перш за все через ретроспективний зміст. Натомість, його переосмислення, на нашу думку, може надати нового тлумачення ролі фактору соціальної структури (на прикладі українського соціуму) у здійсненні ключових для окремої нації соціально-економічних трансформацій; під останніми розуміли насамперед ринкові реформи в Україні та весь спектр змін, що супроводжують такі, а також глобальні процеси формування постіндустріального типу суспільства. Як відомо, трансформації українського суспільства з періоду кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. призвели до глибоких структурних змін вітчизняного соціуму. Тому така постановка питання представляється актуальною.

Так, сьогодні, на фоні усталеної депресії економіки України все більш дискусійними стають питання ефективності ринкових реформ та загального розвитку нації, про що свідчать численні факти і публікації. З цих позицій актуалізується проблема соціальних конфліктів як обмежуючих чи, навпаки, потенційних факторів змін. Очевидно, можна стверджувати про національний рівень даної проблеми, де особливості соціальної стратифікації відіграють часто визначальну роль; при цьому виникають питання коректного опису моделі поведінки окремих класів чи груп агентів та їхнього відношення до реформ. Зміст та рівень індиферентності таких стосовно ринкових реформ, як вважаємо, не має сьогодні повного наукового опису. Це потребує проведення окремих досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання терміну «пролетаріат» у сучасних соціоекономічних дослідженнях в останній період практично не зафіксовано. Натомість проблеми бідності, майнової сегрегації соціуму, у т.ч. зв'язку цих явищ із процесами формування та поглиблення в країні ринкових відносин можна віднести до однієї із найбільш досліджуваних.

Так, необхідність подолання бідності вважалось [1] пріоритетним завданням ще у першій половині ХІХ ст., зокрема, у роботах Т. Мальтуса [2], Л. Сісмонді [3], Ч. Бута [4] та ін. Можна стверджувати, що класична і неокласична теорії як основа капіталістичної парадигми формувалася – через різну аргументацію з боку різних наукових течій - на припущенні про об'єктивність бідності якоїсь частини суспільства. У низці робіт – К. Маркса [5-6], Л. Сісмонді [3] та ін. – найчастіше такий суспільний сегмент асоціювався із назвою «пролетаріат».

Із загостренням ситуації проблеми з'явилося багато публікацій, що присвячені темі бідності в Україні. Серед таких можна відзначити праці О. Булавки, М. Капінус, Л. Курило, О. Павлова, В. Півторака, В. Рябоконя, П. Саблука, В. Ткачук, В. Чопенка, Я. Федоренко, А. Деркача та ін. [7-9]. Аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати про досить помітну увагу з боку науковців до проблеми бідності; точка зору дослідників, як правило, сфокусована на тому, що дане явище перетворилося в одне з найбільш гострих на даному етапі ринкових реформ.

Проте, проблема бідності в Україні, як вважаємо, потребує подальшого наукового висвітлення через опис моделі структурних змін соціуму, де може бути визначені як антиподи: 1) деструктивна модель соціуму, функціонування якої призводить до занепаду та зубожіння; 2) конструктивна модель, за якої суспільство, формуючи ефективну ринкову економіку капіталістичного типу, здатне вирішити наявні проблеми, у т.ч. бідність, навіть якщо це віддалена перспектива. Наша гіпотеза опису дисфункцій сучасної економіки України будувалася на припущенні про наявність деструктивної згурпованої маси агентів, філософія, ідеологія, поведінка та конкретні дії яких блокують потенціал реформ із усіма негативними наслідками зазначеного. При цьому зміст даного явища може бути представленим через інтерпретацію інтелектуального комплексу терміну «пролетаріат».

З огляду на зазначене вище, даний напрям наукового дослідження потребує відповідних системних пошуків.

Постановка завдання. Мета дослідження – надати дефініційний та статистичний опис стану сучасного українського соціуму з огляду на уточнення змісту терміну «пролетаріат». Для досягнення поставленої мети виконувалися такі завдання: 1) здійснити монографічний аналіз поняття «пролетаріат» та визначити методологію його дослідження; 2) дослідити соціально-економічний стан та найбільш актуальні проблеми розвитку з огляду на наявність та поширення бідності у соціумі. Інформація бралася із різноманітних інформаційних джерел, особистих спостережень, офіційної статистичної звітності [10-11]. Об'єкт дослідження – процеси економічної інтерпретації дисфункцій ринкових реформ в Україні з огляду на критерій соціальної сегрегації соціуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім слід деталізувати різні підходи до гносеології та інтелектуалізації терміну «пролетаріат». Як свідчить аналіз літературних джерел, існує 2 принципові підходи до тлумачення такого.

Так, згідно поширеній на пострадянському просторі версії, пролетаріат (*від лат. proletarius* — незаможний громадянин) - це назва робітничого класу, яка почала поширюватися С. Сімонді [3] наприкінці XVIII — на початку XIX ст. У європейській комуністичній і соціалістичній літературі термін «пролетаріат» спочатку не мав єдиного змісту і вживався для позначення найменш забезпечених класів і груп буржуазного суспільства. Пізніше К. Маркс і Ф. Енгельс [1; 5-6] надали терміну «пролетаріат» чіткого змісту як соціального класу найманих робітників у капіталістичному суспільстві, які позбавлені засобів виробництва і змушені продавати свою робочу силу підприємцям, внаслідок чого зазнають експлуатації. В цій же інтерпретації пролетаріат є соціальним продуктом саме капіталізму, де у такому ж значенні використовувався термін і «робітничий клас». Як правило, західні науковці термін «пролетаріат» у такому значенні майже не використовували; аналогічна ситуація спостерігалася в Україні після 90-х рр. XX ст.

Натомість класичне визначення згаданого терміну передбачає ту обставину, що пролетаріатом у стародавньому Римі вважали спочатку найбільш бідних за майновим цензом громадян, пізніше – декласовані верстви суспільства. При цьому слід підкреслити, що майновий стан не був головним критерієм пролетаріату. Нам особисто імпонує точка зору А. Тойнбі [12], в працях якого т.з. «внутрішній пролетаріат» розглядався як частина соціуму, яка нездатна ні до праці, ні до захисту батьківщини, але завжди готова до протесту з будь-якого приводу. Той саме А. Тойнбі наголошував на тому, що через певні обставини для якоїсь культури/соціуму (наприклад, т.з. «виродження творчої маси» [12]) різко актуалізується роль т.з. «зовнішнього пролетаріату» або народів, які з певних причин не змогли піднятися до рівня цивілізованості. На прикладі сучасної України яскравим прикладом зазначеного може бути, як вважаємо, роль у 2010-х рр. сусіднього російського соціуму.

Таким чином, використання якогось із двох підходів визначально призводить до двох альтернативних концептів вживання терміну та більше – опису проблеми соціальної стратифікації в цілому. Тому гносеологія такого в даному разі виглядає принциповим моментом. Зі свого боку хотіли б наголосити на коректності підходу, згідно з яким «пролетаріат» асоціюється із деструктивними (через певні причини) групами економічних агентів конкретного соціуму. Слід особливо підкреслити, що таку деструктивність можна ідентифікувати перш за все через особливу поведінку, що є маргінальною до соціуму в цілому. Дослідження питань того, чому формується така поведінка, як з'являються (і зникають) схожі групи агентів і яке все це має значення для реформ в країні - вважаємо, становить науковий і практичний інтерес.

Спробуємо ілюструвати опис якогось сегменту соціуму через термін «пролетаріат» за обома викладеними вище концептами. Для цього використаємо дані по Вінницькій області за період з початку 90-х рр. до 2015 р., використовуючи офіційні статистичні дані [10-11]. Регіон за сукупністю показників можна визнати типовим для України.

Так, впродовж ринкових реформ (за 1995-2015 рр.) населення області скоротилося щонайменше на 15%, при цьому кількість зареєстрованих безробітних зросла з 2,9 тис. осіб (0,3% працездатного населення) до 66,3 тис. осіб (8,9% працездатного населення). Зазначену тенденцію зростання пропозиції на ринку праці можна вважати світовим трендом. Слід також підкреслити загальне зменшення кількості зайнятих по регіону більш ніж на 20% (табл. 1). Загалом ці тенденції вже свідчать про негативний сценарій розвитку та як свідчення неефективності ринкових реформ. Проте більш характерними слід вважати структурні зміни.

Так, якщо взяти за основу визначення пролетаріату в інтерпретації цього терміну за К. Марксом та ін. [3; 5-6]), то до робітничого класу повинні бути віднесені працівники індустріальної сфери. Дискусійним виглядає те, чи відносяться до цього сегменту працівники сільського господарства та будівництва, проте нами ці дві сфери діяльності були віднесені також до індустріальних. Як бачимо (табл. 1), незважаючи на певну суперечливість динаміки в окремі роки, можна стверджувати, що за період ринкових реформ по Вінницькій області чисельність цього сегменту скоротилася фактично удвічі. Так, якщо у 2000 р. у сфері індустріального виробництва було 56,6% кількості робочих місць, то у 2015 р. – менше 43,0%.

У руслі тренду формування постіндустріалізму виглядає зворотня тенденція певного збільшення кількості зайнятих у сфері послуг. Симптоматичним виглядає при цьому дуже висока варіативність цього показника по окремих галузях діяльності. Так, чисельність зайнятих у соціально значимих сферах – освіті, охороні здоров'я – зменшилась приблизно на 20%, тоді як у фінансовій та страховій діяльності, торгівлі, готельно-ресторанному бізнесі та ін. – збільшилась більш ніж у 2,5 рази. На фоні зазначеного окремо слід підкреслити мало зрозуміле для ідеології ринкових реформ достатньо активне зростання чисельності управлінського апарату (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка зайнятості по галузях економічної діяльності
(на прикладі Вінницької області), %**

Галузі та види діяльності	1995	2000	2005	2010	2013	2015	Індекс динаміки за вказаний період
Традиційні для індустріальної економічної системи види діяльності							
Сільське господарство, мисливство, лісове та рибне господарство	331,8	342,8	226,3	188,3	232,5	207,9	0,63
Промисловість (з урахуванням виробництва та розподілення електроенергії, газу та води)	162,5	131,8	107,7	84,8	75,8	74,1	0,46
Будівництво	41,3	23,8	25,0	20,5	18,8	15,6	0,38
Всього по індустріальних галузях	535,6	498,4	359,0	293,6	327,1	297,6	0,56
Традиційні для постіндустріальної економічної системи види діяльності (сфера послуг)*							
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку. Діяльність готелів і ресторанів	50,4	105,2	107,2	139,2	136,0	138,0	2,70
Діяльність транспорту і зв'язку	48,1	52,4	45,3	48,9	40,0	47,8	0,99
Фінансова та страхова діяльність	5,3	4,1	5,8	7,2	7,2	12,4	2,34
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	56,3	52,9	54,5	53,3	47,7	45,8	0,81
Освіта	88,3	59,6	63,4	64,9	63,1	63,9	0,72
Апарат органів управління	25,4	27,7	39,7	46,0	39,5	39,8	1,57
Інші види діяльності*	92,5	22,8	48,1	40,3	44,0	29,6	0,32
Всього по сфері послуг	366,3	324,7	364,0	399,8	377,5	377,3	1,03
Всього кількість зайнятих в усіх сферах економічної діяльності, тис. осіб	901,9	823,1	723,0	693,4	704,6	647,9	0,78

Примітки: * - з урахуванням різниці у статистичній звітності за вказаними роками

Джерело: статистичні дані: [10-11]

Отже, трансформація українського соціуму до постіндустріального (що, звісно, відбувається) має місце за достатньо суперечливим сценарієм, коли частина сфер діяльності – перш за все освіта, охорона здоров'я - невинувато скорочується, тоді як бюрократизація – навпаки, посилюється.

Суперечність зазначеної структурної динаміки фіксується також при аналізуванні трендів формування доданої вартості в окремих секторах. Так, враховуючи зміни статистичної звітності у різні роки, впродовж 1996-2000 рр. зафіксовано [10] тенденцію збільшення частки валової доданої вартості у вигляді виробництва товарів з 57,4 до 63,3%, тоді як виробництва послуг – відповідно зменшення з 42,6 до 36,7%. Надалі співвідношення між цими показниками може бути представлено через динаміку структури товарної продукції (табл. 2), де знову ж таки частка промислового виробництва зростала, а послуг – зменшувалася. Як окреме пояснення зазначеного нелогічного ефекту можна прийняти поширення тіньової діяльності у сфері послуг, що робить офіційні статистичні дані лише приблизними. Ідентифікація цього потребує окремих досліджень.

Таблиця 2

Структура товарної продукції у Вінницькій області, %

Галузі	Рік	
	2000	2015
Промислове виробництво (сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибне господарство, промисловість з урахуванням виробництва та розподілення електроенергії, газу та води)	63,0	72,8
Послуги (будівництво, торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, діяльність готелів і ресторанів, транспорту і зв'язку, фінансова діяльність, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, інші види діяльності)	37,0	21,2
Всього	100,0	100,0

Джерело: аналізування статистичних даних [11]

Про роль новостворених інститутів ринку у соціумі можуть свідчити дані про структуру грошових доходів домогосподарств. Як бачимо (табл. 3), для переважної частини населення і у 2000, і у 2015 рр. доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості залишалися дуже незначними.

Таблиця 3

Структура грошових доходів домогосподарств у Вінницькій обл., %

	2000 р.		2015 р.	
	у міських поселеннях	у сільській місцевості	у міських поселеннях	у сільській місцевості
Всього грошових доходів, грн.	251,5	207,4	3655,8	2213,5
Оплата праці	50,1	25,6	61,5	35,1
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	3,3	1,5	5,5	4,1
Доходи від продажу с.-г. продукції	4,2	31,3	0,5	15,7
Пенсії, стипендії, допомоги та субсидії	25,7	32,8	24,3	35,7
Грошова допомога та інші грошові доходи	16,7	8,8	8,2	9,4

Джерело: аналізування статистичних даних із [10-11]

Ці дані свідчать про наступне: перш за все, про суперечливість української моделі соціально-економічного розвитку в процесі ринкових трансформацій. Гіпотеза (очікування) наслідків такого сценарію повинна була б передбачати постіндустріалізацію розвитку. Останнє, як відомо, передбачає зростання ролі сфери послуг, у т.ч. освіти, науки, медицини і т.п. в усіх аспектах, про що, як бачимо (див. табл. 1-2), стверджувати проблематично. При цьому українська економіка все ж таки втрачає ознаки індустріального суспільства, набуваючи при цьому тенденції бюрократизації системи управління та системи в цілому. Тому є підстави означити суперечливість розвитку України як проблему деіндустріалізації та відхід при цьому від вектору побудови постіндустріального суспільства.

При цьому роль «пролетаріату» у марксистській інтерпретації очікувано зменшувалася, що, однак, є скоріше формальною динамікою і не розкриває суті негативних чи позитивних наслідків змін. Останнє можливе лише трактування цієї категорії у вище згаданій тойнбінівській версії: тобто, успіх чи невдачі реформ (змін) можуть бути адекватно оцінені за динамікою деструктивно налаштованої частини населення, тобто того самого «внутрішнього пролетаріату».

Як вважаємо, використання статистичних даних лише якоюсь мірою може про свідчити про психологічні настрої соціуму щодо ринкових реформ. Так, за даними [10-11], зазначається тенденція зменшення розриву у доходах населення табл. 3. Так, співвідношення доходів 10% найбільш і 10% найменш забезпеченого населення у 2000 р. складало 5,3 (загальних) – 8,4 (грошових) рази, тоді як у 2015 р. – відповідно 3,5 і 3,8 рази. За цей же період частка населення із середньодушовими доходами, що були нижчі за прожитковий мінімум, зменшилася із 62% до 24%. Іншим аналогічним по суті

показником є динаміки частки населення із середньодушовими грошовими витратами нижче середнього, яка складала у 1999 р. 63,4%, 2000 р. – 62,4%, 2010 р. – 22,1%, 2015 – 12,1%. На нашу думку, такі оцінки є занадто оптимістичними. У будь-якому разі наявність «внутрішнього пролетаріату» визначається не кількісними характеристиками, а тим, наскільки ідеологія опортунізму до змін, суспільства, влади тощо є поширеною серед якогось суспільного сегменту. А ось таких оцінювань, на жаль, в Україні явно недостатньо.

Наші спроби аналогічних досліджень можуть бути ілюстровані даними опитувань та інтерв'ювань, проведених упродовж 2010-2016 рр. В дослідженні приймали участь загалом 531 особа з числа студентів I курсів ВНЗ, які від імені своєї сім'ї та свого особисто висловлювали точку зору про характер очікуваної соціальної політики в країні (табл. 4).

Таблиця 4

Чисельна інтерпретація респондентів

	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ВНТУ*	27	21	29	30	31	24	26	29
ВНАУ**	-	78	63	95	78	-	-	-
всього	27	99	92	125	109	24	26	29
всього	531							

Примітки: * ВНТУ- Вінницький національний технічний університет, ВНАУ – Вінницький національний аграрний університет; різниця між студентами ВНЗ не враховувалася

Джерело: авторські дослідження

Дана категорія респондентів характеризувалася наступним: студенти (економічних спеціальностей) належали до контрактної форми навчання (тобто сім'ї сплачували за їхнє навчання, здебільшого самі мали освіту і були у працездатному віці та стані, звідси – мали таку можливість і водночас розуміння перспективи отримання вищої освіти, після отримання освіти переважна частина респондентів пов'язувала свою працю із бізнесом). Звідси респонденти, за гіпотезою, належали до груп економічних агентів, що загалом мали високий рівень адаптації до ринку, відповідну модель поведінки і сприйняття змін. За даними респондентів, доходи близько 5% сімей забезпечувалися працею у державних установах, близько 11% – як найманих працівників у структурах бізнесу і близько 84% - здійсненням приватного бізнесу (сюди ж були віднесені позиція «тимчасова не працюючий» або «той, що не має постійного місця роботи», з чим, очевидно, слід пов'язати здійснення прихованих форм економічної діяльності).

Питання охоплювали 2 групи: 1) щодо соціальної самоідентифікації респондентів (та їхніх сімей) за майновим станом; 2) щодо оцінювання важливості окремих складових соціальної політики, а – звідси – ролі держави у вирішенні типових життєвих проблем; 3) готовності до збільшення фінансування соціальної політики через зростання податків. Гіпотезою була обрана теза про наявність безпосереднього зв'язку між цими показниками: більш конкурентоспроможні агенти менше розраховують на державу і навпаки.

При цьому респондентам було запропоновано 2 варіанти віднесення своєї сім'ї (і відповідно себе): за шкалою «багаті-середні-бідні» та «багаті-заможні-середні-бідні-жебраки». На перший погляд ідентична класифікація в обох випадках надала різні оцінки (табл. 5) - у другому випадку кількість агентів категорій «багаті» і «бідні» різко зменшувалася. Тобто більшість респондентів відносила себе до середнього класу, що методологічно є зрозумілим.

Таблиця 5

Результати соціальної стратифікації респондентів, %*

За шкалою «багаті-середні-бідні»				
багаті	середні		бідні	
28,0	46,0		26,0	
За шкалою «багаті-заможні-середні-бідні-жебраки»				
Багаті	заможні	середні	бідні	жебраки
5,0	35,0	58,0	2,0	-

Примітки: *- загалом по всій групі

Джерело: авторські дослідження

Респондентам було запропоновано оцінити по 10-бальній шкалі важливість виконання державною вказаних функцій («10» - держава (і тільки держава) повинна це забезпечити, «0» - це не є

функцією держави). Були вказані такі функції: 1) освіта; 2) медична допомога; 3) пенсії за віком та інвалідністю; 4) допомога при догляді за малими дітьми; 5) забезпечення зайнятості; 6) допомога у започаткуванні та веденні бізнесу; 7) зменшення податків. Вказані функції представляли собою різні методологічні підходи до оцінювання ролі держави, де №№1-4 – традиційні функції прямої соціальної підтримки громадян, тоді як №№5-7 – такі, що сприяють економічній активності населення, тобто у цьому разі від держави очікується скоріше створення фонових умов для реалізації потенціалу агентів. Підсумовуючим було питання «наскільки сім'я потребує державної допомоги», а також «чи готові Ви збільшувати Ваші податкові нарахування у державний бюджет, щоб соціальна допомога в країні зростала». При цьому пропонувалося вказати в довільній формі додаткову інформацію, яка б пояснила позицію респондента. Результати наведено у табл. 6.

Таблиця 6

Результати опитувань респондентів різних груп, бали

Оцінювання функцій держави та відповідні питання	Групи агентів			
	багаті	заможні	середні	бідні
Освіта	7,0	7,5	7,6	9,0
Медична допомога	8,1	8,3	8,5	8,6
Пенсійне забезпечення	5,9	6,1	6,9	8,5
Допомога при догляді за малими дітьми	6,3	6,7	6,9	8,5
Забезпечення зайнятості (допомога безробітним)	4,8	5,1	6,0	8,5
Допомога у започаткуванні та веденні бізнесу	7,7	9,2	9,5	7,0
Зменшення податків	8,9	9,1	9,0	4,5
Наскільки Ваша сім'я потребує державної підтримки	2,1	3,5	5,1	8,3
Чи готові Ви збільшувати фінансування державної соціальної політики через податки*	5,3	4,9	4,7	-

*Примітки: * - частка позитивних відповідей («так»), %*

Джерело: авторські дослідження

Слід зазначити, що традиційно високі запити всіма групами агентів відзначалися щодо участі держави в освіті та охороні здоров'я. Стосовно інших позицій результати, як вважаємо, підтвердили основну гіпотезу, згідно з якою державна підтримка оцінювалася тим більше, чим гіршим був майновий статус агентів. Водночас вища конкурентоспроможність груп агентів забезпечувала ефект вищої оцінки щодо непрямой участі держави у створенні сприятливих умов для економічної активності (вище зазначені функції №№5-7); особливо активними була позиція груп «заможні» та «середні», що слід безпосередньо асоціювати із середнім класом українського соціуму. Група «багатих» у переважній більшості випадків очікувано оцінювала роль держави значно нижче.

Стосовно готовності участі у фінансуванні соціальної політики держави, то активність всіх груп була мінімальною. У додатковій інформації, що супроводжували анкети, респонденти (більше 90%) вказували на корумпованість, непрозорість, неефективність держави як причини такої неготовності.

Знову ж таки, у додатковій інформації респондентами наводилася оцінка ринкових реформ, що поширена у їхніх сім'ях, серед родичів, знайомих, близьких. Зведення цієї інформації засвідчило, що більше 80% респондентів переконані, що ринкові реформи обумовили додаткові і переважно незаслужені блага (переваги) для дуже обмеженої частини соціуму, які мали доступ до політичної влади чи кримінальної (протиправної) діяльності, звідси існуючі в Україні багатії – це результат не праці, а саме цих названих факторів. Серед респондентів в цілому зафіксовано позитивне ставлення до ринку, проте фоном цього є острах безробіття та практична повна недовіра до влади і політиків. Єдиним позитивом при цьому слід відзначити очікування більшості опитуваних того, що ринкові реформи в Україні все ж таки рано чи пізно принесуть вигоди для всього суспільства; іншим аспектом стала майже повна відсутність симпатій серед респондентів до лівих ідей марксистського типу.

Досліджуваний у статті сегмент соціуму не може відбивати загальносуспільні настрої, проте кількісні пропорції соціальної стратифікації можуть суттєво корегуватися з огляду на роль окремих груп агентів. Як вважаємо, саме ця група агентів належить до потенційного ядра подальших реформ в країні. Зовсім не обов'язково, щоб чисельність цієї групи переважала, натомість роль групи представляється значно вищою у порівнянні із іншими з огляду на перспективи реформ. І для даного сегменту агентів характерним було принципово інше розуміння співвідношення ролі держави та окремої особистості як економічного агента щодо самостійного забезпечення своїх потреб на користь фактору індивідуалізму. В свою чергу, слід підкреслити як виключно важливу проблему для українського соціуму відсутність довіри до держави. Зазначена точка зору представляється логічною, тоді як подолання ситуації потребує грандіозних зусиль з боку тієї ж держави, що і означатиме по суті докорінні інституційні зміни в процесі реформ.

Висновки з проведеного дослідження. Термін «пролетаріат» має глибокий методологічний зміст, використання якого доречно у традиційній історичній редакції і аж ніяк – марксистській. Питання полягає не у назві, а у об'єктивності наявності опортуністично налаштованої до змін частини соціуму, що не може ігноруватися ідеологами і практиками реформ. Виключно важливим при цьому є вірне тлумачення причин опортуністичності цієї категорії, де основну роль відіграватиме завжди, очевидно, бідність, яку сьогодні так чи інакше пов'язують із наслідками ринкового реформування. Проте і бідність є скоріше наслідком, а не діагнозом: хотіли б наголосити на тому, що маргінальність поведінки внутрішнього пролетаріату не є природною, а обумовлена, очевидно, масовим почуттям непотрібності у даному суспільстві. Звідси наявність проблеми пролетаріату – це проблема недосконалого соціуму, а не індивідуумів, які вважаються асоціальними. Тому найвище соціальне досягнення ринкових реформ полягає у можливості сприяти розумінню, сприйняттю і досягненню належного соціально-економічного статусу для кожного індивідууму. Такий перелік завдань формує на практиці фундаментальні принципи ефективного соціального контракту між соціумом та державою як запоруки коректного сприйняття змін та можливих втрат при цьому. Натомість трансформація пострадянських країн визначається насамперед фактором інституційної невизначеності, де режими як економічної, так і соціальної політики продовжують формуватися. Завдання національної науки – всебічно сприяти ефективності даних процесів відповідно до стану та запитів соціуму.

Література

1. Історія економічних вчень: підручник / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. А.М. Поручник та ін.; за ред. Л.Я. Корнійчук. – К. : КНЕУ. – 2001. – 564 с.
2. Malthus T. An Essay on the Principle of Population, as It Affects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers [Електронний ресурс] / T. Malthus. – London: J. Johnson, in St. Paul's Church-yard, 1798. – Режим доступу: <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPop.html>
3. Сисмонди Ж.С. Новые начала политической экономии в его отношении к народонаселению / Жан Сисмонд де Сисмонди. В 2-х т. – М. : Соцэкгиз, 1967. – 937 с.
4. Booth Charles. Life and labour of the people in London. 1st series: Poverty / Charles Booth. – New York, A.M. Kelley, 1969.
5. Маркс К. Манифест коммунистической партии / Карл Маркс, Фридрих Энгельс // Сочинения, том 4. Издание второе. – М. : Издательство политической литературы, 1955. – 638 с.
6. Маркс К. Ниццета философии / Карл Маркс. – М. : Госполитиздат, 1980. – 89 с.
7. Федоренко Я. Проблеми формування середнього класу в процесі трансформації соціальної структури в українському селі періоду незалежності / Я. Федоренко // Наукові записки ВДПУ. Вип. 22. Серія : Історія : Збірник наукових праць. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2014. – С. 105-108.
8. Ковальчук Т. Чи є у нас середній клас? / Т. Ковальчук // Урядовий кур'єр. – 2002. – 28.11.2002.
9. Деркач А. Бесконечно длящееся настоящее: Украина: четыре года пути / А. Деркач, А. Ермолаев, С. Веретенников. – К. : Либідь, 1995. – 239 с.
10. Статистичний щорічник Вінниччини за 2001 рік / Головне управління статистики у Вінницькій області // за ред. С. Ігнатова. – Вінниця: Вінницьке обласне управління статистики, 2002. – 528 с.
11. Статистичний щорічник Вінниччини за 2015 рік / Головне управління статистики у Вінницькій області // за ред. С. Ігнатова. – Вінниця: Вінницьке обласне управління статистики, 2016. – 624 с.
12. Тойнбі А. Дослідження історії : пер. с англ. / Арнольд Тойнбі. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. – С. 115-206.

References

1. Korniiichuk, L.Ya., Tatarenko, N.O., Poruchnyk, A.M. et al. (2001), *Istoria ekonomichnykh vchen* [History of economic thought], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 564 p.
2. Malthus, T. (1798), "An Essay on the Principle of Population, as It Affects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers", London: J. Johnson, in St. Paul's Church-yard, available at: <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPop.html> (access date May 10, 2017).
3. Sismondî, Zh.S. (1967), *Novyye nachala politicheskoy ekonomii v yego otnoshenii k narodonaseleniyu* [Nouveaux principes d'économie politique, ou de la Richesse dans ses rapports avec la population], Vol. I-II, Sotsekgiz, Moscow, Russia, 937 p.
4. Booth, C. (1969), *Life and labour of the people in London. 1st series: Poverty*, New York, A.M. Kelley.
5. Marx, Karl and Engels, Frederick (1955), *Manifest kommunisticheskoy partii* [Manifesto of the Communist Party], Cochineniya, Vol. 4, Iss. 2, Izdatelstvo politicheskoy literatury, Moscow, Russia, 638 p.

6. Marx, Karl (1980), *Nishcheta filosofii* [The Poverty of Philosophy], Gospolizdat, Moscow, Russia, 89 p.
7. Fedorenko, Ya. (2014), "Problems of the middle class formation in the process of transformation of the social structure in the Ukrainian village of the period of independence", *Naukovi zapysky VDP*, vol. 22, Seriya : Istorii : Zbirnyk naukovykh prats, DP «Derzhavna kartografichna fabryka», Vinnytsia, Ukraine, pp. 105-108.
8. Kovalchuk, T. (2002), "Do we have middle class?", *Uriadovyi kurier*, vol. 28.11.
9. Derkach, A., Yermolaiev, A. and Veretennikov, S. (1995), *Beskonechno dljascheesia nastoiashee: Ukraina: chetyre hoda puti* [Infinitely lasting moment: Ukraine: four-year path], Lybid, Kyiv, Ukraine, 239 p.
10. The Main Department of Statistics in Vinnytsia region (2002), *Statystychnyi shchorichnyk Vinnychchyny za 2001 rik* [Statistical Yearbook of Vinnytsya for 2001], Vinnytsya Regional Department of Statistics, Vinnytsia, Ukraine, 528 p.
11. The Main Department of Statistics in Vinnytsia region (2016), *Statystychnyi shchorichnyk Vinnychchyny za 2015 rik* [Statistical Yearbook of Vinnytsya for 2015], Vinnytsya Regional Department of Statistics, Vinnytsia, Ukraine, 624 p.
12. Toynbee, Arnold J. (2000), *Doslidzhenna istorii* [A Study of History], translated from English, ZAO «Olymp-Byznes», Moscow, Russia, pp. 115-206.

УДК 330.341.1:331.101.262

**Брич В.Я.,
д-р екон. наук, професор, професор кафедри
міжнародного бізнесу і туризму
Тернопільський національний економічний університет
Снігур Х.А.,
канд. екон. наук, старший викладач кафедри
міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту
Івано-Франківського інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету**

ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

**Brych V.Ya.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department
of international business and tourism
Ternopil National Economic University
Snihur Kh.A.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer at the department of
international economics marketing and management
Ivano-Frankivsk Institute of Management
Ternopil National Economic University**

INNOVATIONS IN THE SYSTEM OF HUMAN DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Економічне середовище швидко змінюється, і дані зміни характеризуються такими явищами, як глобалізація, зміна вимог споживачів та інвесторів, постійна конкуренція на ринку товарів. Інноваційні засади піднесення економіки країни вимагають введення змін в суспільне життя, які спрямовані на всесторонній розвиток людини, зростання взаємовідношення між наукою, освітою і виробництвом, підтримкою та примноженням інтелектуального потенціалу країни. Людські ресурси вважаються одним з найважливіших ресурсів сьогоденних підприємств. Знання, закладені в людський капітал, дозволяють підприємствам розширювати відмінні компетенції та виявляти інноваційні можливості. Коли підприємства розробляють нові продукти та удосконалюють процеси управління, вони вимагають мотивації та здатності людського капіталу виробити творчі ідеї, розробляти інноваційні підходи та надавати нові можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед досліджень, які присвячені людському розвитку варто виділити праці Д. Богині, В. Гейця, О. Грішної, В. Куценко, І. Каленюк, Е. Лібанової, В. Мандебури, В. Мельника, В. Нижника [7], М. Романюка [8], але у них недостатня увага приділяється ролі інновацій.

Постановка завдання. Визначення ролі та впливу інновацій на людський розвиток для досягнення єдності економічного зростання і соціального прогресу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток людських ресурсів – це процес підвищення рівня знань, навичок та можливостей всіх людей у суспільстві. Людський розвиток відіграє значну роль у сприянні інноваціям. Не секрет, що сьогоdnішній бізнес-успіх багато в чому залежить від людей, а не від капіталу. Оскільки підприємства прагнуть стати більш інноваційними, так само поведінку своїх працівників також доведеться змінити.

У сучасних умовах одним з найбільш значимих генераторів сталого розвитку країни можуть і повинні стати інновації, націлені на гармонійний, збалансований розвиток людини і суспільства, раціональне використання людського капіталу [1].

Інновації в людський розвиток викликають якісні зміни в його структурі за рахунок безперервного зростання освіти, підвищення кваліфікації, передачі досвіду. Це призводить до створення нових робочих місць, появи нових видів професій. Саме людина, маючи талант, здібності та володіючи необхідними навичками, є творцем інновацій.

Інноваційні фактори людського розвитку відіграють провідну роль в сучасній економічній системі. Створення, накопичення і впровадження інновацій пов'язано з інтелектуальним капіталом – провідним елементом людського капіталу. Креативність людини, здатність створювати нові знання виступає в ролі головної конкурентної переваги індивіда, фірми, національної економіки. Конкурентоспроможність інтелектуального капіталу визначають наступні чинники:

- наявність і ефективне функціонування інноваційної системи, яка в розвинених країнах світу створює до 90% ВВП країни;
- глибока інтеграція науки, освіти і виробництва на всіх рівнях економічної системи;
- прискорений розвиток інноваційної сфери.

Інновації визначають майбутнє людської цивілізації, вони – сутність сучасного розвитку суспільства, які проблематизують об'єктивну реальність існування особистості. Це є важливим і для продуктивного розвитку соціуму відповідно до принципово нових соціально-економічних, політичних, національно-культурних умов. З якісним оновленням виробництва, впровадженням інновацій пов'язані нові можливості розвитку країни і підвищення добробуту населення. Незважаючи на очевидність важливості впровадження нових інноваційних технологій в різні галузі виробництва, ці процеси гальмуються проблемою їх кадрової забезпеченості – відсутністю фахівців, які мають необхідні професійні компетенції в режимі розробки інноваційних виробництв, їх випробування і впровадження.

Актуальною проблемою є питання розробки технологічного ланцюжка інноваційного освітнього процесу з метою пошуку шляхів і умов підвищення соціальної активності і готовності кожної особистості до інноваційної діяльності, що забезпечить нашій країні широкий інноваційний шлях розвитку, заснований на креативній діяльності кожної людини. У зв'язку з цим актуалізується завдання системного дослідження квінтесенції інноваційних процесів в сучасному світі в цілому і в професійній освіті зокрема. Цей процес має відкритий, мережевий характер, формалізується у вигляді інноваційної системи. Особливе значення в ньому набуває дифузія інновацій.

Інноваційна діяльність характеризується як мінімум розробкою і впровадженням принципово нових форм освіти та технологій навчання, а також наявністю носіїв, які цю діяльність забезпечують і здійснюють.

Інноваційні освітні технології мають на увазі цілеспрямовану, свідому зміну освітньої діяльності (і управління цією діяльністю) через розробку та введення в освітніх установах педагогічних і управлінських нововведень: нового змісту навчання, виховання, управління; нових способів роботи, нових засобів, організаційних форм.

Дослідження використання передового європейського досвіду інноваційного господарського оновлення у вітчизняній практиці є досить цікавим, зокрема і тому, що він, з одного боку, дуже різноманітний, відображаючи національну специфіку, а з іншого - рельєфно проявляє найбільш загальні тенденції інноваційних політик. Новий вектор реалізації цих політик визначено в стратегії зростання «Європа 2020», що складається з окремих напрямків: «Розумне зростання», «Стижке зростання», «Інклюзивне зростання» [7]. Дана стратегія передбачає впровадження інновацій в систему професійної освіти (табл. 1).

Незважаючи на серйозні відмінності між країнами й існуючі регіональні дисбаланси, держави прагнуть відповідати соціальній моделі, яка постійно вдосконалюється і відображає зміни, що відбуваються в суспільстві, що декларується як «надбання спільноти» (*acquis communautaire*) [3, с. 75].

З точки зору інновацій як наукової категорії сучасної професійної освіти, важливим нам видається рейтинг «Глобальний інноваційний індекс» (ГІІ), який розраховується за результатами

інноваційної діяльності з урахуванням ресурсів інновацій. Згідно з доповіддю, 2016 р. очолили даний рейтинг Швейцарія, Швеція, Великобританія, США, Фінляндія і Сінгапур. Особливий інтерес представляють механізми і критерії визначення рівня інноваційності: рейтинг складається з 82 різних змінних, що відображають потенціал, результативність і рамкові умови інноваційної діяльності, згрупованих в тривірневу ієрархічну структуру, вершиною якої є агрегований показник інноваційності (Summary Innovation Index, SII). При цьому людський капітал – важлива характеристика ГІІ [2].

Таблиця 1

Стратегія зростання «Європа 2020»

№ п/п	Складові стратегії зростання «Європа 2020»	Напрямок	Назва проекту
1	«Розумне зростання»	Інновації	«Інноваційний союз»
Освіта		«Молодь в русі»	
Цифрове суспільство		«Цифрова повістка для Європи»	
2	«Стижке зростання»	Клімат, енергетика, мобільність	«Ефективні ресурси для Європи»
Конкурентоздатність		«Промислова політика в еру глобалізації»	
3	«Інклюзивне зростання»	Працевлаштування та навички	«Нові навички та робочі місця»
Боротьба з бідністю		«Європейська платформа проти бідності»	

Джерело: власна розробка

Залежно від SII, кожна країна відноситься до однієї з чотирьох категорій:

– «Innovation leaders» - інноваційні лідери, SII яких перевищує середній показник більш ніж на 20%

– «Innovation followers» - інноваційні послідовники, SII яких лежить в межах від 90% до 120% від середнього.

– «Moderate innovators» - «помірні інноватори», SII яких укладається в інтервал від 50 до 90% середнього показника.

– «Modest innovators» - «скромні інноватори», SII яких менше 50% середнього показника.

Досліджуючи дані показники, ми можемо спостерігати, що одним з інноваційних лідерів є Фінляндія – країна з найкращим інноваційним кліматом, що зумовлено відповідним інноваційним вибором і проявом політичної волі. Відповідно до цього підходу створюються замкнуті зони, в рамках яких формується інноваційне середовище, сприятливе для розгортання інноваційної діяльності. Ці зони в Німеччині називаються інкубаторами бізнесу, Великобританії – науковими парками, у Франції та Японії найчастіше використовують поняття «технополіс», у Фінляндії – технологічні села, у Китаї – зони високої технології [6, с. 186-187]. Суть цих різноманітних форм одна – виділення територіально замкнутих зон, де створюються особливо сприятливі умови для інновацій з потенціалом наукових або освітніх центрів, пронизаних атмосферою застосування знань у нових виробництвах або сучасних промислових технологіях.

У щорічному Глобальному індексі інновацій Україна у 2016 році зайняла 56 місце, піднявшись на 8 позицій. За десять років виходу індексу, опублікованого Корнельським університетом, школою бізнесу INSEAD і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, це найвища сходинка для нашої країни. Всього в рейтинг увійшло 127 країн [5].

Позиції нашої держави знаходяться між Бахрейном і Монголією, які займають 57 і 55 місця відповідно. У групі країн з доходом нижче середнього, куди входить Україна, вона зайняла друге місце після сусідньої Молдови. В регіоні «Європа» Україна з 39 місць знаходиться на 34, випереджаючи Македонію (58 місце), Сербію (65 місце), Білорусь (79 місце), Боснію і Герцоговину (87 місце) і Албанію (92 місце). При цьому серед європейських країн в загальному рейтингу від 50 до 100, наша країна єдина, хто покращив свої позиції [5].

Стрибок на вісім позицій в загальному рейтингу Україна забезпечила зростанням наступних показників: підвищення на вісім позицій по вкладу в інновації (76 позиція), зростання на сім рядків у «вихлопі» від інновацій (40 позиція). Ми також виростили на три позиції по ефективності інновацій, що є однією з сильних сторін України, зайнявши 12 сходинку в загальному рейтингу і 10 в регіоні [5].

Сильними для України індикаторами є «Витрати на навчання» (18 місце), «Охоплення вищої освіти» (10 місце), «Легкість отримання кредиту» (18 місце), «Кількість патентних заявок», отриманих національним патентним офісом (19 місце), «Валові витрати на R & D, одержувані з-за кордону» (21 місце), «Загальні витрати на комп'ютерне програмне забезпечення» (20), «Експорт ІКТ-послуг» (23 місце). У показнику «Кількість заявок на корисну модель» наша країна посідає перше місце в світі. Україна також четверта за індикатором «Працевлаштовані жінки з вченим ступенем» [5].

Глобальний індекс інновацій включає кілька десятків показників, згрупованих у семи розділах. Ці показники комплексно характеризують інноваційний розвиток країн світу, які перебувають на різних

рівнях економічного розвитку. Автори дослідження вважають, що успішність економіки пов'язана як з наявністю інноваційного потенціалу, так і умов для його втілення. Тому Індекс розраховується як зважена сума оцінок двох груп показників:

1. Наявні ресурси і умови для проведення інновацій (Innovation Input):

- Інститути;
- Людський капітал і дослідження;
- Інфраструктура;
- Розвиток внутрішнього ринку;
- Розвиток бізнесу.

2. Досягнуті практичні результати здійснення інновацій (Innovation Output):

- Розвиток технологій і економіки знань;
- Результати креативної діяльності.

Світові тенденції впровадження інновацій в людський розвиток визначається чотирма стратегічними індикаторами: освіта протягом життя і мобільність; якість і ефективність; справедливість і активна громадянська позиція; інновації, здатність до творчості та підприємництва. У всіх країнах з дуже високим показником індексу людського розвитку розробляються заходи, спрямовані на підтримку інноваційної діяльності, поняттям «інновація» охоплено досить широке коло установ, що здійснюють науково-освітню діяльність. Послідовні кроки, спрямовані на створення світового освітнього простору, «...забезпечуються інноваційними трендами у вигляді інвестицій в підготовку персоналу різного кваліфікаційного рівня, що вимагає загальної рефлексії прогнозних сценаріїв, вивчення особливостей формування його компетентнісного потенціалу» [4, с. 103]. З цієї точки зору вивчення світових тенденцій розвитку дозволяють виявити приховані ресурси національного потенціалу та визначити сучасний вектор еволюції людських ресурсів для інноваційної економіки України з урахуванням науково-технічних досягнень і історично сформованих освітніх традицій [4].

Висновки з проведеного дослідження. Інновації, інноваційний процес та інноваційна діяльність в сучасному світі є широко поширеними поняттями, які проникли в усі сфери економіки і життєдіяльності суспільства. Інноваційна діяльність має безліч позитивних ефектів, що виражаються як в матеріальному, так і нематеріальному вигляді. Економічні, інфраструктурні, політичні, правові, соціальні, екологічні та інші позитивні ефекти інноваційної діяльності сприяють інтенсивному людському розвитку. Різні види інновацій «захопили» всі верстви населення і міцно увійшли в ужиток, сприяючи досягненню поставлених цілей в самих різних областях. На сучасному етапі першочерговою є потреба у зміні підходів до вкладень у людський розвиток, який виступає пріоритетом економічного зростання, що вимагає формування прогресивної національної інноваційної системи як середовища, реалізації освіти, знань, здібностей членів суспільства, що забезпечить нашій державі економічне зростання, достойне місце у світовому інноваційному та науково-технічному просторі.

Література

1. Брич В.Я. Трансформація ринку праці та проблеми підвищення життєвого рівня населення / В.Я.Брич. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 375 с.
2. Глобальный инновационный индекс – 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2016/article_0008.html.
3. Европейский Союз в XXI веке: время испытаний / Под ред. О. Ю. Потемкиной (отв. ред.), Н. Ю. Кавешникова, Н. Б. Кондратьевой. – М. : «Весь Мир», 2012. – 656 с.
4. Пальчук М.И. Развитие человеческих ресурсов – главный фактор потенциала страны / М.И. Пальчук // Наука, техника и образование. – 2016. – № 12 (30). – С. 101-104.
5. Україна піднялася на 8 позицій у Глобальному індексі інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/382596/ukrayina-pidnyalasya-na-8-pozytsij-u-globalnomu-indeksi-innovatsij>
6. Europe 2020 – Europe's growth strategy. Official site of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF/>
7. Нижник В.М. Механізм мотивації високопродуктивної праці персоналу підприємств : монографія / В.М. Нижник, О.А. Харун. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 210 с.
8. Романюк М.Д. Соціальні аспекти розвитку регіону за умов економічної кризи / Михайло Дмитрович Романюк // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред.: М.І. Зверякова (голов. ред.) та ін. – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 254–259.

References

1. Brych, V.Ya. (2003), *Transformatsiia rynku pratsi ta problem pidvyshchennia zhyttievoho rivnia naselelnia* [Transformation of the labor market and problems of increasing of the living standard of the population], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 375 p.

2. "Global innovative index-2016", available at: http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2016/article_0008.html. (access date June 08, 2017).
3. Potemkina, O.Yu., Kaveshnikov, N.Yu. and Kondrateva, N.B. (2012), *Yevropeyskiy Soyuz v XXI veke: vremya ispytaniy* [European Union in XXI: time of probation], "Ves Mir", Moscow, Russia, 656 p.
4. Palchuk, M.I. (2016), "Development of human resources – main factor of countries potential", *Nauka, tekhnika i obrazovaniye*, no. 12 (30), pp. 101-104.
5. "Ukraine has risen to 8 positions in the Global Innovation Index", available at: <http://news.finance.ua/ua/news/-/382596/ukrayina-pidnyalasya-na-8-pozytsij-u-globalnomu-indeksi-innovatsij> (access date June 05, 2017).
6. "Europe 2020 – Europe's growth strategy", Official site of the European Union, available at: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>. (access date June 03, 2017).
7. Nyzhnyk, V.M. and Kharun, O.A. (2011), *Mekhanizm motyvatsii vysokoproduktyvnoi pratsi personalu pidpriemstv* [Motivation mechanism of highly productive work of personnel of the enterprises], KHNU, Khmelnytskyi, Ukraine, 210 p.
8. Romaniuk, M.D. (2015), "Social aspects of the region's development in the context of the economic crisis", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: zbirnyk naukovykh prats*, no. 1(56), pp. 254–259.

УДК 336.22:352

Письменний В.В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Тернопільський національний економічний університет

СИСТЕМА МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ

Pysmennyi V.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the
department of finance named after S.I. Yuriy
Ternopil National Economic University

LOCAL TAX SYSTEM OF UKRAINE: THE CURRENT STATE AND WAYS OF REFORMING

Постановка проблеми. Близько двадцяти років потрібно було Україні, аби реформувати систему місцевого оподаткування. До того часу через велике різноманіття місцевих податків і зборів з різною базою оподаткування, що призводило до організації складного й економічно невиправданого механізму їх справляння, вона вважалася неефективною. Натомість питома вага цих платежів у дохідній частині місцевих бюджетів була настільки малою, що не давала змогу забезпечити території достатніми фінансовими ресурсами. Недоцільність окремих місцевих податків і зборів проявлялася в надмірних витратах податкового апарату держави та відсутності важелів впливу на забезпечення самостійності місцевого самоврядування.

Зрештою, низький рівень фінансового забезпечення місцевого самоврядування досягнув критичного стану в 2009 р. й потребував здійснення адекватних заходів з боку законодавчої та виконавчої гілок влади. Безперечно, тут необхідно врахувати безпрецедентні наслідки економічної кризи та політичні виклики, які зачепили чимало сфер суспільного життя й не оминули найнижчих ланок бюджетної системи. Фундаментальну причину потрібно шукати в незадовільному управлінні місцевими фінансами, оскільки незначний обсяг доходів місцевих бюджетів та їх формування за рахунок міжбюджетних трансфертів – проблеми, які притаманні нашій державі ще з перших років незалежності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних бібліографічних джерел, в яких розглядалася проблематика місцевого оподаткування, можна відзначити публікації З.С. Варналія [1], Т.І. Єфименко [2], В.В. Зайчикової [3], О.П. Кириленко [4], В.І. Кравченка [5], А.І. Крисоватого [6], В.М. Мельника [7], П.В. Мельника [1], А.М. Соколовської [8], Л.Л. Тарангул [1] й інших. Їхні доробки мають глибокий, але неспеціалізований характер, вони не відображають ролі місцевих податків і зборів у фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування. Основні акценти вчені роблять на

тому, що ці платежі є додатковим джерелом доходів місцевих бюджетів й не мають реальних перспектив зміни такого статусу.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення сучасного стану системи місцевого оподаткування в Україні та вироблення науково-теоретичних підходів до її реформування в умовах суспільно-політичних й економічних перетворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Даючи загальну характеристику вітчизняній системі місцевого оподаткування, необхідно визнати, що місцеві податки і збори тільки сьогодні стають економічною основою наповнення місцевих бюджетів (рис. 1). За період до 2010 р. їх питома вага не перевищувала 1,2%, а в податкових надходженнях – 0,5%. Основними ж джерелами доходів були податок на доходи фізичних осіб (відповідно 75,5% і 32,0%) та низка інших загальнодержавних платежів (19,7% і 8,4%). Зазначені цифри підтверджують критичний стан фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні, що негативно позначився на виконанні конституційно закріплених за ними функцій.

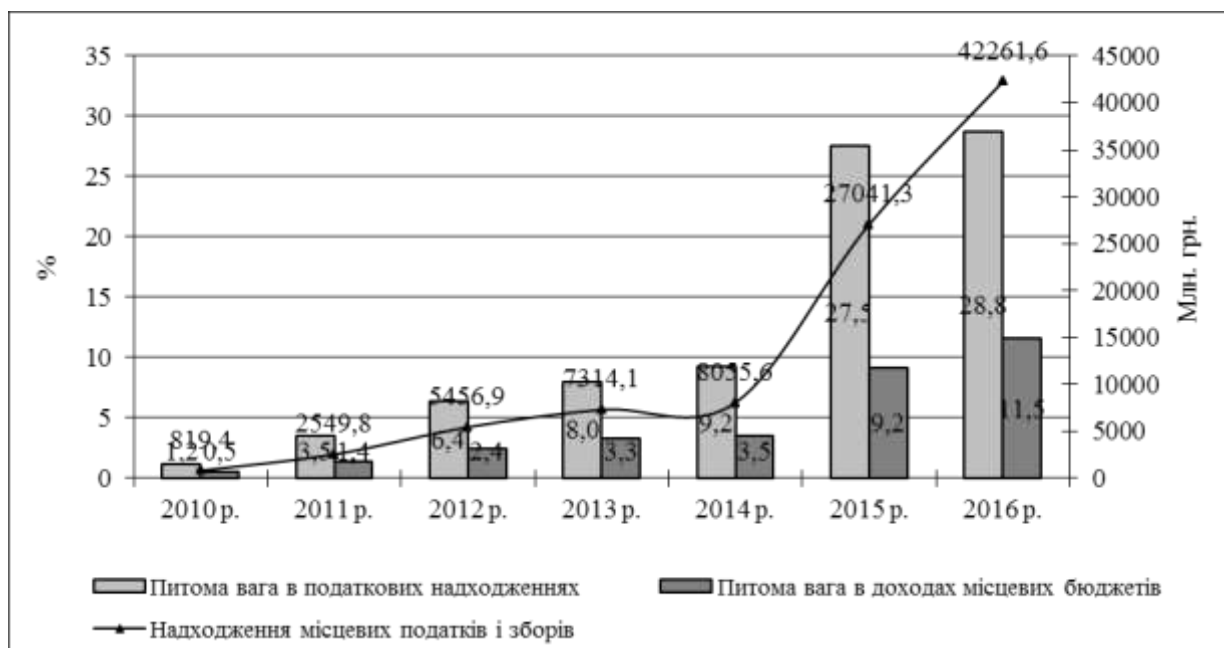

Рис. 1. Надходження місцевих податків та зборів, їх питома вага в податкових надходженнях і доходах місцевих бюджетів за 2010–2016 рр.

Джерело: побудовано на основі даних Державної казначейської служби України.

В той же час, характеризуючи роль місцевих податків і зборів в доходах чи податкових надходженнях до місцевих бюджетів, не варто зневажати тим, що вони були, головним чином, міськими податковими платежами. Зокрема, переважна більшість коштів від їх загальної суми надходила до бюджетів великих міст (наприклад, Дніпра, Донецька, Запоріжжя, Києва, Львова, Одеси, Харкова та інших), значно перевищуючи середній показник по Україні. Аналогічно за окремими сільськими й селищними населеними пунктами через відмінності економічних умов, нерівномірний географічний розподіл об'єктів оподаткування надходження місцевих податків і зборів були малими.

З прийняттям Податкового кодексу України склад місцевих податків і зборів кількісно зменшився. Зокрема, з чотирнадцяти, а враховуючи впроваджені на час експерименту збір на розвиток рекреаційного комплексу в Автономній Республіці Крим і збір на розвиток пасажирського електротранспорту в Автономній Республіці Крим, – шістнадцяти платежів, залишилося тільки шість: податок на майно (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки), транспортний податок та плата за землю), єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір, справляння яких повинно було залучити додаткові фінансові ресурси органам місцевого самоврядування.

Збільшення надходження до місцевих бюджетів місцевих податків і зборів у три рази з 819,4 млн грн у 2010 р. до 2549,8 млн грн в 2011 р. було продиктоване впровадженням у систему місцевого оподаткування єдиного податку. Зважаючи на зміну механізму справляння, в порівнянні з попереднім періодом, тенденція його надходження ще більше виросла. Зокрема за рахунок збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збору за місця для паркування транспортних засобів і туристичного збору в сукупності було мобілізовано 516,2 млн грн (майже в три рази менше, ніж

єдиного податку), що свідчить про збитковість, неефективність, недоцільність та складність їх адміністрування.

Довгий період часу єдиний податок хоча й надходив до місцевих бюджетів, проте відносився до загальнодержавних платежів. Це основний підприємницький податок, який сплачують суб'єкти господарської діяльності, що перебувають на спрощеній системі оподаткування (впроваджена наприкінці 1990-их рр. Указом Президента України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" від 28.06.1999 № 727/98, як спеціальний податковий режим для зниження податкового навантаження і стимулювання підприємницької ініціативи). З того часу єдиний податок поєднував у собі не тільки роль бюджетоутворюючого джерела, а й регулятора економічних процесів.

Аналізуючи нинішній стан надходження до місцевих бюджетів єдиного податку, можна зробити висновок, що він досі залишається дієвим засобом формування фінансової бази на місцях (у 2016 р. це 17,2 млрд грн, що становить 11,7% податкових надходжень, або 4,7% доходів місцевих бюджетів). Натомість його переваги для суб'єктів господарської діяльності – легкість нарахування, спрощене ведення обліку, відносна простота заповнення та подання податкової звітності, звільнення від сплати низки інших податків, можливість бути платником ПДВ за власним бажанням. Попри це, для органів місцевого самоврядування цей платіж став інструментом економічного зростання.

Здавалося, що зміна механізму справляння єдиного податку разом зі зростанням соціальних стандартів і гарантій держави мала б негативно відобразитися на стані його надходження до місцевих бюджетів у 2017 р. Контраверсійні ініціативи уряду щодо посилення контролю у сфері господарської діяльності, неефективність дозвільної системи та системи ліцензування не вплинули на збільшення в Україні на 34,9 тис. суб'єктів господарської діяльності – платників єдиного податку. Парадоксально виглядає ситуація, коли у січні-березні 2017 р. надходження цього платежу до місцевих бюджетів сягнули 5576,9 млн грн, що можна порівняти з річним показником у 2015 р., або 29,8% від запланованого у 2017 р.

Нові положення Податкового кодексу України в частині механізму справляння єдиного податку дозволили тільки врегулювати процедурні питання оподаткування. Відсутність реформ, перш за все економічних, які сприяли б покращенню бізнес-середовища, не дають можливість використати увесь потенціал цього платежу. Це можна виправдати негативними наслідками нинішньої суспільно-політичної ситуації в Україні, яка зачепила чи не усі галузі економіки й, відповідно, систему місцевого оподаткування. Тим часом, сучасний стан місцевих бюджетів потребує нових підходів до впровадження функціональних механізмів місцевих податків і зборів, які до 2015 р. не були задіяні в іншому платежі.

Планувалося, що змінити "патову" ситуацію в частині зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування можна було шляхом впровадження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. За кордоном такі аналоги формують значну питому вагу доходів місцевих бюджетів, адже нерухомість є унікальним об'єктом оподаткування, що здатна забезпечити стабільний і прогнозований дохід. Втім його перекладання у сферу місцевих фінансів не призвело бюджетної забезпеченості територій. Незважаючи на це, в нашій державі податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, частково виправдав покладені сподівання (надходження у 2016 р. становили 1418,9 млн грн, що майже вдвічі більше 2015 р.).

У 2015 р. із внесенням змін до Податкового кодексу України оподаткування нерухомості стало частиною підсистеми майнового оподаткування. З того часу податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (крім об'єктів житлової нерухомості юридичних та фізичних осіб, його почали справляти з їх нежитлової нерухомості), разом із земельним і транспортним податками лінгвістично об'єдналися в майновий податок. Останні два платежі є обов'язковими для впровадження місцевими радами за умови наявності об'єктів оподаткування. Вважаємо, що ці новації мали позитивно відобразитися на фінансовому забезпеченні місцевого самоврядування, зокрема селищ і сіл.

Адже потенціал, закладений у механізмі майнового податку надзвичайно великий: близько 60% – питома вага в місцевих податках і зборах та 20% – у податкових надходженнях до місцевих бюджетів. При цьому в 2016 р., порівняно з 2015 р., абсолютні показники виросли на 8978,2 млрд грн, або наполовину (чи не найбільше це стосується земельного податку з юридичних осіб – на 3505,2 млн грн, або майже вдвічі). Видається дивним те, що така динаміка відбулася на фоні погіршення економічного становища в нашій державі (знецінення національної грошової одиниці, зростання цін на товари і послуги тощо), що сильно вдарило по доходах та витратах юридичних осіб, а фактично багатьох з них підвело до межі банкрутства.

Подальший аналіз потребує ще раз звернутися до питання питомої ваги місцевих податків і зборів в доходах та податкових надходженнях до місцевих бюджетів (рис. 1). На думку вітчизняних науковців, це найбільш універсальний показник рівня самостійності місцевих бюджетів від доходної бази центральних органів влади [9, с. 201]. Зокрема, їх питома вага у доходах бюджетів коливалася в межах від 1,4% у 2011 р. до 11,5% у 2016 р., а в податкових надходженнях – 3,5–28,8%. Якщо врахувати, що до 2010 р. вони становили близько 1%, зазначені цифри вказують про збільшення

впливу місцевих податків і зборів на регіональний розвиток, вирішення проблем фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Розбіжності у масштабах збираності місцевих податків і зборів в розрізі видів бюджетів у 2011–2016 рр. можуть виникати внаслідок дії об'єктивних і суб'єктивних факторів. До перших можна віднести: відхилення економічного розвитку; нерівномірність розподілу податкової бази; особливості природнокліматичних умов; відмінності у демографічній ситуації. Вплив суб'єктивних чинників полягає в тому, що місцева влада й апарат фіскальної служби можуть докладати неоднакових зусиль щодо стягнення місцевих податків та зборів. На практиці це проявляється у пом'якшенні бюджетних обмежень, зростанні податкової недоїмки, наданні різного роду податкових преференцій тощо.

Аналогічно за окремими адміністративно-територіальними одиницями, в результаті відмінностей економічних умов, нерівномірності географічного розподілу об'єктів оподаткування та інших факторів у досліджуваній період спостерігалася гранична строкатість значень показників надходження до місцевих бюджетів місцевих податків та зборів. З часу прийняття Податкового кодексу України їх питома вага в дохідній частині абсолютної більшості селищних та сільських бюджетів не змінилася й не досягала навіть 1% у зв'язку з відсутністю надходження тих місцевих податків і зборів, які обов'язкові для впровадження місцевими радами (це єдиний податок та податок на майно в частині транспортного податку і плати за землю).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами проведеного аналізу справляння місцевих податків і зборів необхідно виокремити єдиний податок та податок на майно, як найперспективніші платежі на місцевому рівні. Але можливості використовуються ще не повною мірою. Зважаючи на незначні обсяги надходження збору за місця для паркування транспортних засобів і туристичного збору, їх справляння є економічно невиправданими й недоцільними, особливо у сільській місцевості. Поміж цим, якими були б незначними фінансові результати за окремими платежами, в загальній сукупності вони дають таку суму, якою місцевим бюджетам не варто зневажати.

Податкові реформи в 2010 і 2015 рр. спрацювали, однак на цьому не варто зупинятися. Не дивлячись на те, що рівень власних податкових надходжень зріс, місцевій владі поки що не вдалося позбутися трансфертної залежності місцевих бюджетів з боку держави. Наступним кроком має стати екологізація вітчизняної системи місцевого оподаткування, що передбачає переведення до складу місцевих низки платежів (від викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти, від розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах), зміна елементів їх оподаткування й адаптація до нових умов.

За прикладом зарубіжного досвіду екологічний податок може стати для України надійним інструментом забезпечення охорони довкілля та стабільним джерелом формування доходів місцевих бюджетів. Свого часу урядом вже були зроблені законодавчі ініціативи щодо впровадження цього платежу, як компенсації витрат органів місцевого самоврядування, пов'язаних з ліквідацією наслідків забруднення навколишнього природного середовища. Зрештою, можна "екологізувати" й транспортний податок, в основу якого сьогодні закладено тільки фіскальну функцію. Такі зміни дають змогу зменшити негативний вплив на навколишнє природне середовище та заохотити до економного споживання палива.

Загалом же, система місцевого оподаткування в нашій державі потребує вдосконалення відповідно до загальноприйнятих принципів, вироблених у Європейській хартії місцевого самоврядування. Вирішення означених проблем можна здійснити шляхом структурного реформування системи місцевого оподаткування. У цьому контексті показовий приклад багатьох розвинутих країн світу, де муніципальні утворення, що опираються на власні податкові надходження, є стабілізатором суспільно-політичного та економічного життя в державі. Тому прості в справлянні й економічно ефективні місцеві податки і збори – найбільш прагматичний крок на шляху до матеріалізації конституційних гарантій самостійності місцевого самоврядування.

Література

1. Податкова політика України: стан, проблеми, перспективи : моногр. / [П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій та ін.]; за ред. З.С. Варналія – К. : Знання України, 2008. – 675 с.
2. Єфименко Т.І. Податки в інституційній системі сучасної економіки / Т.І. Єфименко; НАН України, Ін-т економіки та прогноз. – К., 2011. – 687 с.
3. Зайчикова В.В. Місцеві фінанси України та європейських країн : моногр. / В.В. Зайчикова. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с.
4. Модернізація місцевих фінансів України в умовах економічних і соціальних трансформацій: моногр. / За ред. О.П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, "Економічна думка", 2008. – 376 с.
5. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України : навч. посіб. / В.І. Кравченко. – К. : Т-во "Знання", КОО, 1999. – 487 с.

6. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: моногр.; за наук. ред. д.е.н., проф. А.І. Крисоватого; Терноп. нац. екон. ун-т. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 459 с.

7. Мельник В.М. Оподаткування: наукове обґрунтування та організація процесу : моногр. / В.М. Мельник. – К. : Комп'ютерпрес, 2006. – 277 с.

8. Соколовська А.М. Податкова система України: теорія та практика становлення : моногр. / А.М. Соколовська; Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2001. – 371 с.

9. Лаврів М.Б. Місцеві податки і збори як атрибут фінансової автономії органів місцевого самоврядування / М.Б. Лаврів // Регіональна економіка. – 2003. – № 3. – С. 197–207.

References

1. Melnyk, P.V., Taranhul, L.L. and Varnalii, Z.S. (2008), *Podatkova polityka Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy* [Tax policy in Ukraine: state, problems and prospects], Znannia Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

2. Yefymenko, T.I. (2011), *Podatky v instytutsiinii systemi suchasnoi ekonomiky* [Taxes in institutional system of modern economy], NAN Ukrainy, In-t ekonomiky ta prohnoz., Kyiv, Ukraine.

3. Zaichykova, V.V. (2007), *Mistsevi finansy Ukrainy ta yevropeiskykh krain* [Local finance of Ukraine and European countries], NDFI, Kyiv, Ukraine.

4. Kyrylenko, O.P. (2008), *Modernizatsiia mistsevykh finansiv Ukrainy v umovakh ekonomichnykh i sotsialnykh transformatsii* [Modernization of local finance of Ukraine in conditions of economic and social transformations], TNEU, "Ekonomichna dumka", Ternopil, Ukraine.

5. Kravchenko, V.I. (2009), *Mistsevi finansy Ukrainy* [Local finance of Ukraine], T-vo "Znannia", KOO, Kyiv, Ukraine.

6. Krysovatyi, A.I. (2015), *Suchasna paradyhma fiskalnoi polityky Ukrainy v umovakh formuvannia suspilstva staloho rozvytku* [The modern paradigm of fiscal policy of Ukraine in the context of sustainable development of society], TNEU, Ternopil, Ukraine.

7. Melnyk, V.M. (2006), *Opodatkuvannia: naukove obhruntuvannia ta orhanizatsiia protsesu* [Taxation: scientific substantiation and organization process], Kompiuterpres, Kyiv, Ukraine.

8. Sokolovska, A.M. (2001), *Podatkova systema Ukrainy: teoriia ta praktyka stanovlennia* [The tax system of Ukraine: theory and practice of formation], Nauk.-doslid. fin. in-t pry M-vi finansiv Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

9. Lavriv, M.B. (2003), "Local taxes and fees as an attribute of financial autonomy of local government", *Rehionalna ekonomika*, no. 3, pp. 197–207.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету В.Г. Дем'янишин

УДК 338.45 (477)

Остапенко Т.Г.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Національного авіаційного університету

УМОВИ ПЕРЕХОДУ ВИСОКО- ТА НАНО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ДО РОЗВИТКУ ШОСТОГО ТА СЬОМОГО УКЛАДІВ

Ostapenko T.H.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department
of management foreign economic activity of enterprises
National Aviation University

CONDITIONS OF TRANSFERENCE OF HIGH AND NANO- TECHNOLOGIC BRANCHES OF UKRAINIAN ECONOMIC COMPLEX TO THE DEVELOPMENT OF SIXTH AND SEVENTH STRUCTURE

Постановка проблеми. Світ рухається у бік технологічності й уклади є виразником розвитку такої технологічності. Українська виробнича система є такою, що відповідає другому та третьому (попереднім) технологічним укладам. Наздоганяти чи випереджати? Це питання, яке необхідно вирішувати як можна скоріше, оскільки українське виробництво може залишитись на узбіччі світових інноваційних процесів. Проблема переобладнання виробничих потужностей українських підприємств є актуальною у сучасних мінливих технологічних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даному питанню присвятили свої дослідження такі українські та закордонні вчені: Глазьев С.Ю., який визначив основи економічної теорії технологічного розвитку в межах певних технологічних укладів [1]; Савченко К.В. провела аналіз технологічної структури економіки України в контексті забезпечення економічної безпеки держави [8]; Єрохін С. охарактеризував технологічні уклади і динаміку цивілізаційних структур та економічних перспектив України [2]; Бажал Ю.М. здійснив економічну оцінку державних пріоритетів технологічного розвитку [3]; Маєвський В.І. охарактеризував еволюційну макроекономіку та інноваційні процеси в ній [5]; Піддубна Л.І. дослідила конкурентоспроможність економічних систем в теорії та практиці [7].

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій засвідчує їх важливість і актуальність. Однак для повнішого вирішення поставленої проблеми доцільно продовжити дослідження важливих питань, зокрема обґрунтування умов переходу високо- та нано-технологічних галузей господарського комплексу України до розвитку шостого та сьомого укладів.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування умов переходу виробничих галузей української промисловості до шостого та сьомого технологічних укладів та визначення співвідношення наукової та практичної виробничої сфери та відповідність їх новітнім укладам технологічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний розвиток характеризується циклічністю, коли один стан переходить в інший. Відомі науково-технологічні уклади, які передбачають виробництво та поширення новітніх технологічних рішень в окремих країнах та у міжнародному середовищі в цілому. Зауважимо, що сьогодні діє п'ятий технологічний уклад, інформаційний, для якого характерним є мікроелектронні компоненти, які визначили розвиток таких галузей, як електроніка, обчислювальна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, робото-будування та окремо – біотехнології. Вважається, що основою перших чотирьох укладів були індустріальні технології, а основою п'ятого та наступного шостого укладів – є інформаційні та біотехнології.

Слід зазначити, що в межах одного укладу народжується наступний і таке народження відбувається з поєднанням еволюційного розвитку та технологічної революції. Крім того, відбувається поступально-циклічне зростання, до чого призводить накопичення капіталу та зміна поколінь техніки. Така технологічна циклічність відбувається в межах «довгих хвиль» Кондратьєва.

Охарактеризуємо наявність технологічних укладів в Україні й умови переходу їх до останніх укладів і формування новітнього шостого технологічного укладу. Логіка такої характеристики має виглядати таким чином:

– Оцінка індустріального розвитку та відношення технологій промисловості до індустріальних укладів;

- Мотивація щодо переходу до наступних технологічних укладів;
- Співвідношення індустріальних укладів та інформаційних;
- Умови поширення (дифузії) інформаційних технологій, біотехнологій та нанотехнологій у виробничому середовищі України;
- Умови накопичення капіталу для запровадження технологій шостого укладу.

Індустріальний розвиток в Україні є достатньо насиченим. Існують дані щодо розвитку промисловості в Україні. Так, основна галузь промисловості – це металургія. Крім того, це галузь, що є галуззю спеціалізації України в міжнародному середовищі. У табл. 1 представлено обсяги виробництва окремих видів продукції металургійної галузі.

Таблиця 1

Виробництво окремих видів продукції металургійної галузі (млн т)

Рік	Чавун переробний і дзеркальний у чушках, болванках або інших первинних формах	Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям	Напівфабрикати, отримані безперервним литтям	Труби і трубки, профілі порожнисті, зі сталі
1990	41,9	48,5	4,1	6,5
2000	25,3	25,8	6,0	1,7
2010	27,3	17,5	15,8	2,0
2011	28,9	17,6	17,8	2,4
2012	28,5	16,6	16,9	2,2
2013	29,1	15,1	18,1	1,8
2014	24,8	12,7	14,7	1,6
2015	21,9	11,2	11,9	1,0

Джерело: [9, с. 273]

Очевидно, що у радянські часи відбувалося значне виробництво металургійної продукції – чавуну, сталі та прокату. Так, з 1990 року виробництво чавуну та сталі скоротилося майже у двічі, а виробництво напівфабрикатів зросло приблизно у чотири рази. Це засвідчує, що продукція зі значною доданою вартістю все більше виготовляється в Україні та завойовує нові ринки. Крім того, з табл. 1 видно, що найбільше виробництво металевої продукції відбувалося у 2011-2012 роках, подальша світова криза призвела до зменшення обертів нарощування виробництва такої продукції. Зауважимо, що більшість з цих виробництв є такими, що відносяться до третього технологічного укладу (доменне та мартенівське виробництво). Такі технології металургійного виробництва є досить ресурсозатратними, вимагається велика кількість залізорудної сировини, прісної води, коксівного вугілля та електроенергії. Тривалий час використання таких технологій засвідчує, що виготовляється досить коштвна продукція, яка все ж таки має споживача у світі. Оскільки є ринок збуту для продукції, виготовленої на основі мартенівських технологій, то і мотивація щодо заміни виробничих технологічних процесів є досить низькою. Лише будівництво в Китаї новітніх виробничих металургійних об'єктів може стати початком заміни виробничих процесів в Україні.

Металургійне виробництво характеризується в Україні великою кількістю різноманітних товарів, деякі з них ми можемо побачити у табл. 1, більш детальний опис виготовлених металургійних товарів представимо у такому переліку: чавун переробний, феросплави, сталь без напівфабрикатів, напівфабрикати, прокат готовий чорних металів, труби та трубки, профілі незамкнуті, листи профільовані, дрiт зі сталі, металоконструкції будівельні, плити та прутки, радіатори центрального опалення, котли центрального опалення, резервуари та цистерни, котли парові, вироби кріпильні різенарізні з чорних металів. Це невеликий перелік товарів, які виготовляються в Україні та вивозяться за кордон. Однак ці продукти не правильно називати товарами високих технологій. Для того, щоб вони стали такими, всі ці товари мають бути виготовленими на основі нанотехнологічних рішень, коли нові матеріали стають заміником металургійної продукції. Нові матеріали мають задовольнити потребу споживача у металургійних товарах з новими якостями. Ці товари мають використовуватися у машинобудуванні – галузі, яка є основним споживачем металургійної продукції. Та для сучасного машинобудування в Україні мають використовуватися саме наноматеріали. Перелік машин, що виготовляються в Україні є значним, але таке виробництво має бути вмотивованим для використання високих технологій, коли лише новітня техніка з нанотехнологіями може вивести нашу країну на новий технологічний рівень – до шостого технологічного укладу.

Екологічне становище в металургійній галузі також засвідчує, що є нагальна потреба змінювати технологію виробництва металевої продукції на таку, що відповідає шостому технологічному укладу. Є дані про те, що від металургійного виробництва виділяється щороку 794,4 тис. тонн забруднюючих речовин, що складає 27,8% до загального підсумку, зокрема виділяється 40544,5 тис. т діоксину

вуглецю, що становить 29,2% до загальної кількості [9, с. 193]. Найбільше забруднення відбувається від системи постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря. Але так склалося в Україні, що екологічне становище не є головним аспектом діяльності промислових підприємств і екологічна мотивація не є провідною у вирішенні питання переоснащення. Проте, якщо змінювати технологію металургійного виробництва – то необхідно робити це комплексно із залученням інформаційних технологій українського походження.

Зауважимо, що умови переходу до нового укладу залежать від потреб споживачів, коли кінцевий покупець продукції має потреби щодо поліпшення якості товару. Однак структура галузей машинобудування в Україні є застарілою, з використанням матеріалозатратних технологій.

Металургія та машинобудування мають створити (чи відновити) кластер, який допоможе модернізувати виробництво та створити продукцію нового покоління на основі нанотехнологій.

Ще один кластер, який необхідно створити – сільське господарство та машинобудування, адже для активного виходу агропродукції за кордон необхідно бути забезпеченим власною відповідною технікою. Така техніка є, але вона не відповідає потребам сучасних фермерів. Так, в Україні виготовляються: трактори для сільського та лісового господарства, плуги відвальні, розпушувачі та культиватори, борони дискові, сівалки, косарки, комбайни зернові, розприскувачі та розпилювачі, машини для приготування кормів для тварин тощо. Як бачимо, вся техніка є необхідною для агропромислового комплексу, але потребує модернізації на технологічному рівні з використанням ІТ-рішень. До такого кластеру мають бути залучені технології виробництва продуктів харчування. Так, найновішими є італійські технології харчової промисловості, їх інноваційна діяльність завжди розвивається, на відміну від українських підприємств, які з виходом з кризи неплатежів та пошуку ринків збуту лише починають приділяти увагу інноваціям.

Автомобілебудування – це провідна світова галузь промисловості, проте і тут діє залишковий принцип, коли виготовляється «Ланос» і вже десять років не модернізується, на відміну від, скажімо, корейських автомобілів, коли кожного року модернізується модельний ряд KIA чи Хюндай.

Присутня негативна ситуація з побутовою технікою, коли виготовляли телевізори Рейнфорд, але не удосконалювали і сьогодні ЛЕД технології вивели цього українського виробника з ринку. Наші підприємці мають за допомогою держави не лише вкладати кошти у зниження операційних витрат, але й думати про майбутнє, здійснюючи інноваційну діяльність, і такі виробники мають отримати знижку у сплаті податку на прибуток.

Хімічна продукція є такою, що найбільше може відповідати нанотехнологічним рішенням, адже нанотехнології почали розвиватися саме з хімічних наук. Сьогодні хімічне виробництво України передбачає такі виробки: барвники синтетичні органічні, металоїди, кислота сірчана, гідроксид натрію, вуглеводні циклічні, спирт етиловий, аміак безводний, сечовина, нітрат амонію, полімери етилену, смоли карбамідні, фарби та лаки на основі поліефірів, мило, мийні засоби тощо. Як бачимо, всі ці хімічні продукти є такими, що передбачають переробку хімічної сировини на основі технологій 60-х та 70-х років ХХ століття.

Флагман хімічної промисловості – це фармацевтична промисловість, яка, як ми зазначали, розвивається достатньо активно. Статистика щодо виробництва фармацевтичних препаратів представлена у табл. 2.

Таблиця 2

Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів

	Рік				
	2011	2012	2013	2014	2015
Лізін, кислота глютамінова та їх солі; солі четвертинні та гідрокси амонію; фосфоаміноліпіди; аміни, їх похідні та солі, тис. т	1,5	2,1	3,1	2,6	1,5
Препарати лікарські, що містять пеніцилін та інші антибіотики, т	955	939	1100	1332	1270
Препарати лікарські, що містять гормони і не містять антибіотики, т	106	114	130	187	118
Препарати лікарські, що містять алкалоїди або їх похідні, і не містять гормони чи антибіотики, тис. т	40,1	43,4	49,7	46,8	43,7
Препарати контрастні для рентгенологічних обстежень, реактиви діагностичні для введення хворим, т	36,2	49,1	37,0	38,3	52,9

Джерело: [9, с. 277]

Як видно з табл. 2, відбувається нарощування виробництва лікарських препаратів, що містять пеніцилін та інші антибіотики, але відомо, що пеніцилін винайшли до початку другої світової війни, коли різні небезпечні хвороби почали лікуватися саме цим препаратом. Сьогодні світова індустрія антибіотиків настільки різноманітна та просунута, що використання цих препаратів стає заперукою

швидкого та без побічних ефектів одужання. Зазначимо, що провідними компаніями фармацевтичного світу є ті, що виготовляють антигістамінні, протипухлинні та контрацептивні товари – це умови існування п'ятого технологічного укладу. Українським фармацевтичним компаніям необхідно проводити дослідження та співпрацювати з вітчизняними академічними установами щодо використання найновіших розробок нанорівня. Це сприятиме здійсненню прориву у наступний уклад.

Окремі галузі можуть розглядатися як орієнтир для виходу до нового укладу, але актуальним є питання відповідності всієї національної інноваційної системи цим явищам. Інноваційна система сьогодні має складатися з трикутника: університети – державні урядові установи – підприємства. Це кооперативна модель інноваційної системи. Нанорівень у цьому трикутнику представлений окремими дослідниками-науковцями (університети), державними менеджерами в галузі науки (державні урядові установи) й інженерами та підприємцями (підприємства). Зупинимось на цих складових кооперативної інноваційної системи в Україні та умови формування ними переходу до новітніх технологічних укладів.

Так, в Україні діяло у 2015/2016 навчальному році 371 вищий навчальний заклад I-II рівня акредитації, а ВНЗ III-IV рівня акредитації – 288 установ [9, с. 129]. Слід зауважити, що кількість ВНЗ I-II рівня акредитації скоротилась удвічі від 1995/1996 навчального року з 782 установ. Навчання студентів у ВНЗ I-II рівня акредитації також скоротилось з 617,7 тис. у 1995/996 році до 230,1 тис. у 2015/2016 навчальному році. А кількість студентів ВНЗ III-IV рівня акредитації зростає з 922,8 тис. до 1375,2 тис. студентів у відповідних роках.

У 2015 році було прийнято до ВНЗ на початковий цикл навчання 323064 особи, за кошти державного бюджету навчалось 156872 особи, що складало 48,6% до загальної кількості прийнятих. За кошти місцевих бюджетів навчалось 20532 особи, що становило 6,4%. Всього у даному році було випущено 447418 осіб. У табл. 3 представлено навчання студентів за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Таблиця 3

Прийом до вищих навчальних закладів і підготовка фахівців за джерелами фінансування їх навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнями у 2015 році

	Прийнят. на почат. цикл. навчання	За рахунок коштів				Випущено з ВНЗ
		держ. бюджету		місцевих бюдж.		
		усього осіб	% до заг. кількості	усього осіб	% до заг. кількості	
Усього	323064	156872	48,6	20532	6,4	447418
За освітньо-кваліфікац. рівнями:						
Магістр	5000	2500	50,6	-	-	80412
Спеціаліст	13702	4941	36,1	-	-	135212
Бакалавр	193062	94573	49,0	1789	0,9	100454
Молодший спеціаліст	116250	57333	49,3	18743	16,1	131340

Джерело: [9, с. 129]

Як видно з табл. 3, найбільша кількість студентів навчається з освітнім рівнем бакалавр і молодший спеціаліст, а випускається більше спеціалістів та молодших спеціалістів. В магістратуру поступає незначна кількість студентів. У відповідності до нового закону про вищу освіту освітній рівень «спеціаліст» буде відмінений і ВНЗ України будуть готувати тільки бакалаврів і магістрів. Для того, щоб бути конкурентними на ринку праці в Україні та світі необхідно мати компетенції, що відповідають шостому технологічному укладу. Університет має розглядатися як установа, що навчає студентів новим ідеям, що виявляється проблематично для тих технічних спеціальностей, які обслуговують обладнання четвертого та п'ятого технологічних укладів. Нові ідеї можуть виникнути тільки у співпраці з новітніми підприємствами, що здійснюють інноваційний пошук та впроваджують найновітніші технології. Від особи-фахівця залежить чи будуть імплементовані новітні знання у виробництво та чи будуть ці знання використані у навчальному процесі.

Зазвичай розробниками та впроваджувачами новітніх знань є особи з певним науковим рівнем, чи кандидата наук (PhD), чи доктора наук. Так, за даними статистики України зростає кількість установ, що мають аспірантуру та докторантуру. У 1995 році налічувалося 374 організації, що мали аспірантуру і 158 – докторантуру, а в 2015 році таких установ було 490 і 283 відповідно. У 2015 році було прийнято 9813 аспірантів, а підготовлено 7493 особи, відповідно було прийнято 650 докторантів, а підготовлено 563 доктори наук. Ці цифри засвідчують, що наукова діяльність є перспективною та достатньо престижною. Тематика досліджень є різноманітною і кількість кадрів, що працює у різноманітних установах науки і освіти засвідчує, що дослідження ведуться різновекторно.

У табл. 4 наведено інформацію щодо кількості наукових дослідників зі ступенем доктора та кандидата наук за різними науковими напрямками.

Таблиця 4

Кількість дослідників за статтю та науковими ступенями за галузями наук, 2015 рік

	Кількість дослідників			З них мають науковий ступінь	
				доктора	кандидата
	усього	у тому числі жінок	у % до кількості дослідн.	усього	усього
Усього	53835	24930	46,3	4120	13813
Природничі науки	22539	11156	49,5	2577	7705
-фізико-математичні	6314	1780	28,2	936	2256
-хімічні	2656	1533	57,7	177	778
-біологічні	3513	1946	55,4	360	1213
-геологічні	1128	552	48,9	113	355
-географічні	252	137	54,4	14	66
-сільськогосподарські	4508	2486	55,1	262	1382
-ветеринарні	343	202	58,9	27	128
-медичні	3763	2476	65,8	681	1503
-фармацевтичні	62	44	71,0	7	24
Технічні науки:	21822	8168	37,4	662	2570
З них					
-транспорт	525	153	29,1	14	75
-архітектура і будівництво	1528	715	46,8	39	210
Гуманітарні науки:	2048	1393	68,0	209	758
-історичні	1130	779	68,9	74	313
-філологічні	470	342	72,8	66	226
-мистецтвознавство	282	201	71,3	32	116
-філософські	166	71	42,8	37	103
Суспільні науки:	3518	2254	64,1	436	1364
-національна безпека	164	68	41,5	22	65
-соціологічні	251	164	65,3	38	99
-політичні	165	75	45,5	43	87
-державне управління	26	13	50,0	-	13
-економічні	1341	885	66,0	161	487
-юридичні	582	306	42,6	40	182
-педагогічні	676	508	75,1	93	285
-психологічні	251	198	78,9	33	128
-фізичне виховання та спорт	62	37	59,7	6	18
Наукові організації, що мають багатогалузевий профіль	3908	1959	50,1	63	1416

Джерело: [6, с. 43]

З табл. 4 видно, що основна кількість фахівців зі ступенем працює у дослідженнях фізико-математичних, сільськогосподарських, медичних, біологічних, в галузі будівництва та архітектури та в економічних дослідженнях. Статистика засвідчує, що в окремих галузях дослідження переважають жінки. Так, в галузі психології жінки-дослідники становлять понад 78%, у педагогіці – більше 75%, у філології 72%, у фармацевтиці та мистецтвознавстві частка жінок перевищує 71%. В цілому, порівняльний аналіз показує, що у природничих та технічних науках більшість дослідників – чоловіки, а у гуманітарних та суспільних науках – жінки.

Для визначення потенціалу досліджень важливе значення має частка дослідників з науковими ступенями. Аналіз показників табл. 4 показує, що в науці більшу кількість становлять кандидати наук – 13813 осіб, а доктори наук нараховують 4120 осіб.

Якісні характеристики формуються у проведенні відповідних нано - досліджень. Використовуючи звіт Національної академії наук України за 2015 рік, наведемо якісні параметри розробки нанотехнологій.

Так, у звіті НАН України [4] визначається частина, що присвячена нанофізиці та нанотехнологіям. Ці технології розроблялися в Інституті фізики НАН України – створення джерел ближнього ІЧ випромінювання (світлодіодів) великої площі (Винославський В.М., Більовський П.А., Порошин В.М.). Також досягнуто значного (у 6 разів) підсилення фотолюмінесценції хіральних вуглецевих нанотрубок та визначення його механізму. Це дослідження було проведено спільно з науковцями Астонського університету Великої Британії. Дослідження Інституту фізики очолюють член-кореспонденти та академіки НАН України.

Інститут фізики напівпровідників ім. В.Є. Лашкарьова також проводить дослідження у сфері нанофізики. Так, було створено мікрорельєфні поверхні з контрольованими параметрами залежно від легування підкладок n-GaAs та InP. Осадження наночасток (нанодротів) золота на вершини мікрорельєфу підкладок. Цей інститут разом з ДП НДІ «Оріон» виконав дослідження щодо пропозиції технології виготовлення імпульсних фосфідіндієвих діодів Ганна у вигляді мезо-структури. Це приклад поєднання наукових зусиль академічних інститутів і промислових підприємств.

Інститут теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України також здійснює нано-дослідження. До інших академічних інститутів, що проводили дослідження в галузі нанотехнологій, відносять: спільне дослідження Інституту магнетизму НАН України та МОН; Інститут прикладних проблем фізики і біофізики НАН України; Інститут радіофізики та електроніки ім. О.Я. Усикова НАН України; Донецький фізико-технічний інститут ім. О.О. Галкіна НАН України; Інститут фізики конденсованих систем НАН України.

Розробкою технологічних рішень в галузі нано-хімії займалися такі установи НАН України: Інститут фізичної хімії ім. Л.В. Писаржевського НАН України; Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського НАН України; Інститут органічної хімії НАН України; Інститут хімії високомолекулярних сполук НАН України; Інститут фізико-органічної хімії і вуглекислоти ім. Л.М. Литвиненка НАН України; Інститут колоїдної хімії та хімії води ім. А.В. Думанського НАН України; Інститут хімії поверхні ім. О.О. Чуйка НАН України; Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України.

В межах Національної академії наук України виконувались дослідження щодо нано-біотехнологій. Ці дослідження проводили такі академічні установи: Інститут фізіології рослин і генетики НАН України; Інститут клітинної біології та генетичної інженерії НАН України; Державна установа «Інститут харчової біотехнології та геноміки НАН України»; Державна установа «Інститут еволюційної екології НАН України»; Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України; Український науково-дослідний інститут лісового господарства та агроеліорації ім. Г.М. Висоцького Держлісагенства України та НАН України.

Данні засвідчують, що нанотехнології активно розробляються у відповідних зазначених НДІ академічного підпорядкування. В Україні є достатня кількість періодичних видань, в яких публікуються результати дослідження в галузі нанотехнологій.

До Державної науково-технічної бібліотеки України у першому кварталі 2017 року надійшли статті, монографії та підручники в галузі нанотехнологій. До цих видань належать:

- Фізика і хімія твердого тіла;
- Металофізика та найновіші технології;
- Сверхтвердые материалы;
- Український фізичний журнал;
- Український хімічний журнал;
- Хімія, фізика та технологія поверхні;
- Вопросы атомной науки и техники;
- Журнал нано- та електронної фізики;
- Теоретическая и экспериментальная химия;
- Электронное моделирование;
- Фізична інженерія поверхні;
- Фізика низьких температур.

Проблемами нанотехнологій в Україні займаються різноманітні інститути та університети, зокрема Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», який видає Вісник з Серією: Хімічна інженерія: екологія та ресурсозбереження. Також дану проблематику досліджує Національний університет «Львівська політехніка» і публікує навчальний посібник «Теорія і практика будівництва» з визначенням нанотехнологій у будівництві. Житомирський національний агроєкологічний університет друкує дослідження нанопрепаратів у рослинництві. Вісник Інженерної академії України друкує результати дослідження «наноматеріали і нанотехнології в техніці». Економічний вісник Донбасу надрукував у 2015 році статтю Павлова К.В. як результат дослідження на тему «Наноінновації як фактор підвищення ефективності інтенсифікації виробництва».

Висновки з проведеного дослідження. Встановлено, що всі напрями досліджень Національної академії наук України є перспективними і такими, що відповідають початку шостого технологічного укладу. Інноваційна система України, що базується на науковій, виробничій та управлінській сферах має сильну наукову сферу, але не має достатньої мотивації підприємців щодо використання найновітніших технологій у виробничому процесі, а централізоване управління цими процесами є неефективним. Виявлено, що сфера трансферу технологій (переходу від наукової складової інноваційної системи до виробничої та потім до їх дифузії) є такою, що не підтримується на державному рівні та не формуються основи такої передачі у підприємницькому середовищі. Тому необхідно створити сприятливі умови платежу за одержану технологію – роялті та паушальні платежі. Вони мають бути звільнені від податку на прибуток та передані до приватних установ щодо переказу цих прибутків власнику технології і технології саме українського походження.

Зауважимо, що в цілому наукова сфера відповідає вимогам п'ятого та початку шостого технологічного укладів, а виробнича сфера є достатньо відсталою, при цьому система управління інноваційною системою не трансформується у відповідності до останніх потреб новітніх технологічних укладів.

Література

1. Глазьев С.Ю. Экономическая теория технического развития / С.Ю. Глазьев. – М. : Наука, 1990. – 232 с.
2. Єрохін С. Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України [Електронний ресурс] / С. Єрохін. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea/2006/1-2/20060107.html>
3. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / за ред. доктора екон. наук Ю.М. Бажала. – К. : Ін-т економічного прогнозування, 2002. – 320 с.
4. Короткий річний звіт Національної академії наук України за 2015 рік. – К. : Видавництво «ВТС «Принт», 2016. – 31 с.
5. Маевский В.И. Эволюционная макроэкономика и неравновесные процессы / В.И. Маевский // Сб. науч. трудов «Эволюционная экономика и мэйнстрим». – М. : Наука, 2000. – С. 15-30.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України. – 2017. – 290 с.
7. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління : монографія / Л.І. Піддубна. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 368 с.
8. Савченко К.В. Аналіз технологічної структури економіки України в контексті забезпечення економічної безпеки держави / К.В. Савченко // Механізм регулювання економіки. – 2009. – №4. – Т.1. – С. 171-178.
9. Статистичний щорічник за 2015 рік. – К. : Державна служба статистики України. – 2016. – 561с.

References

1. Glazyev, S.Yu. (1990), *Ekonomicheskaya teoriya tekhnicheskogo razvitiya* [Economic theory of technical development], Nauka, Moscow, Russia, 232 p.
2. Yerokhin, S. (2006), "Technologic structures, dynamic civilization structures and economic perspective of Ukraine", available at: <http://www.soskin.info/ea/2006/1-2/20060107.html> (access date June 10, 2017).
3. Bazhal, Yu.M. (2002), *Ekonomichna otsinka derzhavnykh priorytetiv tekhnolohichnoho rozvytku* [Economic appraisal of state priorities of technologic development], In-t ekonomichnoho prohnozuvannya, Kyiv, Ukraine, 320 p.
4. *Korotkyi richnyi zvit Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy za 2015 rik* [Short annual report of National Academy of Science of Ukraine of 2015] (2016), Vydavnytstvo «VTS «Prynt», Kyiv, Ukraine, 31 p.
5. Maevskiy, V.I. (2000), "Evolution makroekonomy and non-equilibrium processes", *Sb. nauch. trudov «Evolutsionnaya ekonomika i meynstrim»*, Nauka, Moscow, Russia, pp. 15-30.
6. State Statistics Service of Ukraine (2017), *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini: Statystychnyi zbirnyk* [Research and innovation activity in Ukraine: Statistical yearbook], Kyiv, Ukraine, 290 p.
7. Pidubna, L.I. (2007), *Konkurentospromozhnist ekonomichnykh system: teoriia, mekhanizm rehulivannia ta upravlinnia* [Competitiveness of economic systems: theory, regulation mechanism and management], monograph, VD «INZHEK», Kharkiv, Ukraine, 368 p.
8. Savchenko, K.V. (2009), "Analyze of technologic structure of economy of Ukraine in the context of ensuring of economic security of state", *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, no. 4, vol. 1, pp. 171-178.
9. State Statistics Service of Ukraine (2016), *Statystychnyi shchorichnyk za 2015 rik* [Statistical Yearbook for 2015], Kyiv, Ukraine, 561 p.

Рецензент: д.е.н., професор Національного авіаційного університету С.В. Сіденко

УДК 338.45:621(477):339.92 (043.3)

Леховіцер В.О.,
аспірант*,
Запорізький національний технічний університет

ДІАГНОСТИКА ВПЛИВУ ПРОЦЕСІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Lehovitser V.O.,
graduate student,
Zaporizhzhya National Technical University

DIAGNOSTICS OF INFLUENCE OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES ON DEVELOPMENT OF MACHINE-BUILDING INDUSTRY IN UKRAINE

Постановка проблеми. Національна економіка України в умовах сьогодення розвивається під впливом різноманітних тенденцій, таких як євроінтеграційні та інноваційні процеси. Поширення інноваційних процесів та впровадження їх в усі сфери господарської діяльності в умовах євроінтеграції стало ще більш актуальним, оскільки українська економіка має всі підвалини для розвитку конкурентоспроможних галузей.

Практичний досвід функціонування машинобудівної галузі в євроінтеграційних умовах вже показав, що українська машинобудівна продукція не може конкурувати з високотехнологічними виробами з ЄС. Українське машинобудування потребує впровадження інновацій задля досягнення стратегічного розвитку, високого ступеня ефективності та конкурентоспроможності порівняно з європейськими виробниками машинобудівної продукції. Але складний та тривалий процес пристосування галузі до євроінтеграційних процесів обумовлює не лише розробки механізмів самоактивізації галузі, але й обґрунтування методичних засад щодо формування інструментів діагностики впливу цих процесів на інноваційний розвиток машинобудівної галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематиці аналізу проблем розвитку машинобудівної галузі в умовах євроінтеграції присвячені роботи таких учених, як Ю. Короткий [1, с. 118], Н. Кухарська [2, с. 38], Д. Нечепуренко [3, с. 187], О. Свеженцев [4, с. 14], В. Супрун [5, с. 50], О. Чупир [6, с. 101]. Вивчення та узагальнення досвіду вчених дало можливість визначити, що, зважаючи на загальні процеси євроінтеграції в Україні та активізацію інноваційної діяльності, недостатньо дослідженими залишаються питання формування діагностики оцінки взаємозв'язків між цими процесами, що і зумовлює потребу подальших ґрунтовних досліджень у цьому контексті.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка діагностики впливу євроінтеграційних процесів на інноваційний розвиток машинобудівної галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток машинобудівної галузі проявляється не лише випуском інноваційної продукції, а й внутрішніми перетвореннями, які відбуваються у самій галузі, а саме: зміною галузевої структури, напрямів експортної спрямованості, диверсифікованості та спрямованості інноваційної діяльності. З метою розкриття цих аспектів для оцінювання інноваційного розвитку машинобудівної галузі в національній економіці використовується система із 15 показників, які характеризують стан галузі на основі таких критеріїв, як підприємницька активність, спрямованість інноваційної діяльності, фінансова активність, впровадження інноваційних процесів, ринковий інноваційний «стрибок» підприємств, експортна спрямованість інновацій [7, с. 118]. Результатом виділеного підходу є розрахунок інтегрального індексу інноваційного розвитку машинобудування (IIP_M), який виконується за формулою середньої геометричної групових індексів (індекс електричного устаткування, електронної та оптичної продукції I_{EY} , індекс машин та устаткування I_{My} , індекс транспортних засобів I_{T3}).

На основі цих показників автором розраховано інтегральний індекс інноваційного розвитку машинобудування у національній економіці та здійснено оцінку його динаміки за 2013-2015 рр. (рис. 1).

Визначено, що у 2015 році найвищий рівень інноваційного розвитку мала підгалузь виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (1,186), а найнижчий рівень підгалузь електричного устаткування (0,835). З'ясовано, що IIP_M в Україні характеризується зростаючою динамікою (IIP_M збільшився на 5,3% у 2015 році порівняно з 2013

* Науковий керівник: Прушківський В.Г. – д.е.н., професор

роком); індекс комп'ютерів, електронної та оптичної продукції характеризується позитивною динамікою (зростання 36,8 %); індекс електричного устаткування та індекс машин і устаткування – змішаною; індекс транспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – негативною (скорочення 27,15 %). Це дозволило констатувати, що значення інноваційного розвитку окремих підгалузей машинобудування в Україні продовжує недооцінюватися, а проблема стабілізації її розвитку – загострюватися.

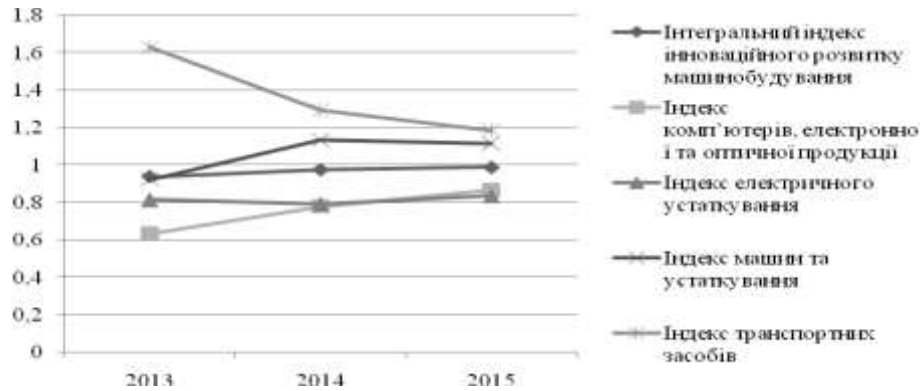

Рис. 1. Динаміка інтегрального індексу інноваційного розвитку машинобудування та його складових у 2013-2015 рр.

Джерело: розраховано та складено автором на основі [8]

Використання даної методики дає можливість оцінити рівень інноваційного розвитку машинобудівної галузі, яка в умовах євроінтеграції перебуває в достатньо скрутному становищі, що обумовлене як внутрішніми галузевими проблемами, так і проблемами національного характеру. Тому вважаємо, що інноваційний розвиток машинобудування в умовах євроінтеграції повинен враховувати інноваційні перетворення на основі поєднання управлінських рішень на мікрорівні та мезорівні з урахуванням змін в зовнішньому середовищі з метою формування національних конкурентних переваг на європейському ринку машинобудівної продукції.

На наш погляд, за змістом євроінтеграційні процеси не можна вважати лише міжнародною взаємодією економік України та ЄС, оскільки це насамперед процес глибокого проникнення законодавства, норм і правил ведення бізнесу, відповідно у такій якості євроінтеграційні процеси виступають переважно як фактор впливу на внутрішні процеси, які відбуваються як на рівні підприємств, галузей, регіонів, так і країни в цілому. Євроінтеграційний фактор як поняття представляє будь-яку умову, рушійну силу, що призводить до розмивання та нівелювання кордонів у всіх сферах життя українського суспільства по відношенню до ЄС.

Перевагами для машинобудівної галузі України від імплементації Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу є [4, с. 17]: впровадження технічних стандартів, електронної системи державних закупівель, конкуренції ЄС; впровадження ресурсозберігаючих технологій та інновацій для підвищення конкурентоспроможності продукції; прискорення імплементації процедур з дерегуляції бізнесу; встановлення нульових ставок ввізного мита на інвестиційні види машинобудівної продукції ЄС, що сприятиме прискоренню технологічної модернізації промисловості; зростання конкурентоспроможності української експортної продукції через девальвацію гривні. Але імплементація за собою несе й негативні сторони: залучення додаткових фінансових коштів на сертифікацію продукції для виходу на європейський ринок та впровадження ресурсозберігаючих технологій; недостатня поінформованість керівників підприємств щодо умов виходу на ринок ЄС; відсутність комплексного підходу з боку держави щодо просування української продукції на європейський ринок; проблеми захисту прав інтелектуальної власності, що гальмує патентування та впровадження винаходів; експорт переважно низько- та середньотехнологічної продукції машинобудування; відсутність у значній кількості українських товаровиробників сертифікату відповідності і маркування CE (Conformite Europeene); погіршення цінової кон'юнктури на імпортовані комплектуючі та обладнання внаслідок девальвації гривні; скорочення інвестицій у галузь машинобудування з боку вітчизняних та іноземних інвесторів; відсутність у вітчизняних виробників можливості залучення довгострокових «дешевих» фінансових ресурсів для належної конкуренції з підприємствами ЄС.

Багатьма науковцями активно досліджуються методичні підходи до оцінки інтеграційних процесів на національному рівні. Доречною є думка Р. Радзієвської, яка пропонує оцінювати ступінь інтеграції економіки України з ЄС за допомогою «коефіцієнта інтеграції (деінтеграції) – ki » [8, с. 7].

Схожим підходом до оцінки ступеня інтеграції на галузевому рівні з ЄС пропонує скористатися Ю. Шевченко. «Коефіцієнт інтеграції (дезінтеграції)» визначається як відношення коефіцієнту зростання товарообороту країни з країнами об'єднання до коефіцієнту зростання загального товарообороту країни [9, с. 59]. Ваговим вкладом для оцінки євроінтеграційних умов є підхід В. Колесникова [10, с. 9], який пропонує визначати вплив євроінтеграції на розвиток сільських територій регіонів України.

Як бачимо, оцінку євроінтеграційних процесів вчені здійснюють на різних рівнях як на макро-, так і мезорівні, при цьому використовують статистичну базу Державної служби статистики щодо торгівельних та інвестиційних потоків, тобто звужуючи оцінку євроінтеграційних процесів до торгівельно-інвестиційної взаємодії.

Зазначимо, що наукова думка має й більш цінні надбання в сфері індикаторів висвітлення певних критеріїв інтеграції. Зокрема досить цікавим є підхід до розрахунку індексу євроінтеграційного поступу Поліського фонду міжнародних та регіональних досліджень [11], який пропонує розраховувати інтегральну величину на основі агрегування одиничних показників, котрі відображають прогрес у досягненні основних цілей економічної інтеграції з ЄС у регіональному вимірі. Незважаючи на те, що фонд також в основному акцентує увагу на економічній складовій, він все ж таки найбільш повно розкриває інституційні умови, тарифні та нетарифні бар'єри, торгівельні потоки за структурою товарів та послуг, інвестиційні потоки та інше.

Оскільки метою нашого дослідження є визначення впливу євроінтеграційних процесів на інноваційний розвиток машинобудівної галузі через математичні залежності (кореляційний аналіз), то, на наш погляд, доречним при оцінці євроінтеграції схилитися до «вузького» змісту, як Р. Радзівська, Ю. Шевченко та В. Колесников. При такому теоретичному змісті євроінтеграційних процесів можна використати практично існуючу статистичну базу за певний період для здійснення математичної оцінки такого впливу.

Отже, з огляду на обмежену статистичну базу, кількісну оцінку євроінтеграційних процесів можливо здійснити, звужуючи її до торгівельно-інвестиційної взаємодії. Вдосконалюючи попередні підходи [9; 10; 11], пропонуємо розрахувати індекс торгівельно-інвестиційної інтегрованості України з ЄС. Основу методики становить визначення індексу, який складається з шести показників: $EK_{m(y \rightarrow EC)}$ – питома вага експорту товарів з України до ЄС у загальній структурі експорту товарів з України до країн світу; $IM_{m(y \rightarrow EC)}$ – питома вага імпорту товарів до України з ЄС у загальній структурі експорту товарів до України з країн світу; $EK_{n(y \rightarrow EC)}$ – питома вага експорту послуг з України до ЄС у загальній структурі експорту товарів і послуг з України до країн світу; $IM_{n(y \rightarrow EC)}$ – питома вага імпорту послуг до України з ЄС у загальній структурі експорту товарів і послуг до України з країн світу; $III_{(y \leftarrow EC)}$ – питома вага прямих іноземних інвестицій з ЄС до України у загальній структурі прямих іноземних інвестицій до України з країн світу; $III_{(y \rightarrow EC)}$ – питома вага обсягів прямих іноземних інвестицій з України до ЄС у загальній структурі прямих іноземних інвестицій з України до країн світу.

Для того, щоб більш об'єктивно оцінити євроінтеграційні умови, доречним до кількісної складової додати якісні показники, а саме експертні оцінки. З цією метою необхідно визначити вагові коефіцієнти для кожного показника методом експертних оцінок. Процедура присвоєння вагових коефіцієнтів передбачає оцінку групою експертів відносної важливості (у %) кожного критерію. Сума всіх ваг складає 100 %. При цьому думка кожного експерта має бути врахована при ухваленні остаточного рішення, тобто потрібна проста статистична обробка анкет експертів. Для розрахунку ваги за критерієм спочатку визначається його середня вага [12, с. 23]:

$$W_k = \frac{\sum_{n=1}^N W_{kn}}{N}, \quad (1)$$

Де W_k – усереднена вага за критерієм k ;

N – кількість експертів, що визначають ваги за критерієм k ;

W_{kn} – вага, визначена експертом n за критерієм k ;

Наступним кроком є нормування ваги критеріїв таким чином, щоб їх сума дорівнювала 100 %:

$$\bar{W}_k\% = \frac{\bar{W}_k}{\sum_{k=1}^K \bar{W}_k} * 100\%, \quad (2)$$

де \bar{W}_k – усереднена вага за критерієм k в %;

K – загальна кількість критеріїв.

До складу експертної групи було залучено 10 осіб, а саме чотири науковці, які займаються теоретичними дослідженнями розвитку євроінтеграції та шість провідних фахівців-практиків, які є керівниками різних підприємств та організацій. Результати експертних оцінок подано в табл.1.

Таблиця 1

Експертні оцінки щодо вагомості показників у складі індексу торгівельно-інвестиційної інтегрованості України з ЄС

Показник	Експерт										Середня оцінка всіх експертів	Ваговий коефіцієнт
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
$EK_{m(y \rightarrow EC)}$	6	5	5	3	5	4	6	4	4	5	4,700	0,22381
$IM_{m(y \rightarrow EC)}$	3	3	3	2	1	3	2	5	3	2	2,700	0,128571
$EK_{n(y \rightarrow EC)}$	5	4	6	4	4	5	5	6	5	4	4,800	0,228571
$IM_{n(y \rightarrow EC)}$	2	2	2	1	2	1	3	2	2	3	2,000	0,095238
$III_{(y \leftarrow EC)}$	4	6	4	6	6	6	4	3	6	6	5,100	0,242857
$III_{(y \rightarrow EC)}$	1	1	1	5	3	2	1	1	1	1	1,700	0,080952

Джерело: складено на основі експертного опитування

Рівень узгодженості думок експертів за показником конкордації виявився значним, оскільки $W=0,761$.

Розрахунок інтегрального індексу здійснюється за формулою середньозваженої показників:

$$ITII_{y \leftrightarrow EC} = \sum_{j=1}^m k_j n_j, \quad (3)$$

де $ITII_{y \leftrightarrow EC}$ – інтегральний індекс;

n_j – j -й показник;

k_j – коефіцієнт вагомості показника у загальній оцінці, який визначається на основі експертних оцінок.

Отже, з огляду на зазначені індекси інноваційного розвитку машинобудування та торгівельно-інвестиційної інтегрованості України з ЄС пропонується здійснювати оцінку впливу такого фактора як євроінтеграція на інноваційний розвиток машинобудівної галузі на основі алгоритму, який охоплює чотири етапи: 1) визначення рівня інноваційного розвитку машинобудівної галузі шляхом розрахунку індексу інноваційного розвитку машинобудування загалом та по підгалузях; 2) визначення рівня інтегрованості України з країнами ЄС шляхом розрахунку індексу торгівельно-інвестиційної інтегрованості України з країнами ЄС; 3) оцінка взаємозв'язку між рівнем інтегрованості України з ЄС та інноваційним розвитком машинобудівної галузі загалом; 4) оцінка взаємозв'язку між рівнем інтегрованості України з ЄС та інноваційним розвитком підгалузей машинобудування.

На основі запропонованого алгоритму розраховуємо індекси за 2011-2015 рр. (табл. 2). На основі кореляційного аналізу визначено, що між показником інноваційного розвитку машинобудування та значеннями індексу інтегрованості існує позитивний помірний зв'язок ($R = + 0,54$); між індексом електричного устаткування, електронної та оптичної продукції – помірний ($R = + 0,6$); між індексом машин та устаткування – високий ($R = + 0,97$). Але між індексом транспортних засобів та індексом євроінтеграції – негативний помірний зв'язок, про що свідчить коефіцієнт кореляції $R = - 0,52$.

Таблиця 2

Значення індексів інноваційного розвитку машинобудування та торговельно-інвестиційної інтегрованості України з ЄС у 2011-2015 рр.

Значення індексів	Рік					Коефіцієнт кореляції з $ITII_{y \leftrightarrow EC}$
	2011	2012	2013	2014	2015	
Індекс інноваційного розвитку машинобудування	0,979	0,969	0,938	0,976	0,988	+0,54
Індекс електричного устаткування, електронної та оптичної продукції	0,765	0,733	0,815	0,793	0,836	+0,6
Індекс машин та устаткування	0,973	0,926	0,924	1,134	1,112	+0,97
Індекс транспортних засобів	1,262	1,341	1,629	1,294	1,187	-0,52
Індекс торгівельно-інвестиційної інтегрованості України з ЄС	0,967	0,967	0,968	0,989	0,989	x

Джерело: розрахунки автора на основі [8]

Розрахунки дають можливість стверджувати, що збільшення торговельно-інвестиційної взаємодії української економіки з європейською неоднозначно впливає на інноваційний розвиток різних підгалузей машинобудування. Так, з таблиці 2 бачимо, що серед підгалузей саме виробництво транспортних засобів має найвищий рівень інноваційного розвитку, але євроінтеграція впливає на нього якраз негативно. Виходячи із зазначеного вище, результати оцінки потребують їх урахування при формуванні промислової політики та прогнозуванні інноваційного розвитку машинобудування загалом та його окремих підгалузей в умовах євроінтеграційних процесів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, з огляду на розраховані індекси інноваційного розвитку машинобудування та торговельно-інвестиційної інтегрованості України з ЄС пропонується здійснювати оцінювання впливу загального фактора євроінтеграції на інноваційний розвиток машинобудівної підгалузей за результатами розрахунку кореляційної залежності між індексами. Встановлено, що між індексами існує помірний зв'язок. Отже, це дослідження демонструє діагностику впливу євроінтеграційних процесів на інноваційний розвиток машинобудування України. Перспективою подальших досліджень є розробка моделей прогнозування інноваційного розвитку машинобудування з урахуванням впливу євроінтеграційних процесів.

Література

1. Короткий Ю. В. Машинобудівна промисловість України: здобутки та перспективи / Ю.В. Короткий // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». – 2015. – № 11. – С. 117–120.
2. Кухарская Н. А. Зона свободной торговли Украина - ЕС: перспективы и риски имплементации / Н.А. Кухарская // Актуальные проблемы экономики. – 2016. – № 3 (177). – С. 39-47.
3. Нечепуренко Д. С. Концептуальні підходи до оптимізації систем управління підприємствами машинобудування в умовах зміни векторів розвитку економіки України / Д.С. Нечепуренко // Економічний форум. – 2016. – № 1. – С. 185–189.
4. Свеженцев О.О. Перспективи розвитку машинобудівної галузі України: формування нової концепції промислової політики / О.О. Свеженцев // Управління розвитком. – 2016. – № 2. – С. 12-19.
5. Супрун В. О. Економічний стан і проблеми розвитку підприємств галузі машинобудування в Україні / В.О. Супрун // Вісник університету банківської справи. – 2015. – № 1 (22). – С. 49–53.
6. Чупир О. М. Тенденції розвитку машинобудівного комплексу України: сучасний стан і перспективи / О.М. Чупир // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 43. – С. 99–103.
7. Леховіцер В.О. Методичні підходи до оцінки інноваційного розвитку машинобудування в умовах євроінтеграційних процесів / В.О. Леховіцер, В.Г. Прушківський // Економічний простір. – 2016. – № 115. – С. 115–127.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Радзиевская С. А. Вступление Украины в ЕЭП – важнейший фактор, определяющий темпы и результаты инновационного и технологического развития регионов России, Украины и других стран Евразии [Электронный ресурс] / С.А. Радзиевская. – Режим доступа : <http://www.gosbook.ru/node/81113>
10. Шевченко Ю.О. Визначення векторів інтеграції національної сфери послуг задля ефективного управління її розвитком / Ю.О. Шевченко // Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених «Управління економічними процесами на макро- і мікрорівні: проблеми та перспективи вирішення», 11-12 квітня 2014 р. – С. 59–60.
11. Колесников В. І. Розвиток сільських територій регіонів України в умовах євроінтеграційних процесів : автореферат дис. ...канд. екон. наук. / В. І. Колесников ; 08.00.05 – розвиток продуктив. сил і регіон. економіка. – Київ : АМУ, 2016. – 20 с.
12. Індекс євроінтеграційного економічного поступу регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pfirs.org/periodichni-doslidzhennya/indeks-evrointegratsijnogo-ekonomichnogo-postupu-regioniv-ukrajini/indeks-evrointegratsijnogo-ekonomichnogo-postupu-regioniv-ukrajini-2014.html>
13. Мірошніченко П. І. Концептуальна модель інвестиційного потенціалу регіону / П. І. Мірошніченко // Економіка та держава. – № 8. – 2012. – С. 20–23.

References

1. Korotkyi, Yu.V. (2015), "Machine-Building Industry of Ukraine: Achievements and Prospects", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: «Ekononika i menedzhment»*, no. 11, pp. 117–120
2. Kukharskaia, N.A. (2016), "Free Trade Zone Ukraine-EU: Prospects and Risks of Implementation", *Aktualnyye problemy ekonomiki*, no. 3 (177), pp. 39–47.

3. Nechepurenko, D.S. (2016), "Conceptual approaches to optimization of control systems of enterprises of mechanical engineering in conditions of change of vectors of economy of Ukraine", *Ekonomichnyi forum*, no.1, pp. 185–189.
4. Sviezhentsev, O.O. (2016), "Prospects for the development of the machine-building industry in Ukraine: the formation of a new concept of industrial policy", *Upravlinnia rozvytkom*, no. 2, pp. 12–19.
5. Suprun, V.O (2015), "Economic situation and problems of development of enterprises of the mechanical engineering industry in Ukraine", *Visnyk universytetu bankivskoi spravy*, no. 1 (22), pp. 49–53.
6. Chupyr, O.M. (2013), "Trends in the development of the machine-building complex in Ukraine: current state and prospects", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 43, pp. 99–103.
7. Lekhovitser, V.O., Prushkivskiy, V.H. (2016), "Methodical approaches to the evaluation of innovative development of mechanical engineering in the conditions of European integration processes", *Ekonomichnyi prostir*, no. 115, pp. 115–127.
8. Official site of the State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date June 13, 2017).
9. Radzyevskaia, S.A. (2015) "Ukraine's accession to the CES is an important factor determining the pace and results of innovative and technological development of the regions of Russia, Ukraine and other Eurasian countries", available at: <http://www.gosbook.ru/node/81113> (access date June 13, 2017).
10. Shevchenko, Yu.O. (2014), "Definition of vectors of national service integration in the sphere for effective management of its development", *Upravlinnia ekonomichnymy protsesamy na makro- i mikrorivni: problemy ta perspektyvy vyrishennia* [Managing Economic Processes at Macro and Micro Levels: Problems and Perspectives for Solving], *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii molodykh vchenykh* [Materials of the International Scientific and Practical Internet Conference of Young Scientists], (11-12 April 2014), pp. 59–60.
11. Kolesnykov, V.I. (2016) "Development of rural areas of regions of Ukraine in the conditions of European integration processes", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.) 08.00.05, AUM, Kyiv, Ukraine, 20 p.
12. The Index of European Integration Economic Progress of the Regions of Ukraine, (2014), available at: <http://pfirs.org/periodichni-doslidzhennya/index-evrointegratsijnogo-ekonomichnogo-postupu-regioniv-ukrajini/index-evrointegratsijnogo-ekonomichnogo-postupu-regioniv-ukrajini-2014.html> (access date June 13, 2017).
13. Miroshnychenko, P.I. (2012), "Conceptual model of the investment potential of the region", *Ekonomika ta derzhava*, no. 8, pp. 20–23.

Рецензент : д.е.н., професор Запорізького національного
технічного університету В.Г. Прушківський

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 005.7:330.341.1

Швиданенко Г.О.,
*канд. екон. наук, професор, завідувач
кафедри економіки підприємств,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*
Бойко Т.Л.,
*канд. екон. наук, менеджер проектів,
ТОВ «СТАРЛАЙТ МЕДІА»*

РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОСТІ

Shvydanenko G.O.,
*can. sc. (econ), professor, head at the
department of enterprises economics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*
Boyko T.L.,
*can. sc. (econ), project manager
LLC "STARLIGHT MEDIA"*

DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF INNOVATIVENESS

Постановка проблеми. Сучасне економічне середовище характеризується тенденцією переходу до нових форм і способів господарювання. Особливо це стосується інновацій як на рівні окремих підприємств і організацій, так і в масштабах національних економік й у глобальному просторі. Вони перестають бути дискретним явищем, а стають основою виробництва продукції і послуг, ефективного розвитку бізнес-структур. Посилення ролі інноваційних процесів, рівня тотальної інноваційності, на нашу думку, зумовлено такими основними глобальними трендами:

✓ *індивідуалізацією споживчих потреб, відповідність товару унікальним потребам кожного клієнта.* Тяжіння світової економіки максимально задовольняти запити кожного покупця, надаючи індивідуальні послуги та випускаючи персоналізовані товари зумовлює необхідність проведення мінімального оновлення товарів і постійних модифікацій від стандартної продукції. Одним із найяскравіших прикладів індивідуалізації виробництва можна вважати сферу інформаційних технологій, оскільки кожен замовник формує унікальний набір необхідних йому функціональних характеристик, а підприємство-виконавець розроблює відповідне програмне забезпечення, яке може мати лише спільну основу з іншими схожими продуктами, або не мати аналогів загалом. Рівень і масштабність кастомізації динамічно зростає, по суті, світ вступає в еру індивідуалізованого виробництва;

✓ *інтелектуалізацією економічних відносин.* Збільшення частки інтелектуальної праці у кінцевій продукції зумовлює мультиплікацію варіативної складової у процесі її застосування, тобто доцільним стає використання терміну «технологічна інновація» не тільки для нового методу виробництва, а й до нетипових способів використання інтелектуальних ресурсів – безпосередньо розумових здібностей людини чи об'єктивованих результатів інтелектуальної діяльності (наприклад, програмного забезпечення);

✓ *динамічним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій.* Перехід суспільно-економічної реальності у цифровий вимір посилює мінливість як зовнішнього, так і внутрішнього

середовища діяльності підприємств, вимагаючи впровадження нових ефективних рішень у господарські процеси. Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному світі є одним із основних елементів ведення господарської діяльності, оскільки «забезпечують рішення різноманітних технічних, організаційно-управлінських і соціально-економічних завдань на основі використання засобів мікроелектроніки, з метою збору, зберігання, обробки, пошуку, передачі та подання необхідної інформації» [5, с. 65]. Їх стрімкий розвиток не тільки значно пришвидшує виконання господарських процесів і збільшує мобільність і гнучкість підприємств, що створює необхідні передумови для формування сприятливого середовища поширення інновацій, але й сам стає індикатором інноваційності організацій;

✓ *об'єктивною необхідністю формування й утримання унікальних конкурентних переваг.* Жорстка глобальна конкуренція вимагає від підприємств підтримувати свою діяльність відповідно до принципу «перше – краще – дешевше», тобто безперервно оновлювати й вдосконалювати продукцію, підвищувати її якість і знижувати собівартість, базуючись на інноваційних процесах.

Стає очевидним, що успіх підприємств у довгостроковій перспективі залежить від їх здатності ефективно управляти інноваціями у контексті динамічного зростання. У свою чергу, інноваційні процеси, які дійсно створюють додану вартість та є основою забезпечення конкурентних переваг і формування мережі цінностей, не можуть бути відділеними від основної діяльності суб'єктів господарювання. Таким чином, з'являються об'єктивні передумови щодо дослідження та науково-теоретичного обґрунтування проблематики комплексного управління розвитком підприємства за критерієм інноваційності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління інноваційним розвитком підприємств у різних її проявах висвітлена в наукових працях і прикладних дослідженнях таких іноземних і вітчизняних учених і фахівців, як Б. Твіста, П. Друкера, Дж. Куїнна, П. Тротта, Г. Хамела, Л. Антонюк, К. Вергал, Л. Волощук, К. Губіна, Н. Семенченко [10], С. Ілляшенка [3], О. Полінкевич [8], М. Рогози, Н. Норіціної, Г. П'ятницької, Л. Федулової [11], Н. Чухрай, Ю. Шипуліної та ін. У наукових працях багато уваги приділено сутнісним характеристикам низки дефініцій, таких як: «інновації», «інноваційна діяльність», «інноваційний розвиток», «інноваційний потенціал» тощо, а також питанням їх змістового наповнення та менеджменту. Разом з тим, потребують більш глибокого вивчення та дослідження процеси управління діяльністю суб'єктів ринкових відносин у контексті інноваційності як важливої невіддільної складової динамічного розвитку підприємств.

Постановка завдання. Основною метою статті є дослідження ефективності управління розвитком суб'єкта господарювання та окремих елементів його поточної та перспективної діяльності, які характеризуються нами як *синергійний простір інноваційності* функціонування бізнес-структур в умовах посилення невизначеності та переходу до економіки знань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складність понять «інноваційність», «інноваційний розвиток» породжує багатогранність визначень їх сутності, що у свою чергу впливає на формування підходів до ефективного управління цими явищами. Науковцями здійснено вагомий дослідження та запропоновано обґрунтовані підходи до понятійно-категорійного апарату з указаної проблематики. У цілях даного дослідження оптимальним, на нашу думку, є об'єднання окремих понять, запропонованих С. Ілляшенком [2, с. 42] та С. Філіпповою і П. Воронжаком [12, с. 125]: *інноваційний розвиток підприємства* – це якісні зміни в його функціональних підсистемах, виробничих та управлінських процесах, результатах господарської та іншої діяльності внаслідок інноваційного процесу, які досягаються завдяки безупинному пошуку та ефективному використанню нових способів і сфер реалізації усіх видів потенціалу підприємства у мінливих умовах зовнішнього середовища в рамках обраної місії. Управління розвитком в контексті інноваційності, за нашою думкою, повинно базуватися на таких вихідних передумовах:

✓ узгодженість інноваційної стратегії з цілями розвитку підприємства, його цінностями та місією;

✓ наявність і можливість використання різних видів потенціалу з виокремленням пріоритетності інтелектуальної складової;

✓ інтегрованість інноваційних процесів у всі аспекти діяльності суб'єкта господарювання.

Більшість дослідників і науковців погоджуються з тим, що невід'ємними елементами інноваційного розвитку підприємства є інноваційний потенціал, інноваційна діяльність та інноваційні процеси, а також внутрішнє середовище підприємства, яке може розглядатись як окремі чинники впливу за критерієм здатності до інноваційності та формування сприятливого інноваційного клімату тощо. Зокрема, О. Дідченко й А. Ткачук наголошують, що інноваційний розвиток доцільно розглядати одночасно і як процес, і як систему факторів та умов, необхідних для його здійснення, тобто розглядати у тісному взаємозв'язку поняття «інноваційний процес» та «інноваційний потенціал» [1, с. 40]. Також важливо підкреслити, що інноваційний розвиток повинен трактуватись як комплексний об'єкт менеджменту у контексті загального управління, оскільки має місце вагомий вплив результатів інноваційних процесів на поточну діяльність підприємства і навпаки. І. Підкамінний та В. Ціпуринда засвідчують необхідність застосування інтегрованого підходу, який передбачає орієнтацію як на горизонтальні, так і на вертикальні процеси діяльності, а також на узгодженість всіх елементів

діяльності підприємства [7]. В. Командровська, Н. Кривицька та К. Домашевська відносять до основних факторів впливу на інноваційний розвиток елементи внутрішнього середовища підприємства та його організаційного механізму управління [4, с. 151].

На сучасному етапі можна стверджувати, що інноваційність – явище більш комплексне, оскільки стосується будь-якого процесу діяльності суб'єкта ринкових відносин – починаючи від менеджменту, маркетингу, операційного виробництва, дизайну, післяпродажного обслуговування і закінчуючи створенням нових організаційних структур. Саме тому доцільно виокремити нове поняття – *синергійний простір розвитку підприємства у контексті інноваційності*, під яким будемо розуміти сукупність елементів, які є першоосовою створення інновацій, а також чинників і процесів внутрішнього середовища підприємства, що сприяють їх прояву. Запропонована гіпотеза, яка передбачає, що інноваційний розвиток – це сукупність отриманих на виході змін, тобто результат інноваційної діяльності та процесів, входом у які у свою чергу є інноваційний потенціал підприємства та синергійні фактори інноваційності. Схематично сутність концепції зображено на рис. 1.

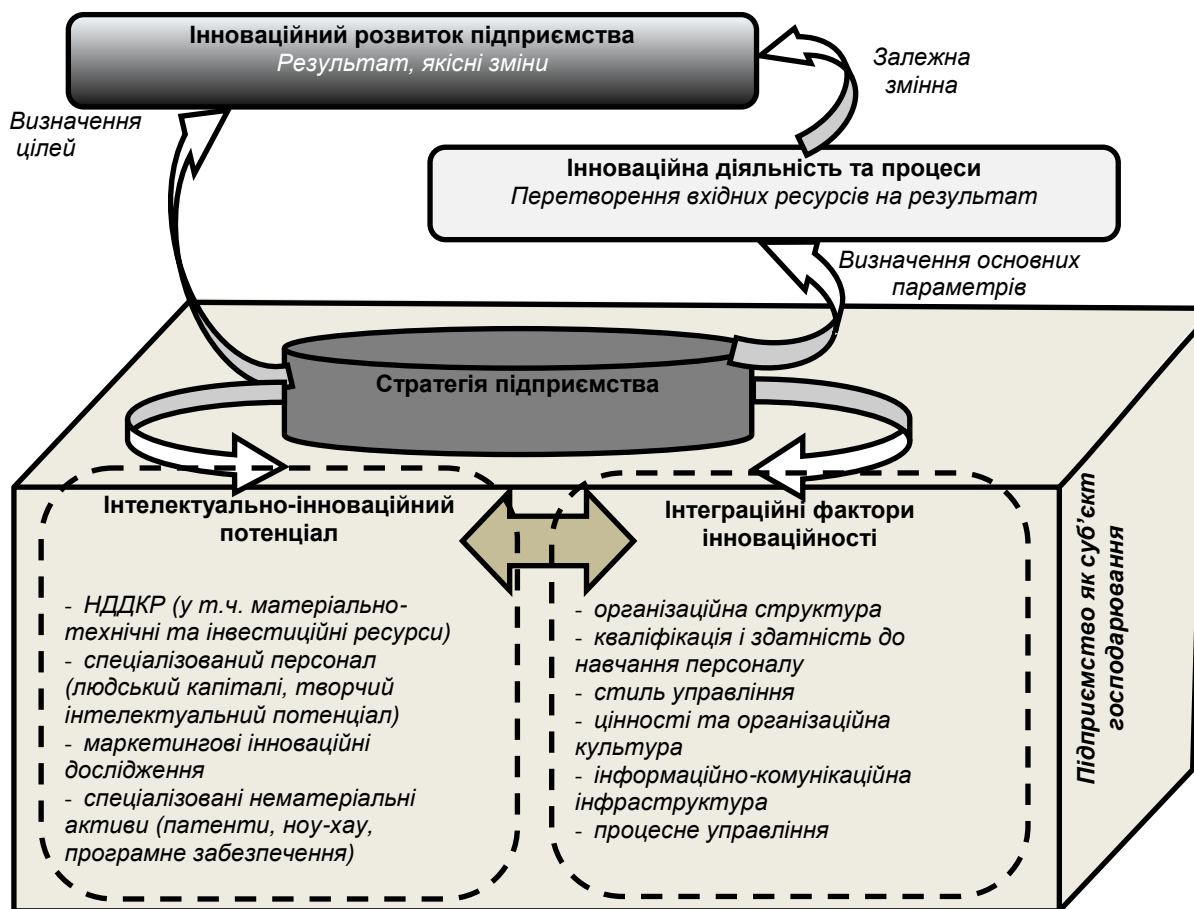

Рис. 1. Синергійний простір інноваційності розвитку підприємства

Джерело: складено авторами

Динамічною складовою інтелектуального розвитку є інноваційна діяльність та інноваційні процеси. Перший елемент є організованою керованою сукупністю дій, спрямованою на комерціалізацію інновацій завдяки формуванню комплексу наукових, технологічних, організаційних, фінансових заходів тощо [1, с. 38]. Інноваційні процеси є більш стихійними і неупорядкованими, можуть виникати у межах будь-якої здійснюваної діяльності на підприємстві.

Цілі, напрями та масштаби інноваційного розвитку визначаються загальною стратегією розвитку, метою якої є динамічне зростання підприємства у довгостроковій перспективі. Відповідно до неї встановлюються пріоритети поточної та майбутньої діяльності, а також розподіляються матеріально-технічні, фінансові, людські, інвестиційні ресурси тощо. Саме стратегія визначає межі синергійного простору інноваційності розвитку підприємства, тобто рівень використання бізнес-процесів і ресурсів, а також мережі створення цінностей для досягнення його цілей.

Базисом, який формує інтеграційний простір інноваційного розвитку, на нашу думку, є інтелектуально-інноваційний потенціал й інтеграційні чинники інноваційності. Раніше було доведено фундаментальність впливу інтелектуального потенціалу підприємства на його інноваційний розвиток [13]. Під *інтелектуально-інноваційним потенціалом* пропонуємо розуміти сукупність динамічних

можливостей ресурсів до створення цінності та вартості у процесі їх залучення в інноваційну діяльність і розвиток підприємства. Досліджуваний потенціал залежить насамперед від величини стратегічних фундаментальних ресурсів і їх можливості по відношенню до інноваційної діяльності, без яких вона не буде здійснюваною.

Тобто, основними складовими інтелектуально-інноваційного потенціалу є: НДДКР (сукупність узгоджених відповідно до стратегії, запланованих науково-дослідних, технологічних, проектних, конструкторських робіт і послуг, а також матеріально-технічні та фінансово-інвестиційні ресурси, що забезпечують їх виконання), фахівці (людський капітал, творчий інтелектуальний потенціал: конструктори, розробники, наукові працівники тощо), маркетингові інноваційні дослідження (вивчення нових ринків збуту, нових потреб споживачів), спеціалізовані нематеріальні активи (патенти, ноу-хау, програмне забезпечення).

У той же час, ефективність і результативність інноваційного розвитку залежить від сукупності факторів, які є елементами звичайної діяльності та здійснюють опосередкований вплив на інноваційні процеси, тобто можуть бути охарактеризовані як інноваційний клімат чи інноваційна інфраструктура, або більш узагальнено – *чинники інноваційності*. Детальніше варто розглянути такі з них:

✓ *організаційна структура*. Інноваційний розвиток передусім вимагає динамічного проходження життєвого циклу інновацій, тобто мінімалізму бюрократичних відносин і бар'єрів, і вільному обміну інформацією. Відповідно, гнучкість організаційної структури, наявність горизонтальних зав'язків, можливість формування міжфункціональних проектних команд сприятимуть впровадженню та поширенню нововведень. Останні тенденції все більше свідчать саме про перехід до проектно-інноваційної організаційної структури, зростання ролі проектних менеджерів у структурі персоналу компанії;

✓ *знання, рівень інтелектуалізації, що проявляється у кваліфікації, компетентності та здатності до навчання персоналу*. Високваліфіковані співробітники, які прагнуть розвиватися, з більшою ймовірністю зможуть запропонувати нові розробки. Необхідною умовою успішного інноваційного розвитку є безперервне навчання та постійне накопичення знань, пов'язане з високою швидкістю старіння інформації, у тому числі забезпечення здатності персоналу до самонавчання [6];

✓ *стиль управління*. Інноваційний розвиток потребує все більше творчої праці, ініціативи співробітників, зміни ієрархічних структур, бажання розвивати підприємство, що можливо лише під більш новим за змістом, ліберальним стилем управління. Це зумовлює зміщення пріоритетів в менеджменті, акцентуацію на прояві інтелектуальних здібностей, і виражається, зокрема, у виникненні нових методик роботи з командами, наприклад SCRUM;

✓ *цінності та організаційна культура*. Основу середовища поширення знань, прагнення до впровадження змін, проактивної діяльності формують мережа цінностей й організаційна культура підприємства;

✓ *інформаційно-комунікаційна інфраструктура*. Засоби комунікації є першоосною сприятливого інноваційного клімату, також як і наявність потужного програмного забезпечення, яке підвищує рівень автоматизації підприємства та дозволяє вивільнити інтелектуальну працю для досягнення інноваційних завдань. Окрему роль відіграє інформаційна безпека, що уможливорює збереження цінної інформації щодо розробок;

✓ *процесне управління*. Інноваційна діяльність передбачає створення абсолютно нового або значно модифікованого продукту, проте принципи менеджменту в даному аспекті повинні базуватися на стандартах і новітніх практиках. Зокрема, доцільно розроблювати параметри для подальшого планування виробництва й збуту інноваційної продукції, визначати нормативи праці та витрат матеріалів, а також потенційні можливості бізнес-структур тощо. Опис, стандартизація й організація інноваційних процесів і товарів дозволить значною мірою уникнути перевитрат ресурсів на «повторний винахід колеса».

Межі понять «інтелектуально-інноваційний потенціал» і «синергійні чинники інноваційності» є скоріше динамічними, ніж статичними з огляду на мінливість і невизначеність як зовнішнього, так і внутрішнього середовища діяльності підприємств, тому здійснено спробу лише окреслити склад кожного з них, не претендуючи на формування остаточного рішення.

Висновки з проведеного дослідження. Ефективне управління інноваційним розвитком підприємств вимагає розуміння усіх аспектів його прояву, в тому числі симбіозу з господарською діяльністю. Важливу роль у досягненні поставлених цілей інноваційного розвитку відіграє його синергійний простір. Його детальне вивчення і структуризація дозволять розробити практичні підходи до управління інноваційним розвитком з огляду на оптимізацію залучення ресурсів підприємства відповідно до стратегічної мети. Саме ці питання формують перспективи подальших досліджень з даної проблематики.

Література

1. Волощук Л. О. Інноваційний розвиток промислового підприємства: сутність та проблеми аналітичного забезпечення в умовах індикативного управління / Л. О. Волощук // Бізнес Інформ. – 2014. – № 11. – С. 75-79.

2. Дідченко О. І. Сутність поняття «інноваційний розвиток» підприємства / О.І. Дідченко, А.В. Ткачук // Економічний вісник ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет». – 2015. – № 2. – С. 36-41.
3. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент: підручник / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2010. – 334 с.
4. Командровська В. Є. Інноваційний потенціал підприємства та розвиток його складових у посткризовий період / В. Є. Командровська, Н. Ю. Кривицька, К. І. Домашевська // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2014. – Т. 19, Вип. 2(3). – С. 148-152.
5. Легомінова С. В. Вплив розвитку інфокомунікаційних технологій на інноваційний розвиток економіки / С. В. Легомінова, О. П. Ващенко // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2016. – № 1. – С. 62-68.
6. Новодон О. Ю. Інноваційний розвиток підприємств на базі принципів економіки знань [Електронний ресурс] / О. Ю. Новодон // Ефективна економіка. – 2013. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_66.
7. Підкамінний І. М. Системні фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства [Електронний ресурс] / І. М. Підкамінний, В. С. Ціпуринда // Ефективна економіка. – 2011. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_3_4.
8. Полінкевич О. Критерії розмежування понять «інновації», «інноваційний процес» та «інноваційний розвиток підприємства» в новій економіці / О. Полінкевич // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – № 4. – С. 31-36.
9. Поляковська К. В. Інноваційний розвиток підприємств: сутність та особливості у сфері торгівлі / К. В. Поляковська // Економіка розвитку. – 2014. – № 3. – С. 93-99.
10. Семенченко Н. В. Формування системи основних первинних показників інноваційного розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Н. В. Семенченко, О. С. Мороз // Ефективна економіка. – 2013. – № 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_75.
11. Федулова Л. І. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л. І. Федулова // Економічна теорія. – 2013. – № 2. – С. 28-45.
12. Філіппова С. В. Інноваційний розвиток промислового підприємства як об'єкт стратегічного управління / С. В. Філіппова, П. В. Воронжак // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2014. – № 3. – С. 124-129.
13. Швиданенко Г. О. Інтелектуальний потенціал підприємства як основа його інноваційного розвитку / Г. О. Швиданенко, Т. Л. Бойко // Бізнес Інформ. – 2016. – № 5. – С. 81-85.

References

1. Voloshchuk, L.A. (2014), "Innovative Development of Industrial Enterprise: Substance and Problems of Analytical Support under Conditions of Indicative Management", *Business Inform*, vol. 11, pp. 75-79.
2. Didchenko, O.I. and Tkachuk, A.V. (2015), "The essence of the concept "innovation development" of the enterprise", *Ekonomichnyi visnyk DVNZ "Ukrainskyi derzhavnyi khimiko-tehnologichnyi universytet"*, vol. 2, pp. 36-41.
3. Illiashenko, S. M. (2010), *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation management], VTD "Universytetska knyha", Sumy, Ukraine.
4. Komandrovskaya, V.E., Kryvytska, N.Y. and Domashevskaya, K.I. (2014), "Innovative potential of enterprises and development of its components in the post-crisis period", *Odesa National University herald*, vol. 19, no. 2 (3), pp. 148-152.
5. Legominova, S.V. and Vashchenko, O.P. (2016), "Impact of information and communication technologies in the innovative development of the economy", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 1, pp. 62-68.
6. Novodon, O. Yu. (2013), "Company innovation development based on principles of knowledge Economy", *Efektivna ekonomika*, vol. 4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_4_66.
7. Pidkaminnyy, I.M. and Tsipurynda, V.S. (2011), "System factors of influence to the innovative development of the enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_2_4.
8. Polinkevych, O. (2015), "Criteria for Distinction the Concept of "Innovation", "Innovation process" and "Innovative Development of Enterprise" in the New Economy", *Ekonomichnyi Chasopys Shidnoievropeiskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni Lesi Ukrayinky*, vol. 4, pp. 31-36.
9. Poliaskovska, K.V. (2014), "Innovative development of enterprises: the essence and features in the sphere of trade", *Ekonomika rozvytku*, vol. 3, pp. 93-99.
10. Semenchenko, N.V. and Moroz, O.S. (2013), "Formation the system of major primary indicators of enterprise's innovative development", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_5_75.

11. Fedulova, L. (2013), "Innovation based development: evolution of opinions and problems of modern understanding", *Ekonomichna teoriia*, vol. 2, pp. 28-45.

12. Filyppova, S.V. and Voronzhak, P.V. (2014), "Innovative development of industrial enterprise as object of strategic management", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 3, pp. 124-129.

13. Shvydanenko, G.O. and Boyko, T.L. (2016), "Intellectual potential of the enterprise as a basis of its innovative development", *Business Inform*, vol. 5, pp. 81-85.

УДК 339.138

Сарай Н.І.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

РОЛЬ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Sarai N.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the
department of enterprise economy and corporations
Ternopil National Economic University

ROLE OF COMMODITY POLICY IN ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Сучасне життя передбачає існування великої кількості суб'єктів, які пропонують споживачам різні матеріальні блага та послуги. Найчастіше цими суб'єктами є організації – підприємства, компанії, корпорації, фірми, фонди, асоціації тощо. Ці організації можуть будуватися на різних формах власності, їм можуть бути властиві відмінності в умовах діяльності. Але будь-яка організація в кінцевому рахунку може бути економічно самодостатньою лише тоді, коли існують люди та інші організації, які виявляють практичний інтерес до її продукції – матеріальних благ чи послуг. Кінцевою метою такого інтересу є споживання продукції заради задоволення потреб.

Успіх промислового підприємства залежить від можливостей пристосуватись до новітніх тенденцій зовнішнього середовища. У надзвичайно насиченому конкурентами швидкозмінному ринку виживає і процвітає підприємство, яке швидше пристосовує свою ринкову стратегію і отримує конкурентні переваги. Набуття конкурентних переваг можливе при запровадженні таких інтелектуальних технологій, як маркетинг, логістика, управління персоналом, управління якістю продукції і послуг, тобто при ефективному підході до формування товарної політики підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання забезпечення конкурентоспроможності підприємства та формування товарної політики займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Л.В. Балабанова, М.І. Белевцев, С.В. Близнюк, В.О. Василенко, С.М. Іванюта, С.М. Ілляшенко, С.В. Ковальчук, М.В. Корж, Е.М. Коротков, Ф. Котлер, А.О. Старостіна, В.М. Щербань та низка інших. Проблеми розробки нового товару знайшли своє відображення у працях С.С. Гаркавенка, Т.В. Григорчука, Р.П. Дудяка, Є.М. Ігнатової, О.М. Сумця, М.О. Турченюка, М.Д. Швеця.

Зокрема, Т.В. Григорчук у своїх дослідженнях зауважує, що товарна політика маркетингу – це комплекс заходів, у межах яких один чи кілька товарів використовуються як основні інструменти досягнення цілей фірми [2, с. 126]. Такої ж думки дотримується С.С. Гаркавенко. У його працях товарна політика передбачає необхідність прийняття рішень про створення нового товару, про товарний асортимент та щодо товарної номенклатури [1, с. 207].

Заслужують на увагу дослідження М.О. Турченюка та М.Д. Швеця щодо ролі товарної політики в забезпеченні конкурентоспроможності продукції. На думку авторів, конкурентоспроможність обумовлюється якісними та вартісними особливостями товару, які враховує споживач з метою задоволення відповідної потреби [8, с. 138].

Разом з цим вивчення й аналіз опублікованих за даною проблематикою праць дозволили зробити висновок про те, що питання формування товарної політики як однієї із складових стійкого функціонування підприємства трактується неоднозначно, недостатньо розроблені як у науковому, так і в організаційно-практичному аспектах та потребують подальшого дослідження.

При написанні даної статті було використано праці авторів, які торкалися зазначеного кола питань, досліджено різні підходи до визначення категорії «маркетингова товарна політика», визначено основні передумови її оптимальності та виваженості, обґрунтовано необхідність упровадження нового товару для забезпечення конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо визначення категорії «маркетингова товарна політика», вивчення різних підходів щодо її формування та обґрунтування необхідності виведення нової продукції на ринок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах товарно-ринкової економіки все, що виробляється, призначається не для задоволення відповідних потреб учасників виробничого процесу, а для обміну, продажу, задоволення потреб інших суб'єктів економіки. У результаті цього важливим є виготовлення «правильних» товарів та уміння «правильно» продавати «правильні» товари. З огляду на це, ключовою проблемою кожного підприємства є обґрунтування товарної політики.

Особливе місце ефективного формування товарної політики займає в період криз. Маркетингова стратегія підприємства під час здійснення процедури фінансового оздоровлення спрямована на максимальну адаптацію виробничо-збутового процесу до вимог ринку.

В економічній літературі зустрічаються різні підходи щодо місця маркетингу в антикризовому управлінні. Зокрема, науковець С.М. Іванюта зазначає, що суть антикризової маркетингової стратегії полягає у висуванні найбільш важливих цілей у галузі виробничої, цінової, збутової політики та визначенні генеральних напрямів ділової активності підприємства [4, с. 97].

Концепція маркетингового підходу відштовхується від чіткого визначення ринків збуту, орієнтується на потреби споживача, координує всі види маркетингової діяльності. Ця концепція, як зазначає науковець М.В. Корж, дозволяє компаніям виробляти те, що потрібно споживачеві, поєднуючи задоволення клієнта з отриманням прибутку [6, с. 223].

Ми погоджуємося з твердженням Т.В. Григорчука, що метою товарної політики маркетингу є забезпечення прийняття таких послідовних та виважених рішень [2, с.131]:

- створення нових товарів (властивості, дизайн, марочна назва, упаковка, сервіс, гарантії тощо);
- напрями модифікації та модернізації товарів;
- удосконалення товарного асортименту та товарної номенклатури (ширина, глибина, насиченість, гармонійність);
- припинення випуску товарів.

Більшість авторів, зокрема Т.В. Григорчук, С.С. Гаркавенко, О.М. Сумець, М.О. Турченко стверджують, що у практиці маркетингу зазвичай розрізняють три основні рівні товару: товар за задумом, товар у реальному виконанні та товар із підсиленням [1; 2; 7; 8].

Основний (перший) рівень – товар за задумом, котрий відповідає на питання: що ж насправді купує споживач. Товар за задумом знаходиться у центрі загального поняття категорії «товар». Він складається з послуг, засобів задоволення, які сприяють вирішенню проблеми, або переваг, котрі покупець прагне одержати, купивши даний товар. При розробці товару фахівцям слід окреслити основні вигоди, котрі споживач одержить після купівлі товару.

Другий рівень – товар у реальному виконанні. Даний рівень створюється на базі товару за задумом. Кожен товар на цьому рівні характеризується п'ятьма ознаками: якістю, властивостями, дизайном, назвою марки та упакуванням.

Третій рівень – товар із підсиленням (підкріпленням) – має за основу надання покупцеві додаткових послуг та вигод: монтажу, гарантії, доставки, надання кредиту, післяпродажного обслуговування тощо.

Споживачі можуть сприймати товар як складний перелік вигод, котрі задовольняють їхні потреби. Під час розробки товару насамперед з'ясовують ключові потреби покупця. У подальшому розробляється товар у реальному виконанні та здійснюється пошук методів його підсилення задля формування набору вигод, які у повному обсязі задовольнятимуть потреби споживача.

З огляду на викладене вище можна стверджувати, що сутність маркетингової товарної політики ототожнюється з визначенням та підтриманням раціональної структури продукції, яка виготовляється та реалізується для досягнення поточних й довготермінових цілей підприємства. Таким чином, товарна політика має на меті визначення оптимальної номенклатури продукції та її систематичне поновлення. Увага звертається на якість товарів, дизайн, упакування, товарну марку, ступінь відповідності товару потребам споживачів. Неодмінно слід зважати на додаткову користь, яку дають покупцям товари фірми-виробника порівняно з аналогічними товарами фірм-конкурентів, а також частота оновлення номенклатури.

Загалом товарна політика будь-якого підприємства повинна мати певний напрямок дій та сукупність заходів, завдяки яким будуть забезпечені певні стратегічні та оперативні рішення стосовно розробки товарного асортименту. Відсутність такої концепції може призвести до того, що рішення щодо структури асортименту прийматимуться тільки під тиском зовнішніх обставин.

Ми вважаємо цілком обґрунтованою точку зору науковців О.М. Сумця та Є.М. Ігнатової, що важливою передумовою підтримання оптимальної маркетингової товарної політики є дотримання процедури аналізу й прийняття кінцевих господарських рішень. З цим зазвичай пов'язують такі дії [7, с. 197]:

- 1) чітке з'ясування та окреслення мети виробництва й реалізації на найближчу перспективу;
- 2) наявність стратегії виробничо-збутової діяльності підприємства;
- 3) вивчення вимог ринку;
- 4) аналіз власних дослідницьких, науково-технічних, виробничих, збутових можливостей та ресурсів на поточний період та в майбутньому.

Необхідно зазначити, що у вирішенні завдань товарної політики необхідно надавати перевагу стратегічному підходу, котрий був би націлений на досягнення головної мети підприємницької діяльності. Разом з тим, прийняття відповідальних управлінських рішень вимагає ретельного вивчення всього комплексу питань, які формують товарну політику. Слід вирішити, зокрема, такі проблеми:

- 1) оптимізацію асортименту та номенклатури виробленої продукції з урахуванням її споживчих якостей та особливостей технології виробництва;
- 2) можливості прискорення темпів оновлення продукції в цілому та за окремими її видами з урахуванням життєвого циклу;
- 3) визначення оптимального співвідношення нових та «старих» товарів у виробничій програмі, а також нових та вже освоєних ринків збуту;
- 4) виходу на ринок із принципово новими видами продукції;
- 5) вибору часу виходу на ринок з новим товаром та зняття з виробничої програми малоефективні шарів.

Центральним моментом товарної політики є пошук оптимальної структури продуктового асортименту. Для цього потрібен професійний аналіз за такими критеріями:

- 1) залучення та збереження тих споживачів у вибраних сегментах ринку, які забезпечують стабільний стан на ринку в поточний момент та в довгостроковому аспекті;
- 2) оцінка різних варіантів з погляду максимізації прибутку. Використання незалежних консультантів для оцінювання таких варіантів дає можливість уникнути обмеженості власних працівників, чиї заангажованість та «фірмовий патріотизм» часто стають суттєвою перешкодою для розвитку нових альтернатив.

Ми погоджуємося з твердженням науковця Т.В. Григорчука, що товарна політика відіграє велику роль у збереженні та розвитку підприємства як цілісної соціально-економічної системи. Цілі підприємства, що є засобами реалізації його місії на ринку, автор пропонує умовно поділити на три великі напрями [2, с. 134]:

- 1) відшкодування ресурсів;
- 2) забезпечення гарантій збереження підприємства;
- 3) створення умов для його зростання.

Найбільш важливими показниками досягнення цих цілей вважають обсяги збуту, відшкодування змінних і постійних витрат, прибуток та зниження собівартості, збільшення обсягів виробництва, частка та розподіл ринку.

Зазвичай засобом досягнення цих показників є диверсифікація. З нею пов'язане розширення програми виробництва та реалізації внаслідок освоєння нової продукції для нових ринків. Тобто стратегія диверсифікації – це діяльність, за допомогою якої підприємство може проникнути на багато ринків і поступово нарощувати свою присутність на них. На протилежному полюсі перебуває стратегія концентрації виробничої діяльності, за допомогою якої підприємство може проникнути лише на один або кілька сегментів ринку.

Головні характеристики, які беруть до уваги під час вибору диверсифікації чи концентрації діяльності, це:

- реакція обсягів продажу на невелике збільшення витрат на маркетинг;
- стабільність обсягів продажу та темпів їхнього зростання на кожному ринку;
- очікуваний час випередження конкурентів;
- рівень потреб в адаптації товарів і маркетингу до умов різних ринків;
- внутрішні та зовнішні обмеження, на які може натрапити підприємство.

Разом з тим, процес диверсифікації в багатьох випадках породжений не тільки необхідністю оптимізації товарної політики підприємства, але стає також прямим наслідком науково-технічного прогресу. Цей процес, як правило, виявляється таким чином:

- випуск принципово нових виробів, що займають вільну ринкову нішу;
- заміна наявної продукції на нову та найновішу (домінуюча тенденція);
- збільшення видів усередині рядів товарів і відокремлення нових рядів;

- удосконалення самого товару та його складових;
- якісні зміни рівня технології, необхідної для випуску товарів;
- жорсткіші вимоги до вхідних матеріалів;
- жорсткі ресурсні, особливо енергетичні та екологічні, обмеження, що спонукають урізноманітнювати виробництво товарів і приводити його у відповідність із цими обмеженнями.

За умов швидких темпів розвитку технологій та процесів глобалізації стає очевидним той факт, що для успішного розвитку підприємства загалом та його товарної політики маркетингу зокрема необхідно спрямовувати основні зусилля в інноваційні процеси. Консервативні підходи залишилися в минулому, оскільки здебільшого виявилися неспроможними конкурувати з новітніми рішеннями. Тому саме завдяки інноваціям у товарній політиці уможливується забезпечення конкурентоздатності підприємства на сучасному ринку.

Досить часто розробка наукомістких продуктових інновацій розглядається як визначальна частина стратегічного управління фірмою для створення довгострокових конкурентних переваг. Характерною ознакою сучасного етапу глобалізації є велика невизначеність тенденцій розвитку ділового навколишнього середовища. Значне посилення процесів турбулентності, нестабільності та непрогнозованості ринкових чинників збільшує роль продуктових інновацій у нейтралізації негативних наслідків господарської діяльності. Через це індивідуальна й креативна енергія вищого керівництва, віра в новий продукт мають нині хоч і велике, але не вирішальне значення. Потрібне ретельне дослідження прибутків від виробництва і реалізації різних продуктів, які виготовляються підприємством. Метою такого вивчення стає пошук стратегічних рішень щодо подальшого зростання.

Як зазначають у своїх працях О.М. Сумець та Є.М. Ігнатова, нові товари – це оригінальні товари, удосконалені варіанти та модифікації наявних товарів і нові торгові марки, які підприємство розробляє власними силами. Разом з тим фірма може освоїти новий товар двома способами: шляхом придбання права на його виготовлення та/або розробити його власними силами [7, с. 201].

В економічній літературі зустрічаються різні класифікації нових товарів. Так, Т.В. Григорчук вважає, що практика маркетингу розподіляє нові товари за ступенем їхньої новизни, для підприємства-виробника та для ринку на шість основних категорій [2, с. 139]:

- 1) світові новинки (піонерні товари): нові товари, поява яких веде до формування особливого ринку;
- 2) нові товарні лінії: нові продукти, які дають змогу підприємству вперше вийти на певний ринок;
- 3) розширення наявних товарних ліній: нові товари, які є доповненням до товарних ліній, що вже має підприємство (нове фасування, наповнювачі);
- 4) удосконалені та модифіковані товари: нові товари з поліпшеними характеристиками або з вищою, на думку споживача, цінністю, що витісняють наявні товари;
- 5) репозиційовані: наявні товари, призначені для нових ринків або сегментів ринку;
- 6) товари за зниженими цінами: нові товари, що мають такі ж властивості, як і їхні попередники, але коштують дешевше.

Такої ж думки дотримується і С.С. Гаркавенко [1, с. 222]. Однак більш точною ми вважаємо класифікацію нових товарів, запропоновану Р.П. Дудяком, який виділяє п'ять типів нових товарів [3, с. 143]:

- 1) принципово новий товар, що задовольняє ті потреби споживачів, які раніше були незадоволеними;
- 2) товар принципової новизни відносно наявних товарів-аналогів;
- 3) оновлені товари з удосконаленими характеристиками, новими властивостями відносно традиційних товарів;
- 4) товар, що є новим для конкретного ринку;
- 5) товар нової сфери використання.

Розробка нових товарів – життєво важливий чинник, що визначає майбутнє підприємства. Заходи, що становлять зміст даного процесу, називають інноваційною політикою.

Отже, інноваційна політика – це процес пошуку ідеї та створення нового товару з урахуванням потреб споживача, виведення нового товару на ринок та спостереження за тим, що відбувається з товаром на ринку.

Ми погоджуємося з думкою науковця С.С. Гаркавенка, що чітка визначеність щодо того, які товари становлять для ринку інтерес, – це перший і важливий крок у напрямі розробки товарів, які «приречені» на комерційний успіх. Розробка товарів як невід'ємний складник маркетингової політики є засобом досягнення маркетингових цілей [1, с. 223].

Основними передумовами успіху інноваційної діяльності та розробки, виготовлення і виведення нового товару на ринок є наступні [5, с. 115]:

1. Наявність споживачьких запитів, фактичних чи потенційних, або ж можливості формування їх (для принципово нових товарів), тобто наявність певного ринкового потенціалу, який визначає можливості ринку сприйняти інновації;

2. Можливість утілення досягнень науки і техніки в конкретні товари, здатні задовольнити запити споживачів – інноваційний потенціал розробника інновацій;

3. Можливість і економічна доцільність підприємства-інноватора розробити (хоча це і не обов'язково, оскільки нові ідеї, технології тощо можна придбати), виробити і просувати інновації на ринку – виробничо-збутовий потенціал.

Отже, інноваційна діяльність має шанси на успіх при наявності, як мінімум, трьох перерахованих умов (рис. 1), оскільки відсутність хоча б одного з них унеможливує розвиток підприємства інноваційним шляхом [5, с. 116].

Рис. 1. Основні складові успіху інноваційної діяльності

Джерело: [5]

Яких цілей може досягти фірма завдяки розробці нових товарів? Як свідчить практика, виведення на ринок нових товарів дає змогу:

- збільшити обсяг продажу;
- завоювати певну частину ринку;
- збільшити прибуток;
- зменшити залежність від процесу реалізації одного товару або асортиментної групи;
- ефективніше використовувати існуючу систему товароруху;
- створити або підтримувати образ інноваційної фірми.

Підприємство, намагаючись іти в ногу з часом, повинно здійснювати інновації. Однак інноваційний шлях розвитку пов'язаний з істотним ризиком. Ризик може бути суттєво зменшений за умови проведення аналізу його чинників. В результаті проведеного аналізу можна кількісно оцінити ймовірні втрати та розробити заходи щодо їх зниження. З цією метою доцільно послідовно розглянути основні стадії розробки нового товару та виведення його на ринок. Це надасть можливість виявити та проаналізувати чинники виникнення ризику і, відповідно, оцінити ступінь ризику на кожному з етапів інноваційного процесу.

Висновки з проведеного дослідження. Конкурентоспроможність продукції є вагомим критерієм доцільності виходу підприємства на ринок, умовою ефективного здійснення господарських операцій і складовою вибору засобів і методів виробничої діяльності. Забезпечення високої конкурентоспроможності продукції можливе лише при якнайповнішому використанні потенціалу підприємства та є запорукою його комерційного успіху. Кожному виробникові, щоб утриматись на ринку, а тим більше успішно на ньому розвиватися, слід постійно удосконалювати свою продукцію (як власне товар, так і технологію його виробництва та методи її реалізації), розробляти нові товари та виводити їх на ринок.

Література

1. Гаркавенко С.С. Маркетинг : підручник. – 6-те вид. / С.С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2008. – 720 с.
2. Григорчук Т.В. Маркетинг. Частина друга : навч. посібник / Т.В. Григорчук. – К. : Університет «Україна», 2007. – 345 с.
3. Дудяк Р.П. Маркетинг: теорія, методика, практика : навч. посібник / Р.П. Дудяк, В.В. Липчук. – Львів: Укр. технології, 2001. – 255 с.
4. Іванюта С.М. Антикризове управління : навчальний посібник / С.М. Іванюта. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
5. Ілляшенко С.М. Маркетингова товарна політика : підручник / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 234 с.
6. Корж М.В. Маркетинг : навчальний посібник / М.В. Корж. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 344 с.
7. Сумець О.М. Товарна інноваційна політика : навчальний посібник / О.М. Сумець, Є.М. Ігнатова. – К. : «Хай-Тек Прес», 2010. – 368 с.
8. Турченко М.О. Маркетинг : підручник / М.О. Турченко, М.Д. Швець. – К. : Знання, 2011. – 318 с.

References

1. Harkavenko, S.S. (2008), *Marketynh* [Marketing], tutorial, Libra, Kyiv, Ukraine, 720 p.
2. Hryhorchuk, T.V. (2007), *Marketynh* [Marketing], part 2, tutorial, Universytet Ukraina, Kyiv, Ukraine, 345 p.
3. Dudiak, R.P. and Lypchuk, V.V. (2001), *Marketynh: teoriia, metodyka, praktyka* [Marketing: theory, methods, practice], tutorial, Ukr.tekhnolohii, Lviv, Ukraine, 255 p.
4. Ivaniuta, S.M. (2007), *Antykryzove upravlinnia* [Anticrisis management], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 288 p.
5. Illiashenko, S.M. (2005), *Marketynhova tovarna polityka* [Marketing product policy], textbook, VTD: Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, 234 p.
6. Korzh, M.V. (2008), *Marketynh* [Marketing], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 344 p.
7. Sumets, O.M. and Ihnatova, Ye.M. (2010), *Tovarna innovatsiina polityka* [Commodity innovative policy], tutorial, Khai-Tek Pres, Kyiv, Ukraine, 368 p.
8. Turcheniuk, M.O. and Shvets, M.D. (2011), *Marketynh* [Marketing], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 318 p.

Рецензент : д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету В.І. Гринчуцький

УДК 338.24.01

Куц Л.Л.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

СТРАТЕГІЧНО-ОРІЄНТОВАНЕ УПРАВЛІННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Kuts L.L.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the
departmen of enterprise economy and corporations
Ternopil National Economic University

STRATEGICALLY ORIENTED MANAGEMENT OF INTANGIBLE ASSETS OF THE ENTERPRISE IN ORDER TO INCREASE ITS COMPETITIVENESS

Постановка проблеми. Для забезпечення своєї конкурентоспроможності підприємствам необхідне регулярне створення й виведення на ринок інноваційних продуктів та послуг, а також використання організаційних інновацій у власному внутрішньому середовищі. В Україні нова парадигма економічних відносин поступово змінює механізм управління господарством. Такі вагомі фактори інноваційного шляху розвитку підприємства, як інтелект і результати НДДКР, разом зі знаннями, досвідом, творчістю, новими підходами до управління стають одними із ключових та підпадають під сферу управління нематеріальними активами. Зміна парадигми стратегічного управління підприємством загалом і нематеріальних активів зокрема зумовлена потребами часу й зміною умов конкуренції.

Керівництво підприємств повинно опікуватися цільовим формуванням нематеріальних активів та подальшим використанням їх потенціалу з метою підвищення конкурентоспроможності. При цьому важливо розуміти економічну доцільність інвестування у придбання, створення або розвиток окремих складових нематеріальних активів, оскільки саме фінансово-економічні результати діяльності підприємства є достовірним критерієм оцінювання правильності стратегічного вибору. І тут саме капіталізація вартості характеризує здатність підприємства ефективно використовувати свої ресурси, перетворювати їх у активи, які працюють, створюючи певні конкурентні переваги, що важко імітувати конкурентам.

Стратегічність погляду на забезпечення конкурентоспроможності підприємства допомагає вчасно відреагувати на зміни й формувати саме ті нематеріальні активи, котрі дадуть підприємству серйозні конкурентні переваги на ринку. Тож проблеми розвитку промислового підприємства, підвищення його конкурентоспроможності можна вирішити за допомогою ефективного формування нематеріальних активів та якнайповнішого використання в подальшому їх потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці забезпечення конкурентоспроможності підприємства та факторів, що її визначають, зокрема й ролі нематеріальних активів, присвячено роботи відомих закордонних і вітчизняних науковців: Г. Даулінга, О. Гончара, Л. Оболенцевої, І. Павельчука, М. Портера, П. Пуцентейла, К. Свейбі, Н. Тарнавської та ін. [3; 5; 15; 16; 18; 21; 23]. Проте подальших досліджень потребують питання формування й використання нематеріальних активів з метою забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства, зокрема раціоналізації прийняття стратегічних рішень щодо нематеріальних активів за їх вкладом у формування вартості та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних інструментів стратегічно-орієнтованого управління формуванням та використанням потенціалу нематеріальних активів підприємства для підвищення його конкурентоспроможності, визначення й обґрунтування етапів цього управління.

Вклад основного матеріалу дослідження. Доволі всеохопним можна вважати визначення конкурентоспроможності підприємства як комплексної системної характеристики, що визначає його здатність протидіяти на ринку підприємствам-конкурентам шляхом ефективного використання наявних ресурсів, виготовлення та реалізації конкурентоспроможної продукції та отримання прибутку від ведення ефективної господарської діяльності [10].

Для забезпечення конкурентоспроможності необхідно здійснювати систематичну роботу з усього виробничо-господарського циклу, що забезпечить конкурентні переваги у сфері НДДКР, виробництва, управління, фінансів, маркетингу й т. ін. Конкурентоспроможність фірми є результат її конкурентних переваг по всьому спектру проблем управління компанією [1].

Як зазначає Л. В. Оболенцева, впродовж останнього часу бурні дискусії ведуться щодо ролі та впливу нематеріальних ресурсів на конкурентоспроможність підприємств. Особливої уваги заслуговує твердження, сутність якого полягає в тому, що саме на основі нематеріальних активів ґрунтується довгострокова конкурентоспроможність підприємств. Саме цим і підтверджується положення щодо переходу від традиційних конкурентних переваг до нових, не пов'язаних з матеріальними ресурсами [15].

Головним у цьому є той факт, що нематеріальні конкурентні переваги більш стійкі, зберігаються впродовж доволі тривалого часу, а найважливіше – їх важко відтворювати та важко імітувати.

Отож, сподіватися і розраховувати на успішне функціонування та розвиток можуть лише ті підприємства, які приділяють увагу формуванню та реалізації конкурентної стратегії, підґрунтям якої є особливі конкурентні переваги та здатність впливати на них чи управляти ними. У цьому контексті слушним вважаємо зауваження В. Дибі, що одним з проявів переходу до економіки знань є формування потреби збільшення частки власних коштів підприємств, спрямованих на формування і приріст конкурентоспроможного інтелектуального капіталу, який утворюється з нематеріальних активів, які комерціалізуються [6, с. 62].

Проаналізувавши цілий спектр тлумачень науковців сутності нематеріальних активів [3; 4; 22], вважаємо, що нематеріальний актив – це немонетарний актив без фізичної субстанції (на практиці – цінний об'єкт промислової й інтелектуальної власності та інших майнових прав), який бере участь у господарській діяльності підприємства та приносить прибуток. Підприємство його утримує з ціллю використання у процесі виробництва або постачання товарів і надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для адміністративних цілей.

Ефект від використання нематеріальних активів позначатиметься на поліпшенні конкурентоспроможності підприємства, що виражатиметься у загальних результатах господарської діяльності: в зниженні витрат на виробництво, збільшенні обсягів реалізації продукції, збільшенні прибутку, підвищенні платоспроможності та стійкості фінансового стану; зростанні вартості фірми й зміцненні її ринкових позицій.

Зауважимо, що одним з загально визначених показників, які характеризують рівень конкурентоспроможності підприємства, є його ринкова вартість, про що зазначає, зокрема й І.В. Стояненко, визначаючи головну мету управління нематеріальними активами підприємства у підвищенні ефективності функціонування останнього, що передбачає максимізацію добробуту його власників у поточному та перспективному періодах, і виражається у зростанні ринкової вартості та соціально-економічної цінності підприємства, та набуття стійких конкурентних переваг на ринку [20].

Відповідно, стратегічно-орієнтоване управління нематеріальними активами підприємства дає змогу сконцентрувати увагу на їх ролі в підвищенні конкурентоспроможності, що відобразитиметься у процесі збільшення вартості підприємства як ринкової, так і балансової. У цьому контексті важливо дослідити сучасні інструменти такого управління, напрацьовані науковою економічною думкою.

На нашу думку, стратегічно-орієнтоване управління формуванням та використанням потенціалу

нематеріальних активів (НМА) слід здійснювати за такими основними етапами (рис. 1):

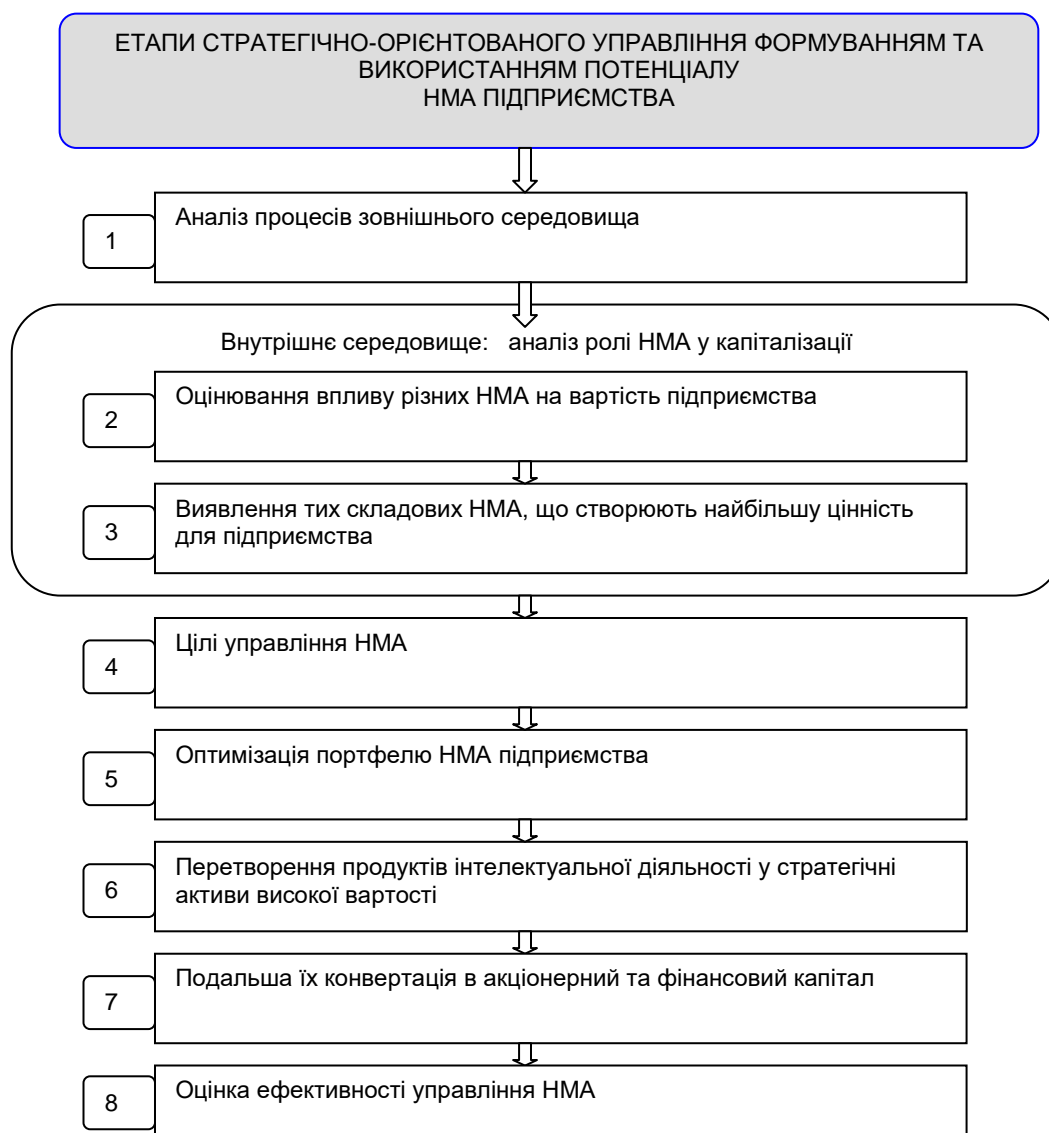

Рис. 1. Основні етапи стратегічно-орієнтованого управління формуванням та використанням потенціалу НМА підприємства

Джерело: розроблено автором на основі аналізу і синтезу джерел [6; 13; 17; 19]

Етап 1. Аналіз процесів зовнішнього середовища передбачає моніторинг існуючого ринку НМА та інституційного забезпечення, тобто аналіз інформації про: появу нових промислово-придатних винаходів, корисних моделей та реєстрацію торгових марок чи знаків, використання НМА у діяльності підприємств галузі, які сприяють збільшенню капіталізації; дослідження інституційного забезпечення створення інтелектуальної ренти з допомогою використання НМА у діяльності підприємства, яка і сприятиме збільшенню капіталізації.

Стратегічна діагностика внутрішнього середовища передбачає аналіз ролі НМА у капіталізації й містить, як видно з рис. 1, два етапи.

Етап 2. Оцінювання впливу різних НМА на вартість підприємства.

Так, щоб раціоналізувати прийняття стратегічних управлінських рішень щодо нематеріальних активів, О. В. Мельник пропонує сфокусувати увагу на знанневому (когнітивному) підході й ідентифікувати нематеріальні активи за функціональним призначенням, а саме як: маркетинговий, техніко-технологічний та когнітивний їх тип [13]. Цей інструмент структуризації нематеріальних активів пов'язаний з особливістю їх вкладу у формування стратегії та потенціалу створення вартості компанії, підвищення її конкурентоспроможності (див. табл. 1).

Таблиця 1

Інструмент ідентифікації НМА за їх вкладом у формування стратегії та потенціалу створення вартості компанії, підвищення її конкурентоспроможності

Тип НМА	Види НМА	Характеристика	Внесок у формування ринкової вартості підприємства
маркетингові	клієнтські ресурси, організаційні ресурси	У довготривалій перспективі, за умови інвестування в них, дають змогу сформувати лояльність споживачів та забезпечити стабільність продажу продукції, збільшуючи клієнтську базу та сприяють стабільності грошових потоків.	Ця група активів допомагає простежити ланцюжок „витрати – вигоди” й дослідити їх внесок у формування ринкової вартості підприємства
техніко-технологічні	Інноваційні та технологічні ресурси	Можуть мати тривалий життєвий цикл формування та з плином часу короткий цикл життя, інвестиції в дані активи мають значний термін окупності	Формалізація результатів інноваційної діяльності (у вигляді портфеля винаходів, патентів, ліцензій) дозволить забезпечити облік нематеріальних активів техніко-технологічного типу. Відповідно це збільшує не лише ринкову вартість підприємства, але й балансову, що сприятиме інвестиційній привабливості підприємства
когнітивні	людські, структурні та інформаційні ресурси	Цей вид активів доволі важко ідентифікувати та існує велика ступінь невизначеності з вигодами, які вони потенційно можуть принести підприємству. Проте їхньою особливістю є те, що вони не відповідають принципу спадної граничної корисності (віддачі).	Використовуючись в економіці, де визначальним фактором виробництва є знання, можна констатувати існування закономірності зростаючої граничної віддачі знанневого фактора, а, отже, позитивного впливу на ринкову вартість підприємства

Джерело: розроблено автором на основі джерела [13]

Взагалі, для підприємства, яке постійно оновлює свій товарний портфель, маркетингові нематеріальні активи мають стійкий вплив (вироблення продукту, розрекламування, створення лояльності, підтримання заходів лояльності, збільшення вартості фірми). Нематеріальні активи техніко-технологічного типу потребують тривалого часу розроблення від ідеї до промислового зразка. Нематеріальні активи когнітивного типу будуть виконувати підтримуючу функцію для нематеріальних активів двох інших типів.

Окремі автори початком цього етапу виділяють інвентаризацію. Так, зокрема, І. Є. Старко зауважує, що „інвентаризація нематеріальних активів виступає однією з ключових технологій в системі управління інтелектуальною власністю в бізнесі. Вона сприяє забезпеченню стратегічного розвитку підприємства в умовах конкуренції. Ігнорування інтелектуальною власністю призводить до фінансових втрат та неконкурентоспроможності у ринковому середовищі” [19, с. 135]. Результати інвентаризації НМА дозволяють визначити стратегічний вектор оптимального використання НМА підприємства і його потенційних можливостей.

Етап 3. Виявлення тих складових НМА, що створюють найбільшу цінність для підприємства.

Звісно, не всі матеріальні активи знаходять своє вартісне відображення у даних звітності вітчизняних підприємств. Тож з метою виявлення вагомості впливу всіх можливих нематеріальних активів, а не лише вартісно врахованих у звітності, вищому менеджменту підприємства можна запропонувати (за методикою, розробленою О.В. Мельник [13]) зробити експертну оцінку впливу окремих елементів нематеріальних активів на рівень конкурентоспроможності підприємства, зокрема на такий загально визнаний показник, як його ринкова вартість. Зокрема, автор пропонує робити оцінку для таких елементів НМА: інноваційність потенціалу компанії; володіння промисловими зразками; програмне забезпечення; фірмова документація, інформаційні системи; якість комунікацій на підприємстві; лояльність споживачів; наявність бази даних клієнтів; досвід на ринку, репутація; наявність торгової марки, бренду; володіння правами; якість корпоративної стратегії; рівень корпоративної культури; інтелектуальний потенціал працівників (компетентність та кваліфікованість кадрів, система мотивації); досвід вищого керівництва, якість менеджменту; використання нових управлінських технологій [13].

Етап 4. Цілі управління НМА. Фактично ці цілі впливають з результатів аналізу, проведеного на етапах 1-3. Стає очевидним й зрозумілим, якого саме типу НМА для досліджуваного підприємства є найсуттєвішими для забезпечення його конкурентоспроможності й зростання вартості.

Етап 5. Оптимізація портфелю НМА передбачає оптимізацію інвестиційних програм формування та розвитку нематеріальних активів підприємства. О. Морозов оптимальну з точки зору ефективності нову комбінацію НМА економічної системи визначає як „інноваційну” [14, с. 33].

Етап 6. Перетворення продуктів інтелектуальної діяльності у стратегічні активи високої вартості. Відбувається створення стійких конкурентних переваг на основі оптимізованих нематеріальних активів.

Етап 7. Подальша їх конвертація в акціонерний та фінансовий капітал.

Так, стратегічно-орієнтоване управління НМА, як зазначає О. В. Мельник, дозволяє активно залучати НМА у господарський обіг, створюючи додаткову вартість, а далі і фінансовий капітал. Це може відбуватися за такою схемою: правильна оцінка та постановка на баланс НМА збільшують ринкову вартість підприємства; під цю вартість підприємство випускає акції, емісія яких дозволяє залучити реальні кошти, які спрямовують потім на створення нових продуктів, у тому числі і за участі НМА, що знаходяться в розпорядженні підприємства. У свою чергу, результат капіталізації НМА буде залежати від стратегічних рішень стосовно залучення та використання інвестиційних ресурсів [13].

Етап 8. Оцінка ефективності управління нематеріальними активами, що впливають на результати діяльності підприємства. Для оцінювання рівня ефективності управлінських рішень щодо формування нематеріальних активів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності й генерування цінності, можна використовувати як фінансові, так і нефінансові індикатори оцінки ефективності нематеріальних активів, які розглянуто, зокрема, у працях [3; 13]. Це дасть змогу раціоналізувати інвестиції у нематеріальні активи, що забезпечить зростання вартості підприємства та його конкурентоспроможності. І. Є Старко цей етап визначає як „контроль ефективності”, що передбачає перевірку чи відповідають за обсягами отримані результати від використання НМА понесеним витратам на їх створення чи придбання. Метою є оцінка повноти досягнення запланованих цілей, виявлення проблем у використанні НМА та розробка пропозицій щодо підвищення ефективності їх використання [19, с. 137].

Важливими напрямками підвищення віддачі нематеріальних активів і покращення конкурентоспроможності підприємства є [9]:

1. Своєчасне продовження ліцензій на користування інтелектуальною власністю, що дозволить уникнути додаткових витрат на їх термінове оформлення або сплату штрафних санкцій;

2. Обмеження доступу співробітників підприємства до незахищених авторськими правами нематеріальних активів, щоб уникнути їх витоку (деякі ноу-хау в сфері програмного забезпечення, найбільш «вигідні» клієнти і т. ін.);

3. Визначення необхідності продовження деяких видів ліцензій з точки зору подальшої роботи підприємства, а також шляхом проведення досліджень визначити можливість розвитку діяльності в нових напрямках.

Вказані заходи дозволяють збільшувати додатковий прибуток на гривню вкладеного капіталу в нематеріальні активи, підвищувати прибуток на гривню амортизації нематеріальних активів й оборотність нематеріальних активів.

Кінцевий ефект використання нематеріальних активів відобразиться на конкурентоспроможності через збільшенні обсягів збуту продукції, зростанні прибутку тощо. При цьому основним принципом управління динамікою нематеріальних активів є формула: потрібно збільшувати темпи зростання віддачі капіталу, вкладеного в нематеріальні активи. Це означає, що у динаміці темпи зростання виручки від реалізації продукції або прибутку мають випереджувати темпи зростання нематеріальних активів.

Зростання частки нематеріальних активів в активах (необоротних активах) підприємства сприяє збільшенню норми прибутку у виручці від реалізації товарів [9].

Основним чинником зростання дохідності є збільшення фондів віддачі нематеріальних активів і підвищення рентабельності реалізації.

Цьому сприятиме активне просуванням продукції підприємства на ринку, за якого воно намагатиметься якомога ефективніше використовувати свій потенціал, зокрема потенціал нематеріальних активів. Так, використовуючи потенціал торгової марки як один із основних інструментів впливу на процес просування продукції на ринок, можна конкурувати з учасниками ринку і зайняти лідерські позиції [2; 7; 11].

Дієвим інструментом стратегічно-орієнтованого управління нематеріальними активами підприємства з метою підвищення його конкурентоспроможності може бути розроблена Н.О. Іванченко матриця станів розвитку балансових та необлікових нематеріальних активів на підприємстві, яка описує чотири стани розвитку: оптимальний, прискорений, сповільнений та нестійкий [8]. Оцінювання перспектив розвитку нематеріальних активів на підприємстві дозволяє розробити рекомендації щодо управління ними залежно від стану їх розвитку (див. табл. 2).

Оптимальний характеризується тим, що на підприємстві перестає збільшуватись балансова вартість нематеріальних активів. Зростання вартості НМА відбувається за рахунок підвищення цінності внутрішніх (необлікових) НМА. Тому переведення накопичених знань в систему корпоративних надасть можливість знизити ризики втрати частини досвіду при звільненні або скороченні персоналу підприємства.

Прискорений засвідчує швидкі темпи збільшення балансових та необлікових нематеріальних активів. Цей стан характеризує стабільний розвиток НМА на підприємстві. Використання нових

технологій і високої якості в рамках широкого спектра продукції, розробки нових її видів надає можливість досягнути певних переваг у ціновій політиці на одному або декількох сегментах ринку.

Таблиця 2

Рекомендації щодо управління нематеріальними активами залежно від стану їх розвитку

Стан НМА підприємства	Напрями та заходи підвищення ефективності стану розвитку НМА
Оптимальний	- створення власної корпоративної бази знань; - підтримка рівноваги у своїй діяльності, раціональність у використанні існуючого досвіду і знань; - вдосконалення ключових факторів успіху; - підтримка інновацій та змін.
Прискорений	- захист сфер компетенції від конкуренції; - закріплення позицій на ринку; - впровадження інформаційних систем стандарту (MRP, MRPII та ERP).
Сповільнений	- впровадження нових моделей продукції; - маркетингові дослідження; - стратегія бенчмаркінгу
Нестійкий	- уточнення стратегії розвитку підприємства з урахуванням НМА; - формування внутрішніх та зовнішніх комунікацій на підприємстві; - формування звіту "Про рух НМА"; - прогнозування подальшого розвитку НМА.

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [8; 22]

Сповільнений стан характеризує те, що керівники на підприємстві приділяють недостатню увагу нематеріальним активам. Підприємство працює й отримує прибуток лише завдяки матеріальним активам. Отож, у цьому випадку систематична діяльність, направлена на вивчення кращих технологій, виробничих процесів, методів організації виробництва та збуту продукції дозволить покращити стан розвитку нематеріальних активів.

Нестійкий стан засвідчує те, що підприємство у своїй вартості враховує лише матеріальні активи, які відображені у нього на балансі і не враховує невлиме багатство [8].

Також слід зауважити ще один важливий аспект: сучасні умови господарювання висувають особливі вимоги до організації процесу управління нематеріальними активами підприємств. Тому управління має бути адекватним, гнучким та швидко пристосовуватися до змін зовнішнього середовища. Забезпечення ефективного використання нематеріальних активів в усіх сферах господарської діяльності досліджуваного підприємства – від виробництва до реалізації продукції – в кінцевому результаті дозволить отримати стратегічні конкурентні переваги підприємству.

Висновки з проведеного дослідження. Одними із ключових факторів інноваційного шляху розвитку та забезпечення конкурентоспроможності підприємств є ті, які підпадають під сферу управління нематеріальними активами. Зміну парадигми стратегічного управління підприємством загалом і нематеріальних активів зокрема зумовлено вимогами часу й зміною умов конкуренції.

З метою підвищення конкурентоспроможності підприємств доцільно використання сучасних інструментів стратегічно-орієнтованого формування нематеріальних активів та подальшого якнайповнішого використання їх потенціалу. Стратегічно-орієнтоване управління НМА (за етапами, визначеними й обґрунтованими в проведеному дослідженні) дасть змогу сконцентрувати увагу на їх ролі в підвищенні конкурентоспроможності, що відобразатиметься у процесі збільшення вартості підприємства як ринкової, так і балансової, та раціоналізувати прийняття стратегічних рішень щодо НМА.

Дослідження сучасних інструментів стратегічно-орієнтованого управління НМА дало змогу дієвими у підвищенні конкурентоспроможності підприємства визначити такі: структуризація нематеріальних активів за функціональним призначенням як маркетингових, техніко-технологічних та когнітивних, яка враховує вклад кожного виду активів у формування вартості компанії; матриця станів розвитку балансових та необлікованих нематеріальних активів на підприємстві, що дозволяє розробити рекомендації щодо управління ними залежно від стану їх розвитку.

Подальших досліджень потребують питання пошуку можливостей й способів якнайповнішого використання потенціалу нематеріальних активів вітчизняних підприємств у контексті формування високого рівня їх конкурентоспроможності.

Література

1. Балабанова Л.В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід: монографія / Л.В. Балабанова, В.В. Холод. – Донецьк: ДонДУЕТ ім. М.Туган-Барановського, 2006. – 294с.
2. Гвоздецкая И. Теоретические и методологические аспекты управления капиталом бренда / Ирина Гвоздецкая // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – №11. – С. 81-88.

3. Гончар О.І. Нематеріальні активи у формуванні потенціалу підприємства [Електронний ресурс] / О.І. Гончар, І.В. Павельчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 3. –Т. 1. – С. 77-80. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2009_3_1/.../077-080.pdf
4. Гребешкова О.М. Базові положення стратегічного управління нематеріальними активами підприємства / О.М. Гребешкова, О.В. Мельник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 6. – Том 2. – С. 132–135.
5. Даулинг Г. Репутация фирмы. Создание, управление и оценка эффективности / Г. Даулинг [пер. с англ. А. В. Кузнецова]. – М. : ИНФРА-М», 2003. – 366 с.
6. Диба В. Управління вартістю нематеріальних активів: теорія та облік / В. Диба // Економіст. – 2016. –№ 5. – С. 62–67.
7. Зозульов О. Бренд як нематеріальний актив у постіндустріальному суспільстві / О. Зозульов, Ю. Нестерова // Економіка України. – 2008. – № 3. – С. 4–11.
8. Іванченко Н. О. Механізм управління нематеріальними активами на підприємствах легкої промисловості: автореф. дисерт. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук / Н. О. Іванченко. – Київ, 2007. – 22 с.
9. Ільницький Д. Порівняльний аналіз залежності успішності діяльності провідних компаній світу та України від нематеріальних активів / Д. Ільницький // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 5. – С. 56-61.
10. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового]. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.
11. Кузнецова Ю. Брендинг как эффективный метод продвижения товаров на потребительском рынке / Юлия Кузнецова // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 8. – С. 73-78.
12. Мельник Л. Ю. Управління нематеріальними активами та ефективність їх використання на підприємствах АПК : автореф. дисерт. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук / Л.Ю. Мельник. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
13. Мельник О.В. Формування нематеріальних активів та їх вплив на ринкову вартість промислових підприємств / О.В. Мельник // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2013_3_236_250.pdf
14. Морозов О. Метод оцінки ролі нематеріальних активів в економічній діяльності інноваційних систем п'яти рівнів / О. Морозов, Т. Морозов // Економіст. – 2014. – № 12. – С. 33–37.
15. Оболенцева Л.В. Конкурентоспроможність та ключові фактори успіху в контексті „економіки знань” [Електронний ресурс] / Л.В. Оболенцева // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Економічна. – 2011. – № 970. – С. 134-139. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2011_970_30
16. Портер М. Э. Конкуренция: учеб. пособ. / Портер М. Э.; пер. с англ. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2001. – 495 с.
17. Пилипенко С. М. Управління нематеріальними активами: проблеми та основні шляхи їх вирішення / С. М. Пилипенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 9. – С. 386 – 391.
18. Пуцентейло П. Р. Конкурентоспроможність підприємства: методологія аналізу дефініції / П.Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2015. – № 4 (59). – С. 80–86.
19. Старко І.Є. Особливості організації управлінського контролю нематеріальних активів / І.Є. Старко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2016. – № 1 (117). – С. 134–137.
20. Стояненко І.В. Управління нематеріальними активами підприємства: сучасні реалії та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / І.В. Стояненко // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2013. – № 7. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2196>
21. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств : теорія, методологія, практика / Н. П. Тарнавська ; Тернопільський екон. ун-т. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 570 с.
22. Чуб Ю.В. Система управління нематеріальними активами підприємств АПК [Електронний ресурс] / Ю.В. Чуб // Вісник Сумського національного аграрного університету: Серія «Економіка і менеджмент». – 2012. – Вип. 11 (54). – С. 185-189. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Vsna/ekon/2012_11/42.pdf
23. Sveiby Karl-Erik. Methods for Measuring Intangible Assets [Електронний ресурс] / Karl-Erik Sveiby. – Режим доступу : <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm>

References

1. Balabanova, L.V. and Kholod, B.B. (2006), *Marketynhove upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: stratehichniy pidkhid* [Marketing management competitiveness of enterprises: a strategic approach], monograph, DonDUET im. M.Tuhan-Baranovskoho, Donetsk, Ukraine, 294 p.
2. Gvozdet'skaya I. (2008), "Theoretical and methodological aspects of managing brand capital", *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, no. 11, pp. 81-88.
3. Honchar, O.I. and Pavelchuk, I.V. (2009), "Intangible assets in the enterprise potential formation", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 3, Vol. 1, pp. 77-80, available at: www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2009_3_1/.../077-080.pdf (access date May 28, 2017).
4. Hrebeshkova, O.M. and Melnyk, O.V. (2008), "The basic provisions of the strategic management of the enterprise intangible assets", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 6, Vol. 2, pp. 132-135.
5. Dowling, G. (2003), *Reputatsiya firmy. Sozdaniye, upravleniye i otsenka effektivnosti* [Creating Corporate Reputations. Identity, Image, and Performance], translated from English A.V. Kuznetsova, INFRA-M», Moscow, Russia, 366 p.
6. Dyba, V. (2016), "Management of intangible assets' value: theory and accounting", *Ekonomist*, no. 5, pp. 62-67.
7. Zozulov, O. and Nesterova, Yu. (2008), "Brand as an intangible asset in the post-industrial society", *Ekonomika Ukrainy*, no. 3, pp. 4-11.
8. Ivanchenko, N.O. (2007), "Light industry enterprises intangible assets management mechanism", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), Kyiv, Ukraine, 22 p.
9. Ilynskyy, D. (2003), "Comparative analysis of dependence of positive economic outcomes of major world and Ukrainian companies from the intangible assets", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5, pp. 56-61.
10. Yankovyi, O.H. ed. (2013), *Konkurentospromozhnist pidpriemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyshchennia* [Competitiveness of the enterprise: assessment of the level and directions of improvement], monograph, Atlant, Odesa, Ukraine, 470 p.
11. Kuznetsova, Yu. (2008), "Branding as Efficient Instrument of Product Promotion on the Consumer Market", *Problemy teorii i praktiki upravleniya*, no. 8, pp. 73-78.
12. Melnyk, L.Yu. (2008), "Management of intangible assets and the effectiveness of their use at the enterprises of the agroindustrial complex", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), Dnipropetrovsk, Ukraine, 20 p.
13. Melnyk, O.V. (2013), "Formation of intangible assets and their impact on the market value of industrial enterprises", *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 3. – available at: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2013_3_236_250.pdf (access date May 28, 2017).
14. Morozov, O. and Morozov, T. (2014), "The method for measuring of intangible assets in economic activities of innovative systems of five levels", *Ekonomist*, no. 12, pp. 33-37.
15. Obolentseva, L.V. (2011), "Competitiveness and key success factors in the context of the "knowledge economy"", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya : Ekonomichna*, no. 970, pp. 134-139, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2011_970_30 (access date May 28, 2017).
16. Porter, M.E. (2001), *Konkurentsia* [Competitiveness], tutorial, translated from English, Izd. dom «Vilyams», Moscow, Russia, 495 p.
17. Pylypenko S. M. (2016), "Management of non-material assets: problems and main ways of their solving", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 9, pp. 386-391.
18. Putsenteilo, P.R. (2015), "Competitiveness of the enterprise: methodology of the analysis of definition", *Innovatsiina ekonomika*, no. 4 (59), pp. 80-86.
19. Starko, I.Ye. (2016), "Peculiarities of management control organization of intangible assets", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, no. 1 (117), pp. 134-137.
20. Stoianenko I. V. (2013), "Management of the enterprise's of intangible assets: modern state and development prospects", *Elektronne naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika"*, no. 7, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2196> (access date May 28, 2017).
21. Tarnavska, N.P. (2008), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv : teoriia, metodolohiia, praktyka* [Enterprises' competitiveness management: theory, methodology, practice], Ternopil'skyi ekon. un-t., Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 570 p.
22. Chub, Yu. (2012), "Management system of intangible assets of the enterprises of agro-industrial complex", *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu: Seriya «Ekonomika i menedzhment»*, issue 11(54), pp. 185-189, available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Vsna/ekon/2012_11/42.pdf (access date May 28, 2017).
23. Sveiby, Karl-Erik "Methods for Measuring Intangible Assets", available at: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm> (access date May 28, 2017).

Рецензент : д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету В.І. Гринчуцький

УДК 330.341.1:67

Бояринова К.О.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Boiarynova K.O.
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
at the department of management
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Politechnic Institute»

CONCEPTUAL DIRECTIONS OF ENSURING THE DEVELOPMENT OF INNOVATION-ORIENTED MACHINEBUILDING ENTERPRISES AS FUNCTIONAL ECONOMIC SYSTEMS

Постановка проблеми. Розвиток підприємств машинобудування є необхідною умовою їх становлення як високотехнологічних та інноваційно орієнтованих, що потребує створення організаційного підґрунтя й економічної платформи активації інноваційних змін та визначає потребу у формуванні концептуальних напрямів забезпечення такого розвитку не відокремлено на мікрорівні, а з урахуванням економічних умов та процесів мезорівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць засвідчує надання пріоритету машинобудуванню та машинобудівним підприємствам як провідних в інноваційному розвитку. Зокрема, С.Ю. Глазьев стверджує, що приблизно третина продукції машинобудування як проміжні товари поставляється в інші суміжні галузі, такі як електронне машинобудування, автомобілебудування, виробництво медичного обладнання; більша частина продукції припадає на інвестиційні товари, необхідні для здійснення капітальних вкладень у широкий спектр галузей економіки: текстильну, целюлозно-паперову, добувну промисловість, сільське господарство та ін. [1]. О.А. Гавриш, С.М. Савченко зазначають, що машинобудування постачає обладнання, що є технологічною основою виробництва для інших галузей, купуючи устаткування, фактично, здійснюються довгострокові інвестиції у власні технології [2], а П.М. Болгарін, С.М. Ілляшенко – що без розвитку сучасних машинобудівних виробництв з високим рівнем доданої вартості і прибутку країна приречена на технологічне, а в перспективі й системне відставання від економічно розвинених країн, подолати яке стає неможливим внаслідок несумісності техніки, технологій, культури, стандартів якості життя населення [3]. Незважаючи на надання з боку дослідників певної уваги розвитку підприємств машинобудування та враховуючи їх значущість для вітчизняної економіки, існує потреба подальших досліджень напрямів забезпечення розвитку інноваційно орієнтованих підприємств машинобудування з точки зору їх функціонального призначення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та обґрунтування концептуальних напрямів забезпечення розвитку інноваційно орієнтованих підприємств машинобудування як основних суб'єктів упровадження та реалізації інноваційних перетворень і функціональних економічних систем функціонування та розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У державних програмах розвитку економіки машинобудуванню відводилось провідне місце, зокрема Державна цільова науково-технічна програма розвитку машинобудування на 2012–2017 роки спрямована на розвиток та підвищення технічного рівня машинобудівної продукції, що відповідатиме кращим світовим зразкам та провідним тенденціям; розробку та створення проривної наукоємної машинобудівної продукції; створення нових зразків машинобудівної продукції; впровадження розроблених зразків високопродуктивної наукоємної продукції та технологій у виробництво; збільшення на 35–40% номенклатури імпортозамінної машинобудівної продукції; зростання річних обсягів випуску машинобудівної продукції у 2017 р. до 120 млрд грн, у тому числі 20–25 млрд грн завдяки освоєнню виробництва нових зразків техніки [4]. До завдань Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року включено позиції, які здебільшого стосуються саме розвитку інноваційно орієнтованих

підприємств машинобудування: створення умов для проведення інноваційно-технологічної модернізації виробництва із збільшенням промислових виробництв новітніх технологічних укладів з поглибленою переробкою та випуском інноваційної продукції кінцевого споживання; оптимізація структури промислового виробництва з посиленням ролі внутрішнього ринку і прискореним розвитком видів діяльності, здатних забезпечити імпортозаміщення та приріст експорту в конкурентоспроможних секторах економіки; оптимізація структури промислового виробництва з посиленням ролі внутрішнього ринку і прискореним розвитком видів діяльності, здатних забезпечити імпортозаміщення та приріст експорту в конкурентоспроможних секторах економіки [5]. Державні програми спрямовані на різні заходи розвитку підприємств машинобудування, однак необхідний комплексний підхід. Тому концептуальними напрями забезпечення розвитку підприємств машинобудування як основних суб'єктів упровадження та реалізації інноваційних перетворень пропонуємо вважати такі:

- 1) використання підприємств машинобудування як функціональних економічних систем промисловості;
- 2) урахування взаємозалежного функціонування підприємства з суб'єктами екосистеми;
- 4) орієнтація на функціонування підприємств п'ятого та шостого технологічних укладів;
- 3) провадження розвитку підприємств за неоіндустріалізації економіки;
- 5) інтенсифікація виробництва високотехнологічних товарів підприємствами як четвертого, так і п'ятого технологічного укладу з першочерговою концентрацією на виробництві продуктів з реальною конкурентною перевагою та поетапним упровадженням інших для імпортозаміщення.

Функціональні економічні системи розглядаються науковцями на мезо- та макрорівні і є динамічними саморегульовальними системами. Діяльність усіх структурних елементів таких систем спрямована на підтримання макроекономічної рівноваги в національній економіці і створення оптимальних умов для макроекономічного кругообігу [6]. Розробник теорії функціональних економічних систем як нової теорії стійкого розвитку, В Андріанов під такими системами розуміє сукупність інститутів і організацій, що утворюють механізми саморегуляції, які забезпечують підтримання рівноваги навколо певних заданих макроекономічних параметрів і індикаторів і відрізняються від цілеспрямованих систем (банківської, податкової, системи страхування та ін.), що є саморегулюючими структурами, в яких будь-яке відхилення від певних заданих показників стійкості служить поштовхом до негайної мобілізації численних механізмів, що забезпечують відновлення втраченої рівноваги [7], а їх функціонування в сучасних економічних системах займає певне положення між державою та ринком, забезпечуючи тим самим гармонійну єдність господарського механізму [8]. До комплексу таких систем автор відносить систему формування і підтримання конкурентного середовища, система регулювання грошової маси, підтримання рівня внутрішніх цін, золотовалютних резервів..., систему, що забезпечує необхідний рівень накопичення ВВП [8]. Проте підприємство як функціональна економічна система не розглядається. На мікрорівні такі системи вважаються саморегульованими організаціями – некомерційними організаціями, що об'єднують суб'єктів підприємницької діяльності, виходячи з єдності галузі виробництва товарів (робіт, послуг) або ринку товарів (робіт, послуг), або яка об'єднує суб'єктів професійної діяльності певного виду [9]. Машинобудівним підприємствам належить провідна роль у розвитку вітчизняної економіки, що виражається у забезпеченні функціонування як власне підприємств машинобудівного комплексу, так і підприємств інших галузей в контексті техніко-технологічного оновлення, стабільності процесів виробничо-економічної діяльності, оптимізації ресурсного забезпечення та споживання у розрізі технологічної придатності. Інноваційний рівень, високотехнологічність продукції підприємств машинобудування впливає на розвиток інших підприємств. Зокрема частка впроваджених нових видів, машин устаткування, приладів, апаратів у загальній кількості найменувань упроваджених інноваційних видів продукції вітчизняними підприємствами складає у середньому 20–32 %, а за структурою впровадження інновацій в загальній кількості підприємств переробної промисловості підприємства машинобудування становлять від 30 до 43%, що характеризує їх як найбільш активні (розраховано за даними [10]).

Інноваційно орієнтовані підприємства машинобудування можна вважати саме функціональними економічними системами, що формують технологічну структуру економіки, її економіко-технологічну платформу та через економічні відносини регулюють технічний, техніко-технологічний, інноваційний розвиток її реального сектору. Для набуття ознак функціональної економічної системи вони мають функціонувати в режимі розвитку та мати високий рівень економічної функціональності, під якою розуміємо узагальнений вираз функціональних здатностей підприємства (виробничих, управлінських, фінансово-інвестиційних) до формування системи економічних відносин та їх трансформації в паритетний економічний результат, що реалізується завдяки відповідності внутрішнього механізму цілям розвитку.

Економічна діяльність машинобудівної промисловості утворюють базу функціонування економіки вищих технологічних укладів: четвертого та п'ятого. Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» стратегічними в контексті інноваційно орієнтованого розвитку підприємств машинобудування, а саме розвитку високотехнологічних виробництв вищих технологічних укладів на 2011–2021 рр. визначено такі: освоєння нових технологій

високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; впровадження обладнання для якісного медичного обслуговування; створення робототехніки [11]. Згідно із Загальнодержавною комплексною програмою розвитку високих наукоємних технологій структура промислового комплексу за технологічними укладами до 2013 р. мала б бути зміненою, зокрема обсяги виробництв п'ятого технологічного укладу планувалось збільшити з 5% до 12 %, а виробництв шостого – з 1 % до 3 % [12]. На жаль, структура промисловості за результатами діяльності підприємств у 2012–2015 рр. залишається майже незмінною з переважанням третього технологічного укладу. На основі власних аналітичних досліджень та наукових праць [13-17], крім машинобудування, до третього технологічного укладу включено добувну промисловість і розроблення кар'єрів; металургійне виробництво, виробництво готових, металевих виробів, крім машин і устаткування та виробництва зброї та боєприпасів; виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів; виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність; виробництво меблів, іншої продукції; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, крім виробництва газу; розподілення газоподібного палива через місцеві (локальні) трубопроводи; водопостачання; каналізація, поводження з відходами, до четвертого – виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення; виробництво хімічних речовин і хімічної продукції; виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції; виробництво зброї та боєприпасів; виробництво газу; розподілення газоподібного палива через місцеві (локальні) трубопроводи; тиражування звуко-, відеозаписів і програмного забезпечення, до п'ятого – виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів. З урахуванням низького рівня наявності виробництв шостого технологічного укладу у розрахунках економічних результатів їх включено до п'ятого.

Найбільша частка у формуванні доданої вартості в промисловості належить підприємствам, економічна діяльність яких належить до третього технологічного укладу (рис. 1), причому окремо за укладом 20–30% припадає на добувну промисловість і розроблення кар'єрів, до 22% на металургійне виробництво, готових металевих виробів, 26% на виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (розраховано за даними [18]).

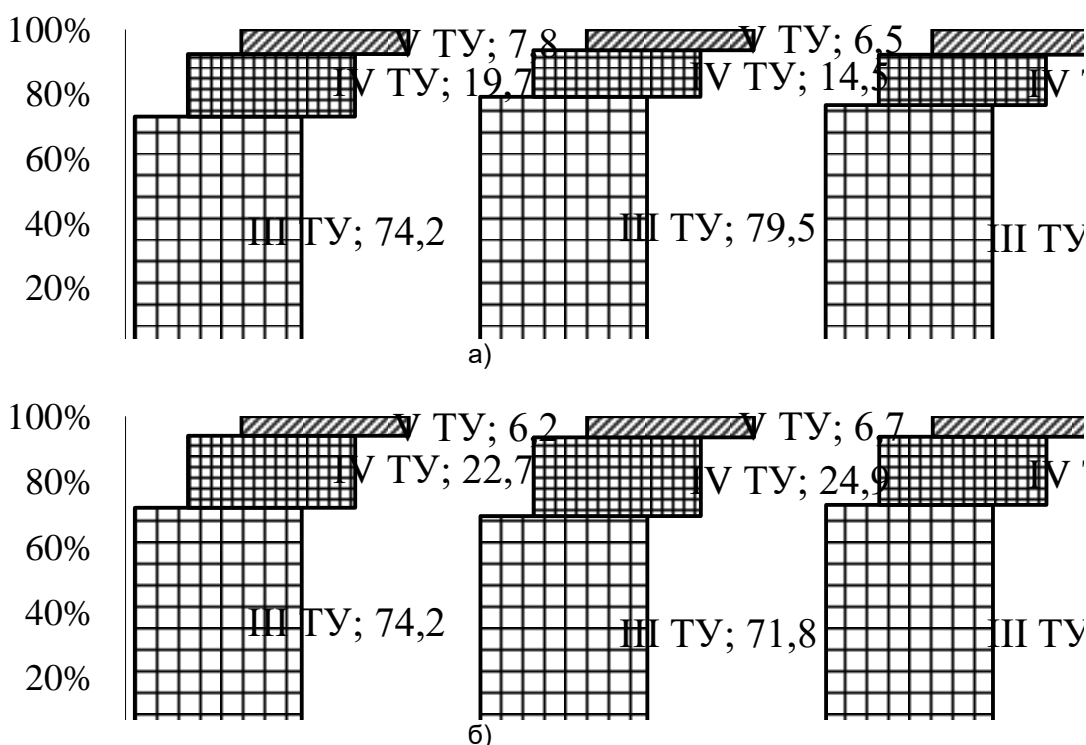

Рис. 1. Структура промисловості за обсягами чистого прибутку (а) та доданої вартості (б) підприємств відповідно до технологічних укладів (ТУ: III – третього, IV – четвертого, V – п'ятого), %

Примітка: ТУ – технологічний уклад

Джерело: складено та розраховано автором за даними [18]

Додана вартість за четвертим технологічним укладом утворюється підприємствами з виробництва хімічних речовин і хімічної продукції (30% у 2015 р.), гумових і пластмасових виробів,

іншої неметалевої мінеральної продукції (22–23 %), машин і устаткування (16–18%), за п'ятим – підприємствами, що виробляють повітряні і космічні літальні апарати, супутнє устаткування (50% у 2015 р.), основні фармацевтичні продукти і фармацевтичні препарати (20–22%) (розраховано за даними [18]).

Діяльність вітчизняних підприємств машинобудування можна вважати основними складовими розвитку п'ятого технологічного укладу, де частка обсягу виробництва та реалізації продукції протягом 2012–2015 рр. складала в середньому до 75% (рис. 2).

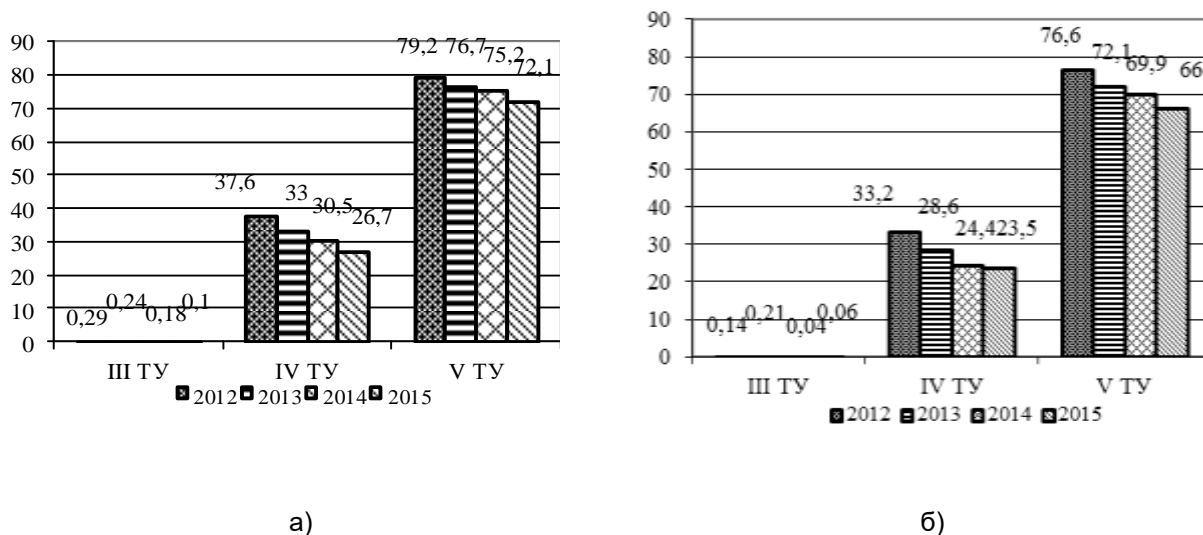

Рис. 2. Частка обсягу виробництва (а) та реалізації (б) продукції підприємств машинобудування в структурі технологічного укладу (ТУ: III – третього, IV – четвертого, V – п'ятого), %

Примітка: ТУ – технологічний уклад

Джерело: складено та розраховано автором за даними [18]

Машинобудування залишається вагомою складовою четвертого технологічного укладу, утворюючи додану вартість на рівні 30 % (рис. 3)

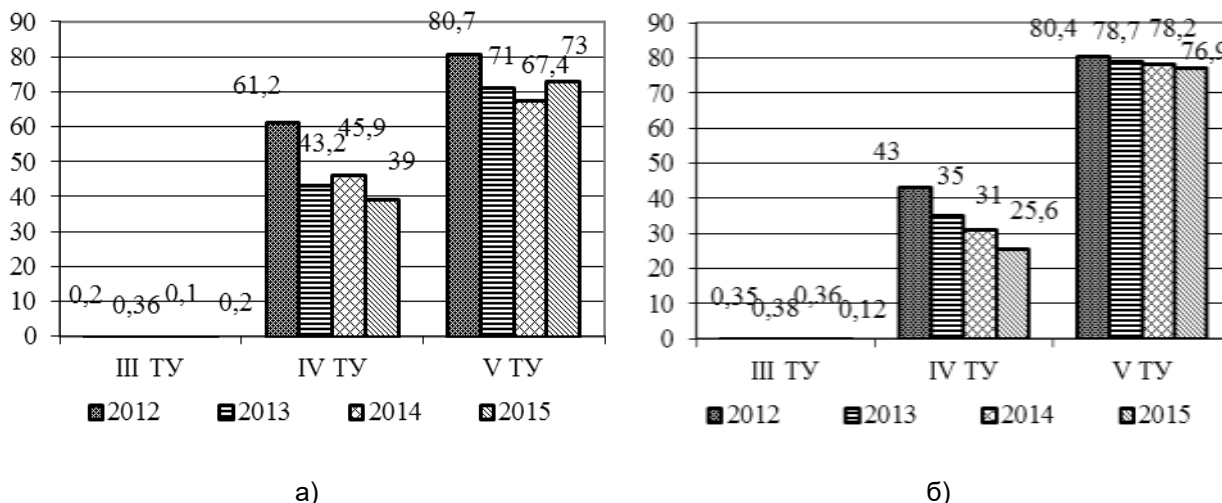

Рис. 3. Частка чистого прибутку (а) та доданої вартості (б) підприємств машинобудування в структурі технологічного укладу (ТУ: III – третього, IV – четвертого, V – п'ятого), %

Примітка: ТУ – технологічний уклад

Джерело: складено та розраховано автором за даними [18]

Крім цього, простежується змінність орієнтирів на високотехнологічні виробництва. Якщо в 2012 р. домінувало «Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів», складаючи 12–14% від загального виробництва та реалізації продукції, 40% чистого прибутку, то в 2015 р. перевага за показниками вже належала «Виробництву машин і устаткування, н.в.і.у.» – 28,8 % від чистого прибутку та 16% від доданої вартості (табл. 1).

Таблиця 1

Економічні результати функціонування підприємств машинобудування за третім, четвертим та п'ятим технологічними укладами, %

Види економічної діяльності	Економічні результати*	Роки			
		2012	2013	2014	2015
<i>Види економічної діяльності, віднесені до третього технологічного укладу</i>					
Будування суден і човнів	ОВ	0,29	0,24	0,18	0,10
	ОР	0,14	0,21	0,04	0,06
	ЧП	0,20	0,36	0,10	0,20
	ДВ	0,35	0,38	0,36	0,12
<i>Загалом за укладом</i>		100	100	100	100
<i>Види економічної діяльності, віднесені до четвертого технологічного укладу</i>					
Виробництво електричного устаткування, крім виробництва електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури, виробництва побутових приладів	ОВ	3,4	4,3	4,0	3,8
	ОР	2,7	3,2	3,4	3,5
	ЧП	2,8	4,5	4,7	4,3
	ДВ	3,7	5,0	3,1	2,7
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (за відсутності окремих статистичних даних включено виробництво інших машин і устаткування спеціального призначення, віднесених до п'ятого технологічного укладу)	ОВ	14,2	15,1	16,6	15,6
	ОР	12,3	13,0	12,5	13,7
	ЧП	17,7	25,6	33,6	27,8
	ДВ	18,1	17,2	18,7	16,0
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів, крім виробництва повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування, будування суден і човнів	ОВ	20,1	13,6	9,8	7,3
	ОР	18,3	12,4	8,4	6,3
	ЧП	40,7	13,1	7,6	6,9
	ДВ	21,2	12,8	9,1	6,9
<i>Загалом за укладом</i>		100	100	100	100
<i>Види економічної діяльності, віднесені до п'ятого технологічного укладу</i>					
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції без виробництва радіологічного, електромедичного й електротерапевтичного устаткування	ОВ	15,5	17,0	17,1	13,6
	ОР	18,4	16,8	16,9	14,3
	ЧП	7,7	9,2	10,7	12,9
	ДВ	16,6	16,8	21,1	14,3
Виробництво окремих товарів електричного устаткування: виробництво електродвигунів, генераторів, трансформаторів, електророзподільчої та контрольної апаратури; виробництво побутових приладів	ОВ	27,1	24,0	19,4	16,8
	ОР	29,4	27,3	23,1	20,4
	ЧП	27,2	21,8	13,9	7,7
	ДВ	20,4	18,5	15,5	12,2
Виробництво повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування (п'ятого і шостого технологічного укладів)	ОВ	35,7	35,3	38,3	41,3
	ОР	27,6	27,4	29,5	30,7
	ЧП	45,1	39,6	42,1	51,9
	ДВ	42,9	43,0	41,2	50,0
Виробництво радіологічного, електромедичного й електротерапевтичного устаткування (п'ятого і шостого технологічного укладів)	ОВ	0,9	0,5	0,4	0,5
	ОР	1,2	0,5	0,4	0,6
	ЧП	0,8	0,4	0,6	0,6
	ДВ	0,5	0,3	0,3	0,4
<i>Загалом за укладом</i>		100	100	100	100

Примітка: *) частка, що припадає на результати функціонування підприємств машинобудування: ОВ – за обсягом виробництва; ОР – за обсягом реалізації, ЧП – за обсягами чистого прибутку; ДВ – за обсягами доданої вартості.

Джерело: структуровано автором, розраховано за даними [18]

Щодо видів економічної діяльності, які належать як до п'ятого, так і до шостого технологічного укладу, спеціалізація на виробництві повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування (40-50% за часткою в доданій вартості) все ще залишається прерогативою порівняно з

виробництвом радіологічного, електромедичного й електротерапевтичного устаткування (0,3–0,5 %). На жаль, це також підтверджує і незмінність структури діяльності підприємств машинобудування, відсутність розвитку виробництв інших спрямувань.

Сучасний концепт інноваційно орієнтованого розвитку дедалі більше акцентується на неоіндустріалізації як фундамента інноватизації, інтелектуалізації промисловості. Відповідно до запропонованої національної моделі неоіндустріального розвитку, стратегічною метою має стати відродження промислового виробництва як провідної та високоефективної системної компоненти національного господарства і рівноправного суб'єкта новітніх світогосподарських процесів [19]. У концептуальних засадах такого розвитку враховуються різні фактори, зокрема у виробничо-відтворювальному аспекті, – конкурентні технологічні та продуктові інновації; R&D (в економіці загалом та промисловості зокрема); людський та соціальний капітал; у макроекономічному аспекті – динамічний і структурно виважений (збалансований) внутрішній попит (з домінантою кінцевого споживання продукції інвестиційної та споживчої груп), експорт (зовнішній попит) в економічно ефективних обсягах та структурі [20]. Забезпечення розвитку підприємств машинобудування на принципах неоіндустріалізації має концентруватись на впровадженні інновацій та підвищенні інноваційної активності, автоматизації, комп'ютеризації, технологічному оновленні матеріально-технічної бази, розширеному та інноваційному відтворенні підприємств машинобудування із забезпеченням здатності впроваджувати високотехнологічні виробництва, зміненні виробничого потенціалу з базових технологій на інноваційно-прийнятні, запровадженні виробництва високотехнологічних продуктів, а також інноваційної продукції, що є новою для підприємства в межах видів економічної діяльності четвертого технологічного укладу, освоєнні нових продуктів, що є новими для ринку в п'ятому, активізації розроблення інноваційної пропозиції наявних та створення нових підприємств для запровадження шостого технологічного укладу.

Серед продуктів підприємств машинобудування, експорт яких перевищував імпорту протягом 2013–2016 рр. майже у повному складі представлено аерокосмічною технікою, виділяється і продукція за групою «неелектрична техніка», товарної позиції «двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші газові турбіни», за якою експорт товарів у 2016 р. перевищував імпорту фактично в 13 разів (розраховано за даними [21]). У високотехнологічному верстатобудуванні переважає імпорту продукції. Усі товарні позиції приладів медичного призначення, які належать до п'ятого і шостого технологічних укладів мають значення коефіцієнта покриття експортом імпорту на рівні 0,06–0,1, що відображає високий рівень імпортозалежності, як і прилади та апаратура для фізичних або хімічних аналізів (розраховано за даними [21]). На жаль, продукція підприємств машинобудування за групою комп'ютерна та офісна техніка практично є імпортозалежною. Такі тенденції свідчать про необхідність концентрації на виробництві високотехнологічних продуктів з реальною конкурентною перевагою та поетапним впровадженням високотехнологічних продуктів для імпортозаміщення.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідженням виявлено, що вітчизняне машинобудування займає провідне місце серед пріоритетів становлення інноваційної моделі розвитку, однак встановлено, що для забезпечення переорієнтації економічної системи підприємств машинобудування на розвиток необхідний комплексний підхід. Підприємства машинобудування мають використовуватись як функціональні економічні системи промисловості через взаємозалежне функціонування з суб'єктами екосистеми, застосування результатів їх діяльності в техніко-технологічному оновленні, формування виробничого потенціалу вищого інноваційного рівня. Функціонування має орієнтуватись на діяльність підприємств п'ятого та шостого технологічних укладів, зумовлене вищим рівнем прибутковості, та доданої вартості. Розвиток підприємств має відбуватись за неоіндустріалізації економіки з розширенням й інноваційним відтворенням потенціалу та дієздатності. Необхідною є інтенсифікація виробництва високотехнологічних товарів з першочерговою концентрацією на виробництві високотехнологічних продуктів з реальною конкурентною перевагою та поетапним впровадженням інших для імпортозаміщення.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з розробленням механізмів та інструментів реалізації економічних відносин та взаємодії інноваційно орієнтованих підприємств машинобудування в екосистемі функціонування для забезпечення як власного розвитку, так і виконання їх призначення як функціональної економічної системи розвитку реального сектору економіки.

Література

1. Глазьев С.Ю. Современная теория длинных волн в развитии экономики / С.Ю. Глазьев // Экономическая наука современной России. – 2012. – № 2 (57). – С. 8–27.
2. Гавриш О. А. Інноваційний чинник конкурентоспроможності українських машинобудівних підприємств [Електронний ресурс] / О. А. Гавриш, С. М. Савченко // Ефективна економіка. – 2011. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_2_7
3. Болгарин П.Н. Анализ рыночных возможностей развития трубопрокатного производства на ПАО «СМНПО ИМ. М.В. ФРУНЗЕ» / П.Н. Болгарин, С.Н. Ильяшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 1. – С. 13–33.

4. Концепція Державної цільової науково-технічної програми розвитку машинобудування на 2012 – 2017 роки: Розпорядження кабінету міністрів України від 28.08.2010 р. № 582 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://industry.kmu.gov.ua/>
5. Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.06.2013 р. № 603-2013-р [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний портал. Розділ "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>
6. Кириякова Н.И. Функциональные экономические системы, адаптация и экономический рост // Региональные факторы экономического роста. Сборник статей. Ч. 1. Екатеринбург: УРО РАН, 1998. – 93 с
7. Андрианов В. Функциональные экономические системы (Новая теория устойчивого развития) [Електронний ресурс] / В. Андрианов // Институт развития гражданского общества и местного управления. Официальный сайт. 2006. – Режим доступу: <http://c-society.ru/main.php?ID=268505&ar2=30&ar3=14>
8. Андрианов В.Д. Россия. Экономический и инвестиционный потенциал / В.Д. Андриянов. – М. : Экономика, 1999. – 662 с.
9. Что такое СРО [Электронный ресурс] // Информационный портал «Саморегулирование». – Режим доступу: <http://sroportal.ru/sro/>
10. Державний комітет статистики. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний портал. Розділ "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
12. Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високим наукоємних технологій: Закон України від 09.04.2004 № 1676-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний портал. Розділ "Законодавство України" – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
13. Прудникова Л.В. Оценка инновационных процессов и структуры технологической укладности промышленности / Л.В. Прудникова // Вестник Витебского государственного технического университета. – 2012. – № 1. – С. 151-162.
14. Глазьев С.Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса / С.Ю. Глазьев. – М. : Экономика, 2010. – 255 с.
15. Бажал Ю.М. Економічна оцінка технологічного розвитку в Україні: стан і перспективи / Ю.М. Бажал // Україна на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку : Матеріали наукової конференції 15-16 листопада 2000 р. – К., УкрІНТЕІ, 2001. – С. 135-139.
16. Бужимська К.О. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект / К.О. Бужимська // ВІСНИК ЖДТУ. – 2009. – № 3 (49). – С. 214-217.
17. Целевая программа «Развитие машиностроительного комплекса республики Татарстан на 2012 – 2014 годы» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mpt.tatarstan.ru/rus/info.php?id=424827>
18. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – ТОВ «Видавництво «Консультант», 2015. – 483 с.
19. Національна модель неоіндустріального розвитку України: моногр. / В.П. Вишневський, Л.О. Збаразська, М.Ю. Заніздра, В.Д. Чекіна та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневського / НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2016. – 518 с
20. Збаразська Л.О. Неоіндустріалізація в Україні: концепт національної моделі / Л.О. Збаразська // Економіка промисловості. – 2016. – № 3 (75). – С. 5-32.
21. Експорт / імпорт товарів за країнами світу [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

References

1. Glazyev, S.Yu. (2012), "The modern theory of long waves in the development of the economy", *Economics of Contemporary Russia*, no. 2(57), pp. 8-27.
2. Gavrysh, O.A. and Savchenko, S.M. (2011), "Innovative factor of competitiveness of ukrainian machinebuilding enterprises", *Efektivna ekonomika*, no. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_2_7 (access date May 29, 2017).
3. Bolharyn, P.M. and Illiashenko, S.M. (2013), "Analysis of market possibilities for development of pipe-rolling production on PJSC «Sumy Frunze MNPO»", *Marketing and Innovation Management*, no. 1, pp. 13-33.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), "The Concept of the State Target Scientific and Technical Program for the Development of Machine Building for 2012-2017", The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 28.08.2010 p. no. 582, available at: <http://industry.kmu.gov.ua/> (access date May 29, 2017).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "On approval of the draft Concept of the National Target Economic Program for Industrial Development for the period up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine", 17.06.2013, no 603-2013 p, Verkhovna Rada of Ukraine. Official portal. Section "Legislation of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80> (access date May 29, 2017).
6. Kiriyakova, N.I. (1998), "Functional economic systems, adaptation and economic growth", *Regional factors of economic growth. Collection of articles*, part 1, URO RAN, Yekaterinburg, 93 p.
7. Andrianov, V. (2006), "Functional economic systems (New Theory of Sustainable Development)", Institute for the Development of Civil Society and Local Government. Official site, available at: <http://c-society.ru/main.php?ID=268505&ar2=30&ar3=14> (access date May 29, 2017).
8. Andrianov, V.D. (1998), *Rossiya. Ekonomicheskii i investitsionnyi potentsial* [Russia. Economic and investment potential], Economics, Moscow, Russia, 662 p.
9. *Chto takoye SRO* [What is SRO?] / Information portal "Self-regulation", available at: <http://sroportal.ru/sro/> (access date May 27, 2017).
10. State statistics service of Ukraine. Official site, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date May 27, 2017).
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), Law of Ukraine "On Priority Areas of Innovation Activity in Ukraine" dated 09/08/2011 № 3715-VI, Verkhovna Rada of Ukraine. Official portal. Section "Legislation of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (access date May 29, 2017).
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law of Ukraine "On the National Complex Program for the Development of High-Tech Technologies", 09.04.2004 № 1676-IU. Verkhovna Rada of Ukraine. Official portal. Section "Legislation of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (access date May 26, 2017).
13. Prudnikova, L.V. (2012), "Evaluation of innovation processes and structure of technological ways of industry", *Vestnik of Vitebsk State Technological University*, no 1, pp. 151-162
14. Glazyev, S.Yu. (2010), *Strategiya operezhayushhego razvitiya Rossii v usloviyah globalnogo krizisa* [The strategy of outstripping development of Russia in conditions of global crisis], Economy Publ., Moscow, Russia, 255 p.
15. Bazhal, Yu.M. (2001), "Economic evaluation of technological development in Ukraine: state and prospects", *Ukraina na porozh XXI stolittia: uroky reform ta stratehiia rozvytku* [Ukraine on the eve of the XXI Century: Lessons and development strategy], Materials Conference 15-16 November, UkrISTEI, Kyiv, Ukraine, pp. 135-139.
16. Buzhimska, K.O. (2009), "Modernization of the economy: technological and structural aspect", *VISNYK ZHDTU*, no. 3 (49), pp. 214-217.
17. Target Program "Development of the Machine Building Complex of the Republic of Tatarstan for 2012-2014", available at: <http://mpt.tatarstan.ru/rus/info.php?id=424827> (access date May 27, 2017).
18. State Statistics Service Of Ukraine (2015), *Diialnist subiektiv hospodariuvannia. Statystychnyi zbirnyk* [The activity of business entities. Statistical handbook] / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : TOV«Vydavnytstvo «Konsultant», Kyiv, Ukraine, 483 p.
19. Vyshnevsky V.P., Zbarazska L.O., Zanizdra M.Yu., Chekina V.D. et al. (2016), *Natsionalna model neoindustrialnoho rozvytku Ukrainy* [National model of neoindustrial development of Ukraine], monograph, NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti, Kyiv, Ukraine, 518 p.
20. Zbarazska, L.O. (2016), "Neoindustrialization in Ukraine: concept of national model", *Economy of Industry*, no 3 (75), pp. 5-32
21. State statistics service of Ukraine (2012-2016), *Ekспорт / import tovariv za krayinami svitu* [Export / import of goods by countries of the world], available at: www.ukrstat.gov.ua (access date May 30, 2017).

Рецензент : д-р. екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» В.В. Дергацова

УДК 331.103.3

Чернушкіна О. О.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
управління персоналом і економіки праці
Царук В. Ю.,
Хмельницький національний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НОРМУВАННЯ ПРАЦІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Chernushkina O.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the
department of personnel management and labor economics
Tsaruk V.Yu.,
Khmelnytsky National University

FOREIGN EXPERIENCE OF LABOR LAW AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION ON ENTERPRISES OF UKRAINE

Постановка проблеми. Для забезпечення ефективності функціонування організації дуже важливо оптимізувати витрати всіх ресурсів, що використовуються у процесі діяльності: живої праці, сировини і матеріалів, палива й енергії, інструментів тощо. Нормування праці є основним, першочерговим етапом розроблення заходів щодо такої оптимізації з метою підвищення економічної ефективності виробництва.

Для України в період економічної кризи досить актуальним є обґрунтоване застосування на підприємствах передового досвіду зарубіжних країн у сфері нормування праці, адже саме воно сприяє скороченню витрат праці, економії коштів на оплату праці, зниженню собівартості продукції та підвищенню ефективності господарювання. Усі це дозволить українським підприємствам зміцнити свої позиції на ринку, як внутрішньому, так і зовнішньому, стати більш конкурентоспроможними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною та методологічною основою статті стали праці українських і зарубіжних економістів у сфері нормування праці на підприємстві, зокрема Д.Богині, О.Грішнєвої, які основну увагу у своїх працях звертали на питання побудови системи нормування праці на підприємстві. Такі науковці, як В.Абрамов, В.Данюк більшу увагу звертали на вдосконалення управління нормуванням праці. В розвиток окремих теоретичних і практичних питань управління нормуванням праці зробили свій внесок вітчизняні науковці С.Дзюба, А.Гриненко, Г.Капінос, О.Гречишкіна. Разом з тим, на сучасному етапі розвитку економіки, її глобалізації особливо гостро потребують подальшого дослідження існуючі проблеми нормування.

У більшості наукових досліджень мало уваги приділено використанню досвіду зарубіжних країн у сфері нормування праці на українських підприємствах. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напрямку дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій, що відбуваються в сфері нормування праці в Україні, виявлення недоліків механізму нормування і розробка шляхів їх усунення, опираючись на зарубіжний і вітчизняний досвід.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні науковці не зійшлися у єдиному трактуванні поняття «нормування праці» (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «нормування праці» різними авторами

Автор	Визначення
1	2
Богиня Д., Грішнєва О.	Нормування праці – це вид діяльності з управління підприємством, спрямований на встановлення оптимальних співвідношень між витратами та результатами праці, а також між чисельністю працівників, різних груп та кількістю одиниць обладнання [1].
Данюк В. та ін.	Нормування праці – галузь наукових знань, відносно автономна частина науки організації праці [2].
Прокопенко В.	Нормуванням праці зазвичай називають установлення норм часу на виконання певних робіт або розмірів виробітку в тоннах, кубометрах, штуках на одиницю часу [3].
Болотіна Н., Чанишева Г.	Нормування праці включає в себе визначення необхідних витрат праці (часу) на виконання робіт (виготовлення продукції) і окремими працівниками, і колективами (бригадами) [4].

продовження табл. 1

1	2
Петроченко П.	Нормування – це встановлення міри витрат праці на виконання певної роботи (операції та її елементів) у щонайраціональніших організаційно-технічних умовах виробництва [5].
Новожилов С.	Нормування – один із головних засобів оцінки різноманітних варіантів організації праці та вибору з них найраціональнішого, який дає можливість виконати роботу щонайефективніше [6].
Порубов М.	Нормування – це визначення міри праці, встановлення єдиного комплексу показників, які дають цілковите уявлення про кількісну та якісну сторони праці [7].

Джерело: складено авторами на основі [1-7]

Узагальнюючи, зазначимо, що нормування праці – це іманентна складова системи організації праці, яке здійснюється на основі положень централізованого й локального законодавства задля точного визначення міри праці працівника й, відповідно, встановлення науково обґрунтованого, оптимального й справедливого (з точки зору не лише правових, а й наявних соціально-економічних чинників) розміру винагороди за працю. Нормування праці виконує наступні основні завдання [8, с. 160]: забезпечує науково обґрунтовану базу організації праці; сприяє виявленню і використанню резервів продуктивності праці; зниженню собівартості і трудомісткості виготовлення продукції; стимулює підвищення кваліфікації робітників на підставі узагальнення і розповсюдження провідного виробничого досвіду; сприяє удосконаленню оплати праці, встановлюючи більш повну відповідність між мірою праці і розміром винагороди за працю.

Одночасно з переходом України на ринкові відносини відбулися зміни в організації нормування праці, пов'язані з розширенням прав підприємств у вирішенні цих питань та відмовленні від прямого адміністративного втручання держави в управління процесами нормування праці. На практиці зазначені зміни в системі нормування праці призвели до розвитку кризових явищ у цій сфері економічної діяльності, обумовлених порушенням взаємодії організацій і структур, що займаються нормуванням праці, а в деяких випадках і до їхньої ліквідації; скорочення або навіть повного припинення проведення досліджень і розробок нормативних матеріалів з праці; зменшення чисельності працівників, зайнятих нормуванням праці на виробництві, зниження їх кваліфікаційного рівня. Як наслідок, відбулося старіння нормативних матеріалів, погіршення якості норм і нормативів з праці, зниження рівня охоплення всіх категорій працюючих нормами трудових витрат.

На нашу думку, на більшості підприємств України, на жаль, нині нормування праці вкрай занедбано. Результати дослідження показали, що організація та нормування праці на вітчизняних підприємствах має низку недоліків, які заважають ефективному функціонуванню підприємств. Узагальнену інформацію щодо недоліків нормування праці подано на рис. 1.

Дослідження і аналіз ситуації, що склалася в сфері нормування праці, вказує на необхідність пошуку відповідних (адекватних умовам ринкової економіки) форм і методів впливу на стан нормування праці на всіх рівнях управління економікою країни. Вирішення цієї проблеми, наприклад, в США, Великобританії, Швеції, Японії, Італії дозволило розширити сферу застосування нормування праці та підвищити якість чинних трудових норм. Так, у США, за вибірковими даними, нормування праці здійснюється на всіх обстежених підприємствах машинобудування, на 88 % підприємств харчової, 93 % підприємств текстильної, 85 % підприємств хімічної промисловості [10].

Нормування праці за кордоном охоплює нові контингенти працівників не лише фізичної, а й розумової праці як у матеріальній, так і в нематеріальній сферах виробництва. В зарубіжних країнах за державою залишаються функції створення єдиної нормативно-інформаційної бази, яка дозволяє ефективно вирішувати весь комплекс господарських, технічних і соціальних питань в рамках підприємства. В деяких країнах діють загальнонаціональні або галузеві правила, за якими регулюються основні положення про порядок встановлення, заміни і перегляду норм праці. Однак в усіх випадках норми праці встановлюються безпосередньо на підприємствах. Практичну допомогу підприємствам в цій роботі надають некомерційні та приватні консультативні центри, асоціації. Такі центри професійно займаються питаннями нормування праці, надають програмне забезпечення із використанням сучасних засобів обчислювальної техніки.

Досвід у сфері нормування праці у розвинених країнах свідчить про його присутність в усіх видах діяльності підприємств і різних підрозділів (організаційних, виробничих, технічних та ін.). За допомогою нормування праці визначається трудомісткість продукції, виконання робіт, виконання послуг, потреба в персоналі, обсяги і терміни виконання виробничої програми, заробітна плата, премії тощо. На основі нормування праці визначаються та регулюються витрати підприємства. На закордонних підприємствах активно використовується сучасна комп'ютерна техніка, автоматизовані системи мікроелементного нормування праці у комплексі з автоматизованими системами управління підприємством, бази нормативних даних.

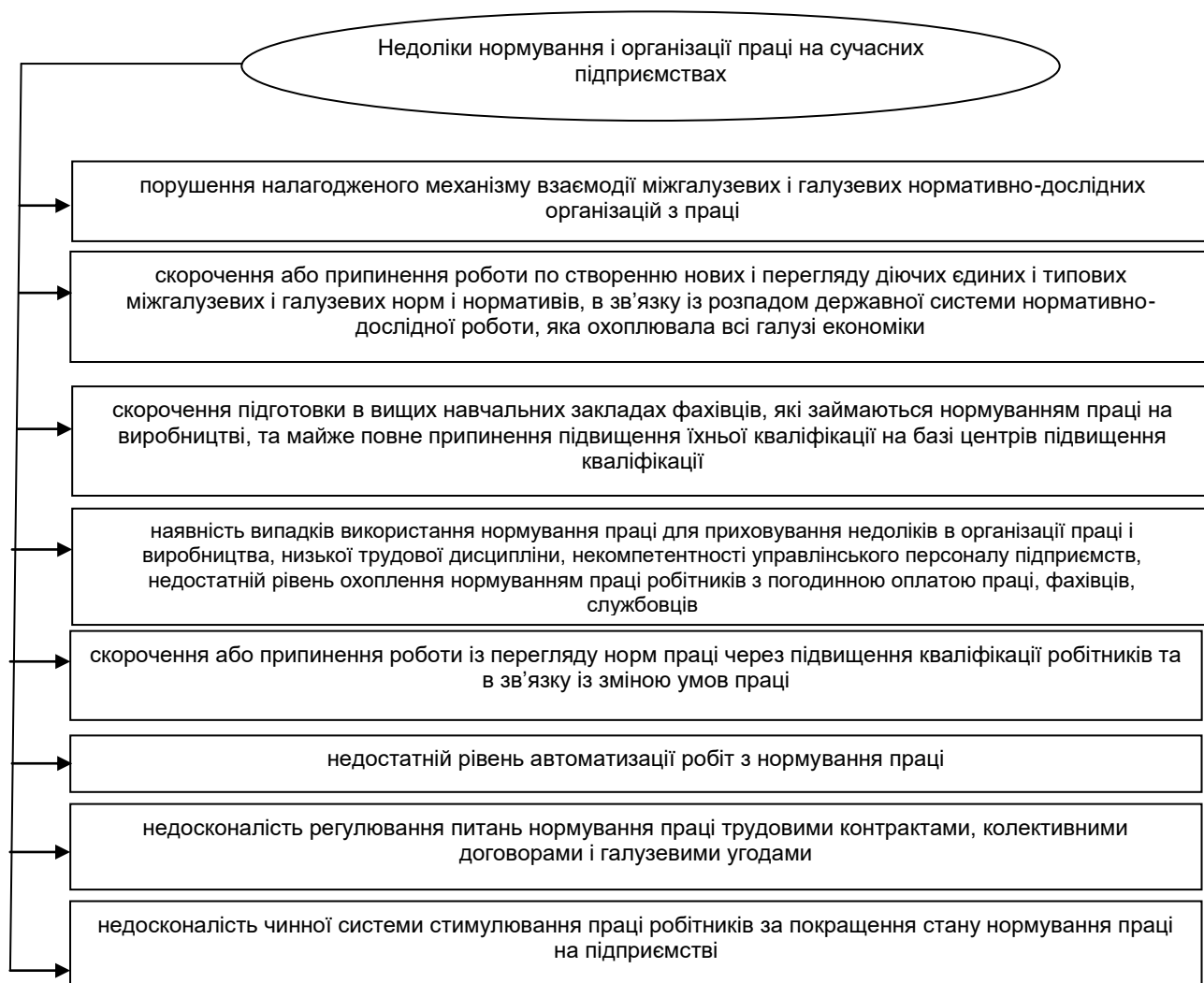

Рис. 1. Недоліки нормування і організації праці на сучасних підприємствах

Джерело: складено авторами на основі [9]

Досвід підприємств різних галузей промисловості США, а також країн Західної Європи свідчить про широке застосування хронометражу в нормативно-дослідній роботі з праці. Техніка проведення хронометражних спостережень мало чим відрізняється від вітчизняної практики. Корінна особливість полягає в тому, що метою хронометражу є не стільки вивчення витрат робочого часу, скільки проектування їх мінімальних величин з урахуванням оцінки темпу роботи [11].

Для нормування робіт з обслуговування виробництва, а також трудових процесів, що не піддаються хронометражним вимірам, застосовується метод моментних спостережень, заснований на застосуванні статистичних принципів і законів теорії ймовірності. Метод є економічним і простим у застосуванні. Фотографії робочого дня, як правило, не знаходять широкого використання в практиці нормативно-дослідної роботи з праці за кордоном.

Базовим методом нормування праці в зарубіжній практиці є метод встановлення норм трудових витрат, заснований на використанні нормативів часу на елементарні трудові рухи, так звані, мікроелементи.

В даний час в США, Англії, Канаді, Швеції, Німеччині та інших країнах застосовується велика кількість різних систем мікроелементних нормативів часу та їх модифікацій, які різняться складом мікроелементів, порядком обліку факторів, що впливають на їх тривалість, рівнем укрупнення та низкою інших показників [12].

Найбільш поширеною є система МТМ, що в перекладі означає «визначення методу і тривалості роботи». Мікроелементні нормативи системи складені на основі великого фактичного матеріалу, аналізу багатьох сотень метрів кіноплівки, на яку були відзняті трудові процеси, котрі найбільш часто зустрічаються в різних виробництвах. Відхилення результатів розрахунку норм часу по мікроелементним нормативам і даними спостережень (хронометражу, кінозйомки) не перевищують 2 %, що свідчить про точність та прогресивність системи [11].

Новою тенденцією організації нормування праці на закордонних підприємствах є посилення значення координаційної діяльності центральної служби нормування праці в рамках всього підприємства. Координація робіт в галузі нормування праці передбачає розробку стандартних форм звітності та документації з урахуванням існуючої класифікації норм трудових витрат. Варто відзначити, що в зарубіжних країнах багато уваги приділяється чіткому визначенню самої норми часу і її складових, в зв'язку з чим на національному і галузевому рівнях розроблені спеціальні довідники, які містять термінологічні тлумачення відповідних понять, методичні уніфікації. Наприклад, у Великобританії розроблено єдиний термінологічний довідник з нормування праці [12, с. 83-84].

Питання управління нормуванням праці на зарубіжних підприємствах звичайно обумовлюються в колективних угодах між працівниками і підприємцями. В них, зокрема, передбачаються особливі правила, що забезпечують справедливість використання норм; гарантії мінімальної заробітної плати; право робітників брати участь в розробці норм; умови, що регламентують порядок використання і перегляду норм праці. Більшість підприємств переглядають норми досить часто (через 6 -12 місяців) навіть при проведенні незначних організаційно-технічних заходів по удосконаленню виробничого і трудового процесів [12, с. 85]. Це забезпечує постійне підтримання прогресивності норм та зниження рівня напруженості праці.

Міжнародна практика підтверджує, що зміни, які відбуваються в організації нормування праці в останні двадцять років в країнах з розвинутою ринковою економікою, обумовлені прагненням підприємств в умовах загострення конкуренції підвищити ефективність використання трудового потенціалу робітників, урахувати усі можливості для підвищення прибутку. Це досягається, з одного боку, шляхом удосконалення організації нормування праці, а з іншого – підвищенням якості роботи фахівців з нормування праці на основі стимулювання їх творчої активності та організаторських здібностей. Саме з урахуванням цих моментів слід оцінювати той факт, що функціонування системи нормування на зарубіжних підприємствах передбачає обов'язкове планування підвищення кваліфікації і перепідготовки фахівців з нормування праці, складання навчальних планів, проведення семінарів в рамках внутрішньофірмового навчання; також оцінюються можливості підготовки фахівців з відривом від виробництва, планується чисельність фахівців для навчання, та кошти, які передбачається витратити на ці цілі [13, с. 74].

Таким чином, нормування праці за кордоном виступає невід'ємною складовою господарського механізму управління та ефективним засобом регулювання соціально-трудова відносин між роботодавцями і найманими робітниками. Значні закордонні теоретичні напрацювання, а також великий практичний досвід обов'язково мають бути прийняті до уваги і сприяти вирішенню основних завдань в сфері нормування праці в Україні.

Ми вважаємо, що перебудову сучасної системи нормування праці в Україні слід розпочинати з детального осмислення кожного з елементів системи нормування праці. Під системою нормування праці ми розуміємо сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених між собою таких елементів, як: цілі, завдання, принципи, об'єкт і суб'єкт, функції, методи, інформаційне, нормативно-методичне і кадрове забезпечення, а також фактори нормування праці, які забезпечують підвищення ефективності трудової діяльності працівників організації. Проілюструємо складові елементи системи нормування праці й узагальнимо їх у структурно-логічну схему аналізу цієї системи (рис. 2).

Рис. 2. Структурно-логічна схема аналізу системи нормування праці на підприємстві
 Джерело: розробка авторів

На нашу думку, удосконаленню нормування праці в Україні будуть сприяти такі заходи:

- доповнення чинних методів державного регулювання іншими заходами (наприклад, створення недержавних консультаційних центрів, нормативно-дослідних організацій, залучення до вирішення питань нормування праці приватних аудиторів та аудиторських фірм), що базуються на основі врахування особливостей національного виробництва, накопиченого зарубіжними розвинутими країнами досвіду;
- розвиток і відновлення нормативної бази з праці, розроблення нових міжгалузевих і галузевих нормативів трудових витрат, оновлення методичної бази нормування праці;
- оптимальне поєднання функцій державних органів і підприємств в управлінні нормуванням праці,
- сприяння підготовці кваліфікованих працівників у вищих навчальних закладах – фахівців з нормування праці і підвищення їх кваліфікаційного рівня;
- визначення загальних вимог соціального захисту працівників при підвищенні рівня напруженості праці;
- формування у керівників підприємств різноманітних форм власності нове уявлення про роль і значення нормування праці в сучасних умовах господарювання.

Нормування праці є однією з найперспективніших галузей знань в Україні і потребує подальшого удосконалення. Запропонована структурно-логічна схема дозволить реалізувати системний, комплексний підходи до аналізу нормування праці на сучасних підприємствах, оцінити діяльність економістів з праці та нормувальників, дати оцінку обґрунтованості норм праці, розрахувати можливу економію чисельності персоналу, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Застосування Україною позитивного досвіду розвинутих країн в сфері управління нормуванням праці, адаптованого до умов господарювання вітчизняних підприємств, сприятиме скорішому подоланню негативних явищ, виявленню невикористаних резервів виробництва, раціональному розставленню працівників підприємства і правильному використанню ними робочого часу, позитивно вплине на поліпшення організації праці та виробництва.

Література

1. Богиня Д. П. Основи економіки праці : навч. посіб. / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова – К. : Знання Прес, 2000. – 219 с.
2. Нормування праці : підручник / [В. М. Абрамов, В. М. Данюк, А. М. Гриненко та ін.] ; за ред. В. М. Данюка, В. М. Абрамова. – К. : ВІПОЛ, 1995. – 208 с.
3. Прокопенко В.І. Трудове право / В. І. Прокопенко. – Х. : Консум, 2004. – 342 с.
4. Болотіна Н.Б. Трудове право України : підруч. / Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 358 с.
5. Петроченко П. Ф. Экономика труда и основы нормирования / П. Ф. Петроченко. – М. : Экономика, 1995. – 128 с.
6. Научная организация труда в промышленности / С. С. Новожилов, Л.А. Костин, С.Л. Смирнов [и др.]. – М. : Экономика, 1996. – 214 с.
7. Порубов Н.И. Научная организация труда следователя / Н.И. Порубов. – Минск : Высшая школа, 1990. – 224 с.
8. Дзюба С.Г. Напрямки використання міжнародного досвіду організації нормування і оплати праці в контексті глобалізації економіки / С.Г. Дзюба, І.Ю. Гайдай // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 87. – Донецьк : ДонНТУ. – 2004. – С. 159-165.
9. Бігус Д.В. Удосконалення організації та нормування праці на підприємствах України / Д.В. Бігус, Г.І. Капінос // «Розвиток соціально-економічних систем в сучасних умовах» (м. Харків, 16-17 грудня 2016 р.). — Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. – С. 44-46.
10. Гришко І.Л. Використання сучасних систем мікроелементного нормування праці [Електронний ресурс] / І.Л. Гришко, О.В. Гречишкіна. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NII_2008/Economics/35120.doc.htm (дата звернення: 29.05.2017).
11. Досвід США та країн західної Європи в нормуванні праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.managerhelp.org/hoks-742-1.html>
12. Зубкова А. Нормирование труда в рыночных условиях / А. Зубкова, Л. Суетина // Человек и труд. – 2000. – № 2. – С. 81-85.
13. Фильев В.И. Организация, нормирование и оплата труда. Опыт зарубежных стран: Великобритании, Германии, Италии, США, Франции, Японии и др. / В.И. Фильев // Управление персоналом. – 1996. – № 9. – С. 68-75.

References

1. Bohynia, D.P. and Hrishnova, O.A. (2000), *Osnovy ekonomiky pratsi* [Basics of labor economics], tutorial, Znannia Pres, Kyiv, Ukraine, 219 p.
2. Abramov, V.M., Danyuk, V.M. and Hrynenko, A.M. (1995), *Normuvannia pratsi* [Rationing labor], textbook, VIPOL, Kyiv, Ukraine, 208 p.
3. Prokopenko, V.I. (2004), *Trudove pravo* [Labor Law], Konsum, Kharkiv, Ukraine, 342 p.
4. Bolotina, N.B. and Chanysheva, H.I. (2000), *Trudove pravo Ukrainy* [Labor law of Ukraine], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 358 p.
5. Petrochenko, P.F. (1995), *Ekonomika truda i osnovy normirovaniya* [Labor Economics and Norms], Ekonomika, Moscow, Russia, 128 p.
6. Novozhilov, S.S., Kostin, L.A. and Smirnov, S.L. (1996), *Nauchnaya organizatsiya truda v promyshlennosti* [Scientific organization of labor in industry], Ekonomika, Moscow, Russia, 214 p.
7. Porubov, N.I. (1990), *Nauchnaya organizatsiya truda sledovatelya* [Scientific organization of the investigator's work], Vysshaya shkola, Minsk, Belarus, 224 p.
8. Dziuba, S.H. and Haidai, I.Yu. (2004), "Areas of use of international experience in the organization of standardization and remuneration in the context of globalization of the economy", *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya: ekonomichna*, issue 87, pp. 159-165.
9. Bihus, D.V. and Kapinos, H.I. (2016), "Improvement of organization and standardization of labor at Ukrainian enterprises", *Rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system v suchasnykh umovakh, [Development of socio-economic systems in modern conditions]*, (Kharkiv, 16-17 December 2016), Vydavnychiy dim «Helvetyka», pp. 44-46.
10. Hryshko, I.L. and Hrechyshkina, O.V. (2008), "Use of modern systems of microelement labor standardization", available at: http://www.rusnauka.com/27_NII_2008/Economics/35120.doc.htm (access date June 05, 2017).
11. "The experience of the US and Western European countries in standardizing labor" available at : <http://www.managerhelp.org/hoks-742-1.html> (access date June 05, 2017).
12. Zubkova, A. and Suetina, L. (2000), "Normalization of labor in market conditions", *Chelovek i trud ork*, no. 2, pp. 81-85.
13. Filev, V.I. (1996), "Organization, rationing and remuneration. The experience of foreign countries: Great Britain, Germany, Italy, USA, France, Japan, etc.", *Upravlenie personalom*, no. 9, pp. 68-75.

Рецензент: д-р. екон. наук, професор, завідувач кафедри управління персоналом і економіки праці Хмельницького національного університету М.Д. Ведерніков

УДК 338.512

Костецька Н.І.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Kostetska N.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the
department of enterprise economy and corporations
Ternopil National Economic University

FEATURES OF THE MECHANISM OF STRATEGIC COST MANAGEMENT OF AN ENTERPRISE

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку економічних відносин будь-яке підприємство повинно дбати про стратегічні перспективи власного розвитку. Загострення конкурентної боротьби на ринку зумовлює необхідність пошуку нових шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства, привертаючи увагу теоретиків і практиків до особливостей стратегічного управління підприємством. Стратегічне управління спрямоване на досягнення конкурентних переваг на ринку в довготерміновій перспективі за рахунок адаптації ресурсного потенціалу підприємства до нестабільних умов зовнішнього середовища. У системі стратегічного управління підприємством важливу роль відіграє стратегічне управління витратами, оскільки дає змогу приймати управлінські рішення щодо оптимізації витрат. Процес стратегічного управління витратами підприємства є досить складним і потребує формування ефективного механізму для його практичної реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методичних аспектів стратегічного управління витратами підприємства присвятили свої публікації вітчизняні та зарубіжні вчені: Т. Адаменко, Б. Бенсуссан, В. Говіндараджан, Ю. Погорелов, К. Фляйшер, М. Хопчан, Л. Христенко, Дж. Шанк і ін. У їхніх працях розглянуто теоретичні основи і проблеми, які виникають у процесі практичної реалізації стратегічного управління витратами на підприємствах. Проте питання формування механізму стратегічного управління витратами, здатного забезпечити адаптацію вітчизняних промислових підприємств до умов нестабільного середовища їхньої діяльності та сприяти підвищенню конкурентоспроможності у довготерміновій перспективі потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей механізму стратегічного управління витратами підприємства в конкурентних умовах. Для цього необхідно визначити основні складові елементи механізму і охарактеризувати їхнє значення у процесі реалізації стратегічного управління витратами на підприємствах в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічне управління витратами підприємства спрямоване на досягнення ефективної діяльності та розвитку підприємства у довготерміновій перспективі через забезпечення оптимального розміру витрат на основі використання конкурентних переваг підприємства, шляхом встановлення оптимальної величини витрат на усіх етапах виробничо-господарської діяльності з урахуванням стратегічного позиціонування і впливу витратоформуючих факторів.

Найбільш поширеною в економічній літературі [1; 6; 8] є концепція стратегічного управління витратами, запропонована американськими вченими Дж. Шанком і В. Говіндараджаном. Її суть полягає у поєднанні таких трьох напрямків стратегічного менеджменту: дослідження вартісного ланцюга, вибір стратегічного позиціонування, аналіз витратоформуючих факторів [7].

Запровадження стратегічного управління витратами на підприємстві є не одноразовою дією, а процесом, який необхідно здійснювати, дотримуючись певної послідовності відповідно до визначених етапів [3, с. 85]. Перш за все доцільно визначити стратегічну мету діяльності підприємства. Наступним етапом є побудова загального вартісного ланцюга з виробництва продукції (враховуючи постачальників, посередників і споживачів), вартісного ланцюга конкретного підприємства та аналіз цих ланцюгів. На основі результатів цього аналізу та дослідження зовнішнього середовища, зокрема галузі в якій функціонує підприємство, необхідно обрати напрям стратегічного позиціонування підприємства. Важливим етапом стратегічного управління витратами є аналіз витратоформуючих факторів. За результатами проведених досліджень на підприємстві може виникнути потреба в уточненні раніше встановлених цілей, а також шляхів їхнього досягнення. Важливо забезпечити

підпорядкування стратегічного управління витратами тим стратегіям, які вже прийняті до реалізації на підприємстві. Наступним етапом є прийняття управлінських рішень. Невід'ємним елементом процесу стратегічного управління витратами підприємства є оцінювання його результативності та рівня досягнення встановлених цілей.

Процес стратегічного управління витратами є складним і потребує розроблення механізму для його практичної реалізації на підприємстві. Загалом під механізмом управління розуміють внутрішню будову системи управління [2, с. 115]. На нашу думку, механізм – це сукупність кількох складових елементів, які взаємодіють між собою та утворюють єдине ціле, що сприяє досягненню певних цілей. Зокрема механізм стратегічного управління витратами підприємства доцільно розглядати як сукупність взаємопов'язаних складових елементів, які у результаті взаємодії між собою забезпечать досягнення ефективної діяльності та підвищення конкурентоспроможності підприємства у довготерміновій перспективі за рахунок встановлення оптимального рівня витрат відповідно до стратегічних цілей підприємства. Невід'ємними складовими елементами такого механізму є власне процес стратегічного управління витратами підприємства, а також принципи, методи і засоби забезпечення стратегічного управління витратами (рис. 1).

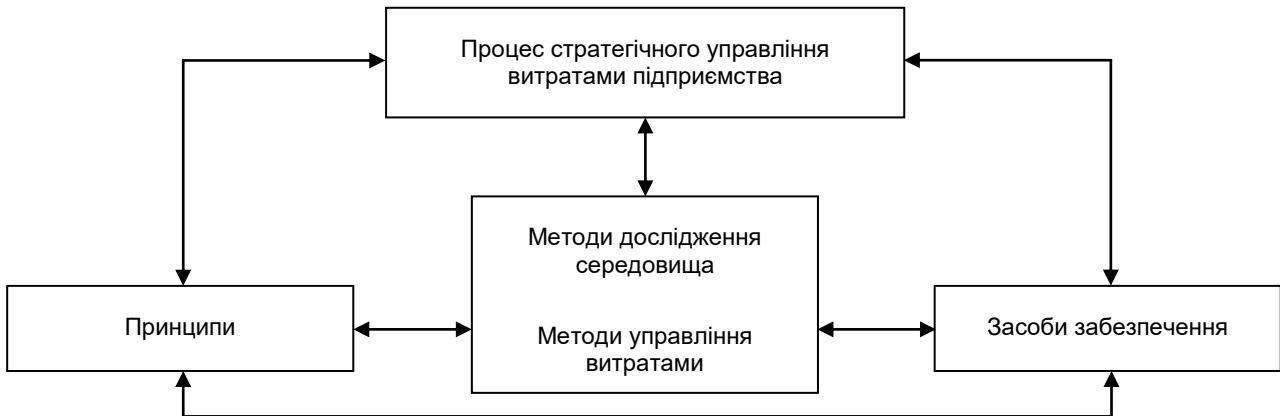

Рис. 1. Механізм стратегічного управління витратами підприємства

Джерело: розробка автора

Принципи – це основні теоретичні правила і вихідні положення, якими керуються у процесі діяльності. У контексті формування механізму стратегічного управління витратами принципи доцільно розглядати як сукупність правил і положень, яких необхідно дотримуватись при прийнятті управлінських рішень щодо витрат підприємства. До основних принципів механізму стратегічного управління витратами, на нашу думку, доцільно віднести: науковість, єдність, адаптивність, реальність, достовірність, оптимальність, комплексність, цілеспрямованість, ефективність та участь.

Принцип науковості полягає у тому, що управління витратами повинно базуватись на нових наукових досягненнях і науково обґрунтованих розрахунках, а також враховувати дію об'єктивних економічних законів розвитку й передовий досвід у сфері управління.

Принцип єдності передбачає наявність взаємозв'язку стратегічного управління витратами із іншими функціями системи управління діяльністю підприємства загалом.

Принцип адаптивності вказує на те, що стратегічне управління витратами, спрямоване на досягнення довготермінових цілей, має враховувати зміни умов діяльності підприємства та особливостей формування витрат. Зовнішнє і внутрішнє середовище діяльності підприємства характеризується невизначеністю, мінливістю та непередбачуваністю, а тому існує потреба в узгодженні практичної діяльності підприємства із виникаючими відхиленнями від очікуваного розвитку подій та здатності пристосування до змін.

Принцип реальності означає, що управлінські рішення стосовно витрат повинні бути можливими для виконання і враховувати існуючий стан підприємства та навколишнього середовища. Визначені показники діяльності підприємства не мають бути ні завищені, ні занижені.

Принцип достовірності зумовлює наявність відповідної, об'єктивної, нормативно-інформаційної бази для розрахунку величини й структури витрат. У процесі стратегічного управління витратами потрібно використовувати лише достовірну інформацію про внутрішнє і зовнішнє середовище діяльності підприємства.

Принцип оптимальності спрямований на здійснення управління витратами згідно з обраним критерієм оптимізації й відповідно до встановлених цілей діяльності підприємства загалом і його структурних підрозділів зокрема. Стратегічне управління витратами повинно забезпечувати досягнення цілей за допомогою мінімально необхідних для цього процесу витрат.

Принцип комплексності передбачає всебічне охоплення усіх аспектів діяльності підприємства, урахування особливостей формування витрат і визначення відповідних взаємозв'язків в контексті

стратегічного управління витратами. Тобто необхідно забезпечити узгодженість процесів формування витрат у структурних підрозділах із управлінськими рішеннями щодо діяльності підприємства загалом.

Принцип цілеспрямованості необхідно враховувати у розрахунку обсягу витрат відповідно до визначених стратегічних цілей та їхньої ієрархії у процесі прийняття управлінських рішень, спрямованих на досягнення основної мети діяльності підприємства.

Принцип ефективності пов'язаний із принципом цілеспрямованості та спрямований на досягнення певного економічного ефекту. Стратегічне управління витратами має сприяти раціональному використанню необхідних ресурсів з метою досягнення високих кінцевих результатів діяльності підприємства при якомога нижчих витратах.

Принцип участі означає залучення персоналу до стратегічного управління витратами, що на практиці дає змогу кожному працівникові брати участь у процесі реалізації прийнятих рішень щодо оптимізації витрат у діяльності підприємства. Дотримання цього принципу сприяє зниженню чи подоланню опору змінам, пов'язаним із стратегічним управлінням витратами, і підвищенню зацікавленості працівників у власній роботі та успіху підприємства.

Важливими складовими механізму стратегічного управління витратами є методи дослідження внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності підприємства, які передують прийняттю відповідних управлінських рішень, а також методи управління витратами. Економічна наука налічує велику кількість методів, які використовують відповідно до встановлених цілей і мети перспективної діяльності.

Для вибору методів дослідження середовища діяльності підприємства, доцільних для застосування у процесі стратегічного управління витратами підприємства, можна використовувати систему FAROUT. Ця система ґрунтується на тому, що результати стратегічного і конкурентного аналізу будуть обґрунтованими та матимуть цінність для прийняття рішень при наявності таких загальних характеристик [5, с. 46-50]:

– Future orientation (орієнтація на майбутнє) – методи аналізу інформації повинні бути зорієнтовані не на минуле чи теперішнє, а на майбутнє;

– Accuracy (точність) – результати аналізу мають характеризуватись високим ступенем точності, проте практично цього важко досягнути;

– Resource efficiency (ресурсна ефективність) – співвідношення отриманої інформації з витраченими на неї ресурсами повинно бути оптимальним;

– Objectivity (об'єктивність) – використання раціонального і систематичного підходів має забезпечити мінімізацію шкідливого суб'єктивного впливу аналітика;

– Usefulness (корисність) – результати дослідження повинні відповідати основним інформаційним потребам для прийняття управлінського рішення;

– Timeliness (своєчасність) – показує співвідношення між необхідною інформацією та часом, витраченим на її отримання, а також властивість інформації зберігати цінність у часі.

Для оцінювання методів аналізу за системою FAROUT у розрізі кожного з шести елементів запропоновано використовувати п'ятибальну шкалу, рівні якої представлені від низького (1) до високого (5) (табл. 1).

Таблиця 1

Шкала системи FAROUT

Спрямованість методу	Характеристика рейтингової шкали для оцінювання методів аналізу
Орієнтація на майбутнє	Бал 1 свідчить про те, що результат моделі має низький рівень орієнтації на майбутнє, тоді як 5 відображає те, що модель добре орієнтована на майбутнє
Точність	Бал 1 відображає низький рівень точності результатів моделі, враховуючи доступні джерела інформації. Бал 5 показує, що рівень точності значно зростає порівняно з вимогами, що ставляться до такої моделі
Ресурсна ефективність	Бал 1 означає, що певна модель потребує більшого обсягу необхідних ресурсів і, ймовірно, характеризується низьким рівнем дієвості. Бал 5 показує, що певний аналітичний метод є високоефективним щодо використання ресурсів і пропонує результати
Об'єктивність	Бал 1 означає, що визначений інструмент не був високоефективним, переважно внаслідок існування упередженості та різни думок. З іншого боку, бал 5 означає, що потенціал упередженості може бути мінімізовано
Корисність	Корисність певного інструменту ґрунтується на стратегічних результатах, які може забезпечити даний інструмент. Модель, оцінена в 5 балів, забезпечує високий рівень оцінюваного результату, а модель, оцінена в 1 бал, забезпечує низький рівень оцінюваного результату
Своєчасність	Бал 5 показує, що певна модель потребує мало часу для проведення аналізу порівняно з балом 1, котрий показує, що даний метод аналізу потребує дуже багато часу для його ефективного завершення.

Джерело [5, с. 49]

У системі FAROUT усі методи стратегічного та конкурентного аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності підприємства оцінено відповідно за усіма елементами. Найкращі методи аналізу повинні бути зорієнтованими на майбутнє, точними, ефективними щодо використаних ресурсів, об'єктивними, корисними та своєчасними. На практиці неможливо визначити досконалі методи аналізу діяльності підприємства в нестабільному конкурентному середовищі. Однак завдяки системі FAROUT відповідно до усіх її складових елементів можна визначити цільову спрямованість конкретного методу аналізу (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтингове оцінювання методів аналізу за системою FAROUT

Метод аналізу	Орієнтація на майбутнє	Точність	Ресурсна ефективність	Об'єктивність	Корисність	Своєчасність
Стратегічні аналітичні методи						
Бостонська матриця "ріст – питома вага в обігу ринку"	3	2	4	3	3	4
Матриця екрану бізнесу General Electric	2	3	3	3	3	4
Галузевий аналіз	3	3	4	3	4	3
Аналіз стратегічних груп	5	2	3	3	5	3
SWOT-аналіз	2	3	4	3	4	4
Аналіз вартісних ланцюгів	2	3	2	4	5	1
Методи конкурентного аналізу						
Аналіз "сліпих" зон	3	4	5	3	5	5
Конкурентний аналіз	4	4	1	5	5	2
Аналіз сегментації споживачів	2	3	2	3	5	1
Аналіз споживчої цінності	5	3	1	5	5	1
Аналіз функціональних можливостей і ресурсів	4	2	5	5	4	5
Оцінка індивідуальних характеристик конкурентів	4	2	5	3	5	2
Методи аналізу зовнішнього середовища						
Аналіз проблем	4	3	2	3	4	2
Аналіз загального оточуючого середовища	4	2	3	2	3	2
Аналіз сценарію	5	4	2	3	4	2
Аналіз посередників	2	2	3	1	3	3
Методи аналізу розвитку						
Аналіз кривої досвіду	3	1	3	3	4	3
Аналіз вектору росту	3	3	3	3	4	3
Патентний аналіз	5	4	2	4	5	1
Аналіз життєвого циклу продукту	2	2	3	3	3	4
Аналіз S-кривих	5	3	1	2	5	1
Методи фінансового аналізу						
Аналіз фінансових коефіцієнтів і показників	1	3	5	5	2	5
Програмування стратегічних фондів	5	3	3	3	4	2
Аналіз рівня сталого росту	4	4	5	4	4	5

Джерело: [5, с. 50]

Система FAROUT дає змогу оцінити доцільність застосування різних методів аналізу при прийнятті управлінських рішень відповідно до встановлених цілей. В процесі стратегічного управління витратами підприємства, на наш погляд, необхідно проводити галузевий аналіз, SWOT-аналіз, аналіз вартісних ланцюгів, аналіз фінансових коефіцієнтів і показників. Адже саме в комплексі ці методи дають змогу здійснювати дослідження стану внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності підприємства, за результатами якого можна приймати виважені стратегічні рішення стосовно управління витратами підприємства.

В управлінні витратами метод управління розглядають як сукупність прийнятих допускень, цілей і процедур, призначених для реалізації функцій управління витратами. Методи управління для кожного об'єкта управління є спеціальними й навіть специфічними, а іноді, як у випадку із витратами, унікальними [6]. Розмаїтість методів управління витратами зумовлює необхідність їхньої класифікації за певними ознаками. Зокрема для досягнення довготермінових цілей управління витратами Ю. С. Погорелов пропонує використовувати такі методи: таргет-костинг, бенчмаркінг витрат, LCC-аналіз та метод VCC [4]. Таргет-костинг дозволяє забезпечити цільову собівартість на стадії планування продукції, зокрема на основі заданої ціни реалізації виробу й бажаної величини прибутку здійснюють встановлення цільової собівартості, що надалі має бути досягнуто зусиллями всіх служб підприємства. Бенчмаркінг витрат припускає порівняння стану управління витратами на підприємстві з підприємствами-лідерами з метою подальшого прийняття рішень у сфері управління витратами. LCC-аналіз (Life Cycle Cost) ґрунтується на тому, що витрати визначають на виробництво і продаж конкретного продукту протягом усього його життєвого циклу й надалі порівнюють з відповідними доходами. Метод VCC (Value Cost Chain) розглядає ланцюжок споживчої вартості, а також передбачає аналіз витрат, які перебувають поза сферою прямого впливу підприємства [6].

Механізм стратегічного управління витратами підприємства не може функціонувати без засобів його забезпечення, до яких слід віднести фінансові, матеріальні, інформаційні та трудові ресурси. Залучення додаткових фінансових ресурсів є обов'язковим для організації стратегічного управління витратами та повинно бути економічно обґрунтовано ще до початку практичної реалізації механізму на підприємстві. Потреба у матеріальних ресурсах обумовлена придбанням необхідного обладнання, технічних засобів, програмного забезпечення тощо. Інформаційні ресурси в умовах динамічного конкурентного середовища є надзвичайно цінними і потребують не лише технічних засобів для їхнього пошуку та захисту, а й кваліфікованого персоналу для збору, обробки і раціонального використання. Ефективність механізму значною мірою залежить від трудових ресурсів, які є на підприємстві. Наявність висококваліфікованих працівників і професійно підготовленого управлінського персоналу, позитивно мотивованого до впровадження стратегічного управління витратами на підприємстві, сприятиме успішній реалізації механізму стратегічного управління витратами та досягненню встановлених цілей.

Висновки з проведеного дослідження. Механізм стратегічного управління витратами підприємства є сукупністю елементів, які сприяють прийняттю управлінських рішень, оснований на раціональному розрахунку величини витрат. Дотримання у процесі стратегічного управління витратами відповідних принципів, вибір і використання раціональних методів дослідження та управління витратами згідно з встановленими цілями, а також наявність необхідних засобів забезпечення є важливими умовами ефективною практичною реалізацією механізму стратегічного управління витратами. Лише у результаті злагодженої взаємодії усіх складових елементів можна досягнути успішного запровадження цього механізму та підвищення конкурентоспроможності підприємства у довготерміновій перспективі.

Література

1. Адаменко Т. М. Особливості стратегічного управління затратами підприємства / Т. М. Адаменко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2011. – № 23(II). – С. 100-106.
2. Економіка підприємства: підручник / За ред. А. В. Шегди. – К. : Знання, 2006. – 614 с.
3. Костецька Н. І. Стратегічне управління витратами як засіб забезпечення конкурентоспроможності підприємства / Костецька Н. І., Хопчан М. І. // Інноваційна економіка. – 2012. – № 5(31). – С. 81-86.
4. Погорелов Ю. С. Вибір і обґрунтування методів управління затратами підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / Ю. С. Погорелов. – Донецьк, 2006. – 20 с.
5. Фляйшер К. Стратегический и конкурентный анализ. Методы и средства конкурентного анализа в бизнесе / К. Фляйшер, Б. Бенсуссан. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. – 541 с.
6. Христенко Л. М. Підходи до визначення сутності стратегічного управління затратами підприємства [Електронний ресурс] / Л. М. Христенко, Т. М. Адаменко. – Режим доступу: http://vuzlib.com.ua/articles/book/34894-P%D1%96dkhodi_do_viznachennja_sutn/1.html
7. Шанк Дж. Стратегическое управление затратами. Новые методы увеличения конкурентоспособности / Дж. Шанк, В. Говиндараджан; пер. с англ. – СПб. : ЗАО "Бизнес Микро", 1999. – 288 с.
8. Шульга В. М. Механізм стратегічного управління витратами підприємства в конкурентному середовищі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами" / В. М. Шульга. – К., 2008. – 20 с.

References

1. Adamenko, T.M. (2011), Characteristics of strategic costs management of an enterprise, *Economy. Management. Entrepreneurship*, no. 23 (II), pp. 100-106.
2. Shehda, A.V. (2006), *Ekonomika pidprijemstva* [Enterprise economy], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 614 p.
3. Kostetska, N.I. and Khopchan, M. I. (2012), Strategic cost management as resource of enterprise competitiveness, *Innovative Economy*, no. 5(31), pp. 81-86.
4. Pogorelov, Yu.S. (2006), "Choice and grounding of methods for enterprise costs management", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Institute of Industrial Economics, Donetsk, Ukraine, 20 p.
5. Fleisher, Craig S. and Bensoussan, Babette E. (2005), *Strategicheskii i konkurentnyye analiz. Metody i sredstva konkurentnogo analiza v biznese* [Strategic and Competitive Analysis. Methods and Techniques for Analyzing Business Competition], Moscow, Russia, 541 p.
6. Khrystenko, L.M. and Adamenko, T.M. "Approaches to definition the essence of strategic cost management of an enterprise", available at: http://vuzlib.com.ua/articles/book/34894-P%D1%96dkhodi_do_viznachennja_sutn/1.html (access date May 30, 2017).
7. Shank, John K. and Govindarajan, Vijay (1999), *Strategicheskoye upravleniye zatratami. Novyye metody uvelicheniye konkurentosposobnosti* [Strategic Cost Management: The New Tool for Competitive Advantage], Translated, ZAO "Business Micro", St.-Peterburg, Russia, 288 p.
8. Shulga, V.M. (2008), "The mechanism of strategic costs management of the enterprise in the competitive environment", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine, 20 p.

Рецензент : д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету В.І. Гринчуцький

УДК 338: 620.92

Завербний А.С.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
зовнішньоекономічної та митної діяльності
Національний університет «Львівська політехніка»

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Zaverbny A.S.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the
department of foreign economic and customs activities
Lviv Polytechnic National University

FACTORS OF INFLUENCE ON FORMING ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT STRATEGY OF ENERGY ENTERPRISES

Постановка проблеми. Прийняттям Енергетичної стратегії 2030 р. [1] Україна зобов'язала всіх учасників енергетичного ринку адаптувати європейські методичні підходи до розроблення документів стратегічного управління та планування господарської діяльності з метою підвищення їх конкурентоспроможності на узгодженості пріоритетів державної політики у сфері енергетики. У цих умовах енергорозподільчі підприємства отримали виклик як один з ключових елементів енергетичної системи країни. Проблеми пріоритетності стратегій організаційного розвитку енергетичних підприємств пов'язані не лише з обмеженістю фінансових ресурсів, що необхідні для їх реалізації, але й низьким рівнем прогнозної результативності аналітико-статистичних показників сфер функціонування енергетичної інфраструктури. Тому використання методів стохастичного аналізу, що враховують специфіку функціонування розподільчої інфраструктури державного та приватного секторів господарювання, дало б змогу ідентифікувати кореляційні залежності від поєднання рівних факторів зовнішнього впливу та сформувані сценарії розвитку енергетичних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування стратегій на енергетичних підприємствах є предметом досліджень таких науковців, як О.М. Суходолі [2], В.О. Баранніка [3], Н.І. Воропай [4], Р.З. Подольця, О.А. Дячука, М.Г. Чепелева [5-7], Б.С. Серебреннікова [8] та ін. Водночас вимоги до управління енергетичними підприємствами змінюються через зміну видів генерації, геополітичну нестабільність, підвищення екологічних вимог, політику енергозбереження. Це вимагає зміну підходів до формування сценаріїв розвитку учасників енергетичного ринку, які враховували їх динамічний характер та зменшення горизонту їх прогнозної результативності. Питання комплексного аналітико-статистичного дослідження всіх факторів впливу на формування стратегії організаційного розвитку енергетичних підприємств є складним завданням, оскільки поєднує як питання економічної безпеки підприємств енергетики, так і енергетичної безпеки країни, що і становить актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінювання рівня прогнозної результативності основних показників розвитку розподільчої інфраструктури енергетичних підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування стратегії організаційного розвитку енергетичних підприємств є складним динамічним процесом. Фактори зовнішнього середовища впливають передусім на якість прогнозів розвитку енергетичних підприємств. Зовнішнє середовище складається з таких груп факторів, як ресурсне забезпечення, політичне становище, науково-технічний прогрес, інфраструктурне забезпечення, соціальні фактори та економіко-екологічне становище. Високий рівень прогнозованості факторів зовнішнього середовища уможливорює реалізацію агресивної стратегії організаційного розвитку, що є індикатором високої інвестиційної привабливості енергетичного підприємства на міжнародних енергетичних ринках, і позитивно впливає на сталість економічної [9, с. 65] та енергетичної безпеки країни загалом.

Виконання вимог третього та підписання четвертого Енергетичних пакетів передбачає інтеграцію української енергетичної системи в європейську за рахунок приєднання розподільчих мереж технологіями Smart Grid. Експорт та імпорт електроенергії як кінцевого продукту більшості енергетичних підприємств України здійснюється через розподільчі потужності, що належать державним енергетичним компаніям та приватним фінансово-промисловим групам. Екстенсивний тип розвитку розподільчих мереж ідентифікує низький рівень інвестиційної привабливості для виходу європейських енергетичних операторів на український енергетичний ринок, що у поєднанні із відсутністю досвіду функціонування в умовах відкритого міждержавного енергетичного ринку дестабілізує узгоджені програми реконструкції, технічного переоснащення та нового будівництва об'єктів електроенергетики. Формування стратегії організаційного розвитку енергетичних підприємств повинно ґрунтуватися на об'єктивних даних щодо розвитку основних факторів впливу, які мають різну валентність відповідно до прогнозних векторів розвитку.

Ідентифікацію валентності розподільчої інфраструктури доцільно провести на двох рівнях: перший рівень – встановлення прогнозованості показників енергетичного споживання в Україні за основними статистичними показниками, це уможливить виявити загальні тенденції розвитку енергосектору, оскільки обсяги енергоспоживання відбуваються через розподільчу інфраструктуру. Гіпотеза щодо виділеного нами першого рівня аналітико-статистичного дослідження: високий рівень прогнозної результативності енергоспоживання за секторальною спеціалізацією є індикатором розвитку енергетичної інфраструктури в контексті підвищення конкурентоспроможності як окремих суб'єктів енергоринку, так і економіки країни загалом. Другий рівень – техніко-економічні показники функціонування розподільчих мереж: електричні навантаження за днями режимних замірів, витрати електроенергії на її передачу, надійність роботи електромереж, виконання інвестиційних програм та ремонтних проектів. Гіпотеза: прогнозованість другого рівня дослідження вказує на дисбаланси у політиці розвитку державних, приватних підприємств, територіальних громад та імплементації вимог Четвертого Енергетичного пакету у частині підключення роздрібного споживача/постачальника до мереж та створення конкурентних умов щодо продажу згенерованої електроенергії енергопостачальним компаніям.

Динаміка енергоспоживання за секторальною класифікацією з 2011 р. по 2016 р. має спадний тренд (рис. 1), разом з цим прогнозованість за споживачами електроенергії є високою (коефіцієнт детермінації знаходиться в межах $R^2 = 0,4681 - 0,9004$), що відповідає середньому та високому рівню прогнозної результативності сценаріїв розвитку.

Так, споживання електроенергії (брутто) $y = -1363,8x^2 + 3385,9x + 156710$ з коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,9004$ та споживання електроенергії (нетто) $y = -1387,3x^2 + 5497,2x + 132220$, $R^2 = 0,8415$ є прогнозованими показниками. Енергоспоживання у промисловості – $y = -542,32x^2 + 185,25x + 66389$, $R^2 = 0,879$ ідентифікує високу інвестиційну привабливість у розвиток трансформаторних підстанцій промислового призначення. Такого ж рівня прогнозованість енергоспоживання у секторі транспорту – $y = 345,55x^2 - 2939,7x + 12196$, $R^2 = 0,8924$, що відповідно має високий потенціал розвитку електротранспорту міського та міжміського призначення з розвинутою мережею ліній електропередач та підстанцій. Енергоспоживання населенням є інвестиційно привабливим сектором: $y = -508,84x^2 + 3854,2x + 30804$, $R^2 = 0,8819$, оскільки є прогнозним показником і водночас перетинається з політикою енергоефективності та зеленої генерації. Показниками з середнім рівнем

прогнозованості є інші непромислові споживачі – $y = -1034,2x^2 + 6776,7x + 1543$, $R^2 = 0,5672$; комунально-побутові споживачі $y = 293,95x^2 - 2198,4x + 17950$, $R^2 = 0,4901$ та сільгоспспоживачі $y = -1,0893x^2 + 56,054x + 3152$, $R^2 = 0,4681$.

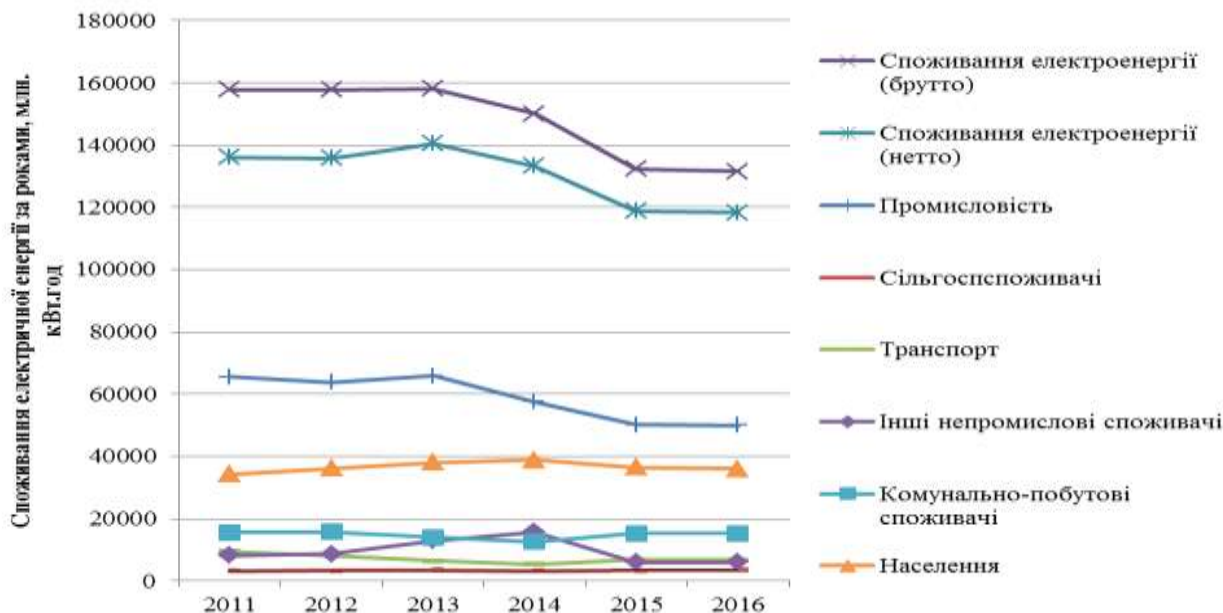

Рис. 1. Динаміка споживання електроенергії в Україні

Джерело: складено автором на основі даних [10; 11]

Загалом, оцінювання рівня енергоспоживання за секторальною класифікацією ідентифікувало високу прогнозу результативність енергоспоживання, що є якісною основою при формуванні довгострокових сценаріїв розвитку енергетичних підприємств.

Динаміка енергоспоживання за підприємствами енергетики в динаміці з 2011 р. по 2015 р. є основою для проведення регресійного аналізу з ціллю визначення рівня прогнозу результативності підприємств енергетичного сектору (табл. 1). Побудова рейтингу енергопостачальних підприємств за прогнозованістю енергоспоживання необхідна для відповідності мережевому кодексу про оперативне і календарне планування ENTSO-E, вимогам якого Україна зобов'язана відповідати за умовами Третього Енергетичного пакету. Урахування даного показника в довгостроковому плані розвитку підприємств енергетики забезпечить підготовку належних прогнозів балансової надійності мережних систем та підтримає рівновагу всіх стейхолдерів енергетичного ринку України та Європейського Союзу.

Таблиця 1

Рейтинг енергетичних підприємств за прогнозованістю показника енергоспоживання 2011-2015 рр.

№	Енергетичне підприємство	№	Енергетичне підприємство
1	ВАТ «Запоріжжяобленерго»	15	ДП «Регіональні електричні мережі»
2	ВАТ «Тернопільобленерго»	16	ПАТ «Київенерго»
3	АК «Харківобленерго»	17	ПАТ «Миколаївобленерго»
4	ПАТ «Волиньобленерго»	18	ПАТ «Київобленерго»
5	ПАТ «Прикарпаттяобленерго»	19	ПАТ «Полтаваобленерго»
6	ПАТ «ДТЕК Донецькобленерго»	20	ПАТ «ДТЕК «ПЕМ-Енерговугілля»
7	ПАТ "ЕК «Чернівціобленерго»	21	ПАТ «Хмельницькобленерго»
8	ПАТ «Чернігівобленерго»	22	ПАТ «Черкасиобленерго»
9	ПАТ «Львівобленерго»	23	ТОВ «Луганське енергетичне об'єднання»
10	ПАТ «Сумиобленерго»	24	ПАТ «ДТЕК Дніпрообленерго»
11	ТОВ ДТЕК «Високовольтні мережі»	25	ПАТ «Вінницяобленерго»
12	ПАТ «ЕК Житомиробленерго»	26	ПАТ «Кіровоградобленерго»
13	ПАТ «Закарпаттяобленерго»	27	ПАТ «Херсонобленерго»
14	ПАТ «Рівнеобленерго»	28	ПАТ «Одесаобленерго»

Джерело: згруповано автором на основі власних розрахунків

Непрогнозованим є енергоспоживання ПАТ «Кіровоградобленерго», ПАТ «Херсонобленерго» та ПАТ «Одесаобленерго» з відповідними коефіцієнтами варіації 0,5531; 0,5529 та 0,4478 (рис. 2). Критичний рівень прогнозованості має ПАТ «Вінницяобленерго» $R^2 = 0,6035$, який засвідчує про стохастичну невизначеність при формуванні сценаріїв розвитку підприємства, що характеризується надмірністю проміжних розрахунків при ранжуванні стратегій організаційного розвитку енергопідприємства.

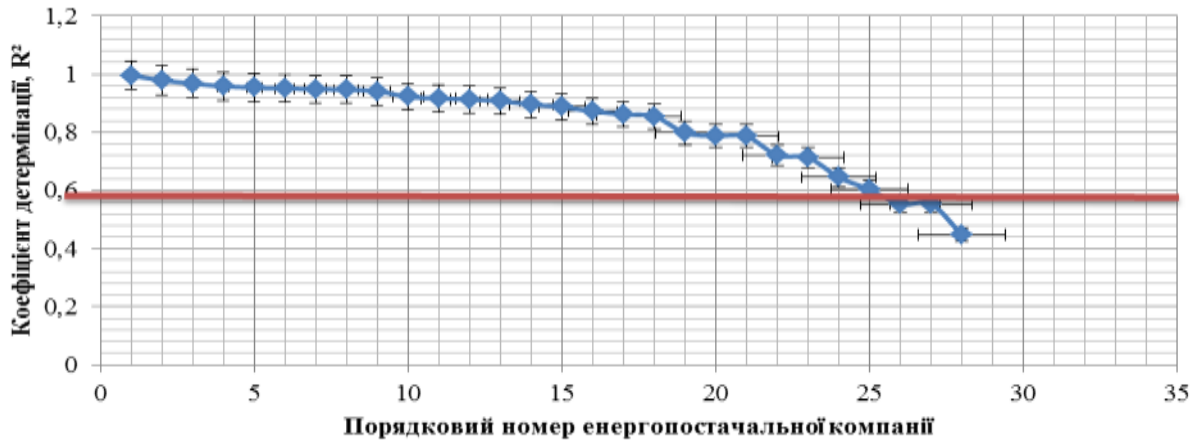

Рис. 2. Рівень прогнозної результативності підприємств енергетики за показником споживання електричної енергії

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних [12, с. 8]

Отже, перевірка першої гіпотези щодо високого рівня інвестиційної привабливості мережевої інфраструктури енергосистеми України є можливою, оскільки більшість проаналізованих статистичних показників (із урахуванням відносної похибки вимірювання рисунок 2) є прогнозованими. Зазначені статистичні дані доцільно використовувати при складанні плану генерації та постачання електроенергії кінцевим споживачам енергетичного ринку.

Техніко-економічні показники другого рівня аналітико-статистичного дослідження факторів зовнішнього середовища впливу на енергетичні підприємства є індикаторами організаційного розвитку суб'єктів енергоринку. Виділення бізнес-сегменту «розподільчі мережі» є перспективним напрямом розвитку енергетичних підприємств. Визначимо рівень прогнозованості виділених нами показників даного рівня.

Електричні навантаження за днями режимних замірів за мінімального навантаження є прогнозованими за 19 енергетичними підприємствами, а максимального за 20 відповідно (рис. 3). Проте, ідентифіковано значні розриви між рівнем прогнозованості максимального/мінімального електричного навантаження у 16 енергетичних підприємствах, що є негативним фактором впливу на формування збалансованих сценаріїв розвитку. Підприємства 27, 28 характеризуються непрогнозованістю, що водночас унеможлиблює прогнозування експорту електроенергії з південних областей України.

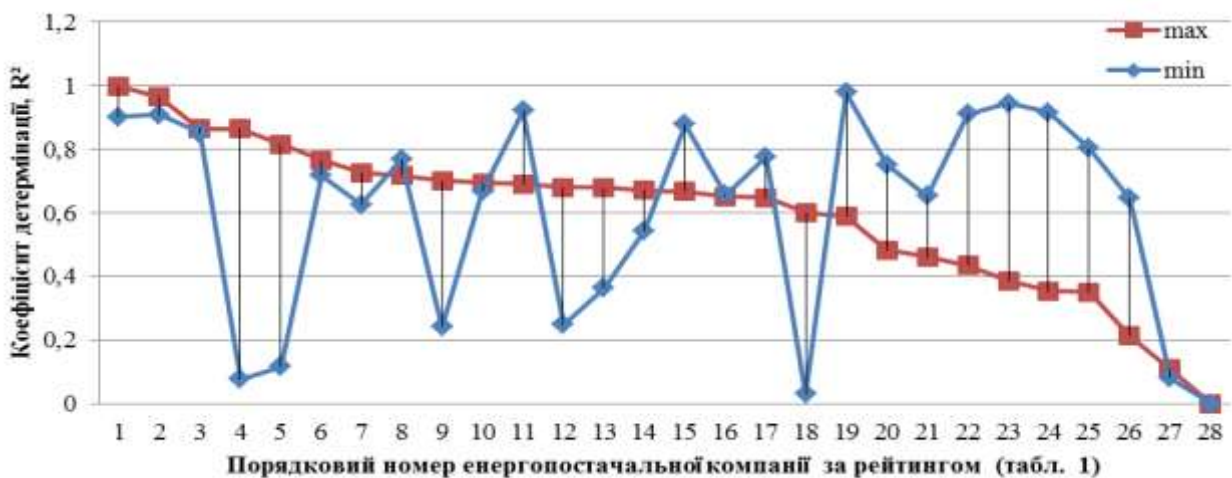

Рис. 3. Рівень прогнозованості електричних навантажень режимні дні

Джерело: розраховано автором на основі даних [12, с. 9-10]

Витрати електричної енергії на її передачу є прогнозованим показником для переважної кількості сформованої вибірки енергопостачальних компаній (рис. 4). ПАТ «Черкасиобленерго» є непрогнозованим витрати. Загалом, енергопостачальні компанії для зменшення витрат електричної енергії при її передачі формують програми технічного переоснащення та реконструкції електромереж.

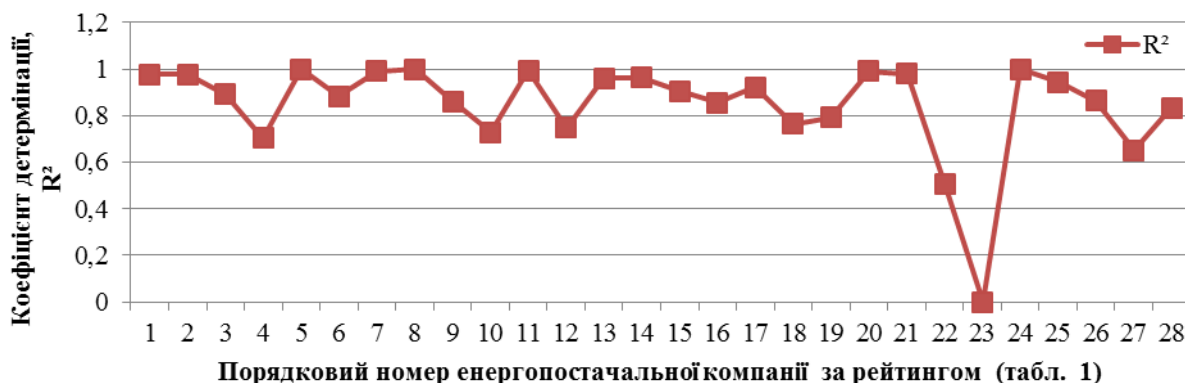

Рис. 4. Рівень прогнозованості витрат на передачу електроенергії

Джерело: розраховано автором на основі даних [12, с. 12-14]

Отже, аналіз техніко-економічних показників розвитку підприємств енергетичного сектора уможливив підтвердження другої гіпотези щодо забезпечення високого рівня прогнозованості показників другого рівня і є основою виконання директив 2009/72/ЄС, 2009/73/ЄС, 2010/30/ЄС, 2012/27/ЄС, 2009/28/ЄС, 2010/75/ЄС та інших [13; 14].

Ефективність реалізації стратегій організаційного розвитку енергетичних підприємств у частині розподільних мереж вимірюватиметься такими результатами:

- покращення надійності електропостачання споживачів;
- покращення соціально-економічного добробуту населення;
- зменшення витрат електричної енергії;
- підтримка інтеграції ВДЕ;
- збільшення запасу експлуатаційної безпеки мереж [12, с. 100].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують значимість прогнозованості основних показників розвитку розподільчої інфраструктури як базису при формуванні стратегії організаційного розвитку енергетичних підприємств України. Ідентифікація рівня прогнозованості показників організаційного розвитку на основі двох рівнів ієрархії енергетичної системи у відношенні до розподільчої інфраструктури уможливорює виявлення секторальних проблем, що здійснюватимуть вплив на діяльність енергетичних підприємств у майбутньому: невідповідність програм регіонального розвитку темпам як міжнародного, так і національного розвитку економіки у сфері енергетики не дає змоги сформувати оптимізований пакет стратегічних альтернатив. Стратегічні альтернативи як сценарії розвитку певних сфер діяльності енергетичного підприємства у кінцевому рахунку формують загальну (корпоративну) стратегію, ефективність реалізації якої певним чином знаходиться в кореляційній залежності від похибки проміжних розрахунків на етапі прогнозування показників техніко-економічного рівнів розвитку розподільчих мереж. Відсутність тренду більшості показників другого рівня є індикатором недосконалості конфігурації схеми мережі. Враховуючи інтеграційні процеси української енергетичної системи в європейську та підготовку до підписання угоди щодо включення до ENTSO-E у червні 2017 р., перед учасниками енергетичного ринку України виникла необхідність оптимізації управління перетоками електроенергії різних джерел генерації, що можлива через інтеграцію в систему управління інтелектуальних технологій Smart Grid.

У рамках проведеного дослідження встановлено, що розробка аналітичного інструментарію щодо відбору якісних та кількісних показників організаційного розвитку енергетичних підприємств при формуванні стратегії учасників енергетичного ринку є недостатньо вивченими і потребують подальших досліджень.

Література

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. Схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>

2. Суходоля О.М. Захист енергетичної інфраструктури: аналіз української законодавчої бази. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О.М. Суходоля. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1568/>

3. Бараннік В.О. Екологічна складова енергетичної безпеки: нові глобальні вимоги та завдання для України / В.О. Бараннік // Національна безпека. – 2016. – № 37. – С. 1–18.
4. Воропай Н.И. Интеллектуальные электроэнергетические системы: концепция, состояние, перспективы / Н.И. Воропай // Автоматизация и ИТ в энергетике. – 2011. – № 3(20). – С. 11–16.
5. Diachuk O., Podolets R., Chepeliev M. // *Economic Cybernetics*. – 2014. – №. 1-3 (85-87). – С. 37-49.
6. Подолець Р.З. Стратегічне планування у паливно-енергетичному комплексі на базі моделі "TIMES-Україна": наук. доп. / Р.З. Подолець, О.А. Дячук; НАН України; Ін-т екон.та прогнозув. – К., 2011. – 150 с.
7. Дячук О. Практичне використання MARKAL/TIMES моделей для моделювання, прогнозування та аналізу розвитку енергетичних систем / О. Дячук // Економічний аналіз. – 2013. – №. 12 (1). – С. 98-103.
8. Серебренніков Б.С. Моделювання сценаріїв довгострокового розвитку генеруючих потужностей Об'єднаної енергетичної системи України з урахуванням надійності її функціонування / Серебренніков Б.С., Подолець Р.З., Дячук О.А. // Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2015: кол. моногр. / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси, 2015. – С. 411–423.
9. Стельмашук А.М. Фінансовий стан - основа економічної безпеки підприємства / А.М. Стельмашук // Інноваційна економіка. – 2012. – № 10. – С. 61-65.
10. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://mpe.kmu.gov.ua>
11. Аналіз споживання електричної енергії в Україні за 2016 рік (без урахування АР Крим, м. Севастополя та територій Донецької і Луганської областей, непідконтрольних українській владі) / ДЕРЖЕНЕРГОНАГЛЯД // [Електронний ресурс], 2016. – Режим доступу: <https://den.energy.gov.ua/main-active/rezhimi-spozhyvannya-elektrichnoji-energiji/666-analiz-spozhyvannia-elektrychnoi-enerhii-v-ukraini-za-2016-rik-bez-urakhuvannia-ar-krym-m-sevastopolia-ta-terytorii-donetskoi-i-luhanskoi-oblastei-nepidkontrolnykh-ukrainskii-vladi>
12. План розвитку розподільних електричних мереж на 2016- 2025 роки, розроблений у контексті заходів щодо реалізації положень Закону України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України» / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. – 2015 р. – Т.1. – 67 с.
13. Дослідження ринку електроенергії в Україні: реалії та перспективи / ГО «Публічний аудит»: Суб'єкти природніх монополій України. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/doslidzennya-runky-elektroenergii-v-ukraini-realii-ta-perspektyvy/>
14. Основні положення енергетичних стратегій та програм Європейського Союзу щодо розвитку енергетичної сфери в умовах формування загальноєвропейського ринку електроенергії / МІНЕНЕРГОВУГІЛЛЯ УКРАЇНИ, відокремлений підрозділ «НАУКОВО-ПРОЕКТНИЙ ЦЕНТР РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ» ДП «НЕК «УКРЕНЕРГО» (НПЦР ОЕС України) // НПЦР, Київ, № 05/2017, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/2.-Energetychni-Strategiyi-YES.pdf>

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "Energy strategy of Ukraine for the period until 2030", Approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 24, 2013 № 1071, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13> access date May 25, 2017)
2. Sukhodolyia, O.M. (2016), "Protecting Energy Infrastructure: An Analysis of the Ukrainian Legislative Framework", *Analitychna zapyska*, available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1568/> (access date May 25, 2017).
3. Barannik, V.O. (2016), "Environmental component of energy security: new global requirements and challenges for Ukraine", *Natsionalna bezpeka*, no. 37, pp. 1–18.
4. Voropay, N.I. (2011), "Intelligent Electric Power Systems: Concept, Condition, Prospects", *Avtomatizatsiya i IT v energetike*, no. 3(20), pp. 11–16.
5. Diachuk, O., Podolets, R. and Chepeliev, M. (2014). "An integrated approach to ukrainian energy system development modelling", *Economic Cybernetics*, no.1-3 (85-87), pp. 37-49.
6. Podolets, R.Z. and Diachuk, O. (2011), *Strategichne planuvannya u palyvno-enerhetychnomu kompleksi na bazi modeli "TIMES-Ukraina"* [Strategic planning in fuel and energy complex based on the model "TIMES-Ukraine"], nauk. dop., In-t ekonomiky ta prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine, 150 p.
7. Diachuk, O. (2013), "Practical use of MARKAL/TIMES models for modeling, forecasting and analysis of energy systems development", *Ekonomichniy analiz*, no. 12 (1), pp. 98-103.
8. Serebrennikov, B.S., Podolets, R.Z. and Diachuk, O. (2015), *Modeliuvannia scenariiv dovhostrokovoho rozvytku heneruiuchykh potuzhnopei Obiednanoi enerhetychnoi systemy Ukrainy z urakhuvanniam nadiinosti yii funktsionuvannia* [Modeling scenarios of long-term development of generating

capacities of the United Energy System of Ukraine taking into account the reliability of its functioning], *Stalyi rozvytok – XXI stolittia: upravlinnia, texnologii, modeli. Dyskusii 2015. kol. monogr. za nauk. red. prof. Khlobystova Ye.V., Cherkasy, Ukraine, pp. 411–423.*

9. Stelmashshuk, A.M. (2012), "Financial condition - the basis of economic security of the enterprise", *Innovatsiina ekonomika*, no. 10, pp. 61-65.

10. Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine, available at: <http://mpe.kmu.gov.ua> (access date May 25, 2017).

11. State Inspector of Ukraine for Energy Supervision (2016), "Analysis of electricity consumption in Ukraine for 2016 (excluding Crimea, Sevastopol and the Donetsk and Luhansk oblasts, which are not controlled by the Ukrainian authorities)", available at: <https://den.energy.gov.ua/main-active/rezhimi-spozhyvannya-elektrichnoji-energiji/666-analiz-spozhyvannya-elektrychnoi-enerhii-v-ukraini-za-2016-rik-bez-urakhuvannia-ar-krym-m-sevastopolia-ta-terytorii-donetskoi-i-luhanskoi-oblastei-nepidkontrolnykh-ukrainskii-vladi> (access date May 25, 2017).

12. Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine (2015), The plan for the development of distributive electric networks for 2016-2025 is developed in the context of measures to implement the provisions of the Law of Ukraine "On the principles of functioning of the Ukrainian electricity market", vol.1, 67 p.

13. NGO "Public Audit" (2015), Electricity Market Research in Ukraine: Realities and Prospects, available at: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/doslidgennya-runky-elektroenergii-v-ukraini-realii-ta-perspektyvy/> (access date May 5, 2017).

14. Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine (2017), "The main provisions of the energy strategies and programs of the European Union on the development of the energy sector in the context of the creation of a pan-European electricity market", available at: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2017/05/2.-Energetychni-Strategiyi-YES.pdf> (access date May 25, 2017).

*Рецензент : д.е.н., професор Національного університету
«Львівська політехніка» О.Є. Кузьмін*

УДК 330.341.424:631.11(091)

**Волощук Ю.О.,
канд. екон. наук, доцент кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільський державний аграрно-технічний університет**

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Voloshchuk Yu.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department
of economics, business, trade and exchange activities,
State Agrarian and Engineering University in Podilla**

THE MAIN AREAS OF NEO-INDUSTRIALIZATION FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Українська економіка в останні роки проходила трансформаційні зміни різного характеру, в основному всі вони мали негативні наслідки для всіх галузей економіки і для аграрно-промислової сфери зокрема. В економіці країни відбувалась протягом десятків років масштабна деградація структури з збільшенням ваги ресурсо- та матеріаломістких виробництв та зменшення частки інвестиційно-прибавливих галузей та підгалузей [1, с. 7].

Тож важливим є формулювання напрямів виходу сільського господарства з кризової ситуації з огляду на перспективні напрями розвитку промисловості на основі застосування ідей неоіндустріалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські дослідники визначають важливість впровадження інновацій, нововведень, зростання конкурентоспроможності, накопичення ресурсів стратегічного та інноваційного характеру і окреслюють це поняттям розвитку, що проходить через зміни задля всеохоплюючого врахування потреб сучасного та майбутнього поколінь. Вказаними

питаннями займаються науковці: В. Геєць, С. Дорогунцов, Л. Шинкарук, Т. Клебанова, М. Малік, С. Ілляшенко, В. Беседін, І. Малий, Б. Данилишин, І. Лук'яненко, В. Вітлінський, В. Міщенко, В. Іванишин та інші.

На інтеграційні перспективи та основні напрями розвитку економіки України з огляду на неоіндустріальний вектор розвитку спираються в своїх роботах вчені О. Амоша, В. Ляшенко, Є. Котов, М. Чумаченко, В. Вишневський, В. Геєць тощо.

Проте, беручи до уваги досить ґрунтовний аналіз сутності неоіндустріалізації, мають місце і нерозглянуті аспекти. Потребують уточнення питання ефективного розвитку аграрних підприємств в умовах процесу переходу національної економіки на нову парадигму розвитку в суспільстві.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень щодо визначення проблем аграрного виробництва з огляду на процеси неоіндустріалізації економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи процеси, які ми можемо спостерігати в економіці країни, варто окреслити пріоритетні напрями інноваційного розвитку аграрних підприємств. В світі, особливо в країнах, що будують свій розвиток на новітніх технологіях спостерігається перехід до біотехнологій. Тож необхідність розвитку біотехнологічного сектора є актуальним питанням для України, і вирішення його забезпечить зростання рівня інноваційності сільськогосподарського виробництва.

Велика кількість авторів звертають увагу в дослідженнях на питання індустріалізації в усіх його проявах. Родоначальником концепції «індустріального суспільства» є американський економіст П. Дракер, який ще в 40-х роках опублікував кілька праць з цієї проблеми: «Майбутнє індустріальної людини» (1942), «Нове суспільство. Анатомія індустріального ладу» (1949) та ін. Народження «індустріальної системи» він відносить до ХХ ст. В її основі є великі підприємства й корпорації, що здійснюють масове виробництво. Саме така система і передуює виникненню і розбудові «індустріального суспільства». В своїх працях Дракер виділяє два різновиди «індустріального суспільства»: капіталістичне — вільне й соціалістичне — рабське.

Надалі розробкою вказаної теорії «індустріального суспільства» займалися американський соціолог і економіст В. Ростоу, а також французькі соціологи Ж. Еллюль і Р. Арон 60-х рр. ХХ ст. [2].

Раймон Арон визначає індустріальне суспільство як таке, де переважає велика промисловість та існує технологічний поділ праці. А Жак Еллюль розробив концепцію «технологічного суспільства», основу якого становить техніка, що панує над суспільством і людиною. Вона не підвладна людині та розвивається за своїми законами і є незалежною щодо економіки та щодо політики.

Проте саме термін «нова індустріалізація» був сформований Дж. К. Гелбрейтом у праці «Нове індустріальне суспільство» (1967).

Суттєву вагу цим проблемам додала робота під назвою «Нова промислова революція: споживачі, глобалізація, кінець масового виробництва» американця П. Марша, що побачила світ у 2012 р. [3].

Сучасна кризова ситуація, яку ми спостерігаємо на прикладі провідних країн світу значним чином зумовлена змінами технологічного устрою та вичерпуванням потенціальних можливостей старого технологічного ланцюга. Капітал переміщується до виробництв на основі нових технологічних процесів і переваги мають країни, які швидше за інших зреагували на зміни в технологіях та стали на шлях скорочення виробництва традиційних товарів. Такі процеси супроводжуються різкими змінами економічних та геополітичних, а також соціальних укладів.

На сьогодні ідея нової промислової революції, або навіть неоіндустріалізації в Україні сприймається досить стримано в усіх сферах економіки, особливо в аграрному виробництві. Така реакція спричинена значним ступенем зношеності основних засобів (до 70% в середньому по всіх видах економічної діяльності) та відповідно їх низькій ефективності. Тобто відсутня технологічна основа для виходу на новий рівень розвитку технологічного укладу, а низька конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках не дає і економічного підґрунтя для цього.

З огляду на це, необхідно розглянути поняття «деіндустріалізація».

Деіндустріалізація:

а) істотне зниження ролі обробної промисловості в господарстві країни, внаслідок чого промисловість стає неконкурентоспроможною (властива для економіки України 90-х ХХ ст.);

б) докорінна зміна у співвідношенні сфер матеріального і нематеріального виробництва внаслідок глибокої структурної перебудови в економіці, що зумовлює домінування сфери послуг або фінансово-кредитної сфери;

с) процес перетворення індустріально розвинених країн в аграрно-індустріальні або аграрні через деградацію економічної системи [4].

Британський вчений А. Каїрнкрос розглядає термін «деіндустріалізація» — як процес зворотній до індустріалізації. Він зазначає, що часто для деіндустріалізації характерним є послідовне зниження обсягів промислового виробництва, яке не пов'язане з кризами в економіці [5].

Досить часто наслідками таких процесів стають суттєве зниження експорту, зростання дефіциту торговельного балансу, а також зниження рівня зайнятості. Для зниження негативного впливу наслідків процесу деіндустріалізації деякі країни переорієнтовують власне виробництво зі сфери випуску товарів в сторону надання послуг, відповідно збільшуються обсяги імпорту та такі країни стають більш залежними від постачання товарів з-за кордону. І саме тут і виникає термін «постіндустріалізм», - тобто, на думку вчених, це стан, який супроводжується скороченням частки промислового виробництва з одночасним зростанням рівня питомої ваги сфери послуг у валовому внутрішньому продукті країни.

На сьогодні можна констатувати щорічне скорочення обсягів виробництва в основних галузях економіки України. Питома вага промисловості у ВВП країни щорічно знижується, це відбувається на тлі скорочення рівня зайнятості в реальному секторі економіки, а також зменшення питомої ваги переробних, виробничих галузей та зростання частки видобувних. Тобто, ми спостерігаємо досить відчутний вплив деіндустріальних тенденцій на економіку країни, що не є позитивним моментом і призводить до значної залежності країни від зовнішніх ринків сировини.

Для кардинального реформування національної індустрії вчені-економісти пропонують шляхи вирішення, що базуються на понятті «реіндустріалізація».

Є. Примаков вважає, що ідея реіндустріалізації має бути реалізована шляхом формування нової «дорожньої карти» промислової політики на основі використання високих передових техніко-технологічних досягнень світу [6].

Є. Котов прийшов у своїх дослідженнях до аналогічного висновку, він зауважує: «Реіндустріалізація одночасно вирішує ряд взаємозалежних завдань: модернізацію виробничих потужностей, втрачених або застарілих в процесі деіндустріалізації; реалізацію проектів інноваційної індустріалізації; здійснення переходу на стадію нового індустріального розвитку з урахуванням майбутніх технологічних викликів» [7].

Останнім часом можна спостерігати підвищену увагу до важливості модернізаційних процесів для України. Провідні вчені констатують, що Україна досить суттєво відстає від основних сучасних параметрів світового суспільства, використовує досить застарілі методи господарювання і потребує системної модернізації та суттєвих реформ. За даними В. Ляшенко та Є. Котова, частка VI технологічного устрою в економіці України складає 0,1%, в США – 5-7%, Китаї – 3%. І тоді як в США переважають технології V укладу (60-65%), в Китаї – IV (40-45), то на Україні переважає виробництво на основі III технологічного укладу (55-60%) [8].

Виділяють наступні сучасні моделі індустріалізації:

- «традиційна індустріалізація» з переважанням добувних галузей промисловості, важкого та низько технологічного машинобудування з технологіями переважно 3-го та 4-го укладів, які намагаються з метою підтримки конкурентоспроможності модернізувати до ринкових викликів сучасності;

- «некроіндустріалізація» – стан галузей промисловості з технологіями 3-го та 4-го укладів, які переживають процеси деіндустріалізації, умовно кажучи, першого типу - скорочення виробничих потужностей внаслідок їх фізичного зносу та відсутності ринкового попиту на продукцію;

- «постіндустріалізація» – перехід до переважання технологій 5-го укладу, який супроводжується процесами деіндустріалізації, умовно кажучи, другого типу – виводом за межі країни низько технологічних галузей (offshoring), введенням сучасних високотехнологічних виробничих потужностей орієнтованих на випуск продукції з високою часткою доданої вартості, інформатизацією суспільства, розвитком сфери сучасних наукоємних послуг;

- «неоіндустріалізація» – перехід до технологій 6-го укладу, з випуску продукції з високою доданою вартістю, який характеризується індивідуалізацією, наномініатюризацією, біотехнологізацією, когнітивізацією, розвитком 3D-друку шляхом реіндустріалізації (reshoring), тобто збільшення в національній економіці робочих місць на базі цих технологій переважно в сфері малого та середнього підприємництва [8].

Отже, необхідно обрати вірний шлях переходу виробництва на нові технології, правильну стратегію та орієнтири. Визначально важливе значення має швидкість переходу всіх основних економічних ланок до вимог нового технологічного укладу. І тут будуть мати місце не тільки зміни технологічного характеру, але і система інституцій держави та регіонів, і скоріше за все, і лідируючі підприємства ринку. І саме ті, хто перейде на новий технологічний устрій раніше - виграє.

Саме тому існує реальна можливість скоротити час на фундаментальних дослідженнях, використавши вже набуті знання розвинутих країн на благо розвитку власної технічної та технологічної бази. Тобто можна обійти деякі періоди еволюційного розвитку технологічного укладу та сконцентрувати інвестиційні потоки в перспективні і новітні технології, галузі, окремі розробки та напрямки. Проте такі стратегії можна брати до уваги для країн з незначним відставанням в технологічному плані від ведучих. Так діють такі країни як Китай та Бразилія, деякі країни Азії.

Розширення ринку для нетрадиційного експорту трудомісткої продукції створює можливість для малих та середніх фермерів в країнах, що розвиваються. Проте деякі зміни гальмують реалізацію програми розвитку аграрної галузі, так як невеликі аграрні господарства мають обмежений доступ до

нових технологій, економії за рахунок ефекту масштабу, резервів більш складних ланцюжків поставок і зниженої ролі держави при обслуговуванні приватного сільськогосподарського сектору – це зменшує їх конкурентоспроможність на світовому ринку [9].

При цьому, реформувати сільськогосподарське виробництво можна шляхом оптимізації, задоволення, в першу чергу, потреб внутрішнього споживача, модернізувати виробництво через застосування інновацій та технічного переоснащення галузі і покращення інвестиційного клімату країни та галузі АПК зокрема.

Українське соціально-економічне середовище з нашим невеликим масштабом та недостатнім рівнем опрацювання та використання нових технологій не готове до впровадження нового технологічного рівня. Тож країні, для здійснення кардинальних змін доведеться пройти через процеси руйнації існуючого технологічного устрою та побудови нового. І у вигравші залишиться той, хто зможе пройти цей шлях ефективніше та швидше.

«Україні необхідно розробити комплексну та довгострокову стратегію розвитку сільського господарства і села, яка б визначала ефективні шляхи розв'язання головних проблем, що стоять перед галуззю, таких як підвищення ефективності та конкурентності всього сільського господарства і харчової промисловості, реінтеграція України у світові ринки і встановлення тісних торговельних зв'язків з Європейським Союзом, зменшення бідності та покращення якості життя на селі.

Послідовний перелік заходів, спрямованих на виконання цих завдань, наведено нижче (скорочено):

- розробка комплексної стратегії розвитку села;
- впровадження послідовної та стабільної внутрішньої політики державної підтримки сільського господарства;
- завершення земельної реформи та реструктуризація великих сільськогосподарських підприємств;
- подальше покращення торговельного режиму для сільського господарства;
- створення умов, необхідних для ефективного функціонування ринків ресурсів для сільського господарства;
- надання відповідних суспільних благ для забезпечення функціонування сільського господарства на ринкових принципах» [10].

Державна підтримка технологічного переоснащення повинна бути спрямована не на кожен галузь окремо, а бути спільною та наскрізною для всіх секторів та галузей. Вона повинна бути мобільною та швидко переорієнтовуватися залежно від умов та нових викликів. Надаючи пільги, промисловості паралельно необхідно використовувати інвестиційні програми, субсидії для аграрної сфери економіки, гарантувати техніко-економічне обґрунтування для нетрадиційного сільського господарства (виробництво органічної продукції, вирощування нетрадиційних видів тварин та рослин тощо), інвестувати в інфраструктуру та надати повну підтримку адаптації іноземних технологій до місцевих умов, враховувати ризики і забезпечити виробникам мінімізацію їх впливу.

Тобто, підтримуючи малий та середній бізнес на селі державна повинна забезпечити підтримку виробникам малогабаритної сільськогосподарської техніки, підприємствам хімічної галузі, що виробляють засоби захисту рослин, добрива та корми, банківським установам, що надають фінансову підтримку таким підприємствам тощо.

Урядові програми підтримки повинні мати кінцевою метою забезпечення умов для прибуткової роботи всім підприємствам галузі АПК, незалежно від форми власності та розміру, позбавивши їх від ризику банкрутства шляхом гарантування реалізації продукції по «справедливим» цінам, виключити можливість «диктування умов» для дрібних виробників з боку агрохолдингів, яка має місце сьогодні та налагодити систему передачі нових технологій виробництва продукції до малих та середніх підприємств. Це дасть можливість підприємствам технічно переозброюватись та застосовувати інноваційні методи виробництва.

Деякі вчені відмічають, що при розробці стратегії розвитку сільського господарства України треба спиратися на розвиток великих спеціалізованих високомеханізованих підприємств, які застосовують новітні інноваційні технології, проте тут важливо орієнтуватися на них як на носіїв та трансляторів інновацій для дрібних виробників. Так як дрібні та середні землеволодіння є традиційними для України, і саме вони можуть стати базою для відродження сільських територій, і тут життєво необхідною умовою є всебічна підтримка розвитку виробництва, тотальне запровадження інновацій та розширення інфраструктури на місцях.

Висновки з проведеного дослідження. Встановлено, що, необхідною умовою для переходу на новий технологічний уклад та забезпечення економічної безпеки є баланс між перспективами розвитку основних стратегічних галузей країни, таких як машино- та приладобудування, сільськогосподарське виробництво та харчова промисловість, добувні галузі, розвиток нетрадиційних джерел енергії та переробна промисловість.

Стратегічні пріоритети країни полягають у формуванні та ефективному використанні потенціалу аграрної сфери паралельно з іншими галузями та сферами, орієнтацію на власні ресурси, а також на

збереження природного середовища та активізації людського потенціалу для полегшення переходу на новий технологічний уклад.

Література

1. Амоша А. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А.И. Амоша, В.П. Вишневикий, Л.А. Збаразская // Экономика промышленности. – 2012. – № 1-2 (57-58). – С. 3-33.
2. Теорії «Індустріального суспільства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/134/3808.html>
3. Marsh P. The New Industrial Revolution: Consumers, Globalization and the End of Mass Production / Peter Marsh. – Yale University Press, 2012. – 320 p.
4. Економічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/economic/slovnik/1533.html>
5. Cairncross A. (1982) What is deindustrialisation?, in: F. Blackaby (Ed.) Deindustrialisation, pp. 5-17. London: Heinemann
6. Примаков Е. Реиндустриализация или постиндустриализация? / Е. Примаков // Прямые инвестиции. – 2012. – № 3. – С. 3-6.
7. Стратегічні пріоритети неоіндустріальної модернізації економіки аграрно-промислового регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.evd-journal.org/download/2016/2\(44\)/pdf/12-Kotov.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2016/2(44)/pdf/12-Kotov.pdf)
8. Ляшенко В.І. Україна XXI: неоіндустріальна держава або «крах проекту»? : монографія / В.І. Ляшенко, Є.В. Котов; НАН України, Ін-т економіки пром-сті; Полтавський ун-т економіки і торгівлі. – Київ, 2015. – 196 с.
9. Волощук Ю.О. Пріоритети стратегічного розвитку аграрного сектора економіки / Ю.О. Волощук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Економічні науки». – Вип. 21. – Ч. 2. – Херсон, 2016. – С. 22-26.
10. Україне необхідно розробити комплексну і довгострокову стратегію розвитку сільського господарства – експерти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.proagro.com.ua/art/17920.html/>

References

1. Amosha, A.I., Vishnevskiy, V.P. and Zbarazskaya, L.A. (2012), "Neoindustrialization and the new industrial policy of Ukraine", *Ekonomika promyshlennosti*, no 1-2 (57-58), pp. 3-33.
2. "The theory of "Industrial society"", Ukraina: available at: <http://readbookz.com/book/134/3808.html> (access date May 20, 2017).
3. Marsh, P. (2012), "The New Industrial Revolution: Consumers, Globalization and the End of Mass Production", *Yale University Press*, 320 p.
4. "Economic Encyclopedia Dictionary", available at: <http://subject.com.ua/economic/slovnik/1533.html> (access date May 20, 2017).
5. Cairncross, A. (1982), What is deindustrialisation?, in: F. Blackaby (Ed.) Deindustrialisation, pp. 5-17. London: Heinemann
6. Primakov, E. (2012), "Re-industrialization or post-industrialization?", Russia: *Pryamyie investitsii*, no. 3, pp. 3-6.
7. "Strategic priorities of neo-industrial modernization of the economy of agrarian-industrial region", (2016), available at: [http://www.evd-journal.org/download/2016/2\(44\)/pdf/12-Kotov.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2016/2(44)/pdf/12-Kotov.pdf) (access date May 20, 2017).
8. Liashenko, V.I. and Kotov, Ye.V, (2015), *Ukraina XXI: neoindustrialna derzhava abo «krakh proektu»?* [Ukraine XXI: a neo-industrial state or a "crash of the project" ?], monograph, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics; Poltava University of Economics and Trade, Kyiv, Ukraine, 196 p.
9. Voloshchuk, Yu. (2016), "Priorities of strategic development of agrarian sector of economy", Ukraina: *Scientific Bulletin of Kherson state University. Series "Economics"*, no. 21, P. 2, pp. 22-26,
10. "Ukraine needs to develop a comprehensive and long-term strategy for the development of agriculture: experts", (2014), available at: <http://www.proagro.com.ua/art/17920.html/> (access date May 20, 2017).

Рецензент : д.е.н., професор Подільського державного аграрно-технічного університету М.В. Місюк

УДК 338.43.02:631.1.016

Савка М.В.,
аспірант*
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Savka M.V.,
graduate student
SHEE “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”

THEORETICAL BASES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF FARMING ECONOMIES

Постановка проблеми. Фермерські господарства – важлива складова аграрного сектора економіки України. Вони забезпечують ефективне використання ресурсів сільського господарства. З отриманням Україною незалежності фермерство вважалось єдиною можливою альтернативою підприємствам колгоспно-радгоспного типу. Внаслідок роздержавлення та розпаювання сільськогосподарських земель були створені економічні передумови для формування мережі селянських та фермерських господарств.

У сучасних умовах агропромисловий комплекс залишається одним із найважливіших секторів економіки. Стабільний розвиток аграрних підприємств, у тому числі фермерських господарств, гарантує продовольчу безпеку держави, сприяє перетворенню аграрного сектора на високоефективний та конкурентоспроможний сектор економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках, формує ефективний ресурс зовнішньоекономічної діяльності, створює надійне джерело бюджетних надходжень і потужний виробничо-економічний потенціал для розвитку сільських територій та економіки держави загалом.

Оцінка сучасного стану фермерських господарств дасть змогу визначити основні напрями і чинники розвитку, що дозволяють його прискорити, або навпаки стримати у разі збільшення їх сукупного чи індивідуального впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти становлення і розвитку фермерських господарств, особливості їх функціонування в сучасних умовах та перспективи розвитку фермерства як складової аграрного підприємництва досліджували економісти-аграрники: В. П. Горьовий, О. В. Грищенко, В. О. Іванченко, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Весляк, М. І. Кісіль, М. М. Кропивко, П. Т. Саблук, М. Г. Шулський та ін. Однак необхідно зауважити, що в науковій літературі не достатньо розкриті проблеми регіонального становлення та розвитку фермерських господарств. Також недостатньо вивченими залишаються питання поступової адаптації вітчизняних фермерських господарств до вимог і стандартів, які діють в розвинених країнах світу і вимагають нових підходів до організації господарської діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка особливостей становлення та розвитку фермерських господарств України та шляхів оптимізації системи господарювання цього сегменту аграрного підприємництва, виходячи із сучасних вимог, які потребують поглиблення і деталізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фермерське господарство відповідно до Закону України “Про фермерське господарство” є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [1]. Тобто, фермерські господарства України здійснюють господарську діяльність з метою отримання прибутку.

Відповідно до Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про фермерські господарства”, відтепер фермерське господарство може бути організовано також у формі фізичної особи-підприємця. У Законі вказано, що фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа-підприємець. Передбачено також, що фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України.

Фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності

* Науковий керівник: Баланюк І.Ф. – д.е.н., професор

фізичної особи-підприємця, має статус сімейного фермерського господарства за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно підприємець та члени його сім'ї, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України. На відміну від фермерського господарства, де головою фермерського господарства може бути наймана особа, головою сімейного фермерського господарства може бути лише член відповідної сім'ї.

Останніми роками у більшості наукових праць вчених-аграрників зазначається, що фермерське господарство – це форма вільного підприємництва у вигляді самостійного господарюючого суб'єкта з правом юридичної особи. Таке господарство виробляє, переробляє і реалізовує сільськогосподарську продукцію, отримуючи прибуток. Інші автори вважають селянське сімейне господарство фермерським, якщо воно засноване на особистій праці селянина та членів його сім'ї чи близьких родичів.

Сімейна форма аграрного підприємництва не завжди дає можливість для конкурентоспроможного функціонування, тому значна частина фермерських господарств набуває рис, притаманних приватному підприємству, активно використовуючи найману працю.

Фермерське господарство, як організаційна форма господарювання за комплексом ознак схоже до інших сільськогосподарських підприємств, однак вирізняється порівняно з ними меншими обсягами господарської діяльності.

Фермерському укладу притаманні усі характерні ознаки сільськогосподарського виробництва, які обумовлюються складністю, різноманітністю, непередбачуваністю і, безумовно, певним ризиком у процесах виробництва, зберігання, переробки та збуту продукції.

За словами О. Сокола, “фермерство – це не стільки форма організації праці, виробничий осередок, скільки сфера життєдіяльності селянина, його спосіб життя, який включає види професійної діяльності, форми становлення ділових відносин і контактів у процесі виробництва і реалізації продукції, спосіб мислення та психології селянина, його соціальне становище і статус” [2, с. 50].

Висловлювання щодо визначення фермерства знаходимо у працях Ю. Лузана та П. Саблука: “Фермерське господарство – тип сільськогосподарського підприємства, що діє на основі підприємництва, передбачає безпосередньо самостійну систематичну діяльність власника, який, володіючи матеріальними ресурсам і землею, на власний розсуд і ризик здійснює діяльність з виробництва, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку” [3, с. 798].

Відомий вчений-аграрій М. Шулський в свою чергу визначає, що “фермерство – це один із наслідків проведення реформування суспільних відносин і в цьому, як в дзеркалі, відображаються політико-організаційні, економічні та соціально-психологічні передумови реформування, їх закономірність та необхідність проведення змін в Україні” [4, с. 16].

Як бачимо, у визначенні поняття “фермерство”, як форми організації виробництва товарної сільськогосподарської продукції є різні тлумачення. Тут немає єдності у визначенні зазначеного формулювання. Зокрема, окремі вчені-економісти вважають цю організаційно-правову форму господарювання на землі другорядною.

Останніми роками у більшості наукових праць учених-аграріїв зазначається, що фермерське господарство – це форма вільного підприємництва у вигляді самостійного господарюючого суб'єкта з правом юридичної особи. Таке господарство представлене окремим громадянином, його сім'єю або групою осіб (як правило членів однієї родини), яке виробляє, переробляє і реалізує сільськогосподарську продукцію. Тобто господарство ведеться за принципом економічної вигоди [5, с. 312], [6, с.83], [7, с.44].

Селянські (фермерські) господарства як одна з форм підприємницької діяльності успішно працювали в економічно розвинених країнах з давніх часів, довівши свою конкурентоспроможність і можливості збалансованого розвитку в різних економічних умовах.

Всупереч здобутому впродовж сотень років досвіду, установленим традиціям, нашим селянам ще на початку тридцятих років минулого століття було насаджено колгоспно-радгоспну систему. Проте, уже через півстоліття гостро постало питання про низьку ефективність цієї системи господарювання. Суспільна думка почала поступово повертатися до відродження селянських фермерських господарств як ефективної організаційної форми ведення аграрного виробництва.

Розвиток фермерських господарств слід розглядати як складний історичний процес, зумовлений ринковим механізмом господарювання, соціальними та іншими потребами суспільства. Цей процес в Україні проходив низку наступних етапів, що характеризуються якісними та кількісними перетвореннями [8, с. 55].

Прийняття Закону України “Про селянське (фермерське) господарство” (1991 р.) та низки законодавчих актів і рішень Кабінету Міністрів України з цього питання створило правову базу для розвитку фермерства на першому етапі його формування, який охоплює період з 1992 по 1995 рр. У цей період фермерські господарства виникли шляхом виходу їхніх власників із сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм власності. Засновники фермерських господарств не мали необхідного професіоналізму, стартового капіталу, не одержали вони й належної підтримки з боку держави.

Таким чином, сучасний початковий етап становлення фермерських господарств в Україні припадає на 1990-1991 рр. Найпоширенішими вони стали в Західному регіоні (Львівська, Волинська,

Івано-Франківська, Тернопільська області). Основна причина полягає в тому, що населення цього регіону ще зберегло у своїй пам'яті та свідомості ведення приватного селянського господарства, а також те, що колективізація тут відбувалася на 20 років пізніше, ніж на теренах Східної України [9, с. 12].

Якраз на початку 90-х років минулого століття фермерські господарства стали активно розвиватися. Якщо в 1990 р. в Україні було зареєстровано лише 82 таких господарства, які в своєму користуванні мали 2 тис. га сільськогосподарських угідь, то в п'ять наступних років їх чисельність зросла до 34,8 тисяч, а угіддя в їх використанні збільшилися до 786,4 тис. га.

Фермерські господарства на початку становлення належали до дрібнотоварних виробників продукції. Основною метою їх діяльності було забезпечення власних потреб у сільськогосподарській продукції і продовольстві та продаж її надлишків. На цих принципах формувалися фермерські господарства в Україні на початку дев'яностих років минулого століття.

Загальну підтримку фермерам у цей період надавав створений Український фонд підтримки селянських (фермерських) господарств і кооперативів із виробництва сільськогосподарської продукції, який згодом було перетворено в Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств.

Перший етап характеризувався масовим створенням фермерських господарств, виділенням їм у постійне користування сільськогосподарських земель і запровадженням механізмів бюджетної підтримки.

Проте, невирішеність питань, пов'язаних з диспаритетом цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, надмірне податкове навантаження на сільгоспвиробника, недоліки в кредитуванні галузі агропромислового комплексу, недостатні обсяги державної підтримки та низка інших причин призвели до зниження темпів формування фермерських господарств на другому етапі, який тривав у період з 1996 по 2000 рр., який ще називають етапом утвердження фермерського укладу. На цьому етапі процес збільшення чисельності фермерських господарств дещо призупиняється, нові господарства практично не створюються. Функціонуючі господарства розробляли стратегії розвитку, освоювали нові сівозміни, набували професійних знань, купували техніку та інші ресурси.

Третій етап розвитку фермерства пов'язаний з указом Президента України від 3 грудня 1999 р. і прийняттям Верховною Радою України у 2001 році нового Земельного кодексу, які стали додатковим поштовхом для подальшого розвитку фермерства. На цьому етапі розвиток фермерських господарств набув додаткового поштовху в 2001-2008 рр.

У період з 2001 по 2003 рр. – відбувається зростання потенціалу фермерських господарств та концентрація сільськогосподарської техніки і обладнання, матеріальної бази, капіталу, земель за рахунок майна колишніх реформованих колективних сільськогосподарських підприємств. З 2004 по 2008 рр. процеси концентрації капіталу призупиняються, з метою зменшення податкового навантаження відбувається часткова трансформація фермерських господарств у особисті селянські господарства, зростають розміри фермерських господарств за рахунок додаткової оренди земельних ділянок.

Четвертий етап якісних перетворень фермерських господарств охоплює період з 2009 р. і до цього часу. На цьому етапі спостерігається скорочення кількості фермерських господарств та збільшення площ землекористування.

Динаміка кількості фермерських господарств є нерівномірною (рис. 1).

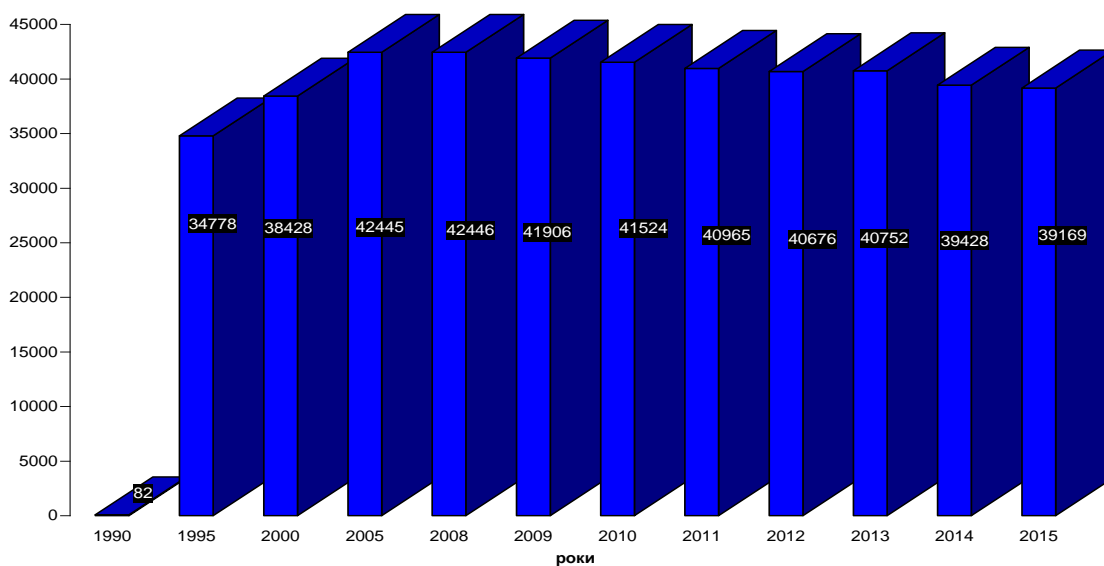

Рис. 1. Динаміка кількості фермерських господарств в Україні.

Джерело: складено автором за даними [10, с. 335].

Високі темпи росту кількості фермерських господарств мали місце в період до 2008 р. У подальшому відбулося уповільнення темпів зростання їх кількості.

Крім того, суттєві коливання у чисельності фермерських господарств та площами угідь в їх користуванні можуть залежати від інформації щодо тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

В переважній більшості фермерські господарства належать до дрібнотоварних виробників продукції. Основною метою їх діяльності є забезпечення власних потреб у сільськогосподарській продукції і продовольстві та продаж надлишків такої продукції. На таких принципах формувалися фермерські господарства в незалежній Україні на початку дев'яностих років минулого століття. За існуючий період їх розвитку цілі та завдання їх діяльності змінювалися. Наразі більшість фермерів виробляють продукцію для продажу і лише частину такої продукції залишають для власних потреб.

Також істотними характеристиками діяльності та конкурентоспроможності фермерських господарств є обмеженість землі як основного фактора виробництва, сезонний характер виробництва.

Головним засобом виробництва фермерських господарств є земля, оскільки без неї неможливий сам процес виробництва продукції рослинництва та тваринництва.

Аналіз динаміки площі посіву сільськогосподарських культур має стабільну тенденцію до зростання і становила у 2016 році 4099,3 тис. га (рис. 2). Порівняно з 1995 р. площа посіву сільськогосподарських культур у фермерських господарствах зросла в 7,5 раза.

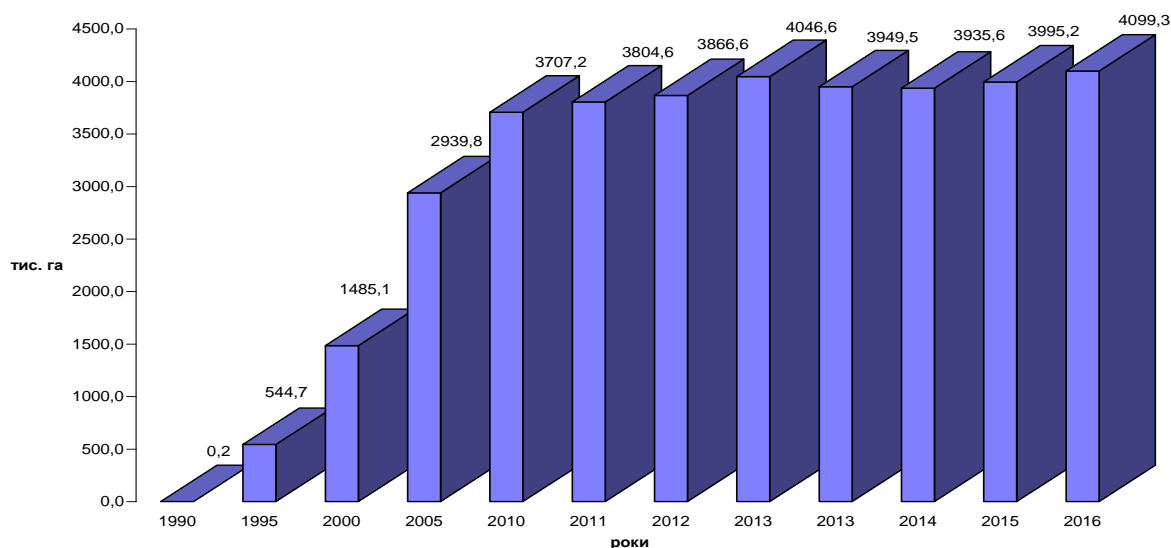

Рис. 2. Динаміка посівних площ у фермерських господарствах в Україні.

Джерело: складено автором за даними [10, с. 336; 11, с. 10].

Питома вага фермерських господарств у загальнодержавному виробництві валової продукції сільського господарства за підсумками 2016 року становила 8,7 %. Цією категорією товаровиробників вироблено сільськогосподарської продукції (у постійних цінах 2010 р.) на суму 22101,4 млн грн, у тому числі продукції рослинництва – 20705,3 млн грн, тваринництва – 1396,1 млн грн.

Фермерські господарства України поки що надають перевагу виробництву продукції рослинництва, питома вага якої складає 93,7 % усієї валової продукції. В умовах підвищеної конкуренції фермерські господарства орієнтуються на виробництво продукції, яка користується підвищеним попитом і є найбільш прибутковою (табл. 1). Основними видами культур у структурі товарної продукції рослинництва є: зернові та зернобобові, соняшник, цукрові буряки, соя.

Таблиця 1

Динаміка посівних площ основних сільськогосподарських культур у фермерських господарствах України

тис. га

Рік	Зернові та зернобобові культури	Цукровий буряк	Олійні культури	Соняшник	Льон-довгунець	Соя	Ріпак та кольза
1	2	3	4	5	6	7	8
1990	0,0	–	0,1	0,1	–	–	–
1995	372,4	29,2	95,9	95,2	0,4	0,0	0,4
2000	876,3	47,1	371,6	355,2	1,4	3,5	11,1

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
2005	1915,0	62,0	792,0	674,5	1,8	74,4	26,9
2010	2248,9	47,5	1270,4	906,7	–	171,3	157,0
2011	2299,9	43,3	1319,6	967,9	–	173,4	155,1
2012	2279,6	33,2	1410,7	1054,4	0,5	252,1	82,9
2013	2441,8	18,3	1459,8	1017,9	0,5	232,5	189,5
2013	2367,0	18,3	1443,1	1007,4	0,5	230,3	188,7
2014	2213,1	21,7	1588,7	1072,9	0,5	315,2	175,4
2015	2309,6	14,8	1565,7	1026,8	0,3	391,8	127,4
2016	2281,3	20,1	1695,5	1244,0	0,4	347,8	81,4

Джерело: складено автором за даними [10, с. 341; 11, с. 12].

Непопулярність тваринництва, частка якого у структурі валового виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами становить лише 6,3 %, пояснюється низькими закупівельними цінами на молоко та м'ясо, недосконалістю державної підтримки цього напрямку (табл. 2).

Найбільш гострою проблемою розвитку фермерських господарств є відставання від сучасних тенденцій запровадження інноваційних технологій ведення сільського господарства. Нові технології та технічне забезпечення виробничих процесів є недоступним для більшості фермерів через їх дорожнечу. Фермери мають обмежене фінансове забезпечення своєї діяльності, якого тільки вистачає для придбання необхідних ресурсів для нового циклу виробництва.

Таблиця 2

Динаміка чисельності худоби та птиці у фермерських господарствах України

(станом на 1 січня, тис. голів)

Поголів'я тварин та птиці	Рік							
	2001	2006	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Велика рогата худоба	102,5	109,5	95,3	103,0	109,9	111,8	103,7	106,3
у т. ч. корови	35,8	38,2	37,4	39,7	41,3	45,0	41,1	41,7
Свині	54,0	150,2	294,8	260,4	265,2	272,9	249,9	276,1
Вівці та кози	6,0	32,9	57,9	63,4	61,5	59,4	46,8	43,5
Птиця	115,9	1083,8	2878,3	2818,8	2887,7	2891,2	2813,7	2538,9

Джерело: складено автором за даними [10, с. 343; 1, с. 12].

У ринкових умовах дрібним фермерським господарствам складно конкурувати на аграрних ринках, до яких належить ринок зерна та олійного насіння. Фермери мають невеликі товарні партії продукції, не поодинокі випадки реалізації продукції з поля, без необхідної доробки та доведення до вимог державних стандартів. Крім того, ціна на таку продукцію, яка зазвичай є значно нижче від існуючої на ринку, відображається на кінцевих результатах діяльності фермерських господарств.

Пріоритетними напрямками розвитку фермерських господарств України, на нашу думку, має бути вирощування овочів, фруктів, ягід, картоплі, культур олійної та зернової групи. При цьому з виробництва традиційної продукції необхідно перейти на органічну продукцію. Це те, що не зможуть зробити великі аграрні компанії, враховуючи масштаби їх виробництва, проте найбільше підходить дрібнотоварним виробникам продукції.

У найближчому майбутньому в розвитку фермерських господарств слід очікувати підвищення рівня концентрації власного капіталу, збільшення площ земель у користуванні, основних і оборотних засобів, деяке зменшення чисельності господарств, поглиблення процесів спеціалізації виробництва, розвиток окремих видів виробництва тваринницької продукції, посилення інноваційних процесів.

Незважаючи на всі суб'єктивні та об'єктивні труднощі, фермерські господарства знайшли свою економічну нішу в аграрному секторі економіки країни. Сучасний фермер являє собою один із шляхів збереження вітчизняного села як адміністративної та соціальної сукупності.

Перевагами фермерського способу господарювання є: спадковість цього виду сільськогосподарського бізнесу; господарське дбайливе ставлення до землі й безпосередній контакт фермера із сільською громадою; існування на території громади одного або кількох фермерських господарств дає можливість підвищувати рівень зайнятості сільського населення; вирішувати соціально-економічні проблеми.

Висновки з проведеного дослідження. Досвід підтверджує, що фермерство має високий

ступінь пристосованості до ринкових умов, гнучко реагує на кон'юнктуру ринку, спеціалізацію і диверсифікацію господарської діяльності. Ця гнучкість дає змогу фермерським господарствам мати певні переваги порівняно з іншими сільськогосподарськими підприємствами та сприяє розвитку конкуренції в сільському господарстві України. Однак нестача обігових коштів, слабка матеріально-технічна база, складність і постійна зміна системи оподаткування, неврегульованість земельних відносин, нестабільність державної підтримки стримують розвиток фермерських господарств.

Фермерські господарства є важливою складовою аграрної сфери економіки України. Вони забезпечують ефективне використання ресурсів сільського господарства, оскільки повною мірою реалізується економічна зацікавленість самих виробників, які переважно і є власниками ресурсів, або на умовах оренди використовують окремі з них.

Оцінюючи розвиток сучасних фермерських господарств, можна зробити висновок, що в майбутньому вони зможуть стати вагомим чинником сільськогосподарського виробництва в Україні.

Література

1. Закон України "Про фермерське господарство" [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
2. Сокол О. Соціальні фактори становлення і функціонування селянських (фермерських) господарств / О. Сокол // Економіка України. – 1995. – № 3 – С. 49-52.
3. Економічний довідник аграрника / За ред. Ю. Я. Лузана, П. Т. Саблука. – К. : Преса України, 2003. – 108 с.
4. Шульський М. Г. Фермерство: проблеми становлення і розвитку : монографія / М. Г. Шульський. – Львів, 2004. – 392 с.
5. Збарський В. К. Становлення та розвиток малих форм господарювання сільських поселень: монографія / В. К. Збарський. – К. : НАУ-ДАКККіМ, 2004. – 312 с.
6. Малік М. Й. Сільськогосподарська кооперація як складова аграрної реформи / М. Й. Малік // Проблеми кооперації в сільському господарстві. – Львів, 1995. – С. 82-84.
7. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток форм господарювання в аграрному виробництві : автореф. д-ра екон. наук / В. Я. Месель-Веселяк. – К. : 2005. – 45 с.
8. Кісіль М. І. Теоретико-методологічні та практичні аспекти формування ефективності інвестицій фермерських господарств / М. І. Кісіль, В. О. Іванченко // Економіка АПК. – 2012. – № 7. – С. 55-62.
9. Майовець Є. Й. Аграрне підприємництво в Україні : монографія / Є. Й. Майовець. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 428 с.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On farm enterprise" dated 19.06.2003 № 973-IV, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
2. Sokol, O. (1995), "Social factors of the formation and functioning of peasant (farmer) farms", *The economic of Ukraine*, no. 3, pp. 49-52.
3. Luzan, Yu.Ya., Sabluk, P.T. (Eds.) (2003), *Economichnii dovidnyk ahrarnyky* [Economic guide to agrarians], The press of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 108 p.
4. Shulskyi, M.H. (2004), *Fermerstvo: problemy stanovlenia i rozvytku* [Farming is a problem of formation and development], monograph, Lviv, Ukraine, 392 p.
5. Zbarskyi, V.K. (2004), *Stanovlennia ta rozvytok malykh form hospodariuvannia silskykh poselen* [Formation and development of small forms of management of rural settlements], monograph, Kyiv, Ukraine, 392 p.
6. Malik, M.Y. (1995), "Agricultural cooperation as a component of agrarian reform", *Problems of cooperation in agriculture*, Lviv, Ukraine, pp. 82-84.
7. Masel-Veseliak, V.Ya. (2005), "Development of forms of management in agrarian production", Thesis abstract of Dr. Econ. Sc., Kyiv, Ukraine, 45 p.
8. Kisil, M.I. and Ivanchenko, V.O. (2012), "Theoretical and methodological and practical aspects of the formation of the efficiency of investments of farms", *The economy of AIC*, no. 7, pp. 55-62.
9. Maiovets, Ye.Y. (2006), *Ahrarne pidpriemnytstvo v Ukraini* [Agrarian entrepreneurship in Ukraine], monograph, Publish centre. LNU named after Ivan Franko, Lviv, Ukraine, 428 p.

Рецензент : д.е.н., професор ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" І.Ф. Баланюк

УДК 005.332.4: 664.013 – 022.51

Баранюк Х.О.,
асистент кафедри обліку та аудиту,
аспірант* кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій

МЕТОДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

Baraniuk Kh.O.,
assistant at the department of accounting and audit,
graduate student at the department of industrial economics
Odessa National Academy of Food Technologies

METHODS OF ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES: RESEARCH AND IMPROVEMENT

Постановка проблеми. Ефективна діяльність будь-якого промислового підприємства, його здатність до протистояння та швидкого реагування на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі у сучасних умовах залежить від ефективності його діяльності та конкурентоспроможності. В умовах сучасного високого рівня конкуренції, мінливості факторів, що впливають на економічні процеси як в Світі, так і в Україні, що пов'язано і з відкритістю національного ринку, вітчизняним підприємствам для забезпечення власної стабільності функціонування на ринку, можливості лідирування на ньому, залучення інвестицій, можливості приймати участь у масштабних, а отже і прибуткових проектах, реалізації власної продукції у більшому обсязі та на більш вигідних умовах [1, с. 30] необхідно перш за все забезпечити конкурентоспроможність підприємства та ефективно управляти нею.

Але, на наш погляд, в сучасних умовах саме розвиток підприємств малого бізнесу є першочерговим питанням не тільки для забезпечення підвищення ефективності діяльності підприємств харчової промисловості, але й для забезпечення їх конкурентоспроможності, що в свою чергу, призведе до підвищення економічного рівня країни в цілому, тому що даний сектор економіки ще на стадії активного розвитку, а підприємства малого бізнесу харчової промисловості потребують значної державної підтримки у вигляді застосування та вдосконалення пільгової політики, удосконалення діючого законодавства, регулювання та захисту їх діяльності. Дослідження показало, що до малого бізнесу відноситься особливий сектор економіки, який охоплює сукупність малих підприємств, що виступають у ролі специфічної соціально-економічної форми дрібного виробництва в умовах ринку та підприємництва [2, с. 245] та для забезпечення конкурентоспроможності саме підприємств малого бізнесу необхідно провести дослідження методів її оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різноманітних аспектів функціонування, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності на підприємствах, в т.ч. підприємствах харчової промисловості, а також вивченням методів досягнення такої ефективної діяльності та конкурентоспроможності на підприємстві займалися багато як вітчизняних, так і іноземних вчених. Серед них значний вклад у дослідження конкуренції та конкурентоспроможності за різними аспектами внесли наступні вчені-економісти: І.М. Агеєва, О.Б. Альохін, Н.И. Басюркіна, Б.В. Буркинський, К.О. Васьковська, Н.В. Задорожна, Л.М. Закревська, Є.В. Лазарева, Н.А. Лунякова, Н.М. Купріна, Дж. Лодж, В. Малицкая, О.О. Меліх, А. Олливье, О.І. Павлов, П.В. Осіпов, Л.В. Пашенко, М. Портер, Н.О. Пустова, О. Россіхіна, С.І. Савчук, Л.В. Соколова, Р.А. Фатхутдінов, А.М. Філінков, Т.Б. Харченко, Т.В. Шипиш та ін. Проте актуальними залишаються питання підвищення ефективності діяльності підприємства та забезпечення його конкурентоспроможності, пошуку найбільш оптимальних методів для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, а особливо підприємств малого бізнесу, які в сучасних умовах є найбільш перспективною ланкою розвитку економіки в Україні.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження окремих методів аналізу конкурентоспроможності, в т.ч. для підприємств малого бізнесу, порівняння переваг та недоліків таких методів, пошук найбільш оптимальних методів або їх симбіозу для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності на підприємствах харчової промисловості, в т.ч. підприємствах малого бізнесу.

* Науковий керівник: Купріна Н.М. – к.е.н., доцент

Виклад основного матеріалу дослідження. Попередні дослідження показали, що не існує єдиного системного підходу в обранні методу оцінки конкурентоспроможності для підприємства, особливо це стосується підприємств саме малого бізнесу, як однієї із специфічних ланок в економіці країни (табл. 1).

Таблиця 1

Основні методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства

Методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства	Характеристика методів, можливі переваги та недоліки
1	2
Методи оцінки конкурентоспроможності за ринковою часткою	Розподіляє суб'єктів ринкової діяльності на: аутсайдерів, суб'єктів з низькою, середньою та сильною конкурентною позицією та лідерів ринкової діяльності. Величина зміни ринкової частки дозволяє визначити певні групи господарюючих одиниць, розмір та динаміка ринкових часток дає можливість побудувати конкурентну карту ринку, за якою визначається ступінь домінування на ринку, особливості розвитку конкурентної ситуації. Недоліками є те, що даний метод дозволяє лише зробити оцінку рівня конкурентоспроможності на ринку та зареєструвати ті або інші зміни серед конкурентів, але не дозволяє знайти причини та розробити заходи необхідного реагування для підвищення власної конкурентної позиції.
Методи, побудовані на основі теорії ефективної конкуренції	Співставлення становища підприємств галузі з конкуруючими підприємствами та середньогалузевими показниками за групами показників (ефективність виробничої, збутової діяльності підприємства, фінансова стійкість, якість продукції підприємства). Перевагами даного методу є те, що за допомогою нього можливо виявити слабкі та сильні сторони підприємства по відношенню до іншого, оцінити розмір відставання, розробити управлінські дії щодо посилення слабких місць. До недоліків слід віднести, те, що досить складно зібрати всю необхідну для розрахунку показників інформацію, а самі розрахунки є широкими та трудомісткими.
Матричний та графічний методи оцінки конкурентоспроможності	Дослідження розвитку конкурентоспроможності в динаміці. Перевагами цих методів є простота у розумінні та наочність. Серед недоліків матричного та графічного методів слід відмітити те, що вони не забезпечують необхідного системного погляду на конкурентоспроможність, не враховують різну вагу фактори конкурентоспроможності.
Індексний метод або метод, заснований на оцінці конкурентоспроможності продукції	При розрахунках враховується такий важливий критерій, як конкурентоспроможність товару. Згідно цього методу, конкурентоспроможність виробника залежить від конкурентоспроможності його продукції. Використовується співвідношення двох характеристик: якості і ціни і таким чином, найбільш конкурентоспроможним вважається той товар, який має оптимальне співвідношення цих характеристик. До недоліків можна віднести: обмежене уявлення щодо переваг і недоліків у роботі підприємства, тотожність конкурентоспроможності підприємства виключно з конкурентоспроможністю товару.
Методи, засновані на теорії якості товару	Аналіз цінності продукції для споживачів та співставлення значимих параметрів продукції промислового підприємства по аналогічним параметрам з продукцією підприємств-конкурентів. До недоліків можна віднести: оцінка конкурентоспроможності підприємства залежить від конкурентоздатності товару, до уваги не враховується виробнича діяльність підприємства.
Методи, засновані на аналізі порівняльних переваг	Наявність у промислового підприємства таких переваг, які дають йому можливість в порівнянні з конкурентами забезпечити відносно низькі витрати виробництва (якість продукції та обсяги її продаж, витрати на виробництво продукції, величина та норма прибутку підприємства, сегмент підприємства на галузевому ринку, тощо). Недоліком методу є те, що він не дає змоги зробити цілісний висновок про рівень конкурентоспроможності, так як використання в якості оціночного критерію виключно виробничих витрат не відображає процеси взаємодії виробника продукції з ринком.
Метод бенчмаркінгу	Підхід, суттю якого є виявлення підприємств, що лідирують, аналіз їх стратегій, того, що вони роблять краще, та вивчення, удосконалення і застосування методів роботи таких підприємств у себе. Здійснюється в рамках конкурентного аналізу, але є більш деталізованою і упорядкованою її формою. Недоліком є те, що неможливо адекватно оцінити діяльність підприємств-лідерів, через відсутність достовірної інформації про їх діяльність.
Метод портфельного аналізу	Інструмент, завдяки якому на підприємстві визначають його господарський стан та доцільність інвестицій у різноманітні сфери діяльності підприємства. Результатом проведення аналізу є зменшення або припинення інвестиційних вкладень в області, що не приносять підприємству прибутку або навпаки, збільшення інвестицій у привабливі та перспективні проекти або відділи. Метою застосування аналізу є пошук та узгодження найкращих для підприємства стратегій та доцільний розподіл грошових ресурсів підприємства.

продовження табл. 1

1	2
Метод портфельного аналізу (продовження)	Здійснюється завдяки матричним методам, з яких найпершим і найвідомішим є модель Бостонської консалтингової групи (БКГ). Кожна з аналізованих матриць має свої переваги та недоліки і дає різні результати по оцінці господарського портфелю підприємства, тому при аналізі доцільно використовувати комбінації з різних матричних методів. До недоліків БКГ моделі можна віднести те, що вона враховує лише два показника, що не завжди дозволяє правильно оцінити можливості діяльності підприємства; не показує напрямок розвитку відносно частки ринку та надмірно зосереджується на грошових потоках без врахування ефективності інвестицій.
SWOT-аналіз	Полягає у зборі повної інформації про внутрішню ситуацію на підприємстві, вивчаючи характеристики, на які підприємство має вплив: сильні сторони підприємства, які забезпечують значні переваги серед конкурентів, а також слабкі сторони підприємства по відношенню до конкурентів. У той же час, з іншого боку, вивчається зовнішнє середовище (ринку), на яке підприємство не має впливу: можливості, які надає ринок підприємству для розширення власної діяльності та загрози, що знижують привабливість ринку для підприємства. До недоліків слід віднести те, що досить складно зібрати всю необхідну для розрахунку показників інформацію, особливо для підприємств малого бізнесу, які мають специфічну форму ведення господарської діяльності.
КЕФ-аналіз	Комплексний методичний підхід, який базується як на аналізі ефективності функціонування підприємства, так і на аналізі його зовнішнього середовища (компетитивності функціонування підприємства). Аналіз здійснюється за допомогою певної системи показників. Недоліком є те, що даний аналіз не є універсальним, тому що не враховує деякі аспекти, які необхідні для адекватного оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств малого бізнесу.

Джерело: складено автором на підставі джерел [3-14]

При вивченні публікацій вчених стосовно застосування конкретних методів оцінки конкурентоспроможності було виявлено, що жоден з авторів не виділяє якийсь певний метод, а найбільш ефективним є застосування симбіозу методів для оцінки конкурентоспроможності або певних конкретних методів окремо у кожній ситуації та за певними умовами, що склалися на підприємстві (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності підприємства

Методи	Автори						
	Буркинський Б.В.	Васьковська К.О.	Закревська Л.М.	Шипиш Т.В., Лунякова Н.А.	Пустова Н.О.	Харченко Т.Б.	Пащенко Л.В., Філінков А.М.
Методи оцінки конкурентоспроможності за ринковою часткою		+					
Методи, побудовані на основі теорії ефективної конкуренції	+	+	+	+	+	+	+
Метод, заснований на оцінці конкурентоспроможності продукції підприємства				+	+		+
Методи, засновані на теорії якості товару			+		+	+	
Методи, що базуються на аналізі порівняльних переваг	+				+	+	
Матричні та графічні методи оцінки конкурентоспроможності		+	+	+	+	+	+
Інтегральний метод						+	
SWOT-аналіз		+					
КЕФ-аналіз		+					
Комплексні методи				+			+

Джерело: узагальнено автором на підставі джерел [5; 6; 10; 12; 13]

Найбільш простим і доступним у застосуванні вважається метод, побудований на теорії ефективної конкуренції, який, як показало дослідження, застосовується дослідниками більш часто.

Ми згодні з Буркинським Б.В., Є.В. Лазаревою, І.М. Агеевою та ін. [6], які зазначають, що для розрахунку конкурентоспроможності необхідно розділити показники на чотири групи, кожна з яких потребуватиме окремого аналізу та розрахувати коефіцієнт конкурентоспроможності підприємства:

- показники, що характеризують ефективність управління виробничим процесом;
- показники ефективності управління оборотними коштами;
- показники ефективності управління збутом та просуванням продукції на ринку;
- показники, що характеризують конкурентоспроможність продукції (якість товару, ціна товару) підприємства і показують її здатність задовольняти потреби споживачів у відповідності з її призначенням.

Також однією з найзручніших технологій для оцінки та аналізу ситуацій, а також стратегічного планування на підприємстві є SWOT-метод, який полягає у виявленні та оцінці факторів внутрішнього та зовнішнього середовища і класифікації інформації на чотири групи: сильні сторони, слабкі сторони, можливості та загрози і виявлення зв'язків між групами.

При дослідженні питань оцінки конкурентоспроможності К.О. Васьковською [13; 14, с. 53-55] було виділено поняття «компетитивність функціонування підприємства», для визначення рівня якої використовують чотири методи оцінки, а саме: метод портфельного аналізу (матриця БКГ), аналіз оцінки конкурентоспроможності за ринкової частки, матричний та графічний метод оцінки конкурентоспроможності (побудування карти стратегічних груп) та SWOT-аналіз. Об'єднання двох методів, а саме метод, побудований на основі теорії ефективної конкуренції та метод компетитивності, було здійснено К.О. Васьковською [13; 14, с. 54] і представлено автором у вигляді КЕФ-аналізу (комплексний методичний підхід до аналізу конкурентоспроможності підприємства), який дозволяє проаналізувати ефективність діяльності промислового підприємства та його компетитивність у комплексі за допомогою певної системи показників (абсолютні та відносні показники фінансової діяльності, часткові показники, що використовуються для оцінки окремих видів операційної діяльності на підприємстві та інші) (рис. 1).

Рис. 1. Схема проведення КЕФ-аналізу конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості

Джерело: складено автором на підставі джерел [13; 14, с. 54]

Але даний метод оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства лише частково підходить для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств малого бізнесу, так як не приймає до уваги

специфіку ведення малого бізнесу: особливості ведення бухгалтерського та податкового обліку на підприємстві, кількості працюючого персоналу, повної або майже повної відсутності інвестиційної діяльності, неможливості розрахунку більшої частини показників через відсутність конкретних даних або їх обмеження унаслідок невеликих масштабів діяльності, зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на конкурентоспроможність та ефективність діяльності тощо, що потребує адаптації КЕФ-аналізу на умовах ведення господарської діяльності, саме підприємств малого бізнесу, в т.ч. підприємств малого бізнесу харчової промисловості.

Висновки з проведеного дослідження. Для ефективної діяльності підприємства необхідно забезпечити достатній рівень його конкурентоспроможності, особливо це стосується найбільш не захищеної ланки економіки країни – малого бізнесу. Для пошуку найбільш оптимальних методів та груп показників для оцінки рівня конкурентоспроможності з урахуванням усіх зовнішніх та внутрішніх факторів для ефективної та конкурентоспроможної діяльності підприємств і насамперед підприємств саме малого бізнесу, нами було проаналізовано основні методи оцінки рівня конкурентоспроможності, що найбільш використовуються на практиці. Проведене дослідження показало:

- в наш час немає єдиного підходу до вибору найбільш оптимального методу оцінки рівня конкурентоспроможності, кожен з методів має як певні переваги, так і значні недоліки;
- жоден з досліджуваних методів не підходить для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств малого бізнесу;
- найбільш узагальнюючим методом оцінки, на наш погляд, є КЕФ-аналіз, що об'єднує у собі декілька методів оцінки, але який не може бути застосований для якісної оцінки конкурентоспроможності саме підприємств малого бізнесу, та потребує його адаптації та трансформації, що потребує подальших досліджень.

Література

1. Баранюк Х.О. Analysis and structuring of external and internal factors of influence on competitiveness of enterprise / Х.О. Баранюк // Економіка харчової промисловості. – 2017. – Т. 9, Вип. 1. – С. 30-37.
2. Баранюк Х.О. Аспекти забезпечення ефективного функціонування підприємств малого бізнесу харчової промисловості / Х.О. Баранюк // Економічні та соціальні аспекти розвитку України на початку XXI століття: матеріали IV міжн. наук.-практ. конф., 2016 р. тези допов. – Одеса, 2016. – С. 245-249.
3. Шаркаді М. М. Методологічні основи оцінки конкурентоспроможності підприємств / М. М. Шаркаді // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – 2010. – Вип. 29, Ч. 2 : Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці. – С. 217-220.
4. Яцура В.В. Аналіз методів оцінки конкурентоспроможності підприємств [Електроний ресурс] // В.В. Яцура, М.В. Замроз // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. Збірник наукових праць. – 2011. - № 2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vviem/2011_2/18.pdf
5. Закревська Л.М. Оцінка та підвищення конкурентоспроможності підприємств кондитерської промисловості України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Л.М. Закревська. – К., 2006. – 22 с.
6. Конкурентоспособность продукции и предприятия: [Монография] / [Буркинский Б.В., Лазарева Е.В., Агеева И.Н. и др.]; науч. ред. Б.В. Буркинский. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2002. – 132 с.
7. Васьковська К.О. Актуальні аспекти аналізу конкурентоспроможності підприємств виноробної галузі / К.О. Васьковська // Управління фінансово-економічною безпекою підприємств харчової промисловості України: аналіз і синтез методів: монографія за заг.ред. д.е.н., проф. Немченко В.В. – ОНАХТ. – Одеса, 2013. – С. 196
8. Латкин А.П. Конкурентоспособность регионального производства. Теория и практика / А.П. Латкин – Владивосток: Сиб. ГТУ, 2000. – 133 с.
9. Пащенко Л.В. О систематизации и не достатках методов оценки конкурентоспособности предприятий/ Л.В. Пащенко, А.М. Филинков // Актуальные проблемы конкурентоспособности предприятий: Материалы Всеукр. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов, молодых учёных, 22-23 апреля 2010 г. / ред.кол.: Фалалеев А.П., Белинский А.Ф., Филинков О.М., Литвинова Т.Д. – Севастополь: Изд-во СевНТУ, 2010. – С. 158-159.
10. Пустова Н.О. Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємств (за матеріалами харчових підприємств Херсонського регіону): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Н.О. Пустова. – К., 2006. – 25 с.
11. Харченко Т.Б. Якість продукції в системі факторів конкурентоспроможності підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Т.Б. Харченко. – К., 2006. – 21 с.
12. Шипиш Т.В. Обзор методов оценки конкурентоспособности предприятия / Т.В. Шипиш, Н.А. Лунякова // Актуальные проблемы конкурентоспособности предприятий: Материалы Всеукр. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов, молодых учёных, 22-23 апреля 2010 г. / ред. кол.:

Фалалеев А.П., Белинский А.Ф., Филинков О.М., Литвинова Т.Д. – Севастополь: Изд-во СевНТУ, 2010. – С. 252-254.

13. Васьковська К.О. Розвиток управління конкурентоспроможністю підприємств харчової промисловості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / К.О. Васьковська – Одеса, 2015. – С. 8-12.

14. Васьковская Е.А. Методический подход к анализу конкурентоспособности деятельности предприятий винодельческой промышленности / Е.А. Васьковская // Социально-экономические явления и процессы. – 2013. – № 1 (047). – С. 52- 56.

References

1. Baraniuk, Kh.O. (2017), "Analysis and structuring of external and internal factors of influence on competitiveness of enterprise", *Feniks*, Vol. 9, iss. 1, pp. 30-37.

2. Baraniuk, Kh.O. (2016), "Aspects of providing of the effective functioning of small business enterprises of food industry", *Ekonomichni ta sotsialni aspekty rozvytku Ukrainy na pochatku XXI stolittia* [Economic and social aspects of Ukraine's development at the beginning of the 21st century], *materialy IV mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the 4th International scientific and practical conference], ONAKhT, Odessa, Ukraine, pp. 245-249.

3. Sharkadi, M.M. (2010), "Methodological bases of estimation of competitiveness of the enterprises", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ekonomika, issue 29, part 2: Udoskonalennia obliku, analizu, audytu i zvitnosti v suchasnykh umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv u svitovii ekonomitsi*, pp. 217-220.

4. Yatsura, V.V. and Zamroz, M.V. (2011), "Analysis of methods for assessing the competitiveness of the enterprises", *Visnyk Volynskoho instytutu ekonomiky ta menedzhmentu. Zbirnyk naukovykh prats*, no. 2, pp. 84-89.

5. Zakrevska, L.M. (2006), "Assessment and increasing the competitiveness of enterprises confectionery in Ukraine", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, National University of Food Technology, Kyiv, Ukraine, 22 p.

6. Burkinskiy, B.V., Lazareva, E.V., Ageeva, I.N. et al. (2002), *Konkurentosposobnost produktsii i predpriyatiya* [Competitiveness of products and enterprises], Odessa, Ukraine, 132 p.

7. Vaskovska, K.O., Nemchenko, V.V., Kuprina, N.M., Ivanchenkova, L.V., Tkachuk, G.O. et al. (2013), *Aktualni aspekty analizu konkurentospromozhnosti pidpriemstv vynorobnoi haluzi* [Relevant aspects of analysis of competitiveness of enterprises of wine industry], *Feniks*, Odesa, Ukraine, pp. 196

8. Latkyn, A.P. (2000), *Konkurentosposobnost rehyonalnoho proyzvodstva. Teoryia y praktyka*. [Competitiveness of regional production. Theory and practice.], Vladivostok, Russia, 133 p.

9. Pashchenko, L.V. and Fylynkov, A.M. (2010), "About systematization and disadvantages of methods for estimation the competitiveness of enterprises", *Aktualnyie problemy konkurentosposobnosti predpriyatiy* [Actual problems of competitiveness of the enterprises], *Materialy Vseukrainskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii studentov, aspirantov, molodykh uchonykh* [Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference of students, graduate students, young scientists], (Sevastopol, 22-23 April 2010), pp. 158-159.

10. Pustova, N.O. (2006), "Organizationally economic mechanism of providing the competitiveness of enterprises (by materials of food enterprises of the Kherson region)", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, 25 p.

11. Kharchenko, T.B. (2006), "Quality of products in the system of factors of competitiveness of enterprise", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Shevchenko Kiev National University, Kyiv, Ukraine, 21 p.

12. Shypysh, T.V. and Luniakova, N.A. (2010), "Review of methods for estimation the competitiveness of enterprises", *Aktualnyie problemy konkurentosposobnosti predpriyatiy* [Actual problems of competitiveness of the enterprises], *Materialy Vseukrainskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii studentov, aspirantov, molodykh uchonykh* [Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference of students, graduate students, young scientists], (Sevastopol, 22-23 April 2010), pp. 252-254.

13. Vaskovska, K.O. (2015), "Development of the management of the competitiveness of food industry enterprises", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, The Institute of Market Problems and Economic and Ecological Researches of the National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa, Ukraine, pp. 8-12.

14. Vaskovskaya, E.A. (2013), "Methodical approach to the analysis of competitiveness of the wine-making industry enterprises activity", *Sotsialno-ekonomicheskkiye yavleniya i protsessy*, no. 1 (047), pp. 52-56.

Рецензент: д.е.н., професор Одеської національної академії харчових технологій В.В. Немченко

УДК 658.589

Бойчук А.Б.,
аспірант* кафедри обліку та аналізу,
Національний університет «Львівська політехніка»

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЮ ГОТОВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ДО ПІДГОТОВКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ

Boychuk A.B.,
graduate student at the department of accounting and analysis,
Lviv Polytechnic National University,

METHODOLOGICAL ASPECTS OF DEFINING THE DEGREE OF ENTERPRISE'S READINESS FOR PREPARATION AND IMPLEMENTATION OF THE INNOVATION PROGRAM

Постановка проблеми. Беззаперечним фактом є те, що об'єктивне визначення рівня готовності підприємства до підготовки та реалізації інноваційної програми дає змогу найбільш ефективно провадити інноваційну діяльність, якісно формувати та реалізовувати програми інноваційного розвитку підприємства. Для досягнення цієї мети необхідно сформулювати методику оцінювання ступеню готовності підприємства до здійснення інноваційної діяльності в межах тої чи іншої інноваційної ідеї, яка б у кінцевому результаті давала найбільш об'єктивні результати оцінювання. Це й обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування та реалізації інноваційних програм, а також визначенню рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної діяльності присвятили свої праці чимало зарубіжних та українських науковців, зокрема С.А. Бондаренко [4], К.О. Бояринова [1], Д.В. Василичев, Ж.А. Говоруха [3], П.Ф. Друкер, О.В. Димченко [7], А.Г. Загородній, О.О. Кваша, О.В. Ключак [5], О.Є. Кузьмін, О.В. Митяй [2], М.М. Пересипкін [7], І.О. Свиридова [7], Н.Г. Сейсебаєва [8], Р.М. Скриньковський [5], І.В. Федулова [6], Н.І. Чухрай, П. Шеко та інші. Незважаючи на наявність значної кількості наукових праць у цьому напрямку, проблеми оцінювання готовності підприємства до формування та реалізації інноваційних програм потребують подальшого дослідження. Зокрема, чимало науковців ототожнюють готовність підприємства до здійснення інноваційної діяльності з його інноваційним потенціалом чи інноваційною активністю, що є недостатнім для об'єктивного оцінювання ступеню готовності підприємства до формування та реалізації інноваційних програм.

Постановка завдання: розробка та наукове обґрунтування методики визначення ступеню готовності підприємства до формування та реалізації інноваційних програм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показали проведені дослідження, серед науковців існує кілька підходів щодо оцінювання готовності підприємства до інноваційної діяльності. К.О. Бояринова вважає, що готовність промислових підприємств до інновацій загалом визначається за допомогою показників інноваційного потенціалу [1, с. 18]. Схожої позиції дотримується і О.В. Митяй, який стверджує, що можливість здійснювати інноваційну діяльність визначається інноваційним потенціалом та сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників, які сприяють або перешкоджають реалізації інновацій, пріоритетними з яких є обраний стратегічний напрям інноваційної діяльності, наявність ресурсного й організаційного забезпечення, технічний і технологічний потенціал, реальні можливості поширення нововведень галузевими виробниками [2, с. 394]. Проте, на наш погляд, інноваційна програма розробляється лише за умови позитивного результату оцінювання таких чинників, як намір, доцільність та можливість.

Ж.А. Говоруха пропонує інтегральний показник готовності підприємств до реалізації інноваційної стратегії, який містить шість компонентів: технічний рівень, ціна на продукцію, інноваційна діяльність, фінансовий стан, ресурсне забезпечення та управління підприємством [3, с. 39]. Схожий підхід знаходимо в роботі С.А. Бондаренко. Дослідник пов'язує готовність із: рівнем організації виробництва; рівнем підготовки виробництва; рівнем організації праці; рівнем управлінської праці; ефективністю використання економічних ресурсів для виробництва продукції в динаміці; досягнутими результатами фінансування розвитку підприємства [4, с. 113]. До інтегрального показника рівня готовності підприємства до реалізації інноваційної стратегії Р.М. Скриньковський та О.В. Ключак відносять такі

* Науковий керівник: Загородній А.Г. – к.е.н, професор

бізнес-індикатори: рівень технічного забезпечення виробництва; рівень рентабельності продукції; рівень рентабельності інноваційної продукції; частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації продукції; собівартість впровадження інновацій; рівень прибутковості інноваційної діяльності; продуктивність праці персоналу, задіяного в інноваційній діяльності; частка працівників, задіяних у інноваційній діяльності [5, с. 99]. І.В. Федулова пропонує оцінювати рівень готовності підприємства до здійснення інноваційної діяльності через визначення узагальненого показника за допомогою функції бажаності Е. Харрінгтона на основі таких груп індикаторів: технічний рівень, ціна, інноваційна діяльність, фінансовий стан, ресурсне забезпечення та управління підприємством [6, с. 37]. Однак, методи з використанням інтегрального показника дають неоднозначний результат через важкість встановлення вагомості окремих факторів, а також ризику отримання позитивного результату через суттєві значення одних показників, які компенсують низькі значення інших.

О.В. Димченко, І.О. Свиридова і М.М. Пересипкін вказують на три критерії готовності підприємства до впровадження інновацій: перший – якість систем управління і ставлення керівництва до проблеми; другий – рівень знань у колективі та обсяг витрат на нарощування інтелектуального капіталу; третій – об’єм вкладень і виконаних робіт з проблем інноваційного розвитку [7, с. 25].

Н.Г. Сейсебаєва розглядає готовність підприємств до інноваційного розвитку через призму їх інноваційної активності з виділенням чотирьох стадій: аналітично-дослідної; визначення пріоритетних завдань у сфері управління людським капіталом; організаційної; адаптації окремих заходів [8, с. 134]. Такий підхід важко назвати вдалим, оскільки категорія готовності до інноваційних змін замінюється інноваційною активністю, що збільшує рівень суб’єктивізму при спробі їх формалізованого опису.

Проведений аналіз дає підстави запропонувати використання матриці для оцінки рівня готовності підприємства до підготовки та реалізації інноваційної програми, в якій ключовими параметрами є намір (Н), доцільність (Д) та можливість (М) (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця для оцінки рівня готовності підприємства до підготовки та реалізації інноваційної програми (сценарний підхід)

Мотиви		Намір усвідомлено?			
		так		ні	
		Доцільність доведено?			
		так	ні	так	ні
Можливість забезпечено?	так	Вихідна ситуація 1 “Н+Д+М+”. Підприємство готове до розробки і реалізації інноваційної програми	Вихідна ситуація 3 “Н+Д-М+”. Підприємство готове до розробки і реалізації інноваційної програми, однак існують суттєві ризики того, що кінцевий результат буде негативним	Вихідна ситуація 5 “Н-Д+М+”. Стратегія розвитку підприємства не передбачає інноваційних розробок, хоча всі види забезпечення для цього присутні	Вихідна ситуація 7 “Н-Д-М+”. У керівництва підприємства відсутнє розуміння важливості та корисності розвитку інноваційної діяльності
	ні	Вихідна ситуація 2 “Н+Д+М-”. Підприємство готове до розробки та реалізації інноваційної програми за умови залучення необхідних ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових тощо)	Вихідна ситуація 4 “Н+Д-М-”. На підприємстві присутні критичні проблеми на всьому етапі інноваційного циклу, починаючи від генерування ідеї і завершуючи реалізацією інноваційної програми	Вихідна ситуація 6 “Н-Д+М-”. Відсутність належної уваги розробці та реалізації інноваційної програми зумовлене об’єктивними причинами (підприємство знаходиться на стадії банкрутства, доступ до зовнішніх ресурсів ускладнений різноманітними обмеженнями тощо)	Вихідна ситуація 8 “Н-Д-М-”. Підприємство не готове до розробки та реалізації інноваційної програми

Джерело: розробка автора

Розглянемо базові положення підготовки інноваційної програми, виходячи із запропонованого підходу згідно вихідної ситуації.

Вихідна ситуація 1 “Н+Д+М+”. Підприємство повністю готове до розробки і реалізації інноваційної програми та має всі необхідні засоби для цього. Може існувати потреба в невеликих коригуваннях організаційного характеру та підготовці персоналу до можливих змін функціонального плану.

Вихідна ситуація 2 “Н+Д+М-”. Підприємство готове до розробки та реалізації інноваційної програми, однак ресурсів для цього недостатньо. Основною проблемою є їх залучення впродовж короткого строку та з мінімальними затратами. В нагоді може стати використання механізму аутсорсингу для делегування окремих функцій (в основному консультативного характеру) стороннім організаціям.

Вихідна ситуація 3 “Н+Д-М+”. Підприємство готове до розробки й реалізації інноваційної

програми, однак аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів не дає об'єктивного уявлення про успіх кінцевого результату. Невизначеність провокує суттєві ризики, мінімізація яких перетворюється в пріоритетне управлінське завдання для підприємства.

Вихідна ситуація 4 "Н+Д-М-". Підприємство не готове до розробки й реалізації інноваційної програми. Зміна ситуації можлива лише за умови суттєвих структурних перетворень в організації інноваційного процесу, що супроводжується значними капіталовкладеннями із залученням додаткових ресурсів.

Вихідна ситуація 5 "Н-Д+М+". Підприємство знаходиться в зоні відносного комфорту, веде прибуткову діяльність, втім розуміння необхідності впровадження інноваційних розробок у керівництва відсутнє. Розробка ефективної інноваційної програми можлива лише за умови зміни менталітету керівництва і переходу на інноваційно-орієнтовану стратегію розвитку.

Вихідна ситуація 6 "Н-Д+М-". Суб'єкт господарювання функціонує в умовах, які створюють суттєві обмеження для підготовки та реалізації інноваційної програми. Наприклад, у державному секторі економіки такими факторами можуть стати брак фінансування та встановлення обмежень щодо цільового використання коштів.

Вихідна ситуація 7 "Н-Д-М+". Відсутність інноваційно-орієнтованої стратегії розвитку підприємства ускладнена значними ризиками досягнення позитивного результату інноваційної програми.

Вихідна ситуація 8 "Н-Д-М-". Підприємство не готове до розробки та впровадження інноваційної програми. Наявний потенціал підприємства та фактори зовнішнього середовища не дають змоги вести мову про можливість успішної реалізації інноваційної програми в найближчій та середньостроковій перспективі.

Підготовка та реалізація інноваційної програми залежить від позиціонування конкретного підприємства в тривимірній системі "намір – доцільність – можливість".

Для оцінки усвідомлення наміру керівництва підприємства реалізовувати програму інноваційного розвитку слід здійснити аналіз низки критеріїв, які дають змогу зробити висновки про їх готовність до нововведень. Такими критеріями є:

1) ціннісний – характеризується поєднанням трьох детермінант: усвідомлення (управлінський персонал розуміє важливість втілення інноваційної програми для підприємства); потреба (подальший саморозвиток та кар'єрний ріст розглядається управлінцем через призму інноваційного розвитку підприємства); пізнання (усвідомлена зацікавленість в оволодінні новими знаннями, набуття досвіду шляхом реалізації інноваційних програм);

2) інформаційний – наявність знань предметної області (етапів формування програми інноваційного розвитку, основ технології проектування інноваційних систем, напрямів та методів стратегічних досліджень діяльності підприємства), а також вміння працювати із спеціалізованими масивами даних (законодавчо-нормативні документи з інноваційної діяльності, планова й обліково-фінансова інформація тощо). Небажання реалізовувати інноваційні програми на підприємстві може бути продиктоване відсутністю необхідних для цього знань або браком інформації;

3) креативний – схильність управлінського персоналу до творчого підходу у вирішенні проблем, здатність продукувати інноваційні ідеї, наявність альтернативного й критичного мислення тощо. Намір впроваджувати інноваційні зміни на підприємстві притаманний більшою мірою креативним менеджерам;

4) науковий – рівень розвитку дослідницьких вмінь управлінців: наявність інтелектуальних здібностей, володіння теорією й методологією розробки інноваційних програм, використання новітніх наукових засобів для оцінки отриманих результатів за проектами тощо;

5) професійний – здатність управлінського персоналу до фахового виконання власних обов'язків, почуття відповідальності, наявність налагоджених комунікаційних зв'язків з підлеглими. Ціллю аналізу за вказаним критерієм є виявлення відсутності наміру впроваджувати на підприємстві програми інноваційного розвитку через ознаки саботажу.

Для оцінки доцільності підготовки та реалізації інноваційної програми на підприємстві рекомендуємо проведення аналізу в п'яти основних напрямках:

1) зовнішнє середовище – передбачає оцінку впливу зовнішніх щодо підприємства факторів, з метою встановлення відсутності загроз при розробці інноваційної програми. В основному аналіз стосується дослідження ринку в аспекті встановлення відсутності існуючих чи потенційних бар'єрів для комерціалізації інновацій, аналізу конкуренції щодо здатності продукування інноваційних розробок та представлення їх на ринку в короткі терміни, вивчення споживчих настроїв покупців щодо наявності потреб у пропонованому новому продукті тощо (зокрема при оцінці зовнішніх до підприємства факторів аналізується відсутність законодавчо-нормативних, культурних, ідеологічно-релігійних чи інших обмежень);

2) фінансовий результат – передбачає визначення ймовірності того, що економічна вигода від розробки та реалізації інноваційної програми буде більшою, ніж витрати, пов'язані з цими процесами. Якщо така ймовірність буде високою, то розробка інноваційного проекту є доцільною;

3) час. Термін розробки та комерціалізації інновацій останніми роками значно зменшується, тому доцільність впровадження інноваційної програми значною мірою залежить від затраченого часу на її розробку та реалізацію. Зростання тривалості періоду цього процесу тягне за собою необхідність залучення додаткових інвестицій, а також підвищені ризики появи на ринку розробок-аналогів у конкурентів;

4) суперечливість – розробка інноваційної програми не повинна взаємовиключати реалізацію іншого життєво важливого процесу на підприємстві чи вступати в конфлікт з пріоритетними цілями діяльності або інтересами осіб, які впливають на прийняття рішень;

5) нездоланні загрози та ризики. Інноваційні розробки не повинні загрожувати людському життю та забрудненню довкілля, призводити до техногенних чи екологічних катастроф, створювати умови для порушення прийнятого суспільного ладу, формувати додаткові геополітичні небезпеки.

Спроможність реалізації інноваційних проектів є обов'язковою передумовою інноваційного розвитку підприємства, передбачає наявність певного інноваційного потенціалу та передбачуваність кінцевого позитивного результату. Вона залежить від п'яти базових чинників:

1) фінансові ресурси – наявність та можливість залучення коштів для забезпечення потреб інноваційного розвитку підприємства (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, комерціалізація інновацій, підвищення кваліфікації працівників тощо). У цьому плані особливо важливим є доступ підприємства до залучення дешевих ресурсів для забезпечення оптимальної структури витрат на інноваційну діяльність;

2) кадри – передбачає аналіз кількісних та якісних характеристик стану людських ресурсів, залучених до інноваційної діяльності на підприємстві. Особливо важливим є оцінка кваліфікації, професіоналізму та продуктивності праці працівників;

3) матеріально-технічна складова – передбачає аналіз техніко-технологічних факторів (наявність необхідного обладнання, технічного устаткування, використання прогресивних технологій тощо) та ефективності використання матеріальних ресурсів на підприємстві;

4) інформація та комунікації – проводиться аналіз ефективності функціонування комунікаційних каналів, рівня використання інформаційних технологій та програмного забезпечення на підприємстві, швидкості руху інформації тощо;

5) маркетинг – передбачає оцінку ресурсів для формування каналів збуту інноваційної продукції, створення бази клієнтів, роботи з просування продукції, реклами, створення іміджу підприємства та ін.

Для оцінки кожної з вищенаведених складових в системі критеріїв “намір-доцільність-можливість” українськими та зарубіжними науковцями розроблено значну кількість показників та методів, які дають неоднозначні або подекуди й суперечливі результати. На наш погляд, актуальним залишається питання розробки та практичного впровадження методики для опрацювання даних, отриманих як результат аналізу чинників, які впливають на прийняття рішення щодо розроблення та реалізації інноваційної програми.

Для оцінки позиціонування окремого підприємства у системі координат моделі “намір – доцільність – можливість” пропонуємо використання якісного методу, який в узагальненні критеріїв аналізу, а саме: наміру - ціннісний, інформаційний, креативний, науковий, професійний; доцільності - зовнішнє середовище, фінансовий результат, час, суперечливість, нездоланні загрози та ризики; можливості – фінансові ресурси, кадри, матеріально-технічна складова, інформація та комунікації, маркетинг. Він може бути представлений у вигляді матриці (рис.1).

Сутність цього методу полягає в розподілі значень критеріїв у двох площинах: оцінка та достовірність. При цьому самі критерії можуть набувати значень, рівень деталізації яких залежить від аналітичних можливостей та потреб дослідження: від найбільш укрупненої – “низьке”, “середнє”, “високе”; проміжної – “низьке”, “нижче середнього”, “середнє”, “вище середнього”, “високе” і до найбільш деталізованої – з різним кроком деталізації. Не виключається також використання кількісних показників для позиціонування критеріїв по квадрантах. Оцінку достовірності результатів можна проводити з використанням однієї із загальновідомих методик.

Таким чином, стосовно виокремленого у статті завдання, представлена методика реалізовуватиметься шляхом побудови трьох матриць для дослідження рівня наміру (рис. 2), доцільності (рис. 3) та можливості (рис. 4) розробки й реалізації програми інноваційного розвитку підприємства.

Фігура, яка обмежує місце розміщення значення кожного оцінюваного критерію в матриці має важливий економічний сенс. По-перше, її розташування вказує на вибір позиції підприємства в тривимірній системі “намір – доцільність – можливість”; по-друге, її площа демонструє тісноту значень показників. В ідеалі площа фігури повинна бути мінімальною. В такому разі можна робити висновок про оптимальне співвідношення між значеннями різних параметрів оцінюваного чинника, відсутність зміщення пріоритетів в ту чи іншу сторону.

Використовувана методика унеможливілює викривлення результатів аналізу параметрів економічних явищ шляхом компенсування низьких значень одних величин високими значеннями інших. Також вона дає змогу з однаковим успіхом використовувати для оцінки наміру, доцільності та можливості паралельно різні підходи.

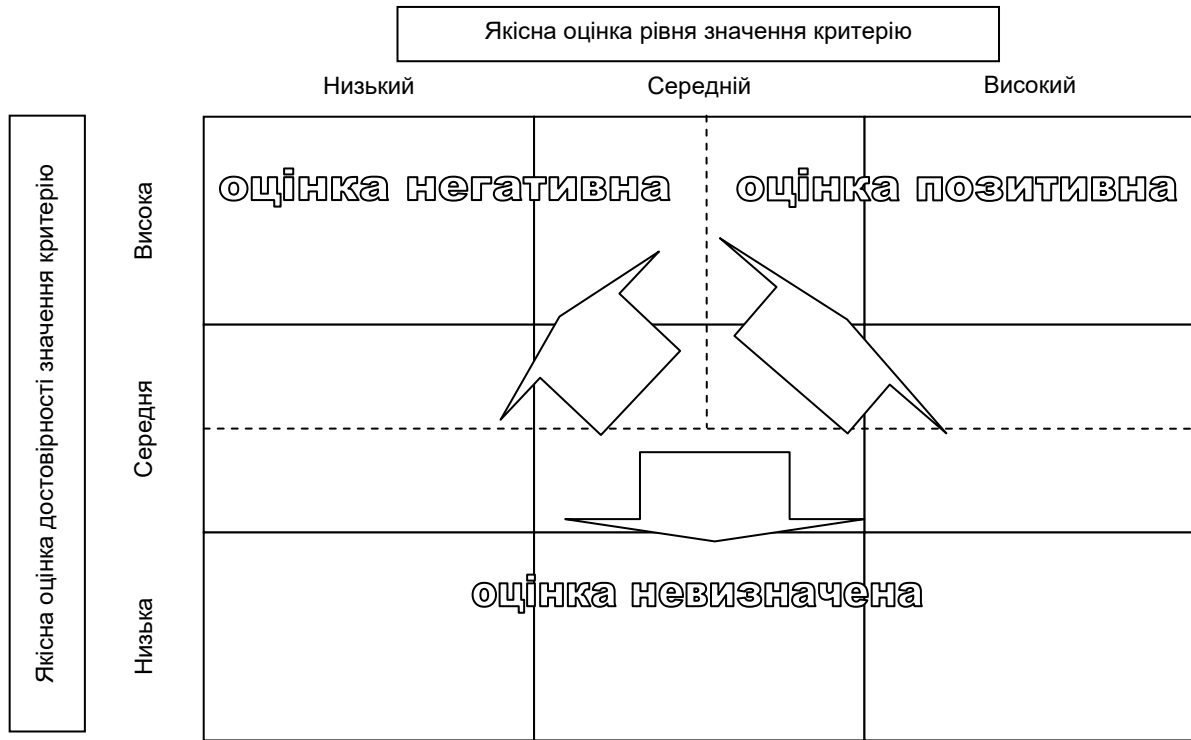

Рис. 1. Допоміжна матриця для оцінки групи критеріїв готовності підприємства до підготовки та реалізації інноваційної програми

Джерело: розробка автора

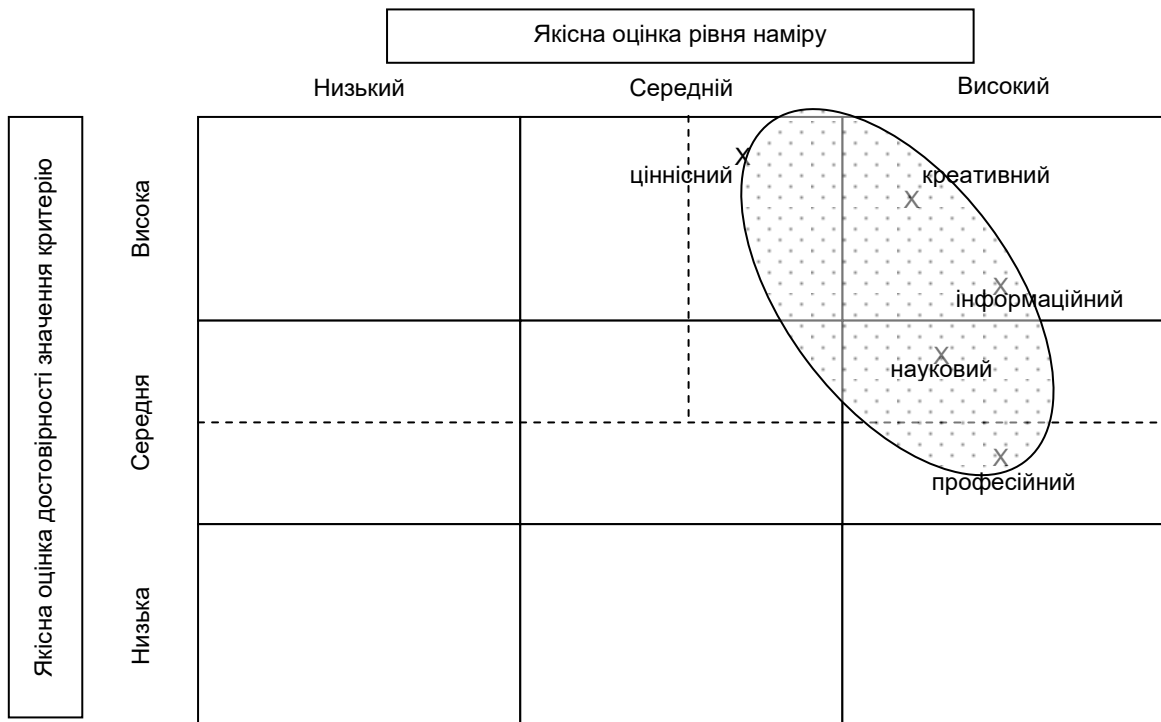

Рис. 2. Практична реалізація методики щодо оцінки наміру реалізувати програму інноваційного розвитку (намір усвідомлено)

Джерело: розробка автора

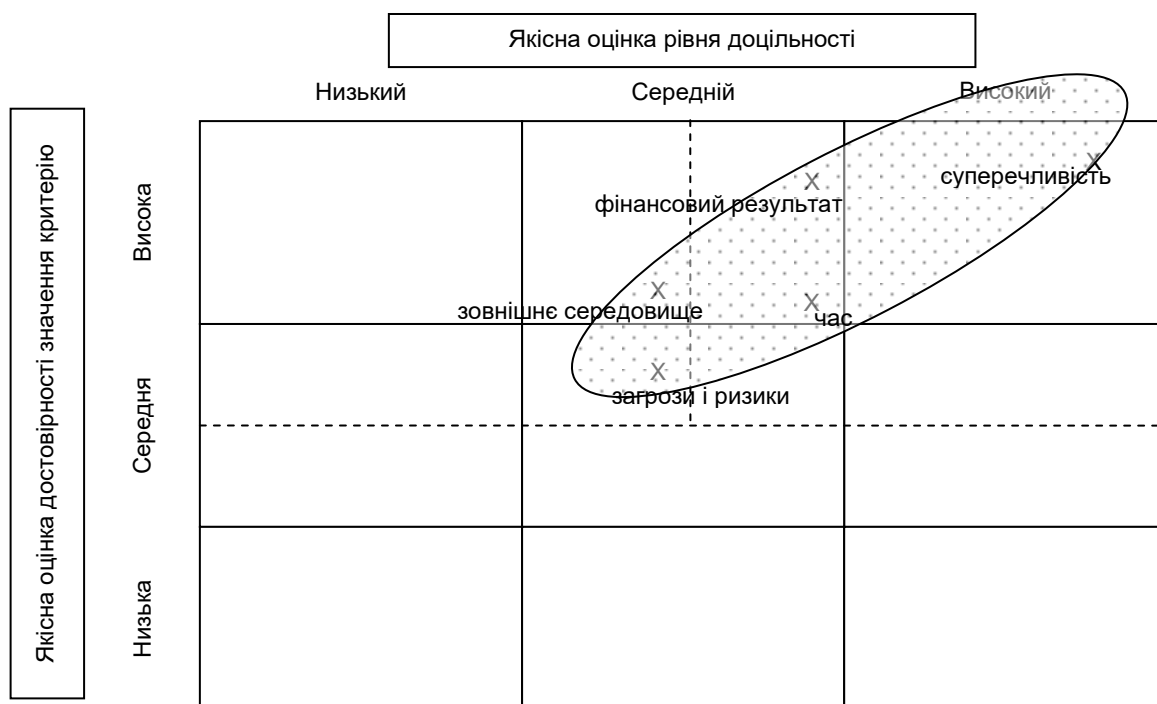

Рис. 3. Практична реалізація методики щодо оцінки доцільності реалізовувати програму інноваційного розвитку (доцільність доведена)

Джерело: розробка автора

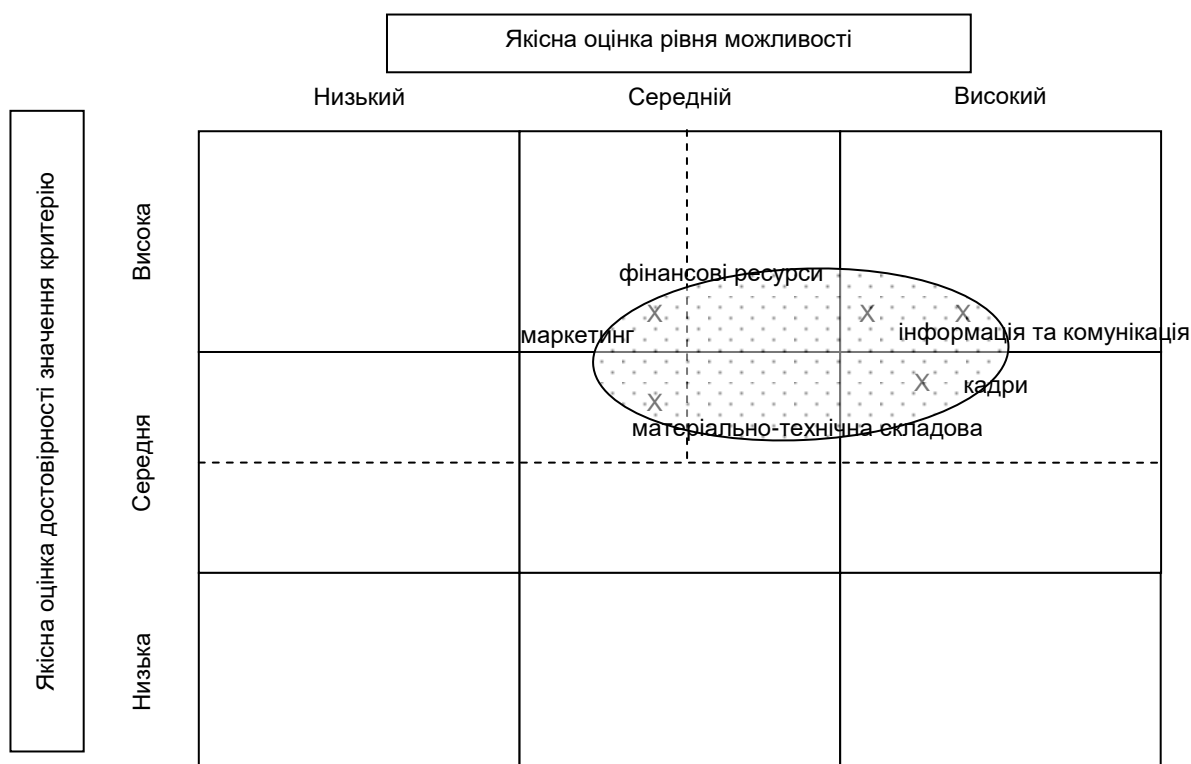

Рис. 4. Практична реалізація методики щодо оцінки можливості реалізовувати програму інноваційного розвитку (можливість забезпечено)

Джерело: розробка автора

При застосуванні методики для вирішення завдань, пов'язаних з оцінкою готовності підприємства до впровадження інноваційних програм, важливим є ґрунтовний аналіз суттєвих відхилень (як по осі оцінки рівня, так і по осі достовірності) одного-двох показників від загальної тенденції на предмет покращення їх значень в перспективі. Наявність значної розбіжності показників оцінки може вказувати на неможливість прийняття рішення щодо успішної розробки та впровадження

програми інноваційного розвитку й виокремлювати ділянки, на які повинні бути сконцентровані зусилля управлінців. Підвищення значень показників, які їх характеризують, є пріоритетом функціонування підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. У підсумку доцільно зазначити, що готовність підприємства до здійснення інноваційної діяльності визначається не лише рівнем його інноваційного потенціалу чи ступенем його інноваційної активності, але й рівнем готовності менеджменту підприємства формувати і реалізовувати інноваційні ідеї та рівнем доцільності реалізації тої чи іншої інноваційної ідеї. Тому на практиці підприємствам доцільно застосовувати запропоновану нами модель оцінювання ступеню готовності підприємства до формування та реалізації інноваційних програм, яка охоплює та дає змогу оцінити усі зазначені вище чинники. Подальше дослідження доцільно проводити в напрямі визначення методики розроблення типової програми для забезпечення потреб інноваційного розвитку підприємства.

Література

1. Бояринова К.О. Концептуальні аспекти визначення готовності промислового підприємства до інновацій як досвіду інноваційної діяльності / К.О. Бояринова // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 13. – С. 18-21.
2. Митяй О.В. Аналіз готовності підприємств агропромислового комплексу до інноваційного розвитку як невід'ємна складова їх конкурентоспроможності / О.В. Митяй // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 392-396.
3. Говоруха Ж.А. Діагностика рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії / Ж.А. Говоруха // Агросвіт. – 2010. – № 15. – С. 34-39.
4. Бондаренко С.А. Модель інноваційної сприйнятливості та готовності до інноваційного розвитку промислового підприємства / С.А. Бондаренко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 3 (1). – С. 111-115.
5. Скриньковський Р.М. Діагностика рівня готовності підприємства до здійснення інноваційної стратегії / Р.М. Скриньковський, О.В. Ключак // Бізнес Інформ. – 2016. – № 7. – С. 96-101.
6. Федулова І.В. Підходи до оцінки рівня готовності підприємства щодо інноваційного розвитку / І.В. Федулова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2011. – № 124/125. – С. 36-40.
7. Димченко О.В. Готовність до інновацій як важливий елемент системи економічної безпеки комунальних підприємств / О.В. Димченко, І.О. Свиридова, М.М. Пересипкін // Економіка та держава. – 2014. – № 1. – С. 23-26.
8. Сейсебаєва Н.Г. Визначення рівня готовності підприємств до інноваційного розвитку / Н.Г. Сейсебаєва // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 1 (1). – С. 132-137.

References

1. Boarynova, K.O. (2012), "Conceptual aspects of determining the readiness of an industrial enterprise to innovate as an experience of innovation activity", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 13, pp. 18-21.
2. Mytai, O.V. (2015), "Readiness assessment agribusiness companies to innovative development as an integral part of their competitiveness", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 392-396.
3. Hovorukha, Zh.A. (2010), "Diagnostics of the enterprise's readiness to implement an innovative strategy", *Ahrosvit*, no. 15, pp. 34-39.
4. Bondarenko, S.A. (2015), "Model innovation receptivity and commitment to innovative development of industrial enterprises", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 3(1), pp. 111-115.
5. Skrynkovskiy, R.M. and Kliuvak, O.V. (2016), "The diagnostics of the level of enterprise's readiness to implement innovation strategy", *Business inform*, no. 7, pp. 96-101.
6. Fedulova, I.V. (2011), "Approaches to the assessment of the level of enterprise readiness for innovation development", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, no. 124/125, pp. 36-40.
7. Dymchenko, O.V., Svyrydova, I.O. and Peresyppkin, M.M. (2014), "Readiness for innovations as important element of economic security system of municipal enterprises", *Ekonomika ta derzhava*, no. 1, pp. 23-26.
8. Seisebaieva, N.H. (2015), "Determination of companies' readiness level to innovative development", *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya: Ekonomichni nauky*, no. 1(69), no. 1, pp. 132-137.

Рецензент : д.е.н., професор Національного університету «Львівська політехніка» І.Й. Яремко

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.37

Гевко Р.Б.,
д-р техн. наук, професор, завідувач кафедри
Дзядикевич Ю.В.,
д-р техн. наук, професор,
Брошчак І.С.,
канд. с.-г. наук, доцент
Любезна І.В.,
канд. екон. наук, доцент,
кафедра менеджменту біоресурсів і природокористування
Тернопільський національний економічний університет

НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В АПК УКРАЇНИ

Hevko R.B.,
dr.sc.(techn.), professor, head at the department
Dziadykevych Yu.V.,
dr.sc.(techn.), professor
Broshchak I.S.,
cand.sc.(agricultural), assoc. prof.
Liubezna I.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
department of management of bioresources and nature
Ternopil National Economic University

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF LAND USE IN THE AIC OF UKRAINE

Постановка проблеми. Сталий розвиток аграрного сектору охоплює збереження довкілля, відновлення біосфери, зменшення навантаження на природу та забезпечення гармонійного розвитку людини і природи. На сьогоднішній день перед сільськогосподарськими виробниками стоїть проблема виробництва продукції, яка повинна відповідати вимогам європейського ринку, а це передбачає ефективне землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню заходів, які сприяють раціональному землекористуванню підприємствами сільського господарства, присвячена низка робіт [1–7]. Проблемі сучасного становлення землеволодіння присвячені роботи А. Третьяка, П. Саблука, С. Мочерного, Д. Добряка, В. Базилевича та інших вчених. Однак у роботах недостатньо висвітлені чинники, що впливають на процес покращення землекористування підприємствами аграрного сектору. Визначення сучасного стану сільськогосподарського землеволодіння в Україні на основі як наукових, так і практичних засад потребує подальшого вивчення. З огляду на це, дослідження напрямів, які впливають на стан землекористування аграрними підприємствами є дуже актуальною проблемою. Це зумовило необхідність їх подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз складових процесу раціонального землекористування підприємствами АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність землекористування на засадах сталого розвитку полягає у збалансуванні економічних, екологічних і соціальних цілей із урахуванням властивостей земельних ресурсів. Сталий розвиток охоплює збереження довкілля, відновлення біосфери, зменшення навантаження на природу та забезпечення гармонійного розвитку людини і природи. Земельні ресурси – це складова частина екосистеми, яка є єдиним природним комплексом, утвореним живими організмами і середовищем, в якому живі й неживі елементи пов'язані між собою обміном речовин і енергією [8].

Основними проблемами сільськогосподарського землекористування, як вважає Є. Скороход, є:

- високий, економічно та екологічно необґрунтований рівень господарського використання території;
- розораність земель досягає 70%, а у деяких регіонах України вона становить 88–90%;
- значна частина землі перебуває в інтенсивному обробітку;
- розширення площі ріплі за рахунок схилів, малопродуктивних, деградованих і заплавних земель, яке призвело до несприятливих наслідків техногенного навантаження на ґрунтовий покрив;
- втрати гумусу становлять 0,7 т/га, а за 25 років вміст гумусу зменшився на 25% внаслідок знищення орного шару ґрунту, руйнування гідрографічної мережі, зникнення малих річок та замулення природних і штучних водоймищ;
- порушення структури та хімічного складу ґрунтів;
- втрата поживних речовин, внаслідок того, що в процесі збирання урожаю виноситься більше 100 кг/га поживних компонентів, які не повертаються в ґрунт із добривами;
- викиди парникових газів сільгоспугіддями, які сприяють утворенню «парникового ефекту» [9].

В процесі сільськогосподарського виробництва в атмосферу виділяються такі парникові гази, а саме: двооксид вуглецю CO₂, метан CH₄ і оксид азоту N₂O.

У своїй роботі М. Руденко зазначив, що вуглець – це енергія росту і ґрунти повинні збільшувати енергію, а не втрачати. Збільшення вмісту вуглецю, а отже органіки в ґрунтах є важливим завданням сільськогосподарських виробників і екологів. Затримання вуглецю в ґрунті (секвестрація) можливо лише при мінімізації обробітку ґрунту, що призводить до покращення фізико-хімічних і агрофізичних характеристик ґрунтів, особливо в поверхневому шарі, створюючи в ньому органічні горизонти [10].

На практиці землекористування застосовують такі технології обробітку ґрунту: традиційна технологія на базі оранки, технологія безполицевого основного обробітку, технологія мінімального обробітку ґрунту і нульовий обробіток. Застосування оптимально підібраних агротехнологій з відповідними засобами механізації, сільськогосподарських культур і сівозміни дозволяє не лише зменшити емісію вуглецю з ґрунту, але й накопичувати його в ґрунті [11].

Серед механізмів регулювання викидів парникових газів заслуговує увагу технологія прямого посіву (No-till) [9]. Вчені США зазначають, що вирощування проміжних культур, зокрема, сидератів, які є складовою No-till технологій, що забезпечують зв'язування значної кількості вуглецю в тканинах рослин. No-till технології запобігають виникненню та поширенню ерозійних процесів, сприяють акумуляції й утриманню вологи в ґрунті та залученню меншої кількості технічних засобів. Водночас застосування No-till технологій вимагають використання в господарстві спеціалізованої техніки та високої кваліфікації агротехнічного персоналу. No-till технології доцільно впроваджувати для збалансованого землекористування, оскільки вони вимагають чіткого дотримання всіх технологічних операцій.

Аграрії України стараються зменшити витрати на отримання одиниці продукції шляхом запровадження в країні нульових технологій.

Важливим аспектом сталого розвитку є планування в землекористуванні. Процес планування повинен базуватися на принципах, які відображають планування сталого землекористування: справедливість, міждисциплінарний підхід, безперервність процедури та розв'язання проблем планування і комплексна соціально-економічна оцінка території.

Досвід розвинених країн Європи та США свідчить, що ефективність управління землекористуванням забезпечується інструментами ринкової інфраструктури, а саме: товарні біржі, брокерські, посередницькі та інші фірми [9].

Земля є одним із обмежуючих чинників розвитку аграрної економіки, а землеволодіння та землекористування є основою системи аграрних відносин. Відносини щодо володіння, користування та розпорядження землею регулюються нормативно-правовими актами, в основі яких є принципи рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад і держави. За даними Державного комітету по земельних ресурсах, загальна площа земель сільськогосподарського призначення становить 41,6 млн га [12]. Відповідно до Земельного Кодексу в Україні є три форми землеволодіння: державна, приватна та комунальна [13]. При державному землеволодінні суб'єктом є: Верховна Рада України, обласні, районні, міські, селищні та сільські ради народних депутатів. Об'єктом є усі землі України за винятком земель, які передані у комунальну або приватну власність. Приватне землеволодіння передбачає, що суб'єктом є фізичні особи (громадяни), а об'єктом є землі

для ведення селянського (фермерського) господарства, особистого підсобного господарства, садівництва та дачного будівництва. У комунальному землеволодінні суб'єктом виступають територіальні громади сіл, селищ, міст в особі їх представницьких органів. Об'єктом є землі в межах населених пунктів, за винятком земель приватної та державної власності. Поняття землеволодіння як форму власності можна розглядати через призму економічних і юридичних засад. Економічні засади характеризують відносини економічної власності на землю в аграрному секторі, а юридичні – це відносини, що виражені у відповідних правах власності на земельний наділ. Землеволодіння – це одноосібні або групові відносини, що виникають на основі формальних і неформальних прав, хто і на яких умовах, на який термін, і для яких цілей має право доступу до землі [6]. Багато українських вчених розглядають проблему розвитку землеволодіння як доступ до землі великих аграрних господарств і агрохолдингів. У своїх працях вони малу увагу звертають на приватні домогосподарства та їх сім'ї, які заробляють на землі основну частку свого сукупного доходу. Доступ до землі, для цієї категорії суспільства, є важливим елементом розвитку, продовольчої незалежності, екологічно чистого землеробства, планування та ін. Побудова ефективного та раціонального землеволодіння в Україні є складним і довготривалим процесом, який буде мати відображення на всіх верствах населення.

Впровадження в аграрному секторі України новітніх технологій зумовлено зниженням родючості земель, зростанням ерозійних процесів, розширенням площ деградованих і забруднених земель. Землекористування в Україні на сьогоднішній день здійснюється з порушенням структури посівів, і, як наслідок, спостерігається виснаження ґрунтів, розвиваються ерозійні процеси, погіршується якісний стан сільськогосподарських угідь. У сучасних умовах аграрії використовують інноваційні ресурсозберігаючі технології обробітку ґрунту, які сприяють підвищенню ефективності виробництва та вимог щодо відновлення довкілля. Досвід країн ЄС свідчить про те, що ефективним є застосування технології зберігаючого землеробства. Вона передбачає покращення якості ґрунтів і відновлення їхньої структури та вмісту гумусу, запобігання виникненню ерозійних процесів, нормалізує водний і повітряний режими та поліпшує екологічне середовище.

Інноваційна ресурсозберігаюча технологія охоплює: точне землеробство, органічне землеробство, нульову та мінімальну технології.

Технологія точного землеробства забезпечує одержання із земельної ділянки найбільшої кількості дешевої та якісної продукції, не порушуючи при цьому норм екологічної безпеки. Вона передбачає дозоване внесення насіння, добрив і води в ґрунт. У США точність проведення польових робіт контролюється за допомогою супутника. Така технологія гарантує економію трудових ресурсів, енергетичних, управлінських і матеріальних витрат, а також підвищує врожайність сільгоспкультур і ефективність виробництва [14].

Точне землеробство забезпечується системою глобального позиціонування GPS, знімками зі супутників, електронними картами земель і обліку площ, системами нагляду за посівами; агротехніка оснащена комп'ютерами та сучасними приладами. На підставі використання спеціального програмного забезпечення здійснюється аналіз і розробка рекомендацій щодо проведення наступного польового сезону [7].

Органічне землеробство – це система екологічного менеджменту сільськогосподарського виробництва. Вона підтримує та поліпшує біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів. Органічне виробництво – це практична реалізація загальної концепції екологічно й соціально збалансованого розвитку [7]. При реалізації в сільськогосподарському виробництві технології органічного землеробства не використовуються ГМО, антибіотики, агрохімікати та мінеральні добрива. Це сприяє зростанню біологічної активності у ґрунті, відновленню балансу поживних речовин і приросту гумусу і, як наслідок, спостерігається підвищення врожайності сільськогосподарських культур.

Мінімальна та нульова технології передбачають відмову від механічного обробітку ґрунту, застосовуються сівозміни, що покращують родючість ґрунту та використовується насіння вищих репродукцій, які чутливі до нових технологій. Відомо, що оранка плугом завдає значної шкоди мікрофлорі ґрунту і призводить до деградації родючого шару. Крім цього, під час обертання пласту ґрунту руйнується його структура, капіляри та пустоти. Мінімальне втручання людини в його природні структури сприяє біологічним процесам у верхніх шарах ґрунтового покриву і тим самим захищаючи його від деградаційних процесів і підвищує родючість ґрунту. Мінімальний обробіток ґрунту проводять на глибину 3–7 см (глибина загортання насіння), створюючи комфортні умови для росту та розвитку рослин.

Застосування у землеробстві інноваційних ресурсозберігаючих технологій зупиняє деградацію земель, відтворює родючість ґрунту, забезпечує охорону земель і раціональне їх використання та покращує екологічний стан довкілля. Водночас спостерігається підвищення економічної ефективності аграрного виробництва та врожайності сільськогосподарських культур. Новітні технології забезпечують конкурентоспроможність сільгосппродукції та стабільність її виробництва.

Зниження природної родючості ґрунтів негативно впливає на використання аграрного ресурсного потенціалу територіальних громад. Для реалізації екологічно безпечного аграрного

виробництва відновлення родючості ґрунтів є актуальною проблемою сьогодення. Необхідно зазначити, що використання земельно-ресурсного потенціалу не відповідає вимогам екологічного, безпечного землекористування. Спостерігається зниження екологічної стійкості агроландшафтів, інтенсивне розорювання угідь, необґрунтована структура посівних площ і недостатнє внесення органічних і мінеральних добрив. Все це призвело до дегуміфікації ґрунтового покриву. Високий рівень розораності сільськогосподарських угідь і недотримання ґрунтозахисних заходів призводить до прискорення ерозійних процесів ґрунтового покриву. В останні роки суттєво зменшилася природна та економічна родючість ґрунту. Наприклад, у 2010 році в Львівській області на 1 га посівної площі (у перерахунку на 100 кг поживних речовин) було внесено 121 кг мінеральних добрив і 0,8 т органічних [15]. Аграрії останніми роками не проводять вапнування сільськогосподарських угідь, внаслідок цього погіршуються агрохімічні, фізико-хімічні та фізичні властивості кислих ґрунтів, а це призводить до зменшення їхньої родючості. В результаті сільгоспвиробники одержують низький урожай і поганої якості.

Найперспективнішим методом суцільного агроекологічного моніторингу є дистанційний аерокосмічний метод. Дистанційні дослідження дають можливість одержати оперативну й об'єктивну інформацію про динаміку кількісних і якісних показників ґрунтів, рослинного покриву, лісових масивів на великих територіях [15]. Ефективне землекористування вимагає проведення комплексних еколого-економічних заходів щодо землі як ресурсу та головного засобу виробництва. Збереження ґрунтового покриву та підвищення його ефективності у сільськогосподарському виробництві є важливим для стабілізації екологічної ситуації, забезпечення продовольчої безпеки населення та сталого розвитку сільських територіальних громад.

За останніх десять років у країнах ЄС значно зросла кількість економічно стабільних органічних підприємств, які в майбутньому будуть впливати на розвиток сільського господарства. Необхідно зазначити, що в країнах ЄС під органічним сільським господарством зайнято понад 7,5 млн га ріллі. Особливо зросли площі земельних ділянок в Іспанії, Англії, Греції та в інших європейських країнах [16]. Водночас в Україні в 2016 р. загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель склала 421 200 га [17].

Значний вклад у розвиток органічного сільського господарства вносить Міжнародна федерація сільськогосподарського органічного руху (IFOAM). Вона об'єднує понад 750 організацій із 100 країн світу. Її основні завдання – це глобальний обмін, кооперація та всесторонній розвиток екологічних систем землеробства [18]. Країни ЄС мають свої національні плани розвитку органічного сільського господарства. Підтримка виробників органічної продукції передбачає гранти для програм розвитку сільських районів і їх правовий захист.

У зв'язку з відсутністю в Україні законодавчої і нормативно-правової бази та ефективної державної підтримки гальмується розвиток органічного сільського господарства. Однак у країні зростає заінтересованість споживачів і виробників у збереженні екології довкілля. Все це сприяє розвитку органічного сільського господарства та виробництву екологічно чистої продукції [19].

Ефективне використання земельно-ресурсного потенціалу України є надзвичайно актуальною проблемою, оскільки недотримання екологічних параметрів розвитку аграрного виробництва в країні призводить до зменшення економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь.

Вітчизняні вчені вважають, що максимальний вихід готової сільгосппродукції при мінімумі затрат живої та уречевленої праці, збереження земельно-ресурсного потенціалу, висока екологічність ресурсозберігаючих технологій у процесі сільськогосподарської діяльності забезпечують раціональне використання земель сільськогосподарського призначення [20]. Землевласники та землекористувачі зобов'язані ефективно використовувати землю, підвищувати родючість ґрунтів і застосовувати природоохоронні заходи та не допускати погіршення екологічної обстановки в результаті господарської діяльності [20]. На думку автора роботи [21], раціональним є таке землекористування, яке дає змогу передбачити результати виробничої діяльності на землі, не допускаючи зниження самовідновлення потенціалу ґрунтового покриву, забезпечуючи максимально ефективно використання земельно-ресурсного потенціалу із поєднанням економічної вигоди з вимогами екологічної безпеки.

Національна безпека країни вимагає розв'язання низки проблем, а саме: охорони земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів і раціоналізації й екологізації аграрного землекористування. Для успішного землекористування необхідно економічно заохотити власників землі та землекористувачів до самостійного проведення заходів, які передбачають раціональне використання й охорону земель. Застосування економічних інструментів регулювання земельних відносин сприятиме фінансовій відповідальності землекористувачів, самодостатності регіонів і наблизить вітчизняних аграріїв до збалансованого та високопродуктивного сільськогосподарського виробництва.

Приватне землевладіння та землекористування у аграрному секторі не призвело до покращення земельних ресурсів і їх охорони, не сприяло збільшенню обсягів валового виробництва сільськогосподарської продукції. Запровадження дрібного землевласника та паювання земельного

фонду було помилковим кроком під час проведення земельної реформи. Помилкою була також дрібна тотальна приватизація, яка повинна була за допомогою ринкового механізму розв'язати на селі низку економічних, соціальних і екологічних завдань. Абсолютна більшість приватних землевласників не мають можливості організаційно, фінансово, фізично, професійно налагодити сучасне високотоварне сільське господарство. Світовий досвід підтверджує, що проблему продовольчого забезпечення країни не можна вирішити за допомогою дрібних приватизованих господарств [22]. Відтворення земельних ресурсів, забезпечення високоефективної організації сільськогосподарського виробництва є можливим лише організованим, високотоварним, професійним сільськогосподарським підприємствам. Необхідно зазначити, що приватна форма власності не є домінуючою у цьому випадку. Сучасний стан сільськогосподарського виробництва вимагає запровадження якісно нових напрямів розвитку аграрного сектора, зокрема, необхідно створити аграрні сільськогосподарські підприємства неприватної форми власності, а також значно розширити оренду земель і надання державою прав на володіння землями сільськогосподарського призначення. Ці заходи допоможуть подолати депресивність, яка є в організації форм власності щодо земель аграрного сектора України.

Капіталізація земельних відносин, оцінка земель, залучення іпотеки, введення вартості землі як активу балансу підприємства, докорінно змінили економічну ситуацію в країнах ЄС, Японії та Китаї [1]. Водночас із утворенням приватних селянських землеволодінь у цих країнах функціонують крупні сільськогосподарські підприємства, які успішно ведуть сучасне інтенсивне високотехнологічне виробництво. Землі державних підприємств не завжди пакувались, а передавались в оренду, при цьому зберігалася цілісність існуючого виробничого базису [2]. Приймаючи до уваги світовий досвід проведення земельної реформи, можна запропонувати провести в Україні такі заходи: завершити формування системи кадастру та реєстрації земель; обов'язково ввести землеустрій; максимально спростити процедуру землевідведення та виділення земельних ділянок; запровадити методику нормативної грошової оцінки як бази оподаткування землі; розробити та прийняти Земельний Кодекс України, який буде адаптований до європейських норм; розбудувати інфраструктуру земельного обігу та створити Державний земельний банк і державний земельний фонд; розробити стратегію розвитку земельних відносин; сформувати дієві підвалини адміністративної і адміністративно-територіальної реформи на нових засадах розвитку земельних відносин [3]. Перерозподіл земельних ресурсів в Україні між власниками і землекористувачами призводить до зміни в системі цін на засоби виробництва, сільськогосподарську продукцію, формування фінансово-кредитної та податкової політики і вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності на світовому ринку. А. Данкевич вважає [4], що для реалізації конкурентних переваг агрохолдингів необхідна конструктивна аграрна політика держави. Вона повинна охоплювати: стратегію розвитку сільського господарства; удосконалення земельного законодавства та врегулювання відносин власності; кредитування розвитку інфраструктури аграрного ринку та захист вітчизняного товаровиробника; обмеження імпорту; розробка шкали мотивів для інвесторів, які розвивають соціальну інфраструктуру села та проведення інвентаризації земель.

Висновки з проведеного дослідження. Умови сьогодення вимагають удосконалення системи державного управління земельними ресурсами, підготовки законодавчої та нормативної бази для аграрного землекористування і ринку земель сільськогосподарського призначення; удосконалення економічного механізму регулювання земельних відносин та методики грошової оцінки земель. Розроблення механізмів використання орендованих земель як застави дасть змогу залучити в сільськогосподарське виробництво додаткові кредитні ресурси. Запровадження програми відтворення родючості ґрунтів та екологічний моніторинг і контроль дозволить ефективніше використовувати орендарями екологобезпечні технології та належно відтворювати родючість ґрунтів.

Таким чином, покращення землекористування в аграрному секторі України можливе шляхом застосування структурних, технологічних, технічних, менеджерських і фінансово-економічних заходів, а також впровадження інновацій, які спрямовані на розробку, створення нових видів виробів, технологій і нових організаційних форм виробництва та методів управління. Це забезпечить продукції агропідприємств конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Література

1. Пасхавер Б.Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 47–53.
2. Данкевич А.Є. Світовий досвід оренди земель / А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 138–142.
3. Шарий Г.І. Закордонний досвід управління та реформування земельних відносин / Г.І. Шарий // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 165–166.
4. Данкевич А.Є. Особливості формування земельних відносин в агрохолдингах / А.Є. Данкевич // Інноваційна економіка. – 2013. – № 7. – С. 60–63.
5. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практичний посібник / за ред. П.Т. Саблука. – К. : ІАЕ., 2000. – 17 с.

6. Бугайчук О.В. Сільськогосподарське землеволодіння в Україні / О.В. Бугайчук // *АгроІнКом*. – 2012. – № 12. – С. 32–34.
7. Ганначенко С.Л. Інноваційні ресурсозберігаючі технології в землеробстві / С.Л. Ганначенко // *Економіка АПК*. – 2012. – № 1. – С. 99–103.
8. Тихонов А.Г. Наукові засади сталого розвитку землекористування: індикація екологічного стану / А.Г. Тихонов, Н. В. Гребенюк, О. В. Тихоненко // *Землекористування*. – 2003. – № 3. – С. 15–20.
9. Скороход Є.В. Еколого-економічні аспекти сільськогосподарського землекористування на засадах сталого розвитку / Є.В. Скороход // *АгроІнКом*. – 2012. – № 12. – С. 85–88.
10. Руденко М. Енергія росту / М. Руденко. – К. : Наукова думка. – 2003. – 324 с.
11. Кравчук В. Сучасні агротехнології та «гнучкі механізми Кіотського протоколу» / В. Кравчук, М. Павлишин, Гусар В. // *Техніка і технологія АПК*. – 2013. – № 5. – С. 29–33.
12. Державний комітет України із земельних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art.
13. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14.
14. Андреева Н. Сельское хозяйство западных стран на постиндустриальном этапе развития / Н. Андреева // *МЭ и МО*. – 2009. – № 7. – С. 91–96.
15. Паленичак О.В. Збереження й відтворення родючості ґрунтів як головна умова сталого розвитку сільських територій / О. В. Паленичак // *Економіка АПК*. – 2012. – № 6. – С. 91–94.
16. Willer Helga. The world of organic agriculture. Statistics and Emerging trends. – Koenigstein, Germany, 2008. – 272 p.
17. Органік в Україні / Федерація органічного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>
18. Organic Farming in Europe – A Brief Overview [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/en/publications/fibl-2009-latest-figures.pdf>
19. Моніторинг ґрунтів, шляхи покращення родючості та екологічної безпеки земель Тернопільської області: монографія / І.С. Брошак, Р.Б. Гевко, С.С. Никеруй, А.О. Вітровий, Б.І. Ориник, В.Ф. Скаржинський. – Тернопіль: «Економічна думка», 2013. – 160 с.
20. Економіка довкілля і природних ресурсів : монографія / Ю.В. Дзядикевич, Б.О. Язлюк, Р.Б. Гевко, Ю.І. Гайда [та ін.]. – Тернопіль, 2016. – 392 с.
21. Паленичак О.В. Раціональне землекористування в умовах збалансованого розвитку агропромислового виробництва / О.В. Паленичак // *Економіка АПК*. – 2012. – № 2. – С. 27–33.
22. Щурик М.В. Суперечності власності у вітчизняному секторі аграрної економіки / М.В. Щурик // *Інноваційна економіка*. – 2013. – № 6. – С. 11–15.

References

1. Paskhaver, B.I. (2009), "The land market: international experience and national strategy", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 47–53.
2. Dankevych, A.Ye. (2007), "World experience of land lease", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 138–142.
3. Sharyi, H.I. (2013), "Foreign experience in managing and reforming land relations", *Innovatsiina ekonomika*, no. 6, pp. 165–166.
4. Dankevych, A.Ye. (2013), "Features of formation of land relations in agroholdings", *Innovatsiina ekonomika*, no. 7, pp. 60–63.
5. Sabluk, P.T. ed. (2000), *Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii* [Formation and functioning of the market of agro-industrial products], IAE, Kyiv, Ukraine, 17 p.
6. Buhaichuk, O.V. (2012), "Agricultural land tenure in Ukraine", *AhrolnKom*, no. 12, pp. 32–34.
7. Hannachenko, S.L. (2012), "Innovative resource-saving technologies in agriculture", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 99–103.
8. Tykhonov, A.H., Hrebenuk, N.V. and Tykhonenko, O.V. (2003), "Scientific principles of sustainable development of land use: Indication of the ecological state", *Zemlekorystuvannia*, no. 3, pp. 15–20.
9. Skorokhod, Ye.V. (2012), "Ecological and economic aspects of agricultural land use on the basis of sustainable development", *AhrolnKom*, no. 12, pp. 85–88.
10. Rudenko, M. (2003), *Enerhiia rostu* [The energy of growth], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 324 p.
11. Kravchuk, V., Pavlyshyn M. and Gusar, V. (2013), "Modern agricultural technology and "flexible mechanisms" of Kyoto Protocol", *Tekhnika i tekhnolohiia APK*, no. 5, pp. 29–33.
12. "State Committee on Land Resources of Ukraine", available at: www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art. (access date May 20. 2017).
13. The Verkhovna Rada (2001), The Land Code of Ukraine of 25.10.2001 No 2768-III, available at: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14. (access date May 20. 2017).
14. Andreyeva, N. (2009), "Agriculture of Western countries at the post-industrial stage of

development", *ME i MO*, no. 7, pp. 91–96.

15. Palenychak, O.V. (2012), "Preservation and reproduction of soil fertility as the main condition for sustainable development of rural areas", *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 91–94.

16. Willer Helga (2008), *The world of organic agriculture. Statistics and Emerging trends*, Koenigstein, Germany, 272 p.

17. Organic in Ukraine. The Federation of Organic Movement of Ukraine, available at: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> (access date May 20. 2017).

18. Organic Farming in Europe – A Brief Overview available at: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/en/publications/fibl-2009-latest-figures.pdf> (access date May 20. 2017).

19. Broshchak, I.S., Hevko, R.B., Nykerui, S.S., Vitrovyi, A.O., Orynyk, B.I. and Skarzhynskyi, V.F. (2013), *Monitorynh gruntiv, shliakhy pokrashchennia rodiuchosti ta ekolohichnoi bezpeky zemel Ternopil'skoi oblasti* [Monitoring of soils, ways to improve fertility and environmental safety of the land of Ternopil region], monograph, "Ekonomichna dumka", Ternopil, Ukraine, 160 p.

20. Dziadykevych, Yu.V., Yazliuk, B.O., Hevko, R.B., Haida, Yu.I. et al. (2016), *Ekonomika dovkillia i pryrodnykh resursiv* [The economics of the environment and natural resources], monograph, Ternopil, Ukraine, 392 p.

21. Palenychak O.V. (2012), "Rational land use in conditions of balanced development of agro-industrial production", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 27–33.

22. Shchuryk, M.V. (2013), "Property contradictions in domestic agricultural economics", *Innovatsiina ekonomika*, no. 6, pp. 11–15.

УДК 631.15 : 338.266

Савчук В.А.,
аспірант*

Житомирський національний агроекологічний університет

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Savchuk V.A.,
graduate student

Zhytomyr National Agroecological University

STRATEGIC ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIC AGRICULTURAL FOOD PRODUCTION IN UKRAINE

Постановка проблеми. Динамічний розвиток органічного виробництва у світі і в Україні обумовлений необхідністю гармонізації забезпечення населення здоровою і якісною агропродовольчою продукцією з оздоровленням довкілля та збереженням родючості ґрунтів. Органічне виробництво є одним з важливих пріоритетів Спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу. Зазначене обумовлює необхідність розробки і реалізації стратегії розвитку органічного виробництва, спрямованої на більш повне використання наявного потенціалу його розвитку, забезпечення здорового харчування нації, збереження довкілля та формування конкурентоспроможного й ефективного сектора аграрної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відсутність державної стратегії розвитку підгалузі органічного виробництва ускладнена недостатньою розробкою проблеми у наукових дослідженнях. У наукових публікаціях вітчизняних вчених превають дослідження проблем формування ринку органічної продукції. Теоретичним і методичним аспектам розробки стратегії розвитку органічного виробництва присвячені праці Стоволос Н.Б. [1], Новак Н.П., Чудовської В.А. [2], Шкуратова О.І. [2],

* Науковий керівник: Масловська Л.Ц. – д.е.н., професор

Безуса Р.М. [3]. При цьому потребують поглибленої проробки практичні аспекти обґрунтування галузевої стратегії.

Постановка завдання. Метою статті є стратегічний аналіз розвитку виробництва органічної агропродовольчої продукції з використанням методів SWOT-аналізу і маркетингових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Органічне виробництво визначено одним з основних пріоритетів стратегії розвитку вітчизняного агропромислового комплексу «3+5». Однак, наявні в Україні передумови і потенціал його розвитку реалізуються неповною мірою і при низькій стимулюючій активності держави. Як свідчить досвід країн світу, інституційні рамки формування підгалузі органічного виробництва агропродовольчої продукції визначаються державним та регіональним регулюванням і підтримкою, з одного боку, та ринковим регулюванням - з другого. В умовах обмеженого і недосконалого державного регулювання зростає роль і значення цілеспрямованого ринкового регулювання через маркетингове управління, основним інструментом якого є стратегія маркетингу. Для розробки наукових підходів до обґрунтування галузевої стратегії розвитку здійснено стратегічний аналіз за наступними показниками: частка органічної продукції на вітчизняному ринку продовольчих товарів, частка України на світовому ринку органіки, середньорічна динаміка органічного виробництва і ринку, рівень використання потенціалу сертифікованих органічних угідь, територіальні і споживчі пропорції, міжгалузеві зв'язки тощо (табл. 1).

Таблиця 1

Використання потенціалу розвитку органічного виробництва України

Показники	Рік		
	2005	2010	2015
частка органічної продукції на внутрішньому агропродовольчому ринку, %*	0,006	0,03	0,22 (>у 36,6 р.)
відносна частка вітчизняної органічної продукції на світовому ринку органіки, %**	0,03	0,01	0,05 (>у 1,66 р.)
відносна частка продукції підгалузі на європейському ринку, %**	0,10	0,04	0,19 (>у 1,9 р.)
використання потенціалу потенційно придатних для сертифікації сільськогосподарських угідь, %***	0,56	0,64	0,97 (>у 1,7 р.)
середньорічна динаміка органічного виробництва (за чисельністю товаровиробників), %***	> у 2,3 р. (58% у середн. щорічно)	> у 1,97 р. (39,4% у середн. щорічно)	> у 1,48 р. (29,6% щорічно)
середньорічна динаміка органічного ринку, %***	-	1,29	1,50 (>у 1,2 р.)

Джерело: розраховано за [4-12]

Дані таблиці 1 свідчать про те, що органічне виробництво перебуває на стадії формування і для зміцнення його позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках необхідна розробка наступальної й ефективної маркетингової стратегії.

Галузевий маркетинг підгалузі органічного виробництва передбачає виявлення потреб суспільства і груп споживачів у органічній агропродовольчій продукції і націлювання виробництва та збуту на їх задоволення на основі комплексного маркетингового підходу.

На основі результатів соціологічного опитування керівників сільськогосподарських підприємств та за допомогою програмного забезпечення «Konsi - Swot Analysis» [програма] здійснено SWOT – аналіз, результати якого стали основою для розробки авторської стратегії розвитку підгалузі органічного виробництва.

Побудована матриця базового SWOT-аналізу підгалузі органічного виробництва і оцінені у балах позитивні та негативні її характеристики засвідчили переважання (на 5 балів) сильних сторін над слабкими та більшу (на 7 балів) кількість загроз, ніж можливостей щодо її розвитку. Різниця позитивних (4) і негативних (-22) сум балів відображає загальну оцінку стану підгалузі органічного виробництва (-18), що свідчить про слабку її сучасну позицію.

З метою точнішої оцінки стану і перспектив розвитку органічного виробництва в Україні варто детальніше проаналізувати фактори сили і слабкості у контексті виявлених у процесі стратегічного аналізу можливостей і загроз. Здійснене комплексне оцінювання можливостей, що відкриваються, для реалізації сильних сторін підгалузі, а також потенційних загроз (небезпек) у зовнішньому середовищі, ускладнених слабкими сторонами підгалузі наведено у таблиці 2. Визначення зваженої бальної оцінки досліджуваних параметрів стратегічного аналізу галузі здійснено шляхом множення балу його значимості на частку опитаних респондентів, які надали цьому параметру відповідну оцінку.

Таблиця 2

Зважена бальна оцінка стану та перспектив розвитку підгалузі органічного виробництва України

Параметри	Значимість	Оцінка	Зважена оцінка в балах	Відсоток кількості респондентів
Сильні сторони				
1. висока забезпеченість потенційно придатними для сертифікації високопродуктивними земельними ресурсами	5	0,35	1,75	0,13
2. тривала землеробська традиція органічного виробництва	5	0,40	2,0	0,15
3. динамічний розвиток підгалузі і товарного ринку	3	0,54	1,62	0,12
4. значний експортний потенціал сертифікованої органічної продукції	4	0,52	2,08	0,15
5. конкурентоспроможність вітчизняної органічної агропродовольчої продукції	5	0,48	2,40	0,18
6. широкий продуктивний асортимент органічної продукції	3	0,42	1,26	0,09
7. інноваційність та екологічність виробництва	4	0,63	2,52	0,18
Разом			13,63	1
Слабкі сторони				
1. значні разові витрати на проведення сертифікації угідь при обмежених фінансових можливостях товаровиробників	-5	0,75	3,75	0,20
2. недостатня обізнаність виробників щодо технології органічного виробництва	3	0,66	1,98	0,11
3. не сформована національна система сертифікації	5	0,52	2,60	0,14
4. відсутність національної програми розвитку підгалузі	4	0,59	2,36	0,13
5. відсутність прямої фінансової і непрямой (пілг і преференцій) підтримки виробників органічної продукції	5	0,93	4,65	0,25
6. низький рівень розвитку агромаркетингу та необізнаність споживачів щодо сертифікованої органічної продукції	4	0,78	3,12	0,17
Разом			18,46	1
Можливості				
1. зростання споживчого попиту на внутрішньому ринку	2	0,45	0,90	0,09
2. висока привабливість вітчизняної органічної продукції на світовому ринку	4	0,56	2,24	0,23
3. завоювання нових ринкових ніш органічної продукції	3	0,35	1,05	0,10
4. започаткування програм сприяння органічним товаровиробникам за рахунок «зеленої скриньки»	3	0,52	1,56	0,15
5. створення державної спеціалізованої системи сертифікації і консалтингу	3	0,60	1,80	0,18
6. сприятливі умови для кооперування діяльності	4	0,64	2,56	0,25
Разом			10,11	1
Загрози				
1. вища ефективність виробництва в умовах застосування інтенсивних технологій	2	0,53	1,06	0,05
2. зниження купівельної спроможності споживачів в умовах високих темпів інфляції	5	0,85	4,25	0,25
3. несформовані інституційне середовище та інфраструктура ринку	4	0,90	3,60	0,20
4. відсутність державної стратегії розвитку підгалузі, забезпеченої гарантованою фінансовою підтримкою	4	0,78	3,12	0,17
5. погіршення кон'юнктури ринку органічної продукції внаслідок світової продовольчої кризи	3	0,57	1,71	0,09
6. незавершеність земельної реформи та відсутність цивілізованого ринку сільськогосподарських земель	3	0,55	1,65	0,09
7. зниження довіри споживачів до органічної агропродовольчої продукції внаслідок недоброякісного маркування і недобросовісної конкуренції -3	3	0,82	2,46	0,15
Разом			17,85	1

Джерело: власні дослідження

Графічне зображення загальної ситуації стану підгалузі органічного виробництва (рис. 1) демонструє недостатньо збалансований характер використання можливостей і впливу загроз зовнішнього середовища для реалізації сильних та нівелювання слабких її сторін. Це дає підстави для висновку, що в умовах, коли система державного управління підгалуззю органічного виробництва ще не сформована, особливої значимості набуває цілеспрямований вплив на ринок шляхом маркетингового управління.

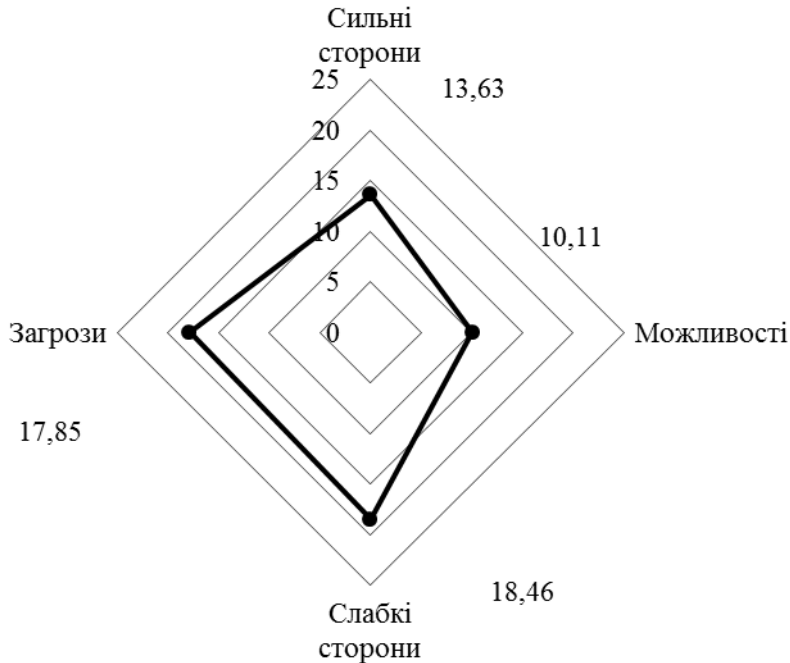

Рис. 1. Графічний вираз співвідношення експертних оцінок стану внутрішнього середовища підгалузі з можливостями та загрозами зовнішнього середовища
Джерело: власні дослідження

Ключовою концепцією вибору стратегії маркетингового управління має бути концепція маркетингових взаємовідносин, сутність якої полягає у здійсненні ефективного впливу маркетингових інструментів на споживачів, постачальників, посередників, інші контактні аудиторії та владу і формуванні системи взаємовигідної взаємодії та партнерства як основи управління підгалуззю.

Здійснений стратегічний аналіз підгалузі свідчить, що її перспективний розвиток має дві реальні альтернативи:

- W/O — реалізацію стратегії внутрішніх перетворень з використанням наявних можливостей і вилучення з них переваг для подолання слабких сторін;
- S/T — спрямування стратегічних дій на мобілізацію сильних сторін та нейтралізацію загроз у зовнішньому середовищі.

Перша альтернатива (W/O) передбачає розвиток кооперування та вертикальної або горизонтальної інтеграції виробників органічної продукції. Її застосування лежить у площині удосконалення маркетингової політики інтегрованого маркетингу, просування і збуту.

Альтернативна стратегія спрямування стратегічних дій на мобілізацію сильних сторін та нейтралізацію загроз у зовнішньому середовищі (S/T) передбачає диверсифікацію - освоєння виробництва нових видів органічної продукції, зокрема плодово-ягідної продукції (у приміських та прикордонних районах) та винограду (у районах з сприятливими для цього виду продукції агрокліматичними умовами). У пересічних господарствах диверсифікувати органічне виробництво можна вирощуванням озимих – спельти, тритикале, жита та ярих культур (люпин, олійний льон, просо, гречка), які культивуються повсемісно у помірних агрокліматичних умовах. Головне призначення диверсифікації – зниження як підприємницького, так і ринкового ризиків. Ця стратегія спрямована передусім на удосконалення продуктової політики органічних товаровиробників.

Модель структури, інструментів та переваг (ефектів) маркетингу взаємовідносин в органічному виробництві наведено на рис. 2.

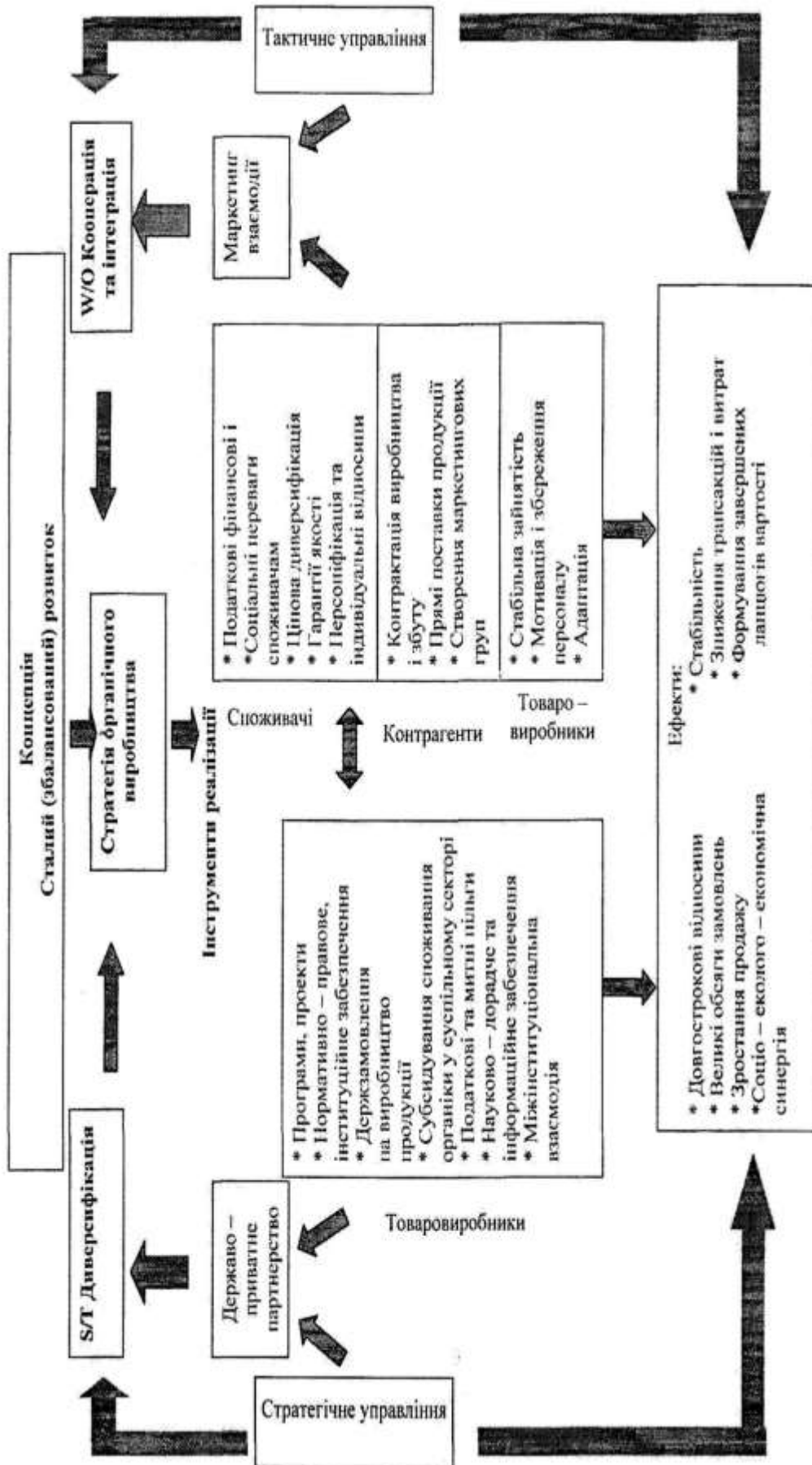

Рис. 2. Модель структури, інструментів та переваг (ефектів) маркетингу взаємовідносин в органічному виробництві.

Джерело: розроблено автором

Відправною точкою у реалізації стратегії розвитку підгалузі органічного виробництва, заснованих на взаємодії та партнерстві, є впровадження державно-приватного партнерства. Дієвими інструментами державно-приватного партнерства можуть бути державне замовлення на виробництво органічної продукції з вищою доданою вартістю, екологізація основних засобів і технологій переробних підприємств, субсидування певної частки органічної продукції для лікарень, дитячих дошкільних установ, шкіл-інтернатів тощо.

Партнерські стосунки виробників органічної продукції з іншими господарюючими, обслуговуючими, кредитно-фінансовими, інвестиційними, транспортно-логістичними та іншими контрагентами дозволяють насамперед знижувати трансакційні витрати. До таких витрат відносяться витрати на: пошук інформації, постачальників, споживачів, партнерів по бізнесу, договірну діяльність між суб'єктами ринку, ведення переговорів, контроль якості, прийняття рішень, захист прав власності тощо. Іншими словами, трансакції – це вартісний вираз зусиль, необхідних для завоювання та втримання того чи іншого контрагента. Практикою доведено, що трансакційні витрати зменшуються по мірі зміцнення відносин з контрагентами.

Налагодження партнерських взаємовідносин між виробниками і споживачами в умовах ринку передбачає передусім розвиток і зміцнення соціальних зв'язків шляхом індивідуалізації та персоніфікації відносин, продукції і послуг, додавання споживачам фінансових і соціальних переваг. За таких умов споживачам гарантовані висока якість продукції, диференційовані ціни, спеціальні акції і пропозиції, а виробникам – стабільний збут продукції. Набуває поширення практика контракції виробництва, за якої покупець (переробне підприємство, трейдер, роздрібні підприємства) робить замовлення на органічну продукцію під майбутній урожай. Такі контракти і прямі угоди передбачають передоплату або інвестування, що дозволяє товаровиробникам вирішувати проблеми фінансового та матеріального забезпечення виробництва. Партнерські відносини формуються також між товаровиробниками та підприємствами, що здійснюють промислову переробку та зберігання органічної продукції.

Формування взаємовідносин має важливе значення і для працівників, зайнятих в органічному виробництві. Розглядаючи найманих працівників як цінний ресурс, товаровиробники задовольняють їх потреби і належним чином їх мотивують, тим самим формуючи сприятливе ділове середовище та репутацію підгалузі органічного виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, маркетингове управління підгалуззю органічного виробництва агропродовольчої продукції на засадах концепції взаємовідносин здатне забезпечити її динамічний розвиток і ефективність завдяки низці синергетичних ефектів. До них відносяться – стабільність, зниження трансакцій, довгострокові відносини, збільшення обсягів замовлень, зростання продажу, формування завершених ланцюгів вартості, зміцнення позицій на ринку, конкурентоспроможність та соціо-еколого-економічна синергія.

Література

1. Стоволос Н.Б. Формування і реалізація стратегії розвитку органічного виробництва АПК [Електронний ресурс] / Н.Б. Стоволос // Ефективна економіка: Електронне наукове фахове видання, 2015. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3913>
2. Шкуратов О.І. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку : монографія / О.І. Шкуратов, В.А. Чудовська, А.В. Вдовиченко. – К. : ТОВ «ДІА». – 2015. – 248 с.
3. Безус Р.М. Організаційно-економічні засади ефективного розвитку органічного агровиробництва : монографія / Р.М. Безус. – Дніпропетровськ: ТОВ «Лізунов-Прес», 2014. – 380 с.
4. Кернасюк Ю.В. Стан розвитку внутрішнього продовольчого ринку [Електронний ресурс] / Ю.В. Кернасюк // Агробізнес сьогодні. – 2016, листопад, №21 (340). – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyi-gektar/6597-ctan-rozvytku-vnutrishniogo-prodovolchogo-rynku.html>
5. Архів курсів НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/arch/?nbu>
6. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2015. – 585 с.
7. Органік в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>
8. The World of Organic Agriculture 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic-world.net/yearbook.html?&L=idtbbcdeumlplvldb>.
9. Ринок органічної продукції та Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.biolan.org.ua/uk/news/?newsid=111>.
10. Agence BIO d'apres FiBL/IFOAM et divers organismes europeens (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.organic-world.net/agence-bio-2013 (in French).
11. Compiled by FiBL in cooperation with, AMI and ORC 2011, based on national sources (2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2011/fibl-ifoam-survey-data-2009-regions.pdf>

12. Willer, H., & Kilcher, L. (Eds.). The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2012 / (2012). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic-world.net/yearbook/2012.hpml>

References

1. Stovolos, N.B. (2015), "The formation and implementation of the strategy of organic production AIC", *Efektivna ekonomika: Elektronne naukove fakhove vydannia*, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3913> (access date May 30. 2017).
2. Shkuratov, O.I., Chudovska, V.A. and Vdovychenko, A.V. (2015), *Orhanichne silske hospodarstvo: ekoloho-ekonomichni imperatyvy rozvytku* [Organic agriculture: ecological and economic imperatives of development], monograph, TOV «DIA», Kyiv, Ukraine, 248 p.
3. Bezus, R.M. (2014), *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady efektyvnoho rozvytku orhanichnoho ahrovyrobnytstva* [Organizational and economic principles of effective development of organic agricultural production], monograph, TOV «Lizunov-Pres», Dnipropetrovsk, Ukraine, 380 p.
4. Kernasiuk, Yu.V. (2016), "The state of development of the internal food market", *Ahrobiznes sohodni*, november, № 21 (340), available at: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichni-gektar/6597-ctan-rozvytku-vnutrishniogo-prodovolchogo-rynku.html> (access date May 30. 2017).
5. "Archive of NBU courses", available at: [index.minfin.com.ua /arch/](http://index.minfin.com.ua/arch/) (access date May 30. 2017).
6. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Statystychnyi shchorichnyk za 2014 rik* [Statistical Yearbook for 2014], TOV «Vydavnytstvo «Konsultant», Kyiv, Ukraine, 585 p.
7. "Organic in Ukraine", available at: <https://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29> (access date May 30. 2017).
8. "The World of Organic Agriculture 2011", available at: <http://www.organic-world.net/yearbook.html?&L=idtbbcdeumlpvldb> (access date May 30. 2017).
9. "The organic products market and Ukraine", available at: <http://www.biolan.org.ua/uk/news/?newsid=111> (access date May 30. 2017)
10. Agence BIO d'apres FiBL/IFOAM et divers organismes europeens (2013), available at: www.organic-world.net/agence-bio-2013 (in French) (access date May 30. 2017).
11. Compiled by FiBL in cooperation with, AMI and ORC 2011, based on national sources (2011), available at: <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2011/fibl-ifoam-survey-data-2009-regions.pdf> (access date May 30. 2017).
12. Willer, H., & Kilcher, L. (Eds.) (2012), "The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2012", available at: <http://www.organic-world.net/yearbook/2012.hpml> (access date May 30. 2017).

Рецензент: д.е.н., професор Житомирського національного агроекологічного університету В.І. Ткачук

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 355.01

Сороківська О.А.,
*д-р екон. наук, доцент,
професор кафедри менеджменту у виробничій сфері,*
Мосій О.Б.,
*канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері,*
Кужда Т.І.,
*канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері,*
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

ВІДКРИТТЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ ЯК ШЛЯХ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ АТО

Sorokivska O.A.,
*dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the
department of management in manufacturing sphere*
Mosiy O.B.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
assistant professor at the department of
management in manufacturing sphere*
Kuzhda T.I.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof.,
assistant professor at the department of
management in manufacturing sphere*
Ternopil Ivan Puluji National Technical University

OPENING OF OWN BUSINESS AS A WAY FOR SOCIAL AND ECONOMIC ADAPTATION OF ATO VETERANS

Постановка проблеми. Сьогодні економічна та політична ситуація в Україні значно ускладнена у зв'язку із проведенням АТО. Українські захисники, повертаючись з війни на рідну землю, досить часто стикаються із труднощами, пов'язаними не лише з психологічною адаптацією до життя у суспільстві. Значні проблеми мають місце у площині забезпечення їх соціального становища, достатнього рівня добробуту їх сімей та економічного розвитку. Після демобілізації бійцям вкрай важко знайти роботу. Для багатьох із них вирішенням цієї проблеми може стати відкриття власної справи. Адже важливою умовою повернення до повноцінного життя українського воїна є його самореалізація, отримання стабільного економічного доходу та забезпечення відповідного соціального статусу у суспільстві. Маючи стабільний дохід та власну справу, наші захисники зможуть повірити у свої сили, впевнено планувати майбутнє для своїх родин, із натхненням працювати на благо держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу дослідження склали роботи вітчизняних і зарубіжних авторів з проблем соціально-економічної політики та її складової частини – соціально-економічної реабілітації, а також дослідження, присвячені аналізу проблем, що стоять перед ветеранами бойових дій в період адаптації до умов мирного життя.

Важливими для розуміння проблем ветеранів АТО, особливостей їх соціальної адаптації після повернення із зони бойових дій є роботи, присвячені проблемам реабілітації учасників локальних

військових конфліктів. На думку російського соціолога Д. Д. Пожидаєва, соціальний стан військового – учасника бойових дій після звільнення у запас характеризується «кризою ідентичності», що «знаходить прояв у порушенні здатності особистості брати участь у складних соціальних взаємодіях, в яких відбувається реалізація людської особистості і підтвердження її ідентичності» [1]. Дослідники Т.І. Єрьоміна, Н. П. Крюков, Ю. Ю. Логінова [2] свідчать, що адаптація учасників бойових дій до умов цивільного життя характеризується напруженими відносинами між ними та суспільством. Абсолютна більшість ветеранів негативно ставляться до представників влади, вважають, що держава обманула їх. Суспільство ж ставиться до ветеранів з нерозумінням та побоюванням, що посилює реакцію ветеранів на незвичні умови, які вони оцінюють з притаманним їм фронтовим максималізмом [2]. Ще однією проблемою, з якою стикаються ветерани, є посттравматичні стресові розлади. Багато робіт, присвячених цьому феномену, з'являлось, як правило, після значних військових конфліктів. С. Ніколаєнко розроблено типологію учасників бойових дій з деструктивними постстресовими змінами особистості [3]. У той же час проблеми українських ветеранів ще тільки починають входити до кола наукових проблем, що досліджуються вітчизняними соціологами. У більшості наукових розвідок мало уваги приділено визначенню конкретних шляхів соціально-економічної адаптації ветеранів, не враховано специфіку проведення саме антитерористичної операції на Сході України, недостатньо чітко встановлено зворотній зв'язок із учасниками дослідження. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою представленого дослідження є діагностика сучасного стану підтримки та стимулювання процесів започаткування і ведення бізнесу ветеранами АТО, а також поглиблення теоретичних аспектів та розробка практичних рекомендацій для ефективного поєднання громадських і урядових ініціатив у цій сфері. Об'єктом дослідження виступають процеси забезпечення соціально-економічної адаптації ветеранів АТО. Предметом дослідження є сукупність науково-методичних положень та прикладних аспектів започаткування та ведення власного бізнесу демобілізованими учасниками АТО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні умови господарювання, що склалися сьогодні в Україні, дають можливість спрямувати підприємницький потенціал учасників АТО, більшість з яких є молодими, працездатними та енергійними людьми, у сферу малого та середнього підприємництва, розвиваючи їх економічні починання шляхом надання підтримки з боку громадських організацій, органів влади, навчальних установ з метою забезпечення ефективної підприємницької діяльності.

За даними офіційних джерел станом на 25 серпня 2016 року було зареєстровано майже 250 тисяч учасників бойових дій у зоні антитерористичної операції (АТО), з них 166 тисяч службовців збройних сил України [4]. До сьогодні строки врегулювання військового конфлікту на Донбасі залишаються невизначеними. Отже, доцільно припустити, що кількість учасників бойових дій і надалі зростатиме. Значна частина учасників АТО потребуватиме робочих місць після демобілізації. На 1 серпня 2016 року майже 20 тисяч учасників АТО зареєстровані як безробітні [5].

На даний час в Україні діють громадські ініціативи та регіональні програми підтримки ветеранів АТО. Так, влаштуватись на роботу безробітним учасниками АТО в Україні допомагають державні центри зайнятості. Також безробітні ветерани мають доступ до загальних послуг щодо пошуку роботи, профорієнтації та професійного навчання. Із 30 серпня 2016 року учасників АТО включено до переліку «категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню». Для таких категорій передбачена квота в 5% для підприємств, які налічують понад 20 працівників, та можливе відшкодування ЄСВ протягом року (за умови влаштування на роботу протягом року). З початку 2015 року по серпень 2016 року послугами служби зайнятості скористувалися близько 38600 військовослужбовців-учасників АТО, 8400 осіб влаштовано на цивільну роботу, ще кілька тисяч повернулись на військову службу за контрактом, а 1800 – отримали одноразову виплату допомогу по безробіттю для започаткування власного бізнесу [5].

У Тернопільській області до вирішення проблем працевлаштування ветеранів АТО також долучаються різні установи, серед яких і базові центри зайнятості регіону. З березня 2015 року до цих установ звернулись 1987 учасників АТО. Усім ветеранам було надано інформаційні та консультаційні послуги щодо сприяння працевлаштуванню. За станом на 7 червня 2017 року 552 особи працевлаштовано, з них 66 – отримали одноразову допомогу по безробіттю для організації підприємницької діяльності, 166 учасників АТО проходили професійне навчання за направленням служби зайнятості [6].

Проте результати статистичних досліджень Тернопільського обласного центру зайнятості свідчать про те, що лише половина із тих ветеранів, які створюють бізнес-план та отримують допомогу для започаткування власного бізнесу, дійсно його розпочинають. Ще менша кількість таких осіб втримуються «на плаву» та ефективно здійснюють бізнесову діяльність впродовж тривалого періоду часу.

Головне управління Держгеокадастру в Тернопільській області є ще однією установою, яка надає допомогу та підтримку ветеранам АТО у питаннях отримання земельних ділянок з метою започаткування та ведення бізнесу у галузі сільського господарства. За даними цієї організації, на

даний час у Тернопільській області учасники антитерористичної операції подали більше восьми тисяч заяв про отримання земельних наділів. За результатами їх розгляду було надано більше шести з половиною тисяч дозволів на розробку землепорядної документації на землі площею понад 4 тис. га, у тому числі для ведення садівництва, особистого селянського господарства, будівництва господарських будівель і споруд [7].

На сьогодні у Тернопільському регіоні діють також більше десяти громадських організацій та об'єднань, які опікуються питаннями ветеранів АТО. До них відносимо: «Логістичний центр допомоги бійцям АТО», ГО «Об'єднання бойових побратимів», ГО «Всеукраїнський союз ветеранів АТО», Тернопільський регіональний ресурсний центр. Допомога цих організацій полягає у наданні соціальної, психологічної та інших видів допомоги при реабілітації ветеранів АТО та адаптації їх до сучасних економічних умов господарювання у Тернопільській області.

Також у регіоні функціонує представництво Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції у Тернопільській області, яке реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, їх соціальної та професійної адаптації, а також забезпечує виконання державної політики у сфері волонтерської діяльності і соціального захисту ветеранів АТО.

На теренах області станом на 1 червня 2017 року діють досить потужні бізнес-асоціації, які потенційно можуть долучитися до вирішення питань економічної адаптації ветеранів АТО. До них доцільно віднести ГО «Тернопільська філія «Клуб ділових людей», ГО «Спілка підприємців "Українська справа", Всеукраїнську громадську організацію "Асоціація платників податків України" в Тернопільській області, Організацію роботодавців Тернопільської області.

Отже, можемо констатувати наявність достатньої кількості державних установ, громадських об'єднань та бізнесових структур, які прямо або опосередковано опікуються питаннями ветеранів АТО. Проте проблемність ситуації полягає у тому, що діяльність цих структур недостатньо скоординована у питаннях надання інформаційної підтримки, проведення навчальних заходів з метою надання теоретичних знань і практичних навиків, формування механізму здешевлення кредитних ресурсів для започаткування та ведення бізнесу ветеранами АТО, проведення консультацій та роз'яснювальної роботи з цією категорією населення. На сьогодні також не розроблено ефективної системи стимулювання учасників підприємницької діяльності, які займаються суспільно корисним бізнесом, та не створено єдиного інформаційного ресурсу з інформацією про умови ведення бізнесу, законодавство, програми розвитку малого бізнесу, гранти та потенційних інвесторів. Все це значно ускладнює комунікаційні процеси між ветеранами АТО та установами, які мають потенційні та реальні можливості для надання їм кваліфікованої допомоги і підтримки.

Тому ключове завдання наукової та громадської спільноти полягає насамперед у розробленні дієвих заходів підтримки та стимулювання процесів започаткування і ведення бізнесу ветеранами АТО з метою ефективного поєднання громадських та регіональних ініціатив із загальнодержавними програмами і стратегіями. Саме симбіоз зусиль ветеранів АТО, органів влади, бізнесових структур та громадських об'єднань є, на нашу думку, одним із найбільш дієвих інструментів досягнення синергійного ефекту у цій сфері.

Дуже повчальним у цьому сенсі є застосування зарубіжного досвіду підтримки ветеранів. Зокрема США на сьогодні є країною, яка налічує понад 20 мільйонів ветеранів збройних сил, з них 7 мільйонів служили після 1990 року – початку війни у Перській Затоці. Ця країна, ймовірно, має найбільше в світі ветеранів працездатного віку. Саме у Сполучених Штатах 1,7 млн із 18,3 млн власників бізнесу були ветеранами у 2012 році. Серед ветеранів до 50 років близько 6% або 370 тисяч займались бізнесом [8]. Опікується питаннями ветеранів Міністерство у справах ветеранів із бюджетом в 167 млрд доларів США та персоналом понад 360 тисяч осіб. Малий бізнес ветеранів підтримує відповідний підрозділ Адміністрації малого бізнесу США.

Також у Сполучених Штатах успішно функціонує Програма «From boots to business» («З армійських черевиків у бізнес») [9]. У межах цієї програми налагоджено ефективне публічно-приватне партнерство Адміністрації малого бізнесу, Міністерства Оборони США, Сиракузького Університету та інших громадських партнерів. Ця програма включає в себе три складових частини – вступне інформаційне відео, необов'язковий дводенний клас «Вступ до підприємництва» в рамках курсу підготовки до цивільного життя (Transition GPS) на 165 воєнних базах та онлайн-курс «Основи підприємництва» від консорціуму університетів (8 тижнів по 10 годин підготовки).

Після звільнення зі служби ветерани можуть отримати підтримку SBA – Адміністрації малого бізнесу та громадського суспільства. Крім того у США функціонують Центри підтримки бізнесу ветеранів, організовані місцевими університетами та громадськими організаціями за державного фінансування. Центри надають професійні тренінги, допомагають орієнтуватися у правових нормах, надають допомогу в підготовці бізнес-плану та оцінюванні його реалістичності, забезпечують менторську підтримку. У Сполучених Штатах діють, крім державних, ще приватні ресурси – VetNet (агрегатор ініціатив для ветеранів), VetFran (допомога у відкритті франчайзингового бізнесу), Veteran Fast Launch Initiative (надає програмне забезпечення, ділові послуги для відкриття бізнесу безоплатно

або із суттєвою знижкою). Ветерани також мають право на пільгове отримання кредитів для свого бізнесу під часткову державну гарантію від SBA – зі знижкою на ціни послуг SBA до 100%. У США уряд поставив за мету 23% коштів на державні (федеральні) закупівлі витратити на контракти з малим бізнесом. Контракти до 150 000 доларів США зарезервовані для малого бізнесу, за умови наявності конкуренції хоча б між двома компаніями. Бізнес, що належить ветеранам-інвалідам має квоту в розмірі 3% від загальної суми державних закупівель [9]. Квота може забезпечуватись через тендери, відкриті лише для ветеранів-інвалідів на закупівлі з єдиного джерела. Також можуть ставитись вимоги залучення бізнесу ветеранів-інвалідів як субпідрядників. У 2016 фінансовому році ветерани-інваліди у США отримали федеральних контрактів на суму 9,4 млрд доларів, що склало 3,4% від загальної вартості укладених угод. Найбільше контрактів ветерани-інваліди отримали від Міністерства оборони, Міністерства у справах ветеранів та Міністерства внутрішньої безпеки (DHS).

У Британії та інших країнах Співдружності Націй практичну підтримку ветеранам надає переважно «третій» сектор – неприбуткові організації, які фінансуються як урядом, так і благодійними внесками. Так, у Великобританії успішно функціонує Програма «Be the Boss» («Стань босом») [10]. Ця програма фінансується британським урядом і впроваджується Королівським Британським Легіоном. Вона включає систему тренінгів щодо відкриття нового бізнесу, допомогу у написанні бізнес-плану та фінансового прогнозу, у пошуку фінансування, діагностиці проблем на початкових стадіях роботи, менторство.

У Канаді діє Програма «Prince's Operation Entrepreneur» («Операція підприємець») [11]. У рамках програми благодійний фонд Принца Чарльза проводить семиденну базову підготовку до підприємництва, адаптовану до потреб ветеранів та одноденні семінари. Можливе менторство та фінансування від партнерської організації, яке є доступним для всіх осіб, що старші 39 років. Ветерани отримують допомогу в рамках загальних програм підтримки малого бізнесу.

Отже, можемо констатувати наявність значної кількості прогресивних програм допомоги ветеранам у розвинутих країнах. Намагаючись впровадити передовий досвід світової спільноти в Україні, автори даної статті приймають безпосередню участь у Проекті формування Дорожньої карти розвитку малого та середнього бізнесу демобілізованих учасників бойових дій в зоні АТО, який реалізується за фінансової підтримки Програми USAID «Лідерство в економічному врядуванні».

Метою Дорожньої карти розвитку малого та середнього бізнесу демобілізованих учасників бойових дій в зоні АТО є розроблення та імплементація заходів, спрямованих на формування сприятливого соціального, інституційного й інформаційного середовища для відкриття власної справи і реалізації підприємницьких ініціатив демобілізованих учасників бойових дій у зоні АТО шляхом раціонального поєднання громадських ініціатив та зусиль держави.

Розроблений документ являтиме собою набір взаємопов'язаних етапів, кроків та заходів, які покликані раціонально поєднати зусилля громадськості, влади, бізнесу і ветеранів АТО з метою мобілізації ресурсів регіону та максимального врахування інтересів усіх зацікавлених сторін задля створення сприятливих умов започаткування та ведення бізнесу.

У рамках проекту було проведено фокус-групові дослідження за участю ветеранів АТО Тернопільської області. За результатами засідань двох фокус-груп, у яких взяли участь близько 20 осіб, було сформовано перелік основних бар'єрів, які, на думку ветеранів, перешкоджають започаткуванню та веденню ними бізнесу. Зокрема до адміністративних бар'єрів на макрорівні було віднесено:

- надмірне оподаткування (податки потрібно платити з першого ж місяця реєстрації підприємства) і у зв'язку з цим неможливість діяти повністю легально та прозоро;
- складне податкове адміністрування;
- велика кількість документів, необхідних для ведення підприємницької діяльності;
- недостатній рівень державної підтримки МСП;
- труднощі в ліцензуванні певних видів діяльності (зокрема, жорсткі вимоги до персоналу);
- неправильне трактування чиновниками своєї ролі у суспільстві, коли вони вважають, що суспільство повинно працювати на них, а не навпаки.

Бар'єри, пов'язані з умовами ведення та фінансовим забезпеченням бізнесу на макрорівні:

- монополізація ринків і домінування великого бізнесу;
- наявність в державі пільговиків, які мають різні преференції;
- недостатньо розвинута інфраструктура (неякісні дороги та сполучення);
- невідповідність вітчизняних стандартів якості європейським і, відповідно, перешкоди при здійсненні експорту-імпорту;
- високі ставки кредитів, і як наслідок, їх недоступність.

Адміністративні бар'єри на рівні регіону:

- труднощі у реєстрації бізнесу;
- непрозорість тендерних процедур (часто підприємцям невідомо про проведення закупівель);
- низька зацікавленість місцевої влади в сприянні розвитку бізнесу;
- недостатня інформативність інтернет-сайтів державних органів влади (важко знайти потрібну інформацію або вона відсутня);

– податкова адміністрація, санепідемстанція розцінюються як каральні органи. Вимоги, які ставляться ними часто є незрозумілими та суперечливими;
– відсутність кваліфікованих кадрів для здійснення певних видів діяльності (наприклад, управління об'єднаних територіальних громад (ОТГ));

– висока вартість оренди приміщень та землі;
– низький професійний рівень митників в питаннях митного оформлення товарів.

Бар'єри, пов'язані з умовами ведення та фінансовим забезпеченням бізнесу на рівні регіону:

– низька етика бізнесу, зокрема, невиконання домовленостей постачальниками;
– нестача інформації (про умови ведення бізнесу, законодавство, нові технології) та відсутність інформації про організації, які надають підтримку (юридичні консультації) малому бізнесу;
– недостатній рівень співробітництва з іншими підприємствами;
– низькі заробітні плати, і, як наслідок, низька купівельна спроможність споживачів та виїзд кваліфікованих працівників закордон;
– корупція в різних формах і проявах (вимагання хабарів, або накладення штрафів);
– труднощі у пошуку кваліфікованих кадрів для здійснення певних видів діяльності.

Виходячи з описаних вище проблем, які гальмують започаткування та ведення малого і середнього бізнесу ветеранами АТО у Тернопільській області, пропонуємо запровадити такі заходи:

– забезпечити максимальне спрощення процедури реєстрації бізнесу;
– забезпечити відшкодування відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами підприємництва (демобілізованими учасниками АТО) для реалізації бізнес-проектів;
– надавати пільги учасникам АТО при започаткуванні бізнесу;
– створити бізнес-інкубатор, з метою здійснення консультування, навчання, інформування та супроводу бізнесу;
– організувати проведення спеціалізованих навчань із започаткування власного бізнесу;
– надавати постійну інформаційну підтримку для осіб, які започатковують та здійснюють підприємницьку діяльність, шляхом організації діяльності Центру підтримки підприємництва в області;
– сприяти створенню об'єднань власників бізнесу з метою навчання та обміну досвідом між власниками бізнесу та ветеранами АТО;
– провести аналіз існуючих інвестиційних пропозицій на відповідність Стратегії розвитку регіону, громади;
– перевести діяльність Державної фіскальної служби та Держпродспоживслужби в області у режим консультативних органів та сервісних служб;
– створити на місцевому телебаченні сюжети про історії успішного підприємництва;
– сприяти у проведенні стандартизації товарів та послуг місцевого бізнесу відповідно до Європейських вимог;
– створити та підтримувати в актуальному стані електронну базу інфраструктури підтримки підприємництва області та широко розповсюджувати дану інформацію серед бізнесу та населення області;
– проводити систематичні семінари, тренінги, круглі столи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності бізнесу, в тому числі щодо етики ведення бізнесу;
– створити систему стимулювання для бізнесменів, які займаються суспільно корисним бізнесом;
– створити єдиний інформаційний ресурс з інформацією про умови ведення бізнесу, законодавство, програми розвитку малого бізнесу, гранти, програми розвитку регіону, інвесторів тощо;
– покращити комунікацій між службою зайнятості, рекрутинговими компаніями та приватним бізнесом;
– провести антикорупційні експертизи чинних регуляторних актів;
– створити електронну базу чинних регуляторних актів.

Таким чином можемо констатувати, що для успішної допомоги ветеранам потрібно враховувати як кращу практику волонтерських ініціатив, так і досвід розвинутих країн. Майбутні підприємці-ветерани повинні отримувати початкову інформацію про власну справу при орієнтації до цивільного життя до демобілізації. Важливо забезпечити ефект синергії громадських та регіональних ініціатив із загальнодержавними, наявність та доступність субвенцій і грантів для ефективних ініціатив ветеранів. Навчання та професійна підготовка від центрів зайнятості повинна врахувати особливі навички та виклики військових. Наявність дієвих універсальних програм підтримки відкриття та фінансування нового бізнесу – це велика частина успіху.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, результати проведеного дослідження полягають в наступному:

1. Проведено комплексний аналіз діючих громадських ініціатив та регіональних програм підтримки ветеранів АТО в Україні загалом, та в Тернопільській області зокрема, досліджено функції інституцій, які їх забезпечують. Визначено, що проблемність ситуації полягає у тому, що діяльність цих структур на сьогодні є недостатньо скоординованою, що ускладнює комунікаційні процеси між

ветеранами АТО та установами, які мають потенційні й реальні можливості для надання їм кваліфікованої допомоги і підтримки.

2. Здійснено дослідження досвіду розвинутих країн (США, Великобританії, Канади) щодо формування сприятливого соціального, інституційного й інформаційного середовища для відкриття власної справи і реалізації підприємницьких ініціатив демобілізованих учасників бойових дій. Визначено, що для успішної допомоги ветеранам потрібно враховувати кращу практику волонтерських ініціатив та досвід розвинутих країн.

3. Розглянуто Дорожню карту як інструмент формування сприятливої політики ведення малого і середнього бізнесу в регіоні.

4. Сформовано результати проведених фокус-групових досліджень за участю ветеранів АТО, систематизовано бар'єри для започаткування і ведення приватного бізнесу, а також розроблено перелік практичних пропозицій для їх вирішення.

Подальші дослідження у сфері даної проблематики може бути присвячено особливостям встановлення ефективного зворотного зв'язку між ветеранами АТО та регіональними органами влади.

Література

1. Пожидаев Д. От боевых действий – к гражданской жизни / Д. Пожидаев // Социологические исследования. – 2014. – № 2. – С. 70-75.

2. Еремина Т. Социально-психологическая адаптация граждан, принимавших участие в боевых действиях [Електронний ресурс] / Т. Еремина, Н. Крюков, Ю. Логинова. – Режим доступу: http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/270/50270/24619?p_page=1

3. Николаенко С. Особенности психологической помощи участникам военных действий при посттравматическом стрессовом расстройстве [Електронний ресурс] / С. Николаенко. – Режим доступу: <http://irbisnbuv.gov.ua>

4. Порошенко назвал количество мобилизованных протягом шести черг мобілізації. УНІАН (24 серпня 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unian.ua/war/1114740-poroshenko-nazvav-kilkist-mobilizovanihprotyagom-shesti-chergh-mobilizatsiji.html.

5. Щодо надання послуг державної служби зайнятості безробітним з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО (4 вересня 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=393494>.

6. Щодо ситуації на ринку праці та діяльності Тернопільського обласного центру зайнятості у січні-грудні 2016 року: Аналітична довідка. – Тернопіль: ТОЦЗ, 2017. – 234 с.

7. Довідка про надання земельних ділянок учасникам АТО та членам їх сімей станом на 7 червня 2017 року. – Тернопіль: Головне управління Держгеокадастру в Тернопільській області, 2017. – 35 с.

8. Гусак О. Світовий досвід вироблення державної політики щодо формування міжпрофесійної мобільності військовослужбовців [Електронний ресурс] / О. Гусак. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/5/04.pdf>.

9. "From boots to business: Innovative delivery & partnership" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.sba.gov/sites/default/files/files/B2B_Brochure.pdf.

10. "UK Government Development Strategy indicators" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sustainabledevelopment.gov.uk/publications/uk-strategy-2005>

11. "Prince's Operation Entrepreneur: Scilled veterans. Confident entrepreneurs» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.princesoperationentrepreneur.ca

References

1. Pozhidaev, D. (2014), "From military operations to civilian life", *Sotsiologicheskie issledovaniya*, no. 2, pp. 70-75.

2. Eremina, T., Kryukov, N., Loginova, Yu. (2010), "Socio-psychological adaptation of citizens who took part in hostilities", available at: http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/270/50270/24619?p_page=1 (access date June 3, 2017).

3. Nikolayenko, S. (2012), "Features of psychological assistance to participants in military operations in post-traumatic stress disorder", available at: <http://irbisnbuv.gov.ua> (access date June 12, 2017).

4. Information agency "UNIAN" (2015), "Poroshenko called the number of mobilized during six queues of mobilization. UNIAN (August 24, 2015), available at: www.unian.ua/war/1114740-poroshenko-nazvav-kilkist-mobilizovanihprotyagom-shesti-chergh-mobilizatsiji.html (access date June 8, 2017).

5. State Employment Service (2016), "Regarding the provision of services of the state employment service to the unemployed from the number of servicemen who participated in the ATO", available at: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=393494> (access date June 1, 2017).

6. Ternopil Regional Employment Center (2016), "On the situation in the labor market and activities of the Ternopil Regional Employment Center in January-December 2016", Analytical Reference.

7. The Main Department of the State Geographical Cadastre in the Ternopil Oblast (2017), "A reference for the provision of land plots to ATO participants and their family members as of June 7, 2017", Analytical Reference.

8. Husak, O. (2014), "World experience in developing a state policy on the formation of interpersonal mobility of servicemen", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/5/04.pdf> (access date June 11, 2017).

9. "From boots to business: Innovative delivery & partnership", available at: https://www.sba.gov/sites/default/files/files/B2B_Brochure.pdf. (access date June 5, 2017).

10. "UK Government Development Strategy indicators" (2005), available at: <http://www.sustainabledevelopment.gov.uk/publications/uk-strategy-2005> (access date April 15, 2017).

11. "Prince's Operation Entrepreneur: Skilled veterans. Confident entrepreneurs", available at: www.princesoperationentrepreneur.ca (access date May 10, 2017).

УДК 331.218.3; 316.334.55

Ільчук В.В.,
канд. екон. наук, науковий співробітник
лабораторії економіки
Інститут сільського господарства
Карпатського регіону НААН

ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЇХ АНАЛІЗУ

Ilichuk V.V.,
cand.sc.(econ.), research fellow of the laboratory of economics
Institute of Agriculture of the Carpathian region NAAS

PROBLEMS IN THE SPHERE OF FORMATION AND REGULATION OF INCOME OF THE RURAL PEOPLE AND THE MAIN METHODOLOGICAL APPROACHES TO THEIR ANALYSIS

Постановка проблеми. Функціонування господарської системи України супроводжується низкою негативних явищ та процесів у сфері формування доходів, а саме невисокий дохід, його диференціація, перерозподіл, інституційна несформованість та тіньові складові є основними з проявів проблеми та протиріччя в системі їх регулювання. Складна ситуація у сфері доходів населення, сформована у період кризового стану економіки, вимагає здійснення комплексу відповідних заходів, які забезпечать їх зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти державного регулювання доходів населення розглядалися у працях багатьох українських та зарубіжних вчених. Узагальнити методичні підходи до аналізу доходів і рівня життя сільського населення допомогли праці таких вчених, як Огонь Ц.Г. [1], Коваленко В.В., Дмитров С.О. та Єшов А.В. [2], Прохар Н. В. та Ночовна Ю.О. [3], Солдатенко О.В., Антипов В.І. та Музика-Стефанчук О.А. [4], Холод Н.М. [5], Кісіль М.І. та Саловська Л.В. [6], Гнатишин Й.П. [7], Берданова О.В. [8], Ховрак І.В. [9], Смутіна Я.В. та ін. [10]

Незважаючи на велику кількість наукових праць з проблем формування доходів, розширення кола суб'єктів їх регулювання, збагачення форм та методів дослідження вітчизняна наукова думка в цих питаннях відстає від реальних змін у соціально-економічному становищі.

Постановка завдання. В сучасній економічній теорії відсутній комплексний аналіз системи формування доходів сільського населення, тому необхідно сформулювати відповідне комплексне уявлення про методичні підходи до здійснення зазначеного аналізу. Необхідно зазначити, що системні наукові дослідження, пов'язані з науковою оцінкою показників доходів населення, методів їх аналізу, на сучасному етапі є актуальними як в теоретичному, так і практичному аспектах.

Метою дослідження є узагальнення основних проблем в сфері формування і регулювання доходів сільського населення. Встановлення основних методичних підходів до їх аналізу.

Доцільність даного дослідження є необхідним, тому що воно розвиває нові знання в цій сфері і забезпечує підвищення обґрунтованості управлінських рішень з розробки регіональних програм соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сучасного функціонування ринкового механізму та структурних змін в економіці держави зазнало трансформації формування доходів населення, їх використання та система розподілу.

Соціально орієнтована ринкова економіка передбачає створення державою сприятливих умов для отримання і збільшення доходів за рахунок власної економічної діяльності та повинна гарантувати кожному громадянину доходи, що не дозволять йому опуститися нижче межі бідності.

За рахунок систематизації існуючих поглядів розроблено класифікацію доходів, яка відображає основні відокремлені елементи доходів населення, що існують в сучасних умовах. Більшість з включених до класифікації елементів є загальноновизначеними. Щодо деяких елементів (результати роботи на себе, суспільні блага, ринкова ціна праці волонтерів, податкові пільги, безкоштовне або за пільговими цінами задоволення потреб тощо) немає єдиної думки з приводу доцільності їх включення до складу доходів або щодо визначення їх розміру.

Класифікація доходів населення наведена на рисунку 1, де вказана форма отримання доходів, джерела їх формування, напрями використання та інші показники.

Рис. 1. Класифікація доходів населення

Джерело: [9]

Доходи населення, як соціально-економічна категорія, характеризують стосунки в суспільстві з приводу присвоєння, використання та розподілу створюваного продукту. В зв'язку з тим, що головним критерієм соціального розшарування суспільства виступають розмір та джерело доходів, категорія доходів населення відображає економічні зв'язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок її трудової активності, використання власності, яка знаходиться в її розпорядженні, та соціальних трансфертів. Номінальні і реальні доходи, а також розміри і динаміка основних складових доходів населення, таких як заробітна плата, пенсії, стипендії тощо дозволяють судити про рівень добробуту громадян та його динаміку.

Оплата праці становить найбільшу питому вагу у структурі грошових доходів населення. Заробітна плата є основним джерелом грошових доходів працівників, водночас головним рушієм соціально-економічного розвитку держави. Вона забезпечує відтворення робочої сили, стає важливим чинником відтворення суспільного виробництва та основним регулятором ринку праці.

Порівнюючи динаміку наявних грошових доходів з реальними доходами, можна відмітити зростання (ослаблення) податкового навантаження на доходи населення при випередженні (відставанні) індексу за першим показником над другим. Бажання максимального збільшення свого доходу спонукає ринкові суб'єкти до визначеної економічної поведінки. Високі особисті доходи вигідні не тільки індивіду, це також і суспільно-значуща вигода. Вони є джерелом задоволення загальних потреб, розширення виробництва, а також підтримки малозабезпечених і непрацездатних громадян.

При оцінці матеріального становища сільського населення важливим елементом комплексного дослідження виступає аналіз структури доходів. Для цього розраховується питома вага таких складових елементів у структурі доходів домогосподарств, як оплата праці, доходи від підприємницької діяльності, доходи від власності, доходи від продажу продукції з особистого підсобного господарства, натуральні доходи від особистого підсобного господарства, пенсії, соціальні трансферти (у тому числі пільги та субсидії), грошова допомога від родичів та інших осіб, доходи від продажу власного майна, інші надходження. Оскільки пільги та субсидії становлять велику питому вагу в сукупних доходах населення, то вважаємо, що потрібно відслідковувати, як змінюється питома вага трудових доходів. Трудові доходи характеризують сукупні надходження людини (домогосподарства) в результаті трудової, підприємницької та індивідуальної діяльності. Трудові доходи включають:

- заробітну плату, у тому числі заробіток у натуральній формі, виплати, допомоги за основним місцем роботи (за мінусом прибуткового податку та інших обов'язкових відрахувань);
- оплату праці на інших роботах, у тому числі виплати, допомоги, заробіток у натуральній формі (за мінусом прибуткового податку та інших обов'язкових відрахувань);
- доходи від підприємницької та індивідуальної діяльності;
- виплати заборгованості із заробітної плати.

Важливим елементом аналізу доходів населення є оцінка купівельної спроможності.

На сучасному етапі використовується досить складна система показників для аналізу доходів населення. Вони характеризують загальні обсяги і середні рівні доходів, складові доходи, їх загальне, регіональне та галузеве співвідношення і динаміку. Використовуються показники вартісні та натуральні; абсолютні та відносні; узагальнюючі та в розрахунку на душу населення; поодинокі та агреговані, все залежить від мети аналізу доходів населення.

Система показників доходів населення зазнала помітних змін у зв'язку з процесом ринкових перетворень. Головною методичною базою для вимірювання доходів населення в Україні є система національних рахунків. Також розрізняють такі показники доходів, як наявні доходи, валовий прибуток, змішаний дохід домогосподарств, поточні та капітальні трансферти. Одним з основних показників, що характеризує рівень добробуту населення є співвідношення оплати праці найманих працівників до ВВП. Його динаміка дозволяє робити висновки про розширення чи скорочення платоспроможного попиту населення на товари та послуги.

Значну роль при дослідженні доходів населення відіграють соціальні нормативи і серед них – мінімальні державні гарантії. Сюди входять такі показники, як мінімальні розміри заробітної плати, пенсії за віком, допомоги, неоподатковуваний та прожитковий мінімум. Важливим є співвідношення середньодушових номінальних грошових доходів, середньої номінальної заробітної плати, мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії до прожиткового мінімуму.

У практиці аналізу ступеня розшарування населення за рівнем доходів частіше використовуються так звані коефіцієнти диференціації доходів. Вони показують, у скільки разів мінімальні доходи 25% (20 або 10%) найбагатшого населення перевищують максимальні доходи 25% (20 або 10%) найменш забезпеченого населення.

Для вимірювання ступеня нерівності доходів та соціальної нерівності в економічній теорії використовується низка показників: крива Лоренца; коефіцієнт Джині; індекс Аткінсона; індекс Тейла.

Фактичний розподіл доходів характеризується кривою Лоренца, сфера якої розташована між лінією абсолютної рівності і кривою фактичного розподілу, відображає рівень нерівності в розподілі доходу. Чим більшою є ця сфера, тим вищою є нерівність.

Кількісно ступінь нерівності можна виразити за допомогою коефіцієнта Джині. Він показує індекс концентрації доходів і вимірюється від 0 до 1, тобто по суті характеризує перехід від повної рівності (0) до положення, коли всі доходи дістаються одній людині (1). Чим більше цей показник, тим вище ступінь нерівності в розподілі доходів.

Індекс Тейла являє собою показник вимірювання соціальної нерівності. На відміну від коефіцієнта Джині, індекс Тейла розкладаємо. Тобто, якщо популяція розбита на групи, то індекс Тейла всієї популяції можна записати у вигляді зваженої суми індексів Тейла кожної з груп і показника соціальної нерівності між групами. Розкладність індексу Тейла свідчить про відсоток соціальної нерівності, що можна пояснити заданою розбивкою популяції на групи і порівнянням показників різних груп розбиття [11].

Індекс Аткінсона являє собою показник вимірювання соціальної нерівності. Відмінною особливістю індексу є можливість вимірювання зміщень в розподілі доходів серед сегментів з різними доходами. Цей індекс може бути перетворений в нормативний показник введенням коефіцієнта для зважування доходів, який може приймати значення від 0 до нескінченності. Зміщення в заданій частині розподілу доходів може бути надано більшої ваги вибором відповідного рівня "неприятні до нерівності". Індекс Аткінсона стає більш чутливим до зсувів в нижній частині розподілу доходів відповідно до того як зростає. І навпаки, відповідно до того як рівень ворожості до нерівності

зменшується (тобто наближається до 0) індекс Аткинсона стає більш чутливим до зсувів у верхній частині розподілу доходів [12].

Узагальнення фактичних даних на базі описаних методологій використовується для оцінки ступеня нерівності розподілу доходів у різні періоди часу, між різними групами населення та окремими особами.

З безлічі причин і факторів, що впливають на диференціацію доходів, ще можна виділити наступні:

- відмінності в інтелектуальних і фізичних здібностях;
- відмінності в освітньому рівні та кваліфікації;
- володіння власністю;
- відмінності у складі сім'ї;
- зв'язку, удача, несподіваний виграш і т.д.

Фактори, що визначають нерівність доходів, можна умовно розділити на залежні і незалежні від особистих зусиль доходотримувачів. Кордон між цими групами факторів може бути більш-менш рухомий: вроджені здібності і талант можуть не привести до зростання доходу і не знайти застосування, в той час як скромні здібності можуть бути розвинені в результаті освіти і сильної трудової мотивації; володіння власністю в спадщину може привести як до її примноження, так і до втрати об'єктів власності і доходів від неї.

Висновки з проведеного дослідження:

1. Головним критерієм соціального розшарування суспільства виступають розмір та джерело доходів. Категорія доходів населення відображає економічні зв'язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок їх трудової активності використання власності, яка знаходиться в її розпорядженні та соціальних трансфертів. Основні причини, що впливають на диференціацію доходів сільського населення наступні: відмінності в інтелектуальних здібностях, в освітньому рівні і кваліфікації, відмінності у володінні власністю, у складі сім'ї, а також це допомагає при зв'язках, удачі, несподівано отриманому виграші тощо.

2. Основними методами аналізу доходів є: метод факторного аналізу причинно наслідкових залежностей, балансовий метод, метод структурних порівнянь, метод міжгалузевих зв'язків, індексний метод, статистичний метод який включає метод групувань, зіставлень, графічний і табличний метод.

Отже, на сучасному етапі використовується досить складна система вимірювання показників доходів населення, не існує єдиної системи показників доходів, залишаються невирішеними проблеми методичного характеру, є низка аспектів проблеми аналізу доходів, тому ці питання потребують подальшого дослідження.

Література

1. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : монографія / Ц.Г. Огонь. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2003. – 503 с.
2. Коваленко В. В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму : монографія / В. В. Коваленко, С.О. Дмитров, А. В. Єжов. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 140 с.
3. Прохар Н.В. Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики: [монографія] / Н.В. Прохар, Ю.О. Ночовна. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. – 257 с.
4. Правове регулювання місцевих фінансів в Україні / [Солдатенко О. В., Антипов В. І., Музика-Стефанчук О. А. та ін.]; за заг. ред. О. В. Солдатенко. – К. : Алерта, 2011. – 244 с.
5. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : монографія / Назар Холод. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.
6. Кісіль М. І. Регулювання доходів сільського населення [Текст] : монографія / М. І. Кісіль, Л. В. Саловська. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 222 с.
7. Гнатишин Й. П. Доходи і видатки сільського населення [Текст] : дис. ... канд. екон. наук: 08.07.02 / Йосип Петрович Гнатишин; Львівський держ. аграрний ун-т. – Л., 2004. – 206 с.
8. Доходи та витрати домогосподарств в сільській місцевості [Текст] / О. В. Берданова [та ін.] ; Українська академія держ. управління при Президентові України, Український НДІ продуктивності агропромислового комплексу. – К. : УАДУ, 2003. – 76 с.
9. Ховрак І.В. Доходи населення України: економічний зміст і дискусійні питання [Електронний ресурс] / І.В. Ховрак. – Режим доступу : [http://www.kdu.edu.ua/statti/2013-1\(78\)/160.pdf](http://www.kdu.edu.ua/statti/2013-1(78)/160.pdf).
10. Сімута Я.В. Методи регулювання заробітної плати на сучасному етапі (правові проблеми) : монографія / Я.В. Сімута. – К.: Київський університет права НАН України, 2009. – 176 с.
11. Індекс Тейла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A2%D0%B5%D0%B9%D0%BB%D0%B0.
12. Індекс Аткинсона [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%90%D1%82%D0%BA%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0.

References

1. Ohon, Ts.G. (2003), *Dokhody biudzhetu Ukrainy: teoriia ta praktyka* [Revenues of the Budget of Ukraine: Theory and Practice], monograph, KNTEU, Kyiv, Ukraine, 503 p.
2. Kovalenko, V.V., Dmytrov, S.O. and Yezhov A.V. (2007), *Mizhnarodnyi dosvid u sferi zapobihannia ta protydii vidmyvanniu dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, ta finansuvannia teroryzmu* [International experience in the area of prevention and counteraction to money laundering and terrorist financing], monograph, UABS NBU, Sumy, Ukraine, 140 p.
3. Prokhar, N.V. and Nochovna, Yu.O. (2011), *Oblik dokhodiv, vytrat i finansovykh rezultativ: problem teorii ta praktyky* [Accounting for income, expenses and financial results: problems of theory and practice], monograph, RVV PUET, Poltava, Ukraine, 257 p.
4. Soldatenko, O.V., Antypov, V.I., Muzyka-Stefanchuk, O.A. et al. (2011), *Pravove rehuliuвання mistsevykh finansiv v Ukrayini* [Legal regulation of local finance in Ukraine], Alerta, Kyiv, Ukraine, 244 p.
5. Kholod, N.M. (2009), *Rozpodil dokhodiv ta bidnist u perekhidnykh ekonomikakh* [Distribution of income and poverty in transition economies], monograph, LNU, Lviv, Ukraine, 442 p.
6. Kisil, M.I. and Salovska, L.V. (2007), *Rehuliuвання dokhodiv silskokho naselennia* [Regulation of incomes of rural population], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 222 p.
7. Hnatyshyn, Y.P. (2004), "Income and expenditures of rural population", Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, LNAU, Lviv, Ukraine, 20 p.
8. Berdanova, O.V. et al. (2003), *Dokhody i vytraty domohospodarstv v silskii mistsevosti* [Income and expenditure of households in rural areas], UADU, Kyiv, Ukraine, 76 p.
9. Khovrak, I.V. (2013), "Income of Ukraine: economic content and discussion issues", available at: [http://www.kdu.edu.ua/statti/2013-1\(78\)/160.pdf](http://www.kdu.edu.ua/statti/2013-1(78)/160.pdf).
10. Smutina, Ya.V. (2009), *Metody rehuliuвання zarobitnoi platy na suchasnomu etapi (pravovi problemy)* [Methods of regulating wages at the present stage (legal problems)], monograph, KUP NANU, Kyiv, Ukraine, 176 p.
11. Teile's index, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A2%D0%B5%D0%B9%D0%BB%D0%B0.
12. Atkinson's index, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%90%D1%82%D0%BA%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%BD%D0%B0.

Рецензент: д.е.н., професор Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького П.М. Музика

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 658 : 631.11

Свиноус І.В.,
 д-р екон. наук, професор
 Гаврик О.Ю.,
 канд. екон. наук, асистент кафедри обліку і оподаткування
 Хомяк Н.В.,
 канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і оподаткування
 Білоцерківський національний аграрний університет

БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПЛАНУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Svynous I.V.,
 dr.sc.(econ.), professor,
 Havryk O.Yu.,
 cand.sc.(econ.), assistant at the
 department of accounting and taxation,
 Khomiak N.V.
 cand.sc.(econ.), assistant professor at the
 department of accounting and taxation
 Bila Tserkva National Agrarian University

BUDGETING AS A COMPONENT OF PLANNING THE ECONOMIC ACTIVITY OF POULTRY ENTERPRISES

Постановка проблеми. Сучасне птахівництво є найбільш динамічною галуззю тваринництва, яке на основі інноваційних підходів забезпечило зростаючу динаміку розвитку, однак посилення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках зумовлює необхідність розвитку системи управління виробничими витратами. У нинішніх умовах дієве управління виробничими витратами на підприємстві можливе лише за умови його орієнтації на довгостроковий період та врахування впливу як внутрішніх факторів, так і зовнішнього середовища.

З метою мінімізації ризиків виробничої діяльності та в результаті використання адаптаційних стратегій більшість підприємств яєчного птахівництва трансформувалися у комплекси вертикально-інтегрованих виробництв. Однак, незалежно від організаційної форми господарювання на багатьох підприємствах досліджуваної галузі недостатньо розроблені системи стратегічного управління виробничими витратами; не повною мірою враховується вплив факторів зовнішнього середовища на фінансово-господарську діяльність підприємства в цілому і на рівень виробничих витрат; недостатньо опрацьовані теоретико-методичні підходи до розробки принципів, методів, моделей, механізмів та інструментів взаємодії стратегічного і тактичного управління виробничими витратами в довгостроковому періоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані із поглибленням теоретико-методологічних засад розвитку різних аспектів формування виробничих витрат та управління ними, зокрема й аграрних підприємств та птахівничих, розглянуто у працях вітчизняних науковців: В. Андрійчука, В. Збарського, І. Охріменка, І. Баланюка, С. Дем'яненка, М. Дем'яненка, В. Дієсперова, В. Зіновчука, М. Маліка, С. Мочерного, В. Месель-Веселяка, Н. Прозорова, М. Хорунжого, О. Шпичака, Ю. Цал-Цалка. Однак мінливість зовнішнього середовища та посилення кризових явищ актуалізує сучасні підходи до проблем дослідження з урахуванням необхідності розв'язання низки завдань щодо удосконалення системи управління та планування виробничими витратами підприємств птахівництва.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, практичних рекомендацій щодо запровадження системи бюджетування, як складова планування господарської діяльності птахівничих підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з інструментів оперативного управління та планування виробничими витратами на підприємствах птахівництва є бюджетування. Розглянемо особливості функціонування системи бюджетування витрат за центрами відповідальності, якими є виробничі структурні підрозділи, що відповідають етапам технологічного процесу в межах відокремленого виробничого підрозділу. Як свідчать результати дослідження, на підприємствах ГК «Овостар» використовують попередільний метод калькулювання витрат. У зв'язку з цим центрами відповідальності виступають також і етапи технологічного процесу: виробництво інкубаційних яєць, інкубація, догляд добового молодняку, вирощування молодняку птиці, основне виробництво, допродажна підготовка. Відповідно до цього об'єктами калькулювання витрат залежно від етапу технологічного процесу є: 1000 шт. інкубаційних яєць, 100 голів добових курчат, 100 голів молодняку на дорощування, 1000 шт. продовольчих яєць – оригіналів, 1000 шт. яєць після сортування. При формуванні бюджетів виділяють дві основні групи витрат: змінні та постійні, в межах елементів витрат формують бюджети. Так, бюджет витрат «корми» поділяється на три основні підгрупи: вітамінні добавки, комбікорм, інші складові комбікорму, бюджет засобів захисту тварин поділяється також на дві основні групи: ветеринарні препарати і дезінфікуючі засоби та хімічні реактиви. Такий деталізований аналіз бюджетів у розрізі елементів витрат і виробничих площ дає можливість здійснювати контроль по кожному елементу і піделементу не тільки в цілому по підприємстві, а й по структурних підрозділах і складових птахофабрик – структурних підрозділів ГК «Овостар».

Вважається оптимальним рівнем 13% перевищення фактичних витрат порівняно з нормативним значенням відповідних показників бюджету по певному елементу змінних витрат. При перевищенні встановленого значення керівник структурного підрозділу повинен у письмовій формі відзвітуватися про першопричини перевитрат матеріальних ресурсів. Необхідно зазначити, що за кожним фактом падежу птиці промислового стада складається відповідний звіт за підписом робітника, начальника зміни, ветеринарного лікаря, керівника цеху, який узагальнюється на рівні виробничого підрозділу. Особлива увага приділяється контролю за процесом виробництва через систему бюджету, запровадження порівняльного аналізу дотримання нормативних значень бюджетів між структурними підрозділами, як наприклад, між птахофабриками, що розташовані в м. Василькові та смт Ставище.

Як свідчать результати дослідження, оптимальне відхилення між статтями витрат при здійсненні порівняльного аналізу двох структурних підрозділів – до 5%. При перевищенні встановленого значення керівники готують письмовий звіт із наведенням першопричин допущених прорахунків. У нинішніх умовах постійної зміни вартості вхідних матеріалів також відбувається коригування вартісної складової бюджетів, що дає можливість здійснювати співставний аналіз у часі з цінами реалізації. Однак у процесі виробництва використовуються товарно-матеріальні цінності, які були придбані раніше за значно нижчою вартістю і нині використовуються у виробничому процесі [1]. Ця обставина вимагає постійної переоцінки матеріальних залишків до існуючого рівня цін або списання їх за фактичною вартістю на собівартість продукції. Дана проблема не знайшла відображення при формуванні й коригуванні бюджетів витрат на підприємствах компанії «Овостар».

Важливою складовою системи бюджетування є їх формування за постійними витратами основних елементів: автотранспорт, канцелярські приладдя, утримання офісу тощо. Як і при формуванні бюджетів змінних витрат практикується поділ окремих елементів витрат на піделементи. Так, витрати на автотранспорт поділяються на дві підгрупи: орендований та власний автотранспорт. Аналогічний поділ здійснюється і за всіма іншими статтями витрат, що дає можливість проводити деталізований аналіз виконання бюджетів [2]. На відміну від змінних витрат, допустимий рівень відхилень фактичного від нормативного становить 5%. Індикація постійних витрат здійснюється з урахуванням можливих змін вартості вхідних матеріальних ресурсів. Необхідно зазначити, що перевищення рівня витрат по елементу постійних витрат «Відрядження» можливе лише з дозволу керівника центрального апарату, який відповідає за даний напрям діяльності, в основному це комерційний директор.

Аналітичні дослідження систем планування в промисловому яєчному птахівництві на прикладі виробничих підрозділів компанії «Овостар» дали змогу охарактеризувати стан використання інструменту бюджетування у практичній діяльності товаровиробників, виявити проблемні питання щодо методів планування, складу і кількості показників, інформаційної бази та низки інших елементів цієї системи і вибудувати логічну послідовність інструментів і механізмів її вдосконалення.

Основним напрямом підвищення результативності системи планування на досліджуваних підприємствах вважаємо впровадження і постановку бюджетування, яка відмінна від існуючої. Нами розроблено наукові основи побудови системи бюджетування на підприємствах птахівництва, вихідні параметри бюджетів та інструментарій яких інтегровано у відповідну методику.

Сутність методики передбачає: обґрунтування актуальності даного питання і перспектив його реалізації на конкретному підприємстві; систематизацію загальних положень щодо системи бюджетування; розробку моделі формування структури бюджетів із характеристикою функціонального призначення кожного з них; опис характеристики та змісту бюджетів із урахуванням специфіки

формування кожного із них; розробку методичного інструментарію щодо формування бюджетів і конкретного його подання із урахуванням специфіки розвитку підприємства.

Запропоновано алгоритм формування бюджетів птахівничого підприємства (рис. 1), особливості якого полягають в наступному: 1) паралельна розробка бюджету продажів і бюджету комерційних витрат; 2) бюджет надходжень за основною діяльністю, бюджетні завдання, бюджет виробництва носять підпорядкований характер по відношенню до бюджету продажів.

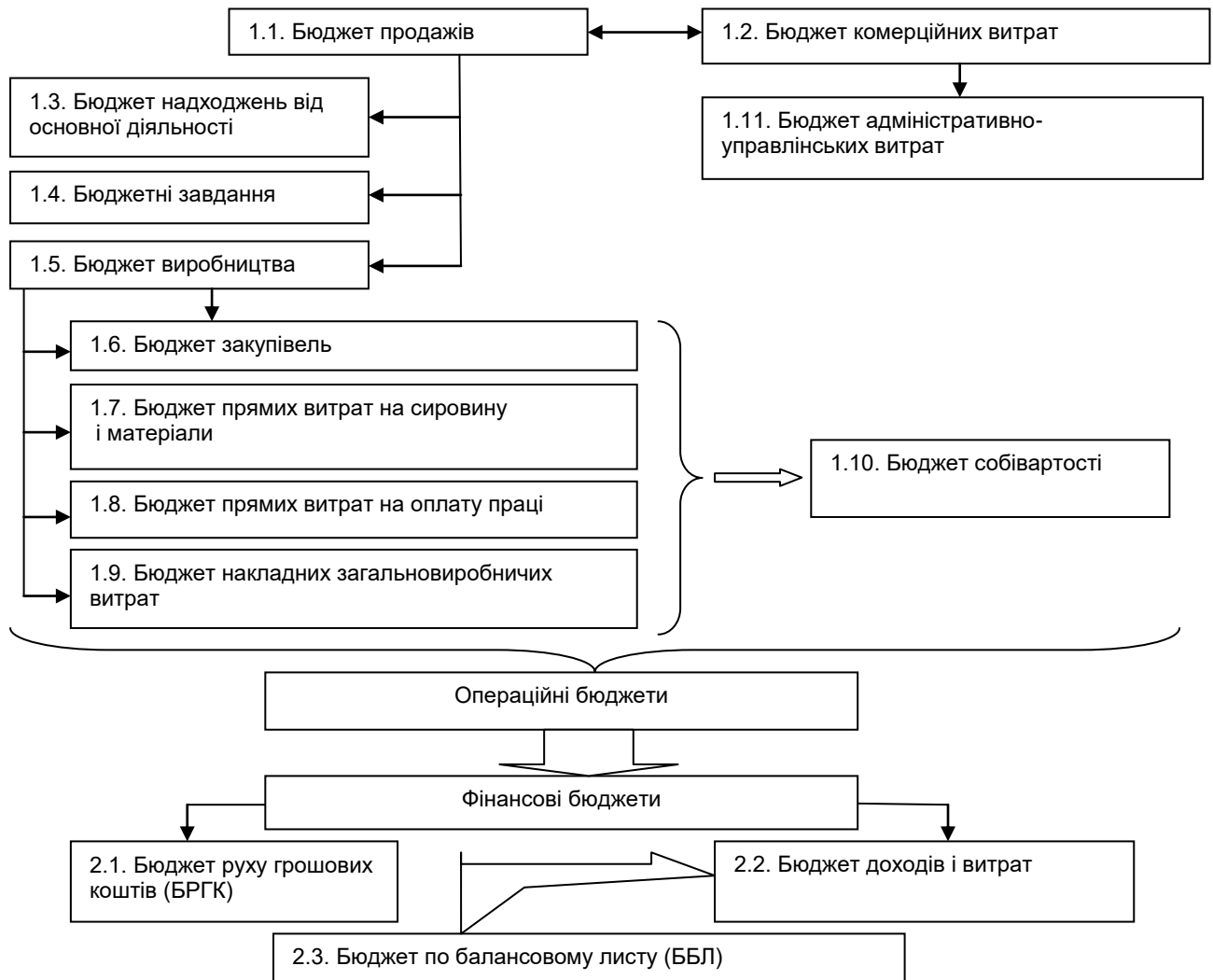

Рис. 1. Алгоритм формування бюджетів на підприємствах птахівництва
Джерело: авторська розробка

Послідовність складання операційних бюджетів є важливим аспектом їх формування, що зумовлено використанням підсумкових даних одних операційних бюджетів як вихідних даних для складання фінансових бюджетів [3]. Отже, логічна послідовність постановки системи бюджетування передбачає спочатку відпрацювання всього складу операційних бюджетів, а потім на їх основі – фінансових.

Нами розроблено і представлено в інтегрованому вигляді етапність системи бюджетування із виділенням функціонального призначення кожного з бюджетів з відповідною інформаційною та математичною базою формування й розрахунку.

Перший етап впровадження запропонованої системи бюджетування починається зі складання бюджету продажу, мета формування якого полягає в забезпеченні керівників підприємства детальною інформацією про обсяги продажу продукції в цілому і за конкретними її видами, а також доходи, які планується отримати протягом бюджетного періоду.

Відповідальність за формування бюджету продажів покладається на комерційну службу підприємства. Складати його рекомендується за асортиментними позиціями, необхідними для планування виробництва, і покупцями, як складові елементи бюджету руху грошових коштів.

Сезонні або кон'юнктурні зміни в бюджеті продажів у натуральному виразі плануються за допомогою коригування його значень за відповідні місяці. Відповідно з можливим зростанням поточної частки підприємства на ринку коригується бюджет за обсягом продажів. Основними орієнтирами у

встановленні ціни є система знижок, підтримка поточної ціни рекламою, диференціація ціни на основі маси яйця, розфасовки та інших якісних показників. Аналітичними інструментами прийняття управлінських рішень з оптимізації асортиментного портфеля можуть виступати: правило Парето, адаптивна модель Марковіца, модель Шарпа, метод Дібба-Симкіна, БКГ-матриця та ін [4]. Щодо характеристики купівельної поведінки споживачів, то необхідно забезпечити розрахунок таких показників, як коефіцієнт залучення нових клієнтів і збереження існуючих; розмір витрат на залучення одного клієнта; динаміка замовлень споживачів; коефіцієнт задоволеності споживачів продукцією підприємства.

На другому етапі формують бюджет комерційних витрат, який планується відділом продажів і містить інформацію про заплановані витрати, необхідні для досягнення запланованих показників доходів та є видатковою частиною бюджету продажів.

Витрати на продаж можуть плануватися як у натуральних і вартісних величинах, так і у відсотковому співвідношенні від обсягу відвантаження. Відділ продажів при складанні бюджету комерційних витрат повинен орієнтуватися на такі аспекти: розрахунок комерційних витрат за групами відповідно до номенклатури продукції, географії збуту, видів торгівлі; розрахунок комерційних витрат повинен бути співставним із обсягом продажів.

У зв'язку із залежністю видів комерційних витрат та обсягів продажу рекомендується здійснювати їх розподіл на умовно-змінні та умовно-постійні. При цьому порядок складання бюджету комерційних витрат матиме таку послідовність: розрахунок умовно-змінних витрат на весь бюджетний період (відсоток від обсягу продажів); розрахунок умовно-постійних витрат на весь бюджетний період (кошторисне планування по кожному підрозділу); визначення загальних комерційних витрат. Пріоритетність в управлінні комерційними витратами та мотивація менеджменту підприємства встановлюється керівництвом підприємства відповідно до прийнятої на підприємстві маркетингової політики і положень з преміювання [5].

На третьому етапі формують бюджет надходжень за основною діяльністю. Основою для формування цього бюджету є бюджет продажів, а також звітні дані про взаємовідносини з покупцями та замовниками. Мета складання даного бюджету полягає у визначенні не тільки платоспроможності підприємств яєчного птахівництва, але і факторів, що впливають на її динаміку та забезпечення.

При складанні даного бюджету з'ясовуються суми виправданої і не виправданої дебіторської заборгованості, зміни її величини за аналізований період, визначається реальність сум дебіторської та кредиторської заборгованостей, а також причини і період їх утворення.

При формуванні бюджету надходжень за основною діяльністю рекомендується враховувати: умови роботи з покупцями (умови кредитування); середній рівень дебіторської заборгованості за минулі періоди та графік її погашення. Підприємствам птахівничого напрямку рекомендується порівнювати умови кредитування, а саме коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості із середньогалузевими коефіцієнтами, його значенням за попередні періоди, а також з коефіцієнтом оборотності кредиторської заборгованості [6].

Підприємство може встановити критичний термін оплати з урахуванням виникнення дебіторської заборгованості та кількості днів відстрочки. У нинішніх умовах для підприємств досліджуваної галузі актуальним є створення резервів на списання безнадійних боргів. У сукупності це буде сприяти визначенню ефективності механізмів кредитного контролю й формування уявлення про надійність дебіторів.

Для прогнозу надходжень грошових коштів від реалізації та планування дебіторської заборгованості на кінець кожного місяця рекомендується враховувати коефіцієнти інкасації дебіторської заборгованості.

На підставі планованої суми виручки і коефіцієнтів оплати за одержану продукцію складають графік надходження грошових коштів, на основі якого можна спрогнозувати залишок дебіторської заборгованості на кінець кожного місяця. Для його складання можуть бути використані два способи. Перший спосіб характеризується тим, що підприємство визначає фіксовану кількість днів відстрочки платежу або попередньої оплати для своїх покупців з високою платіжною дисципліною і суму виручки, скориговану на величину відстрочки платежу.

Якщо величина відстрочки платежу не регламентована, для визначення прогнозованої суми надходжень грошей аналізують суму дебіторської заборгованості та попередньої оплати за термінами її виникнення та визначають відсоткове співвідношення оплати покупцем за продукцію в попередніх, поточних і наступних місяцях.

Планування кредиторської заборгованості здійснюється аналогічно наведеному розрахунку дебіторської заборгованості. Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей є однією із умов стійкої структури балансу. Формування натуральних показників бюджету виробництва ґрунтується на складанні бюджетного завдання.

Розподіл бюджетних завдань між підрозділами рекомендують здійснювати на основі врахування таких показників, як виручка, чисельність персоналу, площа приміщень [7].

Для підприємств яєчного птахівництва середньорічне поголів'я курей-несучок визначається на основі запланованого обсягу яєць та продуктивності птиці. Водночас, початкове поголів'я і кількість птахомісць для курей-несучок розраховується з урахуванням обороту стада.

При визначенні потреби підприємства в батьківському стаді мають бути враховані: місткість приміщень для несучок промислового стада; продуктивність несучок батьківського стада; допустимий термін збору яєць [8].

У розрахунку визначають кількість і розміри партій добових курчат та необхідне поголів'я курей батьківського стада на один пташник. Кількість ремонтного молодняку для відтворення промислового та батьківського поголів'я курей-несучок визначається з урахуванням руху поголів'я.

Валове виробництво яєць від батьківського стада птиці відповідно із нормативом виходу інкубаційних яєць розподіляють на інкубаційне і харчове [9]. Отже, доцільно визначити кількість інкубаційних яєць, необхідних для відтворення поголів'я птиці на птахофабриці, та обсяг їх, який може бути направлений на реалізацію. Зазначимо, що валове виробництво харчових яєць обліковується за категоріями.

Середньорічну несучість розраховують тільки від дорослого стада несучок наростаючим підсумком і в середньому за рік. Показники несучості також повинні бути диференційовані за періодами і за способами утримання птиці.

На наступному етапі впровадження методики формується бюджет виробництва. Він являє собою помісячний або поквартальний план випуску продукції в натуральних і вартісних показниках. Структура виробництва продукції птахофабрики може бути обґрунтована прогнозованим попитом (відображеним у бюджеті продажів) і запропонованим обсягом запасів на кінець планованого періоду (з урахуванням очікуваного запасу).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, система бюджетних завдань будується на основі ключових показників ефективності. Показники, відображені в бюджетних завданнях, розробляються для кожного структурного підрозділу птахофабрики (основних, допоміжних, обслуговуючих) і призначені для формування їх місячних бюджетів. Власний бюджет підрозділу формується на основі контрольних показників, кожен із яких посилається на конкретний бюджетний показник або їх сукупність, що свідчить про зв'язок між контрольними та бюджетними показниками. На підставі цих зв'язків за сформованими бюджетами складається звіт у вигляді, аналогічному бюджетному завданню для контролю відповідності бюджетних показників контрольним.

Література

1. Ясінська А.І. Методологія та організація системно-орієнтованого управління витратами підприємства для прийняття управлінських рішень / А.І. Ясінська, Н.І. Подольчак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 7 (727). – С. 161–172.
2. Діденко С.В. Обґрунтування стратегії підвищення ефективності виробництва продукції яєчного птахівництва / С.В. Діденко // Економіка та управління АПК. – 2012. – Вип. 8. – С. 43–48.
3. Нападівська Л.В. Управлінський облік / Л.В. Нападівська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
4. Гавриш В.П. Методичні аспекти управління витратами на підприємствах [Електронний ресурс] / В.П. Гавриш, Т.П. Драганова. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/20111222/3_gavrish.php.
5. Палка І.М. Особливості управління витратами на підприємствах: вітчизняний та закордонний досвід / І.М. Палка // Економічний простір. – 2012. – № 67. – С. 264–269.
6. Катеринич О.О. Економічна ефективність використання курей вітчизняної селекції у племінних господарствах / О.О. Катеринич, Н.В. Прозорова // Економіка АПК : міжнародний науково-виробничий журнал. – 2014. – № 1. – С. 30–32.
7. Щєбликіна І.О. Управління витратами сільськогосподарських підприємств / І.О. Щєбликіна, З.В. Щєбликіна, Т.Р. Джемалядінова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 1(3). – С. 344–350.
8. Шутько Т.І. Економічна сутність управління витратами підприємства [Електронний ресурс] / Т.І. Шутько. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3681>
9. Жовнірова М.В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах / М.В. Жовнірова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 192. – С. 126–132.

References

1. Yasinska, A.I. and Podolchak, N.I. (2012), "Methodology and organizing of system-oriented enterprises costs management in the conditions of managerial decisions acception", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 7 (727), pp. 161–172.
2. Didenko, S.V. (2012), "Justification of a strategy to improve the efficiency of production of egg products of poultry", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, iss. 8, pp. 43–48.
3. Napadovska, L.V. (2004), *Upravlinskyi oblik* [Management accounting], Knyha, Kyiv, Ukraine, 544 p.

4. Havrysh, V.P. and Drahanova, T.P. (2011), "Methodological aspects of cost management at enterprises", available at: http://www.confcontact.com/20111222/3_gavrish.php. (access date May 15, 2017).
5. Palka, I.M. (2012), "Features of cost management at enterprises: domestic and foreign experience", *Ekonomichnyi prostir*, no. 67, pp. 264–269.
6. Katerynych, O.O. and Prozorova, N.V. (2014), "Economic efficiency of using domestic-selection chickens in breeding farms", *Ekonomika APK : mizhnarodnyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal*, no. 1, pp. 30–32.
7. Shcheblykina, I.O., Shcheblykina, Z.V. and Dzhemaliadinova, T.R. (2013), "Management of the costs of agricultural enterprises", *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, no. 1(3), pp. 344–350.
8. Shutko, T.I. "The economic substance of enterprise cost management", available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3681> (access date May 15, 2017).
9. Zhovnirova, M.V. (2010), "Improving the cost management system at enterprises", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 192, pp. 126–132.

УДК 339.13

Дячун О.Д.,
канд. екон. наук,
доцент кафедри економіки та фінансів,
Тернопільський національний
технічний університет ім. І. Пулюя
Мигаль О.Ф.,
канд. екон. наук,
доцент кафедри міжнародного
менеджменту та маркетингу,
Тернопільський національний економічний університет

СУТНІСТЬ ПЛАНУВАННЯ ПРОДАЖУ, ЙОГО ПРИНЦИПИ, ВИДИ ТА ЕТАПНІСТЬ

Diachun O.D.,
cand.sc.(econ.), assistant professor
at the department of economics and finance
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
Myhal O.F.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department
of international management and marketing
Ternopil National Economic University

THE ESSENCE OF SALES PLANNING, ITS PRINCIPLES, TYPES AND STAGE

Постановка проблеми. Тенденцією в розвитку економік сучасних країн є все більша їх орієнтація на виявлення і повне задоволення потреб споживачів. В цьому контексті важливого значення набуває ринкове планування і зокрема планування продажу. Правильне визначення його суті, вироблення принципів планування продажу, використання сучасних методів планування дозволяють підприємствам своєчасно і в повному обсязі визначити потреби споживачів, а відповідно, виявити шляхи їх кращого задоволення.

Досвід підтверджує, що ті компанії, які використовують в себе планування продажу, досягають більш високих кінцевих результатів маркетингової діяльності і зокрема підвищення рівня прибутковості.

Таким чином, планування продажу є одним з важливих засобів досягнення фірмою високої ефективності як в цілому, так і маркетингової зокрема. Тому його впровадження в практичну діяльність підприємств та постійне вдосконалення набувають сьогодні важливого значення й актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням планування продажу займається низка зарубіжних та вітчизняних вчених-маркетологів. Це, зокрема: Веллес Т., Волохов І.В., Джоббер Девід, Ланкастер Д., Лукич Радміло, Розан Л. Спіро, Сталь Р., Штефанич Д. та інші.

В працях зазначених авторів розкриваються сутність планування продажу, види маркетингового планування, методи прогнозування продажу тощо. Проте конкретні визначення планування продажу носять суперечливий характер, недостатньо розроблені його принципи. Вимагає певного упорядкування етапність планування продажу.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення сутності планування продажу, обґрунтування змісту його принципів та етапності здійснення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Центральною ланкою в управлінні продажем є його планування. Що ж воно представляє собою? Існують різні підходи до його трактування. Досить поширеною є точка зору, згідно якої планування продажу – це визначення цілей і конкретних дій для їх досягнення [1; 2; 3]. Схоже визначення дається і в студопедії, де зазначається, що планування продажу – одна із функцій управління продажами, яка представляє собою процес визначення цілей і шляхів їх досягнення [4].

В цих визначеннях мають місце деякі неточності. По-перше, вони не враховують ринкового спрямування планування продажу. По-друге, в них недостатньо конкретизовані цілі планування продажу.

Інші автори вважають, що планування продажів полягає у визначенні характеру нових товарів і їх параметричних рядів, співвідношення обсягів виготовлення старих і нових виробів, рівня цін та конкурентоспроможності продукції, обсягу, гарантій, якості сервісу, необхідності створення принципово нових виробів або проходження за фірмою-лідером їх випуску [5].

Дане визначення сутності планування продажу є досить широким і включає деякі елементи, які є суто предметом маркетингового планування в цілому (планування цін, гарантій тощо).

Цей невеличкий аналіз різних визначень планування продажу дає можливість встановити ті критерії, яким воно повинно відповідати. Це, зокрема:

- а) планування продажу є складовою частиною маркетингового планування;
- б) воно має чітко виражене ринкове спрямування, тобто повинно ґрунтуватися на врахуванні потреб цільової аудиторії в тих чи інших товарах;
- в) планування продажу виступає як послідовний логічний процес, який включає оцінку стану ринку, постановку цілей, безпосередньо складання плану та розробку шляхів їх досягнення.

Виходячи з викладеного, нами запропоновано наступне визначення планування продажу. Планування продажу – це основна складова частина маркетингового планування, яка спрямована на задоволення потреб ринку і яка представляє собою складний процес взаємопов'язаних послідовних логічних ланцюгів з оцінки маркетингового середовища, визначення його цілей, безпосередньої розробки плану продажу на відповідну часову перспективу.

Результатом планування є розроблений план продажу, який регулює всю діяльність підприємства. Його показники визначають сутність планування виробничої програми фірми, впливають на створення виробничих запасів, формують план матеріально-технічного забезпечення (потребу в сировині, матеріалах, технологічному обладнанні тощо), є критерієм набору та підготовки кадрів. Іншими словами, план продажу – це серцевина в діяльності підприємства. З ним прямо чи опосередковано пов'язана діяльність всіх підрозділів фірми (виробничих, організаційних), без орієнтації на нього вона втратить свій сенс.

Часто планування продажу ототожнюють з прогнозуванням продажу. Тому в деякій літературі досить детально висвітлюються питання прогнозування (сутність, методи, розрахунки величини тощо). Щодо планування продажу, то обмежуються лише загальною інформацією (зміст планування продажу, його роль, цілі та завдання). Мабуть тут ще спрацьовує певною мірою інший фактор – негативне ставлення до планування на підприємстві взагалі, і в тому числі до планування продажу, яке було характерне для початкових періодів переходу до ринкових умов господарювання. Отже, планування продажу і його прогнозування між собою різняться, лежать в різних площинах.

В чому ж полягає відмінність планування продажу від його прогнозування?

Ця різниця, на нашу думку, полягає в наступному:

- план продажу – це конкретне завдання, яке поставлено перед фірмою на наступний плановий період. Іншими словами, він є своєрідною «дорожньою картою», яка підлягає обов'язковому виконанню. Прогноз – це передбачення майбутніх обсягів продажу, які носять рекомендований характер;

- план продажу повинен бути підкріплений необхідними ресурсами (виробничими, фінансовими, матеріальними, маркетинговими). Прогноз ґрунтується переважно на динаміці даних про обсяги продажу в минулому періоді. Чітких можливостей ресурсного забезпечення він не враховує повною мірою, оскільки має на меті заглянути в майбутнє і визначити закономірність динаміки обсягів продажу.

- плану продажу характерна висока 100%-на ступінь точності. Прогноз таким практично не буває, тому що врахувати всі обставини, від яких залежить рівень прогнозу продажу, дуже важко.

Прогноз продажу носить імовірнісний характер.

Не дивлячись на такі відмінності, між плануванням продажу та прогнозуванням є певний зв'язок. Прогнозування продажу виступає як кількісний орієнтир для визначення конкретних обсягів продажу в процесі планування. Без його даних фірми не в змозі в максимальній мірі встановити об'єктивні завдання з продажу як в цілому по підприємству, так і по окремих ринках та територіях. Прогноз – це свого роду компас, за допомогою якого фірми зможуть повніше використати свої маркетингові резерви. Однак прогнозування не може замінити планування і навпаки [6].

Більш повно сутність планування продажу розкривається в завданнях, принципах, видах та його етапності. Розглянемо його основні завдання.

Оскільки основою планування продажу є потреби споживачів, то вони і визначають його завдання. До них можна віднести:

- оцінку місткості ринку та частки підприємства на ньому;
- вивчення запитів як існуючих, так і потенційних покупців;
- здійснення аналізу виробів фірми з позицій задоволення ними потреб споживачів;
- оцінку конкурентоспроможності як власних товарів, так і виробів підприємств-конкурентів;
- вирішення питань щодо освоєння і виведення на ринок нових товарів та зняття з ринку виробів, що не відповідають вимогам споживачів;
- визначення номенклатури і асортименту товарів, які потрібні споживачу;
- встановлення загальних обсягів продажу товарів та в розрізі окремих територій, ринків, торгових зон й торгових працівників.

На вирішення цих завдань спрямований план продажу.

Зазначені завдання повинні відповідати певним вимогам. Вони мають бути:

- кількісно вимірюваними;
- реалістичними, тобто такими, які можуть бути виконаними;
- визначеними в термінах досягнення;
- можливими для здійснення контролю за їх виконанням.

Наступним елементом, який дозволяє краще осмислити сутність планування продажу є його принципи. Якщо завдання планування продажу вказують на те, що треба здійснювати, плануючи продаж, то його принципи визначають, як це потрібно робити. В таблиці 1 наведено основні принципи планування продажу та окреслено їх зміст.

Таблиця 1

Принципи планування продажу та їх зміст

№	Принцип	Зміст принципу
1.	<i>Об'єктивність</i> (достовірність)	Полягає у використанні в процесі планування достовірної інформації. Його дотримання забезпечується одержанням її за допомогою різних методів та способів, отриманням інформації з різних джерел, використанням технічних засобів її збирання, залученням для цих цілей зовнішніх спеціалізованих маркетингових організацій. І як наслідок, плани продажу об'єктивно відображають стан маркетингового середовища підприємства.
2.	<i>Регулярність</i> (циклічність)	Планування здійснюється як постійний безперервний процес.
3.	<i>Взаємоузгодженість</i>	Відповідність і зв'язок з іншими видами планування діяльності фірми. Відсутність протиріч між ними.
4.	<i>Обґрунтованість</i>	Планування продажу базується на результатах аналізу маркетингового середовища підприємства.
5.	<i>Гнучкість</i>	Пристосування планування до змін, які відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі фірми.
6.	<i>Економічність</i>	Реалізація планів продажу повинна забезпечувати фірмі зростання кінцевих показників її діяльності і, в першу чергу, прибутковості.
7.	<i>Комплексність</i>	В процесі планування має бути врахована вся інформація, яка відображає його різні сторони (факти, ситуації, події), її рейтингова важливість та взаємозв'язки.
8.	<i>Багатоваріантність</i>	Розробка декількох варіантів плану з метою вибору найоптимальнішого з них.

Джерело: розробка авторів

Певною мірою для поглибленого розуміння сутності планування продажу суттєве значення має класифікація видів планування продажу. Вона дозволяє підприємству визначитися з переліком планів з продажу, які необхідно розробляти на відповідний період часу.

Планування продажу за своїм змістом і формою буває різним. Воно класифікується за такими ознаками:

- масштабами вирішення проблем продажу. За цією ознакою виділяється стратегічне, тактичне (річне) та оперативне планування. Завдання стратегічного планування – це визначення обсягів продажу на довгостроковий період, які будуть досягнуті на основі ефективного використання

можливостей фірми з врахуванням потреб ринку. Метою тактичного планування є розробка заходів, спрямованих на виконання планових завдань, визначених в стратегічних планах. Оперативне планування має на меті забезпечити конкретну реалізацію планових показників тактичного плану;

- способи розробки, за якими виділяється централізоване та децентралізоване планування. При першому способі плани продажу розробляються службами, що знаходяться на вищих щаблях управління фірмою. При децентралізованому способі їх складають нижчі управлінські ланки, а на вищих рівнях відбувається зведення та затвердження цих планів;

- обсяги продажу. Тут має місце планування продажу в цілому по підприємству, окремо по філіях, а також по торгових представниках;

- маркетингові об'єкти, в розрізі яких розробляються плани продажу (по товарах, товарних групах, каналах розподілу, ринках, торгових зонах тощо) [7, с. 117-118].

І нарешті, як зазначалося раніше, для повного розуміння сутності планування продажу важливо знати його етапність, яка наведена на рис. 1.

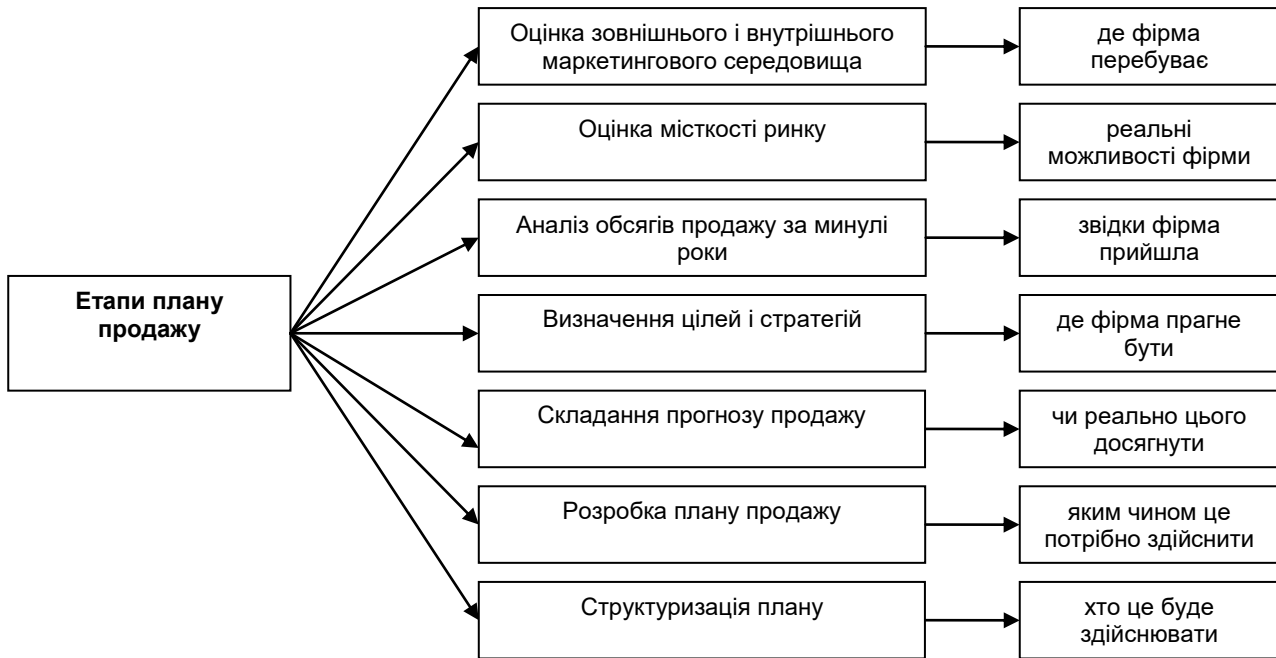

Рис. 1. Етапність планування продажу

Джерело: розробка авторів

Як видно з рисунку 1, початком планування продажу є оцінка зовнішнього і внутрішнього маркетингового середовища фірми. Оцінка внутрішнього середовища підприємства визначає його можливості щодо ведення бізнесу. Огляд зовнішнього маркетингового середовища здійснюється для визначення можливостей і загроз, а також сильних і слабких сторін фірми, пов'язаних з продажем товарів. Він дозволяє об'єктивно оцінити позицію компанії в оточуючому середовищі та встановити, де знаходиться підприємство на даний момент. Володіння цією інформацією забезпечить можливість більш обґрунтованого підходу до розробки плану продажу.

Маркетингове зовнішнє середовище, яке є предметом аналізу, ділиться на такі дві групи:

- макросередовище;
- мікросередовище.

Першу групу представляють економічні, технологічні, політико-правові, природні, демографічні та соціально-культурні фактори, які впливатимуть на обсяги продажу. До другої групи зовнішнього маркетингового середовища фірми відносяться покупці, маркетингові посередники, конкуренти, постачальники та контактні аудиторії [7, с. 158].

При оцінці зовнішнього маркетингового середовища варто з'ясувати наступне:

- які фактори найбільшою мірою впливали на обсяг продажу в минулому періоді та як вони можуть вплинути на цей показник у плановому періоді;
- ступінь інтенсивності вказаного впливу з їх кількісною оцінкою;
- наскільки можна використати результати цього аналізу у плановому періоді, зокрема можливостей, які виникають перед фірмою та очікуваних загроз.

Після проведення оцінки зовнішнього маркетингового середовища фірма повинна оцінити місткість ринку. Вона представляє собою величину продажу товарів на конкретному ринку (конкретній групі споживачів) в заданий відрізок часу (як правило рік) в одному і тому ж ринковому середовищі в межах конкретної маркетингової програми. Місткість ринку є не що інше як плановий чи фактичний

обсяг продажу певного товару всіма виробниками при існуючій ситуації.

Наступним етапом в плануванні продажу є аналіз обсягів продажу за минулі роки. Він є особливо важливим для підприємств, тенденція продажу товарів яких характеризується зростанням.

Виконання цього етапу планування дає можливість:

- зрозуміти, де знаходиться фірма (на етапі зростання продажу, його стабілізації чи спаду);
- виявити чи рівномірно, чи ні здійснюється продаж товарів протягом різних періодів року;
- встановити, які фактори впливають на обсяги продажу товарів;

- виявити ті товари, які приносять компаніям найбільшу виручку і визначити товари, які доцільно вилучити з ринку.

Результати цього етапу разом з інформацією про величину місткості ринку є основою розробки плану продажу.

Ще одним етапом планування продажу є визначення цілей та стратегій. Вони вказують на той результат комерційної діяльності, якого підприємства повинні досягти, здійснюючи продаж товарів.

Цілі можна сформулювати наступним чином:

- забезпечити сукупний річний обсяг продажу товарів компанії в сумі, наприклад, 25 млн грн;
- збільшити кількість клієнтів протягом січня-лютого планового року на 10%, отримавши при цьому приріст обсягу продажу на 3,5 млн грн;
- освоїти новий товар А до 01.05 планового року з виведенням його на ринок з 15.05 планового року, забезпечивши збільшення продажу до кінця даного року на 2,3 млн грн;
- вийти з товаром Б на зовнішній ринок (Німеччини) з 01.07 планового року, досягнувши обсягу його продажу на 710 тис. євро.

Всі перелічені цілі спрямовані або на забезпечення певної сукупної величини продажу в плановому році, або на вихід на нові ринки із зазначенням обсягу продажу на них відповідних товарів, або збільшення числа покупців, що призведе до зростання продажу тощо. Іншими словами, ціль планування може бути сформована по різному, але в кінцевому підсумку, в ній має знаходити відображення обсяг продажу.

Цілі, які ставляться перед плануванням продажу, повинні відповідати таким вимогам:

- вони мають бути кількісно оцінені;
- цілі повинні містити часові параметри, протягом яких вони будуть досягнені;
- бути обґрунтованими, що є запорукою їх досяжності;
- мати мобілізуючий характер, тобто встановлюватися на такому рівні, який дозволяє ефективно і повно використовувати резерви збільшення обсягу продажу;
- гнучкість, яка забезпечує приведення їх до умов зміни навколишнього середовища, які можуть виникнути в плановому періоді в процесі реалізації розроблених планових завдань з продажу.

Складання прогнозу продажу – один із важливих етапів планування. Як вже відмічалось, він не є планом, а лише орієнтиром при його розробці. Значення прогнозу полягає в тому, що він ґрунтується на всебічному аналізі багатьох факторів, передбачає сценарії можливого розвитку ситуації, а також враховує різні ринкові обмеження. Тому результати прогнозування повинні бути детально оцінені і враховані при розробці плану.

Які є можливі варіанти співвідношення місткості ринку (тієї його частини, що припадає на дану фірму) та прогнозу? Їх може бути три:

- величина прогнозу з незначними відхиленнями співпадає з місткістю ринку;
- прогноз продажу помітно перевищує місткість ринку;
- прогноз продажу є меншим за місткість ринку.

У першому випадку завдання з обсягу продажу, визначені прогнозом, є основою для розробки плану. При цьому треба мати на увазі, що планування продажу за своїм змістом і характером є ширшим і складнішим від прогнозування.

В ситуації, коли величина прогнозу перевищує місткість ринку, потрібно провести уточнюючі розрахунки цих двох параметрів. В ідеальному випадку вони повинні співпадати. І все-таки, якщо прогноз і надалі залишиться переважаючим за величиною над місткістю ринку, підприємство повинно передбачити планові заходи по збільшенню своєї частки ринку. Діяти навпаки не логічно, бо це означало би в якійсь мірі здачу своїх ринкових позицій.

В третьому варіанті фірмі доцільно провести перерахунки величини прогнозу для того, щоб збалансувати її з власною часткою ринку.

Зазначені дії при порівнянні частки ринку і величини прогнозу будуть сприяти підвищенню результативності планування продажу і, як наслідок, – ефективності маркетингової діяльності підприємства в цілому.

Центральним в етапності складання плану продажу є безпосередня його розробка.

Завершальним етапом розробки плану продажу є його структуризація за різними напрямками, зокрема за:

- структурними виробничими підрозділами (стратегічними бізнес-одинацями);
- ринками (внутрішніми і зовнішніми; споживчими і промисловими);

- регіонами;
- видами товарів;
- продавцями;
- термінами (коли і скільки буде продано).

Вона забезпечує адресність показників плану продажу, підвищує відповідальність за їх виконання.

Деякі автори включають до етапів складання плану продажу ще і контроль виконання плану та його координацію [8]. Це не зовсім логічно, оскільки названі етапи виходять за межі планового періоду. Вони є результатом уваги відповідних працівників вже в самому процесі виконання вказаного плану.

Висновки з проведеного дослідження. Планування продажу виступає як важливий інструмент у підвищенні ефективності маркетингової діяльності фірми. Воно представляє собою складову частину маркетингового планування, що має своїм кінцевим результатом задоволення потреб ринку і яке є складним процесом взаємопов'язаних послідовних логічних ланцюгів з оцінки маркетингового середовища, визначення цілей планування, безпосереднього складання плану на відповідну часову перспективу.

Обґрунтування планування продажу вимагає виконання певних його принципів. Розробка плану продажу ґрунтується на виробленні відповідної етапності цього планування.

Перспективними напрямками подальших досліджень з цієї проблеми є такі питання, як вдосконалення порядку складання стратегічних, тактичних та оперативних планів продажу, коректування планових завдань в процесі їх виконання, встановлення квот продажу окремим торговим працівникам.

Література

1. Планування [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Планування>.
2. Спиро Р. Л. Управление продажами / Розанн Л. Спиро, У. Дж. Стэнтон, Г. А. Рич. – М. : Изд. дом Гребенникова, 2007. – 704 с.
3. Thomas F. Wallace, Robert A. Stahl (2006), Sales & Operations Planning: The Executive's Guide. – TF Wallace & Co. – 110 p.
4. Суцність управління продажем [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://studopedia.info/1-1067.html>
5. Планування обсягів продажів і реалізації продукції [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrefs.com.ua/134698-Planirovanie-ob-ema-prodazh-i-realizacii-produkcii-na-primere-OOO-LEKO.html>
6. Thomas F. Wallace, Robert A. Stahl (2008), Sales Forecasting: A New Approach. – TF Wallace & Co. – 176 p.
7. Маркетинговий менеджмент : навчальний посібник / За ред. Штефаніча Дмитра Андрійовича. – Тернопіль: Економічна думка, 2015. – 232 с.
8. Планирование продаж: цели и методы [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://memosales.ru/planirovanie/effektivnyj-sposob-planirovaniya-prodazh>

References

1. "Planning", available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Планування> (access date June 10, 2017).
2. Spiro, R.L., Stenton, Y.G. and Rich, H.A. (2007), *Upravlenie prodazhami* [Sales Management], Izdatelskiy dom Hrebennikova, Moscow, Russia, 704 p.
3. Wallace, Th.F. and Stahl, R.A. (2006), "Sales & Operations Planning: The Executive's Guide", TF Wallace & Co., 110 p.
4. "The essence of selling management", available at: <http://studopedia.info/1-1067.html> (access date June 10, 2017).
5. "Planning volume of sales", available at: <http://ukrefs.com.ua/134698-Planirovanie-ob-ema-prodazh-i-realizacii-produkcii-na-primere-OOO-LEKO.html> (access date June 10, 2017).
6. Wallace, Th.F. and Stahl, R.A. (2008), "Sales Forecasting: A New Approach", TF Wallace & Co., 176 p.
7. Shtefanych, D.A. (2015), *Marketunhovyi menedzhment* [Marketing Management], Economichna dumka, Ternopil, Ukraine, 232 p.
8. "Sales planning: goals and methods", available at: <http://memosales.ru/planirovanie/effektivnyj-sposob-planirovaniya-prodazh> (access date June 10, 2017).

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя О.В. Панухник

УДК 330.341.1:338.45.001.73:634

Матвійчук Н.П.,
аспірант* кафедри економіки
Уманський національний університет садівництва

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ПЕРЕРОБКИ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Matviichuk N.P.,
graduate student of economic department
Uman National University of Horticulture

ORGANIZATIONAL INNOVATIONS IN THE INDUSTRIAL PROCESSING OF FRUITS AND BERRIES PRODUCTS

Постановка проблеми. Важливе значення в галузі садівництва набуває кооперування, оскільки оптимізує витрати та максимізує прибутки підприємств. Особливу увагу потрібно приділити обслуговуючим кооперативам, оскільки вони дають змогу забезпечити переробку сировини в готову продукцію, а отже, реалізацію її за значно вищими цінами. Тому, за даних умов, актуальності набуває можливість розширення частки переробних підприємств на кооперативній основі як перспективного напрямку розвитку галузі садівництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки висвітленню проблем виробництва і кооперування в сільському господарстві, обґрунтуванню переваг кооперування у галузі садівництва, формуванню виробничих та обслуговуючих кооперативів, а також дослідженню міжнародного досвіду у кооперуванні були присвячені праці: М. П. Гриценка [2], Т. І. Ситник, О. А. Березовської, О. В. Крисального [5], В. А. Рудьєва, В. М. Алексійчука, В. Я. Амбросова, Л. О. Артикульного, Г. В. Черевка [6], Д. О. Баюри, О. Л. Бурляя, А. П. Бурляй, А. О. Харенка, М. В. Перестенко, В. О. Лещенко, Л. Молдаван [1], В. В. Зіновчука [4], Б. Й. Пасхавера [1] та ін.

Водночас в аналізованих працях відсутнє чітке розуміння ефективності утворення переробних кооперативів на інноваційній основі в галузі садівництва та практичне обґрунтування їх створення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження кооперації в галузі садівництва України, обслуговуюче кооперування як перспективну організаційну інновацію розвитку галузі садівництва.

Теоретичною та методологічною основою досліджень стали діалектичний метод пізнання та системний підхід при вивченні наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. В процесі дослідження також було використано такі методи: аналізу та синтезу, наукових гіпотез, групування, логічний, рядів динаміки та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найчисленнішою в ЄС є група кооперативів, що займаються заготівлею, переробкою і збутом (оптовим і роздрібним) сільськогосподарської продукції. Ці види діяльності характерні, наприклад, для кооперативів молочної і м'ясної спеціалізації, зі збуту яєць і птиці, з реалізації насіння сільськогосподарських культур та продукції садівництва. Нині дуже мало збутових кооперативів, що продають сільськогосподарську продукцію у вигляді сировини: майже скрізь вона піддається певній обробці, пакуванню тощо.

У багатьох розвинутих країнах кооперативи здійснюють переробку майже усієї товарної продукції. Так, у Нідерландах, що вважаються у Європі «законодавцями» обслуговуючої кооперації, кооперативи реалізують понад 80% товарного молока, майже всі овочі, 95% фруктів і 90% вовни. Хоч у Франції і ФРН фермерські господарства не повністю охоплені кооперативами, але ними реалізується на внутрішньому і зовнішньому ринках половина продукції аграрного сектора. Французькі кооперативи виробляють і збувають на міжнародному ринку до 70% вина, висока їх участь і у випуску спирту та загалом у садівництві.

Переробні кооперативи досягають глибокої переробки сировини на основі безвідходних технологій. Ефективність і високу рентабельність цих допоміжних підприємств, наприклад, у Данії засвідчує те, що вартість виробленої ними продукції становила близько 20% сумарної вартості продукції всіх м'ясокомбінатів [2, с. 45].

Набувають важливості кооперативи, головною функцією яких є оптова закупівля засобів виробництва з наступним їх постачанням у господарства своїх членів. В окремих випадках ці кооперативи займаються також реалізацією окремих видів сільськогосподарської продукції. Вони надають вагомому допомозі своїм членам у виробничо-технічному забезпеченні. Зокрема, у Швеції і

* Науковий керівник: Мудрак Р.П. – д.е.н. професор, зав. кафедри економіки

Фінляндії постачають фермерам близько 60% засобів виробництва. У Франції та ФРН такі кооперативи постачають близько 50% добрив та кормів, а у Франції через них надходить майже 2/3 насіння зернових культур. У ФРН на кооперативи фермерів припадає 36% продажу сільськогосподарської техніки та обладнання і 44% пального.

Як і в країнах Євросоюзу, канадські сільськогосподарські кооперативи також відіграють ключову роль в аграрному секторі економіки, зокрема у постачанні виробничих ресурсів для фермерів, переробці та збуті зерна й олійних культур, молочної продукції, м'яса, фруктів, овочів, а також меду та продукції з кленового сиропу. Найпотужнішою групою кооперативів за обсягами продажу в Канаді є сільськогосподарські збутові кооперативи, які можна віднести до переробно-збутових кооперативів. Це здебільшого сучасні підприємства, які використовують найновіші технології для переробки, а отже, додавання вартості сільськогосподарській продукції.

Кооператив може об'єднувати сотні дрібних господарств. Він координує і контролює їхні технічні операції, забезпечує садівників консалтингом, а головне, дає можливість зберегти якість фруктів та вигідно їх продати. Холодильники та сортувальні лінії надсучасні. Відразу після збирання плоди та ягоди охолоджують до температури +2С і майже без втрат якості тривалий час зберігають у регульованому газовому середовищі з низьким вмістом кисню. Наприклад, яблука здатні зберігати свіжість до нового врожаю. Набуває поширення технологія динамічного газового середовища. Успіх зберігання великою мірою залежить від термінів збирання плодів, а вони можуть різнитись залежно від погодних умов. Служби кооперативу це теж ретельно відслідковують і дають відповідні вказівки фермерам. Сортувальні машини здатні оцінити розмір, забарвлення та щільність плодів і ягід. На пакуванні є етикетка з детальною інформацією про виробника і навіть про конкретне насадження, де були зібрані фрукти. Це найвища міра відповідальності, яку несе виробник за якість своєї продукції. Практика садівничого кооперування існує в Італії, де областю успішного розвитку галузі є Тироль. Там щорічний обсяг виробництва яблук – близько 1 млн. т., половина з яких іде на експорт майже у 50 країн світу, інша споживається в Італії. Вирощуванням яблук в регіоні займається приблизно 8000 господарств. Це переважно дрібні сімейні ферми, середньою площею 5 га, хоча значна частина ферм мають усього по 1,5 – 2 га. Тому дані господарства об'єднані у надсучасні потужні кооперативи.

В Україні кооперативний підхід усе ще не має популярності серед фермерів та власників підприємств. Спільна діяльність із закупівлі та збуту є рідкісним явищем через відсутність довіри та конфлікт інтересів між фермерами, нестача професійного менеджменту в діяльності груп та система оподаткування, яка не відрізняє кооперативи від інших форм господарювання. Розвиток обслуговуючої та переробної кооперації в Україні залежить від ініціативних і міцних лідерів, вмотивованості окремих підприємств, консенсусу між зацікавленими сторонами, цілеспрямованої державної політики у питаннях виваженої законодавчої, податкової політики та фінансової підтримки [8, с. 108-109].

Кооперативне законодавство України вже давно потребує оновлення. Сьогодні його найсуттєвішою вадою є безсистемність. Тому робота у цьому напрямку має стати пріоритетом. Базовий Закон України «Про кооперацію» вже давно не є ефективним регулятором кооперативних правовідносин. Більшість його норм перегукуються із Законами України «Про споживчу кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію», він не узгоджується з положеннями чинних Цивільного та Господарського кодексів України [5, с. 13].

Податкове законодавство не регламентує специфіки оподаткування кооперативів, зокрема звільнення від податку на прибуток кооперативних виплат. Це спричиняє невідповідність податкового статусу походженню та принципам обслуговуючих кооперативів. Крім того, державна політика має бути спрямована не тільки на підтримку наявних кооперативів, а й на створення нових кооперативів перспективних типів. Як свідчить досвід ЄС та Канади, найпотужнішими стають переробно-збутові кооперативи, які додають вартість первинній сільськогосподарській продукції.

За належної підтримки з боку держави, якої на сьогодні, на жаль, немає навіть для вже створених кооперативів, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи можуть стати потужними гравцями на ринку, як це сталося в Канаді та країнах ЄС.

В окремі роки обсяг промислової переробки плодів і ягід може досягнути 30-40% від валового збору, що становитиме на перспективу в межах 1,3 млн т щорічно. Але сучасний стан потужностей плодoperеробної промисловості України не забезпечує своєчасну переробку вирощених в державі плодів та ягід. Внаслідок цього втрати в багатьох господарствах становлять 25-30%. Також в Україні на даний час втрачається або використовується нерационально до 50% врожаю дикорослих плодів та ягід, пряно-ароматичних і лікарських рослин. В результаті цього держава щорічно недоотримує в бюджет до 5 млрд грн, а населення – натуральні цінні продукти харчування, в тому числі лікувально-профілактичного призначення [7, с. 47].

В СОТ особливу увагу приділяють плодoperеробній промисловості, а також плодово-ягідному виноробству. Наприклад, Англія, Німеччина, Франція, Китай, Японія, Фінляндія та ін. виробляють плодово-ягідні вина, натуральні напої та соки, сидри, використовують весь спектр культурних рослин, а також малопоширених та дикорослих плодів та ягід.

Міцні вина з вишні та чорної смородини виробляються в Німеччині загальним обсягом на суму більше 1 млрд євро. Плодово-ягідні вина (яблучні, вишневі, ожинові, з бузини і вина з логанової ягоди) виробляються 200 виноробними підприємствами. У Австралії і Новій Зеландії плодово-ягідні вина виготовляють 25 виноробних підприємств. 180 підприємств країн ЄС випускають крім плодово-ягідних вин також і сидр. У Великобританії щорічні продажі плодово-ягідних вин і сидру становлять близько 500-600 млн фунтів стерлінгів. У Китаї такі вина були відомі вже за 7 тисячоліть до н.е. У переробній галузі колишнього СРСР до 1985 року діяло 413 підприємств первинного виноробства, облікова потужність яких з переробки становила 662,2 тонн плодів та ягід. Було також 45 підприємств первинного виноробства змішаного типу, що переробляли фрукти потужністю в 400 тис. тонн. Перероблялося близько 1,2 млн тонн вирощеного врожаю плодів і ягід. Бюджет держави стабільно поповнювався до 1985 року за рахунок плодпереробної галузі більш ніж на 1 млрд доларів щорічно [8, с. 109].

Після постанови по «боротьбі з пияцтвом та алкоголізмом» 1985 року випуск плодово-ягідних вин практично був припинений і тільки у 1990 р. склав 1 млн дал., що у 52 рази менше досягнутого раніше. Садівнича галузь втратила вагому економічну підтримку, площі насаджень скоротилися майже вчетверо, відповідно скоротились і валові збори плодів та ягід. Зараз виробляється тільки 2-3 млн дал. плодівих вин. В сучасній Білорусі замість 7 млн дал. в той період зараз виробляється 25 млн дал. плодово-ягідних вин, а площі плодівих насаджень збільшилися в кілька разів – до 80 тис. га.

У період вступу України до СОТ постала проблема дотримання в Україні географічних назв, хоча й на даний час ми залишаємось з малою кількістю національних брендів. Особливо важливо відновлювати національні типово українські назви продукції, які в основному мають вироблятися з вітчизняної плодово-ягідної та рослинної сировини: «узвари», «вишнівки», «наливки», «калганівки», «спотикачі», «перцівки», «зап'янки», «меди», алкогольні, безалкогольні козацькі бальзами, збитні, фруктові натуральні напої. Крім корисності такої продукції для здоров'я нації, при виробництві такої продукції значно поповниться бюджет держави [1, с. 124].

Найбільш сприятливою для виробництва плодово-ягідної продукції є Вінницька область, оскільки на даній території історично сформована культура вирощування певних видів ягідників та фруктових насаджень. Також важливу роль відіграє в даному випадку те, що на даній території за історичною обумовленістю віддається перевага садівництву, а отже закладена відносно велика кількість садів в плодоносному віці, що також дозволяє отримувати високий обсяг валової продукції [6, с. 16-18]. Важливо зазначити, що в Вінницькій області знаходиться значний відсоток дослідних господарств, що дає змогу забезпечувати садівничі підприємства якісним садивним матеріалом, а отже є впевненість в тому, що закладений сад в майбутньому буде прибутковим.

Можливим стало впровадження передового зарубіжного досвіду та співпраці із закордонними науково-дослідними установами, що дало змогу підвищити продуктивність насаджень на інноваційній основі, а отже збільшити результативність виробництва плодово-ягідної продукції. Дану тенденцію можна прослідкувати на рис. 1.

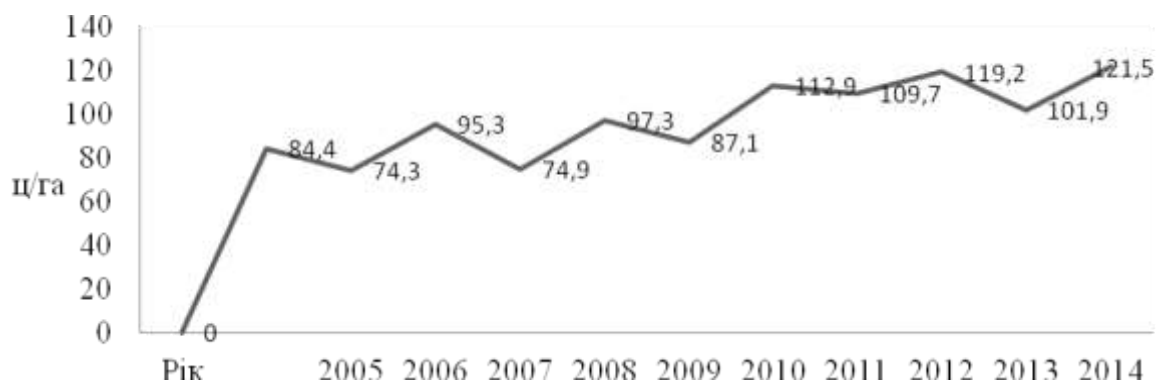

Рис. 1. Урожайність плодово-ягідних культур у Вінницькій області в 2005-2015 рр., ц/га
Джерело: розробка автора на основі [3]

Аналіз стану садівництва свідчить про великі можливості його інтенсивного розвитку у Вінницькій області. Вижити в складних економічних умовах і домогтися стійкого розвитку фермерські господарства можуть тільки на основі об'єднання.

Можливі кілька варіантів об'єднання. В останні роки однією з поширених форм залучення іноземних інвестицій є створення спільних підприємств. Так, успішно працюють переробні підприємства, як з національним, так із іноземним капіталом. Наприклад, Пфанер «Агро», що об'єднує чотири підприємства по вирощуванню садівничої продукції та Пфанер «Бар», які спеціалізуються на подальшій переробці даної продукції. Ці підприємства функціонують на основі іноземного капіталу Hermann Pfanner Getrance (Австрія). Водночас сприятливий інвестиційний клімат у переробній галузі

позитивно впливає на розвиток садівництва, стимулює нарощування обсягів плодоягідної продукції. Тому, враховуючи даний позитивний приклад, пропонуємо на базі підприємств Вінницького та Барського районів створити кооперативний завод з переробки плодово-ягідної продукції. Продукція буде реалізована в торгових мережах Вінницької області України та ближнього зарубіжжя (Молдова, Грузія, Азербайджан, Білорусь).

Для плодопереробного заводу необхідна земельна ділянка площею 3700 кв. метрів [4, с. 198].

Приміщення заводу розподіляються на виробничі приміщення, службові, цехи, складські приміщення, обслуговуючі дільниці, дільниці з приймання сировини. До обслуговуючих приміщень відносяться санітарно-гігієнічні кімнати, місця для відпочинку обслуговуючого персоналу, склади, коридори тощо (табл. 2).

Таблиця 1

Перелік основних будівель та споруд

№ п/п	Найменування	Площа забудівлі, кв. метрів	Вартість, тис. гривень	
			Будівельно-монтажних робіт	Технологічного обладнання
1	Головний корпус, в т.ч. : купажний цех та відділення зберігання виноматеріалів та напоїв; відділення обробки холодом; відділення приготування ароматизованих вин; цех розливу; склад тари; склад готової продукції; склад допоміжних матеріалів; виробнича лабораторія; офісні приміщення; побутові приміщення.	1800	1650	2970
2	Цех переробки, в т.ч. бродильно-відстійне відділення	1200	528	660
3	Спиртосховище	60	165	165
4	Підсобний корпус	100	165	330
5	Інші споруди (інженерні)	482	165	429
	ВСЬОГО:	3692	2673	4554

Джерело: складено автором на основі [9]

У виробничому процесі буде використовуватись таке обладнання (табл. 2).

Таблиця 2

Основне технологічне обладнання заводу

№ п/п	Найменування обладнання	Кількість, штук
1	Лінія переробки плодів та ягід	1
2	Вертикальні ємкості для відстійно-бродильного відділення, та для відділення обробки виноматеріалів, ємк. 500 дал	10
3	Пастеризатор	1
4	Установка для обробки виноматеріалів холодом	1
5	Фільтри	2
6	Купажери ємністю 500 дал.	3
7	Реактор (варильний котел) ємністю 50 дал.	1
8	Горизонтальні ємкості для цеху зберігання, ємк. 500 дал	10
9	Горизонтальні ємкості для напорного відділення, ємк. 500 дал	5
10	Лінія розливу	2
11	Спиртосховище:	1
12	Ємність 500 дал.	2
13	Мірники (20, 50 дал.)	2

Джерело: складено автором на основі [9]

Основні виробничі операції. Технологічний процес переробки фруктової сировини складається з таких основних виробничих операцій: миття; калібрування та сортування; очищення фруктів від шкірки; подрібнення; бланшування. Наведемо об'єм виробництва плодово-ягідних вин та фруктових безалкогольних напоїв (табл. 3) та (табл. 4).

Таблиця 3

Об'єм виробництва плодово-ягідних вин, дал.

Асортимент	Тара	За рік
Red Vine	Пляшка 0,5 л	1000
Солодкий трюнок	Пляшка 0,5 л	1000
Золота пектораль	Пляшка 0,5 л	1000
Luxurious	Пляшка 0,5 л	1000
Vine Elit	Пляшка 0,5 л	1000
Fruit Vine	Пляшка 0,5 л	1000
Всього		6000

Джерело: складено автором на основі [9]

Таблиця 4

Об'єм виробництва фруктових безалкогольних напоїв, дал.

Асортимент	Тара	За рік
Вкусняшка	Пляшка 0,3 л	500
Смарагдовий	Пляшка 0,3 л	500
Софія	Пляшка 0,3 л	500
Смакулик	Пляшка 0,3 л	500
Ягідка	Пляшка 0,3 л	500
Всього		2500

Джерело: складено автором на основі [9]

Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці.

Для визначення річної середньоспискової чисельності працівників необхідно розрахувати трудомісткість виробничої програми і ефективний фонд робочого часу одного працівника в рік (табл. 5).

Таблиця 5

Баланс робочого часу одного працівника

Елементи часу	Число днів в проекті
1. Календарний фонд проекту	365
2. Святкові дні	10
3. Вихідні дні	104
4. Номінальний фонд часу в році	251
Дні неявок:	
Всього	36
чергові відпустки	24
додаткові відпустки	2
відпустки по навчанню	–
відпустки по вагітності і пологах	6
невиходи по хворобі	4
6. Ефективний фонд часу	215
7. Середня довжина робочого дня	8
8. Ефективний фонд часу в годинах	1720

Джерело: складено автором на основі [9]

Чисельність основних виробничих працівників для виробництва даної продукції в одну зміну складає 35 осіб.

Чисельність інших категорій промислово-виробничого персоналу визначається на базі розрахованої чисельності основних працівників з урахуванням певної структури середньоспискової чисельності працюючих (табл. 6).

Таблиця 6

Орієнтовна структура середньоспискової чисельності всіх категорій промислово-виробничого персоналу

Категорії працівників	Питома вага категорії, %	Чисельність
Основні працівники	60	21
Допоміжні працівники	20	7
Службовці	18	6
Молодший обслуговуючий персонал	2	1
Всього	100	35

Джерело: складено автором на основі [9]

Розрахуємо собівартість 1 тис. дал. плодово-ягідних вин та фруктові безалкогольної продукції, дані розрахунки наведені в (табл. 7) та (табл. 8).

Таблиця 7

Калькуляція собівартості 1 тис. дал. плодово-ягідних вин

Найменування	Гривень
1. Сировина і матеріали	63406,2
2. Допоміжні матеріали	10560
3. Пара, вода, електроенергія	5052,3
4. Оплата праці основних виробничих працівників	148,5
5. Нарахування на оплату праці	52,8
6. Витрати на підготовку і освоєння виробництва	16,5
7. Витрати на утримання основних засобів	33
8. Загальновиробничі витрати (цехові)	3963,3
Виробнича собівартість одиниці продукції	83232,6
Адміністративні, комерційні і позабюджетні витрати	8322,6
Повна собівартість	91555,2

Джерело: складено автором на основі [9]

Таблиця 8

Калькуляція собівартості 1 тис. дал. фруктові безалкогольної продукції

Найменування	Гривень
1. Сировина і матеріали	29040
2. Допоміжні матеріали	7260
3. Пара, вода, електроенергія	5052,3
4. Оплата праці основних виробничих працівників	148,5
5. Нарахування на оплату праці	52,8
6. Витрати на підготовку і освоєння виробництва	16,5
7. Витрати на утримання основних засобів	33
8. Загальновиробничі витрати (цехові)	2079
Виробнича собівартість одиниці продукції	43682,1
Адміністративні, комерційні і позабюджетні витрати	4369,2
Повна собівартість	48051,3

Джерело: складено автором на основі [9]

На основі калькуляції собівартості 1 тис. дал. виготовленої продукції розрахуємо повну собівартість товарної продукції, представимо її в табл. 9.

Флодопереробний завод, який планується створити у Вінницькій області, функціонуватиме в умовах підвищеної конкуренції з боку як вітчизняних, так і іноземних виробників. Маркетингові заходи, які плануються проводити на підприємстві, включатимуть: комплексне вивчення ринку; визначення його ємності; вивчення стану та динаміки споживчого попиту на плодову продукцію; широке використання реклами в засобах масової інформації (радіо, телебаченні, пресі) для поліпшення збуту продукції; визначення оптимального товарного асортименту продукції, яка випускатиметься, подальше

його коригування та розширення; постійне оновлення рецептури; прогнозування цін; пошук надійних постачальників; правильний вибір каналів збуту продукції.

Таблиця 9

Розрахунок собівартості товарної продукції

Асортимент	Річний об'єм виробництва, дал.	Собівартість одиниці продукції, гривень	Собівартість товарної продукції, тис. гривень
Плодово-ягідні вина	6000	91555,2	549331,2
Фруктові безалкогольні напої	2500	48051,3	120129,9

Джерело: складено автором на основі [9]

Додаткові кошти для розширення діяльності підприємства можуть бути залучені за рахунок підвищення обсягів збуту продукції, яка користується попитом.

Сировину, необхідну для виробництва продукції планується закуповувати у сільгоспвиробників, у тому числі у громадян, які ведуть особисте підсобне господарство та займаються садівництвом.

Планові витрати становлять:

передінвестиційні дослідження, проектування, підготовчі роботи планують в розмірі 6% загальної вартості будівництва заводу;

виробнича інфраструктура – затрати на прокладання інженерних комунікацій, системи водо- і енергозабезпечення 10% загальної вартості будівництва заводу;

закупівля основного та допоміжного технологічного обладнання 46% загальної вартості будівництва;

будівельні роботи – 27% загальної вартості будівництва;

соціальна інфраструктура – затрати на будівництво гуртожитку для працівників – 9% від загальної вартості будівництва;

підготовка кадрів – вказуються затрати, які пов'язані з підбором і підготовкою кадрів. На цю статтю виділяють 1% від загальної вартості будівництва;

оборотні кошти – 1% від загальної вартості будівництва.

Планування прибутку від реалізації продукції.

План по прибутку розраховується на основі розрахунку інвестиційних витрат (табл. 10), і оптової ціни одиниці продукції (без ПДВ), яку визначаємо за формулою:

$$Ц = C(1 + P/100) \quad (1);$$

де: Ц – ціна на одиницю продукції;

С – собівартість одиниці продукції;

Р – рівень рентабельності продукції, %;

Таблиця 10

Розрахунок інвестиційних витрат

Інвестиційні витрати	Сума, тис. гривень
Передінвестиційні дослідження, проектування, підготовчі роботи	924
Виробнича інфраструктура	660
Закупівля основного та допоміжного технологічного обладнання	4554
Будівельні роботи	2673
Соціальна інфраструктура	891
Підготовка кадрів	99
Оборотні кошти	99
Всього	9900

Джерело: складено автором на основі [9]

Результати розрахунків заносимо в табл. 11.

Ціна плодово-ягідних вин $549331,2 \times (1 + 50/100) = 823996,8$ гривень

Ціна безалкогольної продукції $120129,9 \times (1 + 50/100) = 180196,5$ гривень.

Визначення показників ефективності проекту будівництва.

Для оцінки ефективності інвестицій використовуємо показники приведенного чистого доходу та терміну окупності інвестицій.

Для оцінки ефективності інвестицій в проекті будівництва використовуємо показник терміну окупності інвестицій.

Таблиця 11

Ефективність діяльності

Асортимент	Кількість продукції, що реалізується, дал	Оптова ціна за одиницю продукції без ПДВ, грн.	Виручка від реалізації продукції тис. грн.	Собівартість товарної продукції тис. грн.	Прибуток що оподатковується тис. грн.	Податок на прибуток підприємства, 18% тис. грн	Чистий прибуток тис. грн.
Плодово-ягідні вина	6000	23996,8	43980,8	549331,2	4394649,6	219732,48	603612,67
Фруктові безалкогольні напої	2500	80196,5	50492,9	20129,9	330363	16518,15	270897,66
Всього			394473,7	69461,1	4725012,6	850502,23	3874510,33

Джерело: складено автором на основі [9]

Термін окупності інвестицій визначається як період часу, протягом якого сума чистого прибутку буде дорівнювати сумі інвестицій.

Для визначення терміну окупності необхідно визначити величину приведенного чистого прибутку (ПЧП). Сума приведенного чистого прибутку визначається за формулою:

$$ПЧП = \frac{ЧП}{(1+d)} \quad (2);$$

де ПЧП – приведений чистий прибуток,
ЧП - чистий прибуток в t-му році;
d – дисконтна ставка 20 %

$$ПЧП_1 = \frac{3874510,33}{(1+0,2)^1} = 3228758,61;$$

$$ПЧП_2 = \frac{3874510,33}{(1+0,2)^2} = 2690632,17;$$

Визначення періоду окупності капіталовкладень (термін окупності) проводиться за формулою:

$$T_{ок} = 1 + \frac{ПЧП_1 - I}{ПЧП_2}; \quad (3);$$

де I - вартість інвестицій;
ПЧП₁ – приведений чистий прибуток першого року,
ПЧП₂ - приведений чистий прибуток другого року.

$$T_{окупн} = 1 + \frac{3228758,61 - 9900}{2690632,17} = 2 \text{ роки } 2 \text{ місяці}$$

Діяльність переробного заводу буде здійснюватись під впливом низки ризиків, серед яких: ризики, пов'язані із системою взаємодії з партнерами та контрагентами; ризики, пов'язані із не передбачуваною конкуренцією; ризики, пов'язані із невчасною доставкою сировини та матеріалів; ризики непередбачених витрат і збільшення кошторису; ризики, пов'язані із впровадженням інновацій тощо. Щоб запобігти цим ризикам, на підприємстві потрібно встановити жорсткий контроль за постачанням сировини і матеріалів, проводити постійний аналіз діяльності конкурентів, вести безперервний нагляд за виробництвом, аби запобігти не передбачуваним витратам. Потрібно тісно взаємодіяти і тримати міцний зв'язок з партнерами та контрагентами, щоб запобігти виникненню конфліктних ситуацій.

Висновки з проведеного дослідження.

1. В Україні кооперативний підхід усе ще не має популярності серед фермерів та власників підприємств. Спільна діяльність із закупівлі та збуту є рідкісним явищем через відсутність довіри та конфлікт інтересів між фермерами, нестача професійного менеджменту в діяльності груп та система оподаткування, яка не відрізняє кооперативи від інших форм господарювання. Розвиток переробної кооперації в Україні залежить від ініціативних і міцних лідерів, вмотивованості окремих підприємців, консенсусу між зацікавленими сторонами, цілеспрямованої державної політики у питаннях виваженої законодавчої, податкової політики та фінансової підтримки.

2. Враховуючи позитивний міжнародний досвід, потребу в переробних підприємствах та потенційно можливу вигоду, пропонуємо на базі підприємств Вінницького та Барського районів створити кооперативний завод з переробки плодово-ягідної продукції.

3. Обслуговуюче кооперування на інноваційній організаційній основі набуває особливої важливості в сучасному конкурентному середовищі. Дослідження показало ефективність переробного кооперування в галузі садівництва. Запропоновано створити кооператив з переробки плодово-ягідної сировини в Вінницькій області. Підтвердженням ефективного функціонування даного кооперативу є окупність проекту терміном в 2 роки й 2 місяці. Очікуваний прибуток першого та другого року становитиме відповідно: 3228758,61 тис. грн та 2690632,17 тис. грн.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в пошуку можливостей впровадження передового міжнародного досвіду організаційних інновацій в галузь садівництва.

Література

1. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку / Б. Пасхавер, В. Юрчишин, О. Бородіна, О. Шубравська, І. Прокопа, Л. Молдаван, Т. Остапко // "Дзеркало тижня". – 2010. – № 26. – С. 123-125.
2. Гриценко М. П. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: створення і діяльність / М. П. Гриценко. – К. : КОАДС, 2005. – 68 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html
4. Зіновчук В.В. Особисті формування матеріально-технічної бази сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / Зіновчук В.В. // Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті. – К. : ІАЕ УААН, 2001. – С. 196–200.
5. Крисальний О. В. Трансформація колективних сільськогосподарських підприємств у кооперативи / О. В. Крисальний // Економіка АПК. – 2000. – № 3. – С. 12–15.
6. Черевко Г. В. Роль кооперації у розвитку аграрних відносин в Україні / Г. В. Черевко, Ф.В. Горбонос, Н. Ф. Павленчик // Економіка АПК. – 2000. – № 11. – С. 16–19.
7. Шевчук Н. Яблуневий рай [Електронний ресурс] / Н. Шевчук // Садівництво по-українськи. – 2017. – № 2. – С. 46-48. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals/journal/28-sadivnictvo-po-ukrayinski>.
8. Шевчук Л. Витривалість у продажу [Електронний ресурс] / Л. Шевчук // Садівництво по-українськи. – 2017. – № 4. – С. 108-110. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals/article/vitrivalist-u-prodazhu>
9. Школьний О.О. Бізнес-план. Методичні вказівки для самостійної роботи для економічних спеціальностей з розробки бізнес плану / О.О. Школьний, А.Ф. Бурик, І.М. Новак. – Умань: УНУС, 2017. – 15 с.

References

1. Paskhaver, B., Borodina, O., Shubravskaya, O., Prokopa, I., Moldavan, L. and Ostapko, T. (2010) "Agricultural sector: time to fundamentally change the development benchmarks", *Dzerkalo tyzhnia*, no. 26, pp. 123-125.
2. Hrytsenko, M.P. (2005), *Silskohospodarski obsluhovuiuchi kooperatyvy: stvorennia i dialnist* [Agricultural service cooperatives: creation and activity], KOADS, Kyiv, Ukraine, 68 p.
3. State Statistics Service of Ukraine (2015), available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249165390&cat_id=244274130. (access date May 19, 2017).
4. Zinovchuk, V.V. (2001), "Personal formation of material and technical base of agricultural servicing cooperatives", *Nova ekonomichna paradygma formyvania strategii natsionalnoi prodovolchoi bezpeky Ukrainu u XXI stolitti*, IAE UAAN, Kyiv, Ukraine, pp. 196-200.
5. Krysalnyi, O.V. (2000), "Transformation of Collective Agricultural Enterprises in Cooperatives", *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 12-15.
6. Cherevko, H.V. and Pavlenchuk, N.F. (2000), "The role of cooperation in the development of agrarian relations in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 16-19.
7. Shevchuk, N. (2017), "An apple paradise", *Sadivnytstvo po-ukrainsky*, no. 2, pp. 46-48, available at: <http://www.agrotimes.net/journals/journal/28-sadivnictvo-po-ukrayinski> (access date May 19, 2017).
8. Shevchuk L. (2017), "Endurance on sale" *Sadivnytstvo po-ukrainsky*, no. 4, pp. 108-110, available at: <http://www.agrotimes.net/journals/article/vitrivalist-u-prodazhu> (access date May 19, 2017).
9. Shkolnyi, O.O., Buryk, I.M. and Novak, I.M. (2017), *Biznes-plan. Metodychni vkazivky dlia ekonomichnykh spetsialnostei z rozrobky biznes-planu* [Business plan. Methodical instructions for independent work for economic specialties on business plan development], UNUS, Uman, Ukraine, 15 p.

Рецензент: д.е.н., професор Уманського національного університету садівництва Р.П. Мудрак

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.01

Білоусова О.С.,
канд. екон. наук, старший науковий
співробітник відділу державних фінансів,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Bilousova O.S.,
cand.sc.(econ), senior research fellow
at the department of public finance
Institute of Economics and Forecasting of NAS Ukraine

REFORMING MECHANISMS OF FINANCIAL MANAGEMENT AT PUBLIC ENTERPRISES

Постановка проблеми. Реформування політики управління державною власністю, механізмів її реалізації та інструментарію підвищення ефективності діяльності державних корпорацій актуалізуються з огляду збільшення фіскальних ризиків, зменшення вартості державного майна, зниження рівня доходності державної частки у корпораціях.

Реформування фінансової системи та формування сучасних ринкових інституцій потребують нових підходів до управління державною власністю та діяльністю підприємств державного сектору економіки, встановлення правових меж щодо здійснення економічної діяльності, які відповідають нормам законодавства ЄС. Подолання інституційної недовершеності системи управління державною власністю усуне причини неефективності використання цієї власності, втрати державою потенційних доходів, зниження конкурентоспроможності державних підприємств. При цьому актуалізуються дослідження напрямів реформування механізмів управління фінансами державних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем управління фінансами державних підприємств, застосування методів впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання в умовах ринкових відносин здійснюються науковцями у кількох напрямках, виходячи з різних концепцій економічної науки. Різняться вони за масштабами та формами прямого втручання держави у процес ринкового саморегулювання. Проблеми управління фінансами державних підприємств та загалом державною власністю досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Е.Б. Аткинсон, В.Ф. Беседін, С.С. Гасанов, В.М. Геєць, А.І. Даниленко, М.І. Диба, О.М. Іваницька, Т.В. Кошук, В. Лазонік, І.О. Луніна, І.Й. Малий, М. Мазукаті, Дж.Е. Стігліц, А.А. Чухно та інші [1-10]. Недостатньо уваги приділено проблемам дієвості управління фінансами державних підприємств.

Постановка проблеми. Мета статті – визначити основні положення та напрями реформування механізмів управління фінансами державних підприємств, розкрити сутність державного регулювання та моніторингу фінансової стійкості як складових управління державними корпораціями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформа управління державною власністю розпочата в Україні з метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки та передбачає: посилення бюджетного нагляду; розроблення основних засад державної політики управління суб'єктами господарювання; удосконалення корпоративного управління; реструктуризації та реорганізації суб'єктів господарювання тощо [11-12]. Це важливі аспекти з огляду на необхідність зниження рівня фіскальних ризиків, що виникають, зокрема, внаслідок діяльності державних підприємств. Розвиток політики та механізмів управління фінансами у контексті формування умов ефективної взаємодії держави та підприємств має враховувати положення теорії економічного добробуту та теорії економічного розвитку.

Управління фінансами державних підприємств пропонуємо розглядати як цілісну систему, складовими якої є: законодавча та нормативно-правова база, внутрішньогосподарські правила, кодекс

поведінки суб'єктів ринку, що забезпечують фінансування врівноваженого функціонування та розвитку економічної системи країни.

Багато дослідників звертають увагу на те, що існування державного сектора економіки обумовлено насамперед провалами ринку, що вимагає правового забезпечення функціонування ринкового механізму, надання суспільних благ, компенсації зовнішніх ефектів (екстерналій), стабілізації макроекономічних коливань [9; 10; 13, с. 204].

Досвід розвинутих країн доводить, що успішність фінансового управління великою мірою залежить від ефективності менеджменту та фінансового регулювання [14].

Пропонується державне фінансове регулювання визначати як процес фінансового забезпечення досягнення врівноваженого функціонування та розвитку цілісної економічної системи через регламентацію планування індикативних показників, фінансування стратегічно важливих для держави суб'єктів, управління об'єктами державної власності.

Формування системи державного регулювання, на думку В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка, має базуватися на принципах: ефективності; справедливості; стабільності; системності державного впливу; адекватності; оптимального поєднання адміністративно-правових і економічних важелів; поступовості та етапності; забезпечення єдності; додержання вимоги матеріально-фінансової збалансованості [2, с. 15-16]. А. А. Чухно виділяв такі принципи державного регулювання економіки: 1) мінімальне втручання державних органів в економічні процеси (їм делегуються лише ті функції, які не можуть бути забезпечені безпосередніми суб'єктами ринкових відносин); 2) системний вплив на розвиток соціально-економічних процесів з урахуванням тісних взаємозв'язків ринку капіталів, фінансів, товарів, праці на базі формування необхідних економічних регуляторів і нормативів, методичної бази та відповідних державних органів [8, с. 311].

Зазначені принципи державного регулювання мають бути покладені в основу механізмів управління фінансами державних підприємств. Пропонується - від фрагментарного та відокремленого запровадження механізмів річного фінансового планування; стратегічного планування розвитку; моніторингу ефективності управління; оцінки фінансових ризиків, пов'язаних з діяльністю державних підприємств; функціонування наглядових рад державних підприємств; конкурсного відбору та контрактного призначення директорів державних підприємств; зовнішнього аудиту - в рамках реформування державних підприємств перейти до чітких та взаємоузгоджених механізмів, а також ефективної системи управління фінансами державних підприємств. Системність управління передбачає координацію органів управління в частині виконання ними законодавчо закріплених повноважень, зокрема Міністерства фінансів та Мінекономрозвитку України при оцінці доцільності запозичень, встановлення нормативних обмежень при недостатній фінансовій стійкості державних підприємств, плануванні фінансових ресурсів для обслуговування боргів та завчасного їх погашення, моніторингу виконання фінансових планів тощо. Відокремлення механізмів ідентифікації, оцінки та мінімізації фінансових ризиків діяльності державних підприємств від інструментарію фінансового планування зменшує їх дієвість.

Відповідно до законодавства контроль за виконанням функцій з управління фінансами державних підприємств здійснюється шляхом проведення моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності щодо: ефективності управління; показників фінансово-господарської діяльності; стану виконання фінансових планів; виконання суб'єктами управління обов'язків відповідно до законодавства та ін. [15].

На думку В.І. Колесник, термін «моніторинг» не завжди застосовується відповідно до суті й призначення цього процесу, а також щодо послідовності виконання окремих процедур [16, с. 127-128]. В.І. Колесник виділяє первинний і вторинний моніторинг. Перший вид включає спостереження за досліджуваними процесами та формуванням інформаційної бази. Цей вид моніторингу може містити усі інші етапи аналізу. Вторинний моніторинг здійснюється тільки на підставі вже раніше сформованої системи показників.

Слід зазначити, що первинний вид моніторингу мають запроваджувати органи управління, визначені для управління державним майном, а саме Міністерство фінансів України та інші. Вони має здійснювати фінансово-господарську діяльність підприємств, що належить до сфери його управління, суб'єктів природних монополій та підприємств, плановий розрахунковий обсяг чистого прибутку яких перевищує 50 млн гривень та їх дочірніх підприємств (управління якими здійснює Кабінет Міністрів України) та інші уповноважені органи управління.

Вторинний моніторинг має проводитися Мінекономрозвитку України при узагальненні інформації про фінансові плани підприємств державного сектору економіки та Фондом державного майна України – про управління корпоративними правами держави, Кабінетом Міністрів України при затвердженні фінансових планів та узгодженості його показників з індикативними показниками.

Виходячи з рівня можливостей впливати на об'єкти дослідження (суб'єкти господарювання, за діяльністю яких проводиться моніторинг), можна виділити такі види моніторингу: статистичний (відсутній зворотній зв'язок з об'єктом); управлінський (безпосередній обернений зв'язок для

прийняття управлінських рішень); спостережний (носить рекомендаційний характер для органів управління, який приймає управлінські рішення, та для держпідприємств).

Формування системи показників для проведення моніторингу як одного з механізмів управління фінансами державних підприємств доцільно проводити за таким порядком: постановка завдання моніторингу та визначення тих проблем, вирішення яких вимагає управління фінансами держпідприємств; визначення виду моніторингу за обсягом його проведення (дослідження індикаторів всієї фінансово-господарської діяльності або фінансових індикаторів); розробка терміновості проведення моніторингу (оперативний, проміжний або річний); визначення порядку подання інформації, її узагальнення, обробка та аналіз; підготовка та обґрунтування даних для прийняття управлінських рішень.

Практика показує необхідність системного підходу до управління фінансами державних підприємств, оскільки фрагментарне застосування окремих механізмів управління не дозволяє забезпечити ефективності в діяльності регуляторних органів (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка ефективності управління державними підприємствами

Органи управління	2012			2013			2016*		
	Кількість	Чистий прибуток (збиток), млн грн	Оцінка ефективності управління	Кількість	Чистий прибуток (збиток), млн грн	Оцінка ефективності управління	Кількість	Чистий прибуток (збиток), млн грн	Оцінка ефективності управління
Україна	3622	-11 890	...	3632	-17 839	...	3447	38 249	...
Мінагрополітики	371	-11	неефективно	395	-431	негативно	352	-475	негативно
Міністерство внутрішніх справ	43	13	неефективно	40	27	задовільно	32	1	задовільно
Мінекономрозвитку	49	62	задовільно	48	81	позитивно	345	26 772	задовільно
Міненергівугілля	451	-15 664	неефективно	442	-18 531	негативно	423	1 332	негативно
Міністерство закордонних справ	2	0	задовільно	2	0	задовільно	2	0	задовільно
Мінрегіон	63	-23	неефективно	64	-31	задовільно	59	13	позитивно
Мінсоцполітики	29	30	задовільно	26	26	позитивно	26	19	позитивно
Мінфін	11	123	задовільно	10	17	позитивно	9	37	задовільно

Примітка: дані за 9 міс. 2016 р.

Джерело: складено автором на основі [17].

За результатами проведення єдиного моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності у 2012 р. оцінка ефективності управління була визначена як "неефективна" у 50% органів управління (за досліджуваною групою, наведеною у табл.1) та 59% всіх суб'єктів управління від їх загальної кількості. У 2016 р. оцінку "неефективного управління" було отримано у 25% органів управління (за досліджуваною групою, наведеною у табл.1) та у 15% всіх суб'єктів управління. Основним показником для оцінки було обрано чистий фінансовий результат (прибуток або збиток). Чистий збиток діяльності було отримано державними підприємствами у 2012 р. (-11,9 млрд грн), 2013 р. (-17,8 млрд грн), 2014 р. (-117,4 млрд грн), у 2015 р. (-53,2 млрд грн), лише за 9 міс. 2016 р. було отримано чистий прибуток 38,2 млрд грн.

Таким чином, в рамках реформування механізмів управління фінансів державних підприємств мають запроваджуватися, зокрема, методи проведення моніторингу фінансово-економічного стану державних підприємств. До основних методів можна віднести: «експрес-діагностика» фінансової стійкості державних підприємств; глибокий аналіз фінансово-господарської діяльності та оцінка ефективності виконання державним підприємством функцій та завдань, визначених органом управління тощо. Основним завданням моніторингу є ідентифікація фіскальних ризиків, спостереження за фінансовою стійкістю, а також оцінка збалансування інтересів суспільства та держави, державних підприємств і споживачів.

Висновки з проведеного дослідження. Основні положення реформування механізмів управління фінансами державних підприємств мають бути спрямовані на створення умов для

ефективної взаємодії держави та підприємств, що досягається через узгодженість інтересів, визначених теорією економічного добробуту та теорією економічного розвитку.

Напрямами реформування механізмів визначено формування системи державного регулювання, що забезпечуватиме взаємодоповнення, узгодженість та координацію всіх складових, зокрема річного фінансового планування та стратегічного планування розвитку; мінімізації фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю державних підприємств; моніторингу наглядовими радами та органами управління державними підприємствами; мотивації директорів державних підприємств; зовнішнього аудиту.

Державне регулювання визначається як процес забезпечення державними органами управління виконання функцій держави через досягнення врівноваженого функціонування та розвитку цілісної економічної системи. При цьому державне фінансове регулювання є процесом фінансового забезпечення та розвитку цілісної економічної системи, у першу чергу, стратегічно важливих підприємств. Принципами державного регулювання визначено: мінімальне втручання державних органів в економічні процеси; вплив на розвиток економіки через економічні методи та нормативні обмеження, інструментарій регуляторів; управління об'єктами державної власності.

Основними завданнями моніторингу визначено: проведення спостереження, збору, накопичення, фінансового аналізу діяльності з метою якісного управління державними підприємствами та іншими об'єктами державної власності, забезпечення їх конкурентоздатності на інноваційній основі.

Література

1. Atkinson A.B. Lectures on Public Economics / A.B. Atkinson, J.E. Stiglitz. – McGraw-Hill Book Company, 1980, 619 p.
2. Економіка України: проблеми економічного розвитку : монографія / за ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. – Київ: НДЕІ, 2007. – 448 с.
3. Гасанов С.С. Напрями підвищення фінансової стабільності державних підприємств в Україні [Електронний ресурс]. / С.С. Гасанов, О.М. Іваницька, Т.В. Кошук // Фінанси України. – 2015. – № 12. – С. 48-62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2015_12_6.
4. Кваснюк Б.Є. Моделі соціально-економічного розвитку у перехідному суспільстві / Б.Є. Кваснюк, С.І. Киреев // Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) ; за ред. В. М. Гейця. – Київ: Логос, 1999. – 498 с.
5. Державна політика стабілізації фінансів підприємств / А.І. Даниленко, В.В. Зимовець, О.М. Кошик та ін.; Ін-т економ. та прогноз. – Київ, 2011. – 452 с.
6. Іваницька О.М. Управління фіскальними ризиками, пов'язаними з діяльністю державних підприємств в Україні / О.М. Іваницька, Т.В. Кошук // Фінанси України. – 2017. – № 2. – С. 64-80.
7. Lazonick W. The Risk-Reward Nexus in the Innovation-Inequality Relationship [Електронний ресурс] / W. Lazonick, M. Mazzucato, 01.10.2012, London. – Режим доступу: <http://www.finnov-fp7.eu/publications/finnov-discussion-papers/risks-and-rewards-in-the-innovation-inequality-relationship>.
8. Чухно А.А. Твори : У 3-х т. Т. 1. Становлення і розвиток ринкової економіки / А. А. Чухно; НАН України. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Н.- д. фін. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2006. – 592 с.
9. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації : кол. моногр. / [Луніна І.О., Булана О.О., Фролова Н.Б. та ін.]; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". – Київ, 2014. – 296 с.
10. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І.О. Луніна. – Київ. "Наукова думка", 2006. – 432 с.
11. Стратегія підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.05.2015 р. № 662-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248295032>
12. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 142-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249797370>
13. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / за ред. Б.Є. Кваснюка : [Болховітінова О.Ю., Кваснюк Б.Є., Киреев С.І. та ін.]. – Київ : Ін-т екон. прогноз. ; Х. : Форт, 2003. – 424 с.
14. Recommendation of the Council on Regulatory Policy and Governance. 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/governance/regulatory-policy/2012-recommendation.htm>
15. Порядок здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19.06.2007 № 832. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>

16. Колеснік В.І. Методологічні та організаційні засади статистичного забезпечення управління соціально-економічним розвитком регіону: дис ... д-ра екон. наук: 08.00.10. / В.І. Колеснік. – Київ, 2008. – 525 с.

17. Моніторинг ефективності управління об'єктами державної власності / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MonitoringEfektivnostiUpravlinniaObiektamiDerzhavnoiVlasnosti>

References

1. Atkinson, A.B. and Stiglitz, J.E. (1980), *Lectures on Public Economics*. McGraw-Hill Book Company. 619 p.
2. Besedin, V.F. and Muzychenko, A.S. (2007), *Ekonomika Ukrainy: problemy ekonomichnoho rozvytku* [Ukraine: Problems of economic development], Kyiv, Ukraine, 448 p.
3. Hasanov, S.S., Ivanytska, O.M. and Koshchuk, T.V. (2015), "Directions of financial sustainability improvement of state-owned enterprises in Ukraine», *Finansy Ukrainy*, no.12, pp. 48-62.
4. Kvasniuk, B.Ie., Kyreiev, S.I. and Heiets, V.M. (1999), "Models of social and economic development in a transitional society", *Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ideolohiia, protyrichchia, perspektyvy)*, Kyiv, Ukraine, 498 p.
5. Danylenko, A.I., Zymovets, V.V., Koshyk, O.M. et al. (2011), *Derzhavna polityka stabilizatsii finansiv pidpriemstv* [State policy of stabilizing finance companies Kyiv, Ukraine, 452 p.
6. Ivanytska, O.M. and Koshchuk T.V. (2017), "Fiscal risks management related to activities of state enterprises in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, no. 2, pp. 64-80.
7. Lazonick, W. and Mazzucato, M. (2012), "The Risk-Reward Nexus in the Innovation-Inequality Relationship", London, available at: <http://www.finnov-fp7.eu/publications/finnov-discussion-papers/risks-and-rewards-in-the-innovation-inequality-relationship>. (access date June 06, 2017).
8. Chukhno, A.A. (2006), *Tvory. Stanovlennia i rozvytok rynkovoï ekonomiky* [Writings. The formation and development of market economy], Kyiv, Ukraine, 592 p.
9. Lunina, I.O., Bulana, O.O., Frolova, N.B. et al. (2014). *Rozvytok derzhavnykh finansiv Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [The development of public finances Ukraine in the context of globalization], Kyiv, Ukraine, 296 p.
10. Lunina, I.O. (2006). *Derzhavni finansy ta reformuvannia mizhbiudzhethnykh vidnosyn* [Public finance reform and intergovernmental relations], Kiev, Ukraine, 432 p.
11. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Strategy for improving the efficiency of entities in the public sector, orders from 05.27.2015 № 662-p, available at: <http://www.kmu.gov.ua> (access date June 06, 2017).
12. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), The strategy of reforming public finance management for the years 2017-2020, orders from 08.02.2017 № 142-p, available at: <http://www.kmu.gov.ua> (access date June 06, 2017).
13. Bolkhovitina, O.Yu., Kvasniuk, B.Ye., Kirieiev, S.I. et al. (2003), *Rol derzhavy u dovhostrokovomu ekonomichnomu zrostanni* [The role of the state in the long-term growth], Kharkiv, Ukraine, 424 p.
14. Recommendation of the Council on Regulatory Policy and Governance. 2012, available at: <http://www.oecd.org/governance/regulatory-policy/2012-recommendation.htm> (access date June 06, 2017).
15. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), The procedure for monitoring the performance of the functions of management of state property and the criteria for determining the efficiency of state property management, orders from 19.06.2007 № 832, available at: <http://www.kmu.gov.ua> (access date June 06, 2017).
16. Kolesnik, V.I. (2008), "Methodological and organizational principles of statistical support of socio-economic development", dissertation for Dr.Sc. (Econ.): 08.00.10, Kyiv, Ukraine, 525 p.
17. The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine "Monitoring the efficiency of state property", available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MonitoringEfektivnostiUpravlinniaObiektamiDerzhavnoiVlasnosti> (access date June 06, 2017).

Рецензент: д.е.н., професор ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» І.О. Луїніна

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657

Лазаришин А.В.,
аспірант кафедри економічної кібернетики*
Грицюк П.М.,
д-р екон. наук, професор, завідувач
кафедри економічної кібернетики,
Національний університет водного
господарства та природокористування

МОЖЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РЕЛЕВАНТНОГО АНАЛІЗУ ЛІКВІДНОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ОЦІНЮВАЛЬНО-ДІАГНОСТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ

Lazarishin A.V.,
graduate student at the
department of economic cybernetics
Hrytsiuk P.M.,
dr.sc.(econ.), professor, head
at the department of economic cybernetics,
National University of Water
Management and Nature Resources Use

THE POSSIBILITIES OF THE METHOD OF THE RELEVANT ANALYSIS OF LIQUIDITY IN THE IMPLEMENTATION OF ITS EVALUATION-DIAGNOSTIC FUNCTION

Постановка проблеми. Економічний аналіз діяльності підприємства здійснюється, як правило, після проведення господарських операцій з використанням даних фінансової та статистичної звітності. Однак, для успішного функціонування підприємства та збереження або покращення його фінансових показників, зокрема - рівня платоспроможності, сучасні реалії вимагають прийняття оперативних, виважених та вчасних управлінських рішень. Найбільше цим вимогам відповідає релевантна аналітична інформація – тобто інформація, яка безпосередньо впливає на прийняття управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем аналітичного забезпечення управління суб'єктами господарювання присвячено праці Р.Ф. Бруханського [1], Т.А. Гоголь [2], Г.І. Кіндрацької [3], Є.В. Мниха [4], О.В. Олійник [5], В.К. Савчука [6], М.Г. Чумаченка [7] та інших науковців. Праці вчених забезпечують розвиток теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення економічного аналізу суб'єктів господарювання, аналітичного забезпечення управління автотранспортними підприємствами.

Однак на сьогоднішній день питання методичних засад релевантного аналізу при прийнятті управлінських рішень керівництвом підприємств, у тім числі-автотранспортних, досліджено недостатньо, що обумовлює актуальність теми, мету і завдання наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування методичних засад та практичних пропозицій щодо релевантного аналізу коефіцієнта платоспроможності (ліквідності) автотранспортного підприємства для більш повної реалізації оцінювально-діагностичної функції аналізу в системі управління підприємством.

Для реалізації мети дослідження визначено і реалізовано такі завдання:

* Науковий керівник: Грицюк П.М. – д.е.н.

- охарактеризувати значення оцінювально-діагностичної функції аналізу в прийнятті управлінських рішень;
- обґрунтувати алгоритм методики релевантного аналізу ліквідності;
- розробити матрицю очікуваної поведінки коефіцієнта поточної ліквідності;
- здійснити оцінку відповідності фактичних значень коефіцієнта поточної ліквідності матриці очікуваної поведінки.

Об'єктом дослідження є фінансово-господарська діяльність автотранспортних підприємств України.

Предметом дослідження є методика релевантного аналітичного забезпечення управління ліквідністю підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийняття управлінського рішення неможливе без відповідного аналітичного забезпечення. Його особливістю є те, що воно безпосередньо передедує прийняттю рішення, акумулюючи і підготовуючи інформацію, що продукується іншими підсистемами управління. На думку низки науковців, «аналітичне забезпечення являється активним інструментом процесу прийняття управлінських рішень, що підвищує рівень оперативності даного процесу та рівень релевантності інформації, яка використовується менеджерами всіх ланок. Аналітична інформація є важливим джерелом даних на заключних етапах прийняття управлінських рішень, а саме на етапах коригування прийнятих рішень» [8, с. 212]. Отже, аналітична інформація формує сукупність даних, що можуть бути використані відповідно до будь-яких запитів зацікавлених сторін, у першу чергу – керівництва підприємства. Однак, як правило, прийняття управлінських рішень – дуже динамічний процес і тому рішення приймаються не з усієї сукупності інформації, а лише тієї, яка безпосередньо пов'язана з цим рішенням, тобто є своєчасною і релевантною.

Релевантна аналітична інформація, як і всі інші види інформації (репрезентативна, оперативна) – є інструментами реалізації функцій аналізу.

Існують різні теоретичні підходи до функцій аналізу. Мних Є.В. виділяє три основні функції аналізу: оцінювальна, діагностична і пошукова. Оцінювальна функція визначає відповідності стану економічної системи її цільовим параметрам функціонування та потенційним можливостям. Діагностична функція полягає у встановленні причинно-наслідкових змін економічної системи у кількісному і якісному вимірюванні впливу факторів на цю зміну і розвиток. Пошукова функція виявляє невикористані резерви та потенційні можливості зміни і розвитку економічної системи, обґрунтовує механізм їх мобілізації [4, с. 22-23].

На нашу думку, найбільш розвиненою і пов'язаною з функціями управління є оцінювально-діагностична функція аналізу, що склалося історично. Саме результати аналітичної оцінки стану та поведінки тих чи інших об'єктів управління дозволяють своєчасно впливати на негативні зміни у динаміці показників, розробляти збалансовані заходи щодо сталого розвитку підприємства у цілому та його структурних підрозділів. Завдяки застосуванню цієї функції власники і керівництво підприємства отримують необхідну інформацію про наявність, рух, використання ресурсів, результативність господарських операцій, процесів, видів діяльності, грошові потоки, фінансовий стан і фінансові результати в динаміці.

Оскільки основну частку ринку автотранспортних підприємств становлять підприємства з незначною чисельністю працівників, а, отже, слабо структуровані з позицій менеджменту, то для них найважливішою з позиції задоволення інтересів власників та керівництва і можливості застосування є оцінювально-діагностична функція аналізу.

Аналіз господарської діяльності буде повною мірою виконувати свою оцінювально-діагностичну функцію при прийнятті управлінських рішень, якщо методики аналізу об'єктів управління будуть зорієнтовані на продукування такої інформації, яка є доречною, релевантною.

Основною проблемою реалізації цієї функції при прийнятті управлінських рішень для керівництва підприємств, у тому числі автотранспортних, є те, що традиційні методики аналізу базуються на оцінці показників фінансової і статистичної звітності, тобто вони забезпечують отримання аналітичної інформації, яка в часі значно віддалена від моменту здійснення господарських операцій. Тобто реалізація оцінювально-діагностичної функції сприяє забезпеченню якісної характеристики репрезентативності (повного розкриття) аналітичної інформації, хоча прийняття своєчасних і ефективних управлінських рішень потребує саме релевантної інформації.

Відомі вчені М.Г. Чумаченко та М.С. Пушкар нерелевантність інформації, поряд з зростанням інформаційного шуму та іншими чинниками вважають формою зростання ентропії управлінської системи [7, с. 8].

Одним із найважливіших напрямків фінансового управління є управління ліквідністю (платоспроможністю) підприємства, адже від своєчасності погашення розрахунків з кредиторами залежить рівень штрафних санкцій підприємства та загрози банкрутства автотранспортного підприємства. Тому інформація щодо рівня ліквідності (платоспроможності) повинна аналізуватися оперативно, тобто бути релевантною, впливати на прийняття своєчасних рішень. На рис. 1 запропоновано алгоритм методики релевантного аналізу ліквідності, який уречевлює оперативний рівень реалізації оцінювально-діагностичної функції аналізу і передбачає першочергово оцінку

динаміки оборотних активів (грошових коштів, дебіторської заборгованості, запасів) та поточних зобов'язань і релевантну оцінку поведінки показників ліквідності, від чого буде залежати потреба в управлінському впливі (коригуванні) рівня складових оборотних активів за допомогою інструментарію фінансового менеджменту.

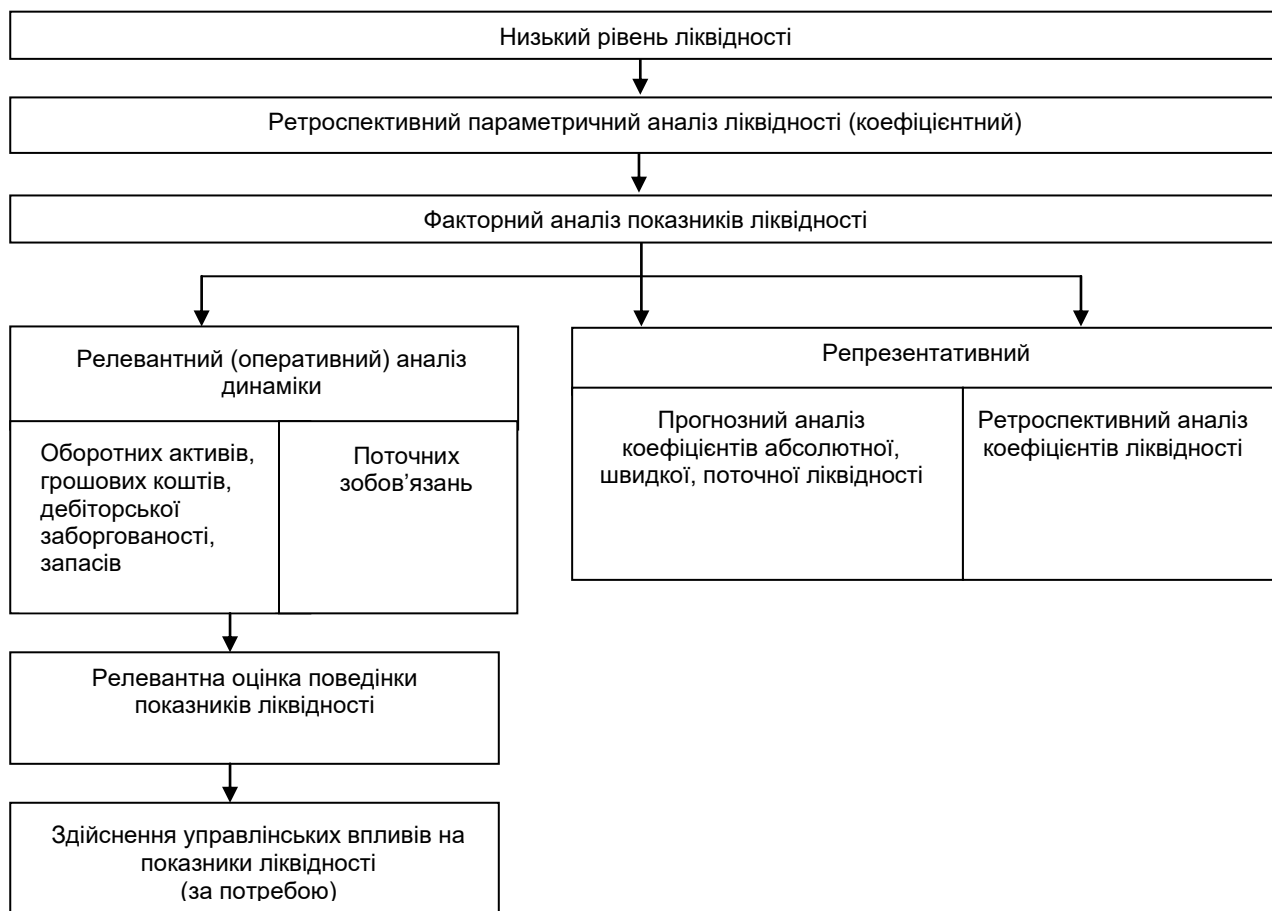

Рис. 1. Алгоритм методики релевантного аналізу ліквідності

Джерело: розробка авторів

Особливість і основна перевага методики релевантного аналізу полягає у суттєвому скороченні рівня інформаційного шуму, відсутності потреби в щоденному розрахунку багатьох аналітичних коефіцієнтів завдяки застосуванню Матриці очікуваної поведінки відповідних коефіцієнтів (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця очікуваної поведінки коефіцієнта поточної ліквідності

	Кпл	
	↑	↓
ОбА ↑ ↑ ПЗ	Збільшується (якщо Тр ОбА вищі за Тр ПЗ)	Зменшується (якщо Тр ОбА нижче за Тр ПЗ)
ОбА ↓ ↑ ПЗ	збільшується	-
ОбА ↑ ↓ ПЗ	-	зменшується
ОбА ↓ ↓ ПЗ	збільшується (якщо Тр ОбА вищі за Тр ПЗ)	Зменшується (якщо Тр ОбА нижче за Тр ПЗ)

Джерело: розробка авторів

Такий методичний підхід є виправданим також відповідно до методу слабких сигналів. Тим більше, за умови значних обсягів інформації збільшується потреба в аналітичній оцінці не статичних показників (на конкретну дату), а в оцінці динаміки потоків (оборотів рахунків) активів, пасивів, доходів, витрат, грошових коштів.

Для перевірки коректності запропонованої матриці проведемо аналіз коефіцієнта поточної ліквідності на прикладі ТзОВ госпрозрахункової фірми «Камаз-Транс-Сервіс» за 2012-2015 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок коефіцієнта поточної ліквідності ТзОВ госпрозрахункової фірми «Камаз-Транс-Сервіс» за 2012-2015 рр.

	31.03.12	30.06.12	31.03.13	30.06.13	31.03.14	30.06.14	31.03.15	30.06.15
ОбА	45749	47675	52818	51785	65666	67995	112815	121480
ПЗ	32466	33294	13771	13312	19638	18116	30812	25543
Кпл	1,409	1,432	3,835	3,890	3,343	3,753	3,661	4,756

Джерело: розробка авторів

Отже, за даними таблиці 2 спостерігається практично стійка тенденція до зростання коефіцієнта поточної ліквідності ТзОВ госпрозрахункової фірми «Камаз-Транс-Сервіс» за 2012-2015 рр. Проведемо оцінку коректності запропонованої Матриці очікуваної поведінки розрахованим значенням коефіцієнта поточної ліквідності (табл. 3).

Таблиця 3

Оцінка відповідності фактичних значень коефіцієнта поточної ліквідності матриці очікуваної поведінки

Рік	Поведінка (динаміка) показників - факторів	Поведінка(динаміка) коефіцієнта поточної ліквідності	Відповідність фактичної поведінки Кпл матриці очікуваної поведінки
2012	↑ОбА ↑ПЗ	↑	+
2013	↓ОбА ↓ПЗ	↑	+
2014	↑ОбА ↓ПЗ	↑	+
2015	↑ОбА ↓ПЗ	↑	+

Джерело: розробка авторів

Отже, за допомогою матриці можна без додаткових обчислень, не перевантажуючи інформаційну систему підприємства надлишковими даними, що, як правило, не приймають участі в реалізації щоденних оперативних управлінських рішень, здійснювати постійний моніторинг одного з найважливіших показників, що визначає здатність підприємства забезпечити своєчасність розрахунків за зобов'язаннями з кредиторами, відстежувати ситуацію щодо фінансового стану в цілому. Так, спостерігаючи зменшення оборотних активів і поточних зобов'язань, можна очікувати зменшення коефіцієнта поточної ліквідності. Аналогічний підхід можливо застосувати до інших показників ліквідності. Лише за умови накладання (накопичення) негативної динаміки цих показників доцільно обґрунтувати необхідність реагування на неї та її масштаби за принципом своєчасності та критерієм релевантності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, удосконалення оцінювально-діагностичної функції аналітичного забезпечення управління автотранспортним підприємством уможлиблюється завдяки зміні підходів до якісних характеристик корисності аналітичної інформації і передусім цільовій орієнтації на застосування методики релевантного аналізу. Особливо це важливо для інформаційного забезпечення управління найбільш значимими показниками фінансового стану і в тім числі ліквідністю підприємства.

Запропонований алгоритм методики релевантного аналізу ліквідності і сформована на його основі матриця очікуваної поведінки коефіцієнта поточної ліквідності дозволяє забезпечити якісну оцінку фінансового стану підприємства і на цій основі своєчасне реагування або коригування фінансової політики.

Література

1. Бруханський Р.Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва : монографія / Р.Ф. Бруханський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 384 с.
2. Гоголь Тетяна Анатоліївна. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу : монографія / Т.А. Гоголь. – Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2014. – 384 с.
3. Кіндрацька Г. І. Економічний аналіз: Теорія і практика : підручник / Кіндрацька Г.І., Білик М.С., Загородній А.Г. ; за ред. проф. А. Г. Загороднього. – Вид. 2-е, перероб. і доп. – Львів: «Магнолія 2006», 2007. – 440 с.

4. Мних Є.В. Економічний аналіз : підручник / Є.В. Мних. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с.
5. Мошенський С. З. Економічний аналіз [Текст] : підручник / С. З. Мошенський, О. В. Олійник ; За ред. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2007. – 704 с.
6. Савчук В.К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / Савчук В.К. – К. : Урожай, 1995. – 328 с.
7. Чумаченко М.Г. Розвиток системи обліку на принципах інформатики і кібернетики / Чумаченко М.Г., Пушкар М.С. // Удосконалення системи обліку, аналізу та аудиту як складової інформатизації суспільства. Збірник матеріалів міжнародної міжвузівської науково-практичної конференції. ТАНГ. 2004. – С. 5-11.
8. Обліково-аналітичне забезпечення стратегії розвитку підприємств в сучасних умовах господарювання : колективна монографія / В.І. Кузь, С.А. Ілащук, Л.Ф. Маценко, І.І. Чала, Н.В. Кудлаєва, В.Д. Попова, М.В. Косминко, В.С.Кравчук. – Чернівці: Технодрук, 2016. – 240 с.

References

1. Bruhanskiy, R.F. (2014), *Oblik i analiz u systemi stratehichnoho menedzhmentu ahrarnoho pidpriemnytstva* [Accounting and analysis in the system of strategic management of agrarian enterprises], TNEU, Ternopil, Ukraine, 384 p.
2. Gogol, Tetyana Anatoliivna (2014), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia pidpriemstv maloho biznesu* [Registration-analytical maintenance of management of small businesses], Vydavets Lozovyi, Chernigiv, Ukraine, 384p.
3. Kindratska, G.I., Bilyk, M.S. and Zahorodniy, A.G. (2007), *Ekonomichnyi analiz: Teoriia i praktyka* [Economic analysis: Theory and practice], "Mahnoliya 2006", Lviv, Ukraine, 440 p.
4. Mnih E.V. (2003), *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis], textbook, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 412 p.
5. Moshenskyi, S.Z. and Oliinyk, O.V. (2007), *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis], textbook, PP "Ruta", Zhytomyr, Ukraine, 704 p.
6. Savchuk, V.K. (1995), *Analiz hospodarskoi diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv* [Analysis of economic activity of agricultural enterprises], "Urozhai", Kyiv, Ukraine, 328 p.
7. Chumachenko, M.G. and Pushkar, M.S. (2004), "The development of accounting systems to the principles of Informatics and cybernetics" *Udoskonalennia systemy obliku, analizu ta audytu yak skladovoi informatyzatsii suspilstva*: [Improvement of the system of accounting, analysis and audit as a component of information society], *Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Collection of materials of the international inter-university scientific-practical conference], TANG, pp.5-11.
8. Kuz, V.I., Ilaschuk, S.A., Matsenko, L.F., Chala, I.I., Kudlaeva, N.V., Popova, V.D., Kosmynko, M.V. and Kravchuk, V.S. (2016), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia stratehii rozvytku pidpriemstv v suchasnykh umovakh hospodariuvannia* [Accounting and analytical support of the strategy of enterprise development in modern conditions of managing], monograph, Technodruk, Chernivtsi, Ukraine, 240 p.

УДК 336.177.18:631.11

Жукевич С.М.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку в
державному секторі економіки та сфері послуг
Карпишин Н.І.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ Й ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Zhukevych S.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of
accounting in the state sector of the economy and sphere of services,
Karpysyn N.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the
department of finance named after S.I. Yuriy
Ternopil National Economic University

ANALYSIS AND ESTIMATION OF FINANCIAL RISKS IN THE BUSINESS MANAGEMENT SYSTEM

Постановка проблеми. Розвиток концепції ринкового господарювання супроводжується специфічними труднощами, характерними сучасному стану вітчизняної економіки. В умовах глобалізації, загострення ринкової конкуренції, підвищення значимості інноваційних процесів, нестабільності економічної політики в країні виникають нові чинники і види ризиків, які можуть вплинути на результативність діяльності підприємств. Для ефективного управління підприємницькими ризиками необхідне формування адекватної і дієвої системи ризик-менеджменту в управлінні діяльністю підприємств. А розробка заходів із оцінки й аналізу ризиків як складової процесу управлінської діяльності та прийняття управлінських рішень набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в розвиток теорії ризик-менеджменту внесли вітчизняні й зарубіжні вчені, серед яких: Г. Баззел, І. Балабанов, Дж. Кейнс, А. Маршалл, Ф. Найт, Дж. Нейман, К. Ерроу, Й. Шумпетер, Т. Момот, І. Бланк, Т. Санжиева та інші.

Синтез теорій ризиків охоплює багаточисленні характеристики, пов'язані переважно з практичними аспектами їх використання в різних галузях економічної діяльності: страховому бізнесі, банківській справі, інвестиціях і т.д.

Сучасна парадигма фінансового ризик-менеджменту, формування якого отримало інтенсивний розвиток, починаючи з 50-х років ХХ століття, базується на роботах переважно американських дослідників. Найбільш широкого використання отримали такі теорії ризиків, як «сучасна портфельна теорія» (Г. Марковіца, Дж.Тобіна та ін.), модель оцінки вартості фінансових активів (В. Шарпа, Дж. Літнера, Дж. Моссіна), модель оцінки вартості опціонів (Р. Мертона, Ф. Блека, М. Скоулза) та низка інших [1, с. 16].

Однак, опрацювання наукових джерел доводить про несистемність та недостатність розробленого інструментарію для вирішення управлінських питань. Нині відсутня єдина цілісна концепція ризик-менеджменту та його забезпечуючої складової - ризик-аналізу, які можна було б успішно застосувати в практичній діяльності суб'єктів господарювання. Хоча вони є основною складовою в концепції стратегічного розвитку підприємств різних форм власності та організаційно-правових формувань.

Огляд, систематизація та узагальнення публікацій з питань аналізу, оцінки та управління ризиком показують, що: відсутнє однозначне розуміння поняття «ризик» як економічної категорії; не розроблений метод кількісної оцінки узагальненого показника ризику з урахуванням різних теоретичних і практичних випадків; не отримали відображення особливості господарського аналізу ризику; відсутні науково-обґрунтовані рекомендації меж допустимих рівнів ризику для конкретних ситуацій; відсутнє математичне обґрунтування питань зниження економічного ризику.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ризику загалом і фінансового зокрема як економічної категорії та явища, яке необхідно передбачати і враховувати у фінансово-господарській діяльності господарюючих суб'єктів, а також висвітлення методики аналізу й оцінки фінансових ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкової економіки особливий інтерес мають принципово нові можливості економічного аналізу, в якому проблеми аналізу й оцінки економічного ризику набувають самостійного теоретичного і, що найголовніше, практичного значення як важлива складова теорії та практики управління.

Провадження господарювання на засадах вільної взаємодії між собою зумовлюють комерційний ризик та підвищують невизначеність. В цих умовах надзвичайно складно приймати правильні рішення, тим паче передбачити їх наслідки. Адже виживання в конкурентному середовищі вимагає інноваційних впроваджень, креативних, нетривіальних заходів, що збільшує ризик [2]. Тобто ведення підприємницької фінансово-господарської діяльності не можливе без ризику. Йдеться не про уникнення ризику, а про його передбачення й зведення до мінімуму. Відтак комерційний (підприємницький) ризик в системі ринкових відносин є об'єктивно необхідною категорією, яка потребує теоретичного дослідження й практичного удосконалення із застосуванням моделей і методів економічного аналізу.

Тому проблема кількісної та якісної оцінки економічних ризиків і управління ними для попередження значних втрат при реалізації фінансової, виробничо-господарської, інноваційної, управлінської та інших видів діяльності є актуальною.

Аналізуючи економічну літературу, присвячену питанням ризику, слід відмітити про відсутність єдиної думки та однозначного розуміння сутності ризику, фінансового ризику.

Це пояснюється багатоаспектністю цього явища, ігнорування якого прослідковується в господарському законодавстві та в практичній управлінській діяльності суб'єктів господарювання.

Крім того, ризик - це складне явище, яке характеризується розбіжностями і протилежностями у реальному його прояві, що обумовлює існування значної кількості визначень ризику з різних точок зору.

Ризик — поєднання ймовірності та наслідків настання несприятливих подій. Ризик – це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі чи відхилення від мети [3].

Дослідження існуючих підходів дозволяє виявити основні характерні моменти ризикової ситуації, такі як: випадковий характер події, що визначає, який з можливих результатів реалізується на практиці; наявність альтернативних варіантів; відомі або передбачувані очікувані результати; ймовірність виникнення збитків або ж отримання додаткового прибутку.

В економічній літературі є такі підходи щодо природи визначення ризику: суб'єктивний, об'єктивний та суб'єктивно-об'єктивний. Ми погоджуємося з думкою про суб'єктивно-об'єктивну природу ризику загалом та фінансового зокрема [4, с. 7]. Основним аргументом, що обґрунтовує нашу позицію є той факт, що процес фінансово-господарської діяльності, прийняття управлінських рішень здійснюється людиною, колективом, які вступають в суб'єктивні відносини. Разом з тим, величина ризику не тільки суб'єктивна, але й об'єктивна, оскільки вона є формою якісно-кількісного вираження реально існуючих чинників невизначеності. Відтак, у зв'язку з тим, що ризик в умовах невизначеності та складної ситуації створює необхідність вибору серед множини альтернатив та розрахунку ймовірнісного результату, то він є діалектичною єдністю об'єктивного й суб'єктивного.

В «портфелі» ризиків значне місце мають фінансові ризики.

Фінансові ризики – це спекулятивні ризики, для яких можливий позитивний, так і негативний результат. Їх особливістю є ймовірність отримання збитку в результаті здійснення ризикових операцій [5].

Розгляд основних сутнісних характеристик фінансового ризику дозволяє сформувати його як результат вибору власником(ами) чи управлінцями з-поміж альтернативних фінансових рішень, які спрямовані на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при ймовірності понесення економічного збитку (фінансових втрат) в силу невизначеності умов її реалізації [1].

Фінансові ризики мають великий вплив на різні аспекти фінансової діяльності підприємства. Так, рівень ризику є визначальним при формуванні рівня дохідності фінансових операцій підприємства. Ці показники знаходяться в тісному взаємозв'язку, тобто є системою «дохідність-ризик». Одночасно, фінансові ризики генерують фінансові втрати, які є суттєвими і можуть призвести до банкрутства.

Головною метою управління фінансовими ризиками є забезпечення фінансової безпеки підприємства в процесі розвитку і запобігання можливого зниження його ринкової вартості. При цьому вирішується низка завдань: виявлення сфер підвищеного ризику фінансової діяльності підприємства, що генерують загрозу його фінансовій безпеці; усестороння об'єктивна оцінка ймовірності настання окремих ризикових подій і пов'язаних з ними можливих фінансових втрат; забезпечення мінімізації рівня фінансового ризику у відношенні до передбаченого рівня дохідності фінансових операцій; забезпечення мінімізації можливих фінансових втрат при настанні ризикової події.

Важливою складовою механізму управління фінансовими ризиками є система фінансового ризик-аналізу. На думку І. Бланка, фінансовий ризик-аналіз це процес дослідження умов зовнішнього

та внутрішнього середовища, які впливають на фінансовий стан і основні результати фінансової діяльності підприємства з метою ідентифікації та об'єктивної оцінки фінансових ризиків [1].

Основними моментами методики здійснення ризик-аналізу є: формування інформаційної бази, ідентифікація ризиків, оцінка рівня і вартості ризиків, оцінка можливості зниження вихідного рівня і вартості фінансових ризиків, встановлення системи критеріїв прийняття ризикових рішень.

Ефективність здійснюваного ризик-аналізу визначається його інформаційною базою, формування якої залежить від виду здійснюваних фінансових операцій і окремих напрямків фінансової діяльності. Вона охоплює дані про: динаміку чинників зовнішнього фінансового середовища і кон'юнктури ринку в розрізі окремих його сегментів, фінансової стійкості й платоспроможності потенційних дебіторів, фінансовий потенціал партнерів із інвестиційної діяльності, портфелі пропонованих страхових продуктів та їх рейтингу та ін.

В процесі оцінки якості інформаційної бази перевіряється її повнота для характеристики окремих видів ризиків; можливість побудови необхідних рядів динаміки (для оцінки інфляційного, валютного, відсоткового ризиків) і групувань (для оцінки кредитного, криміногенного видів ризиків); можливість порівняльної оцінки сум фінансових втрат при однаковій ціновій політиці; надійність джерел інформації. Треба відмітити, що недостатня чи неякісна інформація, що використовується, підсилює суб'єктивізм оцінки рівня ризиків і, відповідно знижує ефективність управлінських рішень [6].

Необхідним моментом є ідентифікація чинників ризиків, пов'язаних з фінансовою діяльністю і які поділяються на систематичні (ринкові) та несистематичні (специфічні).

Фінансові ризики насамперед пов'язані із ситуацією на фінансовому ринку та змінами в економіці. Це можуть бути зміни відсоткових ставок, валютних курсів, зміни в діяльності галузі, а ризики, що пов'язані з такими чинниками відповідно називають ринковими (систематичними) і поділяють на: відсотковий, валютний та ціновий ризики.

Що стосується специфічних (несистематичних) фінансових ризиків, то до них відносять: зменшення фінансової стійкості підприємства, неплатоспроможності, кредитний, інноваційний, інвестиційний, депозитний ризики.

Однак, кількість чинників, що спричиняють ризикові ситуації значно більша, тому в практичній діяльності необхідно обмежитися специфічними ризиками, присутніми відповідному виду фінансово-господарської діяльності.

Найбільш складний етап ризик-аналізу, який потребує сучасного методичного інструментарію, високого рівня технічного й програмного забезпечення, а також кваліфікованих експертів-аналітиків є оцінка фінансових ризиків.

По-перше, визначається імовірність настання ризикової події кожного виду ідентифікованого ризику. З цією метою використовується значний методичний інструментарій, який дозволяє оцінити рівень імовірності в конкретних умовах. Причому, вибір конкретних методів оцінки визначається наступними чинниками: видами фінансового ризику; повнотою та достовірністю інформаційної бази; рівнем кваліфікації аналітиків-управлінців; технічним та програмним забезпеченням аналітиків, можливістю використання сучасних комп'ютерних технологій здійснення такої оцінки; можливістю залучення певних фінансових ресурсів, висококваліфікованих експертів.

На цьому ж етапі формується група фінансових ризиків, можливість виникнення яких важко визначити, тобто група ризиків, яка реалізується «в умовах невизначеності».

У разі настання ризикової події доцільним є визначення розміру фінансових втрат (збитку), який визначається як максимально можливим при здійсненні фінансової операції чи певного виду фінансової діяльності без врахування можливих заходів щодо нейтралізації негативних наслідків фінансового ризику. Фінансовий збиток виражається сумою втрат очікуваного прибутку, доходу чи капіталу від здійснення фінансових операцій при найгіршому сценарії розвитку подій. А розмір можливих фінансових втрат визначається характером фінансових операцій, розміром залучених в них активів (капіталу) і максимальним рівнем амплітуди доходів від здійснення таких операцій.

Зупинимося на такому критерії, як допустима межа ризику. На думку А. Шапкина [4], під допустимим ризиком розуміється рівень ризику в межах його середнього рівня, тобто середнього у відношенні до інших видів діяльності та господарюючих суб'єктів. Якщо позначити середній рівень ризику в економіці як R , а рівень допустимого ризику як R_d , то будемо мати нерівність:

$$R_d < R \quad (1)$$

Під критичним ризиком R_{kr} розуміється ризик, рівень якого вище середнього, але в межах допустимих значень ризику R_{max} , що прийняті в даній економічній системі для визначених видів діяльності, тобто:

$$R_d < R_{kr} < R_{max} \quad (2)$$

І катастрофічний ризик R_{kat} – це ризик, який перевищує максимальну межу ризику R_{max} , що склалася даній економічній системі для якої виконується умова:

$$R_{kat} > R_{max} \quad (3)$$

Важливим моментом, як складової управлінської діяльності є оцінка ризиків, яку можна здійснити, використовуючи кількісні та якісні методи аналітичного дослідження.

Для вирішення завдань управління фінансовими ризиками використовуються методи аналізу фінансової діяльності підприємства, які дозволяють отримати кількісну оцінку її здійснення з врахуванням факторів ризику. Роль кількісної оцінки фінансового ризику значно зростає, коли існує можливість вибору із сукупності альтернативних оптимального рішення, що забезпечує найбільшу імовірність найкращого рішення при найменших витратах й втратах у відповідності із завданнями мінімізації й програмування ризику. Важливим є кількісне вимірювання, оцінка й співставність елементів економічних процесів, виявлення взаємозв'язку, тенденцій, закономірностей з описом їх у системі економічних показників, що можливо, використовуючи економіко-математичні, статистичні методи й моделі в економічному аналізі. Крім того, беззаперечним є використання традиційних методів фінансового аналізу, таких як горизонтальний, вертикальний, порівняльний, коефіцієнтний аналіз [7].

Для оціни ризиків найпоширенішими у фінансовій аналітиці є визначення відносних показників, тобто коефіцієнтів. Серед них виділяють наступні коефіцієнти: оцінки фінансової стійкості, оцінки ліквідності та платоспроможності підприємства, оборотності активів, рентабельності підприємства та інші.

В процесі управлінської діагностики фінансовими ризиками важливе значення має якісний аналіз ризиків (ідентифікація чинників, ділянок, видів ризиків), регулювання учасників фінансово-господарської діяльності і оптимальний розподіл ризиків між ними. Якісний аналіз дозволяє визначити пріоритети ідентифікованих ризиків. Результати його використовуються для здійснення кількісного аналізу ризиків, планування заходів реагування на них. Пріоритетність ідентифікованих ризиків визначається на основі імовірності їх виникнення, сили впливу на досягнення цілей, часового лагу та ін.

В основі ідентифікації є рейтинг ризиків (risk ranking). Оцінка значимості ризиків і, відповідно, пріоритетності здійснюється за допомогою таблиці відповідності чи матриці імовірності і наслідків, в якій вони комбінуються, а ризикам присвоюється певний ранг: низький, середній чи високий [8]. Крім того, до якісних методів аналізу слід віднести SWOT-аналіз, SPACE – аналіз, GAP – аналіз.

Однак, необхідно відзначити, що для успішної та ефективної роботи системи управління ризиками у частинах їх запобігання або мінімізації обов'язковим умовам є повнота обліку й оцінки ризиків. А вище перелічені методи, використання яких є фрагментарним чи епізодичним не можуть забезпечити необхідний обсяг і повноту виявлених ризиків. В зв'язку з цим пропонується підхід до матричної діагностики релевантних ризиків суб'єктів господарювання, що базується на інтеграції концепції BSC (Balanced Score Card) та системи ризик-менеджменту [9]. Розроблена і впроваджена підприємством індивідуальна BSC є базовою основою для формування інтегрованої системи ризик-менеджменту та побудови діагностичної матриці. В основі класичної методики BSC лежить формування системи ключових показників, що впливає зі стратегічних цілей господарюючого суб'єкта, згрупованих за такими складовими: фінанси, клієнти, внутрішні бізнес-процеси, навчання та зростання.

Діагностична матриця заснована на інтегрованій моделі ризик-менеджменту та BSC забезпечує моніторинг діяльності підприємства, дозволяє прогнозувати і попереджати появу проблем, органічно поєднує рівні аналітичні прийоми та систем управління, контролює найбільш значимі фінансові та нефінансові показники діяльності підприємства, але не передбачає окремого обліку факторів ризику. Однак, виділені структурні складові, в яких відображені основні положення стратегії господарюючого суб'єкта, формують своєрідні сектори для пошуку та подальшої класифікації ризиків.

Процедура матричної діагностики ґрунтується на взаємозв'язку джерел ризику зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства і ризикових експозицій. У рядках діагностичної матриці розташовані ризикові експозиції, що відповідають перспективам системи BSC, а у стовпцях - джерела виникнення ризиків, які впливають на ці експозиції.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, побудова ефективної системи ризик-менеджменту та її всезагальної функціональної складової ризик-аналізу є актуальними питаннями сьогодення, оскільки дозволяють розробити комплекс заходів із мінімізації загроз і ризиків провадження фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Особливого значення це набуває в умовах системних кризових явищ, інтеграції вітчизняної економіки в світову структуру та розширення масштабів бізнесу, нестабільності та швидкої мінливості умов ведення фінансово-господарської діяльності. Відтак, коректна оцінка ризику для окремих економічних ситуацій має цінність, оскільки дає можливість прийняти оптимальне рішення в конкретних ситуаціях.

Література

1. Бланк М.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К. : Ника – Центр, 2005 – 600 с.
2. Бурденюк Т.Г. Стратегічний аналіз критеріїв конкурентоспроможності підприємств / Т.Г. Бурденюк // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. пр. – Вип. 1. – Житомир : ЖДТУ, 2014. – С. 39-50.
3. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%>
4. Шапкин А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций / А.С. Шапкин, В.А. Шапкин. – 8-е изд. – М. Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2012. – 544 с.
5. Балдин К.В. Управление рисками : учебное пособие / К.В. Балдин, С.Н. Воробьев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 511 с.
6. Рожелюк В.М. Аналіз інноваційно-інвестиційної привабливості підприємства / В. Рожелюк, Н. Хархут // Економічний аналіз: зб. каф. екон. аналізу нац. екон. ун-ту. – Тернопіль, 2008. – Вип. 2., С. 275-278.
7. Лучко М.Р. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / М.Р. Лучко, С.М. Жукевич, А.І. Фаріон. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016 – 450 с.
8. Радченко К. С. Качественный анализ рисков при проектном финансировании / К. С. Радченко // Молодой ученый. – 2013. – № 4. – С. 285-287.
9. Санжиева Т.В. Метод матричной диагностики рисков в системе интегрированного риск-менеджмента компании [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moluch.ru/conf/econ/archive/76/3687/>

References

1. Blank, M.A. (2005), *Upravleniye finansovymi riskami* [Financial Risk Management], Nika–Tsentr, Kyiv, Ukraine, 600 p.
2. Burdeniuk, T.H. (2014), “Strategic Analysis of Criteria of Enterprise Competitiveness”, *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu: mizhnar. zb. nauk. pr.*, iss. 1, pp. 39-50.
3. Wikipedia, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%> (access date June 02, 2017).
4. Shapkin A.S. and Shapkin V.A. (2012), *Ekonomicheskkiye i finansovyye riski. Otsenka, upravleniye, portfel investitsiy* [Economic and financial risks. Evaluation, management, investment portfolio], 8 th ed., Publishing and Trading Corporation "Dashkov and Co", Moscow, Russia, 544 p.
5. Baldin, K.V. and Vorobyev, S.N. (2012), *Upravleniye riskami* [Risk Management], tutorial, UNITI-DANA, Moscow, Russia, 511 p.
6. Rozheliuk, V.M. and Kharkhut, N.M. (2008), “Analysis of innovation and investment attractiveness of the enterprise”, *Economic analysis*, iss. 2, pp. 275-278.
7. Luchko, M.R., Zhukevych, S.M. and Farion A.I. (2016), *Finansovyi analiz* [Financial analysis], tutorial, TNEU, Ternopil, Ukraine, 450 p.
8. Radchenko, K.S. (2013), “Qualitative risk analysis for project financing”, *Young Scientist*, no. 4, pp. 285-287.
9. Sanzhieva, T.V. “The method of matrix risk diagnostics in the system of integrated risk management of the company”, available at: <https://moluch.ru/conf/econ/archive/76/3687/> (access date June 02, 2017).

Рецензент: д.е.н., доцент Тернопільського національного економічного університету В.М. Рожелюк

УДК 657.01 : 005

Гуменюк О.О.,
канд. екон. наук, доцент
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Humeniuk O.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
Ternopil National Economic University

ANALYSIS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF ENTERPRISE MANAGEMENT

Постановка проблеми. Істотною умовою сталого розвитку підприємства є ефективне функціонування його аналітичної системи. Раціональна організація процедур спостереження, збору, реєстрації, контролю, аналізу результатів фінансово-господарської діяльності підприємства здійснюється на всіх рівнях системи управління підприємством і сприяє ефективному використанню його економічного потенціалу, створюючи передумови для сталого розвитку. Ці процедури складні через вплив як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, дія яких відрізняється високим ступенем невизначеності. Аналітична складова забезпечення процесу управління на підприємстві спирається на комплекс законодавчо-нормативних актів. Їх використання регламентується на підприємстві в документах локального характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теоретичних і практичних питань формування обліково-аналітичної системи показав, що в цілому дана проблема була досліджена багатьма науковцями, які висловлюють свої точки зору на сутність і функціональні можливості обліково-аналітичних систем в цілому. При цьому, можна виділити кілька підходів до розгляду обліково-аналітичної системи: виділення самостійної структури як економічної системи, формування в ролі комплексу основних складових (елементів).

Теоретичні, методичні та практичні проблеми організації економічного аналізу на підприємстві досліджені в наукових працях О.Д. Гудзинського [1], Г.І. Кіндрацької [2], І.Д. Лазаришиної [3], Є.В. Мниха [4], М.К. Пархомця [5], А.Д. Шеремета [6], С.І. Шкарабана [7] та інших, проте в сучасних умовах діяльності підприємств проблеми організації економічного аналізу потребують подальшого їх дослідження.

В цих роботах висвітлено механізм діяльності обліково-аналітичних процедур, зокрема як на підставі реєстрів бухгалтерського (фінансового, податкового та управлінського) обліку за допомогою їх деталізації можуть бути отримані показники, аналітична інтерпретація яких дозволяє керівнику отримати необхідну інформацію. Безсумнівним здобутком є доволі простий спосіб отримання інформації з облікових реєстрів і оброблення його результатів на основі традиційних показників економічного аналізу. Разом з тим, для практики управління сучасними підприємствами такі характеристики процесу аналітичного забезпечення є, безумовно, важливими, але не зовсім достатніми.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей аналітичного забезпечення діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність управління економічним потенціалом підприємства визначається необхідним набором інструментів його вимірювання, адже управляти можна лише тим, що може бути виміряне. Ключовою проблемою управління економічним потенціалом підприємства залишається відсутність адекватних інструментів його вимірювання. Вивчення економічного потенціалу підприємства обумовлює необхідність уточнення понятійного апарату, оскільки досі термінологічна база аналітичного забезпечення є недостатньо розробленою. Існують значні відмінності у трактуванні цієї категорії, розумінні сутності і чинників її формування, що пов'язано з багатогранністю досліджуваного поняття. Основою ефективного управління є врахування різноманіття різнорідних чинників, що пов'язані конкуренцією на ринку продукції, внутрішньогосподарськими процесами, котрі обумовлені специфікою організаційних, економічних і технологічних особливостей підприємства. В таких умовах важливим є володіння інформацією про стан і зміни у виробничо-господарській діяльності, для цього доцільно використовувати сукупність безперервного спостереження, що базується на спеціалізованому інструментарії прийняття управлінських рішень. Об'єднання засобів спостереження за станом зовнішніх і внутрішніх чинників

функціонування і розвитку підприємства та інструментів їх кількісної оцінки можна назвати як «аналітичне забезпечення» в управлінні підприємством.

Варто погодитися з думками О.Д. Гудзинського [1], Г.І. Кіндрацької [2], І.Д. Лазаришиної [3], Є.В. Мниха [4], М.К. Пархомця [5], П. Р. Пуцентейла [8-9], що аналітична система забезпечує кількісну та якісну оцінку змін, які відбуваються в керованому об'єкті. Вона дозволяє вчасно побачити тенденції розвитку як небажаних, так і прогресивних явищ. На основі різних методик аналізу розробляються варіанти управлінських рішень, які дають змогу загальмувати розвиток негативних тенденцій і створити сприятливі умови для прогресивного сталого розвитку. За допомогою аналізу виявляють невикористані внутрішні резерви, що сприяє ефективному розвитку підприємства. Аналітична система – це основа для вироблення оптимальних управлінських рішень для управління сталим розвитком підприємства. Аналітична інформація забезпечує реалізацію основних функцій управління, в тому числі планування і контролю. Отже, взаємозв'язок аналітичного та інформаційного забезпечення є беззастережним, тому однією з основних проблем формування аналітичного забезпечення є недостатня достовірність та оперативність надходження інформації.

Система аналітичного забезпечення як інструмент управління повинна супроводжувати процес прийняття управлінського рішення. Потреба в комплексній діагностиці обумовлена властивістю адитивності інформації. Об'єкт, що містить в собі більше інформації, відповідно має більше зв'язків між своїми елементами і з навколишнім середовищем, більш високоорганізованими. Все це зумовлює синергетичний ефект інформаційної забезпеченості управління у здатності підвищувати ефективність діяльності підприємства.

На наш погляд, аналітичне забезпечення – це система збору даних, що передбачає групування інформації в потрібному розрізі для потреб управління, складання бухгалтерської і аналітичної звітності. При цьому аналітичні процедури дають змогу деталізувати відомості про об'єкт в грошовому і (або) натуральному вимірнику. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства є цілеспрямованою організованою діяльністю осіб, відповідальних за збір, обробку та аналіз внутрішньої і зовнішньої інформації, що є необхідною для управління підприємством. Отже, аналітичне забезпечення є безперервним процесом підтримки управлінських рішень за допомогою певних організаційно-технологічних процедур, інформаційних систем та рівня кваліфікації фахівців обліково-аналітичного апарату.

Аналітичне забезпечення процесу управління підприємством включає в себе:

- 1) нормативну інформацію;
- 2) облікову інформацію;
- 3) аналітичну інформацію;
- 4) виробничо-господарську інформацію.

Процес аналітичного забезпечення підприємств складається з таких етапів:

- організаційно-планові заходи;
- збір та обробка інформації, отримання цифрової і контекстної інформації;
- підготовка і первинне опрацювання аналітичних матеріалів;
- поширення інформації;
- отримання зворотного зв'язку;
- складання прогнозу.

Суть концепції аналітичного забезпечення управління підприємствами складається із застосовуваних способів акумулювання інформації, методичної побудови показників та їх аналітичної інтерпретації в системі управління. Рішення розглядається з урахуванням його пріоритетності та сукупності факторів, що впливають на успішність його реалізації. Отже, в умовах постійного нарощування значних інформаційних потоків жоден сучасний господарюючий суб'єкт не може успішно працювати на ринку без належного інформаційно-аналітичного забезпечення.

Система бухгалтерського обліку та економічного аналізу об'єднує облікові та аналітичні операції в один процес. При цьому вдосконалюються як загальна методологія, так і нормативні положення обліку та аналізу для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі. Безперервність цього процесу і використання його результатів в господарюючого суб'єкта є необхідним для прийняття управлінських рішень керівництвом.

Очевидно, що аналітичне забезпечення управління підприємствами має бути абсолютно особливим, вирішувати традиційні та специфічні завдання, враховувати інформаційні запити керівництва підприємств. Використання будь-яких напрацювань в сфері аналітичного забезпечення управлінської діяльності вимагає серйозної адаптації для підприємств, з урахуванням їх виробничо-технологічної та організаційно-економічної специфіки в сучасних умовах господарювання. Використання «клаптикового» аналітичного забезпечення, котре не створює реальної інформованості керівників, а є її ілюзією, тобто «квазі аналітичною», що не тільки не корисна для управлінської діяльності, але у деяких випадках і шкідливою. Відомий вислів про те, що «краще погане планування та аналіз, ніж ніякого» виявляється невірним в умовах, коли управлінський механізм сучасного підприємства не є інформаційно-автономним, а становить невід'ємну частину складної аналітичної системи, що забезпечує інформаційні потреби різних груп користувачів. Аналітичне забезпечення як

система повинна надавати інформацію, що володіє ознаками якості, інакше її корисність буде нижчою, ніж витрачені ресурси. Особливо це є актуальним для великих підприємств, де існують налагоджені канали руху інформації про значення натуральних і економічних показників у виробничих і постачальницько-збутових процесах, що використовуються керівниками для цілей управління.

Організація економічного аналізу включає наступні основні етапи:

– виділення суб'єктів і об'єктів аналізу, вибір організаційних форм його проведення в залежності від організаційної структури управління на підприємстві та розподіл обов'язків між окремими працівниками;

- складання програми або плану проведення аналізу;
- інформаційне та методичне забезпечення аналізу;
- аналітична обробка даних;
- оформлення результатів аналізу;
- узагальнення результатів аналізу, надання висновків і пропозицій.

Аналіз виробничо-фінансової діяльності об'єднує ретроаналіз, діагностику, оцінку та перспективний аналіз.

При проведенні аналізу виробничо-фінансової діяльності слід дотримуватися таких основних принципів:

- достовірне відображення реального стану;
- наукова обґрунтованість;
- відображення певної мети;
- взаємозв'язок з іншими видами аналізу;
- системність, комплексність, варіантність;
- узгодженість окремих елементів;
- відображення галузевої і територіальної специфіки.

Аналіз виробничо-фінансової діяльності підприємства є важливим не тільки для самого підприємства, але також і для інвесторів. Метою аналізу є всебічне вивчення стійкості економічного розвитку підприємства. Цей аналіз заснований на системному підході, комплексному врахуванні різноманітних факторів, якісному підборі достовірної інформації і є важливою функцією управління. Займаючи проміжне положення між обробкою інформації та прийняттям рішень, аналіз здійснює вплив на якість прийнятих управлінських рішень, сприяє виявленню зв'язків між окремими об'єктами управління, правильному обґрунтуванню мети і відбору ефективного варіанту рішення. В процесі прийняття управлінського рішення зменшується невизначеність вихідної ситуації і ризик, що пов'язаний з вибором правильного рішення.

Аналіз виробничо-фінансової діяльності підприємства спирається на інформаційні дані обліку, що сприяє раціональному плануванню діяльності підприємства. Від стану та якості облікової інформації залежить в підсумку якість управлінських рішень, оскільки саме обліково-аналітичні системи формують інформаційну базу для проведення оцінки виробничо-фінансової діяльності підприємства. Отже, інформаційна база аналізу виробничо-фінансової діяльності підприємства повинна передбачати системний характер з виділенням певних підсистем, що допомагають центральній системі накопичувати необхідну і достатню інформацію для вироблення стратегії розвитку підприємства.

Таким чином, аналітичне забезпечення управління підприємствами може розкриватися в таких формах:

1) стратегічне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачі інформації про внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування підприємства для вибору стратегії і напрямків розвитку;

2) бухгалтерське аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачі інформації про закономірності кругообігу активів підприємства в розрізі основних бізнес-процесів і господарських операцій, які відображаються в системі бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності;

3) логістичне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачу інформації про системи закупівлі, зберігання, обробки, постачання і транспортування матеріальних потоків підприємства;

4) інжинірингове аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачі інформації про відповідність різних видів бізнес-процесів на підприємстві його цілям для побудови бізнес-моделі;

5) організаційне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачу інформації про стан і управлінські якості організаційної структури підприємства, процеси прийняття рішень, кадрову ситуацію й організаційну культуру;

6) маркетингове аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачі інформації про стан маркетингової діяльності

підприємства з урахуванням впливу зовнішнього середовища, ринку й елементів комплексу маркетингу: товарної політики, цінової політики, дистрибуції та маркетингових комунікацій;

7) інформаційне аналітичне забезпечення управління підприємством, яке виконує завдання якісно-змістовного перетворення і передачу інформації про циклічні тенденції розвитку стану системи управління підприємством під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Вважаємо, що організація ефективної системи аналітичного забезпечення дозволить створити більш ефективну і стійку систему управління за допомогою таких процедур:

- упорядкування документів;
- скорочення часу ручної обробки інформації та її пошуку;
- зменшення терміну прийняття управлінських рішень;
- захист даних від несанкціонованого доступу.

Аналітичне забезпечення управлінської діяльності підприємства передбачає:

- вивчення економічних законів, закономірностей і тенденцій;
- підвищення науково-економічної обґрунтованості стратегічних і тактичних планів і нормативів;
- вивчення виконання планів і дотримання нормативів;
- пошук резервів підвищення ефективності виробництва;
- визначення економічної ефективності використання ресурсів;
- прогнозування результатів;
- дослідження комерційного ризику;
- порівняльний аналіз маркетингових заходів;
- підготовка аналітичних матеріалів.

Система аналітичного забезпечення, діючи безперервно, підвищує якість і розширює сферу практичного застосування інформації, позитивно впливаючи на якість звітності у процесі її підготовки і складання, тобто на ефективність управлінської інформації для сторонніх користувачів. У цьому головне призначення і головна суть аналітичної системи, реалізацію якої доцільно покласти на аналітика і бухгалтера, що займається первинною обліковою та аналітичною інформацією. Поняття «аналітичне забезпечення» застосовується для визначення якісного стану облікових і аналітичних процесів, які є необхідними для задоволення інформаційних потреб керівників і достатніми для прийняття управлінських рішень [9, с. 197].

Аналіз основних трактувань аналітичної системи дав змогу виділити кілька основних аспектів характеристики терміну:

- 1) аналітична система як система, що заснована переважно на даних бухгалтерського обліку;
- 2) аналітична система як частина загальної системи управління;
- 3) аналітична система як інформаційна система, мета якої – підтримка прийнятих управлінських рішень.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, найважливішими завданнями сучасної практики обліку, аналізу та управління є вироблення і виконання рішень, спрямованих на досягнення фінансово-економічної стійкості та ефективності функціонування підприємства. З цією метою актуальною стає проблема формування системи, якій притаманні аналітичні функції. Аналітична інформація використовується для прийняття управлінських і фінансових рішень як всередині підприємства, так і за його межами. Система аналітичного забезпечення, діючи безперервно, підвищує якість і розширює сферу практичного застосування інформації, позитивно впливаючи на якість звітності у процесі її підготовки і складання, тобто на ефективність управлінської інформації для сторонніх користувачів. У цьому головне призначення і головна суть аналітичної системи, реалізацію якої доцільно покласти на аналітика і бухгалтера, що займається первинною обліковою та аналітичною інформацією. Поняття «аналітичне забезпечення» застосовується для визначення якісного стану облікових і аналітичних процесів, які є необхідними для задоволення інформаційних потреб керівників і достатніми для прийняття управлінських рішень.

Запропоновані погляди щодо удосконалення аналітичної системи управління передбачають спиратися на базові принципи дослідження: історизм, діалектичність, емпіризм, раціоналізм, індуктивність, законність, своєчасність організації аналітичної роботи.

Вихідні дані і результати аналізу функціонування підприємства здійснюють свій вираз через систему показників і параметрів, що описують суб'єкт управління. Показники відображають кількісну сутність об'єкта дослідження, параметри – її якісні характеристики.

Успішність реалізації аналітичних досліджень системи управління залежить не тільки від методології, але і від якості інформаційного та організаційного забезпечення. Виявлено, що необхідна для аналізу інформація носить обліковий, плановий, організаційно-розпорядчий, проектний, нормативний, оціночний і правовий характер, збирається всередині і ззовні підприємства.

Коло завдань, покладених на організаторів аналітичної роботи, зумовлюється специфікою досліджуваних проблем, особливостями суб'єкта господарювання, встановленим терміном реалізації оцінки, реальністю забезпечення необхідною інформацією, рівнем володіння аналітиками конкретними методами і методиками.

Література

1. Гудзинський О.Д. Теоретичні аспекти формування обліково-аналітичного механізму менеджменту / О.Д. Гудзинський, Г.Г. Кірейцев, Т.М. Пахомова // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 89-93.
2. Кіндрацька Г.І. Економічний аналіз : підручник / Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній. – Львів: “Магнолія 2006”, 2008. – 440 с.
3. Лазаришина І.Д. Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика : монографія / І.Д. Лазаришина. – Рівне: НУВГП, 2005. – 369 с.
4. Мних Є.В. Економічний аналіз : підручник / Є.В. Мних. – К. : Знання, 2011. – 630 с.
5. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення доходності сільськогосподарських підприємств регіону: теорія, методика, практика : монографія / М.К. Пархомець, В.В. Гудак. – Тернопіль: ВПЦ Економічна думка, 2014. – 256 с.
6. Шеремет А.Д. Теория экономического анализа : учебник. – 3-е изд., доп. / А.Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 352 с.
7. Шкарабан С.І. Діагностика і прогнозування фінансово-господарського розвитку акціонерного товариства : монографія / С.І. Шкарабан, Б.М. Корецький, О.В. Ярошук. – Тернопіль: ТАІП : Рада, 2010. – 300 с.
8. Пуцентейло П.Р. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства / П.Р. Пуцентейло // Сталій розвиток економіки. – 2015. – № 1. – С. 168-174.
9. Пуцентейло П.Р. Особливості функціонування аналітичного забезпечення підприємств / П.Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1. – С. 194-198.

References

1. Hudzynski, O.D., Kireitsev, H.H. and Pakhomova, T.M. (2008), “Theoretical aspects of formation mechanism for accounting and analytical management”, *Oblik i finansy APK*, no. 3, pp. 89-93.
2. Kindratska, H.I., Bilyk, M.S. and Zahorodnii, A.H. (2008), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], textbook, “Mahnoliia 2006”, Lviv, Ukraine, 440 p.
3. Lazaryshyna, I.D. (2005), *Ekonomichnyi analiz v Ukraini: istoriia, metodolohiia, praktyka* [The economic analysis in Ukraine: history, methodology, practice], monograph, NUVHP, Rivne, Ukraine, 369 p.
4. Mnykh, Ye.V. (2011), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 630 p.
5. Parkhomets, M.K. and Hudak, V.V. (2014), *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia dokhidnosti silskohospodarskykh pidpriemstv rehionu: teoriia, metodyka, praktyka* [Organizational and economic mechanism to ensure profitability of agricultural enterprises in the region: theory, methodology, practice], monograph, VPTs Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 256 p.
6. Sheremet, A.D. (2011), *Teoriia ekonomicheskogo analiza* [Theory of Economic Analysis], textbook, INFRA-M, Moscow, Russia, 352 p.
7. Shkaraban, S.I., Koretskyi, B.M. and Yaroshchuk, O.V. (2010), *Diahnostyka i prohnozuvannia finansovo-hospodarskoho rozvytku aktsionernoho tovarystva*, [Diagnosis and forecasting financial and economic development corporation], monograph, TAIP: Rada, Ternopil, Ukraine, 300 p.
8. Putsenteilo, P.R. (2015), “Analytic support of enterprises”, *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 1, pp. 168-174.
9. Putsenteilo, P.R. (2015), “Peculiarities of functioning analytic support of enterprises”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 1, pp. 194-198.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету М.К. Пархомець

УДК 332.1:330.3:330.4

Пирогов Д.А.,
аспірант кафедри фінансів
Національний університет Києво-Могилянська академія

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У РОЗРІЗІ КЛАСТЕРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Pyrogov D.A.,
graduate student at the department of finance
National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

STATISTICAL ANALYSIS OF UKRAINE'S REGIONS SOCIO- ECONOMIC STATE IN THE CONTEXT OF CLUSTER POTENTIAL

Постановка проблеми. В умовах перехідного періоду формування економічно та політично незалежної держави в цілому залежить від формування та рівня розвитку кожного окремого регіону. Під час реалізації якісно розробленої ефективної системи організації та управління соціально-економічним розвитком кожного регіону відбувається процес загальноекономічного оздоровлення. Ефективна організація системи управління та фінансування господарського комплексу регіону підсилює процес оптимізації використання його природо-ресурсного потенціалу, що раціонально забезпечує високоефективний розвиток регіональних підприємств, якість випущеної продукції та наданих послуг. Укріплення міжрегіональних ринкових зв'язків за рахунок поглиблення спеціалізації та розвитку кооперації та інтеграції держави, бізнесу та науки формує економічну та соціальну стабільність на національному рівні. За рахунок цього формується необхідність забезпечення формування та державної підтримки кластерної економіки в Україні. Такий підхід до стратегічного регіонального розвитку слугує підсиленню процесів сталого соціально-економічного регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед іноземних вчених, які займалися дослідженнями проблематики концентрації підприємств та утворення економічних кластерів, варто виділити А. Маршала [1] та М. Портера [2], які першими дослідили процеси конгломерації підприємств на певній території та розробили концепцію кластеру. Їхніми послідовниками в дослідженнях кластерів як індустріальних та інноваційних регіональних утворень стали такі вчені, як А. Корнетт, В. Елснер, Дж. Ліотард, Е. Фезер, П. Фішер та інші. В Україні дослідженнями теоретичних та практичних аспектів кластерної економіки, а також розробкою концептуальної інструментарію для визначення потенційних кластерів займається М.П. Войнаренко [3]. Питання статистичного аналізу соціально-економічного розвитку та фінансових програм місцевого розвитку у низці праць було розглянуто І.Г. Лук'яненко [4; 5] та І. Г. Яненковою [6], яка вивчала та аналізувала аспекти інноваційного розвитку економіки, що є важливою складовою кластерного розвитку. Також регіональний соціально-економічний розвиток вивчали такі вчені, як А. О. Васильєв, В.В. Мамонова, О. Я. Базилінська, С.С. Шумська та багато інших. Попередні дослідження оцінки кластерного потенціалу мали переважно якісний характер, не було розроблено системи показників для аналізу регіонів щодо потенціалу утворення кластерів, які б в той же час діагностували соціально-економічний стан регіону. Така проблематика формує завдання дослідження.

Постановка завдання. Враховуючи викладене вище, метою дослідження є розробка структури та системи показників для аналізу соціально-економічного стану регіонів та їх діагностики з огляду на потенціал утворення кластеру, а також проведення первісного статистичного аналізу по регіонах України, результатом якого стане виявлення регіонів зі значним кластерним потенціалом та вибору напрямків поглиблення подальшого аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічні перетворення на національному та регіональному рівнях є наслідком взаємодії системи внутрішніх та зовнішніх факторів, які, з одного боку, є факторами впливу на регіональний розвиток та ефективність функціонування кластерів в регіоні, а з іншого – виступають індикаторами кластерного потенціалу певного регіону. З метою подальшого аналізу необхідно навести визначення та основні характеристики кластеру як економічного інноваційного утворення.

З аналізу праць вчених, які досліджували власне концепцію кластеру випливає, що економічний (або інноваційний) кластер – це група географічно локалізованих пов'язаних компаній – виробників кінцевого продукту, постачальників, інфраструктури, науково-дослідних інституцій, які активно застосовують інновації в своїй діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності галузі в країні та продукції на міжнародному рівні, а також конкурують між собою, підвищуючи переваги один одного і

утворюючи додаткову вартість продукту [1; 2; 3]. Таким чином, визначення кластеру базується на таких концептуальних засадах, як географічне розташування, створення вартості та бізнес-середовища.

Існування кластерів, а точніше тенденція фірм, які зайняті в суміжних сферах економічної діяльності цілої низки галузей промисловості засвідчують, що ключові фактори формування їх конкурентоспроможності, знаходяться за межами окремих фірм.

Важливою рисою кластера, що відрізняє його від інших форм координації бізнесу, є розташування підприємств на компактній території, що призводить до виникнення агломераційного ефекту. Слід зазначити, що кластерна форма організації виробництва є одним з перспективних варіантів розвитку регіональної економіки.

Концентрація промислових підприємств за географічним принципом передбачає наявність висококваліфікованого людського капіталу. Тому фірми прагнуть знайти спеціалізований персонал, а також розміщувати власні виробництва поблизу вже існуючих фірм.

Виділення регіональних галузевих кластерів, як пріоритетних точок розвитку регіональної економіки, має важливе значення як для адміністративних органів управління регіоном, так і для підприємницьких структур. Однією з переваг кластерного управління економікою є посилення ролі економічних чинників і зниження адміністративних. Кластерний метод регіонального розвитку дає позитивний тренд конкурентоспроможності для місцевого підприємництва і є показником ефективності політики економічного розвитку регіону [10, с. 30-33].

Виходячи з означення кластеру та його основних концептуальних засад, можна виділити основні групи показників, за якими можна буде оцінювати стан регіонального розвитку, а також потенціал регіону до виникнення економічних кластерів. Такими групами показників (до груп входять як кількісні, так і якісні показники) можуть стати соціально-демографічні, економічні, науково-інноваційні, бізнесові та інфраструктурні, а також географічні показники (таблиця 1).

Таблиця 1

Групи показників регіонального розвитку та кластерного потенціалу

Соціально-демографічні	Економічні та фінансові	Науково-інноваційні	Географічні	Бізнесові та інфраструктурні
-чисельність населення; -рівень зайнятості населення в регіоні; -рівень безробіття в регіоні; -середньомісячна заробітна плата; -середня тривалість життя; -середня тривалість пошуку роботи.	-ВРП; -обсяг реалізованої продукції підприємств; -обсяг роздрібного товарообороту підприємств; -капітальні інвестиції; -обсяги експорту; -обсяги імпорту.	-кількість патентів на винаходи та корисні моделі; -кількість заявок на винаходи та корисні моделі; -заявки на винаходи за типом економічної діяльності; -кількість наукових кадрів.	-природні ресурси області; -площа області; -близькість області до кордону; -кліматичні особливості регіону.	-кількість підприємств за типом (малі, середні, великі); -кількість підприємств за типом діяльності; -кількість підприємств за їх розміром; -показники наявності соціальної інфраструктури; -інженерні комунікації; -показники транспортної інфраструктури.

Джерело: розробка автора

Варто зазначити, що соціально-демографічні показники з більшою ймовірністю вказують на рівень соціально-економічного розвитку регіону, ніж на його кластерний потенціал, а географічні – вказують на найбільш ймовірний напрямок спеціалізації регіону та кластеризації підприємств. В той же час, географічні показники опосередковано впливають і на соціально-економічний розвиток. Групи соціальних, економічних, фінансових, інноваційних та бізнес-показників можуть слугувати як індикаторами кластерного потенціалу, так і показниками регіонального розвитку. Крім того, одні індикатори виступають стимуляторами, а інші – дестимуляторами зростання.

Група соціально-демографічних показників охоплює кількісні показники рівня життя, економічні та фінансові показники – основні макроекономічні показники, а також показники фінансових вливань, а науково-інноваційні – відображають розвиток можливості інноваційного розвитку в тому чи іншому регіоні. До природних ресурсів належать не тільки корисні копалини, але і чорноземні ґрунти та ліси, а в кліматичні особливості входять такі кількісні показники, як річна кількість опадів, кількість сонячних днів на рік, середня річна температура повітря тощо. Показники наявної соціальної інфраструктури

включають в себе наявність та стан людського житла, об'єктів охорони здоров'я, освіти, ЖКГ, спорту та фізкультури, роздрібною торгівлі, культурних закладів тощо.

Первісний статистично-аналітичний огляд соціально-економічного стану регіонів у розрізі кластерного потенціалу варто здійснювати за такою схемою:

1. Потенційна спеціалізація регіону на основі його природо-ресурсного потенціалу.
2. Області-лідери по кількості підприємств певних галузей.
3. Області-лідери за кількістю малих, середніх та великих підприємств.
4. Області-лідери за обсягом капітальних інвестицій.
5. Області-лідери за заявками на винаходи та корисні моделі.

Така схема аналізу дає можливість, з одного боку, визначити найбільш соціально-економічно розвинені регіони України, а з іншого – аналітично оцінити ймовірність утворення кластеру.

Україна багата на значну кількість рудних та нерудних корисних копалин, але основними ресурсами, на які багата Україна, є чорноземні ґрунти, бурі та чорне вугілля, залізна та марганцева руда.

Найбільшими залізрудними басейнами є Криворізький (що розташований на території Дніпропетровської, Кіровоградської та Миколаївської областей), Кременчуцький (Полтавська область) та Білозерський (Запорізька область). Марганцеві руди знаходяться в Нікопольському марганцеворудному басейні. Західні області України мають запаси нафти (Карпатська та Волино-Подільська нафтогазоносні області), а на сході та північному сході це Дніпровсько-Донецька нафтогазоносна область. Крім того, західні області України мають значні запаси таких нерудних та неметалевих копалин, як графіт, озокерит, фосфорити, апатити, сірка, калійна та кам'яна солі, вапняки, кварцити, піски тощо. Київська, Житомирська та Хмельницька області мають запаси цементної сировини та облицювального каміння. Один з небагатьох світових покладів бурштину розташований у Рівненській області України. Крім того, Луганська, Донецька та Дніпропетровська області мають запаси чорного вугілля. За рахунок покладів корисних копалин в Україні формується значний промисловий потенціал [11, с. 12-13].

Щодо сільськогосподарського потенціалу, то найбільш родючі ґрунти знаходяться на території Кіровоградської, Вінницької, Черкаської, Дніпропетровської та Донецької областей. На захід від цих областей також знаходиться значна кількість заплавлених лугов та лучних степів. Північна та північно-західна частини України мають значну лісистість, що утворює потенціал до розвитку мисливства та деревообробної промисловості [11, с. 18-23].

Таке розташування природних ресурсів зумовлюють спеціалізацію певних регіонів. Регіональну спеціалізацію по галузях наочно можна представити у табличному вигляді (таблиця 2) [11, с. 34-41].

Таблиця 2

Спеціалізація областей України за галузями національного господарства

Галузь	Область
Паливна промисловість	Полтавська, Сумська, Харківська, Луганська, Донецька, Чернігівська, Львівська
Чорна та кольорова металургія	Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська
Машинобудування та металообробка	Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Донецька, Луганська, Київська, Львівська
Хімічна, нафтохімічна та хіміко-фармацевтична промисловість	Дніпропетровська, Луганська, Донецька, Сумська, Київська, Рівненська, Івано-Франківська, Львівська
Лісова, деревообробна та целюлозно-паперова промисловість	Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська, Луцька, Рівненська, Житомирська, Київська, Чернігівська
Промисловість будівельних матеріалів, скляна та порцеляно-фаянсова промисловість	Хмельницька, Київська, Донецька
Легка промисловість	Закарпатська, Тернопільська, Житомирська, Київська, Чернігівська
Харчова та борошномельно-круп'яна промисловість	Тернопільська, Вінницька, Черкаська, Одеська

Джерело: розроблено автором на основі [11, с. 34-41].

Узагальнено можна виявити тенденцію, що східні регіони України переважно спеціалізуються на виробництві палива, видобутку та обробці чорних та кольорових металів та машинобудуванні. Західні та північно-західні регіони спеціалізуються на лісовій, деревообробній та целюлозно-паперовій промисловості, промисловості будівельних матеріалів, скляній та порцеляно-фаянсовій промисловості. Осередки нафтохімічної та хіміко-фармацевтичної промисловості пов'язані не з природними ресурсами, наявними в регіоні, а з науковим потенціалом та наявній матеріально-технічній базі регіону. Те саме стосується і легкої промисловості. Харчова ж промисловість переважає в центральних та західних областях. Щодо агропромислового комплексу – то він представлений в усіх областях України за рахунок зручного природного та кліматичного поясу, що призводить до

можливості займатись скотарством, свинарством, зерновим господарством, садівництвом та виноградарством.

Для аналітичного визначення потенціалу до утворення економічного кластеру в тій чи іншій області варто проаналізувати кількість активних підприємств певних галузей по регіонах України, капітальні інвестиції, експорт та оцінити науковий потенціал за рахунок аналізу кількості заявок на винаходи та корисні моделі від національних виробників. Джерелом даних для аналізу виступає сайт державного комітету статистики України [12].

Для аналізу регіонів України за кількістю підприємств певних галузей було взято середні значення за 2012-2016 роки, оскільки цей метод аналізу є найбільш наочним та зручним в даному випадку (таблиця 3).

Таблиця 3
Активні підприємства в областях України по галузях, середні значення за 2012-2016 рр.

	Сільське, лісове та рибне господарство	Добувна промисловість та розроблення кар'єрів	Переробна промисловість	Будівництво	Харчова промисловість	Інформація та телекомунікації
Вінницька	2492	63	1077	635	141	243
Волинська	996	21	623	419	127	135
Дніпропетровська	3924	81	2817	2143	440	808
Донецька	1809	229	2412	2076	484	692
Житомирська	1199	186	1080	452	108	187
Закарпатська	1122	36	762	442	241	186
Запорізька	2719	28	1658	1115	368	401
Івано-Франківська	897	59	1140	1036	242	212
Київська	2309	59	2338	2091	444	499
Кіровоградська	3088	49	643	456	93	157
Луганська	1301	177	1022	709	109	247
Львівська	1324	60	2410	1694	803	713
Миколаївська	3722	37	882	709	219	205
Одеська	4676	22	1895	1953	800	719
Полтавська	2340	46	1028	923	188	276
Рівненська	757	67	718	508	97	144
Сумська	1092	9	733	472	98	174
Тернопільська	1155	50	708	402	98	151
Харківська	1959	47	3351	1809	555	1047
Херсонська	2493	12	600	515	184	181
Хмельницька	1478	44	912	602	144	163
Черкаська	1946	26	984	691	129	229
Чернівецька	751	17	498	391	124	156
Чернігівська	1246	10	754	439	148	167

Джерело: розроблено автором на основі [12]

Аналіз регіонів України за кількістю підприємств певних галузей вказує на те, що в галузі сільського, лісового та рибного господарства областями-лідерами є Одеська (приморська область з міжнародним портом в місті Одесі та значною кількістю історично сформованих рибних підприємств), Миколаївська (також приморська область з міжнародним портом в Миколаєві), Дніпропетровська, Кіровоградська та Запорізька. Останні три області, відповідно до проведеного аналізу корисних

копалин, розташовані в зоні степу із родючими ґрунтами, що формує всі передумови до спеціалізації не тільки в промисловій, але й харчовій промисловості.

Добувна промисловість найбільше розвинена в Донецькій, Луганській, Дніпропетровській областях (основним видобутком є чорне, буре вугілля, залізні та марганцеві руди), Житомирська та Рівненська області, які спеціалізуються на видобутку нерудної сировини для металургії – доломітів, вапняків, пісків та кварцитів, а також цементної сировини, облицювального каміння.

Переробна промисловість найбільш розвинена в таких областях, як Харківська, що обумовлено близькістю розташування до зон видобутку корисних копалин, Дніпропетровська та Донецька, оскільки ці області є лідерами по видобутку вугілля та залізної руди, і переробку сировини ефективно здійснювати біля місця видобутку, а також Київська та Львівська області, оскільки ці області є науковими та економічними осередками центральної та західної України відповідно.

Найбільша кількість підприємств будівничої галузі розташовано в Дніпропетровській, Київській, Донецькій, Одеській та Харківській областях, що обумовлено кількістю та міграцією населення в ці області через наявність робочих місць.

Харчова промисловість зосереджена переважно в Львівській, Одеській, Харківській, Донецькій та Київській областях, що пов'язано з обсягом попиту населення на її продукцію, а також наявністю матеріально-технічної бази для промислового виготовлення їжі.

Інформаційна та телекомунікаційна галузі найбільш розвинені в Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Львівській областях, а також у місці Києві, адже в обласних центрах цих областей розташована найбільша кількість технічних вузів з якісною освітою. Варто зазначити, що в цих містах вже утворені кластери інформаційних технологій, в той же час, ці кластери не є повноцінними інноваційними кластерами згідно загальноприйнятої класифікації, їх можна назвати протокластерами.

Оскільки до кластеризації більшу схильність мають маленькі та середні підприємства (МСП), а також, кількість МСП вказує на соціально-економічний розвиток регіону та країни в цілому (чим більше малого та середнього бізнесу в країні – тим кращі умови для його ведення та інвестиційний клімат у країні), необхідно проаналізувати їх кількість по регіонах України (рисунок 1). Методологія та логіка аналізу така сама, як і при аналізі активних підприємств по галузях України, розрахунок ведеться за даними за 2011-2015 років.

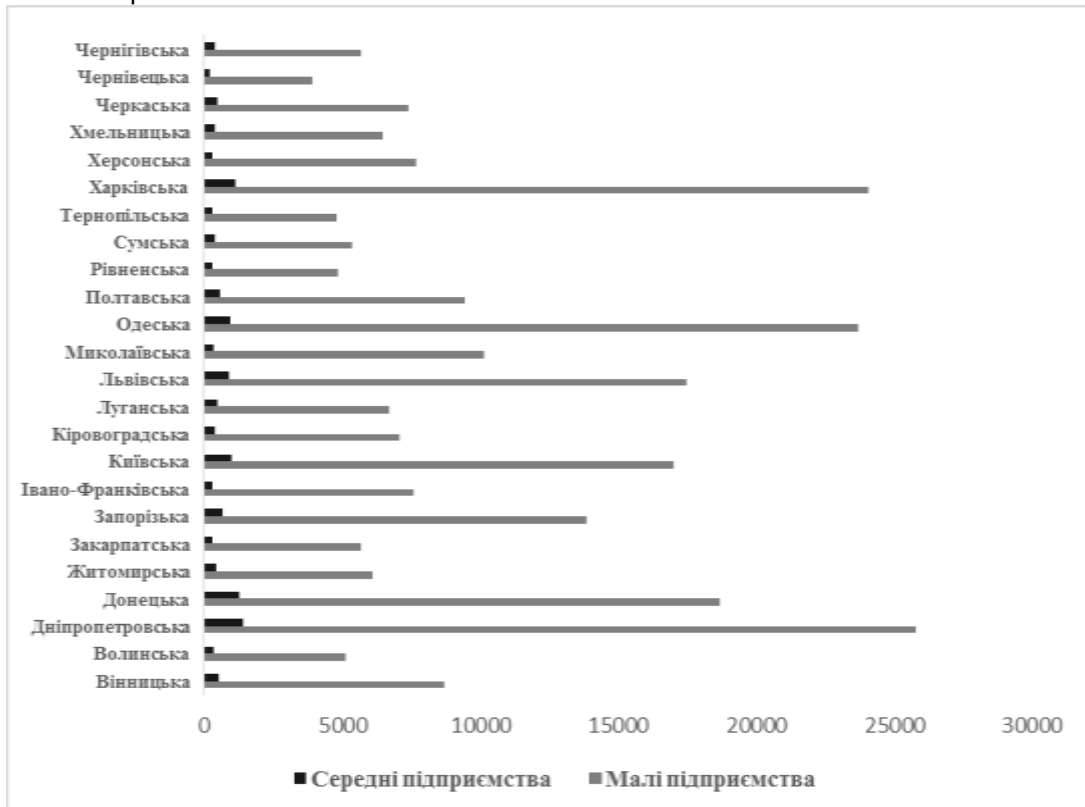

Рис. 1. Кількість малих та середніх підприємств по областях України, середні значення за 2011-2015 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [12]

З рис. 1 видно, що найбільша кількість середніх підприємств розташована в Харківській, Одеській, Київській, Львівській, Донецькій та Дніпропетровській областях, а малих – у Харківській, Одеській, Львівській, Київській, Запорізькій, Донецькій та Дніпропетровській областях. Оскільки МСП традиційно розвивається в регіонах з найбільшим економічним та соціальним потенціалом, можна

сказати, що, з одного боку, це вказує на значний соціально-економічний розвиток вказаних областей, а з іншого – на високий кластерний потенціал, оскільки економічні інноваційні кластери базуються саме на малому та середньому підприємстві.

Аналіз обсягу капітальних інвестицій (таблиця 4) вказує на те, які області України можуть претендувати на області з найбільшим інвестиційним потенціалом. В свою чергу, це вказує на потенціал утворення кластеру, а також на ступінь економічного розвитку. Динаміка капітальних інвестицій (рисунок 2) характеризує тенденцію розвитку тієї чи іншої області.

Таблиця 4

Капітальні інвестиції по областях України, млн грн

	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Вінницька	3544,7	5081	5824,1	6109,5	5674,6	7373	8301,9
Волинська	1767	2577,1	3254,4	3327,1	3389,7	6166,8	6384,2
Дніпропетровська	16016,9	22116	22509,3	21290,1	20356,5	25919,9	33169
Донецька	14993,9	26802	31721,9	27912,4	13155,3	8304,3	11902,2
Житомирська	2011,5	2519,8	2892,6	3005,4	2904,9	4044,4	5573,5
Закарпатська	2205,4	3051,9	2736,1	2645,8	2638,7	3778,4	4663
Запорізька	7963,8	6676,5	7204,4	6838,8	7034,5	7794,3	11039,7
Івано-Франківська	4378,7	4256,2	5166,9	4797,2	6837,5	9609,3	7947,6
Київська	11331,4	17672,9	20366,8	20696,6	19653,5	24359,1	33411,4
Кіровоградська	2123,1	3993,2	4576,2	3224	3122,4	4057,1	6355,3
Луганська	5646	6979,7	8222,6	11369,3	5222,6	2060,1	4122,2
Львівська	8830,2	12114	11173,3	9816,7	9555	13386,5	18605,2
Миколаївська	4422,2	4297,8	4696	5008,7	3771,4	5989,9	9730,2
Одеська	9723,8	9347,3	14631,2	11872,2	9361,3	9983,5	16728,7
Полтавська	6289,4	7859,4	10217,4	9536,3	8827,8	8337,9	15265,1
Рівненська	1937,1	2565,8	2770,9	2837,3	2804,6	4334,2	4324,1
Сумська	2187,6	3022,1	2871,2	2721,3	2798,1	3663	5762,6
Тернопільська	2138,4	2524,2	3374,8	2976,2	2590	3827,5	4888,2
Харківська	8063,4	13035	14759,2	9292,6	8032,3	11246,7	16545,9
Херсонська	1890,6	2688,1	2435,7	2124,8	2208,1	3107,4	4591,3
Хмельницька	2947,6	3546,8	3489,3	3637,6	4078,3	6809,3	9123,3
Черкаська	2831,4	3225,3	3781	3413,3	3262,1	4485,8	6498,7
Чернівецька	1714,7	1794,3	2229,3	2257,4	1686,9	2789,2	2668,8
Чернігівська	1890,9	2397	2737,3	2842	2621,2	3550,2	5318,5

Джерело: розроблено автором на основі [12]

З таблиці 4 видно, що в середньому за період 2010-2016 років найбільше капітальних інвестицій отримували такі області, як Дніпропетровська, Київська, Донецька, Львівська та Одеська. Таким чином, можна стверджувати, що інвестори бачать в цих областях значний потенціал до розвитку.

Динаміка обсягу капітальних інвестицій в Дніпропетровську, Львівську, Київську, Донецьку та Одеську області має спільні тенденції. З початком військового конфлікту на сході України економіка швидко відреагувала падінням, що особливо позначилось на Донецькій області, в яку до того вливали найбільшу кількість інвестицій. З 2015 року спостерігається позитивна динаміка в обсягу капітальних інвестицій. Таким чином, економіка України стабілізується та, незважаючи на продовження конфлікту на сході України, починає виходити з рецесії.

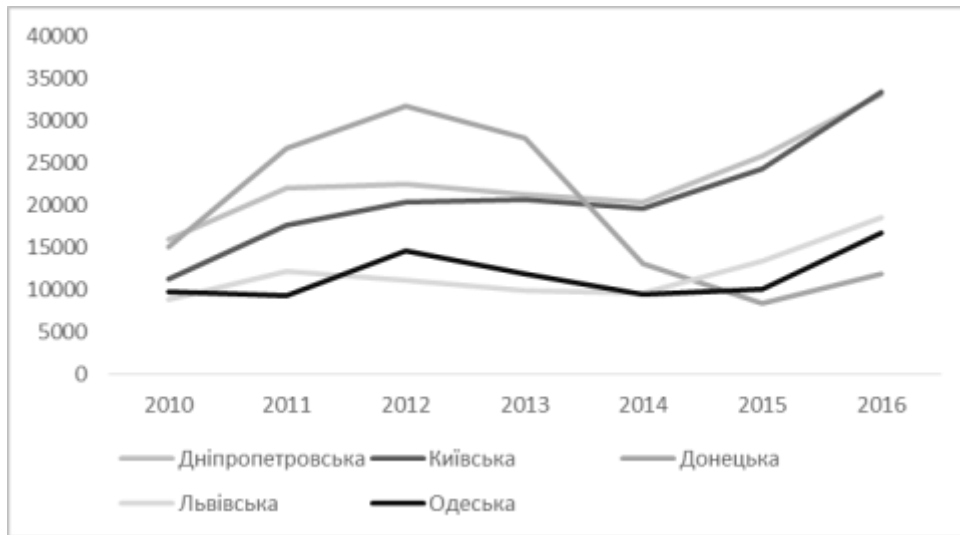

Рис. 2. Обсяги капітальних інвестицій по областях України, середні значення за 2011-2015 рр.

Джерело: розраховано автором на основі [12]

Для комплексної оцінки стану інноваційного розвитку в регіонах та виявлення наукового потенціалу кожного з них необхідно проводити поглиблений аналіз наукової активності, кількості наукових закладів та наукових кадрів в кожному із регіонів. В той же час, для первинної оцінки стану інновацій в регіоні можна використати показник кількості заявок на винаходи та моделі від національних виробників, оскільки цей показник вказує на активність національних підприємств та науково-дослідних інститутів в регіоні, що і формує інноваційну складову регіонального розвитку (рисунок 3).

Рис. 3. Заявки на винаходи та корисні моделі від національних заявників за областями, середні значення по перших кварталах 2013-2017 років

Джерело: розраховано автором на основі [12]

Найбільший науковий потенціал з точки зору поданих заявок у Харківської області. Також інноваційними областями можна назвати Дніпропетровську та Вінницьку області. До аналізу не взято місто Київ як місто зі спеціальним статусом, але в Києві можна спостерігати максимальну кількість поданих заявок – за досліджуваній період в середньому подавали 778 заявок на винаходи. Такі тренди пов'язані зі значною кількістю університетів та науково-дослідних інститутів, які розташовані саме в Києві.

Загальний аналіз дає змогу зрозуміти, що найбільший кластерний потенціал мають області з найвищим соціально-економічним розвитком, який своєю чергою залежить не тільки від соціальних та економічних процесів, але і від природо-ресурсного потенціалу регіону.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що найвищого рівня соціально-економічного розвитку серед усіх регіонів України досягають Київська область (з окремою зоною – містом Києвом), Дніпропетровська, Харківська, Львівська, Вінницька, Одеська, Кіровоградська та Миколаївська. В той же час, значим рівнем розвитку відрізняється й Донецька область, але її не можна розглядати як область з високим кластерним потенціалом у зв'язку з військовими діями. В той же час, можна зробити висновок, що найбільш реалістичними кластерами щодо утворення можуть бути сільськогосподарські кластери різних напрямків (виноградні, яблуневі, пшеничні тощо), кластери важкої та переробної промисловості, кластери легкої промисловості, а також кластери інформаційних технологій.

Подальші дослідження варто присвятити поглибленому аналізу факторів впливу на соціально-економічний розвиток та кластерний потенціал регіонів України. З цією метою варто використовувати кластерний аналіз з метою розбиття регіонів на групи з різним рівнем соціально-економічного розвитку, передбачувати утворення кластеру за допомоги логістичної регресії, прогнозування зростання ВРП в залежності від сукупності факторів впливу на соціально-економічний розвиток.

Література

1. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – Т. 2. – М. : Прогресс, 1993. – 351 с.
2. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations / M. E. Porter. – New York: The Free Press, 1990. – 857 p.
3. Войнаренко М.П. Кластеры в институциональной экономике : монография / М.П. Войнаренко. – СПб. : АНО ИПЭВ, 2013. – 496 с.
4. Лук'яненко І. Г. Визначення економічного потенціалу регіонів України / І. Г. Лук'яненко // Проблеми підвищення ефективності регіональної економіки: тези Міжнародної науково-практичної конференції. – Севастополь, 1999. – № 21. – С. 126-130.
5. Лук'яненко І. Г. Економетричні підходи до аналізу фінансової програми місцевих органів влади України / І. Г. Лук'яненко, Ю. О. Городніченко, Л. І. Краснікова. – К. : Вид. дім "KM Academia", 2000. – 121 с.
6. Яненкова І.Г. Організаційні аспекти формування інноваційних кластерів / І.Г. Яненкова // Проблеми науки. – 2010. – №1. – С. 10-18.
7. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К. : Логос, 2004 – 848 с.
8. Скрипниченко М.І., Шумська С.С. Інструментарій моніторингу та оцінки загроз стабільності економічного розвитку України / М. І. Скрипниченко, С. С. Шумська // Економіка та прогнозування. – 2010. – № 2. – С. 26-43.
9. Базилінська О.Я. Регіональна економіка: інноваційний розвиток / О. Я. Базилінська // Генезис інституційної системи сучасної економіки України. Матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції. – Чернівці: Рута, 2007. – С. 21–22.
10. Шамардин Д. Н. Социально-экономическое развитие региона через кластеры / Д.Н. Шамардин // Российское предпринимательство. – 2013. – № 13 (235). – С. 30-37.
11. Фізична географія України (8 клас) / Упорядник: О.Я. Скуратович. – К. : Картографія. – 2014. – 48 с.
12. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Marshall, A. (1993), *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [Principles of economic science], vol. 2, Progress, Moscow, Russia, 351 p.
2. Porter, M.E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*, The Free Press, New York, 857 p.
3. Voinarenko, M.P. (2013), *Klastery v institutsionalnoy ekonomike* [Clusters in institutional economy], Izd-vo ANO «IPEV», Saint-Petersburg, Russia, 496 p.

4. Lukianenko, I.G. (1999), "Determination of Ukraine's regional economic potential", *Problemy pidvyshhennia efektyvnosti rehionalnoi ekonomiky*: [Problems of regional economy's effectiveness improvement], *Tezy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, [Proceedings of International scientific-practical conference], Sevastopil, Ukraine, no. 21, pp. 126-130.
5. Gorodnichenko, Yu.O., Krasnikova, L.I. and Lukianenko, I.G. (2000), *Ekonomychni pidkhody do analizu finansovoi prohramy mistsevykh orhaniv vlady Ukrainy* [Econometric approaches to Ukrainian authorities local financial program's analysis], Vydavnychiy dim "KM Akademiia", Kyiv, Ukraine, 121 p.
6. Yanenkova, I.H. (2010), "Organisational aspects of innovation clusters formation", *Problemy nauky*, no. 1, pp. 10-18.
7. Sokolenko, S.I. (2004), *Klastery v hlobalnii ekonomitsi* [Clusters in global economy], Lohos, Kyiv, Ukraine, 848 p.
8. Shumska, S.S. and Skrypnychenko, M.I. (2010), "Monitoring and evaluation instruments for frauds of stable economic development of Ukraine", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 2, pp. 26-43.
9. Bazilinska, O.Ya. (2007), "Regional economy: innovational development", *Henezys instytutsiinoi systemy suchasnoi ekonomiky Ukrainy*: [Genesis of today Ukrainian economy's institutional thought], *Materialy XVII mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsiyi* [Proceedings from XVII international science-practical conference], Ruta, Chernivtsi, Ukraine, pp. 21-22.
10. Shamardyn, D.N. (2013), "Social-economic development of region through clusters", *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, no. 13, pp. 30-37.
11. Skuratovych, O.Ya. (2014), *Fizychna heohrafiia Ukrainy* [Physical geography of Ukraine], Cartography, Kyiv, Ukraine, 48 p.
12. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (access date June 04, 2017).

Рецензент: д-р екон. наук, професор Національного університету
"Києво-Могилянська академія" І.Г. Лук'яненко

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 330.131.7

Гранатуров В.М.,
*д-р екон. наук, професор, професор кафедри
управління проектами та системного аналізу*
Кораблінова І.А.
*канд. екон. наук, доцент, доцент
кафедри економічної теорії*
Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова

ІНФОРМАЦІЙНИЙ РИЗИК ПІДПРИЄМСТВА: ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ QUI PRO QUO У ВИЗНАЧЕННІ ПОНЯТТЯ

Granaturov V.M.,
*dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of
project management and systems analysis*
Korablinova I.A.,
*cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
at the department of economic theory*
Odessa National Academy of Telecommunications named after A.S. Popov

INFORMATION RISK OF THE ENTERPRISE: TO SOLVE THE QUI PRO QUO PROBLEM IN DEFINING THE CONCEPT

*Точне логічне визначення
понять – умова істинного знання
Сократ.
Вірно визначайте слова, і ви звільните
світ від половини непорозумінь
Рене Декарт.*

Постановка проблеми. З давніх-давен помічено, що повідомлення, яке має хоч який-небудь сенс для певної людини або групи людей, так чи інакше впливає на їхні думки, рішення, дії тощо. Яскраві підтвердження цього впливу містить історія дипломатії: наприклад, коли від одного повідомлення змінювались відносини між державами, приймались рішення про розвиток або розрив торгових, культурних, політичних зв'язків між ними і т.ін. Вже з документів давньосхідної дипломатії [1, с. 18–34] зрозуміло, що проблема неправдивих відомостей (наприклад, від послів) турбувала правителів, оскільки впливала на якість та швидкість прийняття їх рішень.

У наш час, коли одне повідомлення може облетіти весь світ миттєво у реальному режимі часу й бути прочитаним, почутим, побаченим мільйонами людей одночасно, зазначена вище проблема набуває глобальних масштабів. За допомогою відомостей окремі люди, спільноти, організації надають суспільству ті сигнали, які здатні активізувати низку економічних, соціальних, політичних та інших процесів.

Наприклад, в історії країн із високорозвинутою економікою відомими своєю гіперчутливістю до появи нової інформації є корпоративні інвестори. На їх фінансові рішення може вплинути інформація від керівників провідних корпорацій світу, заяви представників Федеральної резервної системи, порядок денний засідання Європейської Комісії, звіти центральних банків та багато іншого. Очевидними прикладами цього впливу є швидкі реакції інвесторів на публічні заяви та коментарі під час та після виборчих перегонів у США на межі 2016–2017 років. Як наслідок, перша половина 2017

року неодноразово відзначилась історичними рекордами ключових фондових індексів на біржах – DJIA, NASDAQ, S&P500. Зокрема, середній показник курсів акцій найбільших компаній США Dow Jones 19 червня 2017 року досяг нового історичного максимуму – відбулось зростання до 21,528.99 пункту (22-й рекорд у цьому році) [2]. У свою чергу, ця інформація у сукупності з іншими сигналами навколишнього середовища, які нині транслюються, створює нові виклики для всіх учасників, пов'язаних із світовим фінансово-економічним механізмом.

Як показує практика, із розвитком інформаційних та комунікаційних технологій у цифровій формі майже всі інноваційно-активні підприємства поступово залучаються до процесів нової системи виробництва, розподілу, обміну та споживання інформації. Відповідно, інформація та здатність ефективно нею користуватись стають одними з головних виробничих ресурсів. Як наслідок, зростає роль та значення інформаційного забезпечення усіх сфер суспільного життя. Одночасно, це зростання породжує низку проблем, які потребують їх порозуміння та вирішення. Однією з таких проблем є зміна місця, ролі та ступеню впливу ризиків, пов'язаних із використанням інформації та інформаційних технологій, на результати функціонування як окремих господарських суб'єктів, так і на різні аспекти життєдіяльності людей та суспільства взагалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблеми призвела в останні роки до появи та зростання кількості наукових праць, присвячених інформаційним ризикам. Серед них можна виділити роботи О.М. Астахова, О.Є. Архипова, Г.А. Атаманова, В.І. Завгороднього, С.А. Петренко, С.В. Симонова та ін. [3–7], в яких викладено думки авторів щодо широкого кола питань сутності та управління інформаційними ризиками. Разом із тим доводиться констатувати, що сьогодні існує низка невирішених проблем та відсутність узгодженої думки науковців та практичних робітників стосовно більшості актуальних проблем теорії ризику взагалі, та інформаційних ризиків зокрема. Це підтверджує також наступна думка відомого фахівця з проблем ризику Г. Бехманна (Gotthard Vechmann): «Всупереч усім здійсненим у сфері дослідження ризику зусиллям, не вдалося сформулювати єдиного поняття ризику, а тим більш розвинути взаємопов'язану теорію, яка змогла б структурувати новостворену галузь досліджень та багато які результати, що пов'язані з проблемою ризику» (переклад наш – В.М., І.А.) [8, с. 83].

Стосовно інформаційних ризиків мова насамперед йде про такі основоположні питання, як визначення (дефініція) поняття «інформаційний ризик», його склад, місце в системі ризиків. Вирішення саме цих питань є необхідною умовою вирішення таких ключових проблем управління ризиком, як кількісна оцінка ризику та її використання при прийнятті управлінських рішень, а також визначення та обґрунтування шляхів їх попередження, або зниження негативних наслідків наступу цих ризиків. Особливого значення для успішного вирішення означених питань набуває наявність узгодженої думки фахівців щодо визначення поняття «інформаційний ризик».

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз існуючих підходів до визначення (дефініції) поняття «інформаційний ризик», розробка та обґрунтування пропозицій щодо усунення проблеми *qui pro quo* (від лат. «одне замість одного», плутанина) на рівні підприємства, яка посилилась у цифрову епоху.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема ризиків, пов'язаних з використанням інформації та інформаційних технологій є відносно новою у загальній теорії ризиків. Як відзначають дослідники [9; 10], початок розробок з даної проблематики можна віднести на другу половину ХХ ст., коли методологія оцінки ризиків, поряд із економічними системами, стала використовуватися у процесі аналізу та забезпечення безпеки практично будь-яких систем – соціальних, технічних, екологічних тощо. Постановку проблеми в її сучасному розумінні звичайно відносять до рубежу ХХ-ХХІ століть, коли була сформована нова матеріальна основа інформаційного суспільства.

По мірі розвитку телекомунікацій, комп'ютерів, електронних мереж і різноманітних інформаційних технологій поступово сформувався єдиний інформаційний простір, який разом із можливостями розгорнув широке коло проблем безпеки кожного, хто має до нього доступ. Ці питання знайшли широке відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема, у [11–15], а також у низці аналітичних оглядів міжнародних організацій, консалтингових агенцій, корпоративних досліджень останніх років.

Незважаючи на значний інтерес до проблеми внаслідок її актуальності, а також зусиль науковців у цій сфері, поки що не вдалося побудувати теорію, яка б змогла певною мірою структурувати отримані результати цих досліджень з метою їх ефективного використання у практичній діяльності.

Слід зазначити, що сьогодні для характеристики ризиків, так чи інакше пов'язаних із інформацією та інформаційними технологіями, як синоніми використовуються різні терміни – «інформаційний ризик» (Information Risk), «ризик інформаційної безпеки» або «ІБ-ризик» (Information Security Risk), «ІТ-ризик» (IT-Risk, IT-Related Risk), «кіберризик» (Cyber Risk) та ін.

Разом з тим, різноманітність сфер виробництва, розподілу, обміну, споживання інформації та використання інформаційних технологій призвела до того, що у більшості випадків представники різних видів діяльності надають цим термінам власне пояснення, виходячи з особливостей та можливостей тих видів діяльності, які вони представляють. Так, наприклад, у [7], незважаючи на назву твору – «Управління інформаційними ризиками», за текстом термін «інформаційний ризик» практично

відсутній, а у роботі йдеться про забезпечення інформаційної безпеки. Аналогічний стан з [9], де наголошується, що перша методика управління інформаційними ризиками була описана у британському стандарті BS 7799-2, який у подальшому став основою міжнародного стандарту ISO/IEC 27001:2005. Проте, у цих документах термін «інформаційний ризик» навіть не згадується. Вони присвячені питанням управління інформаційною безпекою. У [16; 17] авторами розглядаються безпосередньо інформаційні ризики. Проте, оскільки за змістом характеристика цих ризиків обмежена їх проявом при застосуванні на підприємстві інформаційних систем і технологій, автори інколи називають їх також «ІТ-ризиками». Схожі приклади можна було б продовжити. До зазначеного слід додати, що дуже часто ризики, які мають однакову назву – інформаційний ризик, практично повністю відрізняються за своєю суттю.

Тут, на нашу думку, доцільно навести наступне висловлювання відомого українського філософа Уйомова А.І.: «Коли той чи інший термін входить у моду і сфера його застосування суттєво розширюється, його зміст стає все більш невизнаним. Незважаючи на спільність словесної оболонки, зміст, який асоціюється з цим терміном у різних авторів часто має між собою мало спільного» [18, с. 98] (переклад наш – В.М., І.А.).

Можна навести також деякі приклади, в яких порушено правила логіки при побудові визначень. Так, у [19; 20] автори наводять такі визначення інформаційного ризику: «Інформаційний ризик – міра інформаційної небезпеки, яка характеризує ймовірність появи небезпеки та розміри пов'язаної з нею шкоди для репутації об'єкту» (переклад наш – В.М., І.А.) [19], а також – «Ризик – рівень впливу на виробничу діяльність організації (включаючи місію, функції, образ, репутацію), її активи (ресурси) та персонал, який є наслідком експлуатації інформаційної системи та який залежить від потенційного впливу загрози та ймовірності її здійснення (реалізації)» (переклад наш – В.М., І.А.) [20]. Проте, наведені висловлювання характеризують не поняття інформаційного ризику, а його кількісну оцінку (рівень).

Розглянемо таке визначення ризику адекватності інформації, яке, на думку автора [21], більш вдало характеризує поняття «інформаційний ризик»: «ризики адекватності інформації – це комплексне поняття, яке включає в себе ризики кількості, якості, корисності, своєчасності, достовірності, актуальності, релевантності інформації» (переклад наш – В.М., І.А.). Окрім дискусійності такої заміни, у наведеному визначенні має місце така логічна помилка, як «визначення невідомого через невідоме», оскільки «ризики кількості, якості, корисності, своєчасності, достовірності, актуальності, релевантності інформації» не мають свого визначення. Схожі приклади також можна було б продовжити.

Відомо, що визначення відіграють важливу роль у пізнанні та практиці. До того часу, поки відсутнє наукове визначення того чи іншого поняття, немає й точного знання істотності предмету, що відображується цим поняттям. Як відзначалось раніше у [22; 23], такий стан з визначенням значною мірою розповсюджений на багато які терміни в сфері ризику взагалі. Встановлено також об'єктивні та суб'єктивні причини наявності значної кількості визначень одного й того ж поняття. Запропоновано таку послідовність дій, які сприятимуть підвищенню обґрунтованості та реалізації наукового підходу у процесі вирішення проблеми удосконалення визначень: виключити з розгляду ті визначення, які застаріли внаслідок еволюції економічної думки з проблеми; виключити з розгляду ті визначення, які побудовані з порушенням правил логіки, або з використанням логічних форм, схожих з визначенням; із тих визначень, що залишилися, вибрати те/ті, яке, на думку автора, найбільшою мірою відповідають його розумінню проблеми; визначити недоліки цього/цих визначення; навести авторське визначення, яке усуває ці недоліки.

На сьогодні, на нашу думку, найбільш змістовно та системно означена проблема розглянута у працях В.І. Завгороднього [6]. Відзначаючи, що поки що не склалося загальноприйнятого тлумачення категорії «інформаційний ризик», В.І. Завгородній розглядає два підходи до визначення цього поняття. Прибійниками першого є, як правило, фахівці в сфері захисту інформації. В їх розумінні інформаційний ризик – це можлива подія, внаслідок якої не санкціоновано вилучається, спотворюється інформація, порушується її конфіденційність або доступність. Друга група фахівців, найбільш близькою до автора, розглядає інформаційні ризики як економічну категорію. В їх розумінні інформаційні ризики – це можливість виникнення збитків, неотримання прибутку та інших негативних наслідків для підприємства. Проте, як відзначає автор, у більшості робіт «підходи до розуміння терміну «інформаційний ризик» об'єднують дві обставини: відсутність комплексного та системного погляду на проблему та виразності розуміння кінцевих результатів дії інформаційних ризиків на підприємство» (переклад наш – В.М., І.А.) [6]. Наслідком виконаного автором аналізу існуючих підходів до визначення терміну «інформаційний ризик» є його пропозиції розглядати цей термін у вузькому та широкому значенні. На думку автора, при розгляді інформаційного ризику як економічної категорії його зміст у вузькому розумінні такий: «Інформаційний ризик – це можливість наступу випадкової події в інформаційному середовищі підприємства, що призводить до порушення його функціонування, зниженню якості інформації нижче допустимого рівня, у результаті яких завдається шкода підприємству» (переклад наш – В.М., І.А.) [6]. Проте, як відзначає автор, таке визначення обмежене інформаційною системою підприємства, та не враховує вагому низку негативних явищ, які

безпосередньо не пов'язані з нею. Він наводить таке визначення, яке, на його думку, найбільш широко охоплює зміст цього поняття: «інформаційний ризик – це можливість настання випадкової події, що призводить до порушення функціонування та зниження якості інформації у інформаційній системі підприємства (ІСП), а також до несанкціонованого використання або розповсюдження інформації у зовнішньому оточенні, внаслідок яких завдається шкода підприємству» [6].

Перш ніж почати розгляд проблеми визначення (дефініції) терміну «інформаційний ризик» з нашої точки зору її розуміння, слід зробити таке попереднє зауваження. На думку багатьох фахівців ризик є атрибутом діяльності суб'єкта. Наводячи думку Н. Лумана (Niklas Luhmann) про те, що при ризику збитки є наслідком діяльності або бездіяльності [24], Бехманн Г. наголошує: «Одне можна стверджувати цілком ясно: сьогодні небезпеки ведуть своє походження від дій і рішень, і тому виражаються у виді ризиків. ... усі небезпеки, що нам погрожують, у принципі породжені прийнятими або не прийнятими рішеннями» (переклад наш – В.М., І.А.) [8, с. 79]. Тому, як відзначає Г.А. Атаманов, «ризик взагалі» (безвідносно до конкретного об'єкту), у тому числі «загальних інформаційних ризиків» не буває. В інформаційній сфері будь-які дії суб'єкта, які пов'язані з отриманням (створенням), зберіганням, передаванням інформації, сполучені з ризиком [5].

З цього зауваження можна зробити два висновки, які впливають на подальші міркування щодо проблеми, що розглядається.

Перший полягає в тому, що інформаційні ризики проявляються (виникають) на різних ієрархічних рівнях – держави, економіки в цілому, корпораціях, окремих підприємствах тощо. Кожному рівню притаманне своє визначення поняття «інформаційний ризик», яке відбиває особливості його прояву на даному рівні, та дозволяє відокремити його від інших понять. Більшість існуючих визначень цього поняття обмежено рівнем підприємства. Тому в подальшому будемо розглядати нашу точку зору щодо визначення терміну «інформаційний ризик» стосовно його застосування (використання) на рівні підприємства.

Другий – в тому, що у визначенні (дефініції) поняття «інформаційний ризик» повинна бути відображена така його важлива риса, як суб'єктивний характер.

До недоліку, який притаманний багатьом визначенням поняття «інформаційний ризик» слід віднести також акцентування (його розглядання як синонім з безпекою) на такій рисі ризику, як можливість небезпеки (можливість виникнення збитків та інших негативних наслідків, як правило економічних, для підприємства). Як відомо, результатом настання ризикованої події є невизначеність кінцевого результату діяльності, метою якої, крім досягнення економічних цілей, може бути також втілення соціальних програм, забезпечення екологічної безпеки тощо. При цьому, внаслідок настання ризикованої події, цей результат може змінюватися як у бік погіршення, так і покращання у порівнянні з тим, що планувався.

Бажано також у визначенні уникати переліку джерел виникнення інформаційного ризику, оскільки за часом ці джерела можуть змінюватися під впливом різних факторів – технічних, економічних, соціальних, правових тощо.

Наведене дає нам підстави запропонувати таке визначення поняття «інформаційний ризик підприємства», яке певною мірою усуває недоліки існуючих визначень, та може розглядатися як один із можливих підходів до вирішення цієї проблеми. Інформаційний ризик підприємства – це об'єктивно-суб'єктивна соціально-економічна категорія, яка характеризує невизначеність кінцевого результату діяльності підприємства внаслідок впливу на нього непередбачених змін у його (зовнішньому та внутрішньому) інформаційному середовищі (оточенні).

Враховуючи, що інформаційний ризик підприємства є складовою більш широкого поняття «підприємницький ризик», у визначенні якого вже відзначається його об'єктивно-суб'єктивний характер, для визначення поняття «інформаційний ризик підприємства» можна також застосувати правило побудови визначень через рід та видову відмінність. Тоді може бути запропоновано таке визначення: інформаційний ризик підприємства – це складова підприємницького ризику, яка характеризує невизначеність кінцевого результату діяльності підприємства внаслідок впливу на нього непередбачених змін у його інформаційному середовищі (оточенні).

Аналіз звітів провідних компаній світу показує, що чим більш інноваційно-активним є підприємство, тим ширшим та різноманітнішим є його інформаційне середовище. Отже, можна спостерігати таку залежність: із підвищенням рівня інноваційної активності підприємства збільшується вплив непередбачуваних змін на результат його діяльності. Ця тенденція особливо стала помітною під час інноваційних перегонів, які почалися з 2010-х років у межах реалізації низки нових технологічних концепцій (наприклад, концепція «Інтернет речей» та її різноманітні розширені версії, як-от «розумний дім», «розумне місто» і т.ін.).

У світлі зазначеного слід критично оцінювати сигнали, які надає сьогодні підприємствам їх інформаційне середовище. Оскільки у порядку денному світового бізнесу сьогодні є процес цифрової трансформації, то так чи інакше до цієї проблеми залучаються всі підприємства, які прагнуть знайти ефективні способи функціонування в умовах соціальних і технологічних змін.

Кількість інформаційного шуму навколо тем «цифрової економіки», «цифрового підприємства», «цифрових ризиків», «цифрового навчання» і т.ін., що збільшується в останні роки завдяки

багаточисленним бізнес-заходам під егідою міжнародних організацій та консалтингових агенцій, на наш погляд, – це предмет окремої наукової дискусії. У межах проблематики даної статті звернемо увагу лише на те, що процес цифровізації хоча й суттєво збільшує вплив непередбачуваних дій на результати діяльності підприємства в його інформаційному середовищі, він не відміння наявність інформаційного ризику, який не пов'язаний з використанням інформаційних технологій. Звернення нашої уваги на цю обставину пов'язано із наростаючою сьогодні плутаниною у розумінні співвідношення поняття «інформаційний ризик» та термінів, які часто використовують фахівці та експерти в сфері ІТ.

Наприклад, представники компаній, які сьогодні зустрічаються на міжнародних форумах, присвяченим різним аспектам цифрової економіки, активно використовують такі поняття як кіберризик, ІТ-ризик та ІБ-ризик. Слід розуміти, що ці поняття взаємопов'язані, але вони не є одним й тим самим, і, зважаючи на наведений вище аналіз поняття «інформаційний ризик підприємства», можуть входити до його складу. Ці питання потребують подальших теоретичних розробок та уточнень.

Слід також додати, що у 2016–2017 роках відбулось неабияке зростання популярності питання кіберзагроз. Згідно матеріалів ІТ-експертів з компанії Ernst&Young, «кіберризик є підмножиною сукупних ризиків, які відносяться одночасно до ІТ та ІБ ризиків» [25, с. 5]. Як правило, вони є результатом зловмисних дій, що реалізуються через інформаційні технології, а, отже, кіберризик мають не випадкову, а навмисну природу. Оскільки кількість нових загроз у цифрову епоху постійно зростає, ця проблема хвилює сьогодні кожного ІТ-користувача.

Необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямку підтверджується фактами. Так, згідно звіту за 2016 рік «Рекордний рік для кіберзагроз у корпоративному секторі» [26], кількість сімейств програм-вимагачів зросла на 752%, у результаті чого компанії в усьому світі зазнали збитки у розмірі 1 млрд дол. У свою чергу, дослідження компанії Cisco підтверджує, що кіберзагрози створюють суттєві перепони для інноваційно-активних підприємств. Так, 71 % з 1014 респондентів заявили про те, що кіберризик перешкоджають розвитку інновацій в їх організації, а 39 % зазначили, що через кібератаки, які нанесли шкоду організації, були припинені критично важливі ініціативи [27].

Втім, незважаючи на те, що у 2017 році кіберризик вийшли на перше місце у топ-10 ризиків [28], а подальший розвиток провідних технологічних концепцій триває у сфері цифровізації різних аспектів життя та діяльності людей, все ж для збереження своїх ключових позицій підприємствам в аналізі та управлінні інформаційними ризиками слід уважніше спостерігати за виникаючими проблемами у сфері безпеки використання інформаційних технологій. Особливо це стосується тих організацій, діяльність яких безпосередньо пов'язана із виробництвом (створенням), збереженням, передачею, розповсюдженням, зберіганням, обміном, споживанням, захистом інформації і т.ін. Кожна фаза відрізняється своїм набором інформаційних ризиків, які можуть виникнути за різними причинами, й у тому числі через використання нових інформаційних технологій.

Висновки з проведеного дослідження. Революційні технологічні зміни, що відбуваються, призводять до зростання ролі та ступеню впливу на усі сфери суспільного життя невизначеності та ризиків, пов'язаних з використанням інформації та інформаційних технологій – інформаційних ризиків. Це зростання породжує низку проблем, які потребують їх порозуміння та вирішення, визначає актуальність подальших наукових досліджень у цій сфері.

Виконаний аналіз стану досліджень в сфері інформаційних ризиків, показує, що він характеризується відсутністю узгодженої думки науковців та практичних робітників стосовно більшості актуальних проблем теорії інформаційних ризиків. Однією з таких проблем є відсутність узгодженої думки фахівців щодо визначення (дефініції) поняття «інформаційний ризик». Без усунення цієї проблеми неможливе успішне вирішення більшості ключових завдань аналізу (управління) інформаційних ризиків – їх якісної та кількісної оцінки, визначення шляхів попередження, або зниження негативних наслідків їх наступу.

У статті визначено недоліки існуючих підходів до визначення (дефініції) поняття «інформаційний ризик» сформульовано науково-методичні передумови їх усунення, на основі чого запропоновано авторське визначення терміну «інформаційний ризик підприємства», яке, на нашу думку, певною мірою усуває недоліки існуючих підходів. Його застосування сприятиме більш ефективному вирішенню низки існуючих проблем аналізу інформаційного ризику. До таких першочергових проблем слід віднести такі проблеми якісного аналізу інформаційного ризику – визначення його складу, взаємозв'язку з іншими ризиками об'єкту, місця в системі їх класифікації. Це у свою чергу сприятиме у подальшому більш якісному вирішенню таких ключових проблем управління ризиком, як кількісна оцінка ризику та її використання при прийнятті управлінських рішень, а також визначення та обґрунтування шляхів їх попередження, або зниження негативних наслідків наступу цих ризиків.

Література

1. История дипломатии / Бахрушин С.В., Ефимов А.В., Косминский Е.А., Сергеев В.С. и др.; под ред. В.П. Потемкина. – М. : ОГИЗ, 1941. – Т.1 – 567 с.
2. Dow Jones Industrial Average [Electronic resource] / Yahoo Finance. – Mode of access: <https://finance.yahoo.com/quote/%5EDJI/history?p=%5EDJI> (access date June 20, 2017).
3. Астахов А.М. Искусство управления информационными рисками / А.М. Астахов. – М. : ДМК Пресс, 2010. – 312 с.
4. Архипов О.Е. Вступ до теорії ризиків: інформаційні ризики: монографія / О.Е. Архипов. – К. : Національна академія СБУ, 2015. – 248 с.
5. Атаманов Г.А. Алфавит безопасности. Информационные вызовы, риски и угрозы / Г.А. Атаманов // Защита информации. Инсайд. – 2014. – № 1. – С. 6-12.
6. Завгородний В.И. Управление информационными рисками: диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.13 [Электронный ресурс] / В.И. Завгородний. – М. : Финансовая академия, 2009. – 363 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/upravlenie-informatsionnymi-riskami>.
7. Петренко С.А. Управление информационными рисками. Экономически оправданная информация / С.А. Петренко, С.В. Симонов. – М. : Компания АйТи; ДМК Пресс, 2005. – 384 с.
8. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Готтхард Бехманн; пер. с нем. А.Ю. Антоновского, Г.В. Гороховой, Д.В. Ефременко, В.В. Каганчук, С.В. Месяц. – М. : Логос, 2010. – 248 с.
9. Агурьянов И. История теории информационных рисков / И. Агурьянов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.securitylab.ru/blog/personal/aguryanov/29913.php>.
10. Брушинский Н.Н. О формировании общей теории рисков и безопасности [Электронный ресурс] / Н.Н. Брушинский, С.В. Соколов. – Режим доступа: <http://www.political ecology.ru/analitics/gumanitarnyj-resurs/195-o-formirovanii-obwejt-teorii-riskov-i-bezopasnosti>.
11. Blakley B. Information security is information risk management. In Proceedings of the 2001 workshop on new security paradigms / B. Blakley, E. McDermott, D. Geer. – ACM Press. – pp. 97–104.
12. Gerber M. Management of risk in the information age. Computers and Security / M. Gerber, R. von Solms. – 2005. – no. 24 (1). – pp. 16–30.
13. Jones A. Risk management for computer security: Protecting Your Network & Information Assets / A. Jones, D. Ashenden. – 1st Edition, Elsevier Butterworth-Heinemann, 2005. – 297 p.
14. Kouns J. Information Technology Risk Management in Enterprise Environments: A Review of Industry Practices and a Practical Guide to Risk Management Teams / J. Kouns, D. Minoli. – John Wiley & Sons, 2011. – 440 p.
15. Peltier T. Information Security Risk Analysis / Thomas R. Peltier. – Boca Raton, London, New York, Singapore: Auerbach Publications by Taylor & Francis Group. – 2nd ed. – 2005. – 361 p.
16. Зинкевич В. Информационные риски: анализ и количественная оценка / В. Зинкевич, Д. Штатов // Бухгалтерия и банки. – 2007. – № 1. – С. 50–55.
17. Мишель М. Управление информационными рисками / М. Мишель // Финансовый директор. – 2003. – № 9. – С. 64–68.
18. Уемов А.И. Основы практической логики с задачами и упражнениями / А.И. Уемов. – Одесса: ОГУ им. И.И. Мечникова, 1997. – 388 с.
19. Информационный риск [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sgraph.ru/Glossary/37/>.
20. Галатенко В.А. Управление рисками: обзор потребительных подходов (часть 1) [Электронный ресурс] / В.А. Галатенко // Jet Info. – 2008. – №11. – Режим доступа: <http://www.jetinfo.ru/stati/upravlenie-riskami-obzor-upotrebitelnykh-podkhodov-chast-1>.
21. Зайцева О.Н. О необходимости введения понятия «риски адекватности информации» / О.Н. Зайцева // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 1 (часть 3) – С. 807–811.
22. Гранатуров В.М. Проблеми побудови визначень та класифікації об'єктів у дисертаційних дослідженнях / В.М. Гранатуров / Бюлетень ВАК України. 2011. – № 7. – С. 31–33.
23. Гранатуров В.М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки : монографія / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко, С.К. Харічков ; за наук. ред. В.М. Гранатурова. – Одеса: ІПРЕД НАН України, 2003. – 164 с.
24. Luhmann N. Die Wirtschaft der Gesellschaft. – Frankfurt/M., 1988. – 269 p.
25. Ernst&Young: Управление рисками ИТ и ИБ в условиях современных вызовов [Электронный ресурс] / Межбанковский форум по информационной безопасности (Казахстан, 20 ноября 2015 г.). – Режим доступа: <http://profitday.kz/Content/files/2015/interbank/2-1.pdf>.
26. TrendLabs 2016 Security Roundup: A Record Year for Enterprise Threats [Electronic resource]. – Mode of access: <https://documents.trendmicro.com/assets/rpt-2016-annual-security-roundup-a-record-year-for-enterprise-threats.pdf>.
27. Booth D. Mapping Risk Mitigation Strategies to Cybersecurity Innovation / Demetris Booth, Cisco Security // Summit «The evolving role of cio: enhancing management efficiency and risk management»

(December 1, 2016) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://cio.org.vn/enews/2016/2.%20Vietnam%20CSO-CIO%20Summit%20-%20Cisco%20Demetris%20Booth.pdf>.

28. Chapelle A. Oop risk survey shows the insidious effects of political risk [Electronic resource] / Ariane Chapelle // RISK.NET. – Mode of access: <http://www.risk.net/risk-management/operational-risk/2480950/op-risk-survey-shows-the-insidious-effects-of-political-risk>.

References

1. Bakhrushin, S.V., Efimov, A.V., Kosminskiy, E.A., Sergeev, V.S. et al.; edited by Potemkin, V.P. (1941), *Istoriya diplomatii* [History of diplomacy], Vol. 1, OGIS, Moscow, Russia, 567 p.
2. Dow Jones Industrial Average (2017). *Yahoo Finance*, available at: <https://finance.yahoo.com/quote/%5EDJI/history?p=%5EDJI> (access date June 20, 2017).
3. Astakhov, A.M. (2010), *Iskusstvo upravleniya informatsionnymi riskami* [The Art of Information Risk Management], DMK Pres, Moscow, Russia, 312 p.
4. Arkhipov, O.E. (2015), *Vstup do teorii ryzykiv: informatsiini ryzyky* [Introduction to the theory of risks: information risks], monograph, National academy SSU, Kyiv, Ukraine, 248 p.
5. Atamanov, G.A. (2014), "The ABC of Security. Information Challenges, Risks and Threats", *Zashchita informatsii. In said*, no.1, pp. 6–12.
6. Zavgorodniy, V.I. (2009), "Information risk management", Abstract of Doctor of Science dissertation, Financial Academy, Moscow, Russia, 363 p., available at: <http://www.dissercat.com/content/upravlenie-informatsionnymi-riskami>. (access date June 10, 2017).
7. Petrenko, S.A. and Simonov, S.V. (2005), *Upravlenie informatsionnymi riskami. Ekonomicheski opravnannaya informatsiya* [Information Risk Management. Economically justified information], Company ITco, DMK Pres, Moscow, Russia, 384 p.
8. Bekhmann, G. (2010), *Sovremennoe obschestvo: obschestvo riska, informatsionnoe obschestvo, obschestvo znaniy* [Modern society: society of risk, information society, society of knowledge], Logos, Moscow, Russia, 248 p.
9. Aguryanov, I. (2013), "History of information risk theory", available at: <http://www.securitylab.ru/blog/personal/aguryanov/29913.php>. (access date June 10, 2017).
10. Brushinskiy, N.N. and Sokolov, S.V. (2011), "About formation of the general theory of risks and security", available at: <http://www.politicaecology.ru/analitics/gumanitarnyj-resurs/195-o-formirovanii-obwejt-teorii-riskov-i-bezopasnosti> (access date June 10, 2017).
11. Blakley, B., McDermott, E. and Geer, D. (2001), Information security is information risk management. In Proceedings of the 2001 workshop on new security paradigms, ACM Press, pp. 97–104.
12. Gerber, M., and von Solms, R. (2005), "Management of risk in the information age. Computers and Security", no. 24 (1), pp. 16–30.
13. Jones, A. and Ashenden, D. (2005), "Risk management for computer security: Protecting Your Network & Information Assets", Elsevier Butterworth-Heinemann, 1st Edition, 297 p.
14. Kouns, J. and Minoli, D. (2011), "Information Technology Risk Management in Enterprise Environments: A Review of Industry Practices and a Practical Guide to Risk Management Teams", John Wiley & Sons, 440 p.
15. Peltier, T. (2005). "Information Security Risk Analysis", Auerbach Publications by Taylor & Francis Group, Boca Raton, London, New York, Singapore, 2nd ed., 361 p.
16. Zinkevich, V. and Shtatov, D. (2007), "Information risks: analysis and quantification", *Bukhgalteriya i banki*, no. 1, pp. 50–55.
17. Mishel, M. (2003), "Information risk management", *Finansovyy director*, no. 9, pp. 64–68.
18. Uyemov, A.I. (1997), *Osnovy prakticheskoy logiki s zadachami i uprazhneniyami* [Essentials of practical logic with tasks and exercises], OGU im. I.I. Mechnikova, Odessa, Ukraine, 388 p.
19. *Informatsionnyy risk* [Information risk], available at: <http://sgraph.ru/Glossary/37/>. (access date June 10, 2017).
20. Galatenko, V.A. (2008), "Risk management: an overview of the approaches used", *Jet Info*, no. 11, available at: <http://www.jetinfo.ru/stati/upravlenie-riskami-obzor-upotrebitelnykh-podkhodov-chast-1>. (access date June 10, 2017).
21. Zaytseva, O.N. (2013), "The need to introduce the notion of "information adequacy risks"", *Fundamentalnyye issledovaniya*, no. 1, part 3, pp. 807–811.
22. Granaturov, V.M. (2011), "Problems of construction of definitions and classification of objects in dissertation researches", *Byuleten VAK Ukrainy*, no. 7, pp. 31–33.
23. Granaturov, V.M., Litovchenko, I.V. and Kharichkov, S.K. (2003), *Analiz pidpriemnytskykh ryzykiv: problemy vyznachennia, klasyfikatsii ta kilkisnoi otsinky* [Analysis of business risks: problems of definition, classification and Quantitative assessment], monograph, for science. Ed. V. M. Granaturov., Institute of Market Problems and eco-ekon. research of Ukraine, Odessa, Ukraine, 164 p.

24. Luhmann, N. (1988), "Die Wirtschaft der Gesellschaft", Frankfurt/M., 269 p.
25. Ernst&Young (2015), *Managing IT and IS risks in the context of modern challenges* [Interbank Forum on Information Security, Kazakhstan, 20 november, 2015], available at: <http://profitday.kz/Content/files/2015/interbank/2-1.pdf>. (access date June 10, 2017).
26. TrendLabs (2016), *Security Roundup: A Record Year for Enterprise Threats*, available at: <https://documents.trendmicro.com/assets/rpt-2016-annual-security-roundup-a-record-year-for-enterprise-threats.pdf>. (access date June 10, 2017).
27. Booth, D. (2016), *Cisco Security: Mapping Risk Mitigation Strategies to Cybersecurity Innovation* [Summit «The evolving role of cio: enhancing management efficiency and risk management», 2016, December 1], available at: <http://cio.org.vn/enews/2016/2.%20Vietnam%20CSO-CIO%20Summit%20-%20Cisco%20Demetris%20Booth.pdf>. (access date June 10, 2017).
28. Chapelle, A. (2017), "Op risk survey shows the insidious effects of political risk", available at: <http://www.risk.net/risk-management/operational-risk/2480950/op-risk-survey-shows-the-insidious-effects-of-political-risk>. (access date June 10, 2017).

УДК 330.4:519.866

Григорків М.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
економіко-математичного моделювання
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МОДЕЛЮВАННЯ ДИНАМІКИ ДВОСЕКТОРНОЇ ЕКОНОМІКИ З ПЕРВИННОЮ ТА ВТОРИННОЮ УТИЛІЗАЦІЄЮ ЗАБРУДНЕННЯ

Hryhorkiv M.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the
department of economic and mathematical modeling
Yuri Fedkovych Chernivtsi National University

MODELING OF DYNAMICS OF TWO-SECTORAL ECONOMY WITH PRIMARY AND SECONDARY UTILIZATION OF POLLUTION

Постановка проблеми. У останні десятиліття попереднього та на початку поточного століття передова та найбільш активна частина людства серйозно замислилася над проблемами забруднення навколишнього середовища, які стали наслідком людської діяльності. На порядок дня були поставлені питання, пов'язані з розвитком екологічної економіки, впровадженням у суспільне життя екологічної культури та законів, які б сприяли переходу людства до так званого сталого або стійкого розвитку, що апіорі передбачає гармонізацію та збалансованість економічних, екологічних і соціальних стандартів у майбутньому. Всі ці питання зберегли свою гостроту та актуальність й сьогодні, причому не тільки для України, але й для більшості країн світу, незважаючи на те, що у деяких з них справді відбулися вагомні позитивні зміни на шляху побудови суспільства сталого розвитку.

Очевидно, що реалізація такої важливої для людства мети, крім соціально-економічних, політичних, фінансових, соціокультурних і багатьох інших сприятливих передумов, неможлива без глибокого наукового обґрунтування процесів, заходів і механізмів її досягнення, що у свою чергу потребує розробки нових теоретичних і прикладних наукових підходів та методологій. У цьому сенсі особлива роль належить математичному моделюванню, яке з огляду на можливості сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій має значні перспективи при дослідженні складних процесів і систем, особливо соціально-економічних, еколого-економічних і інших систем, які за своєю сутністю є системами управління з участю людей. Рівень формалізації таких систем суттєво залежить від технологій моделювання та, власне кажучи, якості моделей, здатних відтворити їх специфіку та особливості. Моделювання таких систем є актуальною науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми екологізації економіки та сталого розвитку були і залишаються об'єктом наукових досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних учених. Якщо взяти до уваги їх багатоаспектність, то слід зазначити, що цими проблемами займаються дослідники різних наукових профілів і вподобань, причому їх активність особливо зросла після

всесвітньо відомих праць науковців так званого Римського клубу [1], Дж. Форрестера [2], В. Леонтєва та Форда [3] та інших, а також матеріалів Конференції ООН з навколишнього середовища [4] та багатьох, пов'язаних з екологією подій, що сталися у сучасному світі упродовж кількох останніх десятиліть.

Звичайно, що особливе, а у більшості випадків пріоритетне місце належить працям з математичного моделювання як одного із найбільш ефективних і сучасних методів дослідження проблем еколого-економічної взаємодії, сталого розвитку чи динаміки складних систем будь-якого іншого класу. Що стосується праць, присвячених розробці моделей еколого-економічних процесів і систем, то тут потрібно відзначити праці українських учених І. Ляшенка [5; 6], В. Григорківа [7-13] та представників їхніх наукових шкіл, а також А. Онищенка [14], Ю. Тадеєва [15] і ін., результати яких пов'язані з побудовою статичних і динамічних моделей взаємодії екологічних та економічних підсистем, моделей виробничих еколого-економічних функцій та агрегованих еколого-економічних систем макро- та мікрорівня, імітаційних і багатокритеріальних методів і моделей тощо. Особливе місце у працях вищезазначених учених займають так звані моделі міжгалузевої еколого-економічної взаємодії або моделі Леонтєва-Форда, їх модифікації та аналоги як балансового, так і оптимізаційного типу. Дослідження у цьому напрямку продовжуються вітчизняними науковцями й сьогодні, що без сумніву позитивно впливає як на імідж, так і на результати української науки.

Постановка завдання. Результати аналізу сучасного стану розробки моделей еколого-економічної взаємодії та їх прикладного застосування підтверджують наявність важливих наукових здобутків у цій галузі знань. Однак, ціла низка питань, пов'язаних із процесами екологізації сучасного виробництва та економіки у цілому, зокрема питання, пов'язані з так званою первинною та вторинною утилізацією створеного суспільством забруднення, не знайшли адекватного відображення у загальновідомих моделях процесів і систем еколого-економічного характеру. Деяким із цих питань і присвячена дана праця, у якій запропоновано моделі економічної динаміки з первинною та вторинною утилізацією забруднення.

Метою дослідження є розробка динамічних моделей двосекторної економіки з первинною та вторинною утилізацією створеного учасниками виробництва та іншими суб'єктами економіки і суспільства забруднення. Такі моделі характеризують виробничо-технологічну систему економіки як сукупність двох взаємозв'язаних підсистем, функціонування яких забезпечує екологічні стандарти виробництва та економіки у цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка двосекторної економіки, яка є об'єктом подальших досліджень, полягає у тому, що сектор I цієї економіки займається виробництвом основного агрегованого продукту (ОАП), а сектор II – утилізацією виробничого та невиробничого забруднення, причому як первинного, так і вторинного. Первинне забруднення створюють виробники сектору I та інші суб'єкти економіки та суспільства, а вторинне – виробники (суб'єкти утилізації) сектору II. Будемо припускати, що первинну утилізацію фінансують винуватці первинного забруднення, а вторинну – обов'язково винуватці вторинного забруднення, а також винуватці первинного забруднення як свідомі елементи соціально-економічної системи, які зацікавлені у екологізації економіки та боротьбі із забрудненням навколишнього середовища.

Динамічну модель такої двосекторної економіки побудуємо у просторі динамічних змінних $\{z_I, z_{II}, \tilde{z}_I, \tilde{z}_{II}, p_I, p_{II}, \zeta\}$, де z_I, z_{II} та $\tilde{z}_I, \tilde{z}_{II}$ – заощадження (ліквідні капітали) власників підприємств (виробників) секторів I, II та робітників (найманих працівників) секторів I, II; p_I – ціна на ОАП; p_{II} – тариф на утилізацію одиниці забруднення; ζ – обсяг неутілізованого забруднення, яке засмічує навколишнє середовище. При цьому апріорі зробимо декілька зауважень. По-перше, всі учасники виробництва як у секторі I, так і у секторі II (тобто власники і робітники) у своєму суспільному кластері вважаються, «усередненими» або «рівнозначними», що дає можливість окремому представнику будь-якої із груп репрезентувати свою групу у цілому. По-друге, йдеться про агреговану модель з певним рівнем агрегування, який, власне кажучи, відображений зазначеним вище простором економічних і екологічних змінних. По-третє, задіяні у досліджуваній двосекторній економіці елементи суспільства, володіючи відповідними ліквідними заощадженнями (капіталами), які входять до змінних моделі, фактично формують одну з моделей так званої економічної структури суспільства [16], що попутно з розробкою основної моделі дає можливість отримати цінну інформацію для побудови розподілу елементів суспільства за їх заощадженнями.

Перш ніж перейти до формалізації моделі динаміки двосекторної економіки з первинною та вторинною утилізацією забруднення, зазначимо також, що для опису моделі потрібно ввести у розгляд ряд функцій так званої економічної поведінки, а саме функції попиту споживача на ОАП q_I , випуску ОАП f_I та виробничого забруднення φ_I одним виробником сектора I, попиту на утилізацію забруднення у кожному із секторів ω , первинної утилізації, забруднення ψ_{II} виробником сектора II, випуску вторинного забруднення φ_{II} , тобто випуску забруднення виробником сектора II під час

первинної утилізації та вторинної утилізації забруднення $\tilde{\psi}_{II}$ виробником сектора II. Щоб уточнити аргументи цих функцій, через α_I, α_{II} та $\tilde{\alpha}_I, \tilde{\alpha}_{II}$ ($0 \leq \alpha_I, \alpha_{II}, \tilde{\alpha}_I, \tilde{\alpha}_{II} \leq 1$) позначимо частки заощаджень, які виділяються власниками підприємств секторів I, II і робітниками секторів I, II на придбання (споживання) ОАП, а через β_I та β_{II} ($0 \leq \beta_I, \beta_{II} \leq 1$) – частки заощаджень власників підприємств секторів I та II, що виділяються відповідно на виробництво ОАП та утилізацію (первинну утилізацію) забруднення. Крім того, оскільки у секторі II буде здійснюватися не лише первинна, але й вторинна утилізація, у якій сектор I братиме участь, то логічно припустити, що сектор I виділяє частку γ_I своїх заощаджень на первинну і частку $\tilde{\gamma}_I$ на вторинну утилізацію забруднення на підприємствах сектора II ($0 \leq \gamma_I, \tilde{\gamma}_I \leq 1$, $\alpha_I + \beta_I + \gamma_I + \tilde{\gamma}_I \leq 1$). Як уже було сказано раніше, основними винуватцями створеного (вторинного) забруднення у секторі II є його виробники (власники підприємств), адже вони відповідають за якість технологій утилізації, організацію свого виробництва тощо. У зв'язку з цим вони обов'язково повинні брати участь у фінансуванні утилізаційних процесів, тобто виділяти певну частку своїх заощаджень γ_{II} ($0 \leq \gamma_{II} \leq 1$, $\alpha_{II} + \beta_{II} + \gamma_{II} \leq 1$) на вторинну утилізацію. З одного боку, цю додаткову частину заощаджень власників сектора II можна було б включити до частки β_{II} , яка виділяється ними на первинну утилізацію. Інакше кажучи, можна було б просто збільшити частку β_{II} , оскільки як первинна, так і вторинна утилізація складають сутність одного і того ж виробничого процесу у секторі II. Але з метою певного моніторингу й контролю за діяльністю сектора II все-таки варто окремо виділяти уже зазначену раніше частку γ_{II} заощаджень виробника сектора II на вторинну утилізацію. Після уведених параметрів нескладно конкретизувати аргументи функцій $q_I, f_I, \varphi_I, \omega, \psi_{II}, \varphi_{II}, \tilde{\psi}_{II}$. Якщо M_I, M_{II} і N_I, N_{II} – відповідно кількість власників підприємств і робітників секторів I та II, то аргументами функції q_I будуть купівельні спроможності власників і виробників $s_I = (\alpha_I z_I) / p_I$, $s_{II} = (\alpha_{II} z_{II}) / p_I$, $\tilde{s}_I = (\tilde{\alpha}_I \tilde{z}_I) / p_I$, $\tilde{s}_{II} = (\tilde{\alpha}_{II} \tilde{z}_{II}) / p_I$; функцій f_I та φ_I – виробнича спроможність $\bar{s}_I = (\beta_I z_I) / p_I$ (враховуючи, що між обсягами створеного ОАП і виробничого забруднення у секторі I існує очевидна залежність, логічно вважати, що $\varphi_I = \varphi_I(f_I(\bar{s}_I)) = \varphi_I(\bar{s}_I)$); функції ω – спроможності попиту на первинну та вторинну утилізацію виробника сектора I $\hat{s}_I = (\gamma_I z_I) / p_{II}$ та $\hat{s}_I^* = (\tilde{\gamma}_I z_I) / p_{II}$, а також спроможність попиту на вторинну утилізацію виробника сектора II $\tilde{s}_{II} = (\gamma_{II} z_{II}) / p_{II}$; функцій ψ_{II} і φ_{II} спроможність первинної утилізації $\bar{s}_{II} = (\beta_{II} z_{II}) / p_{II}$; функції $\tilde{\psi}_{II}$ – спроможність вторинної утилізації $\tilde{s}_{II} = (\gamma_{II} z_{II}) / p_{II}$.

Крім безпосередніх учасників виробництва у секторах I та II, а точніше – власників підприємств цих секторів, надалі припускається, що в утилізаційних процесах задіяні також інші суб'єкти економіки та суспільства, зокрема держава. Їх урахування дозволяє відобразити у певному сенсі повноту об'єкта дослідження, але навіть без такого урахування відповідні моделі матимуть зміст, хоча будуть характеризувати об'єкт дослідження у дещо вужчому розумінні. Отже, будемо вважати, що відомі такі величини: Q^* – попит на ОАП інших (крім виробників і робітників секторів I та II) суб'єктів економіки та суспільства; Φ^{**} та Q^{**} – пропозиція всього забруднення, створеного іншими суб'єктами економіки і суспільства та тієї частини забруднення, первинна утилізація якого фінансується цими суб'єктами ($Q^{**} = \lambda_c \Phi^{**}$, де λ_c – коефіцієнт первинної утилізації відповідного забруднення ($0 \leq \lambda_c \leq 1$)); $\tilde{Q}^{**} = \tilde{\lambda}_c \varphi_{II}(\bar{s}_{II})$ – частина вторинного забруднення, утилізація якого фінансується суспільством ($0 \leq \tilde{\lambda}_c \leq 1$). З урахуванням вищезазначених фактів оплачуваний сумарний обсяг первинної утилізації забруднення (у натуральних од.) або попит на первинну утилізацію становить

$$D_{II} = M_I \omega(\hat{s}_I) + Q^{**} = M_I \omega(\hat{s}_I) + \lambda_c \Phi^{**},$$

а вторинної утилізації забруднення –

$$\tilde{D}_{II} = M_I \omega(\hat{s}_I^*) + M_{II} \omega(\tilde{s}_{II}) + \tilde{Q}^{**} = M_I \omega(\hat{s}_I^*) + M_{II} \omega(\tilde{s}_{II}) + \tilde{\lambda}_c \varphi_{II}(\bar{s}_{II}).$$

Перейдемо до конкретизації однієї з моделей.

Робітники секторів I та II свій дохід формують за рахунок зарплатні, а їх витрати пов'язані зі споживанням ОАП. Якщо зарплатня робітників відповідно становить c_I та c_{II} грошових одиниць

(г.о.), причому π_0 – ставка податку на дохід, то зміну в часі заощаджень робітників можна формалізувати рівняннями

$$\frac{d\tilde{z}_I}{dt} = c_I(1 - \pi_0) - p_I q_I(\tilde{s}_I), \quad (1)$$

$$\frac{d\tilde{z}_{II}}{dt} = c_{II}(1 - \pi_0) - p_I q_I(\tilde{s}_{II}). \quad (2)$$

Власник підприємств сектора I отримує дохід від забезпечення попиту на ОАП всіх учасників виробництва у секторах I та II (власників підприємств і робітників) і інших суб'єктів економіки та суспільства, які безпосередньо у виробничих процесах не задіяні. До витрат належать відрахування на особисте споживання ОАП, зарплатню робітникам і податок на фонд заробітної платні (ставка податку π_1), організаційні (накладні) потреби своєї діяльності (λ_I – частка витрат від доданої вартості, $0 \leq \lambda_I \leq 1$) та податок на додану вартість (ставка π_2), первинну та вторинну утилізацію виробничого забруднення у секторі II. Тому динаміка змінної z_I буде описуватися рівнянням

$$\begin{aligned} \frac{dz_I}{dt} = & \frac{p_I(1 - \pi_0)}{M_I} [M_I q_I(s_I) + M_{II} q_I(s_{II}) + N_I q_I(\tilde{s}_I) + N_{II} q_I(\tilde{s}_{II}) + Q^*] - \\ & - p_I q_I(s_I) - \frac{N_I c_I(1 + \pi_1)}{M_I} - p_I(\lambda_I + \pi_2) f_I(\bar{s}_I) - p_{II} \omega(\hat{s}_I) - p_{II} \omega(\hat{s}_I^*). \end{aligned} \quad (3)$$

Динаміка заощаджень z_{II} власника підприємств сектора II також залежить від різниці між його доходами та витратами. Дохід визначається вартістю попиту на первинну та вторинну утилізацію від тих, хто створює забруднення, а витрати пов'язані з особистим споживанням ОАП, заробітною платнею робітників сектора II та податком на фонд заробітної платні (ставка π_1), фінансуванням організаційних потреб первинної та вторинної утилізації (λ_{II} та $\tilde{\lambda}_{II}$ – частки цих витрат від вартості первинної та вторинної утилізації забруднення), податком на новостворену («додану») вартість в утилізаційному виробництві (ставка π_3). З урахуванням зазначеного вище, рівняння динаміки z_{II} має вигляд

$$\begin{aligned} \frac{dz_{II}}{dt} = & \frac{p_{II}(1 - \pi_0)}{M_{II}} (D_{II} + \tilde{D}_{II}) - p_I q_I(s_{II}) - \frac{N_{II} c_{II}(1 + \pi_1)}{M_{II}} - \\ & - p_{II}(\lambda_{II} + \pi_3) \psi_{II}(\bar{s}_{II}) - p_{II}(\tilde{\lambda}_{II} + \pi_3) \tilde{\psi}_{II}(\tilde{s}_{II}). \end{aligned} \quad (4)$$

Надлишковий попит на ОАП або різниця між попитом на цей продукт і його пропозицією формує ціну на ОАП, тому зміна в часі p_I формалізується так:

$$\frac{dp_I}{dt} = \theta_I [M_I q_I(s_I) + M_{II} q_I(s_{II}) + N_I q_I(\tilde{s}_I) + N_{II} q_I(\tilde{s}_{II}) + Q^* - M_I f_I(\bar{s}_I)], \quad (5)$$

де θ_I – так званий коефіцієнт регулювання ціни або інерційності ринку основної продукції.

Ринковий тариф на утилізацію забруднення також утворюється під впливом попиту на утилізацію забруднення та загальною пропозицією забруднення. Отже, тариф p_{II} змінюється згідно з рівнянням

$$\frac{dp_{II}}{dt} = \theta_{II} [D_{II} + \tilde{D}_{II} - M_I \varphi_I(\bar{s}_I) - \Phi^{**} - M_{II} \varphi_{II}(\bar{s}_{II})], \quad (6)$$

де θ_{II} – коефіцієнт регулювання тарифу.

Ще однією з динамічних змінних, яка входить до раніше зазначеного простору змінних моделі, є змінна ζ , тобто обсяг неутілізованої частини створеного учасниками виробництва у секторах I, II та іншими суб'єктами економіки та суспільства забруднення. Для побудови рівняння для змінної ζ слід врахувати той факт, що викинуте у навколишнє середовище забруднення частково утилізується самим середовищем, яке має природну здатність до самоочищення (самовідновлення). Коефіцієнт асиміляції або природного спаду забруднення позначимо через μ . Взнявши до уваги цей факт, можна стверджувати, що різниця між створеним та частково утилізованим суспільством і природою забрудненням визначає динаміку ζ , яка описується рівнянням

$$\frac{d\zeta}{dt} = M_I \varphi_I(\bar{s}_I) + \Phi^{**} + M_{II} \varphi_{II}(\bar{s}_{II}) - M_{II} \psi_{II}(\bar{s}_{II}) - M_{II} \tilde{\psi}_{II}(\hat{s}_{II}) - \mu \zeta. \quad (7)$$

Зрозуміло, що систему співвідношень (1)-(7) потрібно доповнити початковими умовами у момент часу t_0 , з якого власне і починається дослідження динаміки змінних $\tilde{z}_I, \tilde{z}_{II}, z_I, z_{II}, p_I, p_{II}, \zeta$, тобто умовами

$$\begin{cases} \tilde{z}_I(t_0) = \tilde{z}_I^{(0)}, \tilde{z}_{II}(t_0) = \tilde{z}_{II}^{(0)}, z_I(t_0) = z_I^{(0)}, \\ z_{II}(t_0) = z_{II}^{(0)}, p_I(t_0) = p_I^{(0)}, \\ p_{II}(t_0) = p_{II}^{(0)}, \zeta(t_0) = \zeta^{(0)}, \end{cases} \quad (8)$$

де значення $\tilde{z}_I^{(0)}, \tilde{z}_{II}^{(0)}, z_I^{(0)}, z_{II}^{(0)}, p_I^{(0)}, p_{II}^{(0)}, \zeta^{(0)}$ вважаються відомими.

У сукупності співвідношення (1)-(8) формалізують одну з можливих моделей динаміки двосекторної економіки з первинною та вторинною утилізацією забруднення. Передбачається, що всі математичні вимоги [17] до моделі виконані. Модель (1)-(8) служить основою для ряду модифікацій, які можна запропонувати, розкривши, наприклад, механізм формування зарплатні робітників у секторах I та II, залежність між функціями випуску ОАП і забруднення, а також попиту на утилізацію у секторі I, функціями випуску забруднення під час первинної утилізації та утилізації вторинного забруднення тощо. Такі модифікації мають сенс у багатьох прикладних ситуаціях, зокрема у ситуаціях, пов'язаних з ідентифікацією параметрів того чи іншого варіанту (1)-(8) та його застосування у прикладних дослідженнях.

Висновки з проведеного дослідження. Запропонована у цій праці модель та варіанти її можливої модифікації, формалізуючи у зазначеному просторі змінних динаміку двосекторної економіки, розкривають сутність та шляхи екологізації економічних систем за допомогою первинної та вторинної утилізації виробничого та невиробничого забруднення, створеного суспільством. Включення до моделі рівняння динаміки забруднення навколишнього середовища дозволяє здійснювати відповідний контроль над таким забрудненням за допомогою встановлених екологічних стандартів на обмеження виробничих і невиробничих решток, що засмічують навколишнє середовище. У загальному випадку як базова модель, так і її можливі модифікації призначені для дослідження реальної економічної динаміки на основі комп'ютерних експериментів з моделями, що власне дає можливість визначити основні закономірності та тенденції розвитку економіки у сенсі відтворених моделями її характеристик. Отримані у роботі результати можуть служити також основою для розширення та вдосконалення методологічного інструментарію теоретичних і прикладних досліджень проблем еколого-економічної взаємодії та екологізації економіки у цілому.

Література

1. Месарович М., Пестель Е. Человечество на повороте. Второй доклад для Римского клуба. – СПб. : Нева-Пресс, 1994. – 200 с.
2. Форрестер Дж. Мировая динамика : пер. с англ. / Дж. Форрестер. – М. : АСТ; СПб. : Terra Fantastica, 2003. – 379 с.
3. Леонтьев В.В. Межотраслевой анализ влияния структуры экономики на окружающую среду / В.В. Леонтьев, Д. Форд // Экономика и математические методы. – 1972. – Т.8. – №3. – С. 370-400.
4. Программа действий. Повестка дня на XXI век и другие документы конференции в Рио-де Жанейро в популярном изложении. – Женева : Центр «За наше общее будущее», 1993. – 108 с.
5. Ляшенко И.Н. Методы эколого-экономического моделирования / И.Н. Ляшенко, М.В. Михалевич, Н.У. Утеулиев. – Нукус : Билим, 1994. – 236 с.
6. Ляшенко І. М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку / І. М. Ляшенко. – К. : Вища школа, 1999. – 236 с.
7. Григорків В. С. До проблеми економіко-математичного моделювання процесів еколого-економічної взаємодії та сталого розвитку / В. С. Григорків // Науковий вісник Чернівецького ун-ту : 36. наук. праць. Економіка. – Чернівці : Рута, 2001. – Вип. 109-110. – С. 106-110.
8. Grygorkiv V.S. Some stochastic Leontief-Ford models and their deterministic equivalents / Grygorkiv, V.S., Biloskurski, R.R // Cybernetics and Systems Analysis. – 2007. – no. 43(3). – pp. 315-320.
9. Grygorkiv, V. (2007). Environmental economic modeling. Chernivtsi : Publisher, 74-75.
10. Григорків В. С. Моделювання еколого-економічної взаємодії : навчальний посібник / В.С. Григорків. – Чернівці : Рута, 2007. – 84 с.
11. Grigorkiv V.S. Modeling the interaction of legal and shadow economies at the macrolevel / Grigorkiv V.S., Buyak L.M., Pauchok V.K. // Cybernetics and Systems Analysis. – 2008. – no. 44(1). – pp. 100-106.

12. Gryhorkiv V. Modeling of Optimal Economic Growth Based on Environmental-Economic Balance and VAT / Gryhorkiv V., Yakutova O. // *Economic Cybernetics*. – 2004. – pp. 5-6.
13. Gryhorkiv V.S. On the problem of economic-mathematical modeling of eco-economic interaction and sustainable development / Gryhorkiv V.S. // *Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Series "Economics"*. – 2001. – no. 113. – pp. 106-110.
14. Онищенко А.М. Моделювання еколого-економічної взаємодії в процесі виконання рішень Кіотського протоколу : [монографія] / А.М. Онищенко : Полтава : Полтавський літератор, 2011. – 398 с.
15. Тадеєв Ю.П. Економіко-математичне моделювання та сталий розвиток / Ю.П. Тадеєв // *Проблеми системного підходу в економіці : Збірник наук. праць НАУ*. – 2010. – Вип. 33. – С. 69-73.
16. Григорків М. В. Економічна структура суспільства та її роль у процесах соціально-економічної та еколого-економічної взаємодії / М. В. Григорків // *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. – Вип. IV (44). Економічні науки. – С. 42-49.
17. Григорків В.С. Диференціальні моделі економічної динаміки : основи теорії та приклади : навч. посібник / В.С. Григорків, М.В. Григорків, Л.В. Скрашук. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – 224 с.

References

1. Mesarovich, M. and Pestel, Ye. (1994), *Chelovechestvo na povorote. Vtoroy doklad dlya Rimskogo kluba* [Mankind on the turn. The second report for the Club of Rome], Neva-Press, St. Petersburg, Russia, 200 p.
2. Forrester, J. (2003), *Mirovaya dinamika* [World Dynamics], Terra Fantastica, St. Petersburg Russia, 379 p.
3. Leontiev, V.V. and Ford, D. (1972), "Interdisciplinary analysis of the influence of economic structure on the environment", *Ekonomika i matematicheskie metody*, Vol. 8, no. 3, pp. 370-400.
4. *Programma deystviy. Povestka dnya na XXI vek i drugiye dokumenty konferentsii v Rio-de Zhaneiro v populyarnom izlozhenii* [Program of Action. Agenda 21 and other conference papers in Rio de Janeiro in a popular presentation], (1993), Center for Our Common Future, Geneva, 108 p.
5. Lyashenko, I.N., Mikhalevich, M.V. and Uteuliev, N.U. (1994), *Metody ekologo-ekonomicheskogo modelirovaniya* [Methods of ecological and economic modeling], Bilim, Nukus, 236 p.
6. Liashenko, I.M. (1999), *Ekonomiko-matematichni metody ta modeli staloho rozvytku* [Economic-mathematical methods and models for sustainable development], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine, 236 p.
7. Hryhorkiv, V.S. (2001), "The problem of economic and mathematical modeling of environmental and economic cooperation and sustainable development", *Ruta, Chernivtsi*, Issue 109-110, pp.106-110.
8. Grygorkiv, V.S. and Biloskurskii, R.R. (2007), "Some stochastic Leontief-Ford models and their deterministic equivalents", *Cybernetics and Systems Analysis*, Vol. 43(3), pp. 315-320.
9. Grygorkiv, V. (2007), *Environmental economic modeling*. Chernivtsi : Publisher, pp. 74-75.
10. Hryhorkiv, V.S. (2007), *Modeling of ecological and economic interaction*, Ruta, Chernivtsi, Ukraine, 84 p.
11. Grigorkiv, V.S., Buyak, L.M. and Pauchok, V.K. (2008), "Modeling the interaction of legal and shadow economies at the macrolevel", *Cybernetics and Systems Analysis*, Vol. 44(1), pp. 100-106.
12. Gryhorkiv, V. and Yakutova, O. (2004), "Modeling of Optimal Economic Growth Based on Environmental-Economic Balance and VAT", *Economic Cybernetics*, pp. 5-6.
13. Grygorkiv, V.S. (2001), "On the problem of economic-mathematical modeling of eco-economic interaction and sustainable development", *Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Series "Economics"*, no. 113, pp. 106-110.
14. Onyschenko, A.M. (2011), *Modeliuvannia ekoloho-ekonomichnoi vzaemodii v protsesi vykonannia rishen Kiotskoho protokolu* [Modelling of ecologic-economic interaction in the process of implementation decisions of Kiotskogo protocol], monograph, Poltavskiy literator, Poltava, Ukraine, 398 p.
15. Tadeiev, Yu.P. (2010), "Mathematical modeling in economics and sustainable development", *Zbirnyk nauk. prats NAU*, Issue 33, pp. 69-73.
16. Hryhorkiv, M.V. (2011), "Economic structure of a society and its role in the socio-economic and eco-economic interaction", *Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute, Chernivtsi, CHTEI KNTEU*, Issue IV (44), pp. 42-49.
17. Hryhorkiv, V.S., Hryhorkiv, M.V. and Skraschuk, L.V. (2015), *Dyferentsialni modeli ekonomichnoi dynamiky : osnovy teorii ta pryklady : navch. posibnyk* [Differential models of economic dynamics : basic theory and examples teach], Chernivtsi nat. University, Chernivtsi, Ukraine, 224 p.

Рецензент: д.е.н., професор Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету В.Є. Лучик

УДК 007

Бурлаков О.С.,
канд. екон. наук, доцент кафедри інформаційних технологій
Мушеник І.М.,
канд. екон. наук, доцент кафедри інформаційних технологій
Подільський державний аграрно-технічний університет

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Burlakov O.S.,
*can.d.sc.(econ.), assistant professor at the
department of information technology*
Mushenyk I.M.,
*can.d.sc.(econ.), assistant professor at the
department of information technology*
State Agrarian and Engineering University in Podilla

METHODOLOGICAL BASES FOR EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF INTRODUCTION AND USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Постановка проблеми. Управління сучасним підприємством є складним комплексним завданням, що вимагає організації взаємодії ресурсів різного роду. До таких ресурсів відносяться, зокрема, інформаційні системи, що забезпечують автоматизацію бізнес-процесів підприємства. Адже діяльність підприємств і організацій у складних умовах динамічної ринкової економіки та жорсткої конкуренції потребує зниження вартості бізнес-процесів, удосконалення внутрішніх виробничих процесів, розвитку діапазону послуг і товарів, скорочення надлишкових робіт всередині організації [1].

Основною тенденцією трансформації економіки в інформаційну є визнання домінуючого становища індустрії інформаційних послуг, технологій тощо; першочергове значення, в порівнянні з його індустріального потенціалом, надається здатності держави, бізнесу, організації органічно вливатись в інформаційний простір; інформація є основним виробничим ресурсом нарівні з фінансами, матеріалами, енергією. Основним фактором переходу до інформаційної економіки є розвиток інформаційних і комунікаційних технологій у всіх сферах економіки [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку інформаційної економіки проводили такі відомі вчені, як Д. Белл, Ф. Вебер і Д. Бодє, Ф. Махлуп, А. Рїс, А. Тофлер, Х. Ханамарі і Д. Вада, К. Ерроу. Сам термін, як прийнято вважати, ввів М. Порат в середині 70-х років, розглядаючи шість секторів економіки, причому сектор «первинної інформації» він виділяє як найбільш важливий. У своїх роботах вчені називають нову економіку інформаційною, комунікаційною, інтернет-економікою, тобто наголошують на тому, що в даний час для ведення бізнесу необхідно обов'язкового впроваджувати та використовувати інформаційні технології, комп'ютерні мережі, цифровий зв'язок, сучасні комунікації як базові засоби, без яких неможливі досягнення підприємством конкурентних переваг [5].

В Україні підхід до розвитку суспільства, заснованого на інформаційних технологіях, стримувався причинами політичного характеру, і це перешкоджало зростанню кількості досліджень цієї галузі. Але, тим не менш, вони проводилися і до найбільш важливих робіт вітчизняних вчених можна віднести роботи: Македонського М., Матвєєва М., Петрова Ю., Красноперова К., Матвієнка А. тощо.

Зауважимо, що в проаналізованих працях, на наш погляд, недостатня увага приділена проблемам, які існують у підприємств у напрямку впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), їх ролі, перспектив, конкретним крокам щодо впровадження сучасних інформаційних технологій у виробничу діяльність, що і стало передумовою проведеного дослідження.

Постановка завдання. Інформаційне суспільство спирається на нову технологічну парадигму, яка базується на електроніці і генній інженерії, а її центральним моментом є інформаційно-комунікаційні технології. Ця парадигма замінює парадигму індустріального суспільства. Інформаційна

економіка базується на інформації як на основному ресурсі та товарі одночасно. Під інформаційним ресурсом розуміють дані, перетворені в форму, яка є значимою для підприємства. Інформаційні ресурси – це інформація, створена і/або виявлена, зареєстрована, оцінена, оновлена тощо [3].

Трансформація в інформаційне суспільство є основою довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку України, тому що тільки в цьому випадку можлива інтеграція України у світовий економічний простір як потужного і рівноправного партнера, який опирається на конкурентні переваги інноваційної економіки та інформаційно-комунікаційні технології [6].

Метою написання статті є дослідження теоретико-методичних основ оцінки ефективності впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні підприємствами України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі дослідження обґрунтування теоретичних викладок і висновків здійснювались на основі системно-функціонального та структурного підходів до аналізу інформаційних потоків підприємства. Інформаційною базою дослідження є статті та монографії, в тому числі, розміщені на веб-сторінках.

Організація і становлення ІКТ багато в чому визначається станом інвестиційної політики як на державному рівні, так і на рівні підприємства, оскільки залежить від здатності інвестування достатнього обсягу коштів, обґрунтування необхідності інвестування та ефективності проектів ІКТ.

Інформатизація повинна здійснюватися відповідно до основної стратегії підприємства, тобто стратегічний план по ІКТ повинен бути частиною стратегічного плану підприємства.

Загалом, проблема оцінки доцільності інвестування в ІКТ зводиться до оцінки ефективності нематеріальних активів, інтелектуальної власності, інформаційної продуктивності.

Головним критерієм є успішність функціонування організації, тому що інформаційні системи є системами, які інтегровані в бізнес, характер їх роботи відбивається на клієнтах і замовленнях, а отже, ІКТ побічно впливає на основні фінансові результати підприємства.

Незважаючи на те, що до теперішнього часу сформувалася ціла школа спеціальних методик по оцінці нематеріальних переваг, якими володіють ІКТ, досить складно встановити реальний та вимірюваний зв'язок між технологією і стратегією, ефектом і витратами в ІКТ, визначити змістовним чином і описати кількісно ризики, які супроводжують систему ІКТ. Більшість підходів запозичені з фінансового менеджменту та оцінки стратегій бізнесу, але деякі були створені спеціально для визначення ефективності ІКТ. На жаль, поки не знайдена єдина, універсальна методика оцінки ефективності впровадження та функціонування ІКТ. Це пояснюється багатьма причинами, але основними є, по-перше, зосередження основної уваги на економічній ефективності, і, по-друге, неможливість визначити економічний ефект інформаційних ресурсів по тих методиках, які використовуються для оцінки інших технологій [4].

При оцінці функціонування системи управління на базі ІКТ слід виходити з її активності, обчислення показників якої змінює і навіть виключає вплив перерахованих причин і виділяє власне саму результативність системи. Цей критерій в основному визначає ціну інформації для прийняття управлінських рішень.

У ролі критерію ефективності системи ІКТ пропонується [3] розглядати:

- мінімізацію часу обробки інформації;
- скорочення чисельності управлінського персоналу (технічних виконавців);
- вихід на нові ринки;
- збільшення клієнтської бази;
- зміцнення ділових зв'язків;
- збільшення ефективності продажів.

Загальною метою інвестиційного проекту в сфері ІКТ є поліпшення діяльності підприємства. Частковими цілями можуть бути зниження витрат на обробку інформації, підвищення достовірності і точності інформації, рішення нових економічних завдань.

Ефективність інвестиційного проекту створення системи ІКТ проявляється також в якісних змінах методів управління на підприємстві. Наслідком цього може бути збільшення обсягів виробництва і продажів, зниження собівартості продукції, скорочення внутрішньовиробничих втрат і транзакційні витрати, вивільнення фахівців апарату управління тощо. З іншого боку, інвестиційний проект ІКТ спрямований на поліпшення економічних показників безпосередньо процесу обробки інформації.

Досить важко визначити ефект на економічному об'єкті від використання нової інформаційної технології.

Деякі компоненти ефекту можуть мати грошовий вираз, але в великій мірі необхідно звертати увагу на слабоформалізовані чинники – ступінь задоволеності користувачів, зростання продуктивності управлінської праці, розвиток партнерських відносин та ін.

Кількісна оцінка ефективності впровадження ІКТ повинна бути виконана шляхом зіставлення витрат з результатами. Основні проблеми при оцінці ефективності полягають в складності оцінювання результатів впровадження ІКТ. Склалася думка [3], що результат впровадження та функціонування

ІКТ кількісно оцінити практично неможливо. Нам видається, що результат можливо визначити, виходячи з двох підходів: оцінити результат впровадження та функціонування ІКТ як приріст доданої вартості або як скорочення трансакційних витрат.

Використання першого підходу дозволяє визначити коефіцієнт інформаційної продуктивності системи ІКТ ($K_{\text{інф.прод}}$):

$$K_{\text{інф.прод}} = \frac{\Delta DC}{I_{\text{ІКТ}}} \rightarrow \max$$

де $\Delta DC = DC_1 - DC_2$; DC_1 та DC_2 – додана вартість до впровадження системи ІКТ і після впровадження, відповідно; $I_{\text{ІКТ}}$ – витрати на утримання та володіння ІКТ.

Чим вище значення, тим ефективніше використання ІКТ. Даний коефіцієнт застосовують для рейтингової оцінки виробів, фірм і навіть країн. Для збільшення коефіцієнта інформаційної продукції використовують різні заходи, основні з них є:

- зниження витрат на ІКТ при здійсненні поставок товарів і послуг клієнтам;
- збільшення компенсацій і рівень оплати при відповідному зменшенні витрат на ІКТ співробітників;
- збільшення витрат на ІКТ там, де досягається найбільший приріст доходів;
- зниження витрат на ІКТ по відношенню до доходів від операцій;
- зниження витрат на ІКТ по відношенню до чистої номінальної вартості активів;
- регулярне використання тестів і оцінок сукупної вартості володіння.

Основні проблеми визначення цього коефіцієнта полягають у визначенні витрат на ІКТ. За оцінками провідних компаній в сфері ІКТ (Interpose Inc.), кошторис розподілу витрат на придбання і експлуатацію інформаційних систем може бути представлений в наступному вигляді (рис. 1):

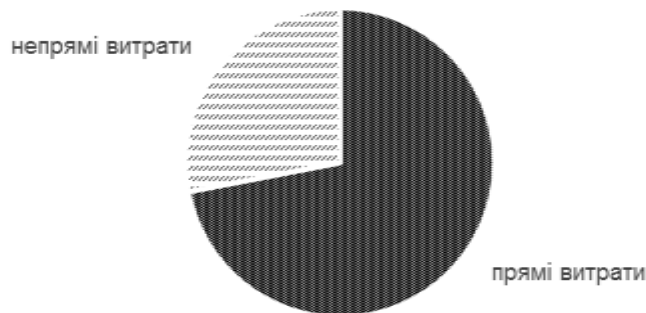

Рис. 1. Кошторис розподілу витрат на придбання і експлуатацію інформаційних систем
Джерело: розробка авторів на основі оцінок Interpose Inc.

Аналіз кошторису показує, що капітальні витрати на апаратно-програмні засоби становлять всього 26% загальної вартості створення і володіння інформаційними системами (рис. 2).

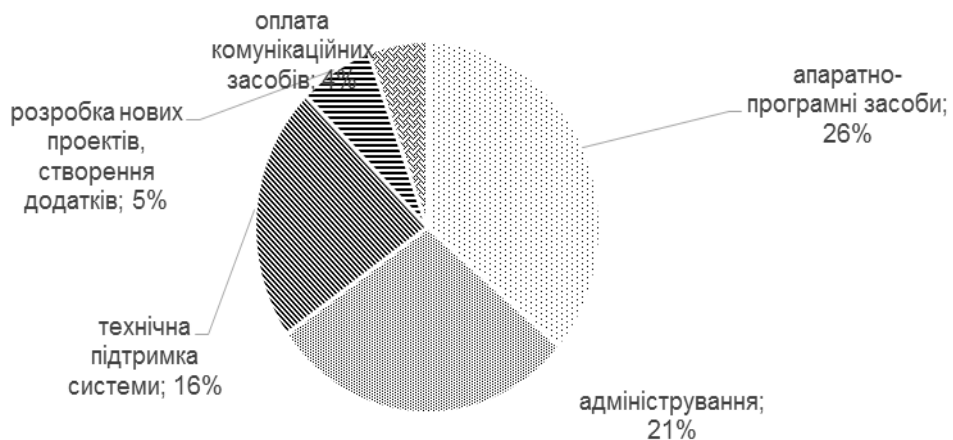

Рис. 2. Структура прямих витрат на придбання і експлуатацію інформаційних систем
Джерело: розробка авторів на основі оцінок Interpose Inc.

Велика частина витрат пов'язана з адмініструванням, технічною підтримкою та іншими роботами, які виконуються відділом інформаційно-комунікаційних технологій, і це є основною проблемою якісного функціонування систем ІКТ, тому що економія на витратах володіння (експлуатації) веде до збільшення простоїв в системі за рахунок некомпетентності персоналу.

В умовах трансформації традиційних моделей бізнесу в електронну (електронної комерції) більш перспективним є методичний підхід до оцінки ефекту системи ІКТ через скорочення транзакційних витрат.

Основна ідея при розгляді проблеми інформаційного забезпечення управлінської діяльності полягає в дослідженні поведінкових передумов економіки, тобто того, як недосконалість і висока вартість процесу обробки інформації впливає на поведінку агентів. Як відомо, витрати на пошук, зберігання і обробку інформації лежать в основі виникнення і формування транзакційних витрат, які в підсумку визначають результативність впровадження системи ІКТ. Ефективність управлінських рішень визначається тим, чи має підприємство можливості для аналізу інформації, що безперервно надходить в реальному масштабі часу, тому що від цього залежить ступінь пристосованості фірми до мінливих умов і, отже, її виживання. Тому адаптивність фірми, на думку К. Ерроу, є функцією її «інформаційної обізнаності».

На основі досліджень у сфері класичної моделі «вартості пошуку» була запропонована двофакторна модель транзакційних витрат. А саме, сукупні транзакційні витрати складаються з грошових (різниця в ціні) і негрошових (по зусиллю пошук оптимальна ціна) транзакційних витрат. Таким чином, транзакційні витрати відображають цінову дисперсію, тобто перевищення ціни недосконалої рівноваги над ціною досконалої рівноваги, а спостережуваний розрив в цінах є по суті грошовим вирівнюванням зусиль зі збору інформації про клієнтів, про ринки, аналізу інформації для вибору остаточної альтернативи і складання контракту та пошук найбільш вигідної ціни всієї угоди.

Крім контрактних транзакційних витрат пропонується виділяти технологічні транзакційні витрати, тому що процеси координації, за допомогою яких узгоджується діяльність економічних агентів, передбачають використання наступних економічних механізмів: укладання контрактів (прогнозування, передбачення) і відділ команд (управління).

Вперше на необхідність виділення механізмів (передбачення та управління) вказав Р. Коуз. У його роботах зроблені обґрунтовані висновки про можливості зниження транзакційних витрат на основі організації і становлення ІКТ. При плануванні проектів впровадження і функціонування системи ІКТ для обґрунтування її ефективності можливе використання в якості показників ефекту скорочення транзакційних витрат; в якості одного з критеріїв вибору системи ІКТ можливе використання коефіцієнта ступеня недосконалої організації транзакційних витрат, що визначаються через рівні існуючих транзакційних витрат (реальних, до впровадження ІКТ) і ефективних транзакційних витрат (після впровадження ІКТ):

$$K_{\text{нме}} = \frac{B_{\text{mp}0} - B_{\text{mp}1}}{B_{\text{mp}1}} * 100 \rightarrow \min$$

де $B_{\text{mp}0}$ та $B_{\text{mp}1}$ – відповідно, реальна й ефективна транзакційні витрати.

$B_{\text{mp}0} - B_{\text{mp}1} = dB_{\text{mp}}$ – зниження (економія) транзакційних витрат.

На основі цих показників можливе моделювання внутрішньофірмових транзакційних витрат (технологічних), що дозволяє мінімізувати реальні транзакційні витрати за рахунок проектування реальної мережі угод, бізнес-реінжинірингу процесів на основі сучасних ІКТ.

Скорочення транзакційних витрат може бути представлено як кількісна зміна ефекту від впровадження ІКТ і використано для оцінки проекту впровадження системи ІКТ.

Відомі методи, засновані на методах оцінки ефективності інвестицій за допомогою дисконтів (теперішньої та майбутньої вартості грошей), де основними показниками є NPV, PP, IRR, ROI. Основними допущеннями в цих методиках є припущення про майбутні доходи за рахунок впровадження ІКТ, які прирівнюються до зниження транзакційних витрат звітного періоду в порівнянні з минулим періодом.

Пропоновані підходи поєднують переваги чистого наведеного ефекту і терміну окупності інвестицій, але є за своєю природою критерієм з групи облікових оцінок.

Вартісні фактори обробки даних пропонується висловлювати через термін окупності інвестицій в ІКТ за рахунок одержуваного зниження транзакційних витрат. Такий критерій враховує і економію на транзакційних витратах, і приведені до річної розмірності інвестиції. Формула терміну окупності має вигляд:

$$PP = \frac{I_{IKT}}{dB_{mp}}$$

де PP – термін окупності в роках; I_{IKT} – інвестиції в ІКТ; dB_{mp} – скорочення трансакційних витрат в рік.

Процес окупності інвестицій виражається функцією умовного ефекту

$$NPV(t) = dB_{mp} * t - I_{IKT},$$

Співвідношення $NPV > 0$ відповідає періоду часу, коли інвестиції вже окупилися.

Розглянемо застосування зазначеного критерію в разі проведення кількох послідовних інвестицій, пов'язаних з витратами на володіння ІКТ. Параметри, що характеризують початкові інвестиції, будемо відзначати індексом 0, а аналогічні параметри першої та подальшої інвестицій – індексом 1.

Якщо в момент часу t_1 проводиться інвестиція, то величина умовного ефекту різко змінюється до значення $NPV_1 = NPV_0 - I_1$ (I_1 - обсяг витрат на інвестиції, NPV_0 - умовний ефект від попередніх інвестицій).

Скорочення трансакційних витрат, яке відповідає ефективному використанню витрат по розробці I_1 , ІКТ, повинні, звичайно, перевищувати B_{mp1} . Але крім того, до моменту часу $t_1 + PP_n$ (PP_n – нормативний термін окупності інвестицій) умовний ефект, що визначається величиною B_{mp1} , повинен перевищувати умовний ефект, що визначається величиною B_{mp0} . В іншому випадку грошовим коштом I_1 можна знайти більш ефективне застосування, в порівнянні з даним варіантом інвестицій.

В момент проведення інвестиції t_1 необхідно почати відлік часу заново з нуля. Умовний ефект без урахування проведеної інвестиції в новому масштабі часу визначається рівнянням:

$$NPV_0(t) = dB_{mp0} * t + NPV_0,$$

Після проведення першої інвестиції умовний ефект буде змінюватися за законом:

$$NPV_1(t) = dB_{mp1} * t + NPV_1 = dB_{mp1} + NPV_0 - I_1,$$

Мінімальне скорочення трансакційних витрат dB_{mp1} , що відповідає ефективному використанню витрат I_1 на інвестицію, можна визначити з співвідношення:

$$NPV_1(PP_n) > NPV_0(PP_n), \text{ або}$$

$$dB_{mp1} > dB_{mp0} + \frac{I_1}{PP_n},$$

При наступних інвестиціях на основі нерівності $NPV_i(PP_n) > NPV_{i-1}(PP_n)$ мінімальне скорочення трансакційних витрат повинно складати:

$$dB_{mpi} > dB_{mpi-1} + \frac{I_i}{PP_n}$$

Дана нерівність являє собою умову ефективного використання інвестицій. Необхідне мінімальне зниження трансакційних витрат після інвестиції не залежить від моменту проведення інвестиції, що пояснюється лінійним характером функції $NPV(t)$.

На практиці функція $NPV(t)$ є експоненціальною, проте для невеликих значень PP_n , характерних для ІКТ, лінійне наближення для експоненти дає незначну похибку.

Висновки з проведеного дослідження. Методичне забезпечення щодо застосування інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні підприємствами галузей АПК, в умовах економічної нестабільності та високих вимог до якості продукції, не надає можливості відповісти на всі виклики, які стоять перед сучасним підприємством. Отже, в даній галузі досліджень є значна кількість невирішених питань, особливо в контексті оцінки та обґрунтування ефективності використання ІКТ.

Проблема оцінки доцільності інвестування в ІКТ зводиться до оцінки ефективності нематеріальних активів, інтелектуальної власності. Запропоновано і обґрунтовано методичні засади оцінки ефективності системи інформаційно-комунікаційних технологій на основі теорії інформаційної продуктивності і зниження трансакційних витрат.

Перспективами подальших досліджень є розробка організаційно-економічного механізму впровадження інформаційно-комунікаційних систем в управління та методів техніко-економічного обґрунтування необхідності та ефективності впровадження ІКТ на рівні конкретних підприємств.

Література

1. Байкарова О.О. Інформаційні технології – засіб оптимізації діяльності підприємств / О.О. Байкарова, Л.М. Тарасюк // Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. – 2013. – № 11. – С. 177-182.
2. Бурлаков О. С. Електронна комерція як засіб підвищення ефективності збутової діяльності агроформувань / О.С. Бурлаков // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1[39]. – С. 306-308.
3. Бурлаков О. С. ІТ-аутсорсинг як інструмент оптимізації діяльності підприємств / О.С. Бурлаков // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4[42]. – С. 90-93.
4. Бурлаков О. С. Управління ризиками ІТ-аутсорсингу в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / О.С. Бурлаков. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_8_76.pdf.
5. Валькова Н.В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій та впровадження електронної логістики на промислових підприємствах / Н.В. Валькова // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 4. – С. 155-160.
6. Кінаш І. А. Управління сільськогосподарським підприємством з використанням інформаційних технологій / І. А. Кінаш // Сталий розвиток економіки. – 2012. – №2 (12). – С. 50-53
7. Мушеник І.М. Оптимізація виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств / І.М. Мушеник // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 71-73.
8. Осталецький В.Б. Теоретичні підходи до класифікації інформаційних систем управління підприємством / В.Б. Осталецький // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2015. – № 12. – С. 294-299.

References

1. Baikarova, O.O. (2013), "Information technology - means optimization of enterprises", *Kompiuterno-intehrovani tekhnologii: osvita, nauka, vyrobnytstvo*, no. 11, pp. 117-182.
2. Burlakov, O.S. (2013), "E-commerce as a means of improving sales activity agroformations", *Innovatsiina ekonomika*, no. 1[39], pp. 306-308.
3. Burlakov, O.S. (2013), "IT outsourcing as a tool for optimization of enterprises", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 4[42], pp. 90-93.
4. Burlakov, O.S. (2013), "Risk management of IT outsourcing in the current economic conditions", available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_8_76.pdf (access date May 01, 2017).
5. Valkova, N.V. (2013), "Information and communication technologies and the introduction of e-logistics industrial", *Ekonomika: realii chasu*, no. 4, pp. 155-160.
6. Kinash, I.A. (2012), "Farm management of information technology", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 2[12], pp. 50-53.
7. Mushenyk, I.M. (2013), "Optimization of the production structure of high-value agricultural enterprises", *Innovatsiina ekonomika*, no. 6, pp. 71-73.
8. Ostaletskyi, V.B. (2015), "Theoretical approaches to the classification of information management systems", *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskyi politekhnichniy instytut»*, no. 12, pp. 294-299.

Рецензент: д.е.н., завідувач кафедри інформаційних технологій
Подільського державного аграрно-технічного університету І.А. Цвігул

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Іванишин В.В., Стельмащук А.М. ІННОВАЦІЙНИЙ ШЛЯХ ДО УНІВЕРСИТЕТУ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ТИПУ

Мета. Оцінка існуючої вітчизняної системи і зарубіжного досвіду формування, трансферу та комерціалізації інноваційних технологій і обґрунтування механізму переходу сучасних вітчизняних університетів в дослідні університети світового зразка.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою досліджень стали діалектичний метод пізнання та системний підхід при вивченні наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. В основу досліджень покладені загальнонаукові і спеціальні методи пізнання. В процесі проведення дослідження застосовувались методи: системного аналізу, методи індукції та дедукції, монографічний та теоретичного узагальнення, – при вивченні наукових джерел, дослідженні законодавчих та інших нормативно-правових актів; методи причинно-наслідкового зв'язку, статистичного аналізу, структурування та логічних узагальнень – при узагальненні зовнішніх і внутрішніх стримуючих чинників ефективного функціонування університетів та при обґрунтуванні стратегії інноваційного шляху до університету дослідницького типу.

Результати дослідження. Виявлено, що інноваційна діяльність в Україні характеризується значним науково-технологічним потенціалом, але низькими показниками інноваційної активності, які пов'язані з недостатньою кількістю науково-дослідних центрів і дослідницьких університетів світового класу та низьким рівнем попиту на результати їх інтелектуальної діяльності.

Виявлено зовнішні і внутрішні стримуючі чинники ефективного функціонування університетів. Встановлено, що одним із важливих завдань сучасних університетів є успішне поєднання освітньої, наукової та економічної діяльності з метою забезпечення їх стабільного функціонування.

Обґрунтовано, що дослідницький університет є найсучаснішою формою інтеграції освіти і науки, поєднання і взаємодоповнення навчального процесу та фундаментальних наукових досліджень. Його основними принципами є: інтеграція наукових досліджень та освітньої діяльності, виконання наукових досліджень на світовому рівні.

Визначено основні етапи інноваційного шляху ПДАТУ до університету дослідницького типу:

а) створити при університеті структурний підрозділ – Інноваційний Центр «ХАБ – Поділля» як креативний простір для регіонального, міжрегіонального, транскордонного співробітництва;

б) організувати в університеті, на базі профільних факультетів, внутрішні технологічні платформи інноваційного розвитку основних галузей національної економіки;

в) сформувати при університеті громадську спілку інноваційно активних вчених, дослідників, керівників і спеціалістів територіальних громад, підприємств, організацій, студентів і магістрів, а також інноваційно активних підприємств як базових, для участі в діяльності технологічних платформ;

г) створити в розрізі основних галузей сільського господарства і продуктивних підкомплексів, базові інноваційні підприємства, і створити на їх основі галузеві консорціуми органічного виробництва для організації транскордонного співробітництва;

д) організувати базові об'єднані територіальних громади, в яких створити біотехнологічні та енергетичні кооперативи для реалізації інноваційних проектів безвідходного виробництва, ринку біогумусу та біопалива;

е) створити на базі університету Центр трансферу технологій (ЦТТ) з мережею офісних відділень в об'єднаних територіальних громадах. Організувати в структурі ЦТТ Банк ідей, інновацій та інноваційних проектів.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано комплексний підхід до обґрунтування інноваційного шляху Подільського державного агротехнічного університету до університету дослідницького типу.

Практичне значення результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприятимуть інноваційному розвитку вітчизняних вищих навчальних закладів і конвергенції їх діяльності до європейських стандартів.

Ключові слова: інноваційний розвиток, університет дослідного типу, трансфер інновацій, сільські території, інноваційний проект, об'єднані територіальні громади, консорціум інноваційних підприємств.

Іванишин В.В., Стельмащук А.М. ІННОВАЦИОННЫЙ ПУТЬ К УНИВЕРСИТЕТУ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ТИПА

Цель. Оценка существующей отечественной системы и зарубежного опыта формирования, трансфера и коммерциализации инновационных технологий и обоснование механизма перехода современных отечественных университетов в исследовательские университеты мирового образца.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследований стали диалектический метод познания и системный подход при изучении научных трудов отечественных и зарубежных ученых. В основу исследований положены общенаучные и специальные методы познания. В процессе проведения исследования применялись методы: системного анализа, методы индукции и дедукции, монографический и теоретического обобщения – при изучении научных источников, исследовании законодательных и других нормативно-правовых актов; методы причинно-следственной связи, статистического анализа, структурирования и логических обобщений – при обобщении внешних и внутренних сдерживающих факторов эффективного функционирования университетов и при обосновании стратегии инновационного пути к университету исследовательского типа.

Результаты исследования. Виявлено, что инновационная деятельность в Украине характеризуется значительным научно-технологическим потенциалом, но низкими показателями инновационной активности, которые связаны с недостаточным количеством научно-исследовательских центров и исследовательских университетов мирового класса и низким уровнем спроса на результаты их интеллектуальной деятельности.

Виявлены внешние и внутренние сдерживающие факторы эффективного функционирования университетов. Установлено, что одной из важных задач современных университетов является успешное

сочетание образовательной, научной и экономической деятельности с целью обеспечения их стабильного функционирования.

Обосновано, что исследовательский университет является современной формой интеграции образования и науки, сочетания и взаимодополнения учебного процесса и фундаментальных научных исследований. Его основными принципами являются: интеграция научных исследований и образовательной деятельности, выполнение научных исследований на мировом уровне.

Определены основные этапы инновационного пути ПДАТУ к университету исследовательского типа:

а) создать при университете структурное подразделение – Инновационный Центр «ХАБ – Подолье» как креативное пространство для регионального, межрегионального, трансграничного сотрудничества;

б) организовать в университете, на базе профильных факультетов, внутренние технологические платформы инновационного развития основных отраслей экономики;

в) сформировать при университете общественный союз инновационно активных ученых, исследователей, руководителей и специалистов территориальных общин, предприятий, организаций, студентов и магистров, а также инновационно активных предприятий как базовых, для участия в деятельности технологических платформ;

г) создать в разрезе основных отраслей сельского хозяйства и продуктовых подкомплексов базовые инновационные предприятия, и создать на их основе отраслевые консорциумы органического производства для организации трансграничного сотрудничества;

д) организовать базовые объединены территориальных общины, в которых создать биотехнологические и энергетические кооперативы для реализации инновационных проектов безотходного производства, рынка биогумуса и биотоплива;

е) создать на базе университета Центр трансфера технологий (ЦТТ) с сетью офисных отделений в объединенных территориальных общинах. Организовать в структуре ЦТТ Банк идей, инноваций и инновационных проектов.

Научная новизна результатов исследования. Использован комплексный подход к обоснованию инновационного пути Подольского государственного агротехнического университета к университету исследовательского типа.

Практическое значение результатов исследования. Полученные результаты исследования будут способствовать инновационному развитию отечественных высших учебных заведений и конвергенции их деятельности к европейским стандартам.

Ключевые слова: инновационное развитие, университет исследовательского типа, трансфер инноваций, сельские территории, инновационный проект, объединенные территориальные общины, консорциум инновационных предприятий.

Ivanyshyn V.V., Stelmashchuk A.M. INNOVATIVE WAY TO THE UNIVERSITY OF RESEARCH TYPE

Purpose. The aim of the article is to evaluate the existing domestic system and foreign experience in the formation, transfer and commercialization of innovative technologies and substantiation of the mechanism for the transition of modern domestic universities to research universities of the world standard.

Methodology of research. The dialectical method of cognition and the systematic approach in the study of scientific works of domestic and foreign scholars became the theoretical and methodological basis of research. General scientific and special methods of cognition are the basis of research.

The following methods are used in the process of the research: the system analysis, methods of induction and deduction, monographic and theoretical generalization, – in the study of scientific sources, the study of legislative and other normative and legal acts; methods of causation, statistical analysis, structuring and logical generalizations – in generalizing external and internal restraining factors of the effective functioning of universities and in substantiating the strategy of the innovative way to a university of research type.

Findings. It was revealed that innovation activity in Ukraine is characterized by significant scientific and technological potential, but low indicators of innovation activity, which are connected with insufficient number of research centers and research universities of world class and low level of demand for results of their intellectual activity.

The external and internal restraining factors of effective functioning of universities are revealed. It is established that one of the important tasks of modern universities is the successful combination of educational, scientific and economic activities in order to ensure their stable functioning.

It is substantiated that the research university is the most modern form of integration of education and science, the combination and complementarity of the educational process and fundamental research. Its main principles are: integration of scientific research and educational activities, implementation of scientific research at the world level.

The main stages of the innovative way of Podilskyi State Agrotechnical University to the university of research type are defined: a) to create a structural unit at the university – the Innovation Center “ХАБ – Podillia” as a creative space for regional, interregional, trans-border cooperation; b) to organize internal technological platforms of innovation development of the main branches of the national economy on the basis of specialized departments at the university; c) to form a public association of innovative active scientists, researchers, managers and specialists of territorial communities, enterprises, organizations, students and masters, as well innovative enterprises as basic, to participate in the activities of technological platforms at the university; d) to create basic innovative enterprises in the context of the main branches of agriculture and product sub-complexes and to create sectoral consortia of organic production for the organization of cross-border cooperation on their basis; e) to organize the basic united territorial communities in which to create biotechnological and energy co-operatives for the implementation of innovative waste-free production projects, the market of bio-humus and bio-fuels; h) to create a Technology Transfer Center (TTC) on the basis of the university with a network of office departments in the united territorial communities. Also, it is defines to organize bank of ideas, innovations and innovative projects in the structure of TTC.

Originality. The comprehensive approach to the substantiation of the innovative way of the Podilskyi State Agrotechnical University to the University of Research Type is used.

Practical value. The obtained results of the study will contribute to the innovative development of domestic higher education institutions and the convergence of their activities to European standards.

Key words: innovative development, university of research type, transfer of innovations, rural development, innovative design, combined territorial communities, consortium of innovative enterprises.

Луцишин З.О., Южаніна Н.П. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІСКАЛЬНОГО СОЮЗУ ЄС ЗА УМОВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ

Мета. Проаналізувати проблеми становлення, функціонування та ефективності фіскального союзу ЄС і його вплив на поглиблення соціально-економічного розшарування.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та специфічні методи аналізу і синтезу, кількісного та якісного порівняння, абстрагування, описово-аналітичний метод аналізу сучасного стану реалізації стабілізаційної, зокрема фіскальної політики ЄС. Фундаментальний, порівняльний аналіз та графічний методи були застосовані при аналізі сутності механізму функціонування фіскального союзу та ефективності методів стабілізаційної політики ЄС з урахуванням країнової специфіки соціально-економічної стратифікації.

Результати дослідження. Проаналізовано економічне підґрунтя, доцільність та основні засади функціонування фіскального союзу, його вплив на поглиблення інтеграції та заходи стримування у бюджетно-податковій площині. Аналіз заходів та механізму функціонування фіскального союзу у розрізі його складових дозволив відстежити також і макроекономічний парадокс, який у ньому криється.

Наукова новизна результатів дослідження. Відстежено композиційну співвідносність між фіскальним союзом та балансом поточних операцій, запланованими боргами, що в свою чергу дало змогу проаналізувати спектр заходів, застосованих країнами у період криз та зниження темпів економічного зростання з огляду на економічну політику країни в цілому та особливості соціально-економічного розшарування суспільства під впливом механізмів економічного розвитку, різновекторності економічної політики.

Практична значущість результатів дослідження. Проведене дослідження проблем становлення та механізму функціонування фіскального союзу в ЄС у практичній площині дало можливість простежити взаємозв'язок із зменшенням видатків та надходжень із тиском економії на зміну заходів у різних соціально-економічних групах (стратах).

Ключові слова: фіскальний союз, Європейський Союз, фінансова інтеграція, соціально-економічна стратифікація, Європейський фіскальний пакт, Європейський стабілізаційний механізм, консолідація бюджетів, «боргове гальмо».

Луцишин З.А., Южанина Н.П. ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ФИСКАЛЬНОГО СОЮЗА ЕС В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТРАТИФИКАЦИИ

Цель. Проанализировать проблемы становления, функционирования и эффективности фискального союза ЕС и его влияние на углубление социально-экономического расслоения.

Методика исследования. Методологической основой исследования стали общенаучные и специфические методы анализа и синтеза, количественного и качественного сравнения, абстрагирования, описательно-аналитический метод анализа современного состояния реализации стабилизационной, в частности фискальной политики ЕС. Фундаментальный, сравнительный анализ и графический методы были применены при анализе сущности механизма функционирования фискального союза и эффективности методов стабилизационной политики ЕС с учетом страновой специфики социально-экономической стратификации.

Результаты исследования. Проанализирована экономическая подоплека, целесообразность и основные принципы функционирования фискального союза, его влияние на углубление интеграции и меры сдерживания в бюджетно-налоговой плоскости. Анализ мероприятий и механизма функционирования фискального союза в разрезе его составляющих позволил отследить также и макроекономический парадокс, который в нем кроется.

Научная новизна результатов исследования. Отслежено композиционную соотносительность между фискальным союзом и балансом текущих операций, запланированными долгами, что в свою очередь позволило проанализировать спектр мер, примененных странами в период кризисов и снижения темпов экономического роста, учитывая экономическую политику страны в целом и особенности социально-экономического расслоения общества под влиянием механизмов экономического развития, разновекторности экономической политики.

Практическая значимость результатов исследования. Проведенное исследование проблем становления и механизма функционирования фискального союза в ЕС в практической плоскости позволило проследить взаимосвязь с уменьшением расходов и поступлений с давлением экономии на смену мероприятий в различных социально-экономических группах.

Ключевые слова: фискальный союз, Европейский Союз, финансовая интеграция, социально-экономическая стратификация, Европейский фискальный пакт, Европейский стабилизационный механизм, консолидация бюджетов, «долговая тормоз».

Lutsyshyn Z.O., Yuzhanina N.P. PROBLEMS OF FORMATION AND FUNCTIONING OF THE EU FISCAL UNION IN CONDITIONS OF SOCIAL AND ECONOMIC STRATIFICATION

Purpose. The aim of the article is to analyze the problems of the formation, functioning and effectiveness of the EU fiscal union and its impact on the deepening of social and economic stratification.

Methodology of research. General scientific and specific methods of analysis and synthesis, quantitative and qualitative comparison, abstraction, descriptive and analytical method of analysis of the current state of implementation of the stabilization, in particular, the EU fiscal policy are the methodological basis of the research.

Fundamental, comparative analysis and graphical methods were applied in analyzing the essence of the mechanism of functioning of the fiscal union and the effectiveness of the methods of EU stabilization policy with taking into account the country specific of social and economic stratification.

Findings. The economic basis, expediency and basic principles of functioning of the fiscal union, its influence on deepening integration and measures for containment in fiscal and tax plane are analyzed. An analysis of the measures and mechanism of functioning of the fiscal union in the context of its components allowed us to trace the macroeconomic paradox that lies in it.

Originality. The compositional correlation between the fiscal union and the balance of current operations, planned debts is monitored, which in turn enabled analyzing the range of measures applied by the countries in the period of crises and reduction of rates of economic growth, taking into account the economic policy of the country as a whole and the peculiarities of social and economic stratification of society under the influence of mechanisms of economic development, the various economic policies.

Practical value. The conducted research of the problems of the formation and functioning of the fiscal union in the EU in the practical plane made it possible to trace the relationship with the reduction of expenditures and revenues with the pressure of economy to change the measures in various social and economic groups (executions).

Key words: fiscal union, European Union, financial integration, social and economic stratification, European fiscal pact, European stabilization mechanism, consolidation of budgets, "debt brake".

Мороз О.В., Карачина Н.П., Мороз І.О. ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ «ПРОЛЕТАРИАТ» ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Мета. Надати дефініційний та статистичний опис стану сучасного українського соціуму з огляду на уточнення змісту терміну «пролетаріат».

Методика дослідження. Основу наукових пошуків склав монографічний метод – при здійсненні гносеологічного аналізу терміну «пролетаріат» з позицій сучасного стану, проблем та особливостей еволюції українського соціуму за умов поглиблення ринкових відносин, а також інші супутні загальнонаукові методи дослідження з проблеми класової сегрегації суспільства за критерієм ідеології ринкових змін в країні, у т.ч. наявності деструктивних груп агентів у соціумах, що економічно реформуються.

Результати дослідження. Проаналізовано гносеологію терміну «пролетаріат» з позицій сучасного стану, проблем та особливостей еволюції українського соціуму за умов поглиблення ринкових відносин. Визначено - як основну - проблему наявності деструктивно налаштованої до ринкових змін частини суспільства, дії якої гальмують реформи. Виявлено, що саме для цієї частини соціуму характерні бідність, значно нижчий рівень якості життя, відсутність перспектив та внаслідок цього – песимізм щодо змін та обструкція дій влади. Аргументовано коректність використання терміну «пролетаріат» саме для цієї групи агентів. Обґрунтовано необхідність пошуку нових джерел розвитку на основі зміни моделі поведінки деструктивної частини суспільства. Підкреслено, що такий розвиток відповідає світовому тренду становлення постіндустріального суспільства в останні десятиліття.

Наукова новизна результатів дослідження. Уточнено методологію визначення терміну «пролетаріат», яка передбачає головним критерієм ознаку деструктивності поведінки окремих категорій населення по відношенню до змін в країні, ринкових реформ тощо; здійснено інтерпретацію даного терміну за умов економік, що реформуються та соціумів із відповідно підвищеною конфліктністю; обґрунтовано, у т.ч. емпірично описано ефект переважного орієнтування молодих поколінь на цінності економічно ліберальної ідеології.

Практична значущість результатів дослідження. Методологія визначення пролетаріату у сучасній Україні, у т.ч. методичні принципи відслідковування відповідних верств населення можуть бути запропоновані як інструментарій створення нового типу державної політики, орієнтованої на продовження ринкових реформ із формуванням відповідної суспільної ідеології, а також мінімізації деструктивного впливу опортуністично налаштованих груп агентів.

Ключові слова: пролетаріат, реформи, український соціум, соціально-економічний стан, розвиток

Мороз О.В., Карачина Н.П., Мороз І.О. К ВОПРОСУ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕРМИНА «ПРОЛЕТАРИАТ» ПРИ ИССЛЕДОВАНИИ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО СОЦИУМА

Цель. Предоставить дефиниционное и статистическое описание состояния современного украинского социума с учетом уточнения содержания термина «пролетаріат».

Методика исследования. Основу научных поисков составил монографический метод – при осуществлении гносеологического анализа термина «пролетаріат» с позиций современного состояния, проблем и особенностей эволюции украинского социума в условиях углубления рыночных отношений, а также другие сопутствующие общенаучные методы исследования по проблеме классовой сегрегации общества по критерию идеологии рыночных изменений в стране, в т.ч. наличия деструктивных групп агентв в социумах, что экономически реформируются.

Результаты исследования. Проанализировано гносеологию термина «пролетаріат» с позиций современного состояния, проблем и особенностей эволюции украинского социума в условиях углубления рыночных отношений. Определено – как основную – проблему наличия деструктивно настроенной к рыночным изменениям части общества, действия которой тормозят реформы. Виявлено, что именно для этой части социума характерны бедность, значительно более низкий уровень качества жизни, отсутствие перспектив и вследствие этого – пессимизм относительно изменений и обструкция действий власти. Аргументировано корректность использования термина «пролетаріат» именно для этой группы агентв. Обоснована необходимость поиска новых источников развития на основе изменения модели поведения деструктивной части

общества. Подчеркнуто, что такое развитие соответствует мировому тренду становления постиндустриального общества в последние десятилетия.

Научная новизна результатов исследования. Уточнена методология определения термина «пролетариат», которая предусматривает главным критерием признак деструктивности поведения отдельных категорий населения по отношению к изменениям в стране, рыночных реформ и т.д.; осуществлена интерпретация этого термина в условиях экономик, что реформируются и социумов с соответственно повышенной конфликтностью; обосновано, в т.ч. эмпирически описан эффект преимущественного ориентирования молодых поколений на ценности экономически либеральной идеологии.

Практическая значимость результатов исследования. Методология определения пролетариата в современной Украине, в т.ч. методические принципы отслеживания соответствующих слоев населения могут быть предложены как инструментарий создания нового типа государственной политики, ориентированной на продолжение рыночных реформ с формированием соответствующей общественной идеологии, а также минимизации деструктивного влияния оппортунистически настроенных групп агентов.

Ключевые слова: пролетариат, реформы, украинский социум, социально-экономическое положение, развитие

Moroz O.V., Karachyna N.P., Moroz I.O. THE QUESTION OF USING THE TERM “PROLETARIAT” IN THE STUDY OF CONTEMPORARY UKRAINIAN SOCIETY

Purpose. The aim of the article is to provide a defining and statistical description of the state of modern Ukrainian society in view of clarifying the meaning of the term “proletariat”.

Methodology of research. The monographic method is the basis of scientific research – in the implementation of the epistemological analysis of the term “proletariat” from the standpoint of the present state, problems and peculiarities of the evolution of the Ukrainian society in the context of deepening market relations, as well as other related general scientific research methods on the problem of class segregation of society in terms of the ideology of market changes in the country, including the presence of destructive groups of agents in economically reformed societies.

Findings. The epistemology of the term “proletariat” is analyzed from the point of view of the current state, problems and peculiarities of the evolution of Ukrainian society in conditions of deepening of market relations. It is determined the main problem of the existence of a destructively adjusted to the market changes of a part of society, whose actions inhibit the reforms.

It has been found that for this part of society, poverty is characterized by a significantly lower quality of life, lack of prospects, and, as a result, pessimism about changes and obstruction of the authorities. It is argued that the use of the term “proletariat” is correct for this group of agents.

In general, the necessity of finding new sources for development based on changing the model of behaviour of the destructive part of society is substantiated. It is emphasized that this development corresponds to the global trend for the formation of post-industrial society in recent decades.

Originality. The methodology of definition of the term “proletariat” is clarified, which provides the main criterion for the destructive behavior of certain categories of population in relation to changes in the country, market reforms, etc.; the criterion of the dynamics of the destructively adjusted part of society is proposed to consider as a criterion for the effectiveness of reforms (changes); the interpretation of this term is carried out in the conditions of reformed economies and societies with correspondingly increased conflict; it is substantiated, including empirically describes the effect of preferential orientation of young generations on the values of economically liberal ideology.

Practical value. Methodology for determining the proletariat in modern Ukraine, including the methodological principles for tracking the respective populations can be proposed as a tool for creating a new type of state policy aimed at continuing market reforms with the formation of an appropriate social ideology, as well as minimizing the destructive influence of opportunist groups of agents.

Key words: proletariat, reforms, Ukrainian society, social and economic status, development.

Брич В.Я., Снігур Х.А. ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Мета. Визначення ролі та впливу інновацій на людський розвиток для досягнення єдності економічного зростання і соціального прогресу.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод та методи наукового пізнання, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених – при визначенні впливу знання, освіти, здоров'я, якості життя населення на інтенсивність людського розвитку. На основі зазначених методів виявлено, що в сучасних умовах людський розвиток є провідним фактором інноваційного поступу.

Результати дослідження. Встановлено, що розвиток науки, формування інформаційного суспільства на передній план в якості складових інтенсивного фактора людського розвитку висунули знання, освіту, здоров'я, якість життя населення. Визначено, що інновації, певною мірою, визначаються фактом розвитку людського потенціалу та виступають основою національного багатства, генератором економічного зростання країни. Виявлено, що в сучасних умовах людський розвиток є провідним фактором інноваційного поступу, а на перший план технічного та економічного прогресу виходить розвиток творчого потенціалу людини, її знань та професіоналізму.

Підтверджено, що різні види інновацій «захопили» всі верстви населення і міцно увійшли в ужиток, сприяючи досягненню поставлених цілей в самих різних областях. Обґрунтовано, що на сучасному етапі першочерговою є потреба у зміні підходів до вкладень у людський розвиток, який виступає пріоритетом економічного зростання, що вимагає формування прогресивної національної інноваційної системи як

середовища, реалізації освіти, знань, здібностей членів суспільства, що забезпечить нашій державі економічне зростання, достойне місце у світовому інноваційному та науково-технічному просторі.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано комплексний підхід до обґрунтування інновацій в людський розвиток, які виражені як в матеріальному, так і нематеріальному вигляді.

Практична значущість результатів дослідження. Використання отриманих результатів дослідження на підприємствах харчової промисловості України забезпечить системний розвиток їх людського кадрового потенціалу.

Ключові слова: людський розвиток, інновації, інноваційна економіка, інноваційний індекс.

Брич В.Я., Снигур К.А. ИННОВАЦИИ В СИСТЕМЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Цель. Определение роли и влияния инноваций на развитие общества в достижении единства экономического роста и социального прогресса.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования является диалектический метод и методы научного познания, а также научные труды отечественных и зарубежных ученых - при определении влияния знания, образования, здоровья, качества жизни населения на интенсивность человеческого развития. На основе указанных методов выявлено, что в современных условиях человеческое развитие является ведущим фактором инновационного развития.

Результаты исследования. Установлено, что развитие науки, формирования информационного общества на передний план в качестве составляющих интенсивного фактора человеческого развития выдвинули знания, образование, здоровье, качество жизни населения. Определено, что инновации в определенной степени определяются фактом развития человеческого потенциала и выступают основой национального богатства, генератором экономического роста страны. Выявлено, что в современных условиях человеческое развитие является ведущим фактором инновационного развития, а на первый план технического и экономического прогресса выходит развитие творческого потенциала человека, его знаний и профессионализма.

Подтверждено, что различные виды инноваций «захватили» все слои населения и прочно вошли в обиход, способствуя достижению поставленных целей в самых разных областях. Обосновано, что на современном этапе первоочередной является потребность в изменении подходов к вложениям в развитие общества, выступающий приоритетом экономического роста, требует формирования прогрессивной национальной инновационной системы как среды, реализации образования, знаний, способностей членов общества, обеспечит нашей стране экономический рост, достойное место в мировом инновационном и научно-техническом пространстве.

Научная новизна результатов исследования. Использован комплексный подход к обоснованию инноваций в человеческое развитие, которые выражены как в материальном, так и нематериальном виде.

Практическая значимость результатов исследования. Использование полученных результатов исследования на предприятиях пищевой промышленности Украины обеспечит системное развитие их человеческого кадрового потенциала.

Ключевые слова: человеческое развитие, инновации, инновационная экономика, инновационный индекс.

Brych V.Ya., Snihur Kh.A. INNOVATIONS IN THE SYSTEM OF HUMAN DEVELOPMENT

Purpose. The aim of the article is to determine the role and influence of innovation on human development to achieve unity of economic growth and social progress.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the dialectic method and methods of scientific knowledge, as well as the scientific works of domestic and foreign scientists – in determining the influence of knowledge, education, health, quality of life of the population on the intensity of human development. On the basis of these methods, it was discovered that in modern conditions, human development is a leading factor in innovation advancement.

Findings. It is established that the development of science, the formation of an information society in the foreground as a component of the intensive factor of human development, advanced knowledge, education, health, quality of life of the population. It is determined that innovations, to a certain extent, are determined by the fact of human potential development and serve as the basis of national wealth, the generator of economic growth of the country. It has been revealed that in modern conditions, human development is a leading factor in innovation progress, and the development of creative potential of a person, his knowledge and professionalism proceeds to the fore of technical and economic progress.

It is revealed that in modern conditions, human development is a leading factor in innovation progress, and the development of creative potential of a person, his knowledge and professionalism is on the forefront of technical and economic progress. It is confirmed that various types of innovations have been “captured” by all the population and firmly put into use, contributing to the achievement of the goals set in various fields.

It is substantiated that priority is given to changing the approaches to investing in human development at the present stage, which is the priority of economic growth, which requires the formation of a progressive national innovation system as an environment, the implementation of education, knowledge and abilities of members of society, which will provide our country with economic growth and a worthy place in the world of innovative, scientific and technical space.

Originality. The complex approach to the substantiation of innovations in human development is used, which are expressed both in material and in immaterial form.

Practical value. Using the obtained results of research at food industry enterprises in Ukraine will ensure the systematic development of their human personnel potential.

Key words: human development, innovation, innovation economy, innovation index.

Письменный В.В. СИСТЕМА МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ

Мета. Вивчення сучасного стану системи місцевого оподаткування в Україні та вироблення наукових підходів до її реформування в умовах суспільно-політичних й економічних перетворень.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження були такі загальнонаукові методи: системний підхід, метод структурного, порівняльного та статистичного аналізу (аналіз сучасних тенденцій формування дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів); метод припущення й узагальнення (виявлення недоліків механізму справляння цих платежів, що негативно відображаються на стані фінансового забезпечення місцевого самоврядування); прийоми абстрактно-логічного методу і діалектичний метод (визначення вектору розвитку вітчизняної системи місцевого оподаткування).

Результати дослідження. Визначено особливості розвитку системи місцевого оподаткування до та після прийняття Податкового кодексу України. Проаналізовано стан надходження до місцевих бюджетів місцевих податків і зборів, обґрунтовано чинники, що призводять до організації складного й економічно не виправданого механізму їх справляння. Визначено роль єдиного податку як бюджетоутворюючого джерела і регулятора економічних процесів на місцях. Виявлено недоліки, які не дали змогу повноцінно використати податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, для забезпечення самостійності місцевого самоврядування та охарактеризовано перспективи розвитку підсистеми майнового оподаткування.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовані наукові підходи до реформування вітчизняної системи місцевого оподаткування, що передбачає впровадження заходів з її екологізації.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем вдосконалення фінансового забезпечення місцевого самоврядування в частині підвищення фіскального значення місцевих податків і зборів.

Ключові слова: місцеві бюджети; податкові надходження; місцеві податки і збори.

Письменный В.В. СИСТЕМА МЕСТНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПУТИ РЕФОРМИРОВАНИЯ

Цель. Изучить текущее состояние местного налогообложения в Украине и выработать научные подходы к его реформированию в условиях общественно-политических и экономических изменений.

Методика исследования. Методологической основой исследования были такие общенаучные методы: системный подход, метод структурного, сравнительного и статистического анализа (анализ современных тенденций формирования доходной базы местных бюджетов за счет местных налогов и сборов); метод предположения и обобщения (выявление недостатков механизма взимания этих платежей, что негативно отражается на состоянии финансового обеспечения местного самоуправления); приемы абстрактно-логического метода и диалектический метод (определение вектора развития отечественной системы местного налогообложения).

Результаты исследования. Определены особенности развития системы местного налогообложения до и после принятия Налогового кодекса Украины. Проанализировано состояние поступления в местные бюджеты местных налогов и сборов, обоснованно факторы, которые приводят к организации сложного и экономически неоправданного механизма их взимания. Определена роль единого налога как бюджетообразующего источника и регулятора экономических процессов. Выявлены недостатки, которые не позволили полноценно использовать налог на недвижимое имущество для обеспечения экономической самостоятельности местного самоуправления и охарактеризованы перспективы развития подсистемы имущественного налогообложения.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы научные подходы к реформированию отечественной системы местного налогообложения, которые предусматривают меры по ее экологизации.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем совершенствования финансового обеспечения местного самоуправления в части повышения фискального значения местных налогов и сборов.

Ключевые слова: местные бюджеты; налоговые поступления; местные налоги и сборы.

Pysmennyi V.V. LOCAL TAX SYSTEM OF UKRAINE: THE CURRENT STATE AND WAYS OF REFORMING

Purpose. Purpose of the article is to study the current state of local taxation in Ukraine and to develop scientific approaches to reform it in the present conditions of political and economic changes.

Methodology of research. Methodological basis of research were the general scientific methods, such as: systematic approach, methods of structural, comparative and statistical analysis (analysis of the current state of formation of local budgets revenue from local taxes and fees); methods of assumption and generalization (identification of shortcomings of collecting these taxes and fees, that negatively reflected on the financial support of local government); logical and dialectical methods (determining the vector of development of Ukrainian system of local taxation).

Findings. The features of development of local taxation system in period before and after passing the Tax Code of Ukraine are determined. The current state of local taxes and fees in the structure of local budgets is analyzed. The causes of complicated and economically unjustified mechanism of collection this taxes and fees are substantiated. The role of the single tax as a main financial resource and regulator of economic processes is identified. The shortcomings that are not allowed to fully use property tax to ensure the economic independence of local government are revealed. The prospects of development of property tax subsystem are described.

Originality. The novelty of scientific result is defined in develop scientific approaches to reforming Ukrainian system of local taxation, that provides for implementation of its greening.

Practical value. The results are the basis for solving problems of improving financial providing of local government and fiscal role of local taxes and fees.

Key words: local budgets; tax revenues; local taxes and fees.

Остапенко Т.Г. УМОВИ ПЕРЕХОДУ ВИСОКО- ТА НАНО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ ДО РОЗВИТКУ ШОСТОГО ТА СЬОМОГО УКЛАДІВ

Мета. Обґрунтувати умови переходу виробничих галузей української промисловості до шостого та сьомого технологічних укладів та визначити співвідношення наукової і практичної виробничої сфери та відповідність їх новітнім укладам технологічного розвитку.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, системний аналіз та структурний підхід, методи дедукції та індукції, порівняння та спостереження – при порівняльному аналізі розвитку наукової та виробничої технологічної систем; при обґрунтуванні шляхів подолання розриву між виробничими та академічними умовами розвитку.

Результати дослідження. Встановлено, що наукова та виробнича технологічні системи досліджуваних галузей розвиваються окремо, оскільки металургійна галузь промисловості знаходиться у третьому та четвертому укладах, а академічна наука щодо розробок нанотехнологій – у шостому укладі. Обґрунтовано, що розрив між виробничими умовами розвитку та академічними можна подолати шляхом створення відповідної інноваційної інфраструктури у вигляді венчурних фондів та податкових пільг для переоснащення виробничих потужностей на технології, винайдені в академічній сфері інноваційної системи України.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено шляхи збалансованого розвитку наукової та виробничої технологічних систем досліджуваних галузей, які передбачають створення відповідної інноваційної інфраструктури у вигляді венчурних фондів та запровадження податкових пільг для переоснащення виробничих потужностей на технології, які винайдені в академічній сфері інноваційної системи України.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприяють переходу високо- та нано-технологічних галузей господарського комплексу України до розвитку шостого і сьомого укладів.

Ключові слова: господарський комплекс, інноваційна система, високі технології, нано-технології, технологічні уклади, нано-економіка.

Остапенко Т.Г. УСЛОВИЯ ПЕРЕХОДА ВЫСОКО- И НАНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ОТРАСЛЕЙ ХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ К РАЗВИТИЮ ШЕСТОГО И СЕДЬМОГО УКЛАДОВ

Цель. Обосновать условия перехода производственных отраслей украинской промышленности к шестому и седьмому технологическому укладам и определить соотношение научной и практической производственной сфер и соотношение их новым укладам технологического развития.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, системный анализ и структурный подход, методы дедукции и индукции, сравнения и наблюдения – при сравнительном анализе развития научной и производственной технологической систем; при обосновании путей преодоления разрыва между производственными и академическими условиями развития.

Результаты исследования. Установлено, что научная и производственная технологические системы исследуемых отраслей развиваются отдельно, поскольку металлургическая отрасль промышленности находится в третьем и четвертом укладах, а академическая наука относительно разработок нано-технологий – в шестом укладе. Обосновано, что разрыв между производственными условиями развития и академическими можно преодолеть путем создания соответственной инновационной инфраструктуры в виде венчурных фондов и налоговых льгот для переоснащения производственных мощностей на технологии, разработанные в академической сфере инновационной системы Украины.

Научная новизна результатов исследования. Определены пути сбалансированного развития научной и производственной технологической систем исследуемых отраслей, которые предусматривают создание соответствующей инновационной инфраструктуры в виде венчурных фондов и внедрение налоговых льгот для переоборудования производственных мощностей на технологии, которые разработаны в академической сфере инновационной системы Украины.

Практическое значение результатов исследования. Полученные результаты исследования способствуют переходу высоко- и нано-технологических отраслей хозяйственного комплекса Украины к развитию шестого и седьмого укладов.

Ключевые слова: инновационная система, высокие технологии, нано-технологии, технологические уклады, нано-экономика.

Ostapenko T.H. CONDITIONS OF TRANSFERENCE OF HIGH AND NANO-TECHNOLOGIC BRANCHES OF UKRAINIAN ECONOMIC COMPLEX TO THE DEVELOPMENT OF SIXTH AND SEVENTH STRUCTURE

Purpose. To base the conditions of transference of productive branches of Ukrainian industry to sixth and seventh technological structure and to define correlation of science and practical productive sphere and according of there to new structure of technological development.

Methodology of research. General science methods were elected as research methods, namely: system analyses, structural approaches, deduction and induction methods, comparison and observation. These methods were used in comparative analysis of science and productive technologic system development and in basis of the wais of bridging the gap between productive and academic condition of development.

Findings. It is founded that science and productive technologic systems of research branches are developed separately because the steel industry is in the third and fourth structure but academic science about nano-technology researches is in the sixth structure. It is substantiated that the gap between productive condition of development and academic conditions we can bridge thru the founding of innovative infrastructure in the form of venture funds and tax preferences for reconstruction of productive capacities in the technologies developed in the academic sphere of innovation system of Ukraine.

Originality. It is defined the directions of balanced development of scientific and productive technologic systems of analyzed branches which foresee forming of innovation infrastructure in forms of venture funds and implementation of tax preferences for reconstructing of productive capacity to technologies, which were researched in the academic sphere of innovation system of Ukraine.

Practical value. Research findings facilitate the transition of high and nano-technological branches of Ukraine economy to the development of sixth and seventh structure.

Key words: innovation system, high technologies, nano-technologies, technologic structure, nano-economy

Леховицер В.О. ДІАГНОСТИКА ВПЛИВУ ПРОЦЕСІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Мета. Теоретичне обґрунтування та розробка діагностики впливу євроінтеграційних процесів на інноваційний розвиток машинобудівної галузі України.

Методика дослідження. Результати отримані за рахунок застосування методів: структурного аналізу – при формуванні показників інноваційного розвитку машинобудівної галузі; аналізу і синтезу – при дослідженні методик оцінки євроінтеграційних процесів; системного підходу – при формуванні алгоритму оцінки впливу євроінтеграційних процесів на інноваційний розвиток машинобудування України; індексний – при розробці індексів інноваційного розвитку машинобудівної галузі та торгівельно-інвестиційної інтеграції України та ЄС; експертних оцінок – при визначенні коефіцієнтів ваги для складових індексу торгівельно-інвестиційної інтеграції України та ЄС.

Результати дослідження. Розглянуто методичні підходи до оцінки євроінтеграційних процесів на рівні національної економіки та інноваційного розвитку машинобудування. Запропоновано здійснювати діагностику оцінки впливу євроінтеграції на інноваційний розвиток машинобудування у чотири етапи. Визначено індекс інтегрованості України з країнами ЄС та рівень інноваційного розвитку машинобудування за 2011-2015 рр. Доведено, що євроінтеграційні процеси мають позитивний помірний вплив на інноваційний розвиток машинобудівної галузі України.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано алгоритм діагностики впливу євроінтеграції на інноваційний розвиток машинобудування.

Практична значущість результатів дослідження. Результати наукового дослідження будуть корисними для подальшого аналізу впливу євроінтеграції на інноваційний розвиток машинобудування України.

Ключові слова: діагностика, алгоритм, оцінка, євроінтеграційні процеси, інноваційний розвиток, машинобудування, індекс, кореляція.

Леховицер В.А. ДИАГНОСТИКА ВЛИЯНИЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ НА РАЗВИТИЕ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Цель. Теоретическое обоснование и разработка диагностики влияния евроинтеграционных процессов на инновационное развитие машиностроительной отрасли Украины.

Методика исследования. Результаты получены за счет применения методов: структурного анализа – при формировании показателей инновационного развития машиностроительной отрасли; анализа и синтеза – при исследовании методик оценки евроинтеграционных процессов; системного подхода – при формировании алгоритма оценки влияния евроинтеграционных процессов на инновационное развитие машиностроения Украины; индексный – при разработке индексов инновационного развития машиностроительной отрасли и торгово-инвестиционной интеграции Украины и ЕС; экспертных оценок – при определении коэффициентов весомости для составляющих индекса торгово-инвестиционной интеграции Украины и ЕС.

Результаты исследования. Рассмотрены методические подходы к оценке интеграционных процессов на уровне национальной экономики и инновационного развития машиностроения. Предложено осуществлять диагностику оценки влияния евроинтеграции на инновационное развитие машиностроения в четыре этапа. Определены индекс интегрированности Украины со странами ЕС и уровень инновационного развития машиностроения за 2011-2015 г. Доказано, что евроинтеграционные процессы имеют положительное умеренное влияние на инновационное развитие машиностроительной отрасли Украины.

Научная новизна результатов исследования. Предложен алгоритм диагностики влияния евроинтеграции на инновационное развитие машиностроения.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты научного исследования будут полезными для дальнейшего анализа влияния евроинтеграции на инновационное развитие машиностроения Украины.

Ключевые слова: диагностика, алгоритм, оценка, евроинтеграционные процессы, инновационное развитие, машиностроение, индекс, корреляция.

Lehovitser V.O. DIAGNOSTICS OF INFLUENCE OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES ON DEVELOPMENT OF MACHINE-BUILDING INDUSTRY IN UKRAINE

Purpose. The purpose of article is to justify conceptual approaches to rural economy diversification based on evaluation of its potential in terms of Ukraine's European choice.

Methodology of research. In research author used such methods: structural analysis is used for the formation of innovation development indicators of the machine-building industry; analysis and synthesis are used for study of methods for assessing European; index method is applied for work out of indices of innovation development of the machine-building industry and trade and investment integration of Ukraine and the EU; system approach is formed an algorithm for assessing the impact of European integration processes on the innovative development of Ukraine's

machine-building industry; expert assessments is applied to determine the weight factors for the components of the index of trade and investment integration of Ukraine and the EU.

Findings. In the article the methodical approaches to the evaluation of Eurointegration processes at the level of national economy and innovative development of machine-building were considered. Algorithm of impact assessment of Eurointegration on the innovative development of machine building, which consists of four stages, was offered. The index of Ukraine's integration with the EU countries and the level of innovative development of machine building during 2011-2015 are determined. It is proved that European integration processes have positive moderate influence on the innovative development of the machine-building industry in Ukraine.

Originality. The diagnostics of influence of European integration processes on innovative development of machine-building industry in Ukraine is proposed.

Practical value. Results of scientific research will be useful to the further analysis of influence of European integration processes on innovative development of machine-building industry in Ukraine.

Key words: diagnostics, algorithm, estimation, Euro integration processes, innovation development, machine building, index, correlation.

Швиданенко Г.О., Бойко Т.Л. РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОСТІ

Мета статті полягає у дослідженні ефективності управління розвитком суб'єкта господарювання та окремих елементів його поточної та перспективної діяльності, які характеризуються авторами як *синергійний простір інноваційності* функціонування бізнес-структур в умовах посилення невизначеності та переходу до економіки знань.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовано методи: системно-структурного й термінологічного аналізу – для впорядкування понятійно-термінологічного апарату управління розвитком підприємства у контексті інноваційності; наукового узагальнення – у процесі систематизації та групування складових елементів синергійного простору інноваційності; логічний – для виокремлення та дослідження найбільш значущих чинників інноваційності.

Результати дослідження. Охарактеризовано чинники забезпечення ефективності інноваційного розвитку підприємств у контексті інформатизації та інтелектуалізації глобального середовища. Досліджено фактори впливу й основні елементи інноваційності розвитку підприємств, виокремлено поняття «синергійний простір інноваційності», під яким слід розуміти сукупність елементів, що є першоосновою створення інновацій, а також чинників і процесів внутрішнього середовища підприємства, що сприяють їх прояву. Визначено вплив стратегії на інноваційний розвиток суб'єктів ринкових відносин. Уточнено визначення інтелектуально-інноваційного потенціалу, а також досліджено основні чинники інноваційності.

Наукова новизна результатів дослідження. Проведене дослідження дало змогу вдосконалити концептуальні засади щодо ефективного розвитку підприємств в умовах посилення невизначеності та переходу до економіки знань завдяки виокремленню та дослідженню нового поняття «синергійний простір інноваційності».

Практична значущість результатів дослідження. Детальне вивчення і структуризація синергійного простору інноваційності дозволять розробити практичні підходи до управління інноваційним розвитком конкретного підприємства з огляду на оптимізацію залучення ресурсів відповідно до його стратегічної мети.

Ключові слова: інноваційність, інноваційний розвиток, інтелектуально-інноваційний потенціал, інтелектуальні можливості, синергійний простір інноваційності.

Швиданенко Г.О., Бойко Т.Л. РАЗВИТИЕ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОСТИ

Цель статьи заключается в исследовании эффективности управления развитием субъекта хозяйствования и отдельных элементов его текущей и перспективной деятельности, которые характеризуются авторами как *синергическое пространство инновационности* функционирования бизнес-структур в условиях усиления неопределенности и перехода к экономике знаний.

Методика исследования. В процессе исследования применены методы: системно-структурного и терминологического анализа – для упорядочивания понятийно-терминологического аппарата управления развитием предприятия в контексте инновационности; научного обобщения – в процессе систематизации и группирования составляющих элементов синергического пространства инновационности; логический – для выделения и исследования наиболее значимых факторов инновационности.

Результаты исследования. Охарактеризованы факторы обеспечения эффективности инновационного развития предприятий в контексте информатизации и интеллектуализации глобальной среды. Исследованы факторы влияния и основные элементы инновационности развития предприятий, выделено понятие «синергического пространства инновационности», под которым следует понимать совокупность элементов, которые являются первоосновой создания инноваций, а также факторов и процессов внутренней среды предприятия, способствующих их проявлению. Определено влияние стратегии на инновационное развитие субъектов рыночных отношений. Уточнено определение интеллектуально-инновационного потенциала, а также исследованы основные факторы инновационности.

Научная новизна результатов исследования. Проведенное исследование позволило усовершенствовать концептуальные основы для эффективного развития предприятий в условиях усиления неопределенности и перехода к экономике знаний благодаря выделению и исследованию нового понятия «синергическое пространство инновационности».

Практическая значимость результатов исследования. Детальное изучение и структурирование синергического пространства инновационности позволят разработать практические подходы к управлению инновационным развитием конкретного предприятия с учетом оптимизации привлечения ресурсов в соответствии с его стратегической целью.

Ключевые слова: инновационность, инновационное развитие, интеллектуально-инновационный потенциал, интеллектуальные возможности, синергическое пространство инновационности.

Shvydanenko G.O., Boyko T.L. DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF INNOVATIVENESS

Purpose. The purpose of the article is to study the efficiency of the management of organization development and individual elements of company's current and future activities, which the authors characterize as a "synergic field of innovativeness" of business entities in the circumstances of increasing uncertainty and moving to a knowledge economy.

Methodology of research. In the research authors use such methods as: structural and terminology analysis – to put in order scope of definitions describing management of enterprise development regarding to innovativeness; scientific generalization – to systemize and group elements of synergic field of innovativeness; logical – to identify and study the most important factors of innovation.

Findings. The article describes the drivers providing efficient innovation development of the enterprise in the context of informatization and intellectualization of the global environment. The factors of influence and key elements of innovation development of companies are identified. The term "synergic field of innovativeness" is defined as both a scope of elements that create innovation and factors and processes of the internal environment contributing to its realization. The influence of the strategy on the innovative development of the company is determined. The definition of intellectual-innovative potential is specified and main factors of innovativeness are examined.

Originality. The research defines new term "synergic field of innovativeness" and based on it carries improvements to the methods and technique used for managing the efficient development of enterprises in the circumstances of increasing uncertainty and moving to a knowledge economy.

Practical value. A detailed study and structuring "synergic field of innovativeness" let enterprises work out practical managerial approaches to the innovative development including optimization of resources used according to the strategic goals.

Key words: innovation, innovative development, innovative potential, intellectual capabilities, synergic field of innovativeness.

Сарай Н.І. РОЛЬ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо визначення категорії «маркетингова товарна політика», вивчення різних підходів щодо її формування та обґрунтування необхідності виведення нової продукції на ринок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є положення сучасної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо ролі товарної політики в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. Для досягнення поставленої мети було використано такі загальнонаукові методи дослідження: групування, порівняння і теоретичного узагальнення – для вивчення наукових праць з проблематики формування товарної політики підприємства; індукції та дедукції – для визначення основних передумов підтримання оптимальної маркетингової товарної політики та вивчення класифікаційних ознак нових товарів; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків.

Результати дослідження. Визначено економічну суть категорії «маркетингова товарна політика». Обґрунтовано основні рівні товару, що мають місце у практиці маркетингу: товар за задумом, товар у реальному виконанні та товар із підсиленням. Охарактеризовано напрямки формування оптимальної товарної політики шляхом застосування стратегії диверсифікації та стратегії концентрації виробничої діяльності. Розкрито основні складові успіху інноваційної діяльності у розробці нового товару: ринковий потенціал, виробничо-збутовий потенціал та інноваційний потенціал.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено теоретико-методологічні дослідження щодо визначення категорії «маркетингова товарна політика», обґрунтовано різні підходи щодо її формування та з'ясовано можливості застосування стратегії диверсифікації та стратегії концентрації виробничої діяльності в процесі функціонування вітчизняних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. На основі узагальнення теоретичних положень щодо ролі товарної політики в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства подано практичні рекомендації щодо її формування для забезпечення стійкості функціонування промислового підприємства.

Ключові слова: товарна політика, конкурентоспроможність підприємства, новий товар, інноваційна діяльність.

Сарай Н.І. РОЛЬ ТОВАРНОЇ ПОЛІТИКИ В ОБЕСПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Цель. Разработка теоретических основ и практических рекомендаций по определению категории «маркетинговая товарная политика», изучение различных подходов относительно её формирования, а также обоснование необходимости вывода новой продукции на рынок для обеспечения конкурентоспособности отечественных предприятий.

Методика дослідження. Теоретическою і методологіческою основою дослідження являються тези сучасної економіческою теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених про ролі товарної політики в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. Для досягнення поставленої мети були використані такі загальнонаукові методи дослідження: групування, порівняння і теоретического узагальнення – для вивчення наукових праць про проблематику формування товарної політики підприємства; індукції і дедукції – для вивчення основних передумов підтримки оптимальної маркетингової товарної політики, а також вивчення класифікаційних ознак нових товарів; абстрактно-логіческій – для теоретического узагальнення і формулювання висновків.

Результати дослідження. Визначено економіческу сутність категорії «маркетингова товарна політика». Обґрунтовано основні рівні товару, які мають місце в практиці маркетингу: товар за задумом, товар в реальному виконанні, товар з посиленням. Охарактеризовано напрями формування оптимальної товарної політики шляхом застосування стратегії диверсифікації і стратегії концентрації виробничої діяльності. Розкрито основні складові успіху інноваційної діяльності в розробці нового товару: ринковий потенціал, виробничо-споживчий потенціал, інноваційний потенціал.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено теоретико-методологіческі дослідження стосовно визначення категорії «маркетингова товарна політика», обґрунтовано різні підходи стосовно її формування, а також визначено можливості застосування стратегії диверсифікації і стратегії концентрації виробничої діяльності в процесі функціонування вітчизняних підприємств.

Практическе значення результатів дослідження. На основі узагальнення теоретических досліджень про ролі товарної політики в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства дані практическі рекомендації стосовно її формування для забезпечення стійкості функціонування промислового підприємства.

Ключові слова: товарна політика, конкурентоспроможність підприємства, новий товар, інноваційна діяльність.

Sarai N.I. ROLE OF COMMODITY POLICY IN ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

Purpose. Development the theoretical positions and practical recommendations for the definition category the "marketing commodity policy", studying different approaches to its formation and a substantiation of necessity the release of new production on the market to ensure competitiveness of domestic enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the principles of modern economic theory, scientific works of domestic and foreign scientists on the role of commodity policies in ensuring competitiveness of enterprises. To achieve this purpose we used general scientific methods, such as grouping, comparing and theoretical generalization - for studying scientific works on the problems of formation commodity policy of the enterprise; induction and deduction - to determine the main prerequisites for optimum marketing commodity policy and studying new product classifications; abstract logical - for theoretical generalizations and formulation conclusions.

Findings. In the article the economic essence category "marketing commodity policy" is determined. The basic levels of good in marketing are justified: for example, product on the plan, real product the execution and product of amplification. Directions forming the optimal commodity policy by applying diversification strategy and the strategy of concentration of industrial activity are characterized. The basic components of successful innovative activities in new product development are disclosed: for example, market potential, supply-side potential and innovative potential.

Originality. Theoretical and methodological research on the definition category "marketing commodity policy" are generalized, the possibility of applying diversification strategy and the strategy of concentration of industrial activity in the functioning of domestic enterprises are clarified.

Practical value. On the basis of generalization theoretical positions on the role of commodity policies in ensuring the competitiveness of enterprises practical recommendations for its formation to ensure the sustainability of the industrial enterprise are submitted.

Key words: commodity policy, competitiveness of the enterprise, new product, innovation activity.

Кущ Л.Л. СТРАТЕГІЧНО-ОРІЄНТОВАНЕ УПРАВЛІННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА З МЕТОЮ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Мета. Дослідження сучасних інструментів стратегічно-орієнтованого управління формуванням та використанням потенціалу нематеріальних активів підприємства для підвищення його конкурентоспроможності, визначення й обґрунтування етапів цього управління.

Методика дослідження. У проведеному дослідженні використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналізу та синтезу, теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний – при з'ясуванні сутності нематеріальних активів, визначенні й обґрунтуванні етапів стратегічно-орієнтованого управління нематеріальними активами з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства; структурно-логічний – при побудові схеми етапів стратегічно-орієнтованого управління нематеріальними активами в сучасних умовах господарювання.

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність цільового формування нематеріальних активів та подальшого використання їх потенціалу з метою підвищення конкурентоспроможності в умовах економіки знань. Запропоновано й обґрунтовано вісім етапів стратегічно-орієнтованого управління формуванням та використанням потенціалу нематеріальних активів підприємства Систематизовано сучасні інструменти стратегічно-орієнтованого управління нематеріальними активами підприємства для підвищення його конкурентоспроможності.

Наукова новизна результатів дослідження. Представлено етапи стратегічно-орієнтованого управління формуванням та використанням потенціалу нематеріальних активів у контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах економіки знань, за якої нематеріальні активи починають відігравати особливо вагомую роль.

Ключові слова: нематеріальні активи, конкурентоспроможність підприємства, управління нематеріальними активами, стратегічно-орієнтоване управління, вартість підприємства, нематеріальні конкурентні переваги.

Куц Л.Л. СТРАТЕГИЧЕСКИ-ОРИЕНТИРОВАННОЕ УПРАВЛЕНИЕ НЕМАТЕРИАЛЬНЫМИ АКТИВАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ С ЦЕЛЬЮ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Цель. Исследование современных инструментов стратегически-ориентированного управления с помощью формирования и использования потенциала нематериальных активов предприятия для повышения его конкурентоспособности, определения и обоснования этапов этого управления.

Методика исследования. В проведенном исследовании использованы общенаучные и специальные методы, в частности: анализа и синтеза, теоретического обобщения, абстрактно-логический – при исследовании сущности нематериальных активов, определении и обосновании этапов стратегически-ориентированного управления нематериальными активами с целью повышения конкурентоспособности предприятия; структурно-логический – при построении схемы этапов стратегически-ориентированного управления нематериальными активами в современных условиях хозяйствования.

Результаты исследования. Обоснована необходимость целевого формирования нематериальных активов и дальнейшего использования их потенциала с целью повышения конкурентоспособности в условиях экономики знаний. Предложено и обосновано восемь этапов стратегически ориентированного управления формированием и использованием потенциала нематериальных активов. Систематизированы современные инструменты стратегически-ориентированного управления нематериальными активами предприятия для повышения его конкурентоспособности.

Научная новизна результатов исследования. Представлены этапы стратегически-ориентированного управления формированием и использованием потенциала нематериальных активов в контексте повышения конкурентоспособности предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблемы повышения конкурентоспособности предприятия в современных условиях экономики знаний, при которой нематериальные активы играют особенно важную роль.

Ключевые слова: нематериальные активы, конкурентоспособность предприятия, управление нематериальными активами, стратегически-ориентированное управление, стоимость предприятия, нематериальные конкурентные преимущества.

Kuts L.L. STRATEGICALLY ORIENTED MANAGEMENT OF INTANGIBLE ASSETS OF THE ENTERPRISE IN ORDER TO INCREASE ITS COMPETITIVENESS

Purpose. The aim of the article is to study modern tools of strategically oriented management of formation and use of the potential of intangible assets of the enterprise to increase its competitiveness, to define and substantiate the stages of this management.

Methodology of research. General scientific and special methods are used in the research, in particular: analysis and synthesis, theoretical generalization, abstract and logical – in clarifying the essence of intangible assets, determining and substantiating the stages of strategically oriented management of intangible assets in order to increase the competitiveness of the enterprise; structural and logical – in constructing a scheme of stages of strategically oriented management of intangible assets in modern economic conditions.

Findings. The necessity of purposeful formation of intangible assets and their further use of their potential in order to increase competitiveness in conditions of knowledge economy are substantiated. The eight stages of strategically oriented management of the formation and use of the potential of intangible assets of the enterprise are proposed and substantiated. The modern tools of strategically oriented management of intangible assets of the enterprise are systematized to increase its competitiveness.

Originality. The stages of strategically oriented management of the formation and use of the potential of intangible assets in the context of increasing the competitiveness of the enterprise are presented.

Practical value. The obtained results of the research are aimed at solving the problem of increasing the competitiveness of the enterprise in the modern conditions of knowledge economy, in which intangibles are beginning to play a particularly important role.

Key words: intangible assets, competitiveness of the enterprise, management of intangible assets, strategically oriented management, enterprise value, intangible competitive advantages.

Бояринова К.О. КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Мета. Визначити та обґрунтувати концептуальні напрями забезпечення розвитку інноваційно орієнтованих підприємств машинобудування як основних суб'єктів упровадження та реалізації інноваційних перетворень і функціональних економічних систем функціонування та розвитку економіки.

Методика дослідження. В процесі проведення дослідження застосовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: методи логічних узагальнень та причинно-наслідкового зв'язку – для визначення концептуальних напрямів забезпечення розвитку інноваційно орієнтованих підприємств машинобудування; метод статистичного аналізу та структурування – для виявлення часток обсягу виробництва, реалізації продукції, прибутку та доданої вартості в структурі економічних результатів діяльності підприємств у розріз третього, четвертого та п'ятого технологічного укладу.

Результати дослідження. Обґрунтовано: значущість використання підприємств машинобудування у розвитку економіки та її реального сектору. Визначена необхідність орієнтування на діяльність підприємств п'ятого та шостого технологічних укладів з вищим рівнем прибутковості та доданої вартості. Встановлена доцільність провадження розвитку підприємств за неоіндустріалізації економіки з розширенням й інноваційним відтворенням потенціалу та віддатності підприємств машинобудування. Обґрунтовано потреби у концентрації на виробництві високотехнологічних продуктів з реальною конкурентною перевагою в експорті та виборі продукції для імпортозаміщення.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено концептуальні напрями забезпечення розвитку інноваційно орієнтованих підприємств машинобудування, суть яких полягає у: провадженні розвитку підприємств за неоіндустріалізації економіки; їх використанні як функціональних економічних систем; врахуванні взаємозалежного функціонування з суб'єктами екосистеми; орієнтації на функціонування підприємств п'ятого та шостого технологічних укладів; інтенсифікації виробництва високотехнологічних товарів з першочерговою концентрацією на продуктах з реальною конкурентною перевагою та поетапним впровадженням для імпортозаміщення.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження дозволяють провадити розвиток інноваційно орієнтованих підприємств машинобудування не відокремлено на мікрорівні, а з урахуванням їх призначення щодо формування технологічної структури та економіко-технологічної платформи економіки, забезпечення та регулювання технічного, техніко-технологічного, інноваційного розвитку її реального сектору.

Ключові слова: розвиток, інноваційно орієнтоване підприємство, технологічний уклад, підприємства машинобудування, функціональна економічна система.

Бояринова Е.А. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННО ОРИЕНТИРОВАННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ КАК ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Цель. Определить и обосновать концептуальные направления обеспечения развития инновационно ориентированных предприятий машиностроения как основных субъектов внедрения, реализации инновационных преобразований и функциональных экономических систем функционирования и развития экономики.

Методика исследования. В процессе проведения исследования применялись общенаучные и специальные методы, в частности: методы логических обобщений, метод причинно-следственной связи для определения концептуальных направлений обеспечения развития инновационно ориентированных предприятий машиностроения; метод статистического анализа и структурирования – для выявления доли объема производства, реализации продукции, прибыли и добавленной стоимости в структуре экономических результатов деятельности предприятий в разрезе третьего, четвертого и пятого технологического уклада.

Результаты исследования. Обоснованно: значимость использования предприятий машиностроения в развитии экономики и ее реального сектора; необходимость ориентирования на деятельность предприятий пятого и шестого технологических укладов с высшим уровнем доходности и добавленной стоимости; реализация развития предприятий в условиях неоиндустриализации экономики с расширенным и инновационным воспроизводством потенциала и дееспособности предприятий машиностроения; потребность в концентрации на производстве высокотехнологических продуктов с реальной конкурентным преимуществом в экспорте и выборе продукции для импортозамещения.

Научная новизна результатов исследования. Разработаны концептуальные направления обеспечения развития инновационно ориентированных предприятий машиностроения, суть которых заключается в: реализации развития предприятий в условиях неоиндустриализации экономики; их использовании в качестве функциональных экономических систем; учете взаимосвязанного функционирования с субъектами экосистемы; ориентации на функционирование предприятий пятого и шестого технологических укладов; интенсификации производства высокотехнологических товаров из первоочередной концентрации на продуктах с реальными конкурентными преимуществами и поэтапным внедрением для импортозамещения.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования позволяют развивать инновационно ориентированные предприятия машиностроения не обособленно на микроуровне, а с учетом их назначения для формирования технологической структуры и экономико-технологической платформы экономики, обеспечения и регулирования технического, технико-технологического, инновационного развития ее реального сектора.

Ключевые слова: развитие, инновационно ориентированное предприятие, технологический уклад, предприятия машиностроения, функциональная экономическая система.

Boiarynova K.O. CONCEPTUAL DIRECTIONS OF ENSURING THE DEVELOPMENT OF INNOVATION-ORIENTED MACHINEBUILDING ENTERPRISES AS FUNCTIONAL ECONOMIC SYSTEMS

Purpose. To define and substantiate the conceptual directions of ensuring the development of innovation-oriented machine building enterprises as the main subjects of introduction and realization of innovative transformations and functional economic systems of functioning and development of the economy.

Methodology of research. During the research the methods of logical generalizations, the causation method were used to determine the conceptual directions of ensuring the development of innovation-oriented machine building

enterprises; the method of statistical analysis and structuring - to identify the share of production, sales, profit and value added in the structure of economic performance of enterprises in the context of the third, fourth and fifth technological ways.

Findings. There were substantiated: the significance of the use of machine building enterprises in the development of the economy and its real sector; the need to focus on the enterprises of the fifth and sixth technological ways with higher levels of profitability and value added; the development of enterprises in conditions of the neo-industrialization of the economy with the expanded and innovative reproduction of the potential and capacity of the machine building enterprises; the need to concentrate on the production of high-tech products with a real competitive advantage in exports and the choice of products for import substitution.

Originality. The author proposed the conceptual directions of the development of innovation-oriented machine building enterprises, which are based on the development of enterprises in conditions of neo-industrialization of the economy, their use as functional economic systems, taking into account interdependent functioning with ecosystem subjects, orientation to the operation of enterprises of the fifth and sixth technological ways; the intensification of the production of high-tech products with the highest concentration on products with real competitive advantage and a phased introduction for import substitution.

Practical value. The obtained results of the research allow developing the innovation-oriented machine building enterprises not isolated on the micro level, but taking into account their purpose regarding the formation of technological structure and economic-technological platform of the economy, provision and regulation of technical, technological, innovative development of its real sector.

Key words: development, innovation-oriented enterprise, technological way, machine building enterprise, functional economic system.

Чернушкіна О. О., Царук В. Ю. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НОРМУВАННЯ ПРАЦІ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Мета. Метою публікації є аналіз сучасних тенденцій, що відбуваються в сфері нормування праці в Україні, виявлення недоліків механізму нормування і розробка шляхів їх усунення, опираючись на зарубіжний і вітчизняний досвід.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи для реалізації поставлених у статті завдань, зокрема були використані методи: аналізу та синтезу – при здійсненні аналітичної характеристики нормування і організації праці на сучасних підприємствах для виявлення існуючих недоліків; порівняння та узагальнення – для застосування досвіду зарубіжних країн у сфері нормування праці на українських підприємствах.

Результати дослідження. Проведено літературний огляд досліджуваної проблеми. Проаналізовано сутність поняття «нормування праці», обґрунтовано в наукових працях різних дослідників. Встановлено, що нормування праці виступає першочерговим етапом розроблення заходів щодо оптимізації витрат виробничих ресурсів з метою підвищення економічної ефективності виробництва. Визначено, що використання на підприємствах передового досвіду зарубіжних країн у сфері нормування праці сприятиме скороченню витрат праці, економії коштів на оплату праці, зниженню собівартості продукції та підвищенню ефективності господарювання. Охарактеризовано нормування праці на сучасних підприємствах та виявлено недоліки нормування і організації праці, розроблено методичний апарат для застосування досвіду зарубіжних країн у сфері нормування праці на українських підприємствах.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено складові елементи системи нормування праці й узагальнено їх у структурно-логічну схему. Запропоновано шляхи удосконалення нормування праці на сучасних підприємствах України.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонована структурно-логічна схема дозволить покращити нормування праці на підприємствах України. Застосування Україною позитивного досвіду розвинутих країн в сфері управління нормуванням праці сприятиме ефективній діяльності підприємств, досягненню конкурентних позицій на ринку виробництва.

Ключові слова: підприємства, нормування праці, мікроелементне нормування, метод моментних спостережень, управління нормуванням праці, система нормування праці.

Чернушкіна О.А., Царук В. Ю. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ НОРМИРОВАНИЯ ТРУДА И ВОЗМОЖНОСТЬ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ

Цель. Целью публикации является анализ современных тенденций в сфере нормирования труда в Украине, выявление недостатков механизма нормирования и разработка путей их устранения на основе использования зарубежного и отечественного опыта.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы для реализации поставленных в статье задач, в частности были использованы методы: анализа и синтеза – для аналитической характеристики нормирования и организации труда на современных предприятиях и выявления существующих недостатков; сравнения и обобщения – для использования опыта зарубежных стран в сфере нормирования труда на украинских предприятиях.

Результаты исследования. Проведен литературный обзор изучаемой проблемы. Проанализирована сущность понятия «нормирования труда», обоснованного в научных трудах различных исследователей. Установлено, что нормирование труда выступает первоочередным этапом разработки мероприятий по оптимизации затрат производственных ресурсов с целью повышения экономической эффективности производства. Определено, что использование на предприятиях передового опыта зарубежных стран в сфере

нормирования труда будет способствовать сокращению затрат труда, экономии средств на оплату труда, снижению себестоимости продукции и повышению эффективности хозяйствования. Охарактеризован процесс нормирования труда на современных предприятиях, выявлены недостатки нормирования и организации труда, разработан методический аппарат для применения опыта зарубежных стран в сфере нормирования труда на украинских предприятиях.

Научная новизна результатов исследования. Определены составляющие элементы системы нормирования труда и обобщены в структурно-логическую схему. Предложены пути совершенствования нормирования труда на современных предприятиях Украины.

Практическая значимость результатов исследования. Предложенная структурно-логическая схема позволит улучшить нормирования труда на предприятиях Украины. Использование Украиной положительного опыта развитых стран в сфере управления нормированием труда будет способствовать эффективной деятельности предприятий, достижению конкурентных позиций на рынке производства.

Ключевые слова: предприятия, нормирование труда, микроэлементное нормирование, метод моментных наблюдений, управления нормированием труда, система оплаты труда.

Chernushkina O.O., Tsaruk V.Yu. FOREIGN EXPERIENCE OF LABOR LAW AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION ON ENTERPRISES OF UKRAINE

Purpose. The purpose of the publication is to analyze the current trends in the standardization of labor in Ukraine, to identify the disadvantages of the normalization mechanism and to develop ways of eliminating them, drawing on foreign and domestic experience.

Methodology of research. In the process of research used general scientific and special methods for the implementation of the tasks set in the article, in particular, methods were used: analysis and synthesis - in the implementation of the analytical characteristics of the valuation and organization of labor in modern enterprises to identify existing deficiencies; Comparison and generalization - to apply the experience of foreign countries in the field of labor valuation at Ukrainian enterprises.

Findings. A literary review of the problem under study was conducted. The essence of the concept of "normalization of labor" is analyzed, which is substantiated in the scientific works of various researchers. It is established that the standardization of labor acts as the first stage in the development of measures to optimize the cost of production resources in order to increase the economic efficiency of production. It is determined that the use of foreign labor market best practices in the field of labor valuation will contribute to reducing labor costs, saving labor costs, reducing the cost of production and improving the efficiency of management. The standardization of labor at modern enterprises was characterized and the shortcomings of valuation and organization of work were identified, a methodical tool was developed for the application of the experience of foreign countries in the field of labor valuation at Ukrainian enterprises.

Originality. The constituent elements of the system of labor standardization are defined and their generalized in the structural-logical scheme. The ways of improving the standardization of labor at modern enterprises of Ukraine are proposed.

Practical value. The proposed structural-logic scheme will allow to improve the standardization of labor at Ukrainian enterprises. Ukraine's use of the positive experience of developed countries in the field of regulation of labor standards will promote the effective operation of enterprises and the achievement of competitive positions in the market of production.

Key words: enterprises, standardization of labor, microelement rationing, method of moment observations, management of labor standardization, system of labor valuation.

Костецька Н.І. ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Дослідження особливостей механізму стратегічного управління витратами підприємства в конкурентних умовах. Для цього необхідно визначити основні складові елементи механізму та охарактеризувати їхнє значення у процесі реалізації стратегічного управління витратами на підприємствах в сучасних умовах господарювання.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених з питань стратегічного управління витратами. У статті використано такі загальнонаукові методи: аналізу та синтезу – при дослідженні сутності механізму стратегічного управління витратами, структурно-логічний – при визначенні основних елементів механізму стратегічного управління витратами, графічний – для наочного ілюстрування механізму стратегічного управління витратами підприємства і ін.

Результати дослідження. Наведено авторське розуміння механізму стратегічного управління витратами підприємства та його складових елементів. Розглянуто принципи, дотримання яких потрібно у процесі стратегічного управління витратами. Визначено методи дослідження середовища діяльності підприємства, методи управління витратами та засоби, необхідні для ефективної практичної реалізації цього механізму.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано авторське розуміння механізму стратегічного управління витратами підприємства, визначено основні складові елементи цього механізму та їхнє значення у процесі стратегічного управління витратами.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження спрямовані на удосконалення процесу стратегічного управління витратами і можуть бути використані при формуванні механізму стратегічного управління витратами вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: підприємство, витрати, стратегічне управління витратами, принципи, методи, механізм управління.

Костецкая Н.И. ОСОБЕННОСТИ МЕХАНИЗМА СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ИЗДЕРЖКАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Исследование особенностей механизма стратегического управления издержками предприятия в конкурентных условиях. Для этого необходимо определить основные составляющие элементы механизма и охарактеризовать их значение в процессе реализации стратегического управления издержками на предприятиях в современных условиях хозяйствования.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды зарубежных и отечественных ученых по вопросам стратегического управления издержками. В статье использованы такие общенаучные методы: анализа и синтеза – при исследовании сущности механизма стратегического управления издержками, структурно-логический – при определении основных элементов механизма стратегического управления издержками, графический – для наглядного иллюстрирования механизма стратегического управления издержками предприятия и др.

Результаты исследования. Приведено авторское понимание механизма стратегического управления издержками предприятия и его составляющих элементов. Рассмотрены принципы, соблюдение которых нужно в процессе стратегического управления издержками. Определены методы исследования среды деятельности предприятия, методы управления издержками и средства, необходимые для эффективной практической реализации этого механизма.

Научная новизна результатов исследования. Предложено авторское понимание механизма стратегического управления издержками предприятия, определены основные составляющие элементы этого механизма и их значение в процессе стратегического управления издержками.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на совершенствование процесса стратегического управления издержками и могут быть использованы при формировании механизма стратегического управления издержками отечественных предприятий в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: предприятие, издержками, стратегическое управление издержками, принципы, методы, механизм управления.

Kostetska N.I. FEATURES OF THE MECHANISM OF STRATEGIC COST MANAGEMENT OF AN ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to study features of the mechanism of strategic cost management of an enterprise in competitive conditions. For this, it is necessary to determine the main constituent elements of the mechanism and to characterize their significance in the process of implementing strategic cost management at enterprises in current economic conditions.

Methodology of research. Scientific works of foreign and domestic scientists on strategic cost management are the theoretical basis of the research. The article uses scientific methods of analysis and synthesis to examine the essence of mechanism of strategic cost management, structural and logical methods to determine the basic elements of the mechanism of strategic cost management, a graphic method to illustrate the mechanism of strategic cost management of the enterprise, etc.

Findings. The article suggests the author understands of the mechanism of strategic cost management of the enterprise and its constituent elements. It considers principles that are necessary in the process of strategic cost management. It determines main methods for studying enterprise environment, methods of cost management and the means necessary for effective practical implementation of this mechanism.

Originality. The study offers the author's approach to understanding the mechanism of strategic cost management of the enterprise, defines the main constituent elements of this mechanism and their significance in the process of strategic cost management.

Practical value. The results of the research aim to improve the process of strategic cost management and can be used for forming the mechanism of strategic cost management of domestic enterprises in the current economic conditions.

Key words: enterprise, costs, strategic cost management, principles, methods, management mechanism.

Завербний А.С. ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Оцінювання рівня прогнозної результативності основних показників розвитку розподільчої інфраструктури енергетичних підприємств України.

Методика дослідження. Теоретико-методичною основою дослідження є положення сучасної економічної науки, праці науковців, стратегічні плани та програмні документи міністерств України та міжнародних енергетичних організацій. У процесі дослідження використано наступні методи: аналізу та синтезу – для ідентифікації показників рівня розвитку розподільчих мереж як на рівні енергетичних підприємств, так і на макrorівні; абстрактно-логічний – при формулюванні теоретичних узагальнень та висновків; статистичного аналізу – при формуванні вибірки енергетичних підприємств, що здійснюють розподільчу діяльність; стохастичного аналізу, зокрема, регресійний аналіз – для оцінювання прогнозної результативності параметрів розвитку розподільчих мереж та для визначення перспектив розвитку методичного інструментарію стратегічного управління.

Результати дослідження. Запропоновано виділяти два рівні групування статистичних показників щодо функціонування розподільчих мереж як пріоритетного напрямку організаційного розвитку енергетичних підприємств. Застосування сегментації при проведенні даного етапу уможливить виявити кореляційні зв'язки між

вищезазначеними показниками та врахувати їх прогнозу результативність при формуванні стратегій розвитку енергопідприємств. Ідентифіковано, що показники першого рівня є прогнозованими. Водночас більшість показників другого рівня характеризуються низькою прогнозу результативністю.

Наукова новизна результатів дослідження. Шляхом застосування регресійного аналізу ідентифіковано прогнозу результативність показників розвитку розподільчої інфраструктури енергетичних підприємств України сформовано рейтинг енергетичних підприємств за виділеними показниками та обґрунтовано використання результатів дослідження як базису для стратегічного управління розвитком енергетичних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження дають можливість урахувати прогнозу результативність показників розвитку розподільчої інфраструктури при формуванні сценаріїв розвитку енергопідприємств та обґрунтувати пул стратегічних альтернатив за пріоритетністю в умовах обмежених інвестиційних ресурсів та геополітичної нестабільності.

Ключові слова: стратегія, організаційний розвиток, фактори впливу, енергетичні підприємства, регресійний аналіз, Smart Grid, ENTSO-E, розподільчі мережі, стейкхолдери.

Завербный А.С. ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ ОРГАНИЗАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ КОМПАНИЙ

Цель. Оценка уровня прогнозной результативности основных показателей развития распределительной инфраструктуры энергетических предприятий Украины.

Методика исследования. Теоретико-методической основой исследования является положение современной экономической науки, труды ученых, стратегические планы и программные документа министерств Украины и международных энергетических организаций. В процессе исследования использованы следующие методы: анализа и синтеза – для идентификации показателей уровня развития распределительных сетей как на уровне энергетических предприятий, так и на макроуровне; абстрактно-логический – при формулировке теоретических обобщений и выводов; статистического анализа – при формировании выборки энергетических предприятий, осуществляющих распределительную деятельность; стохастического анализа, в частности, регрессионный анализ – для оценки прогнозной результативности параметров развития распределительных сетей и для определения перспектив развития методического инструментария стратегического управления.

Результаты исследования. Предложено выделять два уровня группировки статистических показателей по функционированию распределительных сетей как приоритетного направления организационного развития энергетических предприятий. Применение сегментации при проведении данного этапа позволит выявить корреляционные связи между вышеупомянутыми показателями и учесть их прогнозу результативность при формировании стратегий развития энергопредприятий. Идентифицировано, что показатели первого уровня являются прогнозируемыми. В то же время большинство показателей второго уровня характеризуются низкой прогнозу результативностью.

Научная новизна результатов исследования. Путем применения регрессионного анализа идентифицирована прогнозу результативность показателей развития распределительной инфраструктуры энергетических предприятий Украины, сформирован рейтинг энергетических предприятий по выделенным показателям и обосновано использование результатов исследования в качестве базиса для стратегического управления развитием энергетических предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования дают возможность учесть прогнозу результативность показателей развития распределительной инфраструктуры при формировании сценариев развития энергопредприятий и обосновать пул стратегических альтернатив по приоритетности в условиях ограниченных инвестиционных ресурсов и геополитической нестабильности.

Ключевые слова: стратегия, организационное развитие, факторы влияния, энергетические предприятия, регрессионный анализ, Smart Grid, ENTSO-E, распределительные сети, стейкхолдеры.

Zaverbny A.S. FACTORS OF INFLUENCE ON FORMING ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT STRATEGY OF ENERGY COMPANIES

Purpose. The purpose of the research is to assess the level of predictive performance of the main indicators of the development of distribution infrastructure of Ukrainian energy companies.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the situation of modern economic science, the work of scientists, strategic plans and program documents of the ministries of Ukraine and international energy organizations. In the process of research, the following methods were used: analysis and synthesis – to identify the indicators of the level of development of distribution networks both at the level of power enterprises and at the macro level; abstract-logical – the formation of a generalization; statistical analysis – to forming the stratified sampling of energy enterprises that carrying out the activity of distribution; stochastic analysis, in particular, regression analysis - for estimating the predictive efficiency of distribution network development parameters and for determining the prospects of development of methodical tools for strategic management.

Findings. It is proposed to allocate two levels of grouping of statistical indicators regarding the functioning of distribution networks as a priority direction of organizational development of energy enterprises. The use of segmentation during this stage will make it possible to identify the correlation between the above-mentioned indicators and take into account their predictive performance in shaping the development strategies of energy companies. It was identified that the first level indicators are predictable. At the same time, most indicators of the second level are characterized by low predictive performance.

Originality. The forecast performance of indicators of development of distribution infrastructure of power enterprises of Ukraine has been identified, by using regression analysis, the rating of energy companies according to the selected indicators has been formed and the use of the results of research as a basis for strategic management of the development of energy enterprises is grounded.

Practical value. The results of the research give an opportunity to take into account the forecast performance of indicators of development of distribution infrastructure in the formation of scenarios for the development of energy companies and to justify a pool of strategic alternatives in priority in the conditions of limited investment resources and geopolitical instability.

Key words: strategy, organizational development, factors of influence, energy companies, regression analysis, Smart Grid, ENTSO-E, the distribution network stakeholders.

Волощук Ю.О. ОСНОВНИ НАПРЯМКИ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета – розробка теоретичних положень щодо визначення проблем аграрного виробництва з огляду на процеси неоіндустріалізації економіки в Україні.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання соціально-економічних явищ, системний підхід, базові положення стратегічних напрямів. В процесі дослідження використовувались методи: системний і структурний; діалектичний; конкретного і абстрактного оцінювання процесів для обґрунтування умов переходу на новий технологічний уклад та забезпечення економічної безпеки, а також для визначення стратегічних пріоритетів країни щодо формування та ефективного використання потенціалу аграрної сфери.

Результати дослідження. Визначено, що стратегічні пріоритети країни полягають у формуванні та ефективному використанні потенціалу аграрної сфери паралельно з іншими галузями та сферами, орієнтацію на власні ресурси, а також на збереження природного середовища та активізації людського потенціалу для полегшення переходу на новий технологічний уклад.

Доведено, що необхідною умовою для переходу на новий технологічний уклад та забезпечення економічної безпеки є баланс між перспективами розвитку основних стратегічних галузей країни, таких як машино- та приладобудування, сільськогосподарське виробництво та харчова промисловість, добувні галузі, розвиток нетрадиційних джерел енергії та переробна промисловість.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано науковий підхід щодо стратегії розвитку сільського господарства країни з огляду на глобальні тенденції неоіндустріальної модернізації.

Практична значущість результатів дослідження полягає у розробці рекомендацій щодо реформування сільськогосподарського виробництва шляхом оптимізації, модернізації виробництва через застосування інновацій та технічного переоснащення галузі і покращення інвестиційного клімату країни та галузі АПК.

Ключові слова: аграрні підприємства, неоіндустріалізація, модернізація, технологічний уклад, сільське господарство, інновації, промисловість, державна підтримка, стратегія.

Волощук Ю.А. ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НЕОИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель – разработка теоретических положений по определению проблем аграрного производства с учетом процессов неоиндустриализации экономики в Украине.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования является диалектический метод познания социально-экономических явлений, системный подход, базовые положения стратегических направлений. В процессе исследования использовались методы: системный и структурный; диалектический; конкретного и абстрактного оцениванию процессов для обоснования условий перехода на новый технологический уклад и обеспечения экономической безопасности, а также для определения стратегических приоритетов страны по формированию и эффективному использованию потенциала аграрной сферы.

Результаты исследования. Доказано, что необходимым условием для перехода на новый технологический уклад и обеспечения экономической безопасности является баланс между перспективами развития основных стратегических отраслей страны, таких как машино- и приборостроения, сельскохозяйственное производство и пищевая промышленность, добывающие отрасли, развитие нетрадиционных источников энергии и перерабатывающая промышленность.

Стратегические приоритеты страны заключаются в формировании и эффективном использовании потенциала аграрной сферы параллельно с другими отраслями и сферами, ориентацию на собственные ресурсы, а также на сохранение природной среды и активизации человеческого потенциала для облегчения перехода на новый технологический уклад.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно научный подход к стратегии развития сельского хозяйства страны, учитывая глобальные тенденции неоиндустріальної модернізації.

Практическая значимость результатов исследования заключается в разработке рекомендаций по реформированию сельскохозяйственного производства путем оптимизации, модернизации производства путем применения инноваций и технического перевооружения отрасли и улучшение инвестиционного климата страны и отрасли АПК.

Ключевые слова: аграрные предприятия, неоиндустриализация, модернизация, технологический уклад, сельское хозяйство, инновации, промышленность, государственная поддержка, стратегия.

Voloshchuk Yu.O. THE MAIN AREAS OF NEO-INDUSTRIALIZATION FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. Development of theoretical principles for defining of the problems of agricultural production, considering the process neoindustrialization of economy in Ukraine.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is the dialectical method of understanding social and economic phenomena, systematic approach and the basic provisions of the strategic directions. In the process of research, methods were used: systemic and structural; dialectical; concrete and abstract evaluation of processes to substantiate the conditions for the transition to a new technological approach and ensuring economic security, as well as to determine the strategic priorities of the country for the formation and efficient use of the potential of the agricultural sector.

Findings. It is proved that a necessary condition for the transition to new technological order and ensuring of economic security is the balance between the prospects of development of major strategic industries such as machine building and instrument-making, agricultural production and food industry, mining industry, the development of unconventional energy sources and processing industry.

The strategic priorities of the country lies in the formation and effective use of the potential of the agrarian sector alongside other sectors, the orientation on their own resources, and preservation of the natural environment and enhance human potential to facilitate the transition to new technological way.

Originality. Justified a scientific approach to the development strategy of agriculture in the country, given the global trends neoindustrial modernization.

Practical value. Development recommendations on the reform of agricultural production through optimization and modernization of production through the application of innovation and technical re-equipment of the industry and improving the investment climate of the country and the agricultural sector.

Key words: agrarian enterprises, neoindustrialization, modernization, technological structure, agriculture, innovation, industry, state support, strategy.

Савка М. В. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Мета. Оцінка особливостей фермерських господарств України та шляхів оптимізації системи господарювання цього сегменту аграрного підприємства, виходячи із сучасних вимог, які потребують поглиблення і деталізації.

Методика дослідження. Для дослідження становлення та розвитку фермерських господарств використано наступні методи: індукція, дедукція, діалектичний метод, порівняння, графічний метод, метод оптимізації та прогнозування, аналізу, синтезу.

Результати дослідження. Здійснено літературний огляд щодо сучасних поглядів на становлення та розвиток фермерських господарств, проаналізовано основні наукові засади впливу розвитку фермерських господарств на національному рівні, визначено основні загрози, що стоять на його шляху, доведено, що у сучасних умовах агропромисловий комплекс залишається одним із найважливіших секторів економіки.

Новизна наукових результатів дослідження. Науково обґрунтовано, що фермерські господарства є важливою складовою аграрної сфери економіки України, які забезпечують ефективне використання ресурсів сільського господарства на засадах економічної зацікавленості самих виробників, які переважно є власниками ресурсів, або їх орендарями.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження, що визначають сукупність нормативно-правових, фінансово-економічних, виробничих, інформаційних, технологічних умов становлення та розвитку фермерських господарств будуть сприяти підвищенню рівня національної економіки, оскільки стабільний розвиток аграрних підприємств, у тому числі фермерських господарств гарантує продовольчу безпеку держави, забезпечує перетворення аграрного сектора на високоефективний та конкурентоспроможний сектор економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках, формує ефективний ресурс зовнішньоекономічної діяльності, створює надійне джерело бюджетних надходжень і потужний виробничо-економічний потенціал для розвитку сільських територій та економіки держави загалом.

Ключові слова: фермерське господарство, сільськогосподарський товаровиробник, прибутковість, розвиток.

Савка М.В. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ

Цель. Оценка особенностей фермерских хозяйств Украины и путей оптимизации системы хозяйствования этого сегмента аграрного предприятия, исходя из современных требований, требуют углубления и детализации.

Методика исследования. Для исследования становления и развития фермерских хозяйств использованы следующие методы: индукция, дедукция, диалектический метод, сравнение, графический метод, метод оптимизации и прогнозирования, анализа, синтеза.

Результаты исследования. Сделано литературное обозрение касающееся современных взглядов на становление и развитие фермерских хозяйств, проанализированы основные научные основы влияния развития фермерских хозяйств на национальном уровне, определены основные угрозы, стоящие на его пути, доказано, что в современных условиях агропромышленный комплекс остается одним из важнейших секторов экономики.

Новизна научных результатов исследования. Научно обосновано, что фермерские хозяйства являются важной составляющей аграрной сферы экономики Украины, которые обеспечивают эффективное использование ресурсов сельского хозяйства, поскольку в полной мере реализуется экономическая заинтересованность самих производителей, которые в основном и являются владельцами ресурсов, либо их арендаторами.

Практическая значимость результатов исследования. Получено результаты исследований, которые определяют совокупность нормативно-правовых, финансово-экономических, производственных, информационно-технологических условий становления и развития фермерских хозяйств, что будет способствовать повышению уровня национальной экономики, поскольку стабильное развитие аграрных предприятий, в том числе фермерских хозяйств гарантирует продовольственную безопасность государства,

обеспечивает превращение аграрного сектора в высокоэффективный и конкурентоспособный сектор экономики на внутреннем и внешнем рынках, формирует эффективный ресурс внешнеэкономической деятельности, создает надежный источник бюджетных поступлений и мощный производственно-экономический потенциал для развития сельских территорий и экономики государства в целом.

Ключевые слова: фермерское хозяйство, сельскохозяйственный товаропроизводитель, доходность, развитие.

Savka M.V. THEORETICAL BASES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF FARMING ECONOMIES

Purpose. The characteristics of Ukrainian farms and ways to optimize the farming system of this segment of the agrarian enterprise, based on modern requirements that require deepening and detailing.

Methodology of research. The following methods were used to study the formation and development of farms: induction, deduction, dialectic method, comparison, graphical method, method of optimization and forecasting, analysis, synthesis.

Findings. Modern views on the formation and development of farms, analyzes the main scientific principles of the impact of the development of farms on the national level, identifies the main threats facing its path, it is proved that in today's conditions the agro-industrial complex remains one of the most important sectors of the economy have been literary considered.

Originality. It has been scientific grounded that farming economies are important as an important component of the agrarian sector of Ukraine's economy, which provide the efficient use of agricultural resources, since the economic interest of the producers themselves, which are mainly resource owners, or their leaseholders.

Practical value. It has been received the results of investigation which define the set of normative and legal, financial and, economic, production, information, technological conditions for the establishment and development of farms will contribute to raising the level of national economy, as the stable development of agrarian enterprises, including farms, guarantees the country's food security, promotes the transformation of the agrarian sector into a highly efficient and competitive sector of the economy in the domestic and foreign markets, forms an effective resource of foreign economic activity, creates a reliable source of budget revenues and a powerful industrial and economic potential for development of rural areas and the economy of the state as a whole.

Key words: farming economy, agricultural commodity producer, profitability, development.

Баранюк Х.О. МЕТОДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

Мета. Дослідження окремих методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств, в т.ч. підприємств малого бізнесу, порівняння переваг та недоліків, пошук найбільш оптимальних методів або їх симбіозу для забезпечення рівня конкурентоспроможності на підприємствах харчової промисловості, в т.ч. підприємствах малого бізнесу.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались: загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ сутності, переваг та недоліків методів оцінки конкурентоспроможності підприємств; метод класифікації, системного аналізу; аналізу та синтезу та графічний метод (при дослідженні саме методів оцінювання конкурентоспроможності та проведення КЕФ-аналізу підприємств).

Результати дослідження. Проаналізовано основні методи оцінки рівня конкурентоспроможності, що найбільш використовуються на практиці. Виявлено відсутність єдиного підходу до вибору найбільш оптимального методу оцінки рівня конкурентоспроможності і встановлено, що кожен з методів, що досліджувався має як певні переваги, так і значні недоліки. Обґрунтовано, що найбільш узагальнюючим методом оцінки є КЕФ-аналіз, який є системою, що об'єднує у собі декілька методів оцінки, але який потребує адаптації та трансформації для оцінки конкурентоспроможності підприємств малого бізнесу, що потребує подальших досліджень.

Наукова новизна результатів дослідження. Сформовано системний підхід щодо забезпечення ефективності діяльності та рівня конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості в сучасних умовах господарювання, в т.ч. підприємств малого бізнесу, одним з інструментів якого є методи оцінювання конкурентоспроможності підприємства

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати направлені на забезпечення ефективності функціонування та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств харчової промисловості, в т.ч. підприємств малого бізнесу, що сприяє підвищенню рівня економіки та забезпечення продовольчої й економічної безпеки України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, методи оцінки конкурентоспроможності, КЕФ-аналіз, харчова промисловість, підприємства малого бізнесу.

Баранюк К.А. МЕТОДЫ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ: ИССЛЕДОВАНИЕ И УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ

Цель. Исследование отдельных методов оценки конкурентоспособности предприятий, в т.ч. предприятий малого бизнеса, сравнение преимуществ и недостатков, поиск наиболее оптимальных методов или их симбиоза, для обеспечения уровня конкурентоспособности на предприятиях пищевой промышленности, в т.ч. предприятиях малого бизнеса.

Методика исследования. В процессе исследования использовались: общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ сущности, преимуществ и недостатков методов оценки конкурентоспособности предприятий; метод классификации, системного анализа;

анализа и синтеза и графический метод (при исследовании именно методов оценки конкурентоспособности и проведения КЭФ-анализа предприятий).

Результаты исследования. Проанализированы основные методы оценки уровня конкурентоспособности, наиболее используемые на практике. Выявлено отсутствие единого подхода к выбору наиболее оптимального метода оценки уровня конкурентоспособности и установлено, что каждый из методов, исследовался имеет как определенные преимущества, так и существенные недостатки. Обосновано, что наиболее обобщающим методом оценки, на наш взгляд, является КЭФ-анализ, который является системой, что объединяет в себе несколько методов оценки, но требующий адаптации и трансформации для оценки конкурентоспособности предприятий малого бизнеса, что требует дальнейших исследований.

Научная новизна результатов исследования. Сформирован системный подход по обеспечению эффективности деятельности и уровня конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности в современных условиях хозяйствования, в т.ч. предприятий малого бизнеса, одним из инструментов которого являются методы оценки конкурентоспособности предприятия

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты направлены на обеспечение эффективности функционирования и конкурентоспособности отечественных предприятий пищевой промышленности, в т.ч. предприятий малого бизнеса, что способствует повышению уровня экономики и обеспечению продовольственной и экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: конкурентоспособность, методы оценки конкурентоспособности, КЭФ-анализ, пищевая промышленность, предприятия малого бизнеса.

Baraniuk Kh.O. METHODS OF ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES: RESEARCH AND IMPROVEMENT

Purpose. The purpose of the article is research of separate methods of evaluation of competitiveness of enterprises including enterprises of small business, comparison of advantages and disadvantages, search of the most optimal ones or their symbiosis, for providing the level of competitiveness on the enterprises of food industry including enterprises of small business.

Methodology of research. In the process of research there were used: scientific methods, in particular: methods of theoretical generalization - for research of theoretical bases of essence, advantages and disadvantages of methods of estimation the competitiveness of enterprises; method of classification, system analysis; analysis and synthesis and graphic method (at research of methods of evaluation the competitiveness and realization of CEF-analysis of enterprises exactly).

Findings. The basic methods of estimation the level of competitiveness are analysed, that are mostly used in practice. It is revealed the absence of common approach to the choice of the most optimal method of estimation the level of competitiveness, it is also marked that each of the methods that was studied has both certain advantages and considerable disadvantages. It is marked that the most summarizing method of estimation, in our view, is CEF-analysis that is the system that unites few methods of estimation in itself but that needs adaptation and transformation for the estimation of competitiveness of enterprises of small business that needs further researches.

Originality. It consists of forming the system approach in relation to providing the efficiency of activity and level of competitiveness of enterprises of food industry in the modern terms of management including enterprises of small business, one of instruments of which are methods of estimation of competitiveness of enterprise.

Practical value. Received results are directed to provide efficiency of functioning and competitiveness of national enterprises of food industry including enterprises of small business that assists increase in level of economy of the country and providing of food and economic safety of Ukraine.

Key words: competitiveness, methods of estimation of competitiveness, CEF-analysis, food industry, enterprises of small business.

Бойчук А.Б. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЮ ГОТОВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ДО ПІДГОТОВКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ

Мета. Розробка та наукове обґрунтування методики визначення ступеню готовності підприємства до формування та реалізації інноваційних програм.

Методика дослідження. В основу дослідження методичних аспектів визначення ступеню готовності підприємства до підготовки та реалізації інноваційної програми покладений сценарний підхід. Для досягнення мети дослідження у статті використано ряд методів, зокрема: загальнонаукові методи аналізу та синтезу – для теоретичного формування суті та особливості наукових проблем, що потребують вирішення; абстрактно-логічний та метод теоретичного узагальнення – для узагальнення існуючих підходів до оцінювання готовності підприємства реалізовувати інноваційні програми; метод аналізу – для оцінки усвідомлення наміру керівництва реалізовувати інноваційну програму, доцільності підготовки та реалізації програми інноваційного розвитку та для оцінки спроможності реалізовувати інноваційні проекти; метод узагальнення критеріїв аналізу – для оцінки позиціонування окремого підприємства у системі координат моделі “намір – доцільність – можливість”.

Результати дослідження. Запропоновано використання матриці для оцінки рівня готовності підприємства до підготовки та реалізації інноваційної програми, в якій ключовими параметрами є мотиви наміру, доцільності та можливості. Виокремлено критерії, що дають змогу оцінити намір підприємства реалізовувати програму інноваційного розвитку, напрями для аналізу доцільності підготовки та реалізації інноваційної програми, а також чинники, від яких залежить спроможність до інноваційного розвитку підприємства. Реалізовано методику якісного оцінювання груп критеріїв готовності до підготовки та реалізації інноваційної програми для практичних потреб машинобудівних підприємств регіону.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано матриці для дослідження рівня наміру, доцільності та можливості з урахуванням оціненої достовірності аналізу. Готовність підприємства до реалізації інноваційної програми встановлюється як за розташуванням критеріїв у квадрантах кожної з матриць, тісною значень показників, так і за відсутністю зміщення пріоритетів в ту чи іншу сторону.

Практичне значення результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані при оцінюванні рівня готовності підприємств до формування та реалізації інноваційних програм у галузі машинобудування.

Ключові слова: інноваційна програма, інноваційний проект, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал.

Бойчук А.Б. МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТЕПЕНИ ГОТОВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ К ПОДГОТОВКЕ И РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ПРОГРАММЫ

Цель. Разработка и научное обоснование методики определения степени готовности предприятия к формированию и реализации инновационных программ.

Методика исследования. В основу исследования методических аспектов определения степени готовности предприятия к подготовке и реализации инновационной программы положен сценарный подход. Для достижения цели исследования в статье использован ряд методов, в частности: общенаучные методы анализа и синтеза – для теоретического формирования сути и особенности научных проблем, требующих решения; абстрактно-логический и метод теоретического обобщения – для обобщения существующих подходов к оценке готовности предприятия реализовывать инновационные программы; метод анализа – для оценки осознания намерения руководства реализовывать инновационную программу, целесообразности подготовки и реализации программы инновационного развития и для оценки способности реализовывать инновационные проекты; метод обобщения критериев анализа – для оценки позиционирования отдельного предприятия в системе координат модели “намерение – целесообразность – возможность”.

Результаты исследования. Предложено использование матрицы для оценки уровня готовности предприятия к подготовке и реализации инновационной программы, в которой ключевыми параметрами являются мотивы намерений, целесообразности и возможности. Выделены критерии, позволяющие оценить намерение предприятия реализовывать программу инновационного развития, направления для анализа целесообразности подготовки и реализации инновационной программы, а также факторы, от которых зависит способность к инновационному развитию предприятия. Реализована методика качественной оценки групп критериев готовности к подготовке и реализации инновационной программы для практических нужд машиностроительных предприятий региона.

Научная новизна результатов исследования. Предложено матрицы для исследования уровня намерения, целесообразности и возможности с учетом оцененной достоверности анализа. Готовность предприятия к реализации инновационной программы устанавливается как по расположению критериев в квадрантах каждой из матриц, теснотой значений показателей, так и при отсутствии смещения пріоритетов в ту или иную сторону.

Практическое значение результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы при оценке уровня готовности предприятий к формированию и реализации инновационных программ в области машиностроения.

Ключевые слова: инновационная программа, инновационный проект, инновационная деятельность, инновационный потенциал.

Boychuk A.B. METHODOLOGICAL ASPECTS OF DEFINING THE DEGREE OF ENTERPRISE'S READINESS FOR PREPARATION AND IMPLEMENTATION OF THE INNOVATION PROGRAM

Purpose. The aim of the article is to development and scientific substantiation of the methodology of defining the degree of the enterprise's readiness for the formation and implementation of innovation programs.

Methodology of research. A scenario approach is the basis for the research of methodological aspects of defining the degree of enterprise's readiness for preparation and implementation of the innovation program. In order to achieve the research objectives, a number of methods are used, in particular: general scientific methods of analysis and synthesis - for the theoretical formation of the essence and peculiarities of scientific problems to be addressed; abstract-logical and theoretical generalization methods - to generalize existing approaches to assessing the enterprise's readiness to implement innovation programs; method of analysis - to assess the awareness of the management's intention to implement the innovation program, the feasibility of preparing and implementing an innovation development program and assessing the ability to implement innovation projects; the method of generalization of the criteria of analysis - for assessing the positioning of an individual enterprise in the coordinate system of the model "intention - feasibility - opportunity".

Findings. The use of a matrix for assessing the degree of enterprise's readiness for the preparation and implementation of the innovation program, in which the key parameters are the motives of intention, feasibility and opportunity, is proposed. The criteria to assess the intention of the enterprise to implement the program of innovation development, directions for the analysis of feasibility of preparation and implementation of the innovation program, as well as factors influencing the ability of the enterprise's innovation development, are singled out. The methodology of qualitative assessment of criteria groups of readiness for the preparation and implementation of the innovation program to satisfy the practical needs of the machine-building enterprises of the region is implemented.

Originality. Matrices for the research of the degree of intention, feasibility and opportunity, taking into account the estimated reliability of the analysis, are proposed. Readiness of enterprise's for the formation of innovation programs is determined according to the location of the criteria in the quadrants of each matrix, the complexity of the values of indicators, as well as the absence of shifting of the priorities into one direction or another.

Practical value. The obtained research results can be used in assessing the level of enterprise's readiness for the formation and implementation of innovation programs in the field of mechanical engineering.

Key words: innovation program, innovation project, innovation activity, innovation potential.

Гевко Р.Б., Дзядикевич Ю.В., Броцак І.С., Любезна І.В. НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В АПК УКРАЇНИ

Мета. Аналіз складових процесу раціонального землекористування підприємствами АПК.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. Були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і узагальнення. Використовуючи абстрактно-логічний метод, були окреслені основні чинники, які впливають на процес раціонального землекористування підприємствами АПК. За допомогою дедуктивного методу проаналізовано напрями, які сприяють покращенню землекористування в аграрному секторі.

Результати дослідження. Встановлено, що на практиці землекористування застосовують такі технології обробітку ґрунту: традиційна технологія на базі оранки, технологія безполіцевого основного обробітку, технологія мінімального обробітку ґрунту і нульовий обробіток. Визначено, що застосування оптимально підібраних агротехнологій з відповідними засобами механізації, сільськогосподарських культур і сівозміни дозволяє не лише зменшити емісію вуглецю з ґрунту, але й накопичувати його в ґрунті.

Доведено, що органічне землеробство – це система екологічного менеджменту сільськогосподарського виробництва, яка підтримує та поліпшує біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів; це практична реалізація загальної концепції екологічно й соціально збалансованого розвитку.

Аргументовано, що застосування у землеробстві інноваційних ресурсозберігаючих технологій зупиняє деградацію земель, відтворює родючість ґрунту, забезпечує охорону земель і раціональне їх використання та покращує екологічний стан довкілля. Водночас спостерігається підвищення економічної ефективності аграрного виробництва та врожайності сільськогосподарських культур.

Обґрунтовано, що перспективним методом суцільного агроекологічного моніторингу є дистанційний аерокосмічний метод, який дає можливість одержати оперативну й об'єктивну інформацію про динаміку кількісних і якісних показників ґрунтів, рослинного покриву, лісових масивів на великих територіях.

Наукова новизна результатів дослідження. Доведено, що покращення землекористування в аграрному секторі України можливе шляхом застосування структурних, технологічних, технічних, менеджерських і фінансово-економічних заходів, які забезпечать продукції агропідприємств конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Практичне значення результатів дослідження. Впровадження у виробничі процеси АПК комплексних еколого-економічних заходів до землі як ресурсу та головного засобу виробництва буде сприяти стабілізації екологічної ситуації, забезпеченню продовольчої безпеки населення та сталого розвитку територіальних громад.

Ключові слова: землекористування, органічне землеробство, нульовий обробіток, аграрне виробництво, родючість ґрунту, інноваційні ресурсозберігаючі технології, ґрунтовий покрив.

Гевко Р.Б., Дзядикевич Ю.В., Броцак І.С., Любезная І.В. НАПРАВЛЕННЯ УЛУЧШЕННЯ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В АПК УКРАИНЫ

Цель. Анализ составляющих процесса рационального землепользования предприятиями АПК.

Методика исследования. Методологической основой исследования является диалектический метод научного познания. Были использованы общенаучные и специальные методы исследования, а именно: абстрактно-логический, дедуктивный и обобщения. Используя абстрактно-логический метод, были очерчены основные факторы, влияющие на процесс рационального землепользования предприятиями АПК. С помощью дедуктивного метода проанализированы направления, которые способствуют улучшению землепользования в аграрном секторе.

Результаты исследования. Установлено, что на практике землепользования применяют такие технологии обработки почвы: традиционная технология на базе пахоты, технология безотвальной основной обработки, технология минимальной обработки почвы и нулевую обработку. Определено, что применение оптимально подобранных агротехнологий с соответствующими средствами механизации, сельскохозяйственных культур и севооборота позволяет не только уменьшить эмиссию углерода из почвы, но и накапливать его в почве.

Доказано, что органическое земледелие – это система экологического менеджмента сельскохозяйственного производства, которая поддерживает и улучшает биоразнообразие, биологические циклы и биологическую активность почв; это практическая реализация общей концепции экологически и социально устойчивого развития.

Аргументировано, что применение в земледелии инновационных ресурсосберегающих технологий останавливает деградацию земель, воспроизводит плодородие почвы, обеспечивает охрану земель и рациональное их использование и улучшает экологическое состояние окружающей среды. В то же время наблюдается повышение экономической эффективности аграрного производства и урожайности сельскохозяйственных культур.

Обосновано, что перспективным методом сплошного агроэкологического мониторинга является дистанционный аерокосмический метод, который дает возможность получить оперативную и объективную информацию о динамике количественных и качественных показателей почв, растительного покрова, лесных массивов на больших территориях.

Научная новизна результатов исследования. Доказано, что улучшение землепользования в аграрном секторе Украины возможно путем применения структурных, технологических, технических, менеджерских и

финансово-экономических мероприятий, которые обеспечат продукции агропредприятий конкурентоспособность как на внутреннем, так и на внешнем рынках.

Практическое значение результатов исследования. Внедрение в производственные процессы АПК комплексных эколого-экономических мероприятий к земле как ресурса и главного средства производства будет способствовать стабилизации экологической ситуации, обеспечению продовольственной безопасности населения и устойчивого развития территориальных общин.

Ключевые слова: землепользование, органическое земледелие, нулевая обработка, аграрное производство, плодородие почвы, инновационные ресурсосберегающие технологии, почвенный покров.

Hevko R.B., Dziadykevych Yu.V., Broshchak I.S., Liubezna I.V. DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF LAND USE IN THE AIC OF UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to analyze the components of the process of rational land use by enterprises of AIC.

Methodology of research. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge. General scientific and special research methods are used in the article, namely: abstract and logical, deductive and generalization. The main factors influencing the process of rational land use by the enterprises of AIC are outlined with using the abstract and logical method. Areas that promote improvement of land use in the agricultural sector are analyzed with the help of a deductive method.

Findings. It is established that the following technologies of cultivation of soil are used in practice for land use: traditional technology on the basis of plowing, technology of unpolished basic cultivation, technology of minimal cultivation of soil and zero cultivation. It is determined that the application of optimally selected agro-technologies with the appropriate means of mechanization, agricultural crops and crop rotation allows not only to reduce carbon emissions from the soil, but also to accumulate it in the soil.

It is proved that organic farming is a system of environmental management of agricultural production that supports and enhances biodiversity, biological cycles and soil biological activity. This is the practical realization of the general concept of ecologically and socially balanced development.

It is argued that the use of innovative resource-saving technologies in agriculture stops degradation of land, reproduces soil fertility, provides land protection and rational use of them and improves the ecological state of the environment. At the same time, there is an increase in the economic efficiency of agrarian production and agricultural crop yields. It is substantiated that the promising method of continuous agro-ecological monitoring is the remote aerospace method, which provides an opportunity to receive operative and objective information on the dynamics of quantitative and qualitative indicators of soils, vegetation cover, forest areas in large territories.

Originality. It is proved that improvement of land use in the agrarian sector of Ukraine is possible through the application of structural, technological, technical, managerial, financial and economic measures that will ensure the competitiveness of agricultural companies' products both on the domestic and foreign markets.

Practical value. Implementation of complex environmental and economic measures in the agro-industrial complex processes as a resource and the main means of production will help stabilize the ecological situation, ensure food security of the population and sustainable development of the territorial communities.

Key words: land use, organic farming, zero cultivation, agrarian production, soil fertility, soil cover, innovative resource and saving technologies.

Савчук В.А. СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Мета. Стратегічний аналіз розвитку виробництва органічної агропродовольчої продукції з використанням методів SWOT-аналізу і маркетингових досліджень.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання соціально-економічних явищ, системний підхід, базові положення стратегічних напрямів. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема метод стратегічного аналізу при оцінці стану органічного сектора виробництва, обґрунтуванні його пріоритетності у стратегії розвитку вітчизняного агропромислового комплексу; метод маркетингових досліджень – для виявлення ролі держави і оцінки рівня державного регулювання у розвитку органічного виробництва України.

Результати дослідження. Здійснено аналіз і оцінку стану органічного сектора виробництва, обґрунтовано його пріоритетність у стратегії розвитку вітчизняного агропромислового комплексу. Встановлено, що наявні в Україні передумови і потенціал розвитку органічного виробництва і ринку реалізуються неповною мірою і при низькій стимулюючій активності держави. Обґрунтовано, що для зміцнення позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках необхідна розробка наступальної й ефективної маркетингової стратегії органічного виробництва та ринку.

Наукова новизна результатів дослідження. З допомогою застосування методології SWOT-аналізу для виявлення сильних і слабких сторін органічного виробництва в Україні, його можливостей і загроз, обґрунтовано стратегію розвитку галузі, засновану на засадах маркетингу взаємодії. Рекомендовано комплекс управлінських інструментів практичної реалізації стратегії маркетингової взаємодії. Аргументовано доведено, що маркетингове управління розвитком органічного сектора України на засадах концепції маркетингу взаємовідносин сприятиме його динамічному розвитку і ефективності завдяки низці синергетичних ефектів.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у процесах галузевого управління і менеджменту підприємств – суб'єктів органічного виробництва в якості концептуальної основи прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: органічне виробництво, стратегія, ринок, державне регулювання, маркетингове управління, державно-приватне партнерство, маркетинг взаємовідносин.

Савчук В.А. СТРАТЕГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА ОРГАНИЧЕСКОЙ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ

Цель. Стратегический анализ развития производства органической агропродовольственной продукции с использованием методов SWOT-анализа и маркетинговых исследований.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования является диалектический метод познания социально-экономических явлений, системный подход, базовые положения стратегических направлений. В процессе исследования используются общенаучные и специальные методы, в частности метод стратегического анализа при оценке состояния органического сектора производства, обосновании его приоритетности в стратегии развития отечественного агропромышленного комплекса; метод маркетинговых исследований – для выявления роли государства и оценки уровня государственного регулирования в развитии органического производства Украины.

Результаты исследования. Осуществлен анализ и оценка состояния органического сектора производства, обосновано его приоритетность в стратегии развития отечественного агропромышленного комплекса. Установлено, что имеющиеся в Украине предпосылки и потенциал развития органического производства и рынка реализуются в неполной мере и при низкой стимулирующей активности государства. Обосновано, что для укрепления позиций на внутреннем и внешнем рынках необходима разработка наступательной и эффективной маркетинговой стратегии органического производства и рынка.

Научная новизна результатов исследования. С помощью применения методологии SWOT-анализа для выявления сильных и слабых сторон органического производства в Украине, его возможностей и угроз обоснована стратегия развития отрасли, основанная на принципах маркетинга взаимодействия. Рекомендуются комплекс управленческих инструментов практической реализации стратегии маркетингового взаимодействия. Аргументировано доказано, что маркетинговое управление развитием органического сектора Украины на основе концепции маркетинга взаимоотношений будет способствовать его динамическому развитию и эффективности благодаря ряду синергетических эффектов.

Практическое значение результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы в процессах отраслевого управления и менеджмента предприятий – субъектов органического производства в качестве концептуальной основы принятия управленческих решений.

Ключевые слова: органическое производство, стратегия, рынок, государственное регулирование, маркетинговое управление, государственно-частное партнерство, маркетинг взаимоотношений.

Savchuk V.A. STRATEGIC ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF ORGANIC AGRICULTURAL FOOD PRODUCTION IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is a strategic analysis of the development of organic agricultural food production with using methods of SWOT analysis and marketing research.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the dialectical method of cognition of social and economic phenomena, the system approach and the basic provisions of strategic directions. General scientific and special methods are used in the process of research, in particular, the method of strategic analysis in assessing the state of the organic sector of production, substantiation of its priority in the strategy of development of the domestic agro-industrial complex; the method of marketing research – to identify the role of the state and assess the level of government regulation in the development of organic production in Ukraine.

Findings. The analysis and evaluation of the state of the organic production sector is made, its priority in the strategy of development of the domestic agro-industrial complex is substantiated. It is established that the existing preconditions and potential of organic production and market development in Ukraine are realized incompletely and at low stimulating activity of the state. It is substantiated that it is necessary to develop an offensive and effective marketing strategies for organic production and market in order to strengthen positions in the domestic and foreign markets.

Originality. The strategy of industry development, based on the principles of marketing interaction is substantiated with using the methodology of SWOT analysis to identify the strengths and weaknesses of organic production in Ukraine, its capabilities and threats.

A set of management tools for practical implementing the strategy of marketing interaction is recommended. It has been proved that the marketing management of the organic sector development in Ukraine on the basis of the concept of marketing interaction will promote its dynamic development and efficiency through a series of synergistic effects.

Practical value. The results of the study can be used in the processes of branch management and management of enterprises – subjects of organic production as a conceptual basis for making managerial decisions.

Key words: organic production, strategy, market, state regulation, marketing management, public and private partnership, marketing relationship.

Сороківська О.А., Мосій О.Б., Кужда Т.І. ВІДКРИТТЯ ВЛАСНОЇ СПРАВИ ЯК ШЛЯХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ АТО

Мета. Діагностика сучасного стану підтримки та стимулювання процесів започаткування й ведення бізнесу ветеранами АТО, а також поглиблення теоретичних аспектів і розробка практичних рекомендацій для ефективного поєднання громадських та урядових ініціатив у цій сфері.

Методика дослідження. У процесі дослідження було використано загальнонаукові методи, зокрема: метод наукової абстракції – для визначення стану соціально-економічного та інституційного забезпечення

процесів адаптації ветеранів АТО, методи анкетування та фокус-групового дослідження – для формування переліку бар'єрів започаткування і ведення бізнесу ветеранами АТО; узагальнення – з метою розроблення пропозицій для вирішення проблемних ситуацій у сфері започаткування власного бізнесу демобілізованими учасниками АТО.

Результати дослідження. Проведено комплексний аналіз діючих громадських ініціатив та регіональних програм підтримки ветеранів АТО в Україні загалом, та в Тернопільській області зокрема, досліджено функції інституцій, які їх забезпечують. Визначено, що проблемність ситуації полягає у тому, що діяльність цих структур на сьогодні є недостатньо скоординованою. Це ускладнює комунікаційні процеси між ветеранами АТО та установами, які мають потенційні й реальні можливості для надання їм кваліфікованої допомоги і підтримки. Здійснено дослідження досвіду розвинутих країн (США, Великобританії, Канади) щодо формування сприятливого соціального, інституційного й інформаційного середовища для відкриття власної справи і реалізації підприємницьких ініціатив демобілізованих учасників бойових дій. Визначено, що для успішної допомоги ветеранам потрібно враховувати кращу практику волонтерських ініціатив та досвід розвинутих країн. Розглянуто Дорожню карту як інструмент формування сприятливої політики ведення малого і середнього бізнесу в регіоні.

Наукова новизна результатів дослідження. Проведено фокус-групові дослідження перешкод для започаткування і ведення бізнесу за участю ветеранів АТО. Результати досліджень дали змогу сформулювати перелік бар'єрів для започаткування і ведення приватного бізнесу, а також розробити ряд актуальних пропозицій для подолання проблемних ситуацій у цій сфері на регіональному та загальнодержавному рівнях.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми працевлаштування ветеранів АТО шляхом започаткування ними власного бізнесу. Результати можуть бути використані у процесі формування регіональних програм надання соціально-економічної допомоги учасникам АТО.

Ключові слова: ветерани антитерористичної операції, започаткування та ведення бізнесу, соціально-економічна адаптація, підприємницькі ініціативи, регіональні програми розвитку малого і середнього бізнесу.

Сорокивская Е.А., Мосий О.Б., Кужда Т.И. ОТКРЫТИЕ СОБСТВЕННОГО ДЕЛА КАК ПУТЬ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ ВETERANОВ АТО

Цель. Целью статьи является диагностика современного состояния поддержки и стимулирования процессов открытия и ведения бизнеса ветеранами АТО, а также углубление теоретических аспектов и разработка практических рекомендаций эффективного сочетания общественных и правительственных инициатив в этой сфере.

Методика исследования. В процессе исследования были использованы общенаучные методы, в частности: метод научной абстракции – для определения состояния социально-экономического и институционального обеспечения процессов адаптации ветеранов АТО, методы анкетирования и фокус-группового исследования – для формирования перечня барьеров открытия и ведения бизнеса ветеранами АТО; обобщения – с целью разработки предложений для решения проблемных ситуаций в сфере создания собственного бизнеса демобилизованными участниками АТО.

Результаты исследования. Проведен комплексный анализ действующих общественных инициатив и региональных программ поддержки ветеранов АТО в Украине в целом, и в Тернопольской области в частности, исследованы функции институтов, которые их обеспечивают. Определено, что проблемность ситуации заключается в том, что деятельность этих структур на сегодня недостаточно скоординирована. Это усложняет коммуникационные процессы между ветеранами АТО и учреждениями, которые имеют потенциальные и реальные возможности для оказания им квалифицированной помощи и поддержки. Проведено исследование опыта развитых стран (США, Великобритании, Канады) по формированию благоприятного социальной, институциональной и информационной среды для открытия собственного дела и реализации предпринимательских инициатив демобилизованных участников боевых действий. Определено, что для успешной помощи ветеранам нужно учитывать лучшую практику волонтерских инициатив и опыт развитых стран. Дорожная карта рассматривается как инструмент формирования благоприятной политики ведения малого и среднего бизнеса в регионе.

Научная новизна результатов исследования. Проведены фокус-групповые исследования препятствий для открытия и ведения бизнеса с участием ветеранов АТО. Результаты исследований позволили сформировать перечень барьеров для открытия и ведения частного бизнеса, а также разработать ряд актуальных предложений для преодоления проблемных ситуаций в этой сфере на региональном и общегосударственном уровнях.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблемы трудоустройства ветеранов АТО путем открытия ими собственного бизнеса. Результаты могут быть использованы в процессе формирования региональных программ оказания социально-экономической помощи участникам АТО.

Ключевые слова: ветераны антитеррористической операции, открытие и ведение бизнеса, социально-экономическая адаптация, предпринимательские инициативы, региональные программы развития малого и среднего бизнеса.

Sorokivska O.A., Mosiy O.B., Kuzhda T.I. OPENING OF OWN BUSINESS AS A WAY FOR SOCIAL AND ECONOMIC ADAPTATION OF ATO VETERANS

Purpose. The aim of the article is the diagnosis of the current state of support and stimulation of the processes for starting and doing business by ATO veterans, as well as deepening the theoretical aspects and developing practical recommendations for the effective combination of public and governmental initiatives in this area.

Methodology of research. General scientific methods are used in the process of research, in particular: the method of scientific abstraction – to determine the state of social and economic and institutional provision of the processes for adaptation of ATO veterans, methods of questioning and focus group research – to form a list of barriers

for starting and doing business by ATO veterans; generalization – in order to develop proposals for solving problem situations in the area of starting their own business by demobilized ATO participants.

Findings. The analysis of existing public initiatives and regional programs for the support of ATO veterans in Ukraine as a whole, and in the Ternopil region is conducted; in particular, the functions of the institutions that provide them are investigated. It is determined that the activities of these structures are insufficiently effective today, communication processes between ATO veterans and institutions that have potential and real opportunities to provide them with qualified assistance and support are much more complicated.

The study of the experience of developed countries (USA, UK, Canada) concerning the formation of a favourable social, institutional and informational environment for the opening of their own business and implementation of business initiatives of demobilized combatants has been carried out. It is determined that for veterans to succeed, it is necessary to take into account the best practice of volunteer initiatives and experience of developed countries. The Roadmap is considered as an instrument for the formation of a favourable policy of small and medium business in the region.

Originality. Focus group studies of obstacles for starting and doing business with ATO veterans are conducted. The results of the studies allowed to form a list of barriers for the establishment and conduct of private business, as well as to develop a number of relevant proposals to overcome the problem situations in this area at the regional and national levels.

Practical value. The obtained results of the research are aimed at solving the problem of employment of veterans ATO by starting their own business. The results can be used in the process of forming regional programs for the provision of social and economic assistance to ATO participants.

Key words: veterans of the anti-terrorist operation, starting and operating a business, social and economic adaptation, entrepreneurial initiatives, regional development programs of small and medium business.

Ільчук В.В. ПРОБЛЕМИ В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ І РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЇХ АНАЛІЗУ

Мета. Узагальнення основних проблем в сфері формування і регулювання доходів сільського населення. Встановлення основних методичних підходів до їх аналізу.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження були фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти з питань формування і регулювання доходів. В процесі аналізу формування і регулювання доходів населення використані такі методи: метод факторного аналізу причинно-наслідкових залежностей, балансовий метод, метод структурних порівнянь, метод міжгалузевих зв'язків, індексний метод, а також економіко-статистичні методи, які включають метод групувань, зіставлень, графічний і табличний методи – при визначенні головного критерію соціального розшарування суспільства; при встановленні рівня економічних взаємозв'язків між виробленим продуктом, трудовою активністю і власністю; при визначенні причин, що впливають на диференціацію доходів населення.

Результати дослідження. Встановлено, що головним критерієм соціального розшарування суспільства виступають розмір та джерело доходів, категорія доходів населення відображає економічні зв'язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок її трудової активності, використання власності, яка знаходиться в їх розпорядженні, та соціальних трансфертів. Номінальні і реальні доходи, а також їх нерівномірні розміри дозволяють судити про рівень добробуту громадян та його динаміку. Фактори що визначають нерівність доходів можна умовно розділити на залежні і незалежні від доходів отримувача. Основні причини, що впливають на диференціацію доходів наступні: відмінності в інтелектуальних здібностях, в освітньому рівні і кваліфікації, відмінності у володінні власністю, у складі сім'ї, а також це допомагає при зв'язках, удачі, несподівано отриманому виграші тощо.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні теоретичних положень та виробленні концептуального підходу щодо проблеми та протиріччя в системі формування та регулювання доходів сільського населення.

Практичне значення результатів дослідження. Проведені дослідження розвивають нові знання в цій сфері і забезпечують підвищення обґрунтованості управлінських рішень з розробки раціональних програм соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: доходи населення, формування, регулювання, систематизація, класифікація, методичні підходи для аналізу, ступені нерівності доходів.

Ільчук В.В. ПРОБЛЕМЫ В СФЕРЕ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОХОДОВ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ И ОСНОВНЫЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИХ АНАЛИЗУ

Цель. Обобщение основных проблем в сфере формирования и регулирования доходов сельского населения. Установление основных методических подходов к их анализу.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования были фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых, нормативные и законодательные акты по вопросам формирования и регулирования доходов. В процессе анализа формирования и регулирования доходов населения использованы следующие методы: метод факторного анализа причинно-следственных зависимостей, балансовый метод, метод структурных сравнений, метод межотраслевых связей, индексный метод, а также экономико-статистические методы, включающие метод группировок, сопоставлений, графический и табличный методы - при определении главного критерия социального расслоения общества; при установлении уровня экономических взаимосвязей между произведенным продуктом, трудовой активностью и собственностью; при определении причин, влияющих на дифференциацию доходов населения.

Результаты исследования. Установлено, что главным критерием социального расслоения общества выступают размер и источник доходов, категория доходов населения отражает экономические связи между членами общества по поводу потребления производимого продукта за счет его трудовой активности, использования собственности, которая находится в ее распоряжении и социальных трансфертов. Номинальные и реальные доходы, а также их неравномерные размеры позволяют судить об уровне благосостояния граждан и его динамике. Факторы определяющие неравенство доходов можно условно разделить на зависимые и независимые от доходов получателя. Основные причины, влияющие на дифференциацию доходов следующие: отличия в интеллектуальных способностях, в общеобразовательном уровне и квалификации, различия во владении собственностью, в составе семьи, а также это помогает при связях, удаче, неожиданно полученном выигрыше и тому подобное.

Научная новизна результатов исследования заключается в определении теоретических положений и выработке концептуального подхода к проблемам и противоречиям в системе формирования и регулирования доходов сельского населения.

Практическое значение результатов исследования. Проведенные исследования развивают новые знания в этой сфере и обеспечивают повышение обоснованности управленческих решений по разработке рациональных программ социально-экономического развития.

Ключевые слова: доходы населения, формирование, регулирование, систематизация, классификация, методические подходы к анализу, степени неравенства доходов.

Ilichuk V.V. PROBLEMS IN THE SPHERE OF FORMATION AND REGULATION OF INCOME OF THE RURAL PEOPLE AND THE MAIN METHODOLOGICAL APPROACHES TO THEIR ANALYSIS

Purpose. The aim of the article is to generalization of the main problems in the sphere of formation and regulation of income of rural population and installation of the main methodological approaches to their analysis.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study were the fundamental position of modern economic theory, scientific works of scientists, regulatory and legislative acts on the formation and control of revenue. In the process of the analysis of formation and regulation of incomes used the following methods: the method of factor analysis of cause-effect dependencies, balance method, the method of structural comparisons, the method of connections, the index method, as well as economic and statistical methods which include the method of grouping, comparisons, graphic and tabular methods in determining the main criterion of the social stratification of society; when setting the level of the economic relationships between the produced product, labor activity and property; when determining the reasons that affect the differentiation of incomes of the population.

Findings. It was established that the main criterion of the social stratification of society favor the size and source of income, the category of income reflects the economic ties between the members of society with regard to the consumption of a product by its labor activity, the use of the property, which is at their disposal, and social transfers. Nominal and real incomes, as well as their irregular dimensions allow to judge the level of welfare and its dynamics. Factors that determine inequality of income can be divided into dependent and independent from the income of the recipient. The main reasons affecting the income differences include: differences in intellectual abilities, educational level and qualifications, the differences in the possession of the property, within the family, and it helps with relationships, good luck, unexpectedly received winnings, etc.

Originality. The scientific novelty consists in defining the theoretical terms and the formulation of a conceptual approach to the problems and contradictions in the system of formation and regulation of income of rural population.

Practical value. The conducted investigations develop a new knowledge in this area and provide increasing validity of management decisions on the development of rational socio-economic development.

Key words: incomes of the population, forming, regulation, systematization, classification, methodological approaches for analysis, degree of income inequality.

Свиноус І.В., Гаврик О.Ю., Хомяк Н.В. БЮДЖЕТУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПЛАНУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПТАХІВНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розробка теоретичних, практичних рекомендацій щодо запровадження системи бюджетування як складової планування господарської діяльності птахівничих підприємств.

Методика дослідження. В процесі виконання дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження процесів і явищ у їх взаємозв'язку й розвитку, а саме: монографічний (при формулюванні мети, завдань, предмета і об'єкта дослідження); метод порівняльного аналізу (при дослідженні концепцій стратегічного управління витратами); розрахунково-конструктивний, графічний (при порівнянні показників).

Результати дослідження. Встановлено, що система бюджетних завдань будується на основі ключових показників ефективності. Визначено, що показники, які відображені в бюджетних завданнях, розробляються для кожного структурного підрозділу птахофабрики (основних, допоміжних, обслуговуючих) і призначені для формування їх місячних бюджетів. Передбачено, що власний бюджет підрозділу має формуватися на основі контрольних показників для забезпечення зв'язку між контрольними та бюджетними показниками. На підставі цих зв'язків за сформованими бюджетами складається звіт у вигляді, аналогічному бюджетному завданню.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено і представлено в інтегрованому вигляді етапність системи бюджетування із виділенням функціонального призначення кожного з бюджетів з відповідною інформаційною та математичною базою формування й розрахунку. Обґрунтовано алгоритм формування бюджетів птахівничого підприємства.

Практичне значення результатів дослідження. Запропоновано для практичного використання алгоритм формування бюджетів птахівничого підприємства, який має такі особливості: 1) використовується паралельна

розробка бюджету продажів і бюджету комерційних витрат; 2) бюджет надходжень за основною діяльністю, бюджетні завдання і бюджет виробництва носять підпорядкований характер по відношенню до бюджету продажів.

Ключові слова: бюджетування, планування, господарська діяльність, сільськогосподарське підприємство, птахівництво, затрати, бюджет.

Свиноус И.В., Гаврик А.Ю., Хомяк Н.В. БЮДЖЕТИРОВАНИЕ, КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПЛАНИРОВАНИЕ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПТИЦЕВОДЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Разработка теоретических, практических рекомендаций по внедрению системы бюджетирования, как составляющей планирования хозяйственной деятельности птицеводческих предприятий.

Методика исследования. В процессе выполнения исследования использованы общенаучные и специальные методы исследования процессов и явлений в их взаимосвязи и развития, а именно: монографический (при формулировке целей, задач, предмета и объекта исследования); метод сравнительного анализа (при исследовании концепций стратегического управления затратами) расчетно-конструктивный, графический (при сравнении показателей).

Результаты исследования. Установлено, что система бюджетных задач строится на основе ключевых показателей эффективности. Определено, что показатели, которые отображены в бюджетных задачах, разрабатываются для каждого структурного подразделения птицефабрики (основных, вспомогательных, обслуживающих) и предназначены для формирования их месячных бюджетов. Предусмотрено, что собственный бюджет подразделения должен формироваться на основе контрольных показателей для обеспечения связи между контрольными и бюджетными показателями. На основании этих связей по сложившимся бюджетам составляется отчет в виде, аналогичном бюджетной задаче.

Научная новизна результатов исследования. Разработано и представлено в интегрированном виде этапность системы бюджетирования с выделением функционального назначения каждого из бюджетов с соответствующей информационной и математической базой формирования и расчета. Обоснован алгоритм формирования бюджетов птицеводческого предприятия.

Практическое значение результатов исследования. Предложено для практического использования алгоритм формирования бюджетов птицеводческого предприятия, который имеет следующие особенности: 1) используется параллельная разработка бюджета продаж и бюджета коммерческих расходов; 2) бюджет поступлений по основной деятельности, бюджетные задачи и бюджет производства носят подчиненный характер по отношению к бюджету продаж.

Ключевые слова: бюджетирование, планирование, хозяйственная деятельность, сельскохозяйственное предприятие, птицеводство, затраты, бюджет.

Svynous I.V., Havryk O.Yu., Khomiak N.V. BUDGETING AS A COMPONENT OF PLANNING THE ECONOMIC ACTIVITY OF POULTRY ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to develop theoretical and practical recommendations for the introduction of the budgeting system as a component of planning the economic activity of poultry enterprises.

Methodology of research. The general scientific and special methods of research of processes and phenomena in their interrelation and development are used in the process of the research, namely: monographic (in the formulation of goals, tasks, subject and object of research); the method of comparative analysis (in the study of concepts of strategic cost management); calculation and constructive, graphic (in comparing indicators).

Findings. It is established that the budget task system is based on key performance indicators. It is determined that the indicators, which are reflected in budget tasks, are developed for each structural subdivision of the poultry farm (main, auxiliaries, servicemen) and are intended for the formation of their monthly budgets.

It is envisaged that the unit's own budget should be based on benchmarks to ensure a link between control and budget indicators. The report in the form of a similar budgetary task is prepared on the basis of established budgets based of these links.

Originality. The phasing of the budgeting system with the allocation of the functional purpose of each budget with the corresponding information and mathematical base of formation and calculation is designed and presented in an integrated way. The algorithm of budgeting of poultry enterprise is substantiated.

Practical value. The algorithm for budget formation of a poultry enterprise, which has the following features, is proposed for the practical application: 1) the parallel development of the sales budget and the budget of commercial expenses is used; 2) the budget of receipts for the main activity, budgetary tasks and the budget of production are subordinate to the budget of sales.

Key words: budgeting, planning, economic activity, agricultural enterprise, poultry farming, costs, budget.

Дячун О.Д., Мигаль О.Ф. СУТНІСТЬ ПЛАНУВАННЯ ПРОДАЖУ, ЙОГО ПРИНЦИПИ, ВИДИ ТА ЕТАПНІСТЬ

Мета. Уточнення сутності планування продажу, обґрунтування змісту його принципів та етапності здійснення.

Методика дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження формують діалектичний метод пізнання економічних явищ та системний підхід до їхнього вивчення, сучасна теорія управління і фундаментальні положення економіки підприємства й маркетингу, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань планування продажу. Для виконання окреслених у статті цілей використано такі методи: аналіз і синтез – для обґрунтування розроблених положень та рекомендацій; системний і комплексний – при створенні системи принципів планування; табличний метод – для подання даних та результатів досліджень.

Результати дослідження. Обґрунтовано сутність планування продажу та різні варіанти його визначення. Запропоновано авторське трактування змісту планування продажу. Визначено відмінності та спільності понять «планування продажу» та «прогнозування продажу». Розкрито завдання, що стоять перед плануванням продажу. Висвітлено його принципи, зокрема такі як об'єктивність, регулярність, взаємоузгодженість, обґрунтованість, гнучкість, економічність, комплексність, багатоваріантність. Означено різновидності прогнозування продажу за рядом ознак: масштабами вирішення проблеми продажу, способами розробки планів, обсягами продажу.

Обґрунтовано етапність планування продажу. Запропоновано такі його етапи як: оцінка зовнішнього та внутрішнього маркетингового середовища; оцінка місткості ринку; аналіз обсягів продажу за минулі роки; визначення цілей та стратегій; складання прогнозу продажу; безпосередня розробка плану продажу; структуризація плану.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано сутність планування продажу та різні варіанти його визначення, а також авторське трактування змісту планування продажу.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприятимуть здійсненню науково обґрунтованому плануванню продажу.

Ключові слова: планування продажу, завдання планування продажу, принципи планування, види планування.

Дячун О.Д., Мыгаль О.Ф. СУЩНОСТЬ ПЛАНИРОВАНИЯ ПРОДАЖ, ЕГО ПРИНЦИПЫ, ВИДЫ И ЭТАПНОСТЬ

Цель. Уточнение сущности планирование продаж, обоснование содержания его принципов и этапности осуществления.

Методика исследования. Теоретико-методологическую основу исследования формируют диалектический метод познания экономических явлений и системный подход к их изучению, современная теория управления и фундаментальные положения экономики предприятия и маркетинга, научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам планирования продаж. Для выполнения определенных в статье целей использованы следующие методы: анализ и синтез – для обоснования разработанных положений и рекомендаций; системный и комплексный – при создании системы принципов планирования; табличный метод – для представления данных и результатов исследований.

Результаты исследования. Обосновано сущность планирования продаж и различные варианты его определения. Предложено авторское трактовки содержания планирование продаж. Определены различия и общности понятий «планирование продаж» и «прогнозирование продаж». Раскрыто стоящие перед планированием продаж. Освещены его принципы, в частности такие как объективность, регулярность, взаимосогласованность, обоснованность, гибкость, экономичность, комплексность, многовариантность. Отмечено разновидности прогнозирования продаж по ряду признаков: масштабами решения проблемы продажи, способами разработки планов, объемам продаж.

Обосновано этапность планирования продаж. Предложены следующие его этапы как: оценка внешнего и внутренней маркетинговой среды; оценка емкости рынка; анализ объемов продаж за прошлые годы; определение целей и стратегий; составление прогноза продаж; непосредственная разработка плана продаж; структуризация плана.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано сущность планирования продаж и различные варианты его определения, а также авторская трактовка содержания планирование продаж.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования будут способствовать осуществлению научно обоснованному планированию продаж.

Ключевые слова: планирование продаж, задачи планирования продаж, принципы планирования, виды планирования.

Diachun O.D., Myhal O.F. THE ESSENCE OF SALES PLANNING, ITS PRINCIPLES, TYPES AND STAGE

Purpose. The aim of the article is to clarify the essence of sales planning, substantiation of the content of its principles and stage of implementation.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research forms the dialectic method of knowledge of economic phenomena and the systematic approach to their study, the modern theory of management and fundamental positions of enterprise economics and marketing, scientific works of domestic and foreign scientists on sales planning issues. The following methods are used to fulfill the goals outlined in the article: analysis and synthesis – to substantiate the developed provisions and recommendations; systemic and complex – in creating a system of planning principles; tabular method – for submitting data and research results.

Findings. The essence of sales planning and various variants of its definition are substantiated. Author's interpretation of the content of sales planning is proposed.

Differences and commonality of the concepts of "sales planning" and "forecasting sales" are defined. The tasks facing sale planning are revealed. His principles are highlighted, including such as objectivity, regularity, coherence, reasonableness, flexibility, economy, complexity and multivariate. Variants of forecasting of sale for a number of signs are indicated: scale of solution of a problem of sale, ways of working out plans, sales volumes.

The stage of sales planning is substantiated. The following stages are offered: evaluation of external and internal marketing environment; assessment of market capacity; analysis of sales volumes over the past years; defining goals and strategies; making a forecast sale; direct development of a sales plan; structuring the plan.

Originality. The essence of sales planning and various variants of its definition, as well as author's interpretation of the content of sales planning, is substantiated.

Practical value. The obtained research results will facilitate the implementation of scientifically substantiated sales planning.

Key words: sales planning, sales planning tasks, planning principles, types of planning.

Матвійчук Н.П. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ПЕРЕРОБКИ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Мета. Дослідження кооперації в галузі садівництва України та обґрунтування використання обслуговуючого кооперування як перспективної організаційної інновації розвитку галузі садівництва.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою досліджень стали діалектичний метод пізнання та системний підхід при вивченні наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. В процесі дослідження використано такі методи: аналізу та синтезу, наукових гіпотез, групування, логічних, рядів динаміки та ін. - при обґрунтуванні необхідності розвитку кооперативних відносин в сфері виробництва і переробки продукції садівництва.

Результати дослідження. Встановлено, що обслуговуюче кооперування на інноваційній організаційній основі набуває особливої важливості в сучасному конкурентному середовищі. Обґрунтовано ефективність функціонування запропонованого переробного кооперування в галузі садівництва. Запропоновано створити кооператив з переробки плодово-ягідної сировини в Вінницькій області. Розраховано основні показники ефективності функціонування запропонованого кооперативу: термін окупності проекту - 2 роки й 2 місяці; очікуваний прибуток першого та другого року становитиме відповідно: 3228758,61 тис. грн. та 2690632,17 тис. грн.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано доцільність розвитку кооперативних відносин у сфері виробництва і переробки продукції садівництва. Розроблено проект створення на базі підприємств Вінницького та Барського районів кооперативного заводу з переробки плодово-ягідної продукції.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження сприятимуть реалізації організаційних інновацій у сфері промислової переробки плодово-ягідної продукції.

Ключові слова: кооператив, промислова переробка, обслуговуючі кооперативи, бізнес-план, садівництво, інвестиції, переробні підприємства.

Матвійчук Н.П. ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ИННОВАЦИИ В СФЕРЕ ПРОМЫШЛЕННОЙ ПЕРЕРАБОТКИ ПЛОДОВО-ЯГОДНОЙ ПРОДУКЦИИ

Цель. Исследование кооперации в области садоводства Украины и обоснование использования обслуживающего кооперирования как перспективной организационной инновации развития отрасли садоводства.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследований стали диалектический метод познания и системный подход при изучении научных трудов отечественных и зарубежных ученых. В процессе исследования использованы следующие методы: анализа и синтеза, научных гипотез, группировки, логический, рядов динамики и др. – при обосновании необходимости развития кооперативных отношений в сфере производства и переработки продукции садоводства.

Результаты исследования. Установлено, что обслуживающее кооперирование на инновационной организационной основе приобретает особую важность в современной конкурентной среде. Обоснована эффективность функционирования предложенного перерабатывающего кооперирования в области садоводства. Предложено создать кооператив по переработке плодово-ягодного сырья в Винницкой области. Рассчитаны основные показатели эффективности функционирования предложенного кооператива: срок окупаемости проекта – 2 года и 2 месяца; ожидаемая прибыль первого и второго года составит соответственно: 3228758,61 тыс. грн. и 2690632,17 тыс. грн.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована целесообразность развития кооперативных отношений в сфере производства и переработки продукции садоводства. Разработан проект создания на базе предприятий Винницкого и Барского районов кооперативного завода по переработке плодово-ягодной продукции.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования будут способствовать реализации организационных инноваций в сфере промышленной переработки плодово-ягодной продукции.

Ключевые слова: кооператив, промышленная переработка, обслуживающие кооперативы, бизнес-план, садоводство, инвестиции, перерабатывающие предприятия.

Matviichuk N.P. ORGANIZATIONAL INNOVATIONS IN THE INDUSTRIAL PROCESSING OF FRUITS AND BERRIES PRODUCTS

Purpose. The aim of the article is to research of cooperation in the field of horticulture of Ukraine and justification of the use of serving cooperatives as a promising organizational innovation in the field of horticulture.

Methods of research. Dialectical method of cognition and systematic approach while studying scientific works of domestic and foreign scientists became theoretical and methodological basis of the research. The following methods as analysis and synthesis, scientific hypotheses, grouping, logic method, dynamics series, etc. - when substantiating the necessity of the development of cooperative relations in the field of production and processing of gardening products were used in the process of the research.

Findings. It was established that serving cooperation on the innovative organizational basis gained peculiar importance in the modern competitive environment. Efficiency of functioning of offered processing co-operation in the field of gardening was substantiated. It was offered to create a cooperative for the processing of fruit and berry raw materials in Vinnytsia region. The main indicators of operation efficiency of the offered cooperative were calculated: payback period of the project - 2 years and 2 months; expected income of the first and second year will be 3228758.61 thousand UAH and 2690632.17 thousand UAH respectively.

Originality. Expediency of the development of cooperative relations in the field of production and processing of gardening products was substantiated. A project for creation a cooperative plant for processing of fruit and berry products on the basis of the enterprises of Vinnytsia and Bar districts was developed.

Practical value. Obtained research results will promote the implementation of organizational innovations in the field of industrial processing of fruit and berry products.

Key words: cooperative, industrial processing, serving cooperatives, business plan, horticulture, investments, processing enterprises.

Білоусова О.С. РЕФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета статті. Визначення основних положень та напрямів реформування механізмів управління фінансами державних підприємств, розкриття сутності державного регулювання та моніторингу фінансової стійкості як складових управління державними корпораціями.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі основні методи і методичні підходи: системний підхід – при обґрунтуванні напрямів реформування механізмів управління фінансами державних підприємств; метод порівняльного аналізу – при обґрунтуванні принципів державного регулювання.

Результати дослідження. Обґрунтовано, що основні положення реформування механізмів управління фінансами державних підприємств мають бути спрямовані на створення умов для ефективної взаємодії держави та підприємств, що досягається через узгодженість інтересів, визначених теорією економічного добробуту та теорією економічного розвитку. Встановлено, що державне регулювання визначається як процес забезпечення державними органами управління виконання функцій держави через досягнення врівноваженого функціонування та розвитку цілісної економічної системи. При цьому державне фінансове регулювання є процесом фінансового забезпечення та розвитку цілісної економічної системи, у першу чергу, стратегічно важливих підприємств. Принципами державного регулювання визначено: мінімальне втручання державних органів в економічні процеси; вплив на розвиток економіки через економічні методи та нормативні обмеження, інструментарій регуляторів; управління об'єктами державної власності.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано напрями реформування механізмів управління фінансами державних підприємств, державного регулювання, що забезпечуватиме взаємодоповнення, узгодженість та координацію всіх складових, зокрема річного фінансового планування та стратегічного планування розвитку; мінімізації фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю державних підприємств; моніторингу наглядовими радами та органами управління державними підприємствами; мотивації директорів державних підприємств; зовнішнього аудиту. Основними завданнями моніторингу визначено: проведення спостереження, збору, накопичення, фінансового аналізу діяльності з метою якісного управління державними підприємствами та іншими об'єктами державної власності, забезпечення їх конкурентоздатності на інноваційній основі.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати досліджень будуть сприяти проведенню реформ механізмів управління фінансами державних підприємств та інших суб'єктів державного сектора економіки.

Ключові слова: державні підприємства, фінансове планування, моніторинг, державна власність, фіскальні ризики.

Белоусова Е.С. РЕФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель статьи. Определение основных положений и направлений реформирования механизмов управления финансами государственных предприятий, раскрытие сущности государственного регулирования и мониторинга финансовой устойчивости как составляющих управления государственными корпорациями.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие основные методы и методические подходы: системный подход – при обосновании направлений реформирования механизмов управления финансами государственных предприятий; метод сравнительного анализа – при обосновании принципов государственного регулирования.

Результаты исследования. Основные положения реформирования механизмов управления финансами государственных предприятий должны быть направлены на создание условий для эффективного взаимодействия государства и предприятий, которое достигается путем согласованности интересов, обоснованных теориями экономического благосостояния и экономического развития. Установлено, что государственное регулирование определяется как процесс обеспечения государственными органами управления исполнения функций государства через достижение уравновешенного функционирования и развития целостной экономической системы. При этом государственное финансовое регулирование является процессом финансового обеспечения и развития целостной экономической системы, в первую очередь, стратегически важных предприятий. Принципами государственной регуляции определены: минимальное вмешательство государственных органов в экономические процессы; влияние на развитие экономики через экономические методы и нормативные ограничения, инструментарий регулятора; управления объектами государственной собственности.

Научная новизна исследования. Обоснованы направления реформирования механизмов управления финансами государственных предприятий, государственного регулирования, обеспечивать взаимодополнения, согласованность и координацию всех составляющих, в частности годового финансового планирования и стратегического планирования развития; минимизации фискальных рисков, связанных с деятельностью государственных предприятий; мониторинга наблюдательными советами и органами управления государственными предприятиями; мотивации директоров государственных предприятий; внешнего аудита. Основными задачами мониторинга определены: проведение наблюдения, сбора, накопления, финансового

анализа деятельности с целью качественного управления государственными предприятиями и другими объектами государственной собственности, обеспечения их конкурентоспособности на инновационной основе.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследований будут способствовать проведению реформ механизмов управления финансами государственных предприятий и других субъектов подержанного сектора экономики.

Ключевые слова: государственные предприятия, финансовое планирование, мониторинг, государственная собственность, фискальные риски.

Bilousova O.S. REFORMING MECHANISMS OF FINANCIAL MANAGEMENT AT PUBLIC ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to defining the main provisions and directions of reforming financial management mechanisms of state enterprises, disclosing the essence of state regulation and monitoring of financial sustainability as constituent management of state corporations.

Methodology of research. The following basic methods and methodological approaches were used in the process of research: systematic approach - when substantiating directions of reforming financial management mechanisms of state enterprises; the method of comparative analysis - when substantiating the principles of state regulation.

Findings. The main provisions for reforming the financial management mechanisms of state-owned enterprises should be aimed at creating conditions for effective interaction between the state and enterprises, which is achieved through consistency of interests defined by the theory of economic prosperity and the theory of economic development.

State regulation is defined as the process of providing state bodies for the management of the functions of the state through the achievement of a balanced functioning and development of a coherent economic system. At the same time, state financial regulation is a process of financial support and the development of a coherent economic system, first of all, strategically important enterprises. The principles of state regulation defined: minimal interference of state bodies in economic processes; Impact on economic development through economic methods and regulatory constraints, regulators' tools; Management of state-owned objects.

Originality. The directions of reforming of financial management mechanisms of state enterprises, state regulation, which will ensure complementarity, coherence and coordination of all components, in particular, annual financial planning and strategic planning of development, are grounded; Minimize fiscal risks associated with the activities of state-owned enterprises; Monitoring by supervisory boards and management bodies of state enterprises; Motivation of directors of state enterprises; External audit. The main tasks of the monitoring are defined: observation, collection, accumulation, financial analysis of activities aimed at quality management of state enterprises and other objects of state property, ensuring their competitiveness on an innovative basis.

Practical value. The results of the research will help to carry out reforms of financial management mechanisms of state enterprises and other entities of the state sector of the economy.

Key words: state enterprises, financial planning, monitoring, state property, fiscal risks.

Лазаришин А.В., Грицюк П.М. МОЖЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РЕЛЕВАНТНОГО АНАЛІЗУ ЛІКВІДНОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ОЦІНЮВАЛЬНО-ДІАГНОСТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ

Мета. Формування методичних засад та практичних пропозицій щодо релевантного аналізу коефіцієнта ліквідності автотранспортного підприємства для більш повної реалізації оцінювально-діагностичної функції аналізу в системі управління підприємством.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання з використанням системного підходу. Для досягнення мети і виконання визначених завдань використано такі методи дослідження: абстрактно – логічний – при окресленні мети і завдань роботи; аналізу, синтезу, групування, порівняння – для деталізації об'єкта дослідження; факторний аналіз – для визначення ступеня значущості чинників впливу на ліквідність та апробації запропонованих удосконалень оцінювально - діагностичної функції аналізу; причинно-наслідкових зв'язків – для розробки пропозицій з адаптації системи аналітичного забезпечення управління до вимог релевантності аналітичної інформації.

Результати дослідження. Охарактеризовано значення оцінювально-діагностичної функції аналізу в прийнятті управлінських рішень. Обґрунтовано алгоритм методики релевантного аналізу ліквідності. Розроблено матрицю очікуваної поведінки коефіцієнта поточної ліквідності. Здійснено оцінку відповідності фактичних значень коефіцієнта поточної ліквідності матриці очікуваної поведінки.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано методику релевантного аналізу ліквідності відповідно до визначеного алгоритму та розроблено матрицю очікуваної поведінки коефіцієнта поточної ліквідності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для подальшого удосконалення організації аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень щодо ліквідності підприємств.

Ключові слова: аналітичне забезпечення, управління, релевантність, ліквідність, функція, оцінка, діагностика

Лазаришин А.В., Грицюк П.М. ВОЗМОЖНОСТИ МЕТОДИКИ РЕЛЕВАНТНОГО АНАЛИЗА ЛИКВИДНОСТИ В РЕАЛИЗАЦИИ ЕГО ОЦЕНОЧНО-ДИАГНОСТИЧЕСКОЙ ФУНКЦИИ

Цель. Формирование методических основ и практических предложений относительно релевантного анализа коэффициента ликвидности автотранспортного предприятия для более полной реализации оценочно-диагностической функции анализа в системе управления предприятием.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются общенаучные и специальные методы познания с использованием системного подхода. Для достижения целей и выполнения определенных задач использованы следующие методы исследования: абстрактно – логический – при определении целей и задач работы; анализа, синтеза, группировки, сравнения – для детализации объекта исследования; факторный анализ – для определения степени значимости факторов влияния на ликвидность и апробации предложенных усовершенствований оценочно – диагностической функции анализа; причинно-следственных связей – для разработки предложений по адаптации системы аналитического обеспечения управления к требованиям релевантности аналитической информации.

Результаты исследования. Охарактеризовано значение оценочно-диагностической функции анализа в принятии управленческих решений. Обоснован алгоритм методики релевантного анализа ликвидности. Разработана матрица ожидаемого поведения коэффициента текущей ликвидности. Осуществлена оценка соответствия фактических значений коэффициента текущей ликвидности матрице ожидаемого поведения.

Научная новизна результатов исследования. Предложена методика релевантного анализа ликвидности в соответствии с разработанным алгоритмом и разработана матрица ожидаемого поведения коэффициента текущей ликвидности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для дальнейшего совершенствования организации аналитического обеспечения принятия управленческих решений по ликвидности предприятий.

Ключевые слова: аналитическое обеспечение, управление, релевантность, ликвидность, функция, оценка, диагностика

Lazarishin A.V., Hrytsiuk P.M. THE POSSIBILITIES OF THE METHOD OF THE RELEVANT ANALYSIS OF LIQUIDITY IN THE IMPLEMENTATION OF ITS EVALUATION-DIAGNOSTIC FUNCTION

Purpose. The aim of the article is to formation of methodical principles and practical proposals for a relevant analysis of the liquidity factor of a motor transport enterprise for more complete realization of the evaluation and diagnostic function of the analysis in the enterprise management system.

Methodology of research. General scientific and special methods of knowledge using a systematic approach are the theoretical and methodological basis of the article. To achieve the purpose and the fulfillment of certain tasks the following research methods are used: abstract - logical - for defining the purposes and objectives of the article; analysis, synthesis, grouping, comparison - to detail the object of research; factor analysis - to determine the significance of the factors influencing the liquidity and approbation of the proposed improvements in the evaluation and diagnostic function of the analysis; Causative relationships - to develop proposals for adapting the system of analytical support to the requirements of the relevance of analytical information.

Findings. The significance of the evaluation-diagnostic function of analysis in the decision making is described. The algorithm of the method of the relevant analysis of the liquidity is substantiated. The matrix of expected behavior of the current liquidity ratio is developed. The estimation of correspondence of the actual values of the coefficient of current liquidity of the matrix of expected behavior is estimated.

Originality. The method of the relevant analysis of liquidity according to the determined algorithm is proposed and the matrix of expected behavior of the current liquidity ratio is developed.

Practical value. The obtained results of the research are the basis for further improvement of the organization of analytical support for decision making on the liquidity of enterprises.

Key words: analytical support, management, relevance, liquidity, function, evaluation, diagnostics.

Жукевич С.М., Карпишин Н.І. АНАЛІЗ Й ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Мета. Дослідження ризику загалом і фінансового зокрема як економічної категорії та явища, котре необхідно передбачати і враховувати у фінансово-господарській діяльності господарюючих суб'єктів, а також висвітлення методики аналізу й оцінки фінансових ризиків.

Методика дослідження. Теоретичною й методологічною основою є праці вітчизняних та зарубіжних учених з досліджуваної тематики.

В процесі дослідження використано наукові методи, що ґрунтуються на діалектичному пізнанні та об'єктивних законах економіки. Зокрема: за допомогою методів індукції, дедукції визначено ризик та фінансовий ризик як економічні категорії та явища у практичному житті; методи причинно-наслідкового зв'язку та абстрактно-логічний застосовувались для систематизації чинників, що впливають на досліджуване явище; метод спостереження й узагальнення методів кількісної й якісної оцінки ризиків.

Результати дослідження. У статті висвітлено й узагальнено теоретико-методичні аспекти аналізу й оцінки фінансових ризиків в контексті управління для розробки комплексу заходів із мінімізації загроз і втрат у провадженні фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Доведено, що фінансовий ризик-аналіз це процес дослідження умов зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на фінансовий стан і основні результати фінансової діяльності підприємства з метою ідентифікації та об'єктивної оцінки фінансових ризиків

Наукова новизна результатів дослідження. Уточнено розуміння й визначення ризику загалом та фінансового зокрема як економічної категорії та явища, систематизовано методи їх кількісної та якісної оцінки.

Практична значущість результатів дослідження. Систематизація основних методичних підходів кількісної та якісної оцінки рівня ризику сприяє забезпеченню фінансової безпеки підприємства в процесі розвитку і запобігання можливого зниження його ринкової вартості.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, ризик, фінансовий ризик, ризик-менеджмент, аналіз, оцінка, система управління.

Жукевич С.М., Карпышын Н.И. АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Целью статьи является исследование риска в целом и финансового в частности как экономической категории и явления, которое необходимо предвидеть и учитывать в финансово-хозяйственной деятельности хозяйствующих субъектов, а также освещение методики анализа и оценки финансовых рисков.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой являются труды отечественных и зарубежных ученых по исследуемой тематике.

В процессе исследования использованы научные методы, основанные на диалектическом познании и объективных законах экономики. В частности: с помощью методов индукции, дедукции определены риск и финансовый риск как экономические категории и явления в практической жизни. Методы причинно-следственной связи и абстрактно-логический применялись для систематизации факторов, влияющих на изучаемое явление; метод наблюдения и обобщения методов количественной и качественной оценки рисков.

Результаты исследования. В статье освещены и обобщены теоретико-методические аспекты анализа и оценки финансовых рисков в контексте управления для разработки комплекса мероприятий по минимизации угроз и потерь в производстве финансово-хозяйственной деятельности субъектов хозяйствования. Доказано, что финансовый риск-анализ это процесс исследования условий внешней и внутренней среды, которые влияют на финансовое состояние и основные результаты финансовой деятельности предприятия с целью идентификации и объективной оценки финансовых рисков

Научная новизна результатов исследования. Уточнено понимание и определение риска в целом и финансового в частности как экономической категории и явления, систематизированы методы их количественной и качественной оценки.

Практическая значимость результатов исследования. Систематизация основных методических подходов количественной и качественной оценки уровня риска способствует обеспечению финансовой безопасности предприятия в процессе развития и предотвращения возможного снижения его рыночной стоимости.

Ключевые слова: субъекты хозяйствования, риск, финансовый риск, риск-менеджмент, анализ, оценка, система управления.

Zhukevych S.M., Karpishyn N.I. ANALYSIS AND ESTIMATION OF FINANCIAL RISKS IN THE BUSINESS MANAGEMENT SYSTEM

Purpose. The purpose of the article is study of the risk and financial risks as an economic category and phenomena that necessary take to account and foresees in the financial and economic activities of business entities and also researching of the methods of analyses and evaluating financial risks.

Methodology of research. The works of domestic and foreign scientists on the subject are theoretical and methodological basis.

The scientific methods based on dialectical knowledge and objective laws of the economy are basis of researching. Risk and financial risk as economic categories and phenomena are manifested through induction and deduction methods. The method of causation, method of abstract-logical and method of observing and generalizing methods of quantitative and qualitative risk assessment were used to systematize factors influencing the phenomenon under study.

Findings. Theoretical and methodical aspects of the analysis and evaluation of financial risks in the context of management for the development of a set of measures to minimize of the losses in the conduct of financial and economic activities of economic entities is covered in the article. Financial risk analysis is a process of studying the conditions of the external and internal environment that influence on the financial position and the main results of the financial activity of the enterprise with aim to identify and objectively assess financial risks.

Originality. The definition of financial risk as an economic category and phenomenon is specified and methods of their quantitative and qualitative assessment are systematized in the article.

Practical value. Systematization of the main methodical approaches of quantitative and qualitative assessment of the level of risk contributes to the financial security of the company in the process of development and prevent the possible reduction of its market value.

Key words: business entities, risk, financial risk, risk management, analysis, evaluation, management system.

Гуменюк О.О. АНАЛІЗ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Мета. Метою статті є розгляд особливостей аналітичного забезпечення діяльності підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження, застосовувались такі методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); конструктивний та експериментальний (формування управлінського рішення за допомогою аналітичного забезпечення).

Результати дослідження. Визначено, що успішність реалізації аналітичних досліджень системи управління залежить не тільки від методології, але і від якості інформаційного та організаційного забезпечення. Виявлено, що в економічній літературі поняття “аналітичне забезпечення” вживається досить обмежено на противагу терміну “аналіз”, а окремі автори застосовують і інші пов'язані із ним поняття, не дотримуючись єдиної

термінології навіть в межах одного дослідження. Встановлено, що необхідна для аналізу інформація носить обліковий, плановий, організаційно-розпорядчий, проектний, нормативний, оціночний і правовий характер і збирається всередині та і ззовні підприємства. Обґрунтовано методичні підходи щодо аналітичного забезпечення процесу управління підприємством. Встановлено якісні критерії інформації та досліджено їхню значимість для забезпечення ефективного управлінського впливу.

Наукова новизна результатів дослідження. Встановлено, що аналітичне забезпечення – це система збору даних, що передбачає групування інформації в потрібному розрізі для потреб управління, складання бухгалтерської і аналітичної звітності.

Практичне значення результатів дослідження. Уточнено, що метою аналітичного забезпечення управління підприємствами є створення інформаційної бази, прийняття та оцінки обґрунтованості управлінських рішень, виявлення ступеня їх реалізації. Запропоновано етапи аналітичного забезпечення в управлінні підприємствами.

Ключові слова: аналіз, обліково-аналітичне забезпечення, аналітичне забезпечення, інформація, управління, менеджмент підприємства, звітність.

Гуменюк Е.А. АНАЛИЗ КАК ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Цель. Целью статьи является рассмотрение особенностей аналитического обеспечения деятельности предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. В ходе исследования, применялись следующие методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирования выводов), конструктивный и экспериментальный (формирование управленческого решения с помощью аналитического обеспечения).

Результаты исследования. Определено, что успешность реализации аналитических исследований системы управления зависит не только от методологии, но и от качества информационного и организационного обеспечения. Выявлено, что в экономической литературе понятие “аналитическое обеспечение” употребляется весьма ограничено в противовес термина “анализ”, а отдельные авторы применяют и другие связанные с ним понятия, не придерживаясь единой терминологии даже в пределах одного исследования. Установлено, что необходимая для анализа информация носит учетный, плановый, организационно-распорядительный, проектный, нормативный, оценочный и правовой характер и собирается внутри да и извне предприятия. Обоснованы методические подходы к аналитическому обеспечению процесса управления предприятием. Установлено качественные критерии информации и исследованы их значимость для обеспечения эффективного управленческого воздействия.

Научная новизна результатов исследования. Установлено, что аналитическое обеспечение – это система сбора данных, которая предусматривает группировки информации в нужном разрезе для нужд управления, составления бухгалтерской и аналитической отчетности.

Практическое значение результатов исследования. Уточнено, что целью аналитического обеспечения управления предприятиями является создание информационной базы, принятия и оценки обоснованности управленческих решений, выявления степени их реализации. Предложены этапы аналитического обеспечения в управлении предприятиями.

Ключевые слова: анализ, учетно-аналитическое обеспечение, аналитическое обеспечение, информация, управление, менеджмент предприятия, отчетность.

Humeniuk O.O. ANALYSIS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to study the notion of analytic support and its influence in making managerial decisions at the enterprise.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the article is the fundamental provisions of modern economic science, works of domestic and foreign scientists. The following methods were used during the research, in particular: analysis and synthesis – to study the object and subject of study; abstract and logical (theoretical generalizations and drawing conclusions); constructive and experimental (formation of management solutions using analytic support).

Findings. It is determined that the success of analytical researches of the management system depends on the methodology and on the quality of information and organizational support. Some authors use the other concepts related to this concept and do not adhere to a common terminology even within a single study. It is established that the information necessary for analysis is accounting, planning, organizational, administrative, project, normative, evaluation and legal. It has been established qualitative criteria of information and their importance for ensuring the effective management impact has been investigated.

Originality. It has been established that analytical support – a system of data collection, which includes grouping information in the right context for management, preparation of financial and analytical reporting.

Practical value. It has been clarified that the purpose of analytical providing management of enterprise is an information base, making and evaluating the reasonableness of management decisions, identify the degree of their implementation. It has been proposed steps analytical providing in management of enterprises.

Key words: analysis, accounting and analytic support, analytic support, information, management, management of enterprise, reporting.

Пирогов Д.А. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У РОЗРІЗІ КЛАСТЕРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Мета. Розробка структури та системи показників для аналізу соціально-економічного стану регіонів та їх діагностики з огляду на потенціал утворення кластеру, а також проведення первісного статистичного аналізу по регіонах України, результатом якого стане виявлення регіонів зі значним кластерним потенціалом та вибору напрямків поглиблення подальшого аналізу.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані такі наукові методи: системно-структурний аналіз - з метою розробки системи показників для оцінки кластерного потенціалу; аналіз та синтез, за допомогою яких виділені основні групи статистичних показників для найбільш точної оцінки; статистичний метод.

Результати дослідження. Розроблена структура та система показників для аналізу соціально-економічного стану регіонів та їх діагностики з огляду на потенціал утворення кластеру, а також проведено первісний статистичний аналіз по регіонах України. Проаналізовані соціальні, економічні та науково-інноваційні показники для областей України. Виявлені регіони України зі значним кластерним потенціалом та соціально-економічним розвитком. Запропоновано перспективні напрямки утворення економічних кластерів та окреслено напрямки поглиблення подальшого аналізу.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено систему показників, та здійснено всебічний статистичний аналіз регіонального розвитку кластерного потенціалу регіонів України.

Практична значимість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані при розробці місцевих та загальнодержавних програм розвитку, а також консалтинговими фірмами, кластерними агенціями та підприємцями, які бажають підвищити загальну ефективність на засадах об'єднання зусиль або проаналізувати поточний стан регіонального та кластерного розвитку.

Ключові слова: статистичний аналіз, кластер, інновації, регіон, соціально-економічний розвиток.

Пирогов Д.А. СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ В РАЗРЕЗЕ кластерной ПОТЕНЦИАЛА

Цель. Разработка структуры и системы показателей для анализа социально-экономического состояния регионов и их диагностики учитывая потенциал образования кластера, а также проведения первоначального статистического анализа по регионам Украины, результатом которого станет выявление регионов со значительным кластерным потенциалом и выбора направлений углубления дальнейшего анализа.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие научные методы: системно-структурный анализ – с целью разработки системы показателей для оценки кластерного потенциала; анализ и синтез, с помощью которых выделены основные группы статистических показателей для наиболее точной оценки; статистический метод.

Результаты исследования. Разработана структура и система показателей для анализа социально-экономического состояния регионов и их диагностики, учитывая потенциал образования кластера, а также проведен первоначальный статистический анализ по регионам Украины. Проанализированы социальные, экономические и научно-инновационные показатели для областей Украины. Выявлены регионы Украины со значительным кластерным потенциалом и социально-экономическим развитием, предложены перспективные направления образования экономических кластеров и намечены направления углубления дальнейшего анализа.

Научная новизна результатов исследования. Разработана система показателей, совершен всесторонний статистический анализ регионального развития и кластерного потенциала регионов Украины.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы при разработке местных и общегосударственных программ развития, а также консалтинговыми фирмами, кластерными агентствами и предпринимателями, которые хотят повысить общую эффективность на основе объединения усилий или проанализировать текущее состояние регионального и кластерного развития.

Ключевые слова: статистический анализ, кластер, инновации, регион, социально-экономическое развитие.

Pyrogov D.A. STATISTICAL ANALYSIS OF UKRAINE'S REGIONS SOCIO-ECONOMIC STATE IN THE CONTEXT OF CLUSTER POTENTIAL

Purpose. The main objectives of the study are to develop a structure and a system of indicators for analyzing the socioeconomic state of regions and their diagnostics, taking into account the potential for cluster formation, as well as the initial statistical analysis of the regions of Ukraine, which will result in the identification of regions with significant cluster potential and the choice of directions for further analysis.

Methods of research. The following scientific methods were used in the research: system-structural analysis - with the purpose of developing a system of indicators for assessing the cluster potential; analysis and synthesis, with the help of which the main groups of statistical indicators were delivered; statistical method.

Findings. It is designed the structure and system of indicators for the analysis of socio-economic status of regions and their diagnosis due to the potential formation of clusters and initial statistical analysis conducted by regions of Ukraine. The social, economic and scientific innovation indicators for the regions of Ukraine are analyzed. The analysis revealed regions of Ukraine with a significant cluster potential and the socio-economic development. Prospective directions of cluster formation are developed and directions of further analysis are suggested.

Originality. A system of indicators was developed, a comprehensive statistical analysis of regional development and cluster potential of the regions of Ukraine was used.

Practical value. The results of the research can be used to develop local and national development programs, as well as consulting firms, cluster agencies and entrepreneurs who want to improve overall efficiency through cooperation or to analyze the current state of regional and cluster development.

Key words: statistical analysis, cluster, innovations, region, socio-economic development.

Гранатуров В.М., Кораблинова І.А. ІНФОРМАЦІЙНИЙ РИЗИК ПІДПРИЄМСТВА: ЩОДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ QUI PRO QUO У ВИЗНАЧЕННІ ПОНЯТТЯ

Мета. Аналіз існуючих підходів до визначення поняття «інформаційний ризик» (ІР), розробка та обґрунтування пропозицій щодо усунення проблеми qui pro quo на рівні підприємства, яка посилилась у цифрову епоху.

Методика дослідження. Вихідною процедурою наукового дослідження є цілеспрямоване та систематичне вивчення діяльності інноваційно-активних підприємств, які під впливом цифрової трансформації знаходяться сьогодні в умовах посилення ризику. Спостереження за цими явищами у дійсності, вивчення праць вчених та практикуючих експертів, критичний та порівняльний аналіз теоретичних розробок з тематики ІР – склали методологічну основу даного дослідження. Для досягнення мети з вирішення проблеми qui pro quo у визначенні поняття «інформаційний ризик» на рівні підприємства також використовувались такі загальнологічні методи дослідження, як системний підхід, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, наукове узагальнення тощо.

Результати дослідження. Виконаний аналіз стану досліджень у сфері ІР показує, що він характеризується відсутністю узгодженої думки науковців та практичних робітників стосовно більшості актуальних проблем теорії ІР. Зокрема, це стосується визначення поняття «інформаційний ризик підприємства». Показано, що під час популяризації концепції «цифрової економіки» та загострення у 2016-2017 роках проблеми безпеки наростає плутанина у розумінні таких понять як «інформаційні ризики», «ризики інформаційної безпеки», «ІТ-ризики», «кіберризики» та ін. Встановлено, що без усунення цієї проблеми неможливе успішне вирішення більшості ключових завдань аналізу (управління) ІР – їх якісної та кількісної оцінки, визначення шляхів попередження, або зниження негативних наслідків їх наступу. Виявлено недоліки існуючих підходів до дефініції поняття «ІР» та сформульовано науково-методичні передумови їх усунення.

Наукова новизна результатів дослідження. На основі критичного аналізу робіт та сформульованих науково-методичних передумов запропоновано авторське визначення поняття «інформаційний ризик підприємства». Запропоновані напрями подальших досліджень.

Практична значущість результатів дослідження. Застосування теоретичної розробки сприятиме більш ефективному вирішенню низки існуючих проблем аналізу ІР, зокрема проблем якісного аналізу ІР (визначення його складу, взаємозв'язку з іншими ризиками об'єкту, місця в системі їх класифікації тощо). Це у свою чергу сприятиме у подальшому більш якісному вирішенню таких ключових проблем управління ризиком як кількісна оцінка ризику та її використання при прийнятті управлінських рішень, а також визначення та обґрунтування шляхів їх попередження, або зниження негативних наслідків наступу цих ризиків.

Ключові слова: інформація, інформаційний ризик підприємства, безпека, інформаційні технології, інноваційно-активні підприємства, цифрова епоха.

Гранатуров В.М., Кораблинова І.А. ИНФОРМАЦИОННЫЙ РИСК ПРЕДПРИЯТИЯ: К РЕШЕНИЮ ПРОБЛЕМЫ QUI PRO QUO В ОПРЕДЕЛЕНИИ ПОНЯТИЯ

Цель. Анализ существующих подходов к определению понятия «информационный риск» (ИР), разработка и обоснование предложенных по устранению проблемы qui pro quo на уровне предприятия, которая усилилась в цифровую эпоху.

Методика исследования. Исходной процедурой научного исследования является целенаправленное и систематическое изучение деятельности инновационно-активных предприятий, которые под воздействием цифровой трансформации находятся сегодня в условиях усиления риска. Наблюдение за этими явлениями в действительности, изучение трудов ученых и практикующих экспертов, критический и сравнительный анализ теоретических разработок по тематике ИР – составили методологическую основу данного исследования. Для достижения цели по решению проблемы qui pro quo в определении понятия «информационный риск» на уровне предприятия также использовались такие общелогические методы исследования как системный подход, абстрагирование, анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия, научное обобщение.

Результаты исследования. Выполненный анализ исследований в области ИР показывает, что он характеризуется отсутствием согласованного мнения ученых и практических работников по отношению к большинству актуальных проблем теории ИР. В частности, это касается определения понятия «информационный риск предприятия». Показано, что при популяризации концепции «цифровой экономики» и обострения в 2016-2017 годах проблемы безопасности нарастает путаница в понимании таких понятий как «информационные риски», «риски информационной безопасности», «ИТ-риски», «киберриски» и др. Авторы отмечают, что без устранения этой проблемы невозможно успешное решение большинства ключевых задач анализа (управления) ИР – их качественной и количественной оценки, определения путей предупреждения или снижения негативных последствий их наступления. В статье рассмотрены недостатки существующих подходов к дефиниции понятия «ИР» и сформулированы научно-методические предпосылки их устранения.

Научная новизна результатов исследования. На основе критического анализа работ и сформулированных научно-методических предпосылок предложено авторское определение понятия «информационный риск предприятия», предложены направления дальнейших исследований.

Практическая значимость результатов исследования. Применение теоретической разработки будет способствовать более эффективному решению ряда существующих проблем анализа ИР, в частности, проблем анализа ИР (определение его состава, взаимосвязи с другими рисками объекта, места в системе их классификации и т.д.). Это, в свою очередь, будет способствовать в дальнейшем более качественному решению таких ключевых проблем управления риском как количественная оценка риска и его использования при принятии

управленческих решений, а также определение и обоснование путей их предупреждения или снижения негативных последствий наступления этих рисков.

Ключевые слова: информация, информационный риск предприятия, безопасность, информационные технологии, инновационно-активные предприятия, цифровая эпоха.

Granaturov V.M., Korablinova I.A. INFORMATION RISK OF THE ENTERPRISE: TO SOLVE THE QUI PRO QUO PROBLEM IN DEFINING THE CONCEPT

Purpose. The aim of the article is to analyze the existing approaches to the definition of the concept “information risk” (IR), the development and substantiation of proposals to eliminate qui pro quo at the enterprise level, which has intensified in the digital age.

Methodology of research. The initial procedure for scientific research is the purposeful and systematic study of the activities of innovative and active enterprises, which under the influence of digital transformation are today in conditions of increased risk. The observation of these phenomena in reality, the study of the works of scientists and practicing experts, a critical and comparative analysis of theoretical developments on the topics of IP formed the methodological basis of this study.

The following general methodological methods, such as system approach, abstraction, analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, scientific generalization, etc., are used to achieve the goal for solving qui pro quo problem, in the definition of the concept of “information risk” at the enterprise level.

Findings. The conducted analysis of the state of research in the field of IR shows that it is characterized by the lack of a coherent view of scientists and practical workers in relation to most current problems of the theory of IR.

In particular, this refers to the definition of the concept “information risk of the enterprise”. It is shown that during the popularization of the concept of “digital economy” and the worsening of the security problems in 2016-2017, confusion is growing in the sense of such concepts as “information risks”, “risks of information security”, “IT risks”, “cyber-risks”, etc.

It is established that it is impossible to successfully solve most of the key tasks of IR analysis (management) without solving this problem – their qualitative and quantitative assessment, determination of ways to prevent or reduce the negative consequences of their offensive. The shortcomings of the existing approaches to the definition of the concept of “IR” are identified and the scientific and methodical preconditions for their elimination are formulated.

Originality. The author’s definition of the concept “information risk of the enterprise” is proposed on the basis of critical analysis of works and formulated scientific and methodical preconditions. Directions for further research are recommended.

Practical value. The application of theoretical development will contribute to a more effective solution to a number of existing problems in the analysis of IR, in particular problems of qualitative analysis of IR (the definition of its composition, the relationship with other risks of the object, the place in the system of their classification, etc.)

This, in its turn, will further facilitate the better resolution of such key for risk management issues as quantitative risk assessment and its use in making managerial decisions, as well as defining and substantiation of the ways to prevent them, or reducing the negative consequences of the onset of these risks.

Key words: information, information risk of the enterprise, security, information technology, innovative and intensive enterprises

Григорків М.В. МОДЕЛЮВАННЯ ДИНАМІКИ ДВОСЕКТОРНОЇ ЕКОНОМІКИ З ПЕРВИННОЮ ТА ВТОРИННОЮ УТИЛІЗАЦІЄЮ ЗАБРУДНЕННЯ

Мета. Розробка моделей економічних систем як сукупності двох взаємопов’язаних підсистем, функціонування яких забезпечує виробництво основного агрегованого продукту та підтримку екологічних стандартів виробничої та невиробничої діяльності суб’єктів економіки та суспільства.

Методика дослідження. Методичний інструментарій дослідження базується на методах системного аналізу, економічної динаміки, кількісного та якісного оцінювання процесів у соціально-економічних системах як складних динамічних системах.

Результати дослідження. Охарактеризовано виробничо-технологічну систему економіки як сукупність двох взаємозв’язаних підсистем, функціонування яких забезпечує екологічні стандарти виробництва та економіки у цілому. Запропоновано динамічну модель двосекторної економіки, у якій один сектор займається виробництвом основного агрегованого продукту, а інший – первинною утилізацією забруднення, створеного сектором основного виробництва та іншими суб’єктами економіки та суспільства, і вторинною утилізацією забруднення, створеного ним під час первинної утилізації. Обґрунтовано, що модель та її можливі модифікації призначені для дослідження динаміки економічних систем в умовах їх екологізації та контролю над забрудненням навколишнього середовища, що у свою чергу передбачає розробку механізму відповідних обмежень на викиди екологічно небезпечних решток у доквілля суб’єктами виробничої та невиробничої діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано необхідність розширення та вдосконалення класу моделей еколого-економічної взаємодії, зокрема включення до простору економічних змінних цих моделей не тільки показників екологічності виробництва та неутілізованого забруднення, але й показників соціально-економічної структури суспільства. Розроблено формалізований інструментарій до побудови моделей економічної динаміки з урахуванням процесів екологізації виробництва та мінімального рівня соціально-економічної кластеризації суспільства, задіяного у виробництві.

Практична значущість результатів дослідження. Викладені у роботі підходи до моделювання еколого-економічних систем, зокрема відповідні варіанти побудови моделей двосекторної екологічної економіки, дозволяють сформулювати адекватну інформаційну та експертну базу для систем підтримки прийняття рішень, а

також для комп'ютерної імітації та експериментальних досліджень реальних процесів управління екологічним виробництвом і процесами еколого-економічної взаємодії у цілому.

Ключові слова: двосекторна економіка, еколого-економічна взаємодія, утилізація забруднення, динамічні змінні, моделювання.

Григоркив М.В. МОДЕЛИРОВАНИЕ ДИНАМИКИ ДВУХСЕКТОРНОЙ ЭКОНОМИКИ С ПЕРВИЧНОЙ И ВТОРИЧНОЙ УТИЛИЗАЦИЕЙ ЗАГРЯЗНЕНИЯ

Цель. Разработка моделей экономических систем как совокупности двух взаимосвязанных подсистем, функционирование которых обеспечивает производство основного агрегированного продукта и поддержку экологических стандартов производственной и непроизводственной деятельности субъектов экономики и общества.

Методика исследования. Методический инструментарий исследования базируется на методах системного анализа, экономической динамики, количественного и качественного оценивания процессов в социально-экономических системах как сложных динамических системах.

Результаты исследования. Охарактеризовано производственно-технологическую систему экономики как совокупность двух взаимосвязанных подсистем, функционирование которых обеспечивает экологические стандарты производства и экономики в целом. Предложено динамическую модель двухсекторной экономики, в которой один сектор занимается производством основного агрегированного продукта, а другой – первичной утилизацией загрязнения, созданного сектором основного производства и другими субъектами экономики и общества, и вторичной утилизацией загрязнения, созданного им во время первичной утилизации. Обосновано, что модель и ее возможные модификации предназначены для исследования динамики экономических систем в условиях их экологизации и контроля за загрязнением окружающей среды, что в свою очередь предполагает разработку механизма соответствующих ограничений на выбросы экологически опасных остатков в окружающую среду субъектами производственной и непроизводственной деятельности.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано необходимость расширения и совершенствования класса моделей эколого-экономического взаимодействия, в частности включения в пространства экономических переменных этих моделей не только показателей экологичности производства и неутрализованного загрязнения, но и показателей социально-экономической структуры общества. Разработано формализованный инструментарий для построения моделей экономической динамики с учетом процессов экологизации производства и минимального уровня социально-экономической кластеризации общества, задействованного в производстве.

Практическая значимость результатов исследования. Изложенные в работе подходы к моделированию эколого-экономических систем, в частности соответствующие варианты построения моделей двухсекторной экологической экономики, позволяют сформировать адекватную информационную и экспертную базу для систем поддержки принятия решений, а также для компьютерной имитации и экспериментальных исследований реальных процессов управления экологическим производством и процессами эколого-экономического взаимодействия в целом.

Ключевые слова: двухсекторная экономика, эколого-экономическое взаимодействие, утилизация загрязнения, динамические переменные, моделирование.

Hryhorkiv M.V. MODELING OF DYNAMICS OF TWO-SECTORAL ECONOMY WITH PRIMARY AND SECONDARY UTILIZATION OF POLLUTION

Purpose. The development of models of economic systems as a set of two interconnected subsystems, the functioning of which ensures the production of the main aggregate product and support of environmental standards of production and non-production activities of economic members and society.

Methodology of research. The methodical research tool is based on the methods of system analysis, economic dynamics, quantitative and qualitative evaluation of processes in socio-economic systems as complex dynamic systems.

Findings. There was characterized the industrial-technological system of the economy as a set of two interconnected subsystems, functioning of which ensures ecological standards of production and economy as a whole. There was proposed the dynamic model of a two-sectoral economy in which one sector is engaged in the production of the main aggregate product, the other – in the primary utilization of pollution created by the sector of basic production and other entities of the economy and society and the secondary utilization of pollution created by it during primary utilization. There was substantiated that the model and its possible modifications are intended for the research of the dynamics of economic systems in the conditions of their ecologization and pollution control, which in turn involves the development of a mechanism for the appropriate restrictions on the release of environmentally hazardous residues into the environment by the subjects of production and non-productive activities.

Originality. There were substantiated the necessity of expanding and improving the class of models of eco-economic interaction, in particular inclusion not only the indicators of environmental production and non-infiltrated pollution, but also the indicators of socio-economic structure of a society in the space of economic variables of these models. There was developed the formalized toolkit to construct the models of economic dynamics, taking into account the processes of ecologization of production and the minimum level of socio-economic clusterization of the society involved in production.

Practical value. The paper deals with the approaches to modeling eco-economic systems, in particular, the corresponding variants of construction of the models of two-sectoral ecological economy, which allow to form an adequate information and expert base for decision support systems, as well as for computer simulation and experimental research of real processes of environmental production management and processes of eco-economic interaction in general.

Key words: Two-sectoral economy, eco-economic interaction, utilization pollution, dynamic variables, modeling.

Бурлаков О.С., Мушеник І.М. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Мета. Дослідження теоретико-методичних основ оцінки ефективності впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні підприємствами України.

Методика дослідження. Методологічною і теоретичною основою статті є праці провідних зарубіжних і вітчизняних вчених з питань оцінки ефективності впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні підприємствами. Досягнення поставленої мети здійснювалось з використанням наступних наукових прийомів і методів дослідження: монографічний (при огляді та вивченні літературних джерел щодо оцінки ефективності використання ІКТ), аналізу та синтезу (для дослідження та узагальнення результатів дослідження); логіко-теоретичний та діалектичний (для формування висновків дослідження). За допомогою інформаційного підходу визначено сутність процесів ІКТ, а також закономірності розвитку систем ІКТ. Використання стратегічного підходу дало можливість визначити: місію, цілі, функції та етапи життєвого циклу системи ІКТ, а також сформулювати принципи формування стратегій розвитку системи ІКТ, на основі яких виявлено сукупність їх властивостей.

Результати дослідження. Систематизовано теоретичні основи функціонування підприємства в умовах інформаційної економіки, а також проаналізовані питання забезпечення підприємства інформаційними ресурсами за допомогою системи інформаційно-комунікаційних технологій, яка інтегрує в собі інформацію основних бізнес-процесів.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано і обґрунтовано методичні засади оцінки ефективності системи інформаційно-комунікаційних технологій на основі теорії інформаційної продуктивності і зниження транзакційних витрат.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані для попередньої оцінки ефективності впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій в управлінні підприємствами.

Ключові слова. автоматизація, інформаційно-комунікаційні технології, комп'ютеризація управління, інформаційний потік.

Бурлаков А.С., Мушеник И.М. МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Цель. Исследование теоретико-методических основ оценки эффективности внедрения и использования информационно-коммуникационных технологий в управлении предприятиями Украины.

Методика исследования. Методологической и теоретической основой статьи являются труды ведущих зарубежных и отечественных ученых по вопросам оценки эффективности внедрения и использования информационно-коммуникационных технологий в управлении предприятиями. Достижение поставленной цели осуществлялось с использованием следующих научных приемов и методов исследования: монографический (при осмотре и изучении литературных источников по оценке эффективности использования ИКТ), анализа и синтеза (для исследования и обобщения результатов исследования); логико-теоретический и диалектический (для формирования выводов исследования). С помощью информационного подхода определена сущность процессов ИКТ, а также закономерности развития систем ИКТ. Использование стратегического подхода позволило определить: цель, цели, функции и этапы жизненного цикла системы ИКТ, а также сформулировать принципы формирования стратегий развития системы ИКТ, на основе которых обнаружены совокупность их свойств.

Результаты исследования. Систематизированы теоретические основы функционирования предприятия в условиях информационной экономики, а также проанализированы вопросы обеспечения предприятия информационными ресурсами с помощью системы информационно-коммуникационных технологий, которая интегрирует в себе информацию основных бизнес-процессов.

Научная новизна результатов исследования. Предложено и обосновано методические основы оценки эффективности системы информационно-коммуникационных технологий на основе теории информационной производительности и снижения транзакционных издержек.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования могут быть использованы для предварительной оценки эффективности внедрения и использования информационно-коммуникационных технологий в управлении предприятиями.

Ключевые слова: автоматизация, информационно-коммуникационные технологии, компьютеризация управления, информационный поток.

Burlakov O.S., Mushenyk I.M. METHODOLOGICAL BASES FOR EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF INTRODUCTION AND USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to study the theoretical and methodological foundations for assessing the effectiveness of the introduction and use of information and communication technologies in the management of enterprises in Ukraine.

Methodology of research. The works of leading foreign and domestic scientists on the assessment of the economic efficiency of the introduction and use of ICT in the management of enterprises are the methodological and theoretical basis of the article. The following scientific methods and methods of research are used for achievement of the set goal: monographic (in the review and study of literary sources concerning the computerization of the activities of

enterprises in general and, in particular, management activities), analysis and synthesis (for research and synthesis of research results); dialectical, logical and theoretical (for the formation of the findings of the study).

The essence of ICT processes, as well as the patterns of ICT systems development is identified with the help of information approach. The use of a strategic approach has made it possible to define: the mission, goals, functions and stages of the life cycle of the ICT system, as well as formulate the principles of formation of strategies for the development of the ICT system, on the basis of which a set of their properties is revealed.

Findings. The theoretical bases for the functioning of the enterprise in the conditions of the information economy are systematized, as well as the questions of providing the enterprise with information resources with using the system of information and communication technologies, which integrate the information of the main business processes, are analyzed.

Originality. The methodical principles of estimating the effectiveness of the information and communication technology system based on the theory of information productivity and reducing transaction costs are proposed and substantiated.

Practical value. The obtained results of the research can be used for preliminary estimation of efficiency of introduction and use of information and communication technologies in management of the enterprises.

Key words: automation, information and communication technologies, computerization of management, information flow.

АВТОРИ НОМЕРА

Баранюк Христина Олександрівна, асистент кафедри обліку та аудиту, аспірант кафедри економіки промисловості, Одеська національна академія харчових технологій (baranyuk.kristina@gmail.com);

Білоусова Олена Станіславівна, канд. екон. наук, старший науковий співробітник відділу державних фінансів, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (bilousova.os@gmail.com);

Бойчук Андрій Богданович, аспірант кафедри обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка» (andriy.b.boychuk@gmail.com);

Бояринова Катерина Олександрівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (boyarinovaeva@ukr.net);

Брич Василь Ярославович, д-р екон. наук, професор, професор кафедри міжнародного бізнесу і туризму, Тернопільський національний економічний університет, **Снігур Христина Анатоліївна**, канд. екон. наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту Івано-Франківського інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету (snigyrih@gmail.com);

Бурлаков Олександр Сергійович, канд. екон. наук, доцент кафедри інформаційних технологій, **Мушеник Ірина Миколаївна**, канд. екон. наук, доцент кафедри інформаційних технологій, Подільський державний аграрно-технічний університет (alexbur1982@gmail.com);

Волощук Юлія Олександрівна, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Подільський державний аграрно-технічний університет (yuliya_kr@ukr.net);

Гевко Роман Богданович, д-р техн. наук, професор, завідувач кафедри, **Дзядикевич Юрій Володимирович**, д-р техн. наук, професор, **Брошак Іван Станіславович**, канд. с.-г. наук, доцент, **Любезна Ірина Василівна**, канд. екон. наук, доцент, кафедра менеджменту біоресурсів і природокористування, Тернопільський національний економічний університет (faem_tneu@ukr.net);

Гранатуров Володимир Михайлович, д-р екон. наук, професор, професор кафедри управління проектами та системного аналізу, **Кораблінова Ірина Анатоліївна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова (korablinova.irin@gmail.com);

Григорків Марія Василівна, канд. екон. наук, доцент кафедри економіко-математичного моделювання Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (gmvmarichka@gmail.com);

Гуменюк Олена Олексіївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (kafedra_oarv@ukr.net);

Дячун Ольга Дмитрівна, канд. екон. наук, доцент кафедри економіки та фінансів, Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, **Мигаль Оксана Фелікссівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу, Тернопільський національний економічний університет (o.myhal27@gmail.com);

Жукевич Світлана Миколаївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри обліку в державному секторі економіки та сфері послуг, **Карпишин Наталія Іванівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія, Тернопільський національний економічний університет (sveta_zyke@ukr.net, nkarpyshyn@gmail.com);

Завербний Андрій Степанович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська політехніка» (azaverbny@gmail.com);

Іванишин Володимир Васильович, д-р екон. наук, професор, ректор, **Стельмашук Антон Михайлович**, д-р екон. наук, професор, головний науковий співробітник, Подільський державний аграрно-технічний університет (stelmasukanton70@gmail.com);

Ільчук Віра Василівна, канд. екон. наук, науковий співробітник лабораторії економіки, Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН (vira_ilchuk@ukr.net);

Костецька Наталія Іванівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет (natalyakostetska@gmail.com);

Куц Людмила Леонтіївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет (ll_2010@i.ua);

Лазаришин Андрій Віталійович, аспірант кафедри економічної кібернетики, **Грицюк Петро Михайлович**, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики, Національний університет водного господарства та природокористування (Andrei_lazarishin@ukr.net, p.m.hrytsiuk@nuwm.edu.ua);

Леховіцер Віктор Олександрович, аспірант, Запорізький національний технічний університет (lehovitser_v_o@ukr.net);

Луцишин Зоряна Орестівна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, **Южаніна Ніна Петрівна**, Голова комітету Верховної Ради України з питань податкової та митної політики (zor_lu@ukr.net);

Матвійчук Надія Павлівна, аспірант кафедри економіки, Уманський національний університет садівництва (nadin2592@ukr.net);

Мороз Олег Васильович, д-р екон. наук, професор, **Карачина Наталія Петрівна**, д-р екон. наук, професор, **Мороз Ірина Олегівна**, канд. екон. наук, доцент, Вінницький національний технічний університет (ovmorozz@ukr.net, iomoroz200@gmail.com);

Остапенко Тетяна Геннадіївна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств Національного авіаційного університету (ostaepnco@ukr.net);

Пирогов Данило Андрійович, аспірант кафедри фінансів, Національний університет Києво-Могилянська академія (pyrogovdanylo@gmail.com);

Письменний Віталій Валерійович, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів ім. С.І. Юрія, Тернопільський національний економічний університет (pysmennyi@i.ua);

Савка Марія Володимирівна, аспірант, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (savka_maria@i.ua);

Савчук Василь Анатолійович, аспірант, Житомирський національний агроекологічний університет (vsavchuk@zt.eximb.com);

Сарай Наталія Ізидорівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет (nsaray@ukr.net);

Свиноус Іван Вікторович, д-р екон. наук, професор, **Гаврик Олеся Юріївна**, канд. екон. наук, асистент кафедри обліку і оподаткування, **Хомяк Наталія Василівна**, канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Білоцерківський національний аграрний університет (isvinous@ukr.net);

Сороківська Олена Анатоліївна, д-р екон. наук, доцент, професор кафедри менеджменту у виробничій сфері, **Мосій Ольга Бориславівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері, **Кужда Тетяна Іванівна**, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту у виробничій сфері, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя (soroka220996@gmail.com);

Чернушкіна Оксана Олександрівна, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом і економіки праці, **Царук Віта Юріївна**, Хмельницький національний університет (Chernushkina_OO@meta.ua);

Швиданенко Генефа Олександрівна, канд. екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», **Бойко Тетяна Леонтіївна**, канд. екон. наук, менеджер проектів, ТОВ «СТАРПЛАЙТ МЕДІА» (tetyana.lb@gmail.com);

АВТОРЫ НОМЕРА

Баранюк Кристина Александровна, ассистент кафедры учета, аспирант кафедры экономики промышленности, Одесская национальная академия пищевых технологий (baranyuk.kristina@gmail.com);

Белоусова Елена Станиславовна, канд. экон. наук, старший научный сотрудник отдела государственных финансов, ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (bilousova.os@gmail.com);

Бойчук Андрей Богданович, аспирант кафедры учета и анализа, Национальный университет «Львовская политехника» (andriy.b.boychuk@gmail.com);

Бояринова Екатерина Александровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского» (boyarinova.ea@ukr.net);

Брич Василий Ярославович, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры международного бизнеса и туризма, Тернопольский национальный экономический университет, **Снигур Кристина Анатольевна**, канд. экон. наук, старший преподаватель кафедры международной экономики, маркетинга и менеджмента Ивано-Франковского института менеджмента Тернопольского национального экономического университета (snigyrh@gmail.com);

Бурлаков Александр Сергеевич, канд. экон. наук, доцент кафедры информационных технологий, **Мушеник Ирина Николаевна**, канд. экон. наук, доцент кафедры информационных технологий, Подольский государственный аграрно-технический университет (alexbur1982@gmail.com);

Волощук Юлия Александровна, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики, предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, Подольский государственный аграрно-технический университет (yuliya_kp@ukr.net);

Гевко Роман Богданович, д-р техн. наук, профессор, заведующий кафедрой, **Дзядикевич Юрий Владимирович**, д-р техн. наук, профессор, **Брошак Иван Станиславович**, канд. с.-х. наук, доцент, **Любезная Ирина Васильевна**, канд. экон. наук, доцент, кафедра менеджмента биоресурсов и природопользования, Тернопольский национальный экономический университет (faem_tneu@ukr.net);

Гранатуров Владимир Михайлович, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры управления проектами и системного анализа, **Кораблинова Ирина Анатольевна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономической теории, Одесская национальная академия связи им. А.С. Попова (korablinova.iirin@gmail.com);

Григоркив Мария Васильевна, канд. экон. наук, доцент кафедры экономико-математического моделирования Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича (gmvmarichka@gmail.com);

Гуменюк Алена Алексеевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет (kafedra_oapv@ukr.net);

Дячун Ольга Дмитриевна, канд. экон. наук, доцент кафедры экономики и финансов, Тернопольский национальный технический университет им. И. Пулюя, **Мигаль Оксана Феликссимивна**, канд. экон. наук, доцент кафедры международного менеджмента и маркетинга, Тернопольский национальный экономический университет (o.myhal27@gmail.com);

Жукевич Светлана Николаевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры учета в государственном секторе экономики и сфере услуг, **Карпишин Наталия Ивановна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов им. С.И. Юрия, Тернопольский национальный экономический университет (sveta_zyke@ukr.net, nkarpyshyn@gmail.com);

Завербный Андрей Степанович, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры внешнеэкономической и таможенной деятельности, Национальный университет «Львовская политехника» (azaverbny@gmail.com);

Иванишин Владимир Васильевич, д-р экон. наук, профессор, ректор, **Стельмашук Антон Михайлович**, д-р экон. наук, профессор, главный научный сотрудник, Подольский государственный аграрно-технический университет (stelmasukanton70@gmail.com);

Ильчук Вера Васильевна, канд. экон. наук, научный сотрудник лаборатории экономики, Институт сельского хозяйства Карпатского региона НААН (vira_ilchuk@ukr.net);

Костецкая Наталия Ивановна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет (natalyakostetska@gmail.com);

Куц Людмила Леонтиевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет (ll_2010@i.ua);

Лазаришина Андрей Виталиевич, аспирант кафедры экономической кибернетики, **Грицюк Петр Михайлович**, д-р экон. наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики, Национальный университет водного хозяйства и природопользования (Andrei_lazarishin@ukr.net, p.m.hrytsiuk@nuwm.edu.ua);

Леховицер Виктор Александрович, аспирант, Запорожский национальный технический университет (lehovitser_v_o@ukr.net);

Луцишин Зоряна Орестовна, д-р экон. наук, профессор, профессор кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, **Южанина Нина Петровна**, Председатель комитета Верховной Рады Украины по вопросам налоговой и таможенной политики (zorg_lu@ukr.net);

Матвийчук Надежда Павловна, аспирант кафедры экономики, Уманский национальный университет садоводства (nadin2592@ukr.net);

Мороз Олег Васильевич, д-р экон. наук, профессор, **Карачина Наталья Петровна**, д-р экон. наук, профессор, **Мороз Ирина Олеговна**, канд. экон. наук, доцент, Винницкий национальный технический университет (ovmorozz@ukr.net, iomoroz200@gmail.com);

Остапенко Татьяна Геннадьевна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Национального авиационного университета (ostaepnco@ukr.net);

Пирогов Даниил Андреевич, аспирант кафедры финансов, Национальный университет Киево-Могилянская академия (pyrogovdanylo@gmail.com);

Письменный Виталий Валериевич, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры финансов им. С.И. Юрия, Тернопольский национальный экономический университет (pysmennyy@i.ua);

Савка Мария Владимировна, аспирант, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефанюка" (savka_maria@i.ua);

Савчук Василий Анатолиевич, аспирант, Житомирский национальный агроэкологический университет (vsavchuk@zt.eximb.com);

Сарай Наталия Изидоровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет (nsaray@ukr.net);

Свиноус Иван Викторович, д-р экон. наук, профессор, **Гаврик Олеся Юрьевна**, канд. экон. наук, ассистент кафедры учета и налогообложения, **Хомяк Наталия Васильевна**, канд. экон. наук, доцент кафедры учета и налогообложения, Белоцерковский национальный аграрный университет (isvinous@ukr.net);

Сорокивская Елена Анатольевна, д-р экон. наук, доцент, профессор кафедры менеджмента в производственной сфере, **Мосий Ольга Бориславовна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента в производственной сфере, **Кужда Татьяна Ивановна**, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры менеджмента в производственной сфере, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя (soroka220996@gmail.com);

Чернушкина Оксана Александровна, канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, **Царук Вита Юрьевна**, Хмельницкий национальный университет (Chernushkina_OO@meta.ua);

Швиданенко Генефа Александровна, канд. экон. наук, профессор, заведующая кафедрой экономики предприятий, ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана», **Бойко Татьяна Леонтиевна**, канд. экон. наук, менеджер проектов, ООО «СТАРЛАЙТ МЕДИА» (tetyana.lb@gmail.com).

AUTHORS OF THE NUMBER

Baraniuk Khrystyna Oleksandrivna, assistant at the department of accounting and audit, graduate student at the department of industrial economics, Odessa National Academy of Food Technologies (baranyuk.kristina@gmail.com);

Bilousova Olena Stanislavivna, *cand.sc.(econ)*, senior research fellow at the department of public finance Institute of Economics and Forecasting of NAS Ukraine (bilousova.os@gmail.com);

Boiarynova Kateryna Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, assistant professor at the department of management, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Politechnic Institute» (boiarynovaea@ukr.net);

Boychuk Andriy Bohdanovych, graduate student at the department of accounting and analysis, Lviv Polytechnic National University (andriy.b.boychuk@gmail.com);

Brych Vasyl Yaroslavovych, *dr.sc.(econ.)*, professor, professor at the department of international business and tourism, Ternopil National Economic University, **Snihur Khrystyna Anatoliivna**, *cand.sc.(econ.)*, senior lecturer at the department of international economics marketing and management, Ivano-Frankivsk Institute of Management Ternopil National Economic University (snigyrh@gmail.com);

Burlakov Oleksandr Serhiovych, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor at the department of information technology, **Mushenyk Iryna Mykolaivna**, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor at the department of information technology, State Agrarian and Engineering University in Podilla (alex Burl1982@gmail.com);

Chernushkina Oksana Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, assistant professor at the department of personnel management and labor economics, **Tsaruk Vita Yuriyivna**, Khmelnytsky National University (Chernushkina_OO@meta.ua);

Diachun Olha Dmytrivna, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor at the department of economics and finance, Ternopil Ivan Puluj National Technical University, **Myhal Oksana Feliksimivna**, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor at the department of international management and marketing Ternopil National Economic University (o.myhal27@gmail.com);

Granaturov Volodymyr Mykhailovych, *dr.sc.(econ.)*, professor, professor at the department of project management and systems analysis, **Korablinova Iryna Anatoliivna**, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, assistant professor at the department of economic theory, Odessa National Academy of Telecommunications named after A.S. Popov (korablinova.irin@gmail.com);

Hevko Roman Bohdanovych, *dr.sc.(techn.)*, professor, head at the department, **Dziadykevych Yurii Volodymyrovych**, *dr.sc.(techn.)*, professor, **Broshchak Ivan Stanislavovych**, *cand.sc.(agricultural)*, *assoc. prof.*, **Liubezna Iryna Vasylivna**, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, department of management of bioresources and nature, Ternopil National Economic University (faem_tneu@ukr.net);

Hryhorkiv Mariia Vasylivna, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor at the department of economic and mathematical modeling, Yuri Fedkovych Chernivtsi National University (gmvmarichka@gmail.com);

Humeniuk Olena Oleksiivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, assistant professor at the department of accounting, economical and legal maintenance of agroindustrial business, Ternopil National Economic University (kafedra_oapv@ukr.net);

Ilichuk Vira Vasylivna, *cand.sc.(econ.)*, research fellow of the laboratory of economics, Institute of Agriculture of the Carpathian region NAAS (vira_ilchuk@ukr.net);

Ivanyshyn Volodymyr Vasylovych, *dr.sc.(econ.)*, professor, rector, **Stelmashchuk Anton Mykhailovych**, *dr.sc.(econ.)*, professor, chief research fellow State Agrarian and Engineering University in Podilla (stelmasukanton70@gmail.com);

Kostetska Nataliia Ivanivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, assistant professor at the department of enterprise economy and corporations, Ternopil National Economic University (natyakostetska@gmail.com);

Kuts Lyudmyla Leontiivna, *cand.sc.(econ.)*, *assoc. prof.*, assistant professor at the department of enterprise economy and corporations, Ternopil National Economic University (ll_2010@i.ua);

Lazarishin Andrii Vitaliiovych, graduate student at the department of economic cybernetics, **Hrytsiuk Petro Mykhailovych**, *dr.sc.(econ.)*, professor, head at the department of economic cybernetics, National University of Water Management and Nature Resources Use (Andrei_lazarishin@ukr.net, p.m.hrytsiuk@nuwm.edu.ua);

Lehovitser Viktor Oleksandrovych, graduate student, Zaporizhzhya National Technical University (lehovitser_v_o@ukr.net);

Lutsyshyn Zoriana Orestivna, *dr.sc.(econ.)*, professor, professor at the department of world economy and international economic relations of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, **Yuzhanina Nina Petrivna**, Chairman of the Verkhovna Rada Committee on Tax and Customs Policy (zor_lu@ukr.net);

Matviichuk Nadiia Pavlivna, graduate student of economic department, Uman National University of Horticulture (nadin2592@ukr.net);

Moroz Oleg Vasylovych, dr.sc.(econ.), professor, **Karachyna Nataliia Petrivna**, dr.sc.(econ.), professor, **Moroz Iryna Olegivna**, cand.sc.(econ.), assoc. prof., Vinnytsia National Technical University (ovmorozz@ukr.net, iomoroz200@gmail.com);

Ostapenko Tatiana Hennadiivna, cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of management foreign economic activity of enterprises, National Aviation University (ostaepnco@ukr.net);

Pyrogov Danylo Andriiovych, graduate student at the department of finance, National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (pyrogovdanylo@gmail.com);

Pysmennyi Vitalii Valeriiovych, cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of finance named after S.I. Yuriy, Ternopil National Economic University (pysmennyi@i.ua);

Sarai Nataliia Izydorivna, cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of enterprise economy and corporations Ternopil National Economic University (nsaray@ukr.net);

Savchuk Vasyl Anatoliiovych, graduate student, Zhytomyr National Agroecological University (vsavchuk@zt.eximb.com);

Savka Mariia Volodymyrivna, graduate student, SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University" (savka_maria@i.ua);

Shvydanenko Genefa Oleksandrivna, cand.sc.(econ), professor, head at the department of enterprises economics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, **Boyko Tetyana Leontiyivna**, cand.sc.(econ), project manager, LLC "STARLIGHT MEDIA" (tetyana.lb@gmail.com);

Sorokivska Olena Anatoliivna, dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the department of management in manufacturing sphere, **Mosiy Olha Boryslavivna**, cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of management in manufacturing sphere, **Kuzhda Tetiana Ivanivna**, cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of management in manufacturing sphere, Ternopil Ivan Puluj National Technical University (soroka220996@gmail.com);

Svynous Ivan Viktorovych, dr.sc.(econ.), professor, **Havryk Olesia Yuriivna**, cand.sc.(econ.), assistant at the department of accounting and taxation, **Khomiak Nataliia Vasylivna**, cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of accounting and taxation, Bila Tserkva National Agrarian University (isvynous@ukr.net);

Voloshchuk Yuliia Oleksandrivna, cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of economics, business, trade and exchange activities, State Agrarian and Engineering University in Podilla (yuliya_kp@ukr.net);

Zaverbny Andrii Stepanovych, cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of foreign economic and customs activities, Lviv Polytechnic National University (azaverbny@gmail.com);

Zhukevych Svitlana Mykolaivna, cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of accounting in the state sector of the economy and sphere of services, **Karpyshyn Nataliia Ivanivna**, cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor at the department of finance named after S.I. Yuriy, Ternopil National Economic University (sveta_zyke@ukr.net, nkarpysyn@gmail.com).

АНТОНУ МИХАЙЛОВИЧУ СТЕЛЬМАЩУКУ,
головному редактору журналу «Інноваційна економіка»,
сердечні вітання з ювілеєм!

Головному редактору журналу «Інноваційна економіка», доктору економічних наук, професору, талановитому науковцю, просто чуйній та щирій людині **Стельмащук Антону Михайловичу – 70!**

Народився ювіляр 6 травня 1947 р. у селі Скородинці Чортківського району Тернопільської області в сім'ї селянина.

Навчався у Скородинській восьмирічній школі з 1954 по 1962 рр. Продовжив навчання у Буданівському профтехнічному училищі, де отримав спеціальність механізатора та електрика. Одночасно закінчив Буданівську середню школу сільської молоді.

Прудову діяльність розпочав у 1965 р. у Тернопільському управлінні механізації тресту «Подільськбудмеханізація» Головного подільськбуду». Працював електромонтером в Тернопільській мехколоні № 3 тресту «Львівелектросіткобуд», а з 1967 р. по 1971 р. оператором машино-лічильного бюро районного об'єднання «Сільгосптехніка» м. Чортків.

Без відриву від виробництва навчався у Львівському сільськогосподарському інституті за спеціальністю «Економіка і організація сільського господарства», який закінчив у 1972 році і отримав кваліфікацію «вчений агроном-економіст».

Прудовий стаж за основною спеціальністю розпочав з квітня 1971 року на посаді головного економіста колгоспу ім. Петровського (с. Колодрібка) Заліщицького району. Працював у Заліщицькому районному управлінні сільського господарства старшим економістом, а пізніше старшим науковим співробітником Української дослідної станції тютюництва (с.м. Мельниця-Подільська) Борщівського району та головним економістом міжгосподарського виробництва з виробництва яловичини (с. Пюрське) Заліщицького району.

Восени 1978 року поступив у заочну аспірантуру Української сільськогосподарської академії. Наукову діяльність розпочав у 1982 році з навчання в очній аспірантурі Української сільськогосподарської академії (м. Київ). У 1983 році в спеціалізованій Раді Інституту економіки АН УРСР захистив кандидатську дисертацію на тему «Інтенсифікація землеробства і шляхи підвищення її економічної ефективності» за спеціальністю «Економіка і організація сільського господарства» і до червня 1987 року працював завідувачем лабораторії економіки Чернівецької державної сільськогосподарської дослідної станції.

З червня 1987 року перейшов на посаду старшого наукового співробітника Українського філіалу Всесоюзного інституту тваринництва (м. Тернопіль), а з

1990 року – в Тернопільську академію народного господарства на посаду доцента кафедри економіки, організації і планування в АПК.

У 1991 році в Українському науково-дослідному інституті економіки і організації агропромислового виробництва ім. О.Г. Шліхтера захистив докторську дисертацію на тему „Економічний механізм прискорення інтенсифікації АПК” за спеціальністю „Економіка сільського господарства і АПК”. Вчене звання професора присвоєно 25 липня 2000 року.

Професор А.М. Стельмащук створив відому в регіоні наукову школу з проблем аграрної економіки та підготував 28 кандидатів наук. В його доробку понад 300 наукових праць: монографій, підручників та посібників, методичних рекомендацій та статей.

Поряд з цим, Антон Михайлович донині зберіг, дану від природи, надзвичайну працелюбність, вимогливість і принциповість в роботі, душевну простоту, чуйність і доброзичливість щодо колег.

Ваш високий професіоналізм, людяність та щирість у спілкуванні принесли Вам, шановний Антоне Михайловичу, авторитет і повагу серед усіх, кому довелося працювати разом з Вами. Ви володієте рідкісним даром спілкування з людьми, співчуття і розуміння. Ви заслужили глибоку пошану серед людей, даруючи їм не тільки свої знання та досвід, але й тепло своєї душі. За Вашими плечима – багатолітній досвід і визнання.

Сердечно бажаємо Вам міцного здоров'я та життєвої наснаги, професійних успіхів та особистих творчих досягнень. Нехай здійсняться усі заповітні мрії, а будь-які повороти долі завжди відкривають лише нові обрії майбутніх перспектив. Щастя Вам, радості, добра і благополуччя.

Давно вже людство визнає,
Що не старіють душі наші!
Виходить (так воно і є),
Що просто Ви – юнак зі стажем!
Щож хай щороку Вас втіша
Спів солов'їний і змах крил лелечий!
Хай сонцем повниться душа,
Бо 70 – далеко ще не вечір!

Колектив журналу
«Інноваційна економіка»